

Markus Manninen

Suomen puolustusvoimien VARUSKUNNAT

RAKENNUSHISTORIAN YLEISSELVITYS

MANARK 2023

Sisällys

4 Johdanto

7 ITSENÄISTYNEEN SUOMEN VARUSKUNNAT

8 Vanhan Suomen ja Ruotsin vallan ajan kasarmialueet 1743–1808

8 Rajamaan linnoituksia

10 1700-luvun puolivälin varuskunnat

14 Kustaan sodasta Suomen sotaan

18 Suuriruhtinaskunnan uudet varuskunnat 1809–1863

18 Napoleonin sotien aika 1809–1815

19 Venäläisjoukkojen varuskuntia 1815–1825

23 Suomalaisjoukkojen kasarmi 1819–1825

26 Nikolain armeijasupistukset 1825–1835

30 Vanhoja ja uusia kasarmialueita 1835–1853

36 Krimin sodan aika 1854–1856

39 Rauhasta kapinaan 1857–1864

42 Suomen sotilaspiirin varuskuntia 1864–1899

42 Sotilaspiirin järjestelyjä 1864–1873

44 Asevelvollisuus ja kasarmiohjeet 1874–1878

46 Kasarmeja Suomen asevelvollisille 1879–1888

61 1800-luvun lopun kasarmit 1881–1899

72 Venäläistämisajan varuskunnat 1900–1917

72 Kasarmeja venäläisjoukoille 1900–1904

77 Suomenlahden ja Pietarin puolustus 1905–1908

79 Laivaston ja armeijan uudistaminen 1909–1913

116 Meri- ja rannikkopuolustusta 1913–1914

120 Maailmansodan alkuajan rakennustyöt 1914–1915

131 Vetäytymisvaihe ja vallankumous 1916–1917

© Markus Manninen ja Arkkitehtitoimisto Manark Oy 2023

Ulkoasu ja taitto: Markus Manninen

Valokuvat ja kartat, ellei toisin mainita: Arkkitehtitoimisto Manark Oy

Kustantaja: Senaatti-kiinteistöt, Helsinki 2023

Painopaikka: Grano Oy

ISBN 978-952-368-120-0 (painettu)

ISBN 978-952-368-121-7 (PDF)

137 UUSI RINTAMASUUNTA

138 Klassistiset kasarmialueet 1918–1929

138 Valkoisesta armeijasta

139 Organisointi saksalaisten johdolla 1918

151 Vuodesta 1919 Tarton rauhaan 1920

162 Rauhan jälkeinen uudelleenjärjestely 1921–1925

183 Puolustuksesta offensiiviin 1926–1929

196 Funktionalistiset varuskunnat 1930–1939

196 Tyylimurroksen aika 1930–1931

202 Meripuolustus järeämmäksi 1931–1934

207 Vakiintuneita ratkaisutapoja 1932–1934

217 Uudelleenjärjestely ja aluejärjestö 1934–1937

233 Varatyörahoja ilmavoimille 1935–1937

241 Perushankintoja ja kiireellisyyksiä 1937–1939

259 KAUPUNGEISTA KORPEEN

260 Parakeista jälleenrakennukseen 1940–1955

260 Välirauhan ajan parakkikasarmialueet 1940–1941

278 Jatkosota 1941–1944

286 Sodan jälkeinen uusi ryhmitys 1945–1949

298 Organisointia ja uudisrakentamista 1950–1955

314 Laajentumista ja lakkautuksia 1956–2020

314 Porkkalan palautus kirkastaa näkymät 1956–1959

327 Avarammille aloille 1960–1970

342 Rationalisointia 1970–2020

352 Lähteet ja liitteet

365 Liite / Varuskuntaluettelo

Yllä: Kiviniemen uusi kasarmi jatkosodan aikana. SA-kuva

Etusivu: Jaakkiman Huuhanmäen kasarmialueen asemapiirros 1930-luvulta. KA PLM Karjala

Kansi: Kainuun Prikaatin Hoikankankaan kasarmialue vuonna 1968. SA-kuva

Takakansi: Kiviniemen kasarmialueen portti 1930-luvun loppupuoliskolla. SA-kuva

PUOLUSTUSKIINTEISTÖT
Senaatti

Johdanto

Suomen puolustusvoimien käytössä olevien varuskuntien määrä on vähentynyt 1990-luvulta lähtien voimakkaasti. Vielä käytössä olevien sekä lakkautettujen kasarmialueiden rakennuskannan käyttö-, korjaamis- ja jopa purkukysymykset nousevat toistuvasti esille. Tällöin joudutaan pohtimaan niiden rakennussuojelullista arvoa. Tätä varten on osasta varuskunnista teetetty Senaatti-kiinteistöjen ja muiden osapuolten toimesta rakennus- ja kulttuurihistoriallisia selvityksiä. Lisäksi eräistä yksittäisistä rakennuksista on tehty niiden myyntiä tai peruskorjausta edeltäviä rakennushistoriaselvityksiä tai purkua edeltäviä dokumentointiraportteja.

Varuskuntien rakennushistorian monitahoisen ja usein sirpaleisen kokonaisuuden hahmottamiseksi nähtiin hyväksi laatia kaikkien puolustusvoimien käytössä olevien ja olleiden kasarmialueiden rakennushistorian yleisselvitys. Tämä Senaatti-kiinteistöjen Puolustuskiinteistöjen tilaama selvitys tarjoaa pohjatietoja pohdittaessa varuskuntien kokonaisvaltaista kehittämistä. Se tukee yksittäisten rakennusten roolin selvittämistä aluekokonaisuuksien osana ja varuskunnista laadittavien erillisten rakennushistoriaselvitysten tekoa.

Tarkastelun alaisena ovat varuskuntien rakennetut osat eli kasarmialueet. Käsite ”varuskunta” voi pitää sisällään useita kasarmi- ja muita rakennettuja alueita esim. yhden kaupungin alueella. Puolustusvoimien käytössä on ollut paljon muitakin rakennettuja alueita, kuten varasto- ja varikko- sekä harjoitusalueita, jotka on jätetty tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Tutkimuksessa olevat kasarmialueet on rajattu itsenäisen Suomen puolustusvoimien käytössä vuodesta 1918 lähtien olleisiin alueisiin. Tarkoituksenmukaisuussyistä tätä laajaa tutkimusaluetta on rajattu edelleen siten, että toisen maailmansodan jälkeen Neuvostoliitolle luovutettujen alueiden varuskunnista on mukaan otettu ainoastaan 1918–1939 suunnitellut uudet kasarmialueet. Nämä alueet ovat olennainen osa hahmotettaessa puolustusvoimien sotia edeltävää rakentamista. Näin ollen mm. osa kasarmirakentamisesta vanhassa, sotia edeltävän ajan suurimmassa varuskuntakaupungissa Viipurissa jää suppeammalle käsittelylle.

Yleisselvitys jakautuu kolmeen päälukuun. Ensimmäisessä, ”Itsenäistyneen Suomen varuskunnat”, käsitellään vuonna 1918 Suomen puolustusvoimien käyttöön otetut, Ruotsin ja Venäjän vallan aikoina rakennetut varuskunnat.

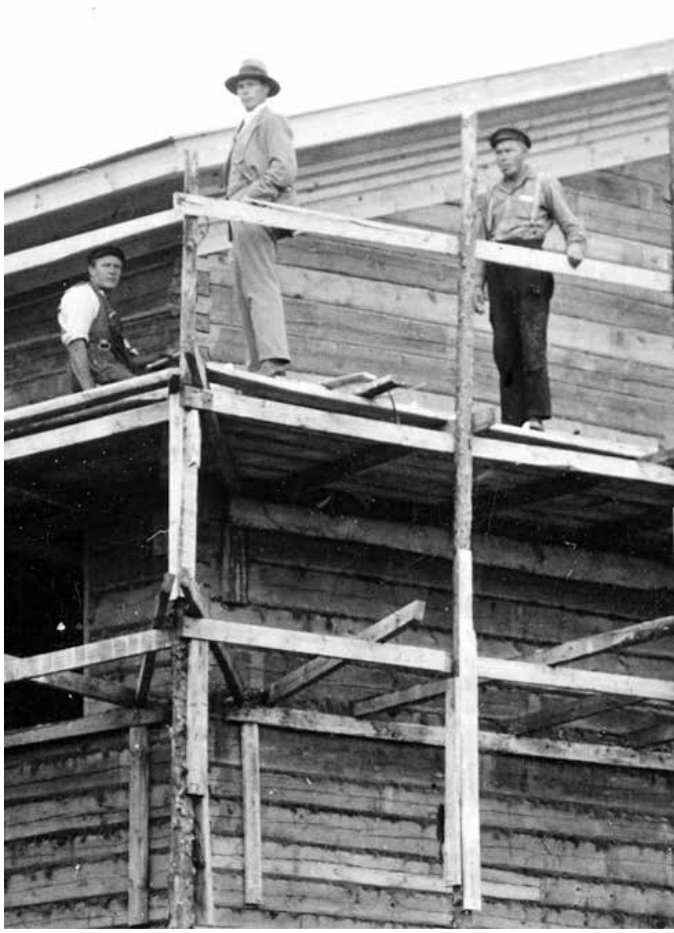

Yllä: Santahaminan merilentoasemalla vuonna 1931 koppalakeissa vasemmalta: ilmavoimien komentaja Väinö Vuori, suojeluskuntain ylipäällikkö Lauri Malmberg, sotaväen päällikkö Hugo Österman ja meripuolustuksen esikunnan esikuntapäällikkö Eero Rahola. Pietinen/MV

Yllä oik.: Korian varuskunnan portti. SA-kuva

Yllä vas.: Utin upseeritaloa rakennetaan syksyllä 1933. IVKK

Vas.: Suomenkasarmi keväällä 1943. SA-kuva

Alla vas.: Kaartin kasarmi 1900-luvun alussa. Brander/HKM

Toisessa luvussa ”Uusi rintamasuunta” käydään läpi ennen toista maailmansotaa, vuosina 1918–1939 rakennetut kasarmialueet. Niistä suuri osa sijoittui puolustuksellisista syistä Karjalan kannaksen ja Laatokan suuntaan eli nykyiselle Venäjän alueelle.

Kolmannessa luvussa ”Kaupungeista korpeen” käsitellään ensinnäkin varuskunnat, joita Suomen oli perustettava talvi- ja jatkosodissa luovutettujen ja tuhoutuneiden alueiden tilalle. Tällöin jouduttiin vakituiseen kasarmikäyttöön ottamaan myös eräitä tilapäisiksi tai muuhun käyttöön suunniteltuja alueita. Varuskuntien sijoitukseen vaikutti voimakkaasti vallitseva ulko- ja sisäpoliittinen sekä sotilaallinen tilanne.

Luvun jälkimmäisessä osassa käsitellään 1950-luvun lopulla alkanutta, määrärahojen kasvusta seurannutta vilkasta rakennusvaihetta. Lisääntynyt rakentaminen, jota jatkui 1970-luvun loppuun, johti mm. rakennussuunnittelun siirtämiseen ylityöllistetyiltä valtion viranomaisilta yksityisille arkkitehtitoimistoille.

Lopuksi käydään läpi 1980-luvulta alkanut, ja tähän päivään jatkunut ajanjakso, jolloin ei ole perustettu ainoatakaan uutta varuskuntaa. Valtaosa vanhoista varuskunnista on sen sijaan lakkautettu.

Luvuissa käydään läpi kunkin ajanjakson sotilaallinen kehitys Suomessa, mikä auttaa ymmärtämään miksi ja minne varuskuntia on kulloinkin rakennettu. Tämän ohella käsitellään maa-, meri- ja ilmavoimien rakentamisen erityiskysymyksiä. Edelleen kerrotaan kasarmialueiden suunnittelijoista ja erilaisista rakennustyypeistä, kuten kasarmeista, keittiöistä ja ruokaloista sekä kantahenkilökunnan asunnoista.

”Varuskuntaluettelo” -liitteessä esitellään lyhyesti kunakin ajanjaksona perustetut uudet varuskunnat ja listataan niissä olevia säilyneitä rakennuksia.

Selvityksen tilaajan edustajana oli analyytikko Tapani Aalto Puolustuskiinteistöistä. Ohjausryhmään kuuluivat rakennuttajapäällikkö Selja Flink Senaatti-kiinteistöistä sekä Museovirastoa edustaneet intendentti Seija Linnamäki sekä yliarkkitehdit Johanna Hakanen ja Pekka Lehtinen.

Markus Manninen
Arkkitehtitoimisto Manark Oy

1743-1808
1809-1863
1864-1899
reservikasarmit
1900-1917
Kemi
Oulu
Malkkula
Oulainen
Kajaani
Kruunupyy
Ilsalmi
Vaasa
Laihia
Juuka
Kuopio
Närpiö
Alavus
Saarijärvi
Suonenjoki
Joensuu
Savonlinna
Sortavala
Ikaalinen
Orivesi
Mikkeli
Tuukkala
Mäntyharju
Ulvila
Tampere
Rautjärvi
Urjala
Lammi
Lahti
Lappeenranta
Käkisalmi
Kouvola
Uusikaupunki
Hämeenlinna
Taavetti
Artjärvi
Koria
Viipuri
Katanpää
Kärsämäki
Riihimäki
Kyminlinna
Hamina
Muolaa
Turku
Hallikko
Tuusula
Rankki
Kapisaari
Saarenpää
Lohja
Helsinki
Dragsvik
Viapori
Lavansaari
Utö
Örö
Hästö-Busö
Mäkiluoto
Russarö

ITSENÄISTYNEEN SUOMEN VARUSKUNNAT

Tilanne vuonna 1918

Puolustusvoimille 1918 siirtyneitä kasarmialueita

Alla olevien varuskuntien rakennusluettelot ovat liitteessä ”Varuskuntaluettelo”. Jako maa-, meri- ja ilmavoimiin on tehty kasarmialueen alkuperäisen käyttäjän mukaisesti.

Maavoimat:

Hamina 1721
Lappeenrannan linnoitus 1721
Kyminlinna, Kotka 1803
Katajanokan kasarmi, Helsinki 1817
Kaartin kasarmi, Helsinki 1819
Kampin kasarmi, Helsinki 1830
Sirkkala, Turku 1846
Linnankasarmi, Hämeenlinna 1848
Poltinaho, Hämeenlinna 1856
Hyrylä, Tuusula 1862
Vaasan kasarmialue 1863
Oulun kasarmi 1880
Kuopion kasarmi 1880
Mikkelin kasarmi 1880
Turun tarkkampujakasarmit 1882
Suomenkasarmi, Hämeenlinna 1882
Uudenmaan kasarmi, Helsinki 1882
Tuukkalan reservikomppania, Mikkeli 1883
Rakuunanmäki, Lappeenranta 1889
Santahamina, Helsinki 1900
Dragsvik, Raasepori 1911
Hennala, Lahti 1911
Kouvolan kasarmi 1911
Koria, Kouvola 1911
Riihimäen kasarmi 1911

Merivoimat:

Viapori-Suomenlinna, Helsinki 1748
Hästö-Busö, Raasepori 1912
Isosaari, Helsinki 1914
Kuivasaari, Helsinki 1914
Katajaluoto, Helsinki 1914
Rysäkari, Helsinki 1914
Russarö, Hanko 1914
Itä-Villinki, Helsinki 1915
Miessaari, Espoo 1915
Örö, Kemiö 1915
Utö, Parainen 1915
Katanpää, Kustavi 1915
Vähä-Heikkilä, Turku 1915
Rankki, Kotka 1916

Suomen Puolustusvoimien perustaminen valkoisesta armeijasta vuonna 1918 oli alkuna sen eri aselajien, maa-, meri- ja ilmavoimien pitkäkestoiselle järjestely- ja rakentamisprosessille. Monista tärkeistä asioista oli puutetta, lähtien sotilaiden koulutuksesta, aseista ja muista varusteista yms. Sotilaiden majoituspaikoista ei sen sijaan ollut ainakaan määrällistä puutetta.

Ruotsin ja Venäjän vallan aikoina, varsinkin ajanjakson loppuvaiheessa ennen itsenäistymistä, oli rakennettu huomattava määrä kasarmialueita eri puolille maata. Niissä olevien rakennusten laadullinen puoli jätti kuitenkin paljon toivomisen varaa. Ne olivat yleensä huonokuntoisia ja suunniteltu vanhentuneiden käyttö- ja mukavuusvaatimusten mukaan.

Vanhojen varuskuntien sijainti perustui suurelta osin sellaisille strategisille näkökohdille ja viholliskuville, jotka olivat itsenäistymisen jälkeen hävinneet tai muuttuneet aivan päinvastaisiksi. Venäjä oli se vihollinen, jota vastaan puolustusvoimat vuodesta 1918 aina toiseen maailmansotaan asti lähes yksinomaan varustautui. Maavoimien tärkein rintamasuunta oli Karjalan kannas, jonne pääosa joukoista pyrittiin jo rauhan aikana keskittämään.

Viipuri oli Suomen suurin varuskuntakaupunki itsenäistymisen ja toisen maailmansodan välillä. Kaupungilla oli linnoineen, linnoituksineen ja kasarmialueineen ollut tärkeä asema ensin Ruotsin etulinjana Novgodrodin ja Venäjän suuntaan, ja sitten 1700-luvulta lähtien Venäjän pääkaupungin Pietarin suojana.

Ruotsin ja Venäjän välisten 1700-luvulla käytyjen sotien seurauksena niiden välinen raja siirtyi vaiheittain Kymijoen ja Saimaan vesistön linjalle. Molemmille puolille rakennettiin rajaa suojaavia linnoituksia varuskuntineen. Suurimmat niistä, Hamina, Lappeenranta ja Viapori säilyivät puolustusvoimien varuskuntina vielä itsenäisyyden ajallakin.

Vallattuaan koko Suomen vuosien 1808–09 sodassa Venäjä rakennutti sotaväelleen uusia kasarmeja strategisesti tärkeimpiin kaupunkeihin. Niitä olivat Viaporin varjosta suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi noussut Helsinki ja Turku Ruotsin suunnalla. Ennen 1800-luvun puoltaväliä rakennettiin vielä Hämeenlinnan korvanneet Linnan kasarmit. Krimin sodan 1854–56 aikaisista sisämaahan rakennetuista sotilassairaaloista saivat alkunsa Hämeenlinnan Poltinahon ja Tuusulan Hyrylän varuskunnat. Vaasa, jolla oli erityisasema Ruotsin vastaisen Pohjanlahden rannikon kapeimmassa kohdassa, sai jälleenrakennuksensa myötä uuden kasarmialueen 1860-luvulla.

Suomalaisten tarkkampujapataljoonien perustaminen 1880-luvun alussa merkitsi varuskuntien rakentamista maan jokaisen läänin pääkaupunkiin. Vakituisissa pataljoonissa oli vain pieni osa asevelvollisista. Muille rakennettiin nk. reservikasarmeja vuosittaisia harjoituksia varten. Tilapäiskäyttöön tarkoitettuja reservikasarmialueita ei voitu juuri hyödyntää itsenäisyyden ajan varuskuntakäytössä, eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta.

Venäläistämiskaudella, 1900-luvun alusta itsenäistymiseen asti suuriruhtinaskuntaan tuotiin huomattava määrä venäläistä sotaväkeä ja suomalaisjoukot lakkautettiin. Venäläiset kokivat Saksan, ja pienemmässä mitassa Ruotsin maihinnousun uhan suureksi. Lounais- ja etelärannikon sekä Pietariin vievän rautatien suojaksi rakennettiin maa- ja merivoimien käyttöön useita suurempia ja pienempiä varuskuntia ja täydennettiin vanhoja.

RAJAMAAN LINNOITUKSIA

Vanhimmat niistä varuskunnista, jotka olivat myöhemmin itsenäisen Suomen puolustusvoimien käytössä, rakennettiin 1700-luvulla. Tuolloin käytiin kaksi sotaa, suuri Pohjan sota eli isovihan aika (1700–21) ja hattujen sota eli pikkuviha (1741–43), joiden rauhanteoissa Suomen alue jaettiin uudelleen Ruotsin ja Venäjän kesken.

Ruotsin valtakuntaan kuuluneessa, harvaan asutussa Suomessa oli tätä ennen ollut vain muutamia pysyviä sotilasosastoja keskiaikaisten linnojen yhteydessä. Venäjän vastaisella rajalla niistä tärkein oli Viipurin linna, joka sulki Itämeren ja Laatokan välisen Vuoksen vesistön eteläpään. Laatokan puolella oli pienempi Käkisalmen linna. Niistä valvottiin Karjalan kannaksen tärkeimpiä vesireittejä ja maanteitä.

Ruotsin varsinaisen kenttäarmeijan jalkaväkirykmentit muodostettiin kriisiaikoina ruotujakolaitoksesta. Sen mukaisesti valtakunnan kylät ja tilat oli jaettu ruotuihin, joista kukin asetti yhden ruotusotamiehen. Sotamiehelle annettiin kylän maalta asuttavaksi sotamiehentorppa ja pienehkö viljelysmaa-alue. Pysyviä kasarmialueita ei tarvittu.

Tilanne muuttui 1700-luvun sotien ja rajansiirtojen seurauksena. Viipurin ruotsalaisen varuskunnan koko nousi suuren Pohjan sodan aikana yli 6000 mieheen. Heistä suurin osa majoitettiin yksityisasuntoihin, joten siitä koitui suuri rasitus kaupungin porvaristolle.

Venäjä valtasi Viipurin vuonna 1710 ja Uudenkaupungin rauhassa 1721 uusi raja piirrettiin lähelle Suomen nykyistä itärajaa. Viipurista ja Käkisalmesta

Ruotsinkielinen kartta kaakkoisesta raja-alueesta, johon on merkitty Uudenkaupungin rauhan 1721 rajalinja sekä Haminan ja Lappeenrannan linnoituskaupungit. Oikealla näkyvästä Viipurista johtavat länteen Ylinen ja Alinen Viipurintie. KA Yleiskartat

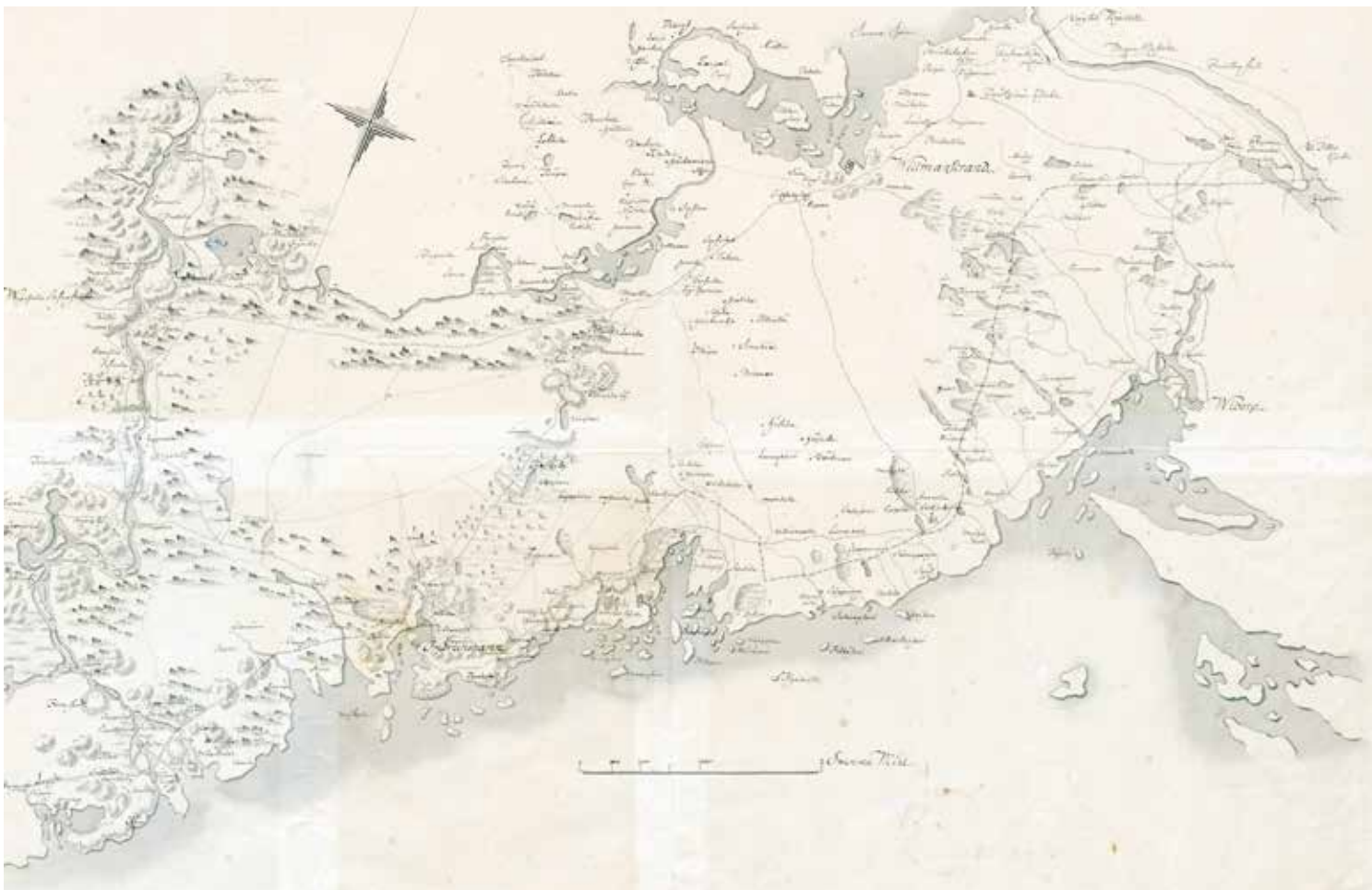

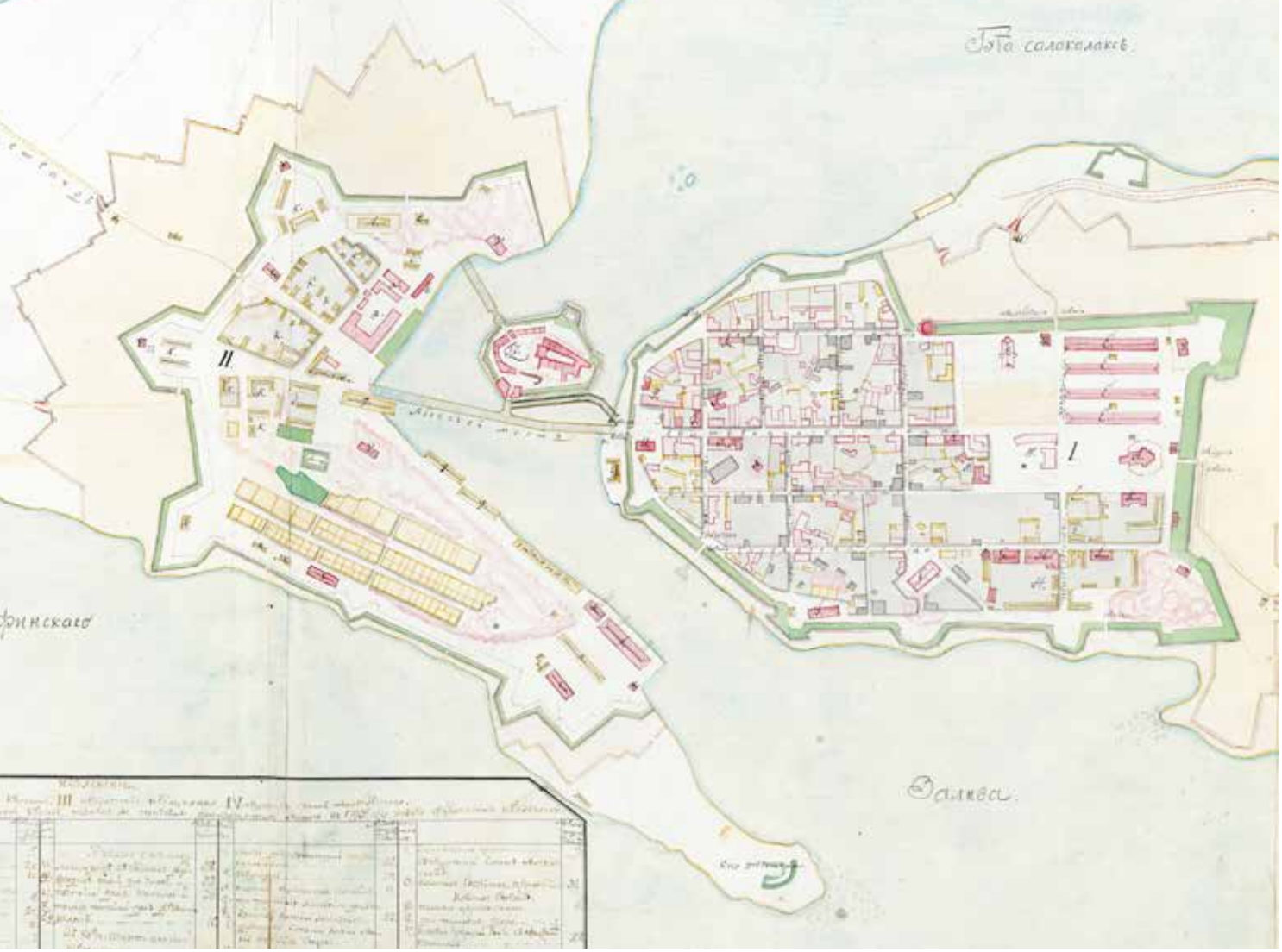

Keskeinen osa Viipurin kuvernementtikaupungin asemapiirroksesta vuodelta 1799. Roomalaisin numeroin on merkitty: I Vanha linnoituskaupunki ja II Pyhän Annan kruunu, joiden väliselle saarelle Viipurin linna sijoittuu. Kaupungin itälaidalla oli neljä pitkää tiilikasarmia (E). Tervaniemessä, Pyhän Annan kruunun eteläsivulla oli kaksi 1700-luvun lopun kahdeksantupaista tyyppikasarmia (c) KA Yleiskartat

tuli venäläisiä varuskuntakaupunkeja. Ne suojasivat *Pietari Suuren* (hallitsijana 1682–1725) vuonna 1703 perustamaa uutta pääkaupunkia Pietaria.

Viipurin Siikaniemeen rakennettiin uusi Ruotsinvastainen, eli lännenpuoleinen bastionilinnoitus Pyhän Annan kruunu. Se käsitti lähes yhtä suuren maa-alueen kuin varsinainen kaupunki. Käkisalmessa vastaavaa, vanhaa kaupunginsaarta suojaavaa linnoitusta vahvistettiin. Linnoitusalueet varattiin pysyvien varuskuntien majoitusalueiksi.

Viipurin suurimmat kasarmit sijaitsivat ruotsalaisten linnoittaman vanhan kaupunkialueen itäosassa. Tätä aluetta kutsuttiin myöhemmin ”keskuskasarmiksi”. Viipuri oli Venäjälle sotilaallisesti tärkeä ja sen kolme rykmenttiä eli noin 4500 miestä käsittäneen varuskunnan koko ylitti kaupungin siviiliasukkaiden määrän.[1]

Hamina ja Lappeenranta

Ruotsin oli rakennettava omalle puolelleen rajaa Viipuria ja Käkisalmea korvaavat uudet linnoituskaupungit **Haminaan** ja **Lappeenrantaan**. Ne sijaitsivat Kaakkois-Suomen tärkeimpien maanteiden varrella. Suomenlahden rannikkoa myötäillyt Alinen Viipurintie eli Suuri Rantatie kulki Haminan linnoituksen kautta, kun taas Salpausselkää pitkin kulkenutta Ylistä Viipurintietä voitiin valvoa Lappeenrannasta käsin.

Hamina ja Lappeenranta ympäröitiin maasta rakennetuin avoimin bastionilinnoituksin ja niiden varuskunnat majoitettiin puisiin kasarmirakennuksiin. Kaupungeista laajemmassa, Haminassa käytettiin mannereurooppalaisten esikuvien mukaista säteittäistä asemakaavaa. Siinä keskustorilta lähtevät kadut johtivat linnoitusporteille kaupungin kolmella sivulla. Kasarmit ja muut

Yllä: Haminan asemakaava vuodelta 1799. Punaisella merkityt kasarmit ovat kaupunkikortteleiden ja bastionirintaman välisellä alueella. KA Yleiskartat

Oik.: Lappeenrannan asemapiirros 1799. KA Yleiskartat

varuskuntarakennukset sijoitettiin kaupungin uloimman kehäkadun varteen bastionirintaman luokse.

Saimaaseen kurottavalla niemellä sijaitseva Lappeenrannan linnoitus oli pinta-alaltaan huomattavasti pienempi. Asemakaava perustui ruutukaavaan ja suurin osa rakennuksista sijoitettiin yhden leveän, eteläiseltä linnoitusportilta pohjoiselle portille vievän kadun varteen.

Hattujen sota ja tuhoisat tulipalot pyyhkivät puiset kasarmialueet mennessään – meidän päiviimme säilyneet ovat vasta 1700-luvun jälkipuoliskolta. Venäläisten tieltä perääntyvä Ruotsin armeija sytytti Lappeenrannan varuskunnan tuleen 1741 ja seuraavana vuonna Haminan. Raja siirtyi Turun rauhassa 1743 Kymijoen ja Saimaan vesistön tasalle.[2]

1700-LUVUN PUOLIVÄLIN VARUSKUNNAT

Venäjän puolen Viipurista, Käkisalmesta ja vallatusta Kymenkartanon alueesta muodostettiin Viipurin kuvernementti, suomalaista lääniä vastaava väliportaan hallinnon alue. Kuvernementtikaupunki Viipurilla oli varuskuntarykmentteineen edelleen tärkeä osa pääkaupungin puolustuspiirissä.

Haminasta, Lappeenrannasta sekä keskiaikaisesta Savonlinnasta tuli nyt puolestaan Venäjän rajalinnoituksia omine pienine varuskuntineen. Niiden linnoituslaitteita paranneltiin ja varuskuntarakennuksia rakennettiin.

Lappeenrannan linnoitus etelästä vuonna 1890. Nyblin/MV

Venäjän linnoitus- ja kasarmirakennustöitä johdettiin Pietarin pääinsinöörihallinnosta. Sen alainen Viipurin kuvernementin insinöörihallinto taas valvoi ja ohjasi paikallisia insinöörikomennuskuntia Käkisalmessa, Haminassa ja Lappeenrannassa.[3]

Viapori

Ruotsin puolen mittavin rakennustyö oli menetettyjä linnoituksia korvaavan **Viaporin** (*Sveaborgin*) rakentaminen pikkukaupunki Helsingin edustalle vuodesta 1748 alkaen. Siellä majailevan saaristolaivaston päätehtävänä oli suojata laivaväylää idästä Tukholmaan venäläisten yllätyshyökkäyksiä vastaan. Venäläisten näkökannalta uusi merilinnoitus uhkasi katkaista Pietarin yhteydet Itämerelle.

Ruotsalaisajan rakennustyöt Viaporissa keskittyivät kivisiin, bastionijärjestelmää noudattaviin linnoituslaitteisiin. Viaporiin kuului kuusi linnoitettua luotoa, jotka yhdessä suojasivat keskeistä saaristolaivaston kaleerisatamaa ja kaupunkiin johtavia laivaväyliä. Luotojen oli toisaalta tarkoitus olla itsenäisiä linnakkeita, joiden rantoja bastionit ja kurtiinimuurit suojaisivat maihinnousulta. Linnoitusmuurien taakse oli määrä rakentaa kivi- ja tiilirakenteisia

Länsi-Mustasaaren kasarmit vuonna 1932. Pietinen/MV

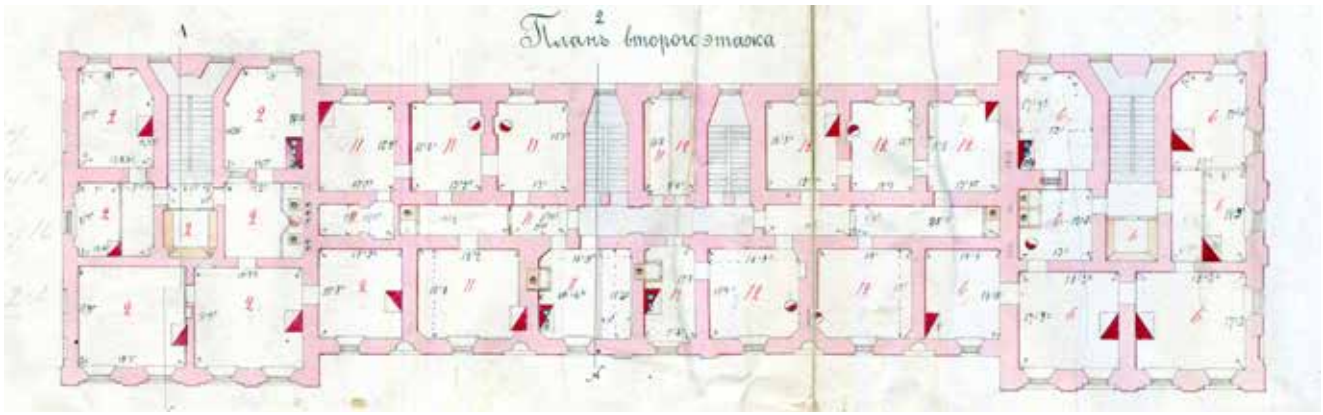

kasarmi-, asuin- ja huoltorakennuksia, jotka oli ryhmitelty eri muotoisten aukioiden tai ”linnanpihojen” ympärille.

Linnoitussuunnitelmaa ei koskaan saatu toteutetuksi kokonaisuudessaan. Suurin osa varuskunnasta joutui asumaan kurtiinien holveissa, sillä kasarmirakennuksista valmistui vain muutamia. Susisaarella sijaitsevan, koko linnoituksen keskusaukion laidoille rakennettiin upseerien asuintiloja. Niistä on säilynyt aukion muotoa myötäilevällä kaarevalla julkisivulla varustettu nk. paikallismajurin talo vuosilta 1753–56. Pikku-Mustasaaressa olleen linnanpihan itäsivulle valmistui 1756 kolmikerroksinen kasarmi. Länsi-Mustasaaren viisikulmaisen aukion kolmea sivua ympäröivät vuosina 1756–61 rakennetut kaksi kolmikerroksista kasarmia ja upseerien asuinrakennus.

Ison Mustasaaren pohjoisosaan suunniteltiin 1760-luvulla laajaa saaristolaivaston linnanpihaa eli kasarmiaukiota. Suurta laivastokasarmia ei rakennettu, mutta toinen aukiota reunustavista upseerien asuinrakennuksista valmistui 1770-luvun alussa. Alkujaan kolmikerroksisen asuintalon julkisivuissa käytettiin Viaporin vanhemmista, askeettisemmista erillisrakennuksista poiketen rikkaampaa koristelua.

Suuren Pohjan sodan jälkeiset perustuslailliset muutokset olivat heikentäneet Ruotsin kuninkaanvaltaa. *Kustaa III*:n (hallitsijana 1771–92) vallankaappaus 1772 muutti kuitenkin valtiomuotoa absolutismin suuntaan. Suosiotaan Kustaa pyrki kasvattamaan Venäjää vastustavalla ulkopolitiikallaan.

Katariina II:n hallitsemalla (1762–96) Venäjällä alkoivat nyt rapistumaan päässeiden rajalinnoitusten kunnostustyöt. Luumäelle, Haminan ja Lappeenrannan välille ryhdyttiin rakentamaan uutta Davidovin eli Taavetin linnoitusta vuonna 1772.[4]

Ylinnä: Iso Mustasaaren 1770-luvun asuinrakennus C54. Kuva on vuodelta 1995. Järvinen/HKM

Yllä: Saman rakennuksen toisen kerroksen pohjakaava venäläisajalta, vuodelta 1897, johon oli merkitty asuntojen asukkaat. Toisen kerroksen pohjoispäässä olivat linnoitustykistön esiupseerin (2) ja yliupseerin (11) asunnot. Toisessa päädyssä oli insinööriyliupseerin huoneisto (6) ja sen vieressä linnoituksen miinakomppanian esiupseerin asunto (12). KA VKP

Oik.: Haminan 1780-luvun kasarmit (vas.) sekä 1800-luvun alun kasarmi (kesk.) ja keittiörakennus (oik.). Etualalla on menossa Viipurin Rykmentin sotilasvalatilaisuus vuonna 1929. SA-kuva

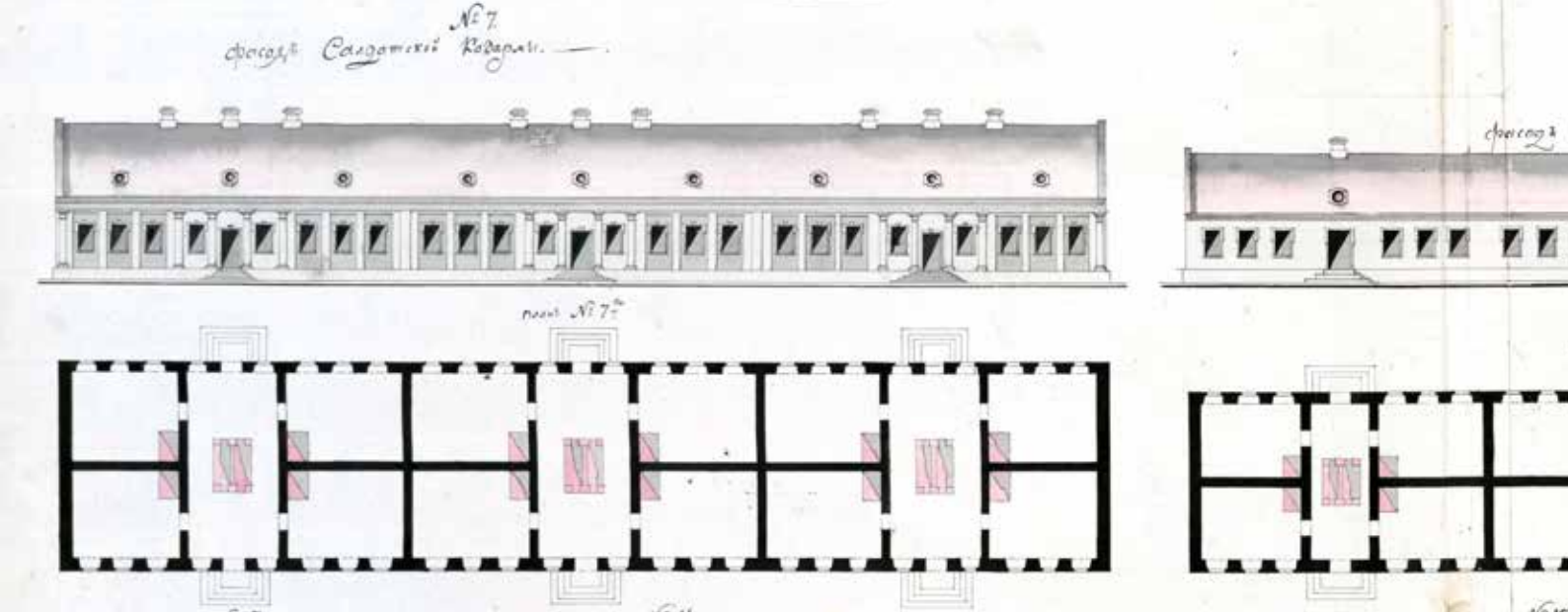

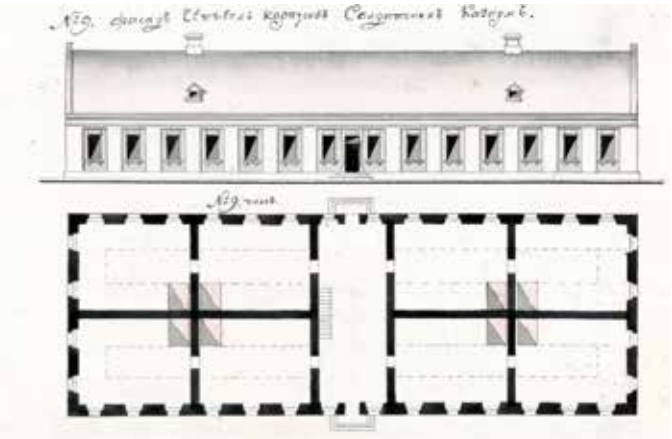

Yllä: Edellisen aukeaman asemapiirroksiin vuodelta 1799 liittyneet kasarmipiirrokset Haminasta (ylinnä) ja Lappeenrannasta. KA Yleiskartat

1700-luvun lopun venäläiskasarmit

Viipurin, Käkisalmen, Lappeenrannan ja Haminan varuskuntiin rakennettiin 1770-luvulta lähtien tiilirakenteisia miehistökasarmeja. Ne noudattivat yksikerroksista tyyppikasarmimallia, jollaisia oli suunniteltu eri puolille Venäjän valtakuntaa.

Venäläisen tyyppikasarmin pohjakaavan perusosa oli läpikuljettava eteinen, jonka kummallakin sivulla oli kaksi ikkunallista tupaa, siis yhteensä neljä tupaa. Yhdistämällä näitä ”lamelleja” peräkkäin, sekä myös rajatusti runkosyvyyttä kasvattamalla, voitiin kasarmin kokoa muuttaa tarpeen mukaan.

Yleisimpiä olivat kaksilamelliset eli kahdeksantupaiset kasarmit, jollaisen tyyppipiirrokset *Johannes von Martens* (venäläisittäin Ivan fon Mertens) laati Viipurissa, kuvernementin insinööriesikunnassa vuonna 1774. Niitä rakennettiin 1770-luvulla kolme Viipuriin, kaksi Käkisalmeen sekä yhdet Haminaan ja Lappeenrantaan. Haminaan rakennettiin ennen vuotta 1780 myös kaksi suurempaa, kolmilamellista kasarmia. Kasarmityyppiä tehtiin hirsirakenteisena ainakin Lappeenrantaan, mutta niitä ei ole säilynyt.

Vuoden 1780 jälkeen Lappeenrantaan rakennettiin neljä pohjakaavaltaan rationaalisempaa kasarmia. Ne olivat ulkomitoiltaan entisenlaisia, mutta nyt kaikki kahdeksan, entistä suurempaa tupaa liittyivät väliovien välityksellä yhteen keskellä olevaan eteiseen. Samaa perustyyppiä muunnellen raken-

nettiin Viipurin keskuskasarmille neljä pitkää, nelilamellista kasarmia, jotka korvasivat vuoden 1793 suurpalossa tuhoutuneet puukasarmit.

Toinen 1770-luvun venäläisen varuskuntarakentamisen perustyyppi oli tiilirakenteinen vartiorakennus. Ainakin Viipurin, Lappeenrannan ja Haminan linnoitusporttien luo rakennettiin vartiotupia, joiden julkisivun puolella oli balustradikaitein reunustettu katos ja sisällä mm. karsserikopit. Linnoitusten keskeisimmille paikoille sijoitettiin pohjakaavoiltaan samanlaiset, mutta huonetiloiltaan suuremmat päävartiot.[5]

KUSTAAN SODASTA SUOMEN SOTAAN

Kustaa III:n hyökkäyssota Kaakkois-Suomeen vuosina 1788–90 osoitti venäläisten varustelutyöt perustelluiksi. Sodasta ei seurannut rajamuutoksia. Välittömästi Kustaan sodan jälkeen venäläiset ryhtyivät rakentamaan uusia linnakkeita raja-alueen maanteiden solmukohtiin estämään Ruotsin tulevia yllätyshyökkäyksiä. Työt aloitettiin Katariina II:n käskystä, ja ne jatkuivat eräiltä osin vielä keisari *Paavali I*:n (hallitsijana 1796–1801) sekä *Aleksanteri I*:n (1801–25) hallituskausilla, aina Suomen sodan syttymiseen asti 1808.

Kaakkois-Suomen linnoitustöitä suunnitteli Haminassa toiminut Suomen linnoituskomissio. Sen johdossa oli aika ajoin, 1791–92 ja 1795 kenraali *Alek-*

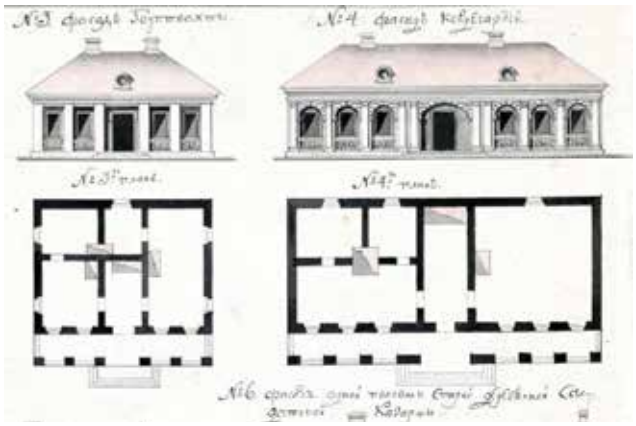

Oik. yllä: Lappeenrannan linnoituksen vartiotuvan ja päävartion piirustukset vuodelta 1799. KA Yleiskartat

Oik.: Viipurin Haminan portin vartiotupa. Kuva vuodelta 1895. WAY

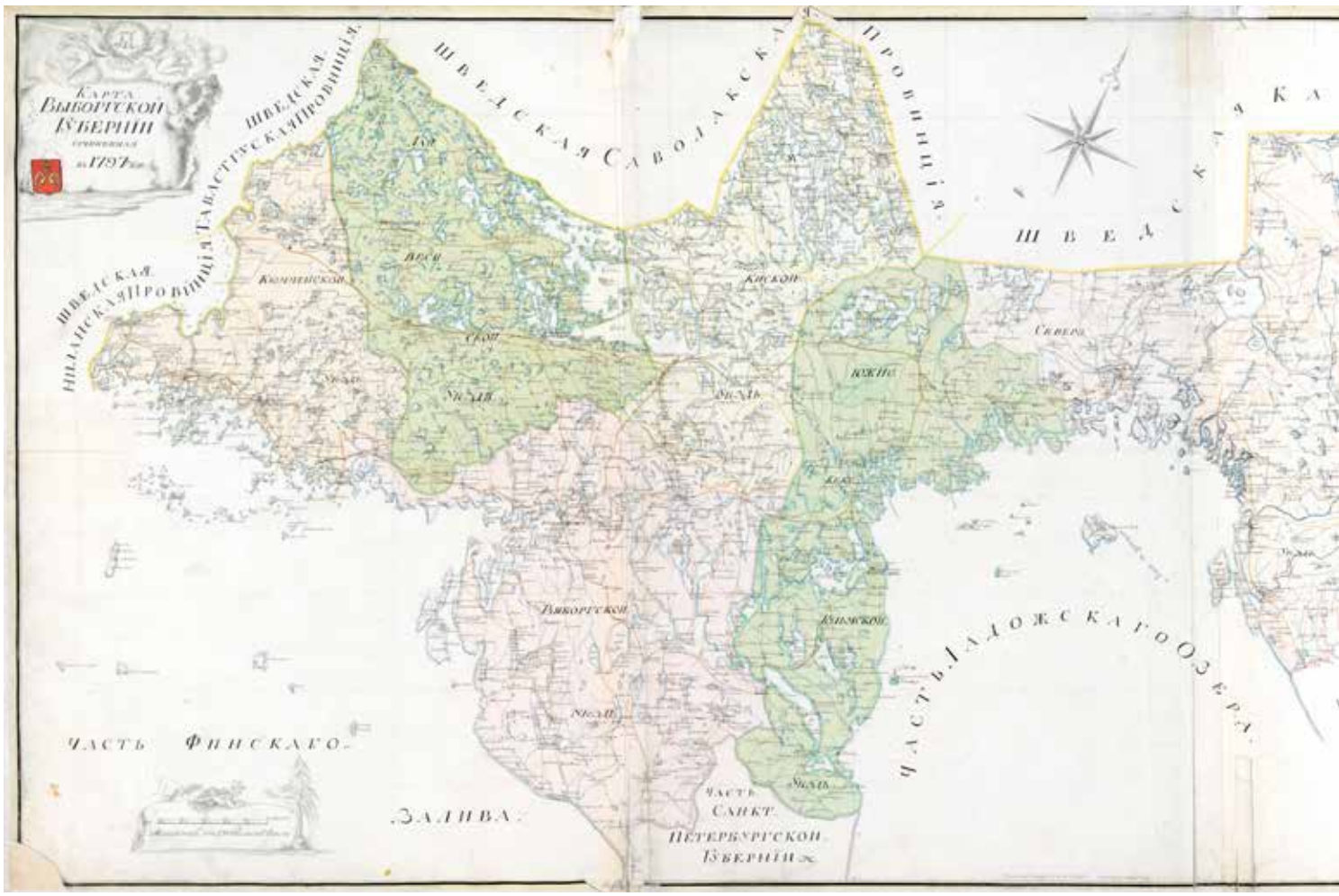

Yllä: Kyminlinnan asemakaava vuodelta 1816, johon merkitty mm. päävartio (A), upseeriasuintalo (B), kasarmi (C) ja keittiörakennus (D). KA SIP

Vas.: Venäläinen näkökulma silloiseen Viipurin kuvernementtiin 1797. Suomenlahti vasemmalla ja Laatokka oikealla, Pietari on kartan alareunassa. Väreillä esitetty kuusi piirikuntaa, joiden pääkaupunkeihin Haminaan, Lappeenrantaan, Savonlinnaan, Viipuriin, Käkisalmeen ja Sortavalaan silloiset varuskunnat oli sijoitettu. KA Yleiskartat

Alla: Kyminlinnan kasarmin toisen kerroksen pohjapiirros venäläisajalta (päiväämätön). KA VIK

sandr Suvorov (1729–1800). Rajalta Viipuriin johtavien maanteiden suojaksi rakennettiin Liikkalan, Utin, Järvitaipaleen ja Kärnäkosken linnoitukset. Lappeenrantaa tukikohtanaan pitävän laivasto-osaston oli määrä suojata Saimaan vesistön kautta kulkevaa raja-aluetta. Sille rakennettiin oma pieni kasarmialueensa vanhan linnoituksen ulkopuolelle.[6]

Kyminlinna

Aivan rajan pintaan, Kymijoen suistoon rakennettiin ensin Suvorovin aikana pienempi, ja sitten 1800-luvun alusta lähtien huomattavasti laajempi **Kyminlinnan** linnoitus. Sen sisälle suunniteltiin suurta varuskuntaa ottamaan vastaan Ruotsin ensi iskut. Töitä johti linnoituskomission johdossa 1803–08 ollut insinöörikenraali *Jan Peter van Suchtelen* (1751–1836). Kyminlinnan sisäpuolinen maa-alue jäi kuitenkin lopulta lähes tyhjäksi, koska sen rakentamisen syy katosi Suomen sodan ja Suomen valtauksen seurauksena.

Rajakuvernementeissä pysyvästi olevien varuskuntien vahvuutta lisättiin. Luultavasti tähän liittyen rakennettiin Haminaan vuodesta 1807 lähtien kolme aiempia tyyppikasarmeja suurempaa kaksikerroksista kasarmia. Kyminlinnaan

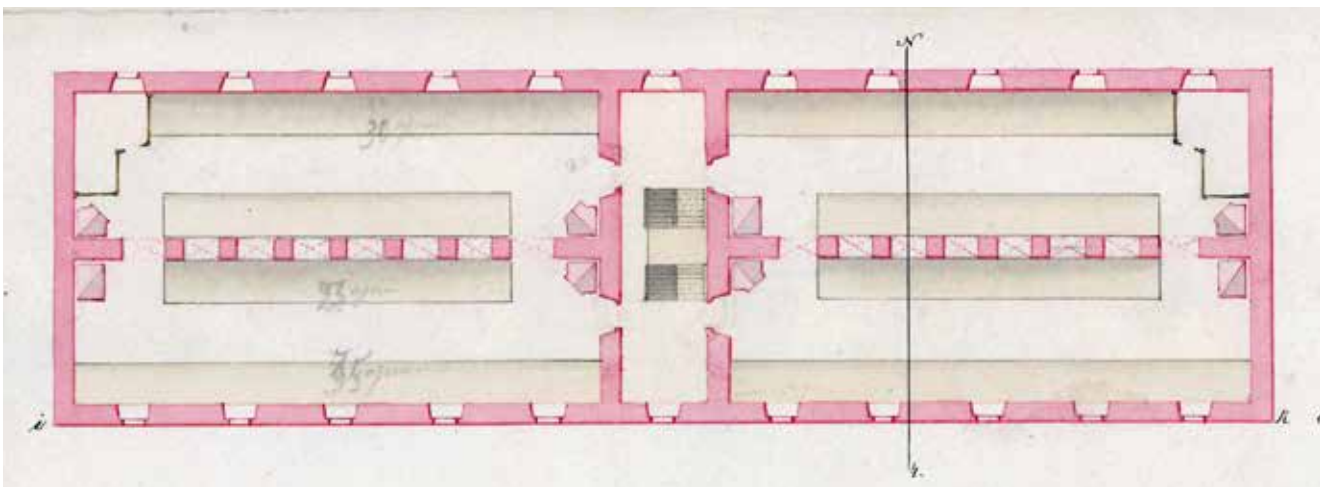

Kyminlinnan upseeritalo ja kasarmin pääty vuonna 1922. Linnoitukseen perustettiin tällöin pakolaisleiri kotiseudultaan pois karkotetuille inkeriläisille. Leiri jatkoi toimintaansa 1930-luvun loppuun. KSS

Oik. yllä: Kyminlinnan upseeritalon ja vartiotuvan piirustukset venäläisajalta (päiväämätön). KA VIK

Oik. alla: Viipurin Pyhän Annan kruunuun 1800-luvun alussa rakennetun 12 esiupseerille tarkoitetun asuintalon julkisivu ja pohja lokakuulta 1804. KA ViipIK

valmistuneen samantyyppisen kasarmin rakentaminen aloitettiin todennäköisesti vuonna 1808, juuri ennen Suomen sodan syttymistä ja se valmistui 1809.

Uusissa kasarmeissa oli yksi keskelle sijoitettu porrashuone ja sen molemmin puolin kummassakin kerroksessa tuvat, yhteensä neljä. Yhteen tupaan mahtui nukkumaan pitkille ikkunaseinille ja sydänmuurin molemmin puolin asetetuille lavereille noin 110 miestä, ja koko kasarmiin siis noin 440 miestä. Kaksi Haminaan rakennetuista kasarmeista muutettiin myöhemmin, 1810-luvulla Kadettikouluksi ja sen esikuntatiloiksi.

Haminaan ja Kyminlinnaan rakennettiin lisäksi kaksikerroksiset, keskikäytävälliset 20 asunnon upseerirakennukset sekä yksikerroksisia keittiö- ja leipomorakennuksia. Upseeriasuntojen esikuvina olivat Viipurin lännenpuoleiseen Pyhän Annan kruunun linnoitukseen vuosien 1805–08 välillä rakennetut kolme kaksikerroksista upseerirakennusta. Viipuriin oli tuolloin kaavailtu myös samantyyppisiä keittiö- ja leipomorakennuksia sekä kasarmia kuin Haminaan ja Kyminlinnaan rakennetut, mutta niitä ei toteutettu. Kyminlinnan porteille valmistui vielä 1810-luvulla pienet vartiorakennukset karssereineen.[7]

Organisaatiomuutoksia ja Suomen sota

Linnoittamisen ja kasarmirakentamisen lisäksi Venäjän armeijan puolustusvalmiutta pyrittiin parantamaan organisaatiomuutoksilla. Venäjän armeijan korkeimmat sotilaalliset yksiköt, jalkaväki-, ratsuväki- ja tykistörykmentit oli vuonna 1763 koottu alueellisten piiriesikuntien alaisuuteen, Preussin armeijan esimerkkiä seuraten.

Tällä järjestelyllä pyrittiin ylläpitämään aiemmin itsenäisten, tasaisesti ympäri valtakuntaa sijoitettujen rykmenttien rauhanaikaista valmiutta, ja keskittämään ne uhanalaisille Ruotsin, Puolan ja Preussin vastaisille rajoille. Sotatilanteessa rykmenteistä, joita saattoi olla alueesta riippuen kolmesta neljääntoista, muodostettiin yhteisen johdon alaisia divisioonia.

Suomen alueen rajakuvernementin Suomen(maalainen) piiriesikunta oli Viipurissa. Sen alaisina olivat Viipurin, Haminan, Ruotsinsalmen, Lappeenrannan, Käkisalmen ja Savonlinnan varuskunnat. Vuodesta 1803 lähtien entinen Viipurin kuvernementti tunnettiin nimellä Suomen kuvernementti (Vanha Suomi).

Valmiutta heikentävä korruptio oli kuitenkin laaja-alaista Venäjän armeijan rykmenteissä ja piiriesikunnissa. Järjestelmää yritettiin korjata orga-

Alla: Käkisalmen varuskuntaan 1800-luvun alussa rakennettu kasarmi. Kuva on 1920- tai 1930-luvulta. EKM

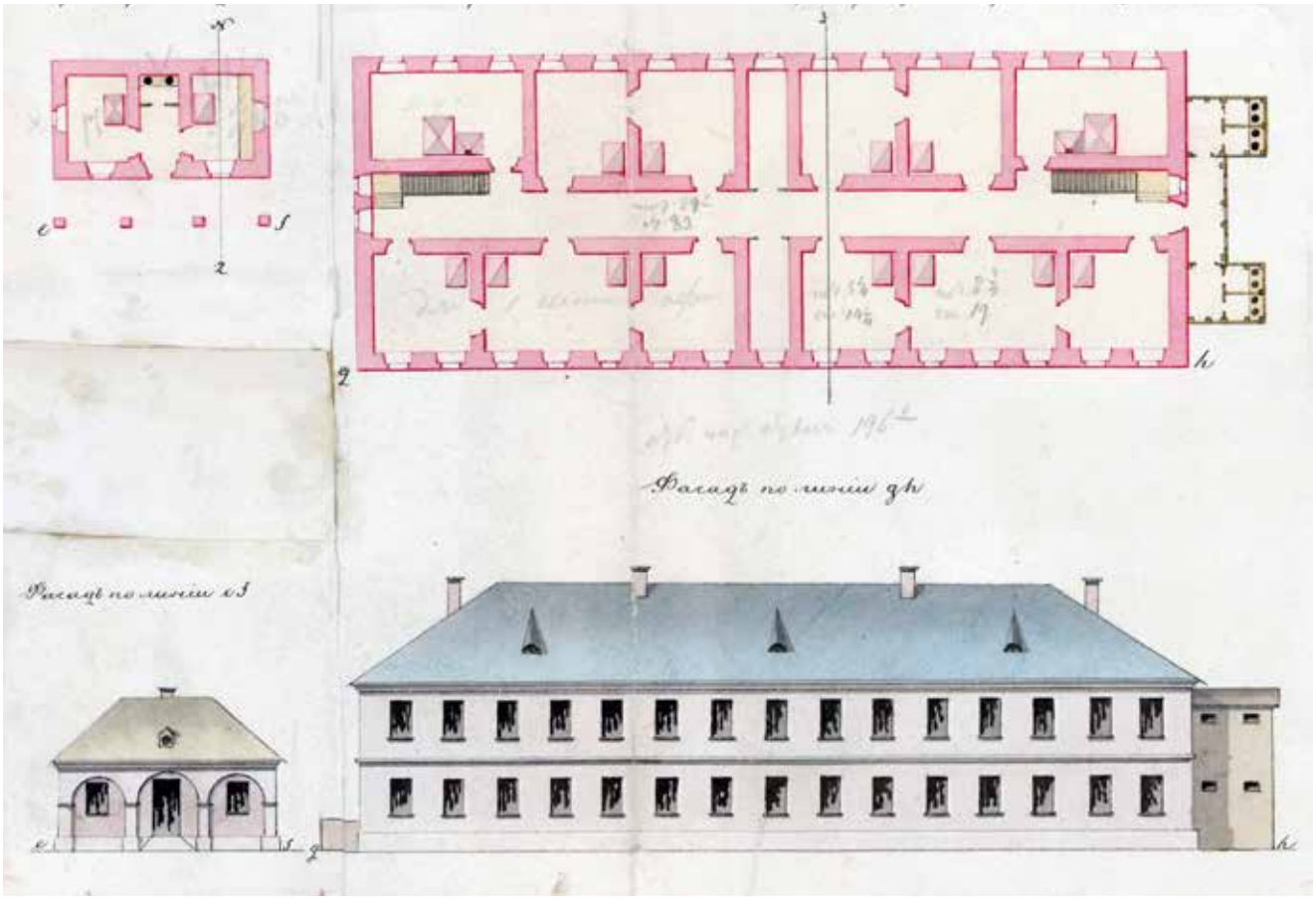

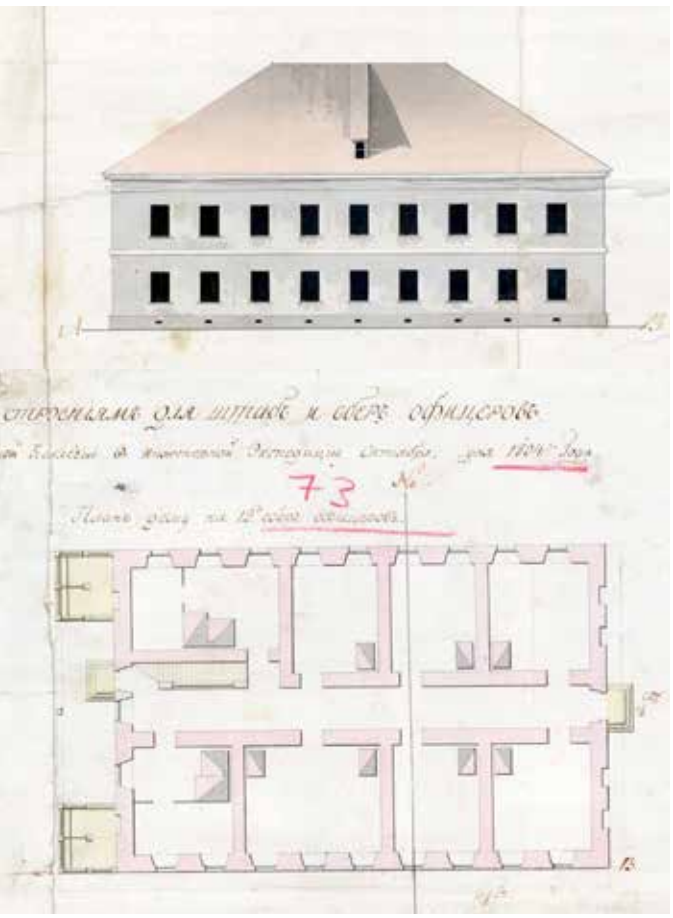

nisaatiomuutoksilla 1800-luvun vaihteen molemmin puolin, mm. lisäämällä piiriesikuntia ja rykmenttejä tarkastavien inspehtorien määrää. Napoleonin johtaman Ranskan keisarikunnan tehokkaan armeijan aiheuttamat raskaat tappiot vuoden 1805 sodassa osoittivat Venäjän armeijan liikekannallepanon ja johtamisjärjestelmän kankeuden.

Vuonna 1806 Venäjän armeijaan perustettiin uudenlaiset divisioonat, jotka nimestään huolimatta poikkesivat merkittävästi entisistä. Kaikki divisioonat olivat nyt samankokoisia alueellisesta sijoituksesta riippumatta. Divisioonan alaisuudessa oli aina neljä jalkaväkirykmenttiä (noin 1500 miestä), joissa kussakin oli kolme pataljoonaa, sekä ratsuväki- ja tykistöjoukkoja.

Aiemmin oli sotaakäyvät muodostelmat koottu kriisitilanteessa tarpeen mukaan useamman eri alueen rykmenteistä. Nyt uudenlaiset divisioonat olivat periaatteessa valmiita sodanajan muodostelmia. Divisioonat numeroitiin – aluksi niitä oli kahdeksantoista, mutta vuoteen 1809 mennessä jo 26.

Suomen kuvernementin alueen varuskunnissa majaili ennen Suomen sotaa yli 20 000 sotilasta. Kriisiaikoina pysyviä varuskuntia vahvistettiin eri puolilta valtakuntaa tuoduilla lisäjoukoilla.

Suomen sodassa 1808–1809 Napoleonin liittolaiseksi muuttunut Venäjä hyökkäsi kolmella divisioonalla, noin 24 000 miehellä Haminan, Lappeenrannan ja Savonlinnan alueilta Ruotsin puolelle. Armeijan edetessä divisiooniin liitettiin Kaakkois-Suomen linnoitusten varuskuntaosastoja. Napoleonin sodissa karaistuneita venäläisiä vastassa oli yhteensä noin 20 000 Ruotsin armeijan sotilasta, joista noin 12 000 kuului ruotuväkeen ja loput linnoitusten värvättyihin miehistöihin.

Venäjän hyökkäyssuunnitelman oli laatinut paikalliset olosuhteet hyvin tuntenut kenraali Jan Peter van Suchtelen. Hänen neuvottelutaitonsa ansiosta antautui mm. Ruotsin vahvin tukipiste, Viaporin linnoitus taisteluitta toukokuussa 1809. Sota päättyi Venäjän voitokkaaseen Suomen valtaukseen ja Haminan rauhaan 17. syyskuuta 1809.[8]

NAPOLEONIN SOTIEN AIKA 1809–1815

Suomen sodan jälkeen perustetun Suomen suuriruhtinaskunnan alueella oli venäläistä sotaväkeä enimmillään 55 000 henkeä. Entinen Ruotsin armeijan ruotuväkilaitos Suomessa lakkautettiin 1810, eikä suomalaisia värvätty venäläisjoukkoihin eräitä vähäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta.

Sotaa seuranneena muutaman vuoden kestäneenä rauhallisena ajanjaksona, vuoden 1812 alkuun mennessä Venäjä vähensi joukkojaan Suomessa noin 30 000 henkeen. Linnoituksissa ja tärkeimmissä kaupungeissa oli silti erittäin paljon sotilaita, joiden majoituskysymys oli tärkeää ratkaista. Kasarmitilojen puuttuessa oli sotilaita sijoitettava vanhaan tapaan porvariston asuntoihin.

Suomalainen sotilaskoulutus alkoi elpyä maaliskuussa 1812, kun keisari Aleksanteri I hyväksyi Suomen Kenttämittauskunnan perustamisen. Ajatuksena oli kouluttaa Suomen aluetta kartoittavia kenttämittausupseereja entisessä, ruotsalaisten perustamassa Haapaniemen upseerikoulussa. Kenttämittaus- eli Topografikoulun opetusohjelman laajentamiselle yleiseen upseerikoulutukseen syntyi kuitenkin pian tarvetta Suomen sotaväen perustamisen myötä.

Kesäkuun lopulla 1812 Napoleon aloitti Venäjän sotaretkensä. Suomesta siirtyi Suomen kenraalikuvernöörin *Fabian Steinheilin* johdolla yli 10 000 sotilasta etelämmäs rintamalle. Vaikka venäläissotilaiden määrä Suomessa väheni, ei riskiä maan takaisinvaltaamisesta juuri ollut; Ruotsin kanssa oli solmittu liittolaissopimus, eikä Ranska tuonut Itämerelle laivastoaan. Silti ainakin Viaporin linnoitukseen kuuluneella Vallisaarella ryhdyttiin uusien puolustusvarustusten rakentamiseen, mutta nämäkin työt tyrehtyivät sodan käännyttyä Venäjälle voitolliseksi. Sotaretki päättyi ranskalaisten tappioon vuoden 1812 lopussa.

Napoleonin hyökkäys antoi sysäyksen suomalaisen sotaväen uudelleenperustamiselle. Vanhanaikaista ruotuväkilaitosta ei elvytetty, eikä kansallista asevelvollisuutta säädetty, mutta keisari Aleksanteri hyväksyi syyskuussa 1812 yhteensä 3600 suomalaissotilaan värväämisen kolmeen rykmenttiin. Kussakin rykmentissä oli kaksi 600 miehen pataljoonaa. Ne aseistettiin kevyeksi

Oik.: Osa Katajanokan kasarmin tupiin suunniteltujen varustekaappien ja nostettavien lavereiden piirustuksesta. Yllä näkyy sydänmuurin holviin sijoitetun varustekaapin sisältö ja alareunassa kaappien eteen nostettavien laverien päädyt ala-asennossa. Piirustus on vuodelta 1829. KA VIK

Alla: Katajanokan kasarmin toteuttamattoman pääsiiven julkisivu sekä sivusiipien päädyt 1810-luvulta, C. L. Engel. KA RakH

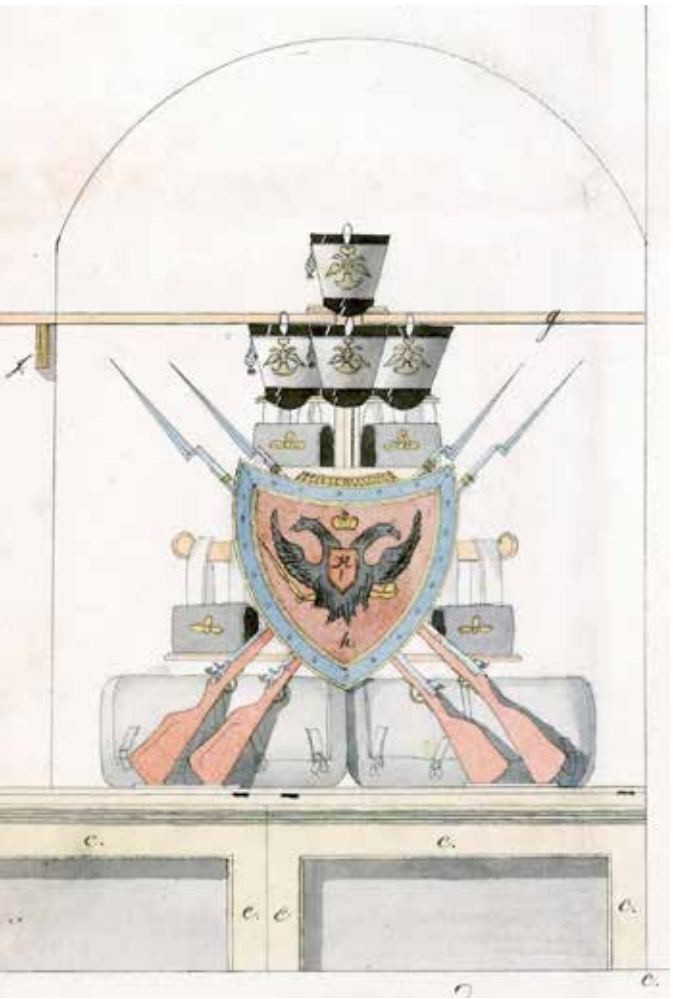

jalkaväeksi eli jääkäreiksi, joiden tehtävänä oli Suuriruhtinaskunnan rannikkoalueiden puolustaminen mahdollisen maihinnousun varalta.

Kolmesta jääkärirykmentistä ensimmäisenä saatiin kootuksi Viipurin rykmentti, sillä entisen Suomen kuvernementin alueella voitiin hyödyntää vanhaa pakko-ottojärjestelmää. Yksi rykmentin pataljoonista siirrettiin helmikuusta 1813 elokuuhun 1814 Pietariin suorittamaan varuskuntapalvelusta. Tämä vapautti paremmin koulutettuja joukkoja rintamalle Napoleonia vastaan käydyn voitokkaan jatkosodan ajaksi.[9]

VENÄLÄISJOUKKOJEN VARUSKUNTIA 1815–1825

Rauhan tultua venäläisjoukot palasivat Suomeen. Kenraalikuvernööri Steinheil oli nyt Suomeen sijoitetun venäläisen armeijakunnan eli ”suomenmaalaisten” (*finlandskije*) joukkojen, kuten myös kooltaan huomattavasti pienemmän suomalaisen sotaväen ylipäällikkö.

Venäläiset armeijakunnat oli muodostettu vuonna 1812. Ne koostuivat tavallisesti kahdesta tai kolmesta jalkaväen divisioonasta ja ratsuväkijoukoista. Suomen erillisessä, paikallisessa armeijakunnassa oli ainoastaan yksi divisioona, eikä yhtään ratsuväkeä, mikä kertoo sen puolustuksellisesta luonteesta.

Napoleonin sotien jälkeen Venäjän sotilaallinen arvovalta oli huipussaan. Sillä ei ollut halua tai edes voimavaroja ryhtyä hyökkäyssotiin läntisiä valtoja vastaan. Puolustussuunnitelmia sen sijaan tehtiin. Suunnitelmissa oletettiin, että jos vihollinen päättäisi hyökätä pääkaupunki Pietaria vastaan, oli juuri syntynyt Suomen suuriruhtinaskunta todennäköisin maihinnousupaikka.

Vihollisen suora laivastohyökkäys Pietariin oli varsin epätodennäköistä. Sinne matalikkojen läpi johtavan kapean meriväylän suojana oli Kronstadtin merilinnoitus osittain tekosaarille rakennettuine linnakkeineen. Suomenlahden pohjoisrannikko oli sen sijaan pitkä ja hankalasti puolustettava, joten varsinaista maihinnousua olisi ollut vaikea estää.

Suomeen sijoitetun armeijakunnan päätehtävänä olikin katkaista tieyhteydet Pietariin. Siksi venäläisjoukot oli sijoitettu Etelä-Suomen tärkeimpiin kaupunkeihin Turkuun, Helsinkiin ja Viipuriin sekä Hämeenlinnan, Haminan ja Lappeenrannan varuskuntiin ja eräisiin rannikon pikkukaupunkeihin. Sisämaan linnoitukset olivat menettäneet merkityksensä ja niistä pääosa lakkautettiin. Rannikon linnoituksista ja laivastotukikohdista tärkeimmät olivat Viapori ja Viipuri.

Pohjoisemmalla Suomella ei ollut samanlaista sotilaallista merkitystä. Harvaan asutun maan pitkät välimatkat sekä hankalat ilmasto-, maasto- ja tieolosuhteet vaikeuttivat minkä tahansa armeijan etenemistä. Sen puolustamiseen riitti puutteellisesti koulutettu suomalainenkin sotaväki.

Suomenmaalaisessa divisioonassa oli aluksi neljä jalkaväkirykmenttiä sekä yksi tykistöprikaati. Rykmenttien nimet, *Vyborgskij* (Viipurin), *Vilmanstrandskij* (Lappeenrannan), *Neišlotskij* (Savonlinnan) ja *Petrovskij* (Pietarin) -rykmentit, olivat historiallisia, eivätkä kertoneet joukkojen sijoituspaikkaa. Venäläiseen tykistöprikaatiin kuului neljästä kuuteen jalkaväkeä tukevaa patteria eli yhteensä 48–72 kenttätykkiä.

Divisioonassa oli vain harvoja suomalaissyntyisiä, ennen Suomen sotaa Vanhan Suomen alueelta värvättyjä sotilaita. Suuriruhtinaskunnan asukkaita ei otettu suomenmaalaisiin joukkoihin, mutta esimerkiksi divisioonan komentajaksi nimitettiin vuonna 1819 pitkän uran Venäjän armeijassa tehnyt viipurilainen kenraalimajuri *Alexander Amatus Thesleff*.

Suomenmaalaisen divisioonan komentaja esikuntineen majoittui aluksi Hämeenlinnaan. Tärkeimmät kasarmirakennushankkeet keskittyivät kuitenkin suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi 1812 nimettyyn Helsinkiin. Napoleonin sotien jälkeinen aikakausi oli Helsingissä kiivasta suunnittelun ja rakentamisen aikaa. Keisarin palkkaaman saksalaisarkkitehdin *Carl Ludvig Engelin* (1778–1840) suunnittelemana Helsingin ilme muuttui pahaisesta kylästä yhtenäisellä tyylillä toteutetuksi edustuskaupungiksi.[10]

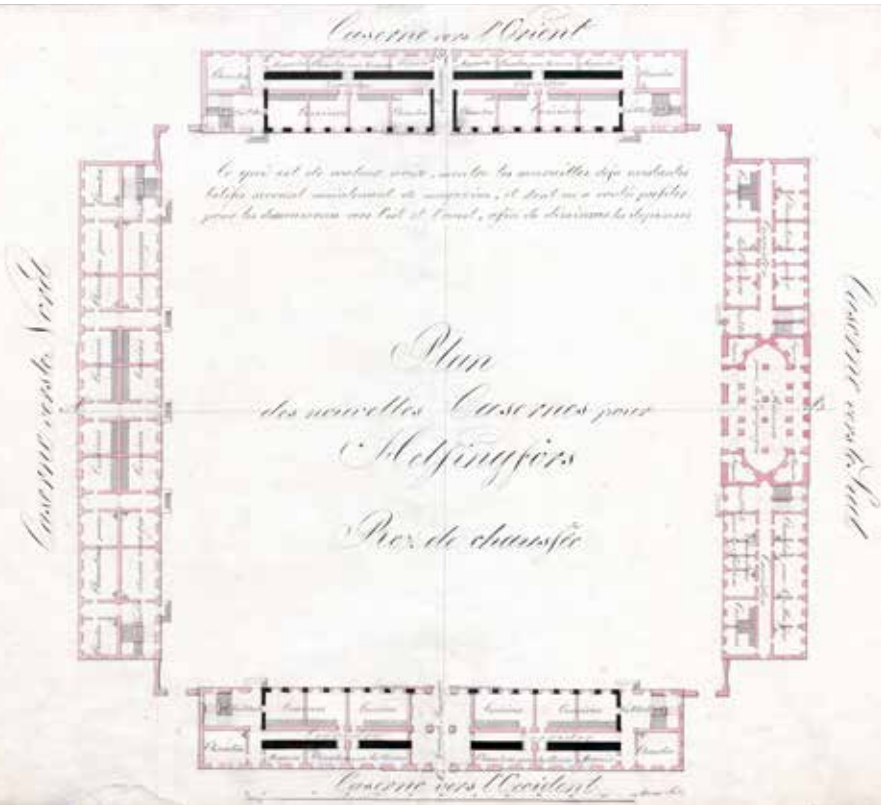

Vas.: Katajanokan kasarmin alkuperäissuunnitelma 1810-luvulta, C. L. Engel. Vasemmalla on toteutunut siipirakennus. KA RakH

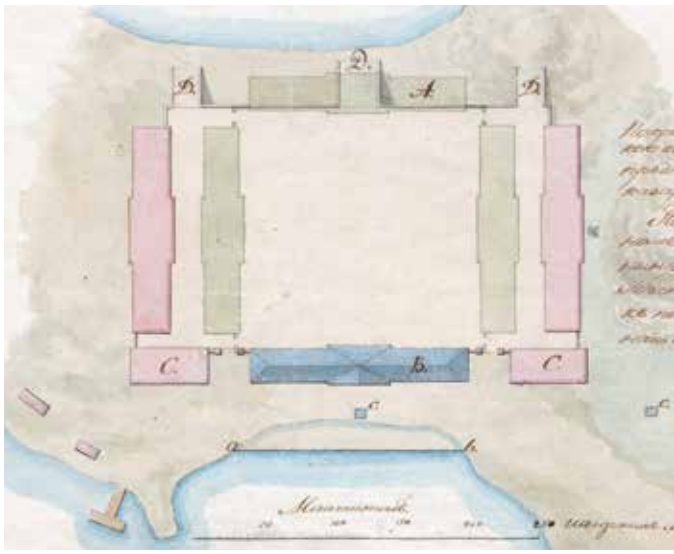

Yllä: Katajanokan kasarmialueen asemakaava todennäköisesti 1820-luvulta (ei pvm.), jossa sinisellä toteutunut kasarmisiipi, punaisella tuolloin suunnitellut uudisrakennukset ja vihreällä alkuperäissuunnitelma. KA RakH

Katajanokan kasarmi

Helsinkiin sijoitetun venäläisen sotaväen uuden kasarmialueen suunnittelutehtävä annettiin arkkitehti Engelille vuonna 1816. Kasarmin sijoituspaikaksi oli asemakaavasuunnitelmissa määritelty Katajanokan itäkärki. Maastonmuodoiltaan kallioisen niemen parhaalla, suhteellisen tasaisella rakennuspaikalla oli neliömäinen kenttä, jonne ruotsalaiset olivat 1770–1780-luvuilla rakentaneet tykistövarikon. Varikkokentän itä- ja länsilaidoilla oli kaksi makasiinia, joiden kiviset ulkoseinät toimivat puolustusmuureina. Kentän etelä- ja pohjoissivut oli suojattu toukokuussa 1808 laaditun venäläiskartan mukaan puu- ja/tai maarakenteisin linnoitusmuurein tai -vallein. Varikon alue oli siten kuin pieni neliömäinen linnoitus.

Katajanokan kasarmialueen pääjulkisivuksi olisi alkuperäisten suunnitelmien mukaan tullut vanhan varikkokentän etelälaidalle, Viaporin linnoituksen puolelle rakennettu kolmikerroksinen upseerisiipi. Sen pohjakerrokseen suunniteltiin kasarmialueen sisäänkäynniksi ristiholvattua vestibyyliä, jonka yläpuolella olisi ollut kupolikattoinen kirkko. Upseeriasunnot ja ruokasalit sijoittuisivat rakennuksen molempiin päätyihin.

Kentän muille sivuille kaavailtiin kolmea samankokoista miehistökasarmia. Kussakin niistä oli kahden komppanian verran majoitustilaa kahdessa ylemmässä kerroksessa. Maantasokerroksiin tulisi keittiö- ja ruokailutiloja. Itä- ja länsikasarmien pohjakerroksissa oli tarkoitus käyttää hyväksi ruotsalaisten makasiinien runkorakenteita.

Katajanokan kasarmialueen rakennustyöt aloitettiin vuonna 1817 pohjoissivun kasarmista, joka valmistui pitkällisten perustustöiden viivyttäminä vasta vuonna 1820. Kasarmin sisäänkäynnit olivat eteläisen sisäpihan puolella ja rannanpuoleisella pohjoissivulla olivat ulkokäymälät.

Kasarmialueen pohjoisesta takapuolesta tuli kuitenkin 1820-luvun alussa tehtyjen suunnitelmamuutosten myötä sen pääjulkisivu. Upseerien asuinsiivet päätettiin sijoittaa kahteen erillisrakennukseen jo valmistuneen kasarmin itä- ja länsisivuille. Kaksi muuta kasarmia oli määrä rakentaa kauemmas toisistaan niin, että ruotsalaismakasiinit purkamalla kasarmialueen keskelle muodostuisi entistä laajempi, etelään päin avautuva harjoituskenttä.

Alla: C. L. Engelin lokakuussa 1846 allekirjoittama luonnos Katajanokan kasarmialuetta rajaavan aidan rakentamiseksi. Asemapiirroksessa näkyy kasarmialueen tuolloinen laajuus. Kivinen paja ja puiset verstaat ovat lähimpänä aitaa lännessä (kuvassa oik.) ja aidan toisella puolella on vankila (b). KA RakH

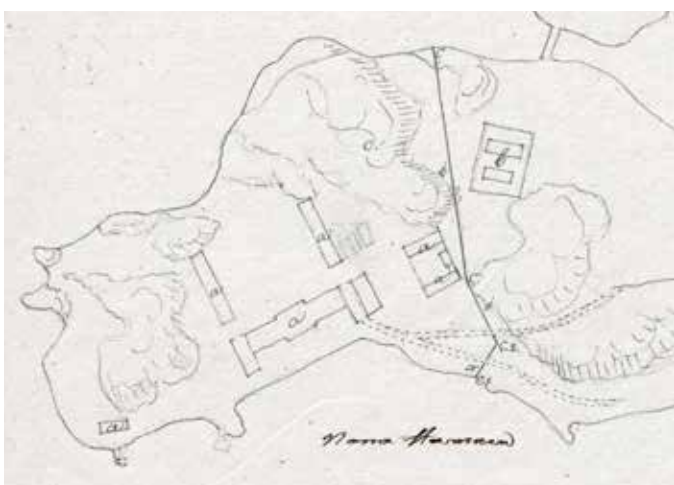

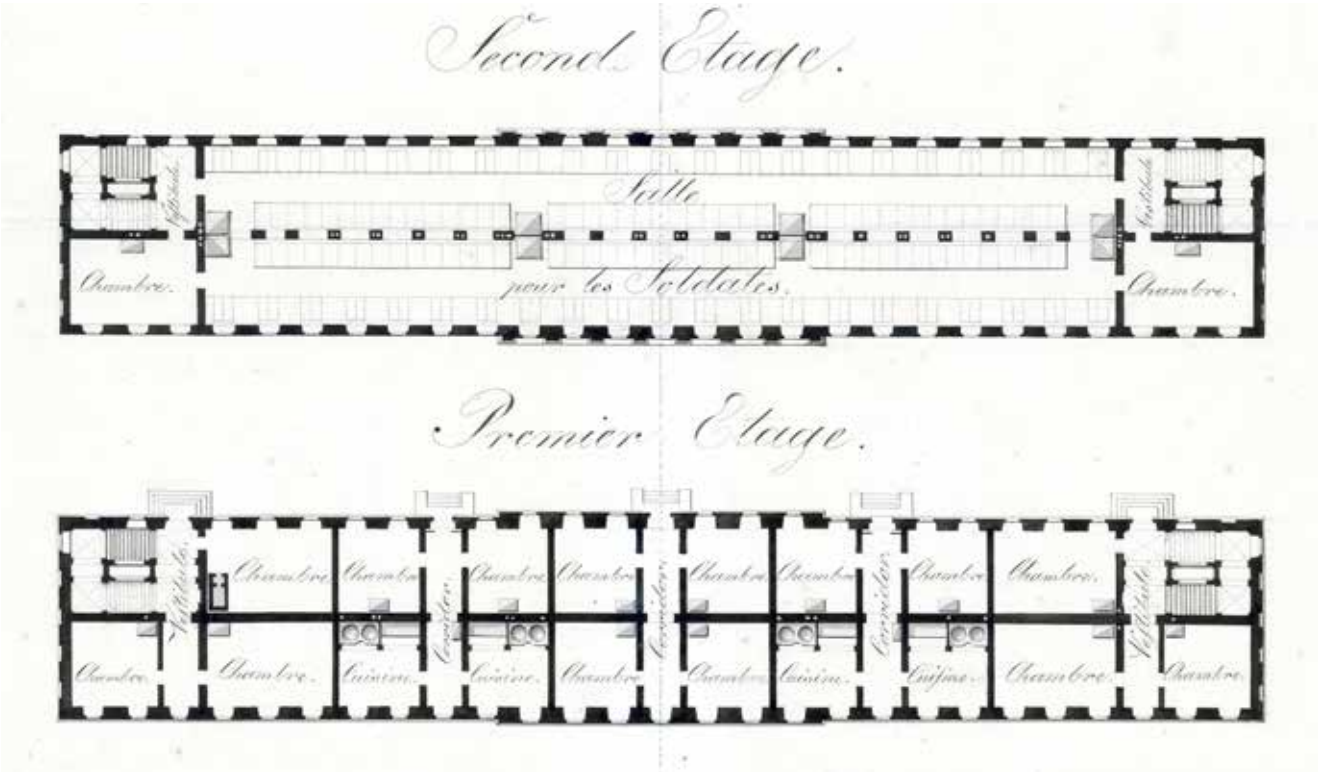

Yllä: Katajanokan kasarmin maantasokerroksen ja toisen kerroksen alkuperäiset pohjapiirrokset, C. L. Engel. KA VIK

Engelin 1825 laatimien suunnitelmien mukaan kasarmin kummallekin puolelle rakennettiin vuoteen 1828 mennessä matalat keittiösiivet, joihin liittyvät portit toimivat kasarmialueen kaupunginpuoleisina pääsisäänkäynteinä. Kasarmin länsipuolella oli aidattu paja- ja verstaspiha, jonka reunoilla oli Engelin 1826 suunnittelema kivinen paja ja kaksi puista verstasta. Pohjoisrannassa oli lisäksi puinen saunarakennus.

Myös kreikkalaistemppeleitä muistuttavien upseerisiipien perustustyöt aloitettiin. Niitä ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa jatkettu sen pidemmälle, koska kasarmialue oli määrä muuttaa työ- ja ojennuslaitokseksi.[11]

Alla: Viaporin insinöörikomennuskunnassa helmikuussa 1829 laadittu pohjapiirros Katajanokan kasarmialueen kivisestä pajasta ja kahdesta puisesta verstasrakennuksesta, jotka korvattiin myöhemmin tiilirakennuksilla (nyk. ala-asteen koulu). KA VIK

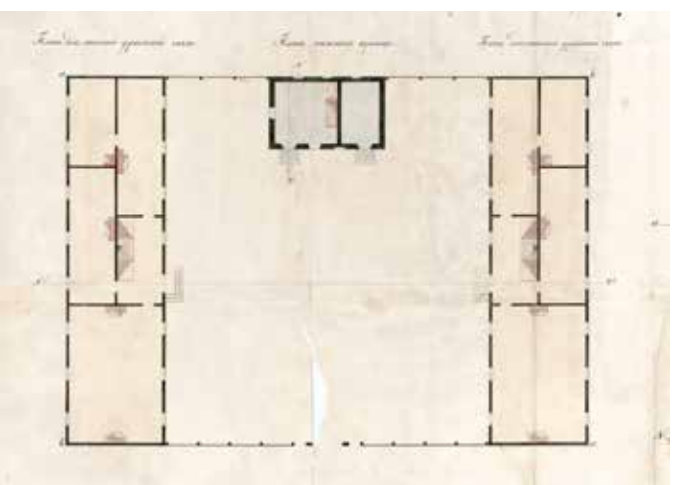

Insinöörikomennuskuntien suunnitelmia

Samaan aikaan, vuosina 1818–1819, kun Katajanokan kasarmia rakennettiin, suunnitteli Viipurin insinöörikomennuskunta, *Vyborgskoij inzhenernaja komanda*, Pyhän Annan Kruunun linnoitukseen kolmikerroksista 500 miehen kasarmia ja kolmikerroksista upseerikasarmia.

Viaporin linnoitukseen perustettu insinöörikomennuskunta, *Sveaborgskaja inzhenernaja komanda*, taas laati linnoituksen saarista 1810-luvun loppuvuosina tarkat mittauspiirustukset, joissa esitettiin olemassa olevien rakennusten sijainnit ja ruotsalaisten toteuttamattomat suunnitelmat. Tältä pohjalta laadittiin Pietarissa, sotaministeriön insinöörihallinnossa Viaporin linnoituksen parantamiseen ja ajanmukaistamiseen tähtäävät suunnitelmat 1820-luvun vaihteessa.

Linnoituslaitteiden täydentämisen ohella Viaporia oli tarkoitus saattaa edustavampaan ja ennen kaikkea asuttavampaan kuntoon. Varuskunnalle oli aikomuksena saada lisärakennusalaa myös läheiseltä Vallisaarelta, jonne kaavoitettiin nk. esikaupunkikortteleita. Ruotsalaisaikaisia suunnitelmia mukaillen Iso Mustasaarelle kaavailtiin suurta kaksiosaista, noin 500 miehen kasarmia ja aukiota, ”linnanpihaa” kreikkalaiskatolisine kirkkoineen. Pikku-Mustasaarelle suunniteltiin suurehkoa 250–300 potilaan sairaalaa.

Arkkitehti Engel sai tehdä muutoksia Viaporin rakennussuunnitelmiin ainakin niiden julkisivujen osalta – rakennusten arkkitehtuuria sovitettiin ruotsalaistyylin mukaiseksi. Kasarmien sisätilat jakaantuivat paksuin tiiliseinin poikkisuuntaisiin, alemmissa kerroksissa holvattuihin tupiin, joiden läpi

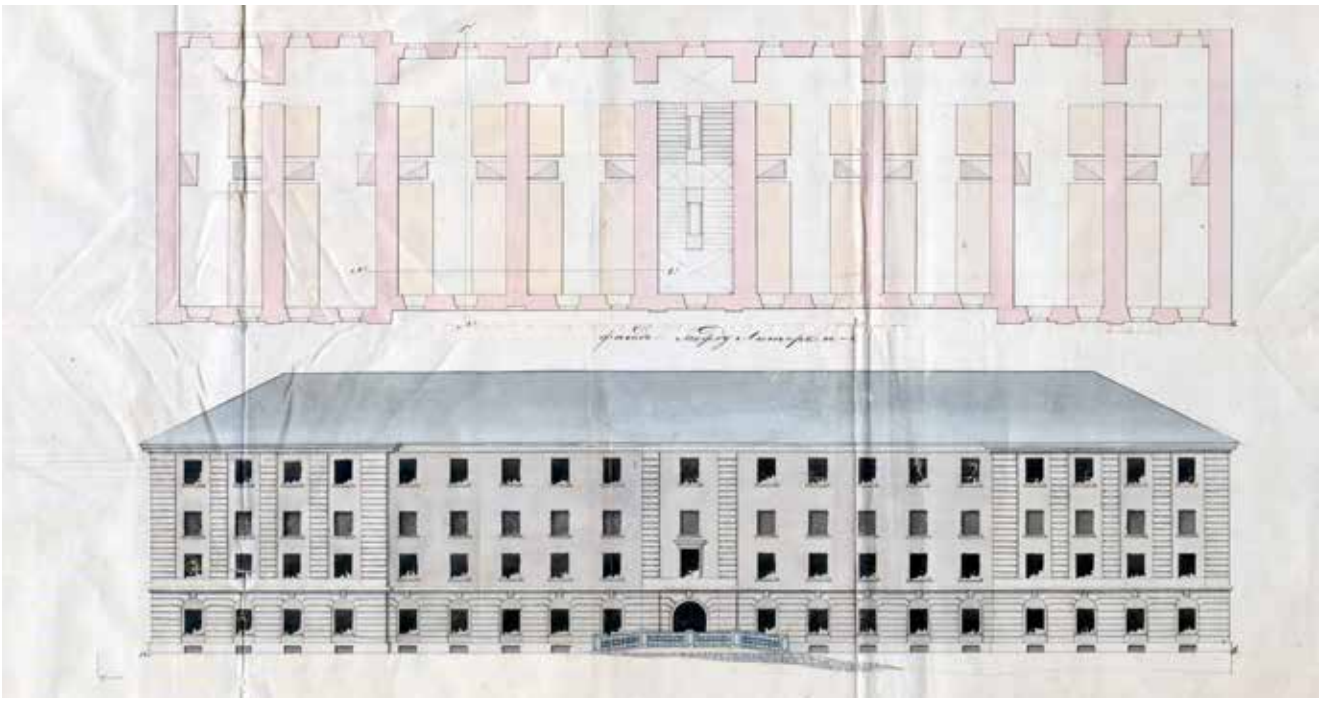

Iso Mustasaaren toteuttamattoman kolmikerroksisen kasarmin julkisivu ja majoituskerroksen pohja vuodelta 1822, huom. julkisivun kolmannessa kerroksessa on pelkästään valeikkunoita. KA VIK

kulki avoin sivukäytävä. Tämän tyyppinen ratkaisu oli myöhemmin käytössä Viaporin alueelle 1860- ja 1870-luvuilla rakennetuissa osumankestävissä nk. puolustuskasarmeissa.

Aleksanteri I vahvisti Viaporin uudistussuunnitelman marraskuussa 1820, mutta uusia kivikasarmeja ei kuitenkaan Viaporiin, eikä myöskään Viipuriin vielä tässä vaiheessa rakennettu. Pikku-Mustasaaren sairaalan perustustöihin kyllä ryhdyttiin, mutta varsinaiset rakennustyöt tehtiin vasta vuosina 1828–1830.[12]

Iso Mustasaaren asemapiirrossuunnitelma vuodelta 1822, jossa on esitetty toteuttamattomia linnoitustöitä, kasarmirakennuksia (k) ja kirkko (i). KA VIK

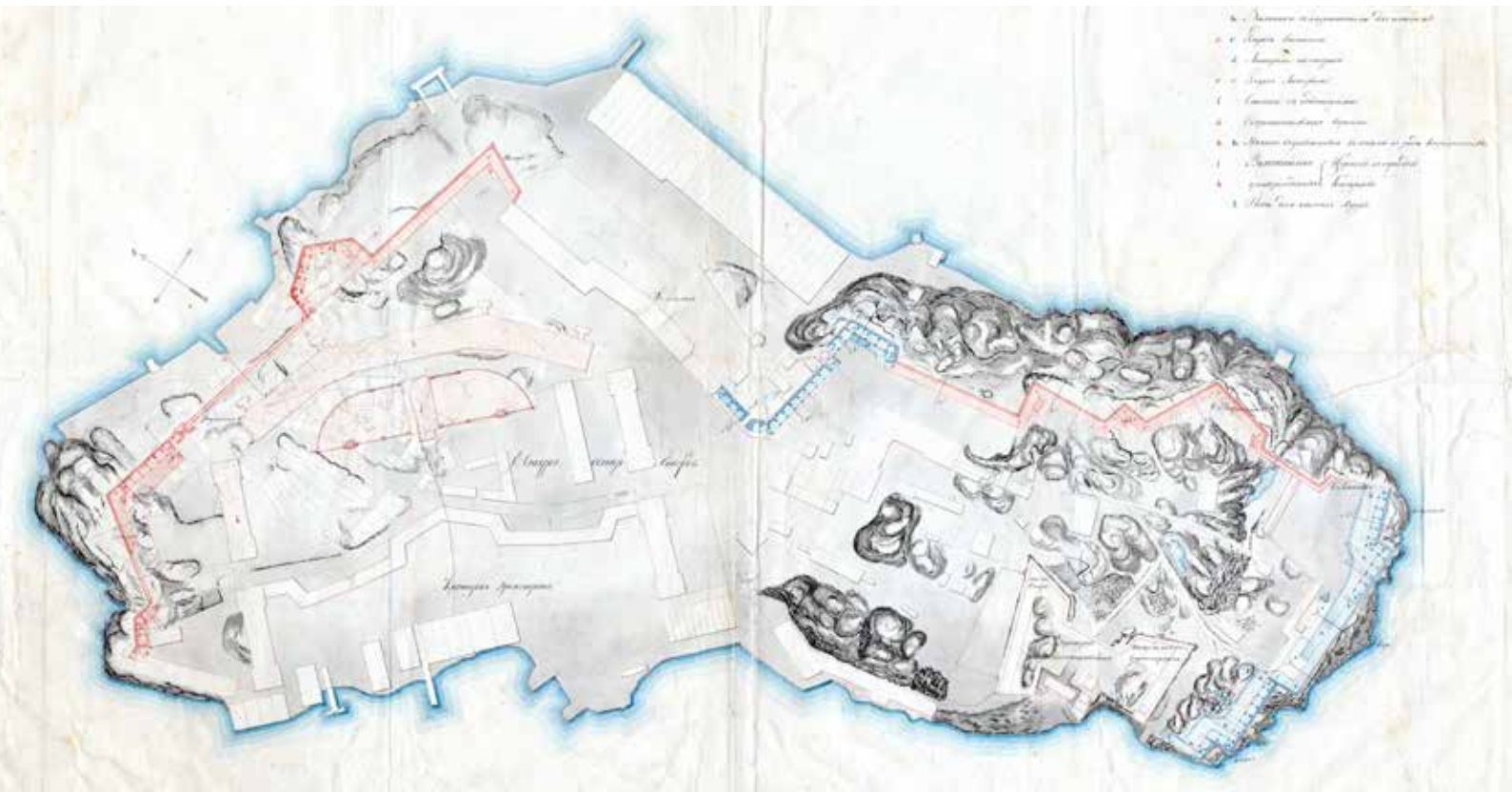

SUOMALAISJOUKKOJEN KASARMI 1819–1825

Arkkitehti Engelin toinen toteutunut kasarmisuunnittelutyö Helsingissä liittyi suomalaisen sotaväen majoittamiseen. Suomen värvättyyn sotaväkeen kuuluneet Turun, Vaasan, Hämeenlinnan, Heinolan, Viipurin ja Kuopion Jääkäripataljoonat eivät muodostaneet pysyviä varuskuntia. Kunkin pataljoonan esikunnan alaiset neljä komppaniaa oli siroteltu suurempiin ja pienempiin kaupunkeihin ja kyliin eri puolelle maata. Komppanioiden alueilta värvättyjä miehiä koulutettiin 20 päivää, minkä jälkeen jääkärit kokoontuivat kaksi kertaa vuodessa paraateihin. Koko pataljoona koottiin loppukesästä yhteen neljän viikon leirikaudelle. Muut ajat suomalaissotilaat saivat itse huolehtia asumisestaan ja toimeentulostaan, kunhan he eivät poistuneet sijoitusalueiltaan.

Vähäisen koulutuksensa vuoksi suomalaissotilaita pidettiin taisteluarvoltaan vähäisinä. Poikkeuksen muodosti vuonna 1817 perustettu, kaksi komppaniaa eli 300 miestä käsittänyt koulutus- tai harjoituspataljoona (pataljoonan kahdelle muulle komppanialle oli vain aseet ja varusteet). Harjoituspataljoona oli palveluksessa vuoden ympäri, ja sen päämääränä oli parantaa nuorten suomalaisten upseerien ja aliupseerien koulutusta.

Haapaniemen Topografikoulussa oli vuodesta 1816 lähtien koulutettu myös jalkaväki-, ratsuväki-, tykistö- ym. upseereja. Näin suomalaisille aukeni uramahdollisuuksia myös Venäjän asevoimissa ja jopa keisarin Seurueessa.[13]

Kaartin kasarmi

Harjoituspataljoona majaili aluksi Hämeenlinnan lähettyvillä sijainneella Parolan leirialueella. Se oli määrä siirtää Helsinkiin, kunhan sinne valmistuisi pataljoonan uusi kasarmialue. Arkkitehti Engel ryhtyi suunnittelemaan kasarmialuetta vuoden 1818 alussa tulevan Hietalahden torin lähelle. Paikka oli kuitenkin syrjäinen ja kaukana silloisesta kaupunkikeskustasta.

Lopullisen paikkansa silloisen Uudenmaan esikaupungin, eli myöhemmän Kaartin kaupungin torin etelälaidalla kasarmialue sai keisarin päätöksellä

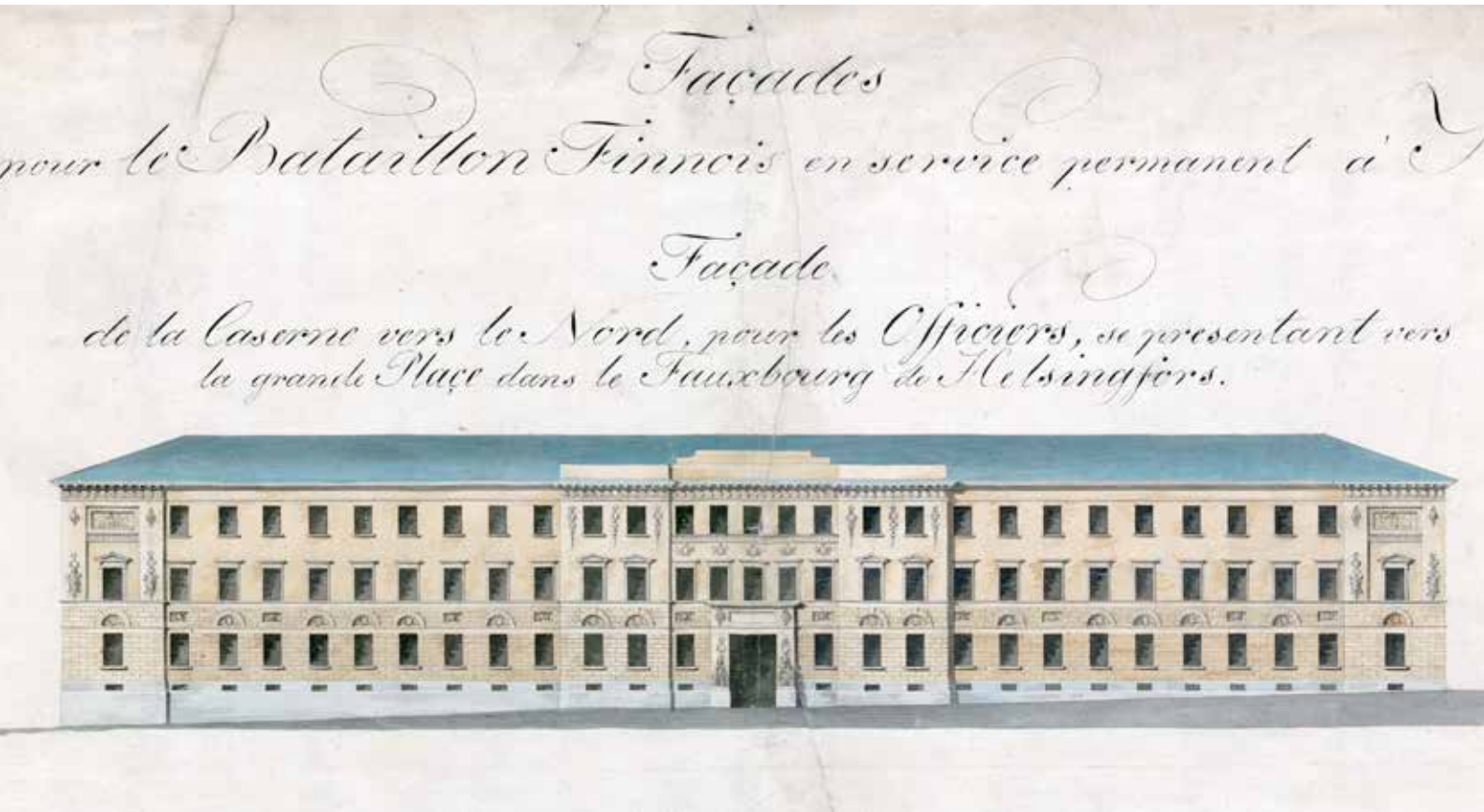

Kaartin kasarmin pääjulkisivun piirustus, jonka keisari on vahvistanut helmikuussa 1819, C. L. Engel. KA RakH

Kaartin kasarmi 1900-luvun vaihteessa. HKM

helmikuussa 1819. Hietalahden torin pohjoislaidalle rakennettiin kuitenkin pataljoonan sairaala-alue, jota myöhemmin kutsuttiin Kaartin lasaretiksi.

”Pysyvässä palveluksessa olevan suomalaispataljoonan Helsingin kasarmi” eli sittemmin **Kaartin kasarmialue** oli mahdutettava kaupunkikortteliin. Periaate oli sama kuin Katajanokan kasarmialueen alkuperäisessä suunnitelmassa, eli torin puoleisena pääjulkisivuna oli kolmikerroksinen upseerisiipi, jonka läpi kuljettiin kasarmialueen sisäpihalle.

Kasarmipihan kahdelle laidalle, Unionin- ja Kasarminkatujen varsille suunniteltiin kolmikerroksiset miehistökasarmit. Korttelin takaosassa oli matalampi talousrakennus, jossa mm. käymälät, leipomo, tallit ja pesutupa sijaitsivat.

Harjoituspataljoonan komentajalle, joka oli sotilasarvoltaan eversti, suunniteltiin asunto upseerisiiven keskiosaan. Sen vieressä oli pienempi pataljoonan majurin huoneisto. Nuoremmille upseereille ja heidän palvelijoilleen oli varattu omat huoneensa toisessa ja kolmannessa kerroksessa. Niihin liittyi kolmannen kerroksen keskellä ollut yhteinen opetussali ja kirjastohuone.

Harjoituspataljoonan miehistösiipien tilajärjestely poikkesi Katajanokan miehistökasarmista ja muista vakinaisen armeijan kasarmeista. Keskellä olevasta porrashuoneesta päästiin kadunpuoleisiin sivukäytäviin, joiden varrella verrattain pienet tuvat olivat. Koska harjoituspataljoona oli vajaamiehinen, rakennettiin miehistösiivistä aluksi ainoastaan idänpuoleinen. Kasarmialueen rakennustyöt kestivät vuodesta 1819 vuoteen 1824.

Samanaikaisesti, vuosina 1819–1822 rakennettiin pari korttelia pohjoiseen Esplanadin varrelle Engelin suunnittelema Suomen sotaväen komentajan virka-asunto ja kanslia, eli nykyinen valtioneuvoston juhlahuoneisto ”Smolna”. Suomen sotaväen komentajan virkanimike oli muutettu aiemmasta ylitarkastajasta divisioonankomentajaksi. Kenraalikuvernööri *Arseni Zakrevskin* (toimessa 1824–31) vaatimuksesta samaan taloon muutti myöhemmin, vuonna 1826 myös venäläisen eli suomenmaalaisen divisioonan komentaja.

Suomalaisista jääkärirykmenteistä kaksi muutettiin vuonna 1819 linjajalkaväeksi, jotka oli aseistettu erityisesti raja-alueiden paikallispuolustusta silmällä pitäen. Korostetun paikalliset suomalaisjoukot eivät olisi pystyneet

Keisarin helmikuussa 1819 vahvistama toisen kerroksen pohjapiirros Kaartin kasarmista. Alla on torin puoleinen upseerisiipi ja vasemmalla Fabianinkadun puoleinen majoitussiipi. KA RakH

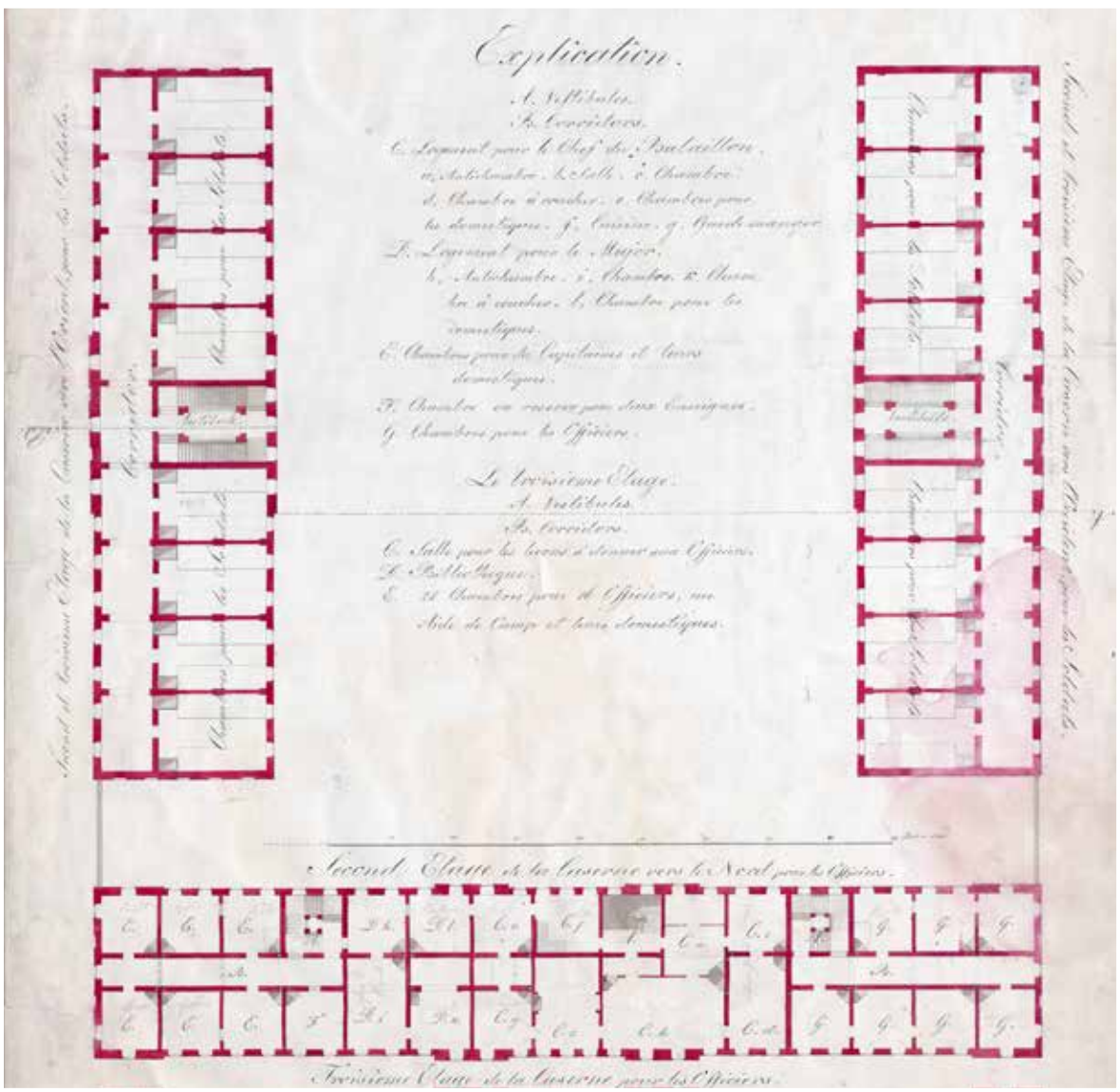
Explication.
A. Vestibules.
B. Escaliers.
C. Logement pour le Chef de Bataillon.
a. Antichambre. b. Salle. c. Chambre.
d. Chambre à coucher. e. Chambres pour
les domestiques. f. Cuisine. g. Garde manger.
D. Logement pour le Major.
h. Antichambre. i. Chambre. k. Cham
bre à coucher. l. Chambre pour les
domestiques.
E. Chambres pour les Capitaines et leurs
domestiques.
F. Chambre en reserve pour leurs Domestiques.
G. Chambres pour les Officiers.
Le troisième Etage.
A. Vestibules.
B. Escaliers.
C. Salle pour les leçons d'armes aux Officiers.
D. Bibliotheque.
E. 18 Chambres pour 18 Officiers, un
Aide de Camp et leurs domestiques.
Second Etage de la Caserne vers le Nord pour les Officiers.
Troisième Etage de la Caserne pour les Officiers.

toimimaan divisioonana – komentajansa virkanimikkeestä huolimatta –, sillä niiden johdossa ei ollut varsinaista esikuntaa.

Kesällä 1819 Aleksanteri I päätti siirtää palossa tuhoutuneen Haapaniemen Topografikoulun **Haminaan**. Koulu sai uuden nimen Suomen Kadettikoulu (*Finlandskij Kadetskij Korpus*). Se oli Venäjän yleisesikunnan alainen, Suomen valtion kustantama sotilasopetuslaitos. Haminassa koulun käyttöön osoitettiin kaksi 1800-luvun alussa valmistunutta kaksikerroksista kasarmia. Niiden uudistaminen arkkitehti Engelin suunnitelmien mukaan kesti vuoteen 1821.[14]

NIKOLAIN ARMEIJASUPISTUKSET 1825–1835

Aleksanteri I:n yllättävän kuoleman jälkeen Venäjän valtaistuimelle nousi joulukuussa 1825 hänen veljensä Nikolai I (hallitsijana 1825–55). Armeija oli tärkeä Venäjän suurta valtakuntaa koossapitävä tekijä, vaikka osa upseeristosta olikin noussut keisarinvallalle rajat asettavaa perustuslakia vaatineeseen, nopeasti kukistettuun nk. dekabristikapinaan. Nikolai halusi pitää valtansa ja valtiorakenteensa muuttumattomina, mutta Venäjän armeija oli paisunut sotien johdosta valtavan suureksi. Valtion rahavarat eivät kestäneet armeijan ylläpitämistä sellaisenaan.

Venäjän armeijaan kuului sen Euroopan puoleisilla alueilla nyt 23 jalkaväen divisioonaa. Niistä pohjoisin, Suomeen sijoitettu oli numeroltaan viimeinen eli *23. Jalkaväkidivisioona*. Se jakaantui kolmeen prikaatiin, joissa kussakin oli kaksi rykmenttiä. Neljän aiemmin mainitun rykmentin, Viipurin, Lappeenrannan, Savonlinnan ja Pietarin Jalkaväkirykmenttien lisäksi divisioonaan kuuluivat 45. ja 46. Jääkärirykmentit. Jalkaväen joukkoja tuki divisioonan mukaan numeroitu *23. Tykistöprikaati*.

Venäläisjoukkojen vahvuus oli yhteensä noin 13 000–15 000 miestä. Suurin osa oli edelleen majoitettu väestön keskuuteen. Jalkaväkirykmentit olivat 1820-luvun puolivälissä Karjalan kannaksen ja etelärannikon alueilla, kun taas jääkärirykmentit olivat Hämeenlinnan, Turun ja Ahvenanmaan sekä Vaasan ympäristössä.

Kolmen suomalaisen rykmentin esikunnat lakkautettiin vuonna 1826. Niiden alaisina olleet kuusi pataljoonaa supistettiin 400 miehen vahvuisiksi ja muutettiin uudenlaisiksi kevyen jalkaväen joukoiksi, kivääri- eli tarkkampujapataljooniksi.[15]

Meripuolustusta vahvistetaan

Vaikka Venäjän Itämeren puoleisilla alueilla olikin nyt suhteellisen rauhallista, maa kävi idempänä jatkuvia ja menestyksekkäitä laajenemissotia. Kaukasuksella vallattiin Persian ja Kaspianmeren itäpuolella turkkilaisperäisten heimojen alueita. Venäjä oli myös aktiivisesti osallisena Kreikan itsenäisyystaistelussa

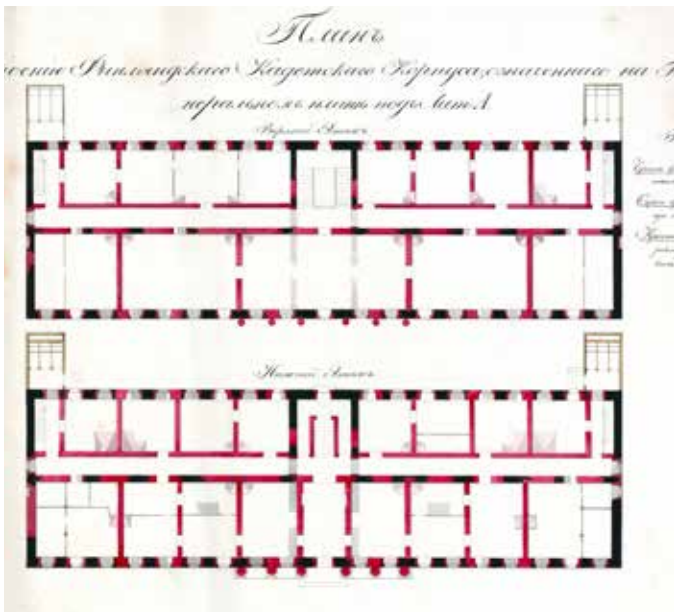

Ylinnä: Haminan Kadettikoulu vuonna 1896, muutamaa vuotta ennen rakennuksen purkua ja uuden koulun rakentamista. MV

Yllä: Haminaan 1800-luvun alussa valmistuneen kasarmin muutospiirustus Kadettikouluksi (päiväämätön). Alkuperäiset tiilirakenteet mustalla ja uudet punaisella, puurakenteet ruskealla. Entisten hallimaisten tupien tilalle rakennettiin keskikäytävään tukeutuvat huonetilat. Pihajulkisivun puolelle tehtiin kaksi puista käymälätornia. KA VRP

Oik.: Kampin kasarmin asemapiirros helmikuulta 1840, jossa näkyvät alueelle valmistuneet tiili- ja puurakennukset (punaisella ja mustalla) sekä harjoituskenttä. Numero 42 on kasarmi ja 43 nykypäivään säilynyt keittiörakennus. Kuvan oikeassa reunassa kulkee nykyisin Mannerheimintie ja vasemmassa Fredrikinkatu. KA VIK

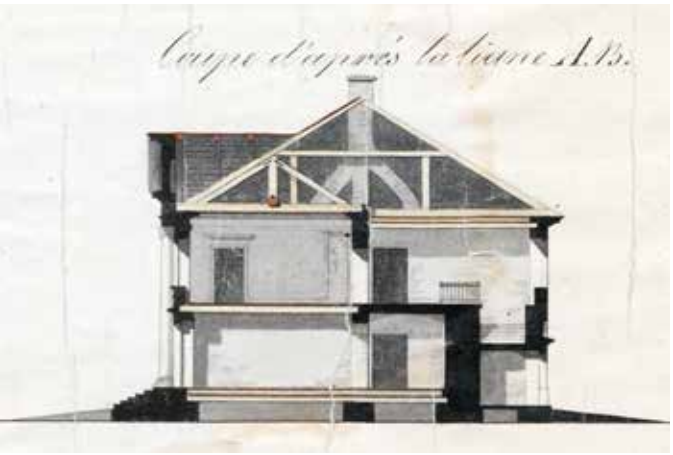

Pääsisäänkäynnin ja portaan poikittaisleikkauksen sisältävä osa C. L. Engelin laatimasta Haminan kadettikoulun muutospiirustuksesta vuodelta 1819. KA RakH

sotimalla Turkkia vastaan vuosina 1827–1829. Kaikki tämä herätti syvää epäluuloa länsivalloissa ja erityisesti Iso-Britanniassa, jolle yhteydet Intiaan olivat äärimmäisen tärkeitä. Venäjän lähestyminen Välimerta ja eteneminen Keski-Aasiassa oli asia, jota ei kauan voitaisi katsoa sormien läpi.

Venäjällä oli omat varauksensa länsivaltoja kohtaan. Puolan kapinan 1830–1831 epäiltiin olleen yksi osoitus Venäjän mahdin heikentämiseen pyrkivistä toimista. Sitä lähetettiin kukistamaan myös Suomen sotaväen entinen harjoituspataljoona, jonka nimi keisari Nikolain kaartin arvoon nostamana oli nyt *Keisarillisen Henkivartiokaartin 3. Kivääripataljoona*. Säästötarpeista huolimatta valtakunnan puolustusta oli siis parannettava mm. uudistamalla ja vahvistamalla Itämeren laivastoa ja rannikon linnoituksia.

Ahvenanmaan linnoittaminen oli ollut venäläisten suunnitelmissa jo heti Suomen valtauksen jälkeen. Venäjän laivaston käyttöön haluttiin saada mahdollisimman kauan jäistä vapaa linnoitettu laivastotukikohta, josta mahdolliseen hyökkäykseen voitaisiin vastata nopeasti. Toinen syy uuden linnoituksen paikan valintaan oli sen sijainti aivan vanhan vihollisen, Ruotsin pääkaupungin tuntumassa. Vuonna 1829 aloitettiin Suomen suuriruhtinaskunnan rahavaroja raskaasti verottanut suuri ja pitkäkestoinen Ahvenanmaan Bomarsundin linnoituksen rakennushanke,

Bomarsundin rakennustöitä tehtiin pitkään ja hartaasti, eikä Itämeren alueella koettu olevan mitään välitöntä turvallisuusuhkaa. Suomen alueen muut linnoitukset jäivät tässä tilanteessa vähälle huomiolle ja niistä vain tärkeimmät pysyivät miehitettyinä.

Suomessa menosäästöt ilmenivät vuonna 1830 värvätyn sotaväen lakkauttamisena, Kaartin Pataljoonaa lukuun ottamatta. Suomen sotaväen sijalle perustettiin Venäjän Itämeren laivastoa vahvistanut *1. Suomen Meriekipaaši*. Ekipaaši, joka vastasi vahvuudeltaan armeijan pataljoonaa (rauhan aikana 500, sodassa 1000 miestä), miehitti laivaston aluksia ja majoitettiin venäläisten laivastojoukkojen tapaan aluksi Viaporiin.[16]

Kampin kasarmi

Tähän ajankohtaan osuu seuraavan venäläisjoukkojen kasarmialueen, Helsingin **Kampin** eli Turun kasarmialueen rakentaminen. Sotilaitten majoitusrasituksen helpottamiseksi keisari Nikolai oli määrännyt marraskuussa 1827, että venäläiselle sotaväelle oli rakennettava uusi suurempi kasarmialue Helsingin vierelle. Kasarmin rakentamismäärärahat oli otettava Suomen valtiokassasta.

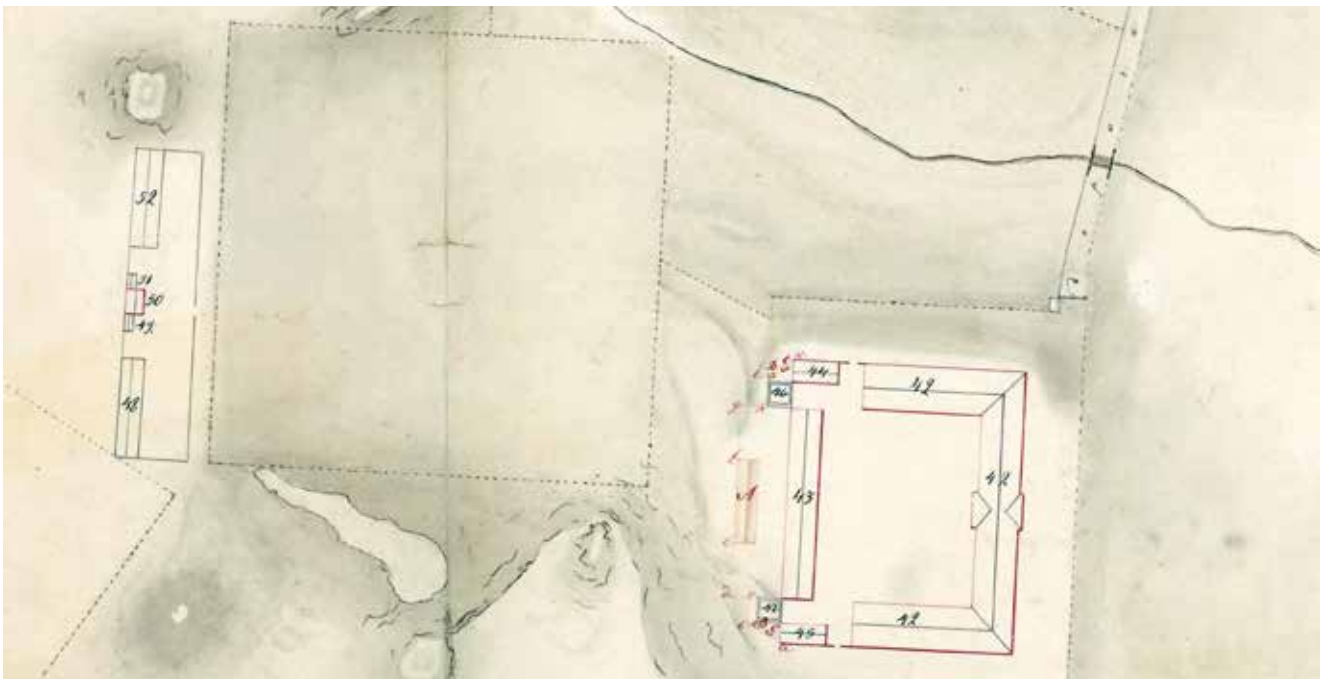

Suomen senaatti ryhtyi toteuttamaan määräystä antamalla kasarmialueen suunnittelutyön suuriruhtinaskunnan julkisesta rakentamisesta vastaavalle Keisarilliselle intendentinkonttorille. Carl Ludwig Engelistä oli tullut tämän vuonna 1811 perustetun, Suomen senaatin alaisen viraston johtaja vuonna 1824, vaikkakin hän jatkoi vielä Helsingin uudelleenrakentamiskomitean arkkitehtinä sen lakkauttamiseen asti 1825.

Engelin laatima suunnitelma lähetettiin kenraalikuvernööri Zakrevskille hallitsijan vahvistusta varten maaliskuussa 1828. Keisari vahvisti uuden 1000 sotilaan pataljoonankasarmin piirustukset samassa kuussa, mutta yllättäen ilmeni, että ne olivatkin Viaporin insinöörikomennuskunnan laatimat.

Suunnitteluprosessi oli edennyt sotilasinsinöörihallinnon normaalia virkatietä. Varhaisimmat säilyneet insinöörieversti *Burmeisterin* allekirjoittamat Viaporin insinöörikomennuskunnan luonnossuunnitelmat ovat joulukuulta 1827. Viimeistelty pääpiirustussarja on tammikuulta 1828 ja sen on allekirjoittanut insinöörieverstiluutnantti *Paramonov* (hän signeerasi samoihin aikoihin myös em. Viaporin sairaalan pääpiirustukset).

Piirustukset kävivät helmikuussa lausunnolla piiri-insinöörihallinnossa, jonka komentaja teki pieniä muutoksia kalustejärjestelyihin. Lopulliset piirustukset päivättiin 24. maaliskuuta 1828 ja kenraalikuvernööri Zakrevski vahvisti ne kaksi päivää myöhemmin ”Hänen Majesteettinsa puolesta”.

Alla ja oik.: Viaporin insinöörikomennuskunnassa laaditut, keisarin maaliskuussa 1828 vahvistamat ja kenraalikuvernööri Arseni Zakrevskin nimellä varustetut Kampin kasarmin pääjulkisivu ja kolmannen kerroksen pohjapiirros. Nykyisen Mannereimintien puoleinen pääsiipi on pohjapiirroksen yläosassa, miehistötilat vasemmalla ja upseerihuoneistot oikealla. Alareunassa on keittiörakennuksen ullakkokerros. KA VIK

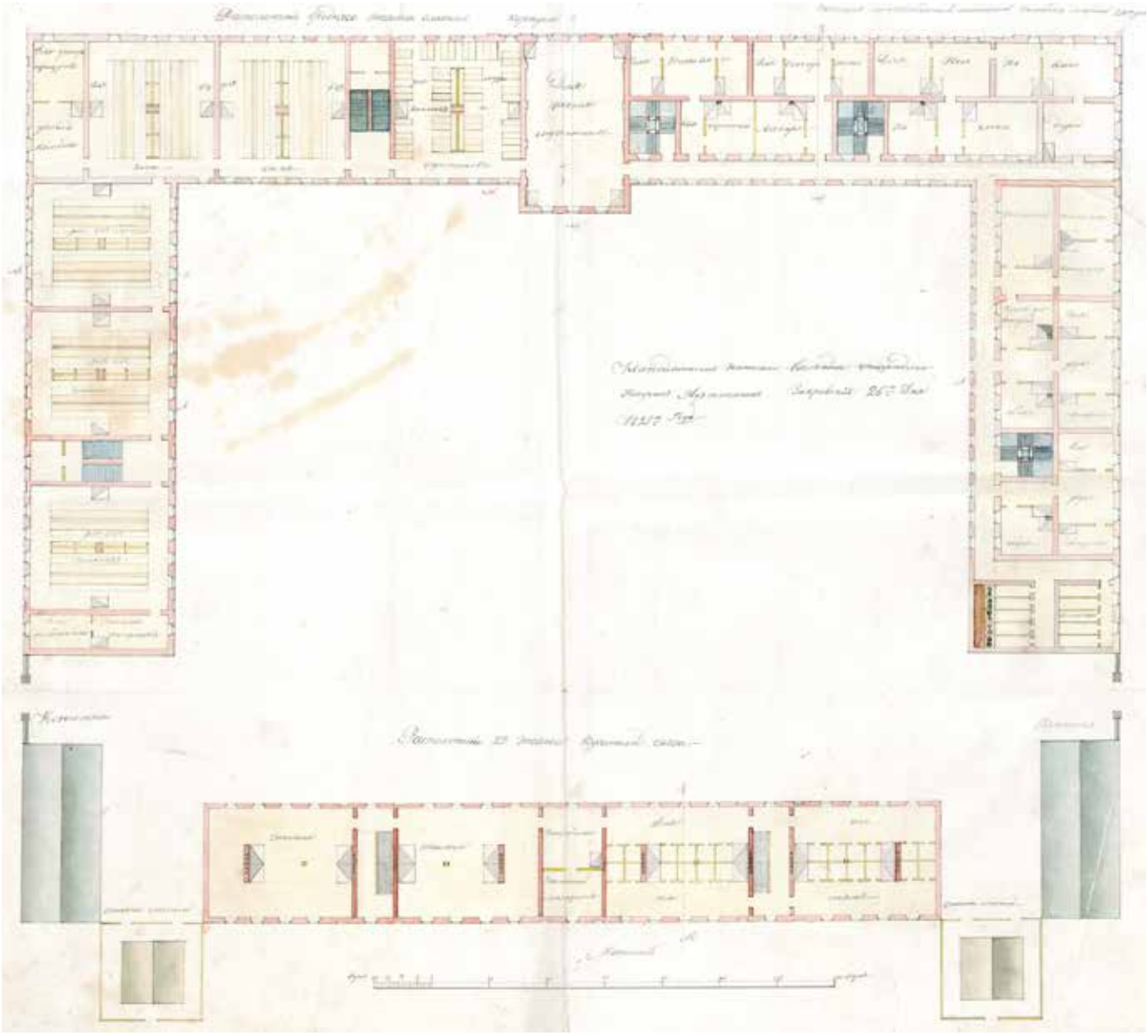

Kasarmialueen sijoituspaikaksi oli määrätty silloisen kaavoitetun kaupunkialueen pohjoispuolella, Espoon tullin vieressä ollut alava maa-alue. Kolmikerroksisen U-muotoisen kasarmin pääjulkisivu oli itäpuolisen Turkuun johtavan maantien puolella. Muurein rajatun sisäpihan länsilaidalla oli kaksikerroksinen keittiörakennus – ainoa nykypäivään säilynyt kasarmialueen rakennus – tallit sekä miehistön ulkokäymälät. Lännempää oli varattu paikka samanlaiselle työpajarakennusten rakennusryhmälle kuin Katajanokalla, kivirakenteiselle saunalle ja ruutikellarille sekä laajalle paaluaidoitetulle harjoituskentälle, Kampin kentälle.

Kasarmialueen työt aloitettiin vuodenvaihteessa 1829 tulleen määrärahapäätöksen myötä. Vuonna 1831 saatiin valmiiksi päärakennus, keittiö ja tallit. Kasarmialueen päärakennus oli jaettu kahteen osaan, joilla ei ollut sisäisiä kulkuyhteyksiä. Pohjoispuoleinen miehistösiipi ja eteläpuolinen upseerisiipi yhdistyivät itäjulkisivun pääsisäänkäynnin ja sen yläpuolella olleen salitilan ja kirkon kohdalla. Pohjoissiivessä oli kolmessa kerroksessa suuret 64 hengen miehistötuvat, jotka oli yhdistetty toisiinsa niiden läpikulkevalla pihanpuoleisella sivukäytävällä.

Eteläsiivessä oli huoneistot rykmentinkomentajalle esikuntineen sekä kasarmiin sijoitetun pataljoonan komentajalle ja muille upseereille. Everstit ja majurit olivat oikeutettuja kolmen huoneen asuntoihin ja yhteen hevostallipaikkaan. Muille upseereille oli varattu 1–2 huonetta ja heistä alempiarvoisimmat luutnantit oli majoitettu kahden hengen yhteisasuntoihin, joissa oli yhteinen olohuone ja keittiö.

Kampin kasarmi lounaasta, Annankadun suunnasta vuonna 1908. Kasarmin sisäkulmassa näkyvä käymälätorni rakennettiin myöhäisemmässä vaiheessa. MV

Upseerisiiven huoneistot oli yhdistetty pihan puoleisilla avonaisilla käytävillä, ja siiven länsipäätyihin oli sijoitettu upseeriston käymälät – siis periaatteessa ulkokäymälät. Suomen ilmastoon ilmeisen soveltumaton järjestely muutettiin jo ennen 1830-luvun puoliväliä, jolloin käytävän avoimiin holvikaariin muurattiin normaalit ikkunat.

Kampin työpaja-alue rakennettiin vuoteen 1835 mennessä hieman aiottua lännemmäs, harjoittelukentän toiselle laidalle nykyisen Fredrikinkadun varteen.

Kampin kasarmin valmistuttua 1833 luovutettiin Katajanokan kasarmialue Viaporista muuttaneen 1. Suomen Meriekipaašin käyttöön. Katajanokan aluetta täydennettiin vuonna 1836 rakennetulla Engelin suunnittelemalla upseerisiivellä sekä kasarmipihan etelälaitaan 1838 valmistuneella sairaalarakennuksella. Sitä oli jo vuodesta 1832 lähtien suunnitellut intendentinkonttorissa työskennellyt Engelin oppilas ja avustaja, toinen konduktööri *Anders Fredrik Granstedt*.

Vuonna 1831 armeijan menosäästöt olivat kohdistuneet myös venäläisjoukkoihin, kun Suomen erillisarmeijakunta lakkautettiin ja sen esikunta muutettiin pienemmäksi Suomeen sijoitettujen joukkojen esikunnaksi. Kaksi vuotta myöhemmin Suomen divisioonasta supistettiin kaksi rykmenttiä. Divisioonaan kuului nyt kaksi prikaatia, joista ensimmäisessä olivat Viipurin ja Pietarin Jääkärirykmentit ja toisessa Savonlinnan ja Lappeenrannan Jääkärirykmentit.[17]

VANHOJA JA UUSIA KASARMIALUEITA 1835–1853

Venäläisdivisioonaa organisoitiin ja miesmäärää vähennettiin jälleen vuonna 1835, jolloin jalkaväki ja jääkärit muutettiin rajaseutujen puolustamiseen tarkoitetuiksi linjajoukoiksi. Molemmissa prikaateissa oli nyt kaksi linjarykmenttiä, joissa kummassakin oli kolme pataljoonaa, siis kaikkiaan 12 linjapataljoonaa. Tykistöprikaati lakkautettiin, mutta sen tykit siirrettiin linnoitusten arsenaaleihin, joista ne saataisiin tarpeen tullen jalkaväkijoukkojen tueksi.

Armeijan muiden supistusten jälkeen Suomessa olleet joukot nimettiin uudelleen 19. Divisioonaksi. Kun joukkoja myöhemmin taas lisättiin, Suomessa olleen divisioonan, ja sen myötä myös tykistöprikaatin, numero muuttui 20., sitten 21. ja lopulta 22. Divisioonaksi vuoteen 1845 mennessä.

Helsinkiläisiä Kampin kasarmin edustalla silloisella Heikinkadulla 1900-luvun alussa. SLS

Iso Mustasaaren Vaasan kasarmi C83 vuonna 1970, kun sen varuskuntakäyttö oli loppunut. Rista/HKM

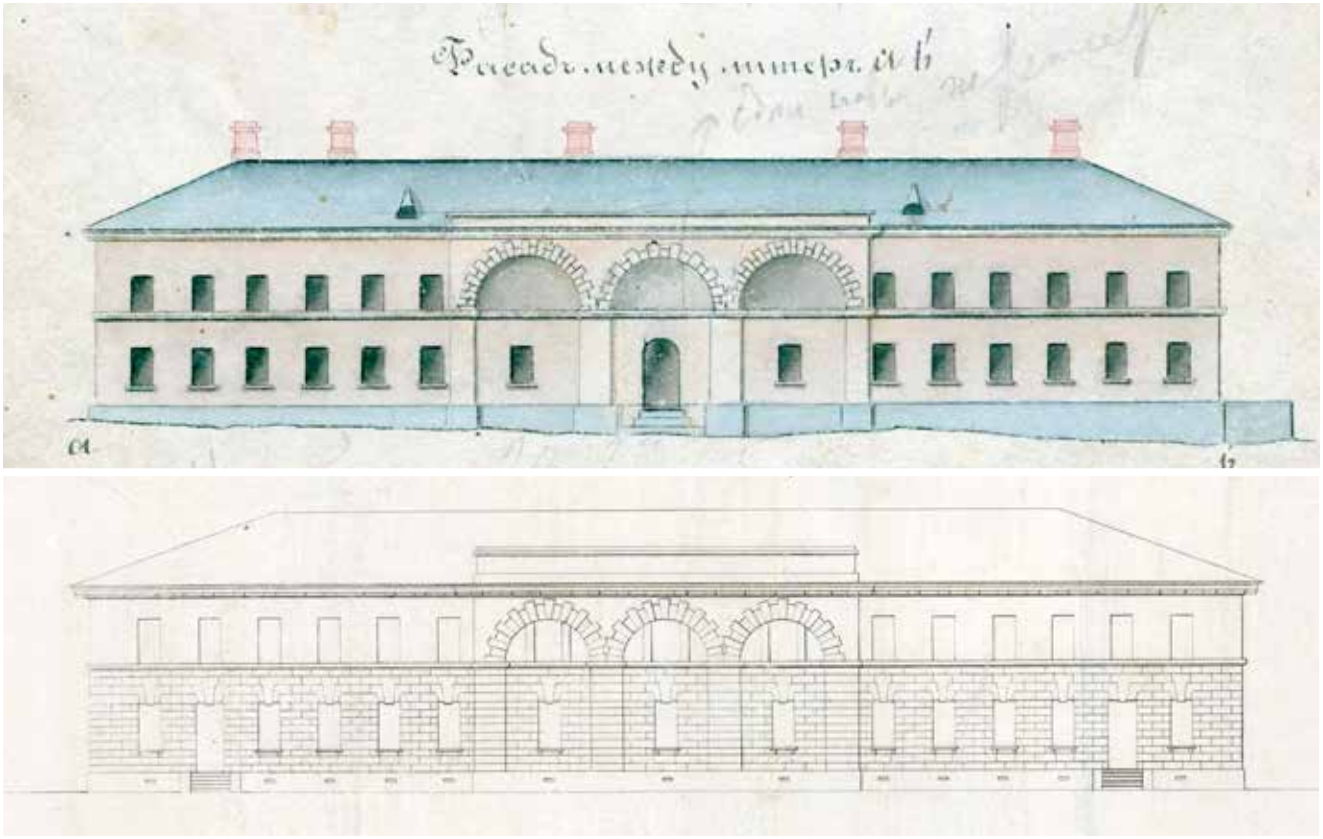

Ylinnä: Iso Mustasaareen 1840-luvun vaihteessa rakennettu upseeritalo (C76). Piirustus vuodelta 1859. KA VIK

Yllä: Venäläinen, kesällä 1809 vahvistettu mallipiirros 20 yliupseerin kivisen asuintalon julkisivusta. KA ViipIK

Venäläisiä linnoitusvaruskuntia oli 1830-luvun lopulla Viipurin, Viaporin ja Bomarsundin ohella pienissä Hangon, Svartholman ja Ruotsinsalmen merilinnoituksissa. Viapori oli linnoituksista tärkein ja sen vanhoja varustuksia korjattiin ja paranneltiin vähäisten rahavarojen puitteissa. Tärkeintä oli saattaa sotaväen majoitusolot paremmalle mallille. Viaporin linnoituksessa oli ollut oma jalkaväen varuskuntapataljoonansa vuodesta 1827 lähtien ja sen tykistöä hoiti neljä tykistökomppaniaa.[18]

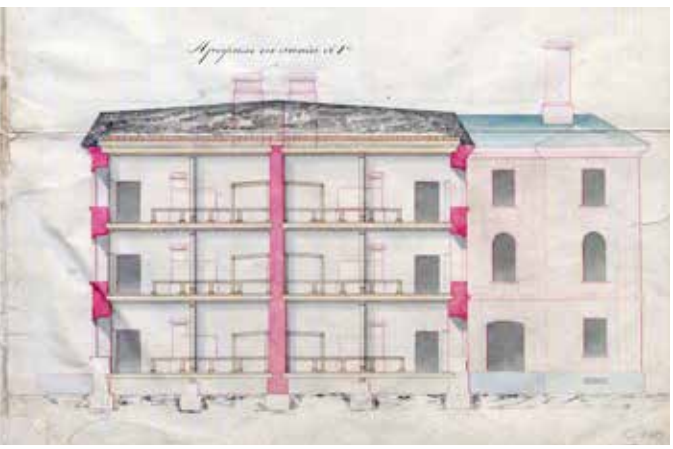

Iso Mustasaaren kasarmin (C 83) majoitustupien poikkileikkaus toukokuulta 1856. Kasarmin katto oli Krimin sodan aikana suojattu maakerroksella. KA VIK

Iso-Mustasaaren kasarmit

Aiemmin toteuttamatta jääneen suuren kasarmikompleksin sijaan Viaporin **Iso Mustasaaren** eteläosaan ryhdyttiin vaiheittain rakentamaan 1830-luvun lopusta lähtien kivi- ja tiilirakenteisia kasarmeja, upseeriasuntoja ja niiden talousrakennuksia, jotka korvasivat vanhoja puurakennuksia. Viaporissa, kuten Viipurissakin, suunnittelutöitä teki linnoituksen oma insinöörikomennuskunta. Uusien kasarmien pohjakaavat vastaavat siksi poikkeuksetta aikaisempia venäläisiä tyyppikasarmeja.

Vuosina 1839–41 rakennetut kasarmi (nyk. C84) ja upseerirakennus (C76) noudattivat pohjakaavoiltaan venäläisvaruskuntiin vuosisadan alussa rakennettuja kaksikerroksisia tyyppejä. Kasarmissa oli keskeisporras, josta päästiin läpikuljettaviin kasarmitupiin sydänseinän molemmilla sivuilla. Upseeritalossa oli keskikäytävän varrella upseerien erillishuoneistoja.

Iso Mustasaarelle syntyi näin kasarmialue, jossa ruotsalaisaikaisen, kasarmikäytössä olleen nk. ”vinkkelitalon” (purettu) luota lähti leveähkö ”katu”, jonka varteen kasarmit, keittiöt ja muut talousrakennukset oli ryhmitelty. Upseerirakennus oli hieman erillään oman katunsa varressa.

Vastapäätä aiemmin valmistunutta kasarmia, kadun toiselle puolelle, rakennettiin vuosina 1849–53 kahdessa vaiheessa huomattavasti suurempi kolmikerroksinen kasarmi (nyk. C83 *Vaasan kasarmi*). Vuoden 1847 alustavissa suunnitelmissa rakennusta kutsuttiin naimisissa olevien aliupseerien ja miehistön kasarmiksi. Valmistuneessa kasarmissa oli kahden porrashuoneen yhteydessä kahdeksan tavanomaista miehistötupaa kerrosta kohti. Samaan

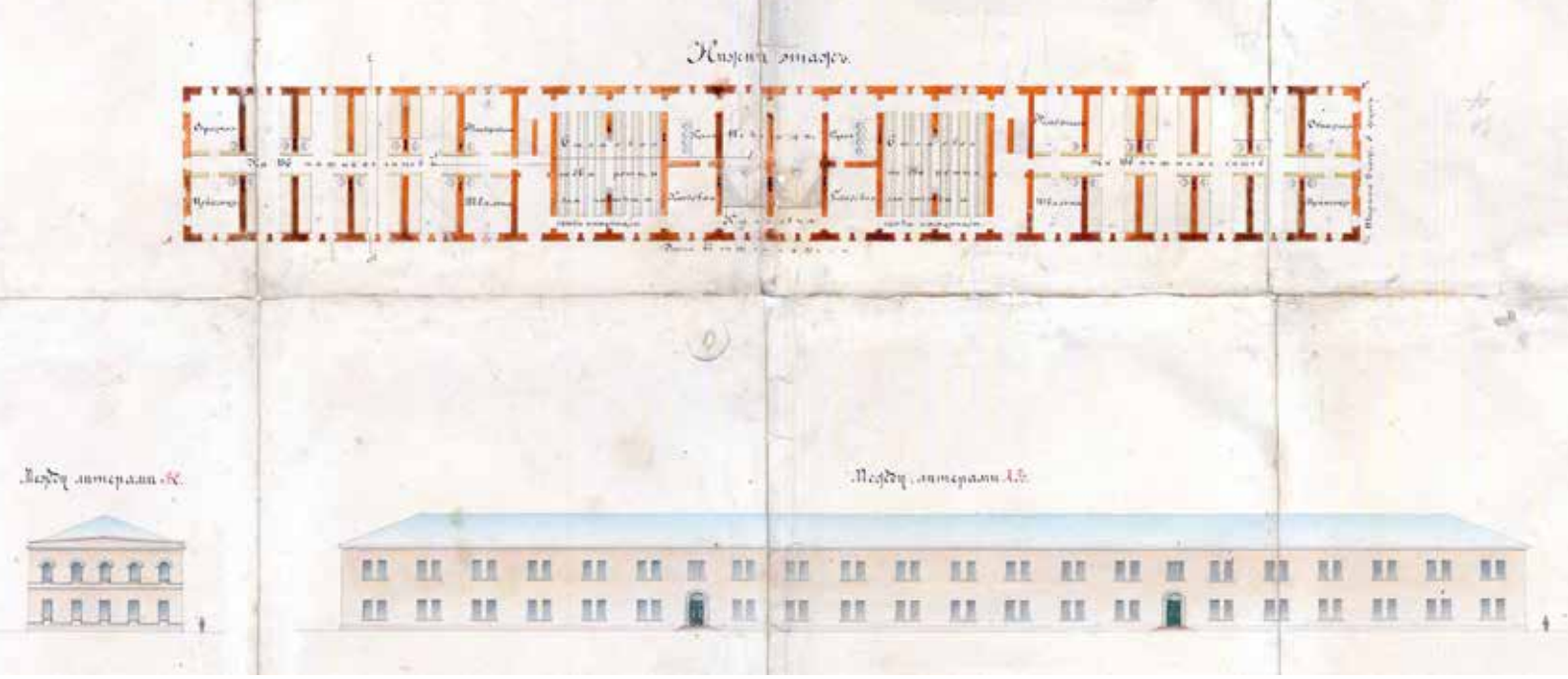

aikaan rakennettiin Pikku-Mustasaarelle kolmikerroksinen sairaala, nykyinen Merisotakoulu.

Viipurin keskuskasarmien alueella olleiden vanhempien yksikerroksisten kasarmien paikalle suunniteltiin 1840-luvun lopulla suurta kolmikerroksista, L-muotoista linjapataljoonan kasarmia, joka jäi toteuttamatta. Sen sijaan 1850-luvun alkupuolella rakennettiin yhden vanhan kasarmin tilalle hillitympi kaksikerroksinen linjapataljoonan kasarmi. Kasarmin suunnitelmat laadittiin pääinsinöörihallinnossa Pietarissa. Pohjakaavaratkaisussa keskikäytävien varrelle tuli jonoon useita pienehköjä, ovettomia miehistötupia. Kasarmin keskellä oli yksikerroksinen ruokalaosa, jonka päälle ei rakennettu suunnitelmissa esitettyjä tupia.

Viipurin kasarmille rinnasteinen, toteuttamatta jäänyt suunnitelma tehtiin myös Viaporiin. Koko linnoituksen uudistamista hahmoteltiin Pietarissa hyvin suurpiirteisin vedoin. Suunnitelmia täsmennettiin Viaporin insinöörihallinnossa vuosina 1852–53.

Uudistussuunnitelman kunnianhimoisin puoli oli Länsi-Mustasaaren vanhat, ”ahtaat ja sangen sopimattomat” kivikasarmit korvaava koko saaren itärannan pituinen mutkitteleva puolustuskasarmi. Sinne olisi mahtunut

Yllä: Viipuriin 1850-luvulla rakennettu linjapataljoonan kasarmi n:o 30. Piirustus on laadittu Pietarissa 1852. Kasarmin keskiosa toteutettiin piirustuksesta poiketen yksikerroksisena, ilman ruokalan ja keittiön yläpuolelle suunniteltuja miehistötupia (vrt. kuva s. 140). Viipurin kaupunkialueella olleet kasarmit tunnettiin itsenäisyyden ajalla keskuskasarmeina. KA ViipIK

Yllä oik.: Kaartin kasarmialue Tähtitorninmäeltä vuonna 1867. Vasemmalla näkyy intendentti Lohrmannin 1840-luvulla suunnittelema miehistösiipi ja keskellä vanhempi C. L. Engelin suunnittelema Fabianinkadun siipi. Etualalla kaartin puinen maneesi. Hoffers/HKM

Oik.: Sivukäytävän ja miehistötupien poikkileikkaus intendentti Lohrmannin syyskuussa 1842 laatimasta Kaartin kasarmin miehistösiiven suunnitelmasta. KA RakH

Alla: Osa Pietarissa syyskuussa 1852 laaditusta Viaporin asemapiirroksesta, jossa on esitetty punaisella suunnitellut, mutta toteuttamatta jääneet miehistökasarmit ja muut uudisrakennukset. KA VIK

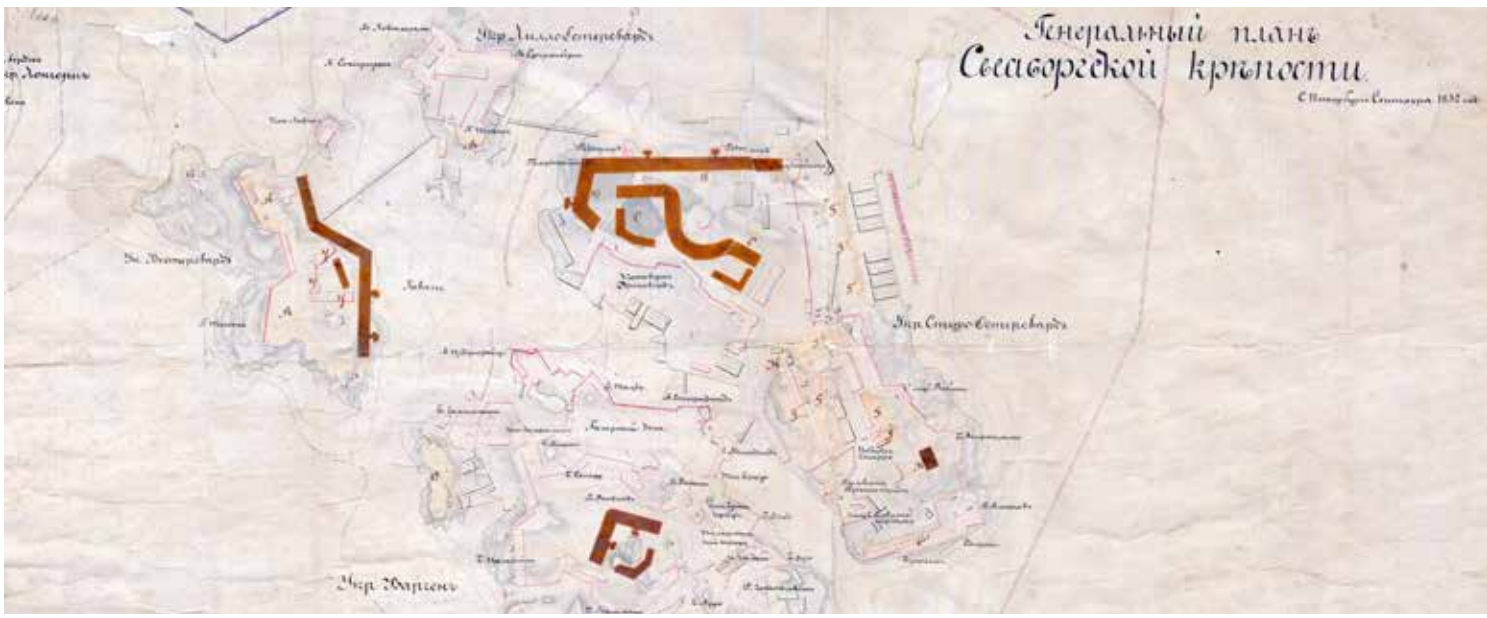

yhden miehistöpataljoonan lisäksi tilavuudeltaan noin 3,7 miljoonan litran muonamakasiini. Valtaisia kasarmirakennuksia kaavailtiin myös mm. Iso Mustasaarelle, jonne valmistumassa ollutta Aleksanteri Nevskin kirkkoa olisi tullut ympäröimään kaksi ”käärmemäisesti” mutkittelevaa kasarmia.

Linnoitusten ulkopuolelle, Suomen valtiorahaston varoilla rakennetut venäläis- ja suomalaisjoukkojen kasarmialueet suunniteltiin Intendentinkonttorissa. Konttorin johtoon oli Engelin jälkeen 1841 tullut saksalainen arkkitehti *Ernst Bernhard Lohrmann* (toimessa 1841–67). Syksyllä 1842 hän laati suunnitelmat **Kaartin kasarmin** läntisestä miehistösiivestä, joka oli tarkoitettu pataljoonan toiselle puolikkaalle. Tämä vuonna 1847 valmistunut kolmikerroksinen rakennus noudatti sivukäytävälliseltä pohjakaavaltaan Engelin aiemmin suunnittelemaa miehistösiipeä.[19]

Linnankasarmi

Samaa pohjaratkaisua arkkitehti Lohrmann käytti hieman myöhemmin laatiessaan suunnitelmat Hämeenlinnaan perustetulle kasarmialueelle eli **Linnankasarmille**. Lakkautettu Hämeen linnan linnoitusalue oli ollut osittain vankilakäytössä 1840-luvun alusta asti. Nyt rakennettiin linnassa majailleelle varuskunnalle kasarmit armeijan käytössä jo vanhastaan olleelle varasto- ja laboratorioalueelle linnan pohjoispuolelle.

Linnankasarmin suunnitelmissa vuosilta 1845–46 esitettiin tilojen rakentamista yhdelle linjapataljoonalle. Neljästä tiilisestä komppaniankasarmista rakennettaisiin aluksi kaksi, eli puolen pataljoonan tilat. Kasarmit ja toteutumaton esikuntarakennus muodostivat suunnitelmissa neliömäisen aidatun

Alla: Linnankasarmin poikkileikkaus ja toisen kerroksen pohja, osa venäläisestä uunien muutospiirustuksesta (päiväämätön). KA VRP

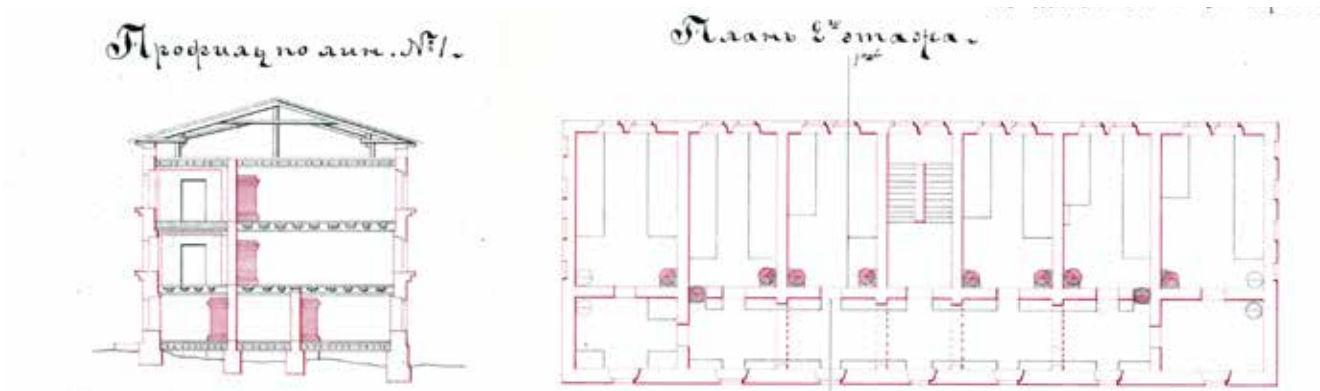

Linnankasarmi 1930-luvun postikortissa. Vasemmalla sairaala ja sen takana kaksi miehistörakennusta. HKL

kasarmikentän. Kentän ulkopuolelta varattiin paikat saunalle, leipomolle, verstaalle ja muille talousrakennuksille sekä toteuttamattomalle aliupseeriston kasarmille.

Kasarmit olivat kolmikerroksisia. Miehistötuvat sijaitsivat kahdessa ylemmässä kerroksessa leveän sivukäytävän varrella. Pohjakerrokseen oli sijoitettu Kaartin miehistösiiven tapaan mm. keittiö- ja ruokalatilat, jolloin erillistä keittiörakennusta ei tarvittu. Kasarmien pohjoispuolelle rakennettiin tiilinen pataljoonan sairaala, jonka molemmissa kerroksissa oli kahdeksan potilashuonetta keskikäytävän varrella.

Vuoteen 1851 mennessä Linnankasarmille rakennettiin kahden kasarmin ja sairaalan lisäksi verstasrakennus, ulkohuoneet ja liiterit. Upseeriston käytössä oli vanhempia puisia asuinrakennuksia kasarmialueen pohjoispuolisella varikkoalueella.[20]

E. B. Lohrmannin laatima Linnankasarmin asemakaava vuodelta 1845. Punaisella toteutuneet kasarmit, verstas ja sairaala, pinkillä suunnitellut. Vallihauta osoittaa vanhan linnan paikan vasemmalla ja varikkoalue esitetty rusehtavalla oikealla. KA RakH

Sirkkalan kasarmialueen 1840-luvun sairaalarakennus, kuva vuodelta 1956. Sjöblom/TM

Sirkkala

Toinen 1840-luvulla perustettu uusi kasarmialue sijoittui Turun **Sirkkalaan**, entisen kaupungin vaivaistalon korttelialueelle Kurjenkaivonkentälle. Se oli tarkoitettu suomalaisille jalkaväkijoukoille, joiden uudelleenmuodostamista oli suunniteltu 1830-luvun lopulta lähtien. Ajatuksena oli värvätä neljä kivääreli tarkkampujapataljoonaa. Lopulta vuonna 1846 perustettiin ainoastaan yksi tarkkampujapataljoona Turkuun. Siinä oli neljä komppaniaa. Nimi muutettiin 1848 *Krenatööritarkkampujapataljoonaksi*.

Pataljoonalle ei alkuun tarvinnut rakentaa uutta kasarmia, sillä käyttöön otettiin vaivaistalon 1834 valmistunut kolmikerroksinen päärakennus. Muutostyö, mm. uusien porrashuoneiden lisääminen suunniteltiin Intendentinkonttorissa. Kasarmikentän toiselle puolelle valmistui 1847 samantyyppinen kaksikerroksinen tiilisairaala kuin Linnankasarmille. Sirkkalan sairaala oli hieman suurempi, molemmissa kerroksissa oli kaksitoista potilashuonetta. Lisäksi rakennettiin pieni tiilinen päävartiorakennus.[21]

Meriekipaašin täydennyksiä

Myös toista suomalaisjoukkojen aluetta, 1. Suomen Meriekipaašin **Katajanokan** kasarmialuetta täydennettiin 1840-luvulla. Arkkitehti Lohrmann laati vuonna 1844 alueen uuden yleissuunnitelman, josta toteutuivat tiilirakenteiset leipomo ja sauna sekä vanhan verstasalueen korvannut tiilinen rakennusryhmä. Viimeksi mainittu, nykyinen ala-asteen koulurakennus käsitti kaksikerroksisen verstasrakennuksen ja samankokoisen maneesin sekä uuden tiilisen pajan.

Ulkoarkkitehtuuriltaan Katajanokan rakennukset noudattivat samaa korutonta puhtaaksimuurattua tiilityyliä kuin Linnankasarmin ja Sirkkalan uudisrakennukset. Yleissuunnitelmaan kuului myös mm. toisen upseerisiiven rakentaminen Engelin tyyliin, mutta sitä ei vielä tässä vaiheessa toteutettu.

Euroopan vanhat valtarakenteet horjahtivat vallankumousten ”hulluna vuotena” 1848. Keisari Nikolai I pyrki omalta osaltaan palauttamaan yhteiskunnalliset olot entiselleen ja avusti mm. Itävaltaa Unkarin vallankumouksellisen liikehdinnän tukahduttamisessa. Eurooppalaisten silmissä Venäjän itsevaltiaasta keisarista tuli entistä epäsuositumpi. Levottomuudet eivät levinneet Suomen suuriruhtinaskuntaan, mutta 1850-luvun vaihteen toteutetut, ja varsinkin suurimittakaavaiset suunnitelma-asteelle jääneet sotilasrakennustyöt voivat olla osin merkkinä myös yleispoliittisen tilanteen epävakaudesta.[22]

Lintuperspektiivikuva Katajanokan kasarmialueesta vuonna 1865 (osa suuremmasta piirustuksesta). Etualalla upseerisiipi ja puhtaaksimuuratut maneesi- ja verstasrakennukset sekä paja. KA RakH

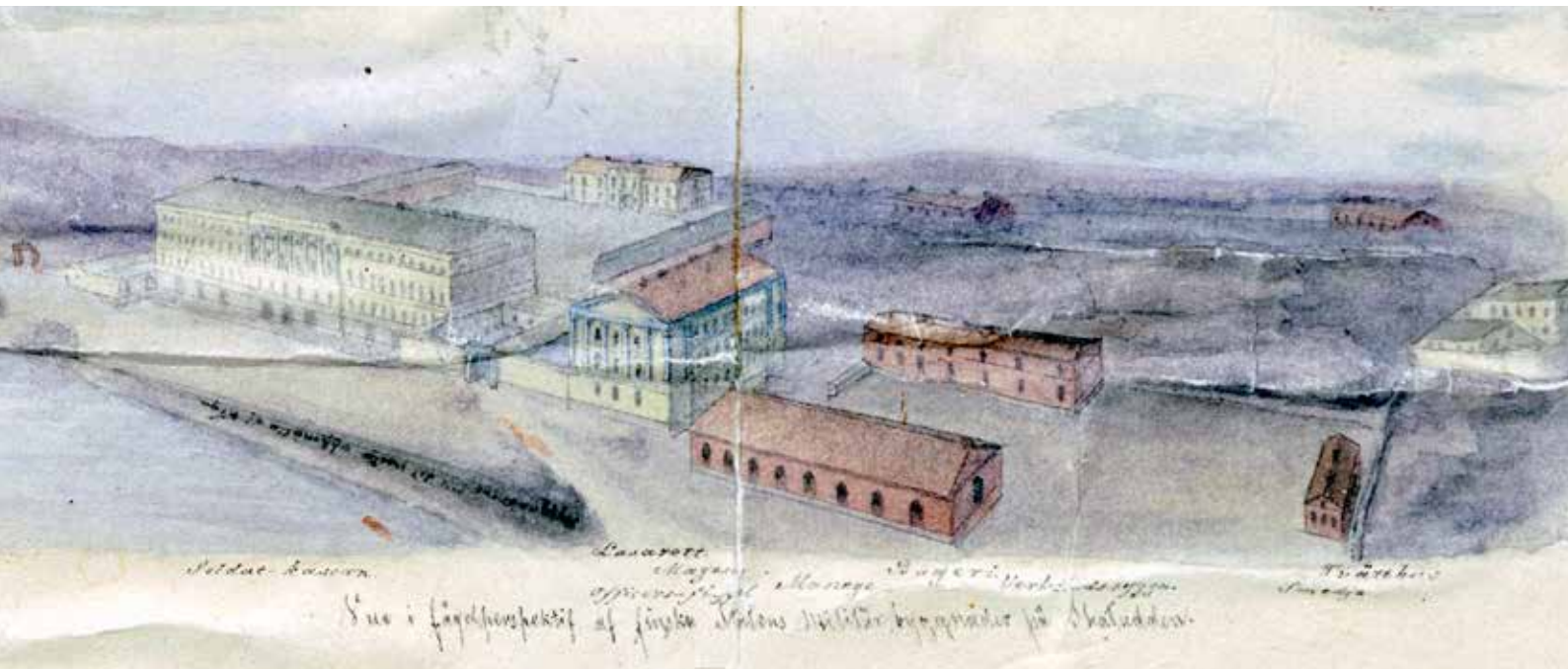

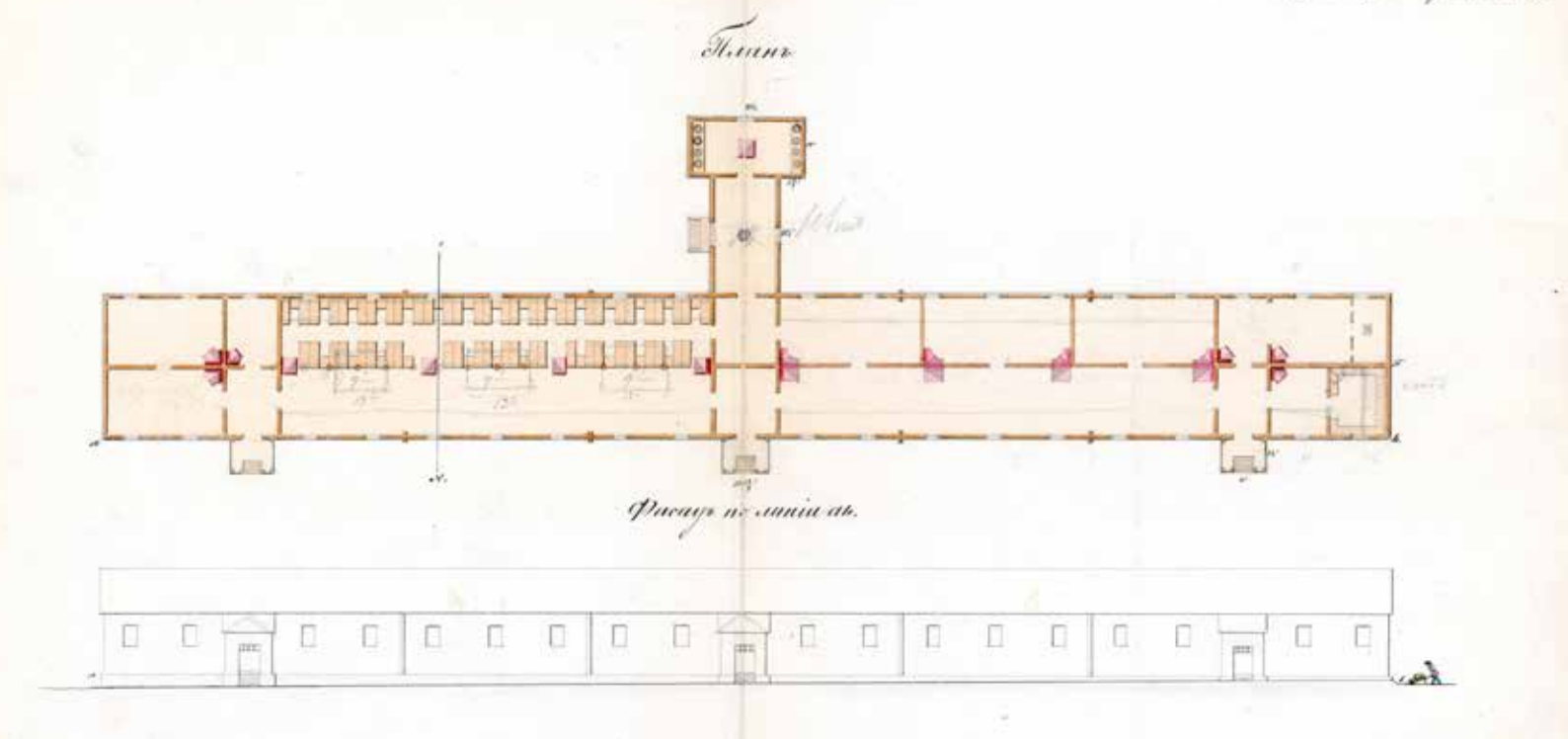

KRIMIN SODAN AIKA 1854–1856

Nikolai I:n sapelinkalistelu Turkin kanssa kääntyi 1850-luvun puolessa välissä sodaksi, jonka vaikutukset ulottuivat myös Suomeen. Turkki oli taloudellisesti Venäjääkin takapajuisempi ja sotatoimet maiden välillä päättyivät lähes poikkeuksetta jälkimmäisen voittoihin. Kesällä 1853 venäläiset miehittivät ”suojeluoikeutensa” piiriin katsomansa Turkin rajaprovinssit Moldavian ja Valakian eli suurin piirtein nykyisen Romanian alueen. Ääneen lausuttuna pyrkimyksenä oli parantaa Balkanin ortodoksikristittyjen huonoa kohtelua, mutta taka-ajatuksena oli halu saada merkittävä asema Välimerellä.

Turkki julisti sodan, jolloin Venäjä tuhosi nopeasti sen laivaston. Bosporinsalmi oli avoinna, mutta länsivallat, Iso-Britannia ja Ranska päättivät estää Nikolain aikeet. Aikakauden voimakkaimpien merivaltojen laivastot purjehtivat yhtenä suurena laivasto-osastona Turkin tueksi Mustallemerelle. Pääkohteena oli Venäjän laivastotukikohta Sevastopol, jonka liittoutuneet saarsivat osittain syyskuussa 1854.

Itämerellä liittoutuneiden pienempi, 80 aluksen laivasto-osasto asetti Suomen- ja Pohjanlahdet saartoon. Sotatoimet kohdistuivat lähinnä Suomen rannikon kaupunkeja, niiden raaka-ainevarastoja ja Venäjän lipun alla purjehtivia suomalaisia kauppa-aluksia vastaan.

Pääosa *22. Divisioonan* linjapataljoonista sijoitettiin vartioimaan Suomen rannikon tärkeimpiä kohtia Pohjanmaalta Ahvenanmaan kautta Viipurin seudulle. Ne eivät pystyneet estämään vihollisen tuhotöitä Raahessa ja Oulussa, mutta kesäkuussa 1854 kaksi linjapataljoonan komppaniaa sekä suomalaiset vapaaehtoiset estivät Kokkolassa maihinnousuyrityksen. Suomalaisten kotiensa suojelemiseksi osoittama päättäväisyys antoi hyvän syyn perustaa uudelleen vanhan mallin mukainen ruotuväki. Kesästä 1854 sodan loppuun onnistuttiin muodostamaan kuusi kokonaista ruotuväen linjapataljoonaa.

Puolet suomalaisesta Krenatööripataljoonasta siirrettiin Helsinkiin ja Viaporiin neljän venäläisen linjapataljoonan ja kahden suomalaisen meriekipaašin rinnalle – *2. Suomen Meriekipaaši* perustettiin 1854. Toinen puolisko Sirkkalan krenatööreistä oli 10. Linjapataljoonan tukena Bomarsundissa. Liittoutuneet kuitenkin valtasivat ja tuhosivat keskeneräisen linnoituksen syyskesällä 1854 ja siellä olleet venäläis- ja suomalaisjoukot vangittiin.

Suomessa jo olleiden joukkojen tueksi läntisen Uudenmaan maihinnousuntorjuntaan marssi Venäjältä yksi krenatööridivisioona, johon kuului myös

Vas.: Hyrylään Krimin sodan aikana rakennetun, talvikäyttöön tarkoitetun 200 potilaan sairaalaparakin piirustus helmikuulta 1856. KA VRP

tykistöprikaati ja ratsuväkirykmenttejä. Sitä vastoin Kaartin Pataljoona siirrettiin muiden keisarillisten joukkojen tueksi vartioimaan Itävallan vastaista rajaa.

Suuriruhtinaskunnan puolustusjärjestelyjä johti joulukuussa 1854 kenraalikuvernöörin sijaiseksi ja seuraavana vuonna varsinaiseksi kenraalikuvernööriksi ja Suomeen sijoitettujen joukkojen komentajaksi nimitetty kreivi *Fredrik Wilhelm von Berg*. Keväällä 1855 Suomessa oli noin 43 500 venäläissotilasta. Maaliskuussa kuolleen Nikolai I:n seuraaja *Aleksanteri II* (hallitsijana 1855–81) yritti saada sodan loppumaan neuvotteluin, mutta ne kariutuivat vielä tässä vaiheessa.

Purjehduskauden alettua vihollislaivaston tuhotyöt jatkuivat Hangon, Svartholman ja Ruotsinsalmen pikkulinnoituksissa. Kesän 1855 aikana oli odotettavissa liittoutuneiden maihinnousuyrityksiä erityisesti Helsinkiin ja Viaporiin. Rannikkokaupunkeja ja linnoituksia oli vahvistettu ja vahvistettiin edelleen kenttävarustuksin ja lukuisin maasta- ja kivestä nopeasti pystytetyin tykkipatterein.

Miehistötappioiden varalta rakennettiin päärintaman taakse sisämaahan, Hämeenlinnaan, Tuusulaan, Kouvolaan ja Lappeenrantaan sekä lisäksi ainakin Somerolle ja Kyminlinnan linnoitukseen vuoden 1855 alusta lähtien useita kenttäsairaaloita. Puiset sairaalaparakit rakennettiin tyyppipiirustusten mukaan, jotka laadittiin Suomeen sijoitettujen joukkojen esikunnan insinööriosastossa Helsingissä, insinöörieverstiluutnantti *Brandtin* johdolla.

Sairaalaparakkeja oli joko kesä- tai talvikäyttöön. Hirsisiä, uunein varustettuja talviparakkeja oli kahta kokoa, sadalle ja kahdellesadalle potilaalle. Talviparakit ovat kiinnostavia erityisesti siksi, että osa niistä säilyi kasarmikäyttöön muutettuina pitkälle itsenäisyyden ajalle asti. Sairaaloiden rinnalle pystytettiin keittiö- ja saunaparakit sekä sairaalahenkilökunnan asumukset. Lähistöllä oli tärkeä olla myös hautausmaa.[23]

Poltinaho

Hämeenlinnan kenttäsairaala sijoitettiin kenraalikuvernööri Bergin tammikuussa 1855 vahvistaman suunnitelman mukaisesti **Poltinaholle** kaupungin länsipuolelle. Sairassijoja oli tarkoitus rakentaa 900 potilaalle kolmeen talvija kahteen kesäparakkiin. Läntisen talviparakkien kentän laidoilla oli kaksi pitkää 200 potilaan hirsiparakkia sekä päädyssä 100 potilaan hirsiparakki. Suuremmissa parakeissa oli keskellä olevien miehistösalien lisäksi päätyhuo-

Poltinahon Krimin sodan aikainen 200 potilaan sairaalaparakki kasarmiksi muutettuna vuonna 1922. Ruokola/MV

netiloja mm. upseereille, hoitajille ja lääkevarastoille. Takajulkisivun puolelle oli liitetty sisäkäymäläosastot.

Poltinahon rakennukset muutettiin Krimin sodan jälkeen tykistön kasarmikäyttöön. Uusi 150 miehen hirsikasarmi, jota oli kaavailtu vuoden 1856 lopusta lähtien, rakennettiin vuosikymmenen loppuun mennessä itäisen kesäparakkikentän laitaan. Se korvasi toisen 200 hengen kesäsairaaloista. Toinen kesäparakki muutettiin varikkorakennukseksi. Varuskunta-aluetta täydennettiin upseeri- ja aliupseeriasunnoilla, hevostalleilla, paja- ja verstasym. tarpeellisilla rakennuksilla.[24]

Hyrylä

Tuusulan **Hyrylään**, Helsingistä Hämeenlinnaan ja Heinolaan johtaneiden maanteiden risteykseen rakennettiin vuosina 1855–56 talvisairaala, joka oli jaettu kahteen osaan. Heinolan tien varressa oli yksi 200 potilaan parakki ja kaksikerroksinen henkilökunnan asuinrakennus. Tien pohjoispuolella oli samanlainen rakennuskokonaisuus kuin Poltinaholla; neliömäisen kentän laidoilla oli kaksi suurta ja yksi pienempi sairaalaparakki sekä keittiöparakki.

Hyrylän alue säilyi sotilassairaalana 1860-luvulle asti, kuten myös **Kouvolaan** 1855–56 rakennettu sairaalaparakkialue. Jälkimmäinen sijaitsi Kouvolan kylässä (eli nykyisessä Mäkikylässä Kouvolan kaupungin eteläpuolella) Kymijoen ja Haminaan johtavan maantien varrella. Maantien länsipuolelle rakennettiin 200 potilaan hirsinen talviparakki ja itäpuolelle lautaisten kesäparakkien sairaala-alue.

Lappeenrannan sotilassairaala rakennettiin kaupungin länsipuolelle Huhtiniemen alueelle. Siellä sijaitsi yksi suuri ja yksi pienempi hirsinen talviparakki ja 200 potilaan kesäparakki, kaksi keittiötä sekä mm. ruumishuone. Alueelle rakennettiin 1880-luvulla Suomen sotaväen reservikomppanian kasarmialue. Käytöstä Krimin sodan sairaalana löytyi merkkejä vielä yli sadan vuoden jälkeen, kun siihen liittyneen hautausmaan alueelta kaivettiin esiin vainajien jäännöksiä.

Kyminlinnan linnoituksen länsiosaan rakennettiin yksi hirsinen 200 potilaan sairaalaparakki sekä sen toimintaan liittyvät apurakennukset. Sairaala muutettiin sodan jälkeen elintarvikevarikoksi.

Sotilassairaaloille tuli käyttöä, kun englantilais-ranskalainen laivasto-osasto saapui elokuussa 1855 Viaporin edustalle ja aloitti kaksi päivää kestäneen

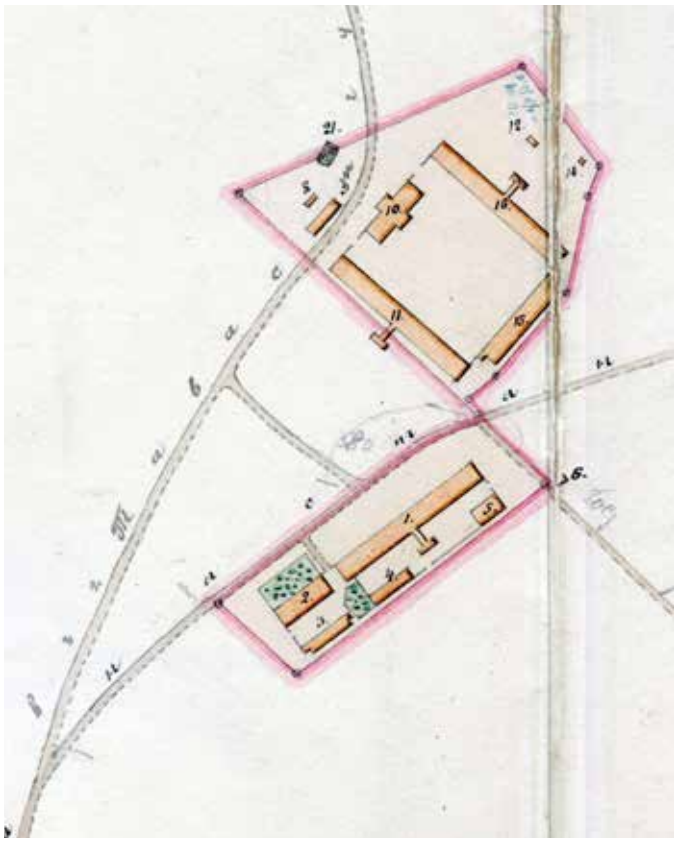

Osa Hyrylän varuskunnan asemapiirroksesta vuodelta 1875, jossa näkyvät Krimin sodan aikana rakennetut sairaalaparakkialueet sekä Helsingistä Hämeenlinnaan ja Heinolaan johtaneet tiet – jälkimmäisen tilalla on nykyään Tuusulanväylä. KA VRP

Hyrylän kasarmialuetta 1900-luvun alussa. SA-kuva

Vallisaareen vuonna 1858 rakennetut kolme hirsikasarmia. Kuva on 1800-luvun lopulta. Nykyisin kasarmeista on jäljellä kivijalat. SA-kuva

pommituksen. Helsingin asukkaita kerääntyi katselemaan tulitusta, joka kuitenkin näytti pahemmalta kuin olikaan. Laivatykistö ampui kantamansa äärirajoilla, joten tuli oli epätarkkaa ja tehotonta. Tuhot kohdistuivat erityisesti linnoituksen korkeimpiin majoitusrakennuksiin. Linnoituksen puolustajia kuoli 55 ja parisataa loukkaantui. Hyökkääjiä kuoli yksin Lauttasaareen tehdyssä maihinnousuyrityksessä 33 henkeä.

Venäläiset katsoivat Viaporin pommituksen olleen vasta alkusoittoa tulevalle. Sevastopol antautui syyskuussa 1855. Liittoutuneet saattoivat siksi halutessaan tuoda pääjoukkonsa seuraavana vuonna Itämerelle. Hyökkäys Pietariin vaikutti silloin hyvin todennäköiseltä. Entiseen tapaan oletettiin vihollisen nousevan maihin Suomessa ja jatkavan vahvistusten kera hyökkäystä Pietariin. Välitön hyökkäysuhka poistui kuitenkin maaliskuussa 1856 solmitun rauhansopimuksen myötä.[25]

RAUHASTA KAPINAAN 1857–1864

Rauhan tultua Pietarissa pohdittiin vakavasti toimenpiteitä Itämeren rannikoiden puolustuksen vahvistamiseksi. Sotaministeriön erityisen komitean esityksestä pistettiin alulle Viaporin uuden linnoitussuunnitelman teko ja siinä keskeisellä sijalla olivat **Vallisaaren** puolustustyöt. Laajamittaisten linnoitustöiden ohella saarelle vuonna 1858 pystytetyt hirsikasarmit ja asunnot muodostivat Vallisaarelle pysyvän varuskunnan aina venäläisajan loppuun asti.

Helsingin **Kampin kasarmin** aluetta uudistettiin vuosina 1857–1858 purkamalla vanhat, alun perin verstastiloiksi rakennetut puurakennukset Kampin kentän länsilaidalla. Niiden tilalle (nykyisen Fredrikinkadun varteen) rakennettiin neljä yksikerroksista, hirsistä aliupseerikasarmia perheellisille aliupseereille. Nämäkin rakennukset suunniteltiin kreivi Bergin alaisessa Suomeen sijoitettujen joukkojen esikunnan insinööriosastossa.

Krimin sodan aikana kasvanutta joukkojen määrää ryhdyttiin jälleen vähentämään. Vuonna 1856 suomalainen krenatööripataljoona muutettiin harjoituspataljoonaksi. Se siirrettiin Hämeenlinnaan aina lakkauttamiseensa asti vuonna 1860. Venäläisjoukot ottivat käyttöönsä Sirkkalan kasarmin.

Toinen Suomen Meriekipaaši lakkautettiin jo 1856, kun taas ensimmäinen ekipaaši supistettiin ainoastaan komppanian kokoiseksi. Ruotupataljoonien miesmäärä puolitettiin ja sotilaat lähetettiin kotitorppiinsa. He kuitenkin harjoittelivat edelleen kaksi kertaa vuodessa. Kaartin Pataljoona säilyi suomalaisjoukoista ainoana entisellään. Venäläinen krenatööridivisioona palasi kotiinsa ja Suomeen sijoitettujen joukot muodostuivat jälleen 22. Divisioonasta sekä Viaporin ja Viipurin linnoitusten varuskunnista.

Keisari Aleksanteri II aloitti valtakautensa uudistajana. Hän nimitti ministeriöidensä johtoon liberaaleja (tai uuden hallitsijan myötä liberaaleiksi osoit-

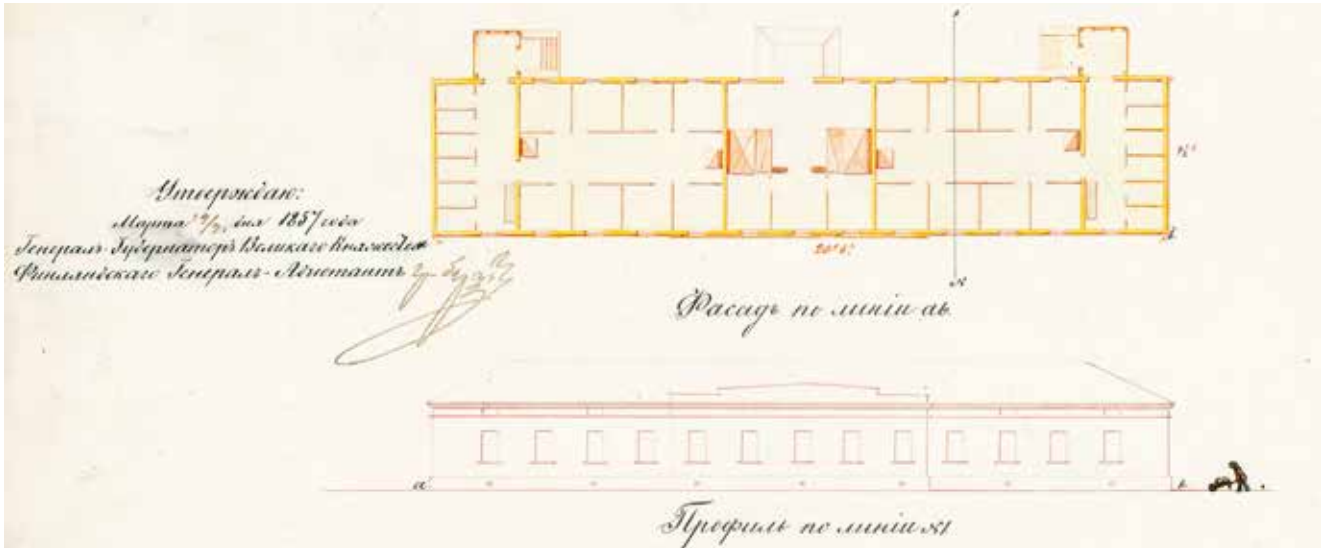

Kamppiin rakennettujen aliupseerikasarmien piirustus, joka on varustettu kenraalikuvernööri Bergin vahvistuksella maaliskuussa 1857. KA VIK

tautuneita) henkilöitä. Merkittävin uudistus oli maaorjuuden lakkauttaminen vuonna 1861. Sotaministerinä vuodesta 1861 Aleksanterin ajan loppuun asti oli *Dimitri Miljutin*. Hän käynnisti tärkeän armeijauudistuksen, jossa siirryttiin maaorja-armeijasta yleiseen asevelvollisuuteen. Muutos toteuttiin seuraavan vuosikymmenen aikana.

Myös koulu- ja oikeuslaitosta kehitettiin ja koko poliittisen järjestelmän olisi saattanut ajan tasalle itsevaltiaan valtaoikeudet määrittelevä perustuslaki. Sen seurauksena oli tarkoitus perustaa edes jonkinlainen kansanedustuslaitos. Hallintouudistuksia kokeiltiin ensin Suomessa ja Puolassa.

Toisin kuin Suomessa, moneen kertaan tukahdutetussa Puolassa varovaiset uudistukset eivät riittäneet. Kun venäläiset ylireagoivat seuranneisiin mielenosoituksiin, Puolassa puhkesi kapina vuoden 1863 alussa. Länsi-Euroopan

Ylinnä: Vaasaan vuonna 1865 valmistunut tiilikasarmi. 1800-luvun lopulla otetussa kuvassa näkyy myös tarkkampujapataljoonan puurakennuksia 1880-luvulta. Pohjanmaan museo

Yllä: Vaasan kasarmin kolmannen kerroksen muutospiirustus venäläisajalta. KA VIK

Eteläosa sotajoukkojen ryhmitystä Suomen sotilaspiirissä kuvaavasta kartasta vuodelta 1864. Vihreät symbolit merkitsevät 23. Divisioonan joukkoja ja punaiset 23. Tykistöprikaatin joukkoja. Siniset kolmiot kuvaavat kasakkaosastoja. KA VKP

valtiot tekivät välitystarjouksia ja kehottivat Venäjää jatkamaan uudistuslinjalla. Venäjällä tämä katsottiin puuttumiseksi sen sisäisiin asioihin ja valtaa Puolassa oltiin valmiita puolustamaan asein.

Joukkoja lisättiin kaikkialla Itämeren piirissä. Suomessa suoritettiin liikekannallepano toukokuun 1863 vaihteessa ja 1. Krenatööridivisioona marssi jälleen 22. Divisioonan avuksi. Viaporin ja Viipurin lisäksi myös vanhoja Pietariin johtavan tien varrella olevia linnoituksia, kuten Kyminlinnaa, Lappeenrantaa ja Viipuria vahvistettiin. Jopa Hämeenlinnan varustuksia paranneltiin, koska sinne oli uuden englantilais-ranskalaisen hyökkäyksen uhatessa tarkoitus evakuoida Helsingistä arkistot ja rahavarat. Helsingin ja Hämeenlinnan välille oli vuonna 1862 valmistunut Suomen ensimmäinen rautatielinja.

Keisari Aleksanteri II tarkasti heinäkuussa 1863 Suomeen suuntautuneen tarkastusmatkansa aikana myös torpistaan kutsuttujen ruotusotilaiden paraatin. Paraati oli viimeinen, sillä ruotuväkeä ei kutsuttu enää koolle ennen sen lakkauttamista neljän vuoden päästä.[26]

Vaasan kasarmit

Suomeen sijoitetuista venäläisjoukoista suurin osa, noin kaksi kolmasosaa asui Puolan kapinan aikaisen talven 1863–64 siviiliasutuksen keskellä. Kasarmipulaa pyrittiin helpottamaan Krimin sodan aikaisten sotilassairaaloiden käyttöönoton lisäksi uuden kasarmialueen rakentamisella **Vaasaan** vuodesta 1863 lähtien.

Uuden Vaasan eli Nikolainkaupungin asemakaavassa vuodelta 1855 oli varattu korttelialueita kasarmeille. Intendentti Lohrmannin vuonna 1862 laatimien suunnitelmien mukaan Aleksanterintorin varteen rakennettiin kolmikerroksinen punatiilikasarmi. Sivukäytävällinen pohjakaava noudatti pienin muutoksin 1840-luvulla rakennetuissa kasarmeissa käytettyä tyyppiä. Alakerrassa oli mm. keittiötiloja. Kummassakin ylemmässä kerroksessa oli neljä suurempaa miehistötupaa ja päädyissä pienemmät huonetilat ylempien sotilasarvojen majoittamiseen.

Vaasan kasarmialue täydentyi myöhemmin 1880-luvun alussa suomalaisten tarkkampujakasarmien rakentamisen myötä. Vuonna 1865 valmistunutta Lohrmannin kasarmia muutettiin mm. lisäämällä ikkunoita kahteen alempaan kerrokseen.

Puolassa kapina kukistettiin vuonna 1864, maan erikoisoikeudet kumottiin ja venäläisvaltaa vahvistettiin. Ulkomaailma paheksui mutta ei puuttunut asiaan. Sodan uhka kaikkosi ja krenatöörit palasivat Venäjälle.[27]

SOTILASPIIRIN JÄRJESTELYJÄ 1864–1873

Puolan kapinan ja muiden levottomuuksien seurauksena Aleksanteri II antoi taantumuksellisten voimien ottaa vähitellen haltuunsa tärkeimmät virat Venäjällä. Krimin sota oli kuitenkin osoittanut armeijan jälkeenjääneisyyden niin suureksi, että sotaministeriön johdossa sai jatkaa uudistaja Miljutin. Hänen toteuttamansa hallintouudistukset merkitsivät mm. uuden sotilaspiirijaon toteuttamista 1864.

Venäjän sotaväen joukot olivat tähän asti olleet asemastaan tai sijainnistaan riippuen joko suoraan keisarin, sotaministerin, kenraalikuvernöörien, kuvernöörien tai eri aselajien tarkastajien alaisuudessa. Nyt ne kaikki koottiin sotaministeriön alaisuuteen alueellisiin sotilaspiireihin. Suomen sotilaspiirin, ja siten Suomeen sijoitettujen joukkojen päällikkönä oli kenraalikuvernööri, mutta nyt sotaministerille alistettuna.

Suomessa tehtyjä sotilasrakennus- ja linnoitustöitä valvoi Helsingissä sijainnut Suomen sotilaspiirin insinöörihallinto. Piiri-insinöörihallinnon päällikkö taas otti käskynsä vastaan sotaministeriön insinööriylihallinnosta Pietarista. Varsinainen rakennussuunnittelutyö tehtiin entiseen tapaan Viaporin tai Viipurin linnoitusten insinöörihallinnoissa tai vuonna 1865 perustetussa *Yleisten rakennusten ylihallituksessa*, entisessä Intendentinkonttorissa.

Sotilaspiirin perustamisen yhteydessä vuosina 1864–65 vaihdettiin Suomesta Novgorodiin matkanneen 22. Divisioonan ja tykistöprikaatin tilalle siellä sijainnut, Puolan kapinan aikana perustettu *23. Divisioona* ja *23. Tykistöprikaati*. Ideana oli, että Suomessa kierrätettäisiin tasaisin väliajoin uusia Venäjältä tulleita jalkaväkijoukkoja – ei enää linjajoukkoja.

Uuden divisioonan myötä Suomesta poistuivat myös suomalaisten kaupunkien mukaan nimetyt rykmentit. 23. Divisioonaan kuului neljä numeroitua rykmenttiä: 89. Belomorskin, 90. Onegan (Äänisen), 91. Dvinskin (Väinänlinnan) ja 92. Petšorskin (Petserin) rykmentit. Kaikkien rykmenttien pataljoonat sijoitettiin eteläisen rannikon läheisyyteen ja suurin osa omiin kasarmeihinsa tai parakkeihinsa. 1870-luvun vaihteessa oli viimeisetkin Suomessa olleet joukot saatu majoitettua valtion katon alle, kun muualla Venäjällä sotaväestä vielä yli kolmasosa oli siviiliasutuksen rasitteena.

Syynä joukkojen painottumiseen eteläiselle rannikkoalueelle oli maihinnousun estämisen ohella strategisesti tärkeän, vuonna 1870 valmistuneen Helsingistä Riihimäen kautta Pietariin johtavan rautatien suojaaminen. Sen myötä Suomeen voitiin tarpeen tullen tuoda Venäjältä nopeasti lisää joukkoja. Belomorskin rykmentti oli Hämeenlinnan alueella, Onegalaiset Viipurissa, Dvinskiläiset Helsingin ympäristön varuskunnissa ja Petšorskin rykmentti Turussa, jossa kasarmitilanne oli heikoin. **Sirkkalan** kasarmialuetta laajennettiin ennen 1870-luvun puoltaväliä itään päin, ja sinne valmistui yksi uusi hirsinen komppaniankasarmi.

Tykistöprikaatin neljä patteria oli majoitettu **Hyrylän** entisen sotilassairaalan alueelle. Viaporissa ja Viipurissa oli omat linnoitusjalkaväkirykmenttinsä ja linnoitustykistönsä. Lisäksi eri puolille maata oli sijoitettu pieniä osastoja 8. ja 53. Donin Kasakkarykmenteistä.

Kesäaikana joukot harjoittelivat leireillä, yleensä telttamajoituksessa. Parolan ja Lappeenrannan leirialueille rakennettiin puisia parakkeja, jolloin niistä muodostui pysyvämpiä harjoituspaikkoja. Nykyaikaisten maastoharjoitusten sijaan tärkeimmässä roolissa olivat tasaisilla leirikentillä suoritetut äkseerausharjoitukset. Viaporin linnoituksen joukkojen tärkeimmäksi kesäharjoituspaikaksi muodostui Krimin sodan aikana linnoitettu **Santahaminan** saari.[28]

Oik. yllä: Vallisaaren puolustuskasarmin valmistumisen jälkeen laadittu kalustettu pohjapiirustus kesäkuulta 1876. Kasarmin länsipäädyssä (oik.) olivat keittiö- ja ruokailutilat. Uudet rakenteet on merkitty materiaalia kuvaavin värein. KA VIK

Oik.: Susisaaren puolustuskasarmin tuvasta 1920-luvun lopussa otettu kuva. Se oli tuolloin Rannikkotykistörykmentti 1:n toimituskomppanian käytössä. MV

Alla: Susisaaren puolustuskasarmin suunnitelman leikkaukset miehistötupien kohdalta vuodelta 1865. KA VIK

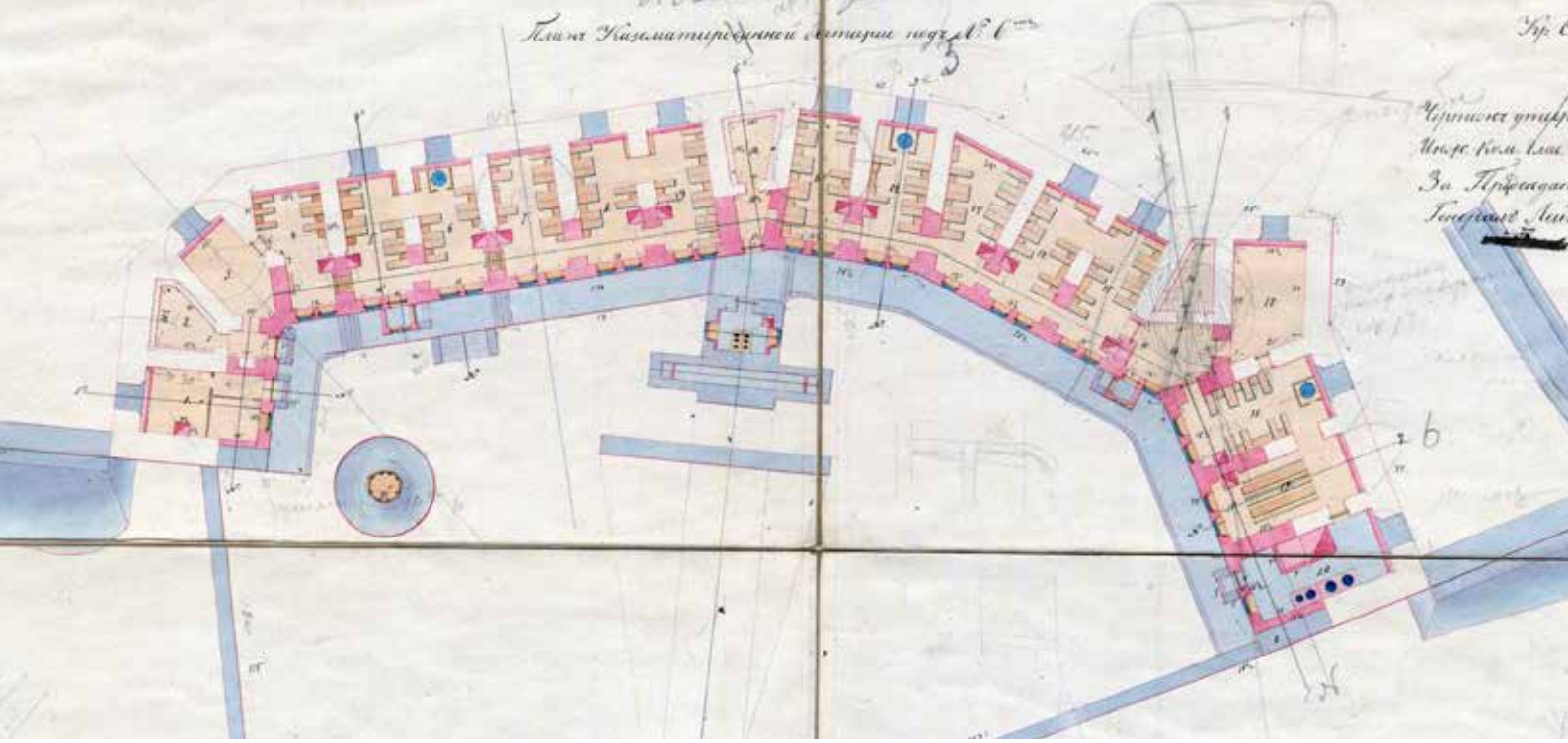

Viaporin puolustuskasarmit

Viaporin vakituinen majoitustilanne oli muutamista uudemmista kasarmeista huolimatta heikko. Viaporin pommituksessa pahimpia vaurioita olivat kärsineet Susisaarella olleet kasarmitilat. Vuonna 1856 laivaston joukot siirtyivät pääosin Katajanokalle. Linnoitustykistö joutui asumaan jopa vanhoissa kehnoissa bastioniholveissa, jotka sitä ennen olivat kelvanneet lähinnä vankilatiloiksi. Siksi uusien kasarmien rakentaminen oli tärkeää ja niistä haluttiin tehdä Krimin sodan kokemusten perusteella pommituksenkestäviä nk. puolustuskasarmeja.

Puolustuskasarmeja suunniteltiin 1865–66 Iso Mustasaaren pohjoisrantaan, Susisaaren rappeutuneen ruotsalaisaikaisen tykistökasarmin paikalle ja Vallisaareen. Vierekkäisiin, keskuskäytävän yhdistämiin tupiin mahtuisi normaalioloissa 250 henkeä ja rakennuksissa olisi lisäksi keittiö- ja käymälätilat. Kriisiaikana kasarmien majoituskapasiteetti voitaisiin kaksinkertaistaa tinkimällä rauhanaikaisista tilavaatimuksista. Vesikatot suojattaisiin paksulla maakerroksella.

Susisaaren kasarmi (nyk. B 28) valmistui ensimmäisenä vuonna 1868. Sitten oli vuorossa **Iso Mustasaaren** kasarmi (nyk. C 1 eli *Rantakasarmi*) vuosina 1868–70. **Vallisaaressa** puolustuskasarmiksi muutettiin yksi Krimin sodan jälkeen rakennetuista nk. kasemattipattereista, joka ei rakenteidensa puolesta enää vastannut alkuperäistä tarkoitustaan. Muutostyöt Vallisaarella aloitettiin 1873 ja ne valmistuivat kaksi vuotta myöhemmin. Entisiin tykkikasematteihin

tehtiin miehistötupia ja tykit siirrettiin rakennuksen katolle vallitettuihin asemiin. Aleksanteri II nimesi Vallisaaren puolustuskasarmin *Kruununperillisen patteriksi* – se tunnetaan nykyisin Aleksanterinpatterina. Sinne majoitettiin aluksi Dvinskin Jalkaväkirykmentin I Pataljoonan miehistöä.[29]

ASEVELVOLLISUUS JA KASARMIOHJEET 1874–1878

Sotaministeri Miljutinin tärkein uudistus, yleinen asevelvollisuus, tuli Venäjällä voimaan vuoden 1874 alussa. Tästä lähtien asevelvollisuusaika ei ollut enää elinikäinen ts. maaorjuuteen perustuva, vaan viisi vuotta ja koski periaatteessa kaikkia miespuolisia kansalaisia. Suomalaisten asevelvollisuutta valmisteli erityinen komitea, jonka työn tulokset hyväksyttiin valtiopäivillä 1877–78 ja vahvistettiin keisarin toimesta vuoden 1878 lopussa.

Yleisen asevelvollisuuden seurauksena oli tarve suurelle määrälle uusia kasarmeja, koska sotilaita ei enää voitu eikä haluttu majoittaa perinteiseen tapaan muun väestön joukkoon. Tätä silmällä pitäen annettiin asetus, joka sisälsi kasarmirakentamisen uudet suunnitteluohjeet. Ne määräsivät rakennuksissa tarvittavat huonetilat ja niiden ominaisuudet. Majoitushuoneiden lisäksi kasarmeissa oli oltava mm. ruokala ja pesuhuone. Toimivasta lämmityksestä ja ilmanvaihdosta sekä juoksevasta vedestä ja jätehuollosta oli pidettävä huolta.

Kasarmisuunnitteluohjeiden taustalla olivat modernit käsitykset hygieniaolojen terveydellisistä vaikutuksista, joita etenkin Krimin sodan jälkeen oli alettu pohtia enemmän niin Venäjällä kuin muuallakin. Sotilaiden kuolleisuus oli tuolloin paljon muuta väestöä suurempi. Sen lisäksi, että terve armeija oli

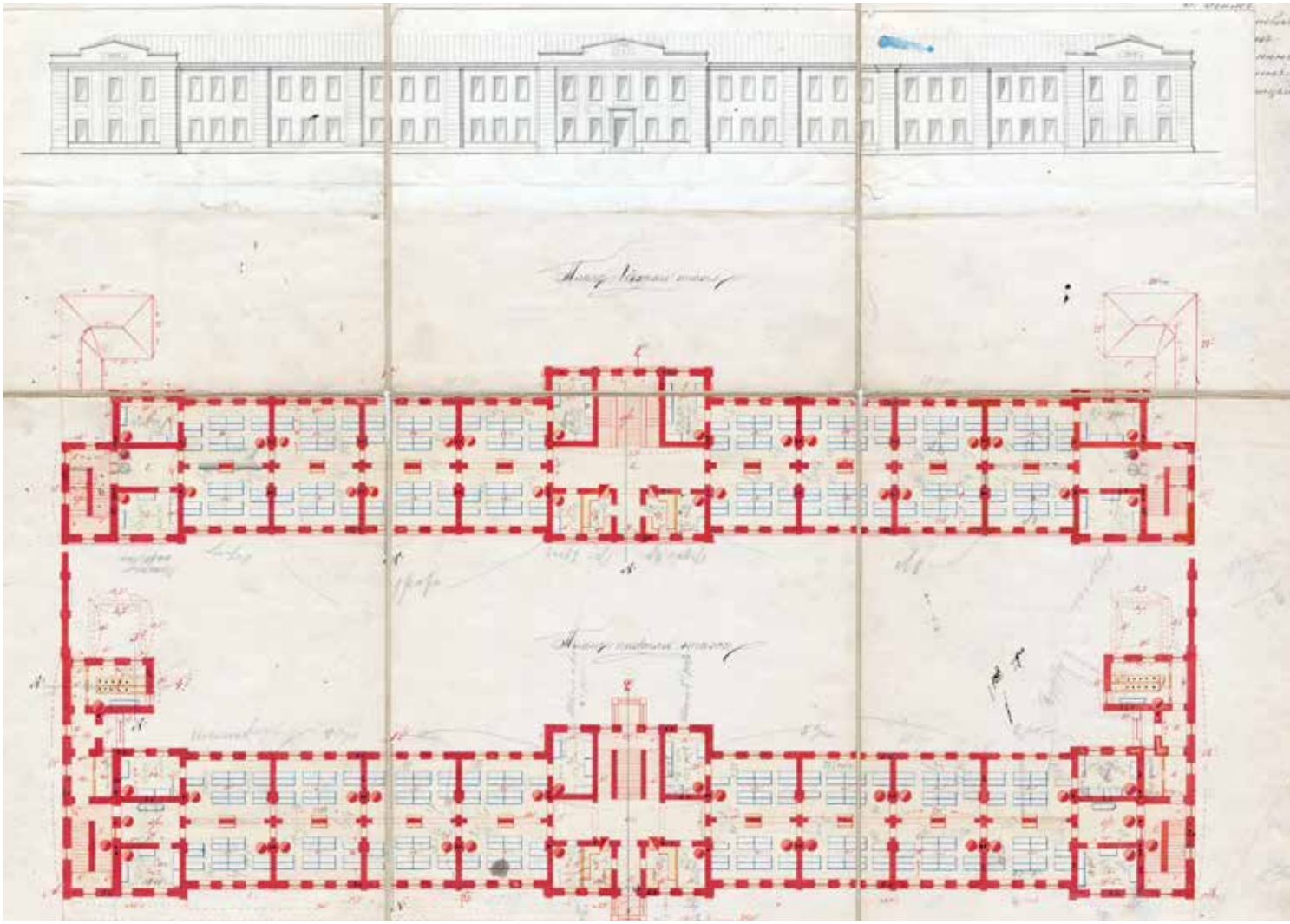

Viipuriin rakennetun pataljoonankasarmin suunnitelma marraskuulta 1875. Yläosassa näkyy tekstissä mainittu alkuperäisen piirustuksen päälle liimattu korjattu julkisivuversio. KA ViipIK

Sirkkalan kasarmin piha-aluetta itsenäistymisen jälkeisellä ajalla. Vasemmalla 1870-luvulla rakennettu kasarmi, oikealla kasarmiksi muutettu entinen vaivaistalo 1830-luvulta ja välissä päävartio. Ellilä/TM

Viipurin Aleksanterinkadun eli myöhemmän Karjalankadun varrelle rakennettu kasarmi 1890-luvulla. EKM

tehokkaampi, eristetyn kasarmimajoituksen katsottiin ylläpitävän myös kuria ja järjestystä, joka siviiliväen keskuuteen asutetuilla sotilailla helposti höltyi. Selkeä ohjeistus teki kasarmirakentamisesta tehokkaampaa ja rationaalisempaa ja siten myös nopeampaa ja halvempaa.[30]

1870-luvun kasarmit

Ensimmäiset kasarmisuunnitteluohjeiden antamisen jälkeiset venäläisjoukkojen kasarmit Suomessa rakennettiin Turkuun ja Viipuriin. Turun **Sirkkalan** uusi kasarmi suunniteltiin 1870-luvun puolivälissä Yleisten rakennusten ylihallituksessa, jonka ylijohtajana oli tähän aikaan arkkitehti *Axel Hampus Dalström* (toimessa 1869–1882).

Julkisivuiltaan Sirkkalan kolmikerroksinen kasarmi muistutti muodinmukaisesti uusrenessanssipalatsia. Tuvat oli järjestetty keskikäytävän varteen ja pohjakaava vertautuu ennemmin aikakauden koulurakennuksiin kuin kasarmeihin. Kasarmin rakennustyöt aloitettiin vasta kesällä 1877 ja ne jatkuivat vuoteen 1880.

Viipurin uudella kasarmilla oli yhtä pitkä rakennusaika. Purettujen linnoitusvallien paikalle, Aleksanterinkadun varteen vanhojen kasarmien itäpuolelle rakennettiin suuri kaksikerroksinen jalkaväkipataljoonan kasarmi. Sen suunnitelmat laadittiin marraskuussa 1875 Viipurin linnoituksen insinöörihallinnossa ja vahvistettiin seuraavan vuoden alussa Pietarin insinööriylihallinnossa insinöörien ylitarkastajan, kenraaliadjutantti Totlebenin signeerauksella.

Suunnitelmia oli korjattu piiri-insinöörihallinnossa tai ylihallinnossa mm. liimaamalla julkisivupiirustuksen päälle uusi versio, mikä oli tyypillistä tälle aikakaudelle. Pohjakaavaltaan Viipurin kasarmi edusti samanlaista perinteistä läpikuljettavaa tyyppiä kuin esim. Helsingin Turun kasarmi. Miehistöllä oli käytössään mm. sisäkäymälät. Kasarmin rakennustyöt kestivät ilmeisesti 1880-luvun puolelle.[31]

Turkin sota

Osasyynä sotilasrakennustöiden venymiseen oli 1877–78 käyty uusi Venäjän ja Turkin välinen sota, jolla oli jälleen kauaskantoiset vaikutukset Suomeenkin. Turkki oli kukistanut Balkanin maakuntiensa kapinointia kovaotteisesti ja

saanut niskaansa niin Venäjän kuin länsimaidenkin tuomion. Kansainvälinen kokous yritti selvittää tilannetta mutta Venäjällä paine täysimittaisen sodan aloittamiseksi kävi liian suureksi. Balkanille lähti vuonna 1876 venäläisiä vapaaehtoisjoukkoja, joilla oli takanaan hallitsijan hiljainen tuki.

Koska oli jälleen vaara Britannian asiaan puuttumisesta, aloitettiin Venäjällä kaiken varalta myös Itämeren alueen puolustuksen parannustyöt. Venäjä aloitti sodan Turkkia vastaan huhtikuussa 1877. Valtavien miestappioiden jälkeen Venäjän armeija eteni vuoden loppuun mennessä Balkanvuorten eteläpuolelle ja lähestyi hyökkäyksen pääkohdetta, Istanbulia.

Turkille saneltiin maaliskuussa 1878 kovat rauhanehdot, jotka käytännössä takasivat venäläisten kauan havitteleman aseman Välimerellä. Englannissa julistettiin tämän johdosta osittainen liikekannallepano ja kireä tilanne johti mm. Viaporin linnoituksen julistamiseen täyteen puolustustilaan huhtikuussa.

Kesäkuussa 1878 alkaneessa, Saksan valtakunnankanslerin Otto von Bismarckin aloitteesta kokoontuneessa Berliinin kongressissa muut suurvallat käytännössä mitätöivät Venäjän saavuttamat voitot. Venäläisille valtavan kalliin ja verisen sodan saavutukset jäivät vähäisiksi, mikä aiheutti pysyvää katkeruutta erityisesti Saksaa kohtaan. Kriisin jälkeen Venäjän asevelvollisarmeijan nimellinen vahvuus oli 48 divisioonaa eli noin 2,3 miljoonaa miestä.[32]

KASARMEJA SUOMEN ASEVELVOLLISILLE 1879–1888

Aleksanteri II vahvisti Suomen asevelvollisuuslain joulukuussa 1878. Sen mukaan asevelvollisia olivat kaikki 21–40-vuotiaat suomalaismiehet. Palvelukseen kelpaavista, joita oli ikäluokasta 40–60 %, valittiin vuosittain arvalla noin 1800 miestä kolmen vuoden palvelukseen Suomen sotaväen kivääri- eli tarkkampujapataljooniin. Loppuja koulutettiin pataljoonien reservikomppanioissa kolmena vuonna yhteensä 90 kesäpäivän ajan.

Suomen sotaväki ja sen komentaja, kenraalimajuri *Georg Edvard Ramsay* (toimessa 1880–1901) oli venäläisjoukkojen tapaan kenraalikuvernöörin alainen. Ylipäällikkönä kenraalikuvernööri johti Suomen sotaväen esikuntaa.

Venäläisupseerit eivät kuitenkaan voineet palvella Suomen sotaväessä, eikä suomalaisia voinut lähettää sotimaan suuriruhtinaskunnan ulkopuolelle. Poikkeuksena jälkimmäisestä säännöstä oli Suomen sotaväkeen liitetty Kaartin Pataljoona, joka koostui vapaaehtoisista, värvätyistä asevelvollisista. Suomen Meriekipaaši sen sijaan lakkautettiin.

Kahdeksan 500 miehen tarkkampujapataljoonaa sijoitettiin Helsinkiin ja seitsemään lääninpääkaupunkiin. Kaupunkeja ympäröiviltä seuduilta tarvittiin yhteensä 32 reservikomppanian alueet.

Suomen valtio omisti tähän aikaan viisi kasarmialuetta, joista ainoastaan Kaartin kasarmi oli Suomen sotaväellä. Helsingin Katajanokan ja Kampin, Turun Sirkkalan ja Hämeenlinnan Linnankasarmialueet olivat venäläisjoukkojen käytössä. Niiden saanti Suomen sotaväen käyttöön oli vielä epävarmaa. Sen sijaan Vaasan, Oulun, Kuopion, Mikkelin ja Viipurin pataljoonille oli välittömästi ryhdyttävä suunnittelemaan ja rakentamaan uusia kasarmialueita, jotta ne saataisiin käyttöön ennen ensimmäisten asevelvollisten palvelukseen astumista marraskuun alussa 1881. Kolme muuta pataljoonaa joutuisi aloittamaan tilapäistiloissa.[33]

Tyyppisuunnitelmia

Kasarmirakennusten tyyppipiirustukset annettiin Yleisten rakennusten ylihallituksen arkkitehdin *August Bomanin* (1826–83) tehtäväksi. Boman laati huhtikuuhun 1879 mennessä tiilisten pataljoonankasarmien suunnitelmat. Niitä ei kuitenkaan hyväksytty, sillä varuskunnat oli määrä rakentaa puusta.

Tästä oli seurauksena, että tarvittiin useampia rakennuksia, joiden väleihin tuli paloturvallisuussyistä jättää riittävästi, vähintään 15 metriä tilaa. Yhden tiilisen pataljoonankasarmin sijasta tarvittiin neljä puista komppaniankasarmia. Niin upseereille kuin aliupseereillekin oli rakennettava useita erillisiä

Keisarin toukokuussa 1880 vahvistama Suomen sotaväen tarkkampujajoukkojen univormumalli. KA VKP

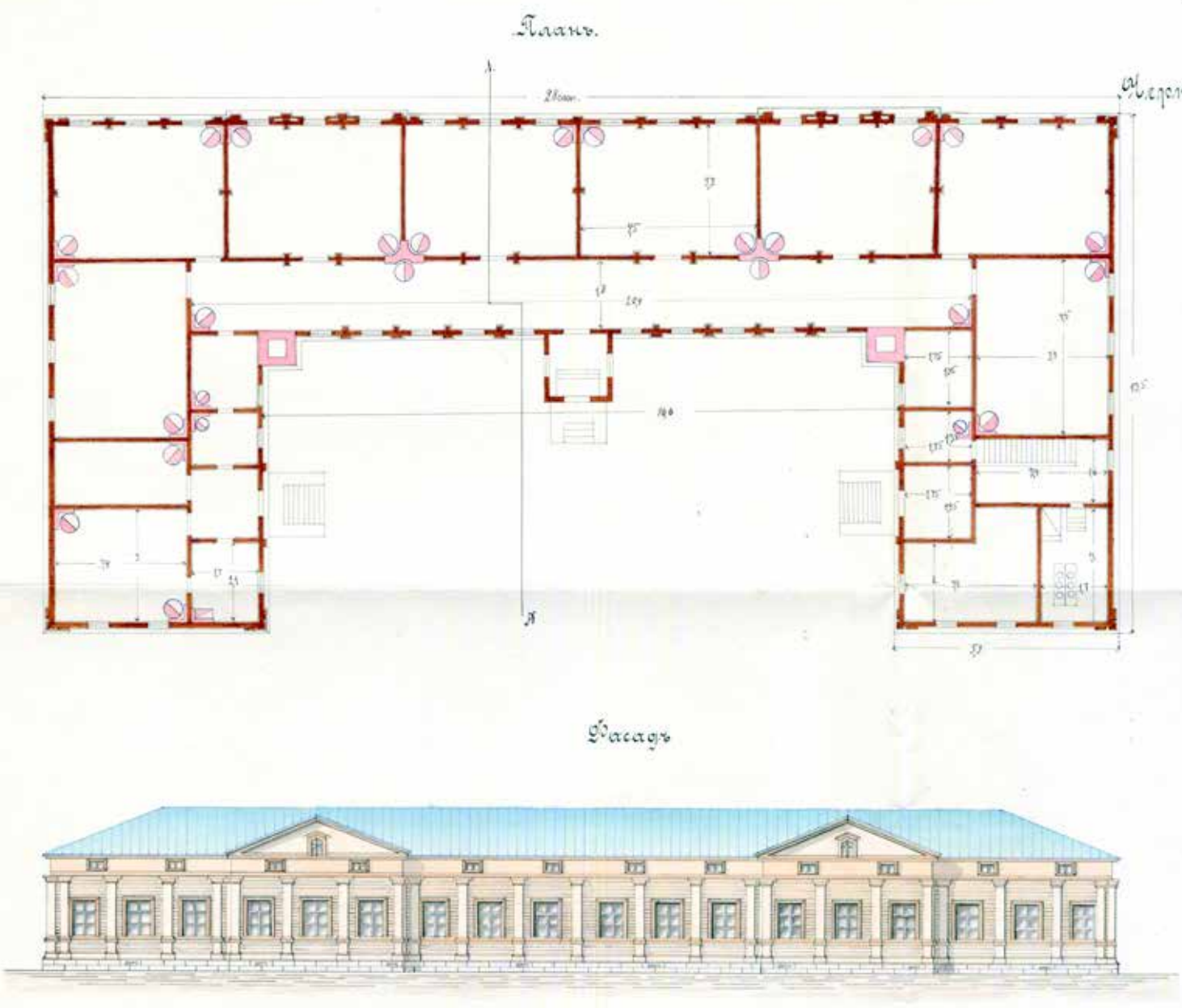

Venäjänkielinen päiväämätön piirustus Mikkelin tarkkampujakasarmeista. KA VRP

asuintaloja. Myös mm. esikunta, keittiö ja ruokala, sairaala sekä sauna ja muut talous- ja varastotilat saivat omat rakennuksensa.

Boman sai puukasarmialueiden tyyppisuunnitelmat valmiiksi elokuussa 1879. Normaalin käytännön mukaisesti piirustukset allekirjoitti myös Yleisten rakennusten ylihallituksen yliarkkitehti *Ludvig Isak Lindqvist* (1827–94). Hänestä tuli viraston ylijohtaja A.H. Dahlströmin jälkeen vuosiksi 1882–87.

Komppaniankasarmit olivat U-muotoisia ja ne asemoitiin pareittain niin, että väliin jäi puolen pataljoonan kokoontumispiha. Lautavuoratut julkisivut oli jäsennelty pilasterein ja harjoituskentän puolella oli kolme sisäänkäyntiä. Keskimmäisestä päästiin leveään ja valoisaan käytävään, joka yhdisti kahdeksan tupaa. Tuvat oli mitoitettu 14 miehelle.

Kasarmin oikeassa päädyssä oli pesuhuone ja käymälä sekä sen vieressä asevarastohuone. Rakennuksen toisessa päässä oli komppanian vääpelin asunto, jossa oli huone ja keittiö. Sen vieressä oli vapaaehtoisten tupa ja komppanian kanslia.

Kasarmiohjeistusten mukaisesti ilmanvaihto ja lämmitys oli tärkeässä osassa suunnittelussa. Kaakeliuunien savut imettiin lattianalaisia putkia pitkin kahteen suureen savupiippuun kasarmin sisäkulmissa. Raitisilma kuljetettiin sisään savukanavien kautta kulkevista putkista, jolloin se lämpeni hiukan. Tuvissa riitti 18 m^3 ilmaa henkeä kohti.

7. Hämeenlinnan Tarkkampujapataljoonan 3. komppania Suomenkasarmin edustalla vuonna 1901. MV

Turun tarkkampujakasarmit. SA-kuva

Oik.: Suomen 5. Kuopion Tarkkampujapataljoonan voimistelua komppaniankasarmin käytävällä. Engström/MV

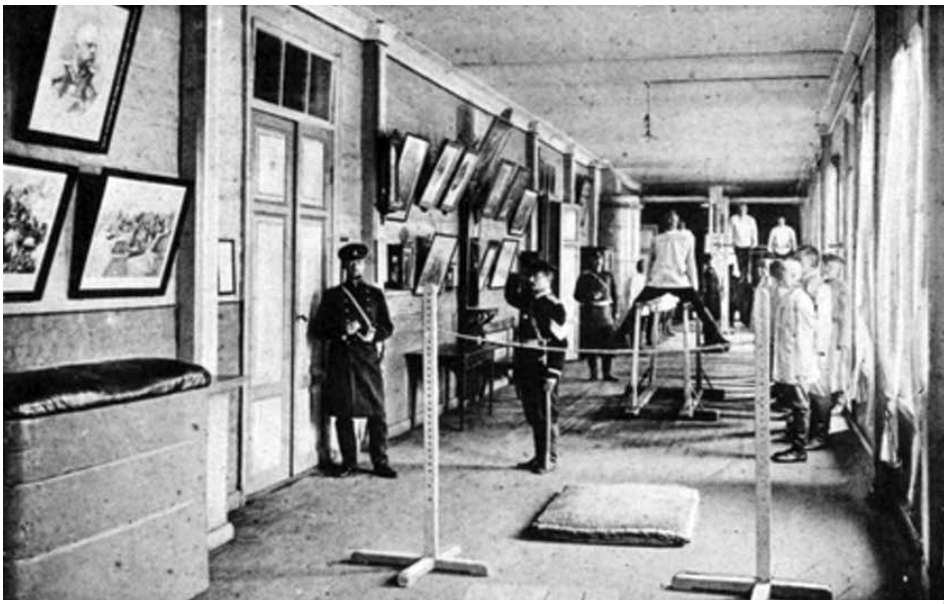

Alla: Tarkkampujapataljoonien tyyppirakennusten pohjakaavoja: vasemmalla päävartio ja oikealla artellirakennus, jossa kullakin komppanialla oli oma keittiönsä. KA VIK

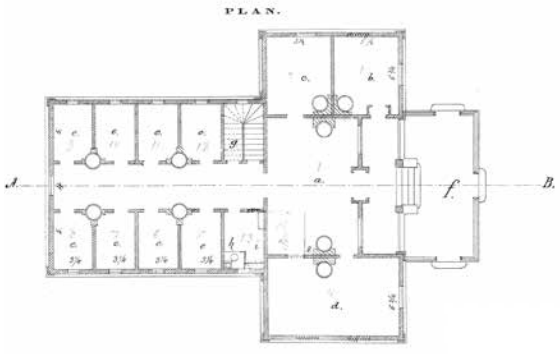

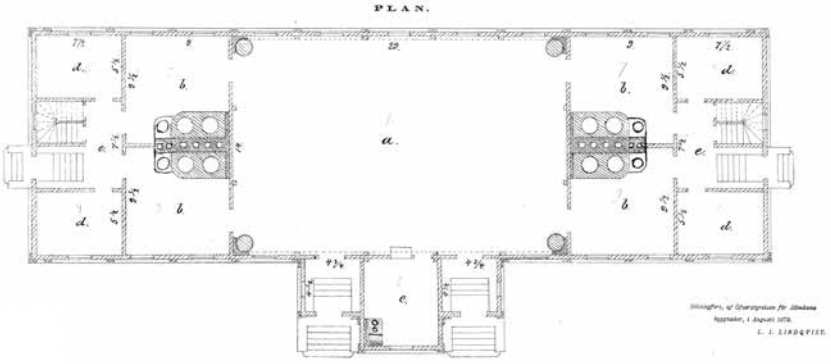

Komppaniankasarmien ja kasarmikentän välittömässä läheisyydessä oli kolme rakennusta: päävartio, keittiö- ja ruokala- eli artellirakennus sekä yhteinen rakennus esikunnalle ja upseerikerholle. Pienehköön ristinmuotoiseen päävartioon käytiin päädyssä olevan terassin ja sisäänvedetyn verannan kautta. Keskushallin kautta päästiin arestihuoneisiin ja takaosan putkakäytävälle.

Artellirakennukseen mahtui aterioimaan puoli pataljoonaa eli kaksi komppaniaa kerrallaan. Komppanioille oli omat sisäänkäyntinsä rakennuksen keskellä olevaan yhteisruokasaliin. Päädyissä oli yhteensä neljä keittiötä.

Esikuntahuoneisto käsitti neljä toimistohuonetta aputiloineen. Rakennuksen toinen puoli oli varattu upseerikerholle, jossa oli mm. suuri ruokasali ja kirjasto. Rakennuksen takaosassa olivat kerhon keittiötilat. Kerhotiloja laajennettiin vuonna 1888 rakennusten taakse, ruokasalien yhteyteen rakennetuilla tilavilla lasiverannoilla. Ne suuntautuivat yleensä upseerien asuinaluetta kohti.

Mikkelin kasarmialueen päävartio. MV

Viipurin Papulan kasarmialue noin vuonna 1890. Näkymäsuunta on kasarmien välisten kokoontumispihojen läpi lounaaseen kohti päävartion takaseinää. David/MV

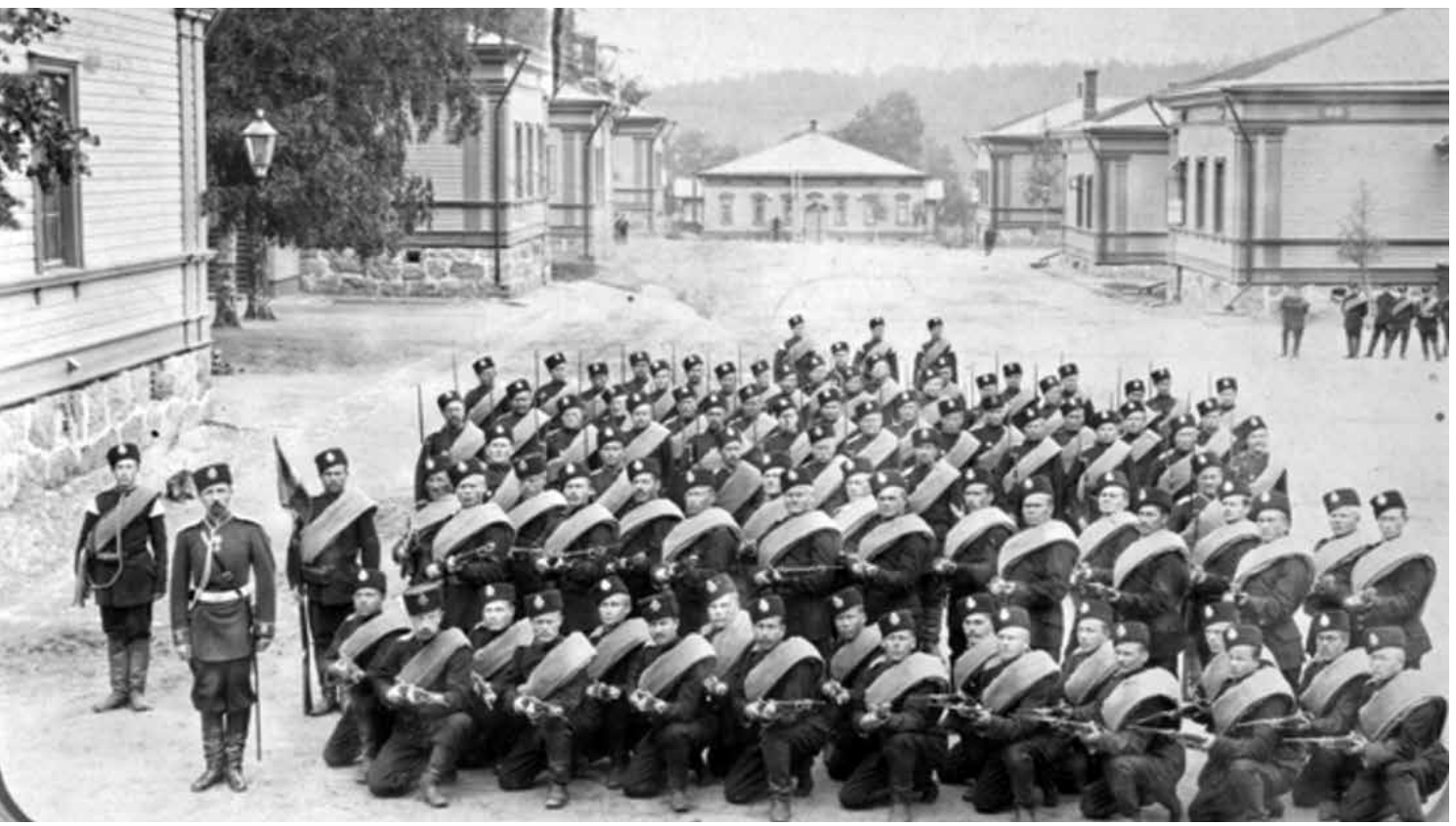

Kasarmialueiden maisemallisesti parhaille paikoille sijoitettiin viiden upseerirakennusten ryhmä. Se käänsi miehistöalueelle selkänsä ja suuntasi pääjulkisivunsa yleensä vehreisiin puistomaisemiin.

Keskellä oli pataljoonaa komentavan everstin talo, jonka toisessa päädyssä oli nuoremman esikuntaupseerin, everstiluutnantin asunto. Komentajalle oli varattu arvonsa mukaisesti enemmän huoneita. Myöhemmin rakennetuilla Turun ja Hämeenlinnan kasarmeilla komentajantalo suunniteltiin suuremmaksi kuin varhaisemmissa varuskunnissa. Aiemmin rakennettuja komentajanhuoneistoja laajennettiin sitten keittiösiivillä, jolloin everstit saivat käyttöönsä tilavat ruokasalit.

Komentajantalon molemmin puolin oli kaksi komppanianpäälliköiden eli kapteenien taloa. Molemmissa asui kaksi perhettä. Neljän huoneen ja keittiön asunnoilla oli aluksi yhteinen sisäänkäynti ja palvelijoiden huone rakennuksen keskiosassa. Kun perheiden koko vähitellen kasvoi, alkoi tilaa olla niukasti. Siksi kaikkiin komppanianpäälliköiden huoneistoihin lisättiin 1889 omat sisäänkäynnit verantoineen. Näin saatiin aikaan alun perin puuttuneet lastenhuoneet. Palvelijanhuoneet siirrettiin uudelleenrakennettujen keittiösisäänkäyntien yhteyteen.

Upseerirakennusryhmän laidalla oli kuuden perheettömän nuoremman upseerin (vänrikkejä–luutnantteja) asuintalo. Siinä oli olo- ja makuuhuoneen huoneistoja, joilla oli yhteiset eteiset ja palvelijanhuoneet.

Viides upseeritalo oli alun perin tarkoitettu neljälle perheettömälle nuoremmalle upseerille ja pataljoonan lääkärille. Kun perheellisille nuoremmille upseereille ei oltu varattu asuntoja, muutettiin nämä rakennukset heidän käyttöönsä 1899–1900. Muutostöiden jälkeen taloissa oli kolme upseerien perheasuntoa. Poishäädetyille lääkäreille tarjottiin rahat asunnon vuokraamiseen muualta kaupungilta.

Talous- ja varastorakennukset muodostivat yleensä oman rakennusryhmänsä. Siihen kuuluivat käymälät, tallit, vaunuvajat, pataljoonan varusvarasto ja erilaisia muita varastoja sekä rakennustavaltaan poikkeuksellisesti tiilinen leipomo ja muonamakasiini sekä tiilinen saunarakennus. Rakennusryhmään kuului myös työpajarakennus, jossa oli räätälien, seppien ym. pajamestareiden

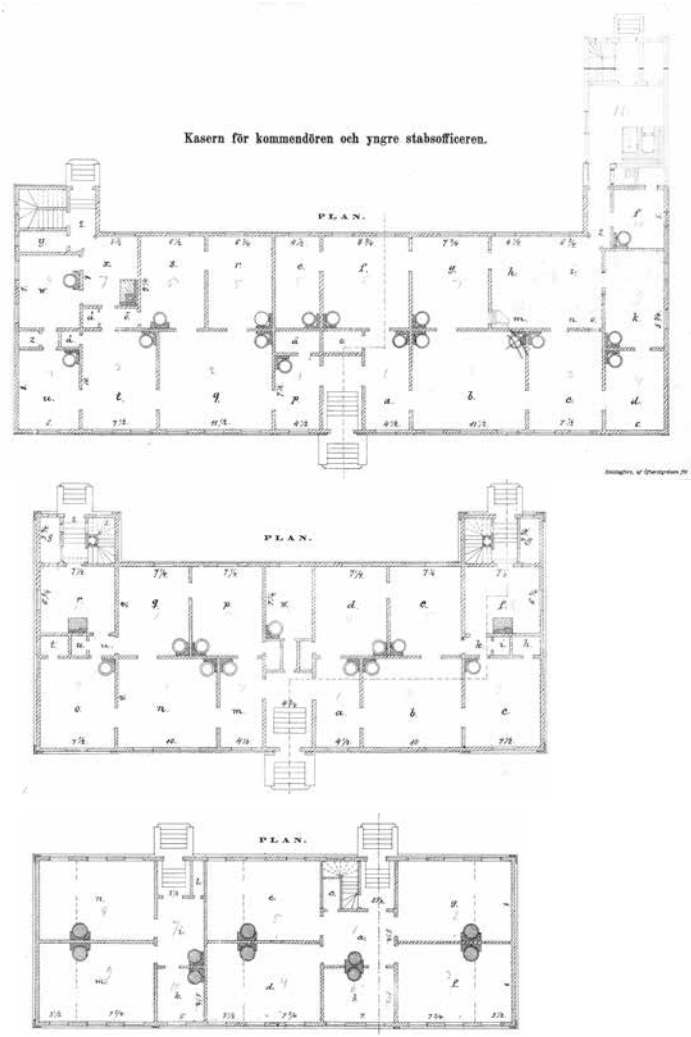

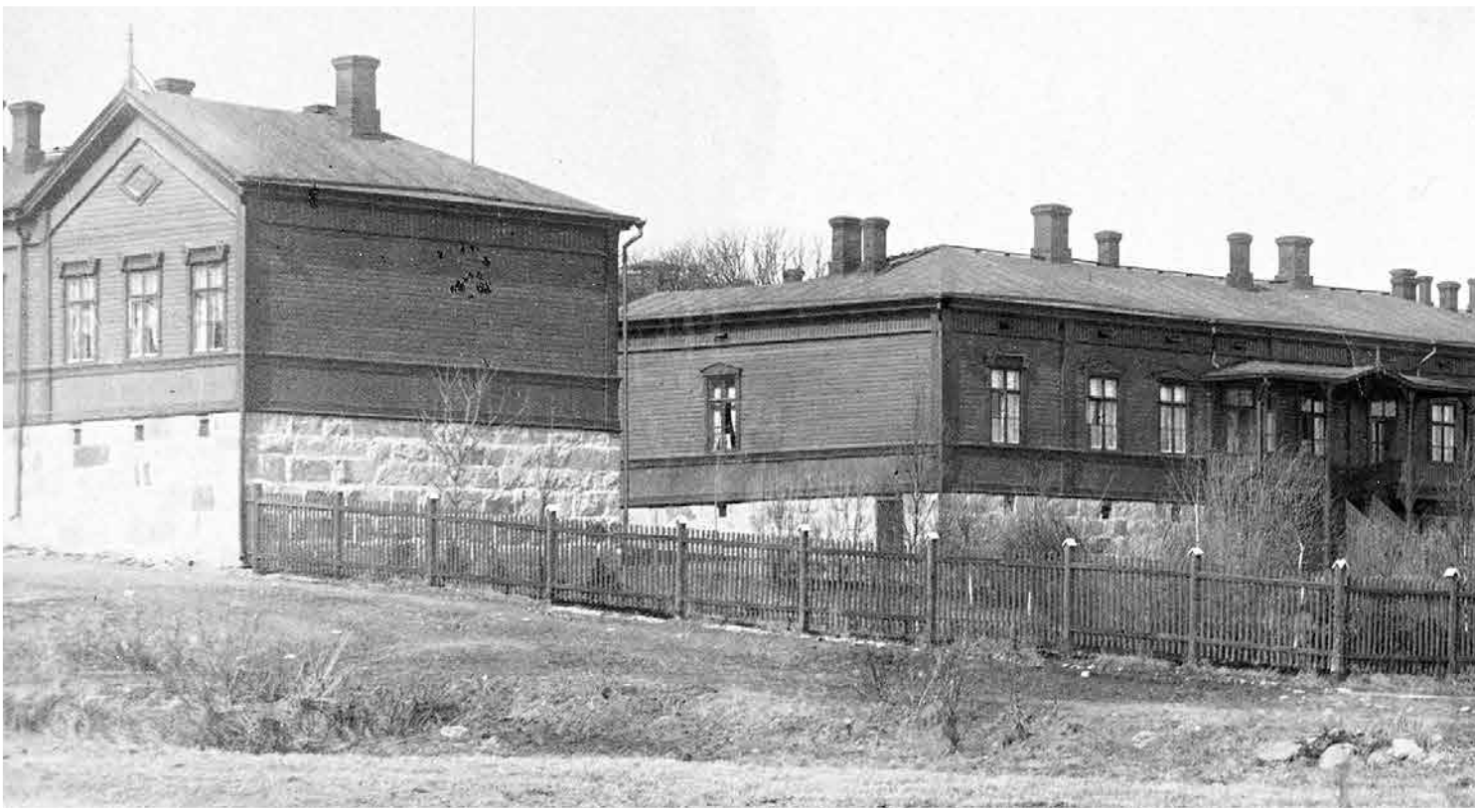

Yllä: Hämeenlinnan Suomenkasarmin upseerikerho- ja esikuntarakennus jatkosodan aikana, jolloin sitä käytettiin sotilaskotina. SA-kuva

Vas.: Upseeritalojen pohjakaavoja: ylinnä pataljoonan komentajan asuintalo, keskellä komppanianpäälliköiden talo ja alimpana perheettömien nuorempien upseerien talo. KA VIK

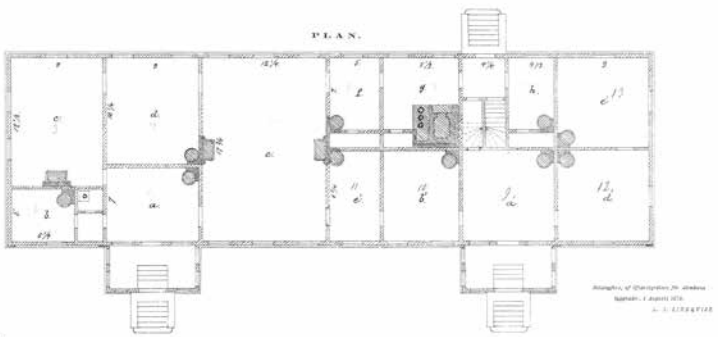

Oik.: Upseerikerhon ja esikunnan pohjakaava. KA VIK

Alla: Suomenkasarmin upseeritalot eli kaupunginpuoleinen rakennusrintama keväällä 1891. Keskellä komentajan asuintalo ja sen molemmin puolin komppanianpäälliköiden talot. MV

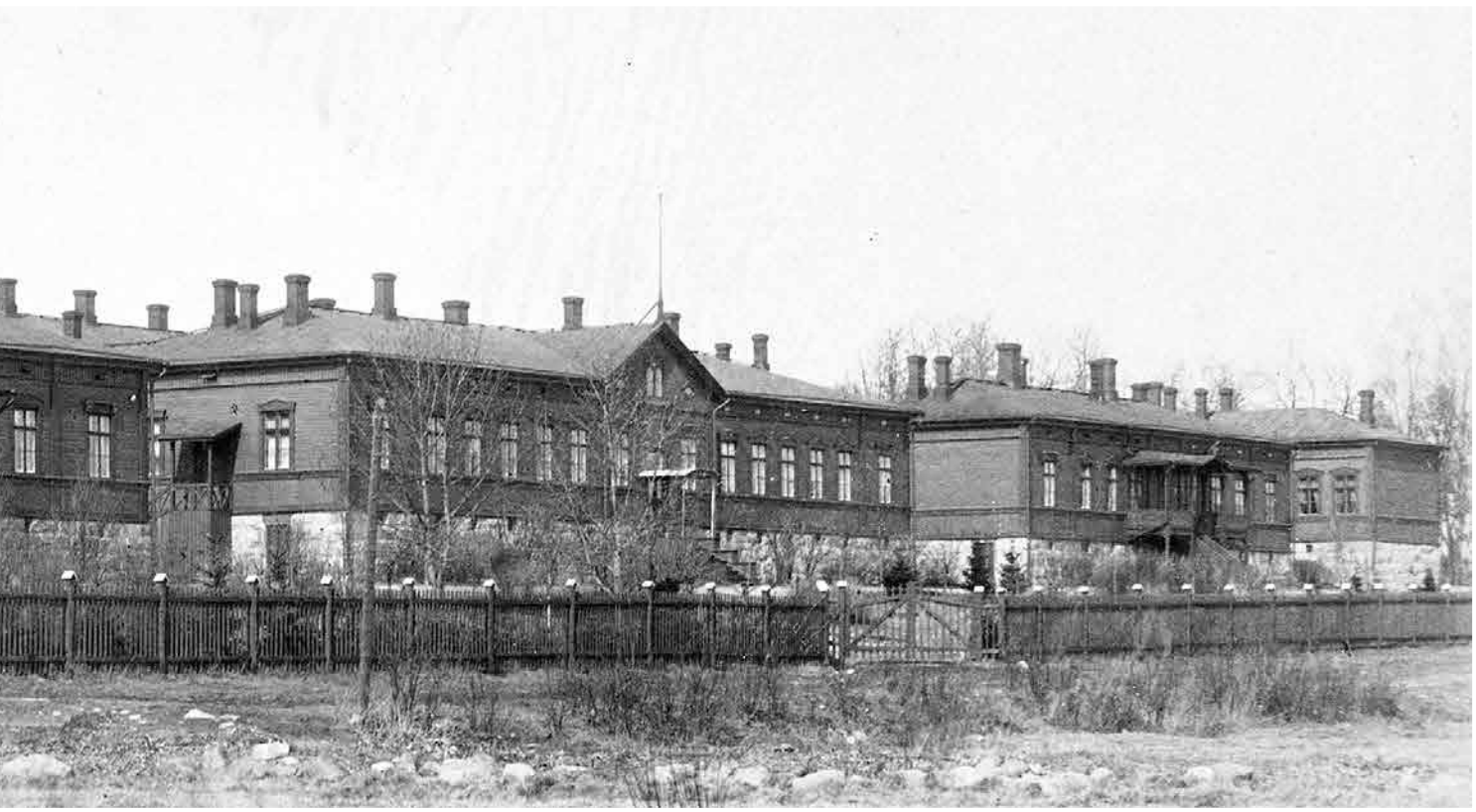

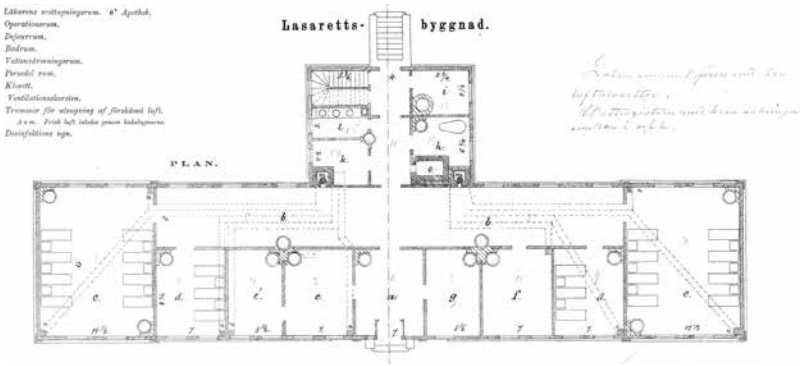

Yllä: Suomenkasarmilla ollut 7. Hämeenlinnan Tarkkampujapataljoonan sairaala 1880-luvulla. Lääkintäryhmän keskellä seisoo pataljoonan lääkäri, lääketieteen lisensiaatti, hovineuvos C. H. Bartram. David/MV

Vas.: Tarkkampujapataljoonan sairaalan pohjakaava. KA VIK

sekä aliupseerien asuntoja. Ainakin Kuopiossa oli myös aseverstas, jossa oli asemestarin asunto ja työtiloja mm. kiväärinperän tekijöille, kirvesmiehille ja viilareille.

Omaan kortteliinsa, tai ainakin muusta kasarmialueesta aidalla tai muuten erotettuna oli sijoitettu sairaala-alue. Tyyppisairaalassa oli neljä huonetta yhteensä 20 potilaalle ja yksi upseeripotilaan huone sekä käymälä- ja pesutilat. Alueella oli myös sairaalahenkilökunnan asuin- ja talousrakennus, pyykkitupa, varusvarasto ja ruumishuone.

Useiden rakennusten vaatimat laajat tontit sijoittuivat pääasiassa kaupunkien ulkolaidoille. Lääninarkkitehtien oli laadittava tyyppipiirustusten pohjalta kasarmialueiden maastoon sovelletut asemakaavat. Vaasassa voitiin ottaa käyttöön olemassa olevat, pääosin rakentamattomat kasarmikorttelit. Oulussa, Kuopiossa, Mikkelissä ja Viipurissa rakennustoimikunnat etsivät kesän 1879 aikana sopivia varuskuntatontteja. Tarkkampujakasarmialueista tuli luonteeltaan vehreitä ja puistomaisia, mutta tämä oli pataljoonien omana työnään tekemien monivuotisten istutustöiden ansiota.

Kasarmirakennustöitä ei säästösyistä teetetty urakkatyönä, vaan rakennuttamista varten perustettiin jokaiseen lääniin kolmihenkinen rakennustoimikunta. Tämä oli ongelmallista sikäli, että lääninarkkitehdit olivat toimikuntien ainoita päteviä jäseniä. Heillä ei ollut muun työnsä ohessa riittävästi aikaa valvoa rakennustöiden kulkua ja laatu kärsi. Viisi ensimmäistä kasarmialuetta saatiin kuitenkin määräaikaan, vuoteen 1881 mennessä käyttökuntoon.[34]

Oik.: Eteläosa Kuopion kasarmien asemapiirroksesta (etelä ylhäällä), jossa vasemmalla on esitetty myös kauempana sijainnut sairaala-alue (venäl. kopiot, ei pvm.). Rakennukset 1–5 ovat upseeritaloja, 6 esikunta- ja upseerikerho, 7 päävartio, 12–15 komppaniankasarmeja ja 16 ruokala. KA SSKO

Yllä: Oulun Tarkkampujapataljoonan kasarmin portti. Itäkaakkoon suuntautuvaa tietä astuttaessa vasemmalle jäävät komppanianpäälliköiden talo, esikunta- ja upseerikerho sekä kaksi kasarmia. Oikealla Pataljoonankomentajan talo, kokoontumisaukio ja puuistutusten takana ruokala. MV

Vaasan, Oulun, Kuopion, Mikkelin ja Viipurin kasarmit

Kaupunkikuvallisesti komein tarkkampujakasarmialue sijoittui **Vaasan** ruutukaavaan. Upseeriasunnot ja esikunta rakennettiin Aleksanterintorin itä- ja länsilaidoille, jossa jo oli Lohrmannin suunnittelema tiilikasarmi. Puistomaisen torin keskellä oli 1860-luvun alussa valmistunut ortodoksinen Pyhän Nikolauksen kirkko. 3. Tarkkampujapataljoonan komppaniankasarmit olivat pareittain torin eteläpuolisen korttelin laidoilla ja niiden väliin jäi kookas harjoituskenttä. Aukiosommitelman eteläisenä päätteenä olivat päävartio, artellirakennus ja varusvarasto sekä muut talousrakennukset. Kaakkoiskulmassa oli neliömäinen sairaalarakennusten piha.

Oulun 4. Tarkkampujapataljoonan kasarmit rakennettiin kaupungin koillispuolella, Oulujoen rannassa olevalle Intiön alueelle. Rakennukset järjestettiin väljästi suurelle suorakaiteenmuotoiselle tontille. Oulussa voitiin nähtävästi soveltaa tyyppiasemakaavaa melko täsmällisesti, sillä rakennusten järjestys toistui vain pienin muutoksin Kuopiossa, Mikkelissä ja Turussa sekä myös Hämeenlinnan Suomen kasarmien ensimmäisessä asemakaavaluonnoksessa.

Oulun upseerialueen pääjulkisivut oli suunnattu luoteeseen kohti Oulujokea. Harjoituskenttä, kasarmit ja talousrakennukset asettuivat niiden taakse säntilliseen ruutukaavaan. Sairaala-alue oli kauimpana tontin kaakkoiskulmassa.

Kuopiossa 5. Tarkkampujapataljoonan kasarmialue sai tontin ruutukaava-alueen luoteiskulmasta. Tulliportinkadun varrella olevat upseerirakennukset muodostavat täälläkin kasarmialueen kaupungin- eli etelänpuoleisen julkisivun. Niiden pohjoispuoliset kasarmit on käännetty Ouluun verrattuna niin, että kasarmiparien väliin jäävä piha-alue on saatu pohjois-eteläsuuntaiseksi. Talousrakennukset sijoittuvat päätontin takaosaan, mutta sairaala-alueen tontti oli erillään kauempana Minna Canthin kadun varrella.

Mikkelin 6. Tarkkampujapataljoonan kasarmialue oli omassa rauhassaan kaupungin eteläpuolella. Myöhemmin 1880-luvulla rakennettu Savon rata

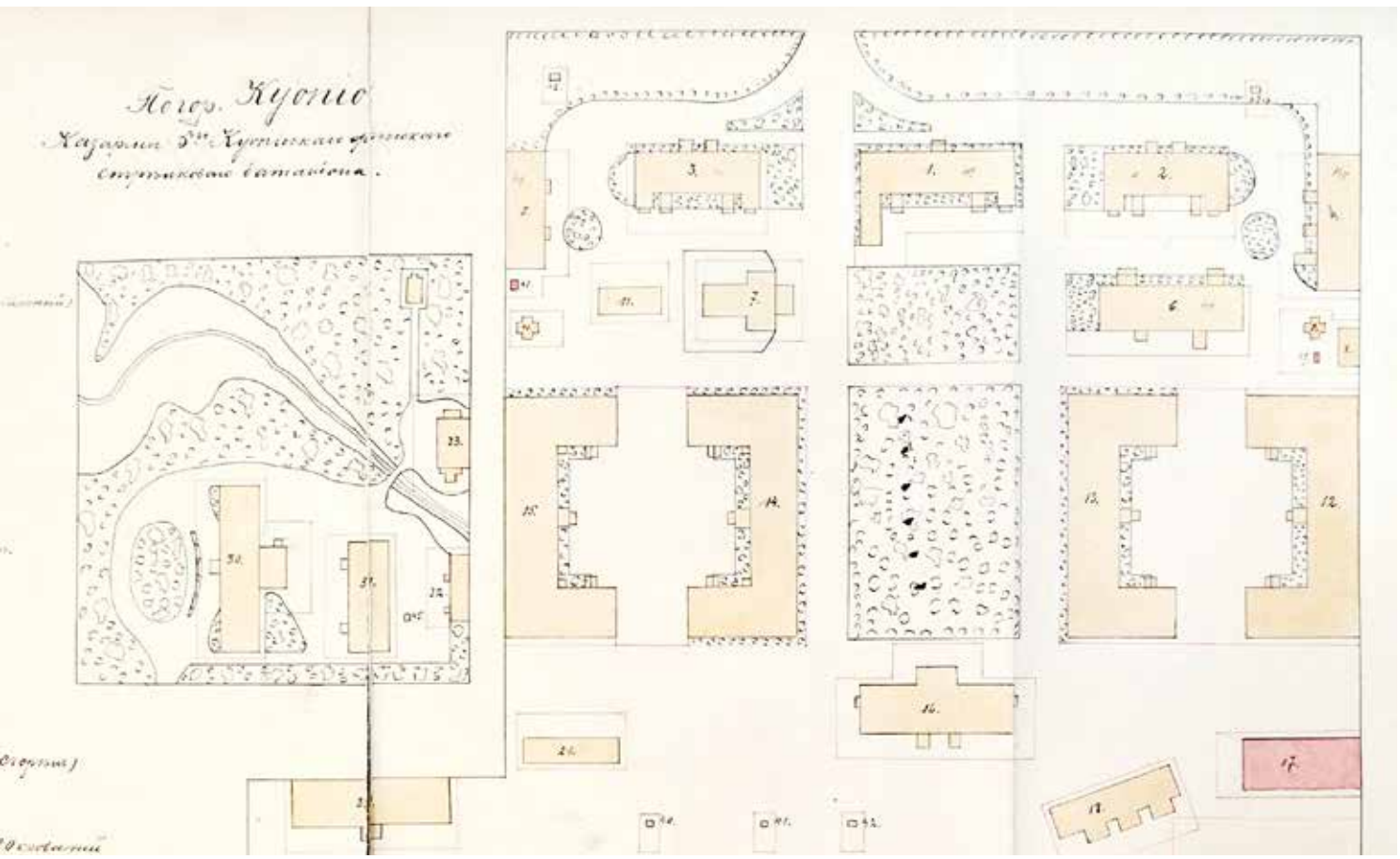

viistää alueen etelälaitaa. Mikkelin kasarmialueen asemakaava on käytännössä Oulun kasarmien peilikuva. Sairaala-alue sijoittui täällä kuitenkin eri koordinaatistoon tontin etelälaitaan.

Viipurin 8. Tarkkampujapataljoonan kasarmit rakennettiin kaupungin pohjoispuolelle entisen **Papulan** eli Marienhoffin kartanon alueelle. Ennen kasarmien rakentamista alueella oli toiminut sisäoppilaitos. Pietariin johtava rautatie sivusi alueen eteläreunaa ja Viipurista Käkisalmelle johtava maantie kulki kasarmialueen länsipuolitse. Tien varressa oli pataljoonan käyttöön otettuja sisäoppilaitoksen rakennuksia.

Komppaniankasarmit rakennettiin poikkeavasti peräkkäin Papulan kapealle puistoalueelle. Upseeriasuinalue ja pääosa muista rakennuksista olivat puiston eteläpäässä, rautatien puolella. Papulan puukasarmialueesta ei ole nykyisin enää mitään jäljellä.[35]

Turun ja Hämeenlinnan Suomen kasarmit

Vuoteen 1882 mennessä selvisi, että myös Helsingin, Turun ja Hämeenlinnan pataljoonille oli rakennettava uudet kasarmialueet. Ne valmistuivat osittain vuoteen 1883 mennessä ja lopullisesti vuonna 1884. Turun ja Hämeenlinnan pataljoonien alueet rakennettiin pääasiassa samoilla arkkitehti Bomanin tyyppipiirustuksilla kuin aiemmat ”maaseutukasarmit”.

Turun 2. Tarkkampujapataljoonan kasarmit rakennettiin kaupungin koillispuolelle. Tälläkin kasarmialuetta tuli myöhemmin viistämään rautatie Helsingin ja Turun välillä. Turussa, kuten samaan aikaan rakennetuilla Hämeenlinnan Suomenkasarmilla upseeriasunnot rakennettiin aiempia tilavammiksi.

Turun pataljoonan asemakaava vastaa hyvin pitkälle Oulun kasarmialuetta. Esikunta-kerhon sijainti on kuitenkin poikkeuksellinen, koska se oli omassa rauhassaan alueen länsiosassa puistoalueen keskellä. Sairaalarakennukset olivat esikunnan pohjoispuolella, kasarmitontin luoteiskulmassa. Tällä puolen maasto nousee pieneksi mäeksi ennen laskeutumistaan Aurajoen rantaan.

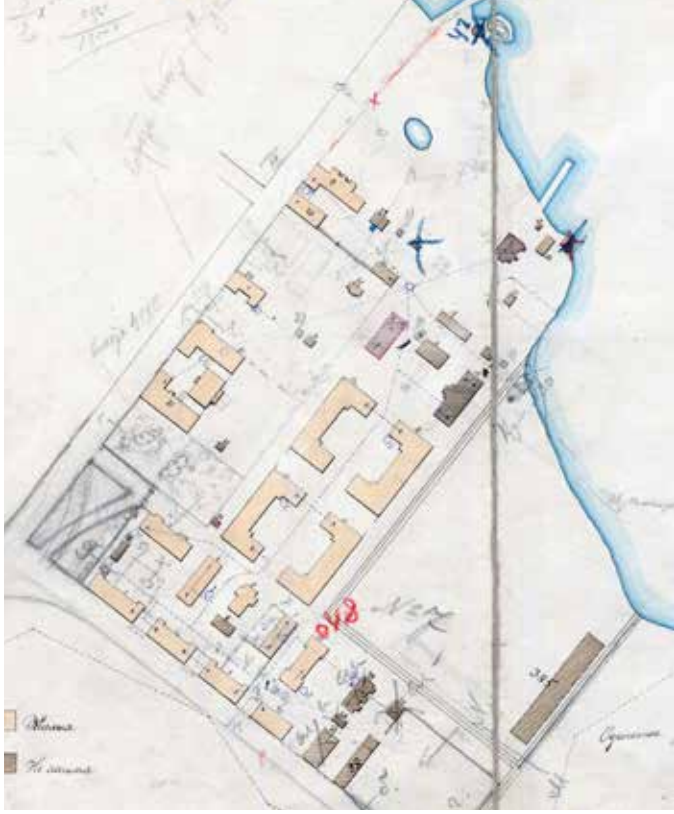

Päiväämätön venäjänkielinen asemapiirros Viipurin Papulan kasarmialueesta, johon on myöhemmin lisäilty mm. lyijykynäluonnostelmia 1910-luvulla rakennetuista varuskuntarakennuksista. Kasarmialueen lounaislaidalla (alla vas.) on upseeritalojen rivistö ja keskiosassa neljä komppaniankasarmia. Vasemmalla laidalla, Papulankadun varrella on varhaisempia sisäoppilaitosrakennuksia. ViipIK

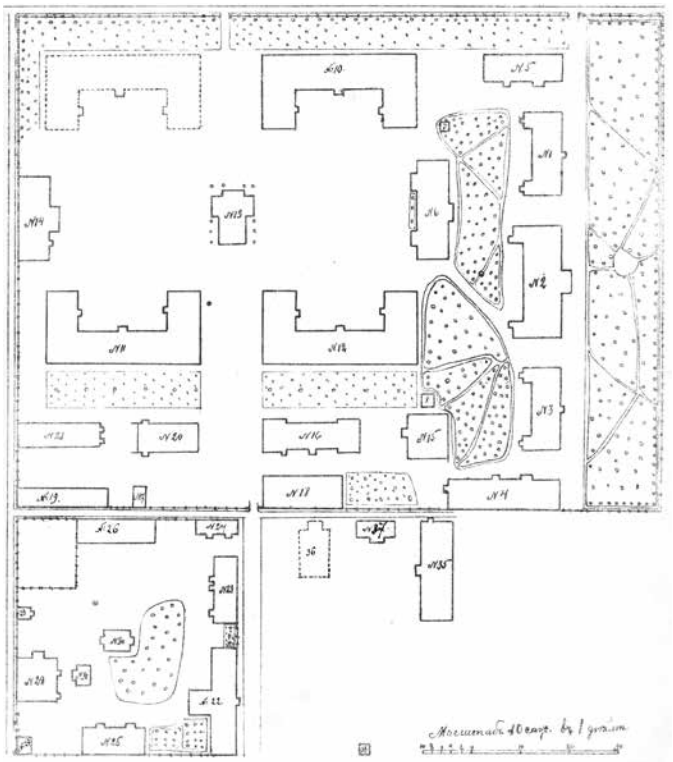

Yllä ja yllä oik.: Hämeenlinnan Suomenkasarmin ja Turun tarkkampujakasarmien asemapiirrokset (venäl. kopiot, ei. pvm.). KA VIK

Hämeenlinnan 7. Tarkkampujapataljoonan kasarmeille, eli **Suomenkasarmille** saatiin tontti kaupungin länsipuolelta, Turkuun johtavan maantien varresta. Nykyisen moottoritien kohdalla oli tuolloin matala niittyalue, jonka yli, kaupunkia kohti, upseerirakennusten julkisivut oli suunnattu.

Upseerirakennusten takana olleen kasarmi- ja talousrakennusten alueen asemointi vastasi Hämeen lääninarkkitehdin Alfred Cawénin heinäkuussa 1881 laatimassa asemapiirustuksessa Oulussa, Mikkelissä ja Turussa käytettyä perusasetelmaa. Sitä kuitenkin muutettiin niin, että kasarmit siirrettiin tontin pohjoisosaan Turuntien puolelle ja niiden piha-akseli käännettiin poikkeuksellisesti itä-länsisuuntaiseksi. Kasarmien väliin jäi näin laaja yhtenäinen harjoituskenttä, jonka keskipisteenä oli päävartio. Talousrakennukset olivat tontin etelälaidalla ja sairaala-alue omassa korttelissaan niiden takana.[36]

Vas. alla: Ilmakuva Viipurin Papulasta vuodelta 1938. Kuvan keskellä tarkkampujakasarmit ja vasemmalla 1910-luvun tiilikasarmit sekä Papulankatu. WAY

Turun Tarkkampujapataljoonan kasarmialuetta lännestä, esikunta- ja upseerikerhorakennuksen suunnasta. SA-kuva

Uudenmaan kasarmi

Helsingin Kruununhakaan sijoitettu 1. Uudenmaan Tarkkampujapataljoonan eli **Uudenmaan kasarmi** muodostaa poikkeuksen niin rakennustapansa kuin sijoituksensa puolesta. Sen rakennukset olivat kahdella erillisellä tontilla. Kasarmit olivat Liisanpuistikon ja Maurinkadun rajaamalla merenrantatontilla. Upseeriasunnot, esikunta- ja kerhorakennus sekä aliupseerien asuin- ja verstasrakennus olivat Mariankadun, Maneesikadun ja Liisankadun rajaamassa korttelissa.

Uudenmaan kasarmin suunnitteli Yleisten rakennusten ylihallituksen arkkitehti *Evert Lagerspetz* (1847–84) yhteistyössä Helsingin kasarmirakennustyötoimikunnan kanssa. Keväällä ja kesällä 1882 valmistuneet piirustukset vahvistettiin keisarillisen Suomen senaatin sotilastoimituskunnassa.

Melko ahtaalle tontille Maurinkadun ja rannan väliin mahdutettiin kulmittain kaksi kolmikerroksista tiilikasarmia. Uudenmaanpataljoonan kasarmit muistuttivat kokonsa puolesta Viipuriin hieman aiemmin valmistunutta kasarmia. Julkisivut olivat kuitenkin ajanmukaisesti puhtaaksimuurattua, Bysantin ja gotiikan arkkitehtuurin elementtejä yhdistelevää tiilityyliä.

Tätä kasarmirakentamisessa yleisesti käytettyä tyylisuuntaa edustivat mm. Viaporin insinöörihallinnossa aiemmin, 1860- ja 1870-luvuilla suunnitellut ruutikellarit ja puolustuskasarmit sekä A.H. Dahlströmin 1875 suunnittelema Kaartin kasarmin maneesi. Mainittakoon, että Dahlström suunnitteli samoihin aikoihin Kaartille myös uuden artellirakennuksen, mutta sen ulkoasu sovitettiin tyylillisesti Engelin klassistiseen kasarmiin.

Sisätilat noudattivat sivukäytävän ja erillisten tupiensa puolesta aiempia suomalaiskasarmeja. Molemmissa kasarmeissa oli kaksi miehistökerrosta, joissa kussakin oli kahdeksan 14 hengen tupaa, komppanian kanslia ja vääpelin asunto, vapaaehtoisten majoitustupa, käymälä- ja pesutila sekä asehuone – siis täysin samat tilat kuin puisessa komppaniankasarmissa.

Kolmansissa kerroksissa oli huoneita ainoastaan rakennusten keskiosissa, keskirisaliitin kohdalla. Tänne oli sijoitettu tiloja, jotka puukasarmialueilla olivat erillisissä rakennuksissa: musiikkikomennuskunnan huoneet ja opetuskomennuskunnan eli aliupseerikoulun huoneet. Liisankadunpuoleisen kasarmin kellarikerroksessa, joka oli itäpäädystään osin maan päällä, oli pannuhuoneen lisäksi vartiotuvan arestihuoneet ja sellit. Maurinkadun kasarmin pohjakerroksessa oli asemestarin huone.

Yllä: Uudenmaan Tarkkampujapataljoonan Liisankadun puoleinen kasarmisiipi 1890-luvulla. Maurinkadun kasarmi näkyy kuvan vasemmassa laidassa. Ståhlberg/HKM

Oik. yllä: Osa Uudenmaan Tarkkampujapataljoonan kasarmialuetta esittelevästä planssista, jossa keskellä on Maurinkadun puoleisen kasarmisiiven katujulkisivu ja sen alla saman rakennuksen pohjapiirrokset. Yläreunassa vasemmalla on artellirakennus ja oikealla esikunta- ja upseerikerhorakennus. KA RakH

Oik.: Uudenmaan kasarmien piha-alue meren rannassa. Vasemmalla Maurinkadun kasarmisiipi, pihan takalaidalla artellirakennus ja oikealla käymälä. Taustalla Sörnäisten ranta. Ståhlberg/SLS

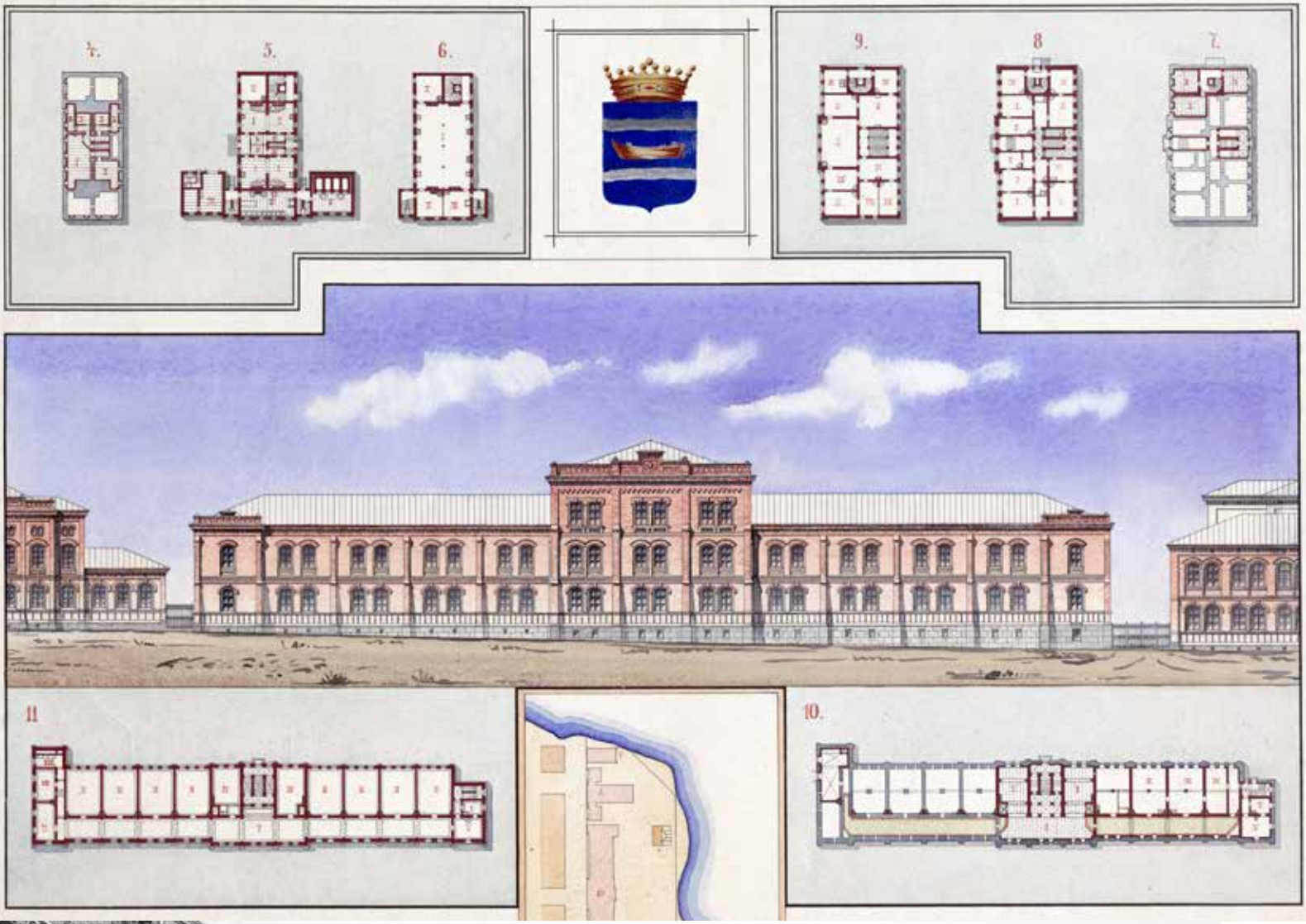
4.
5.
6.
9.
8
7.
11
10.

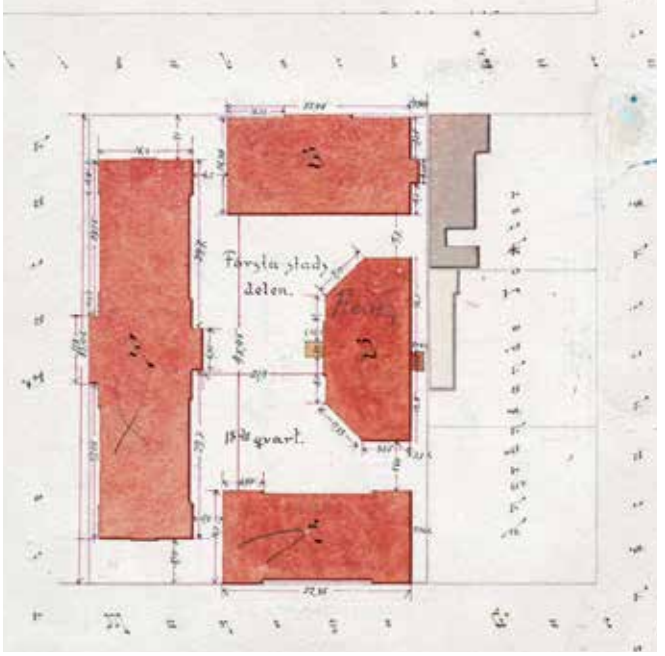

Yllä vas.: Uudenmaan Tarkkampujapataljoonan upseeritalo eli ”upseerikasarmi” Mariankadun varrella vuonna 1890. Nyblin/HKM

Yllä: Uudenmaan Tarkkampujapataljoonan upseerikasarmitontin vahvistettu asemapiirros kesäkuulta 1882, sign. arkkitehti Evert Lagerspetz, jossa A. upseerikasarmi, B. esikunta- ja upseerikerho, C. aliupseeri- ja verstasrakennus sekä D. talli. KA RakH

Tontin ahtaus johti siihen, että Liisankadunpuoleisessa kasarmissa viimeiset kasarmihuoneet olivat sivukäytävän toisella, pihan puolella. Maurinkadun kasarmin sivukäytävä oli kadunpuolella ja kaikki tuvat pihan puolella. Molempien kasarmien holvattu, kiertävä pääporras on keskellä, pihan puolella. Eteläinen, Liisanpuistikon puoleinen kasarmi muodostaa alueen pääjulkisivun ja se näkyy myös sen koristeellisemmassa ulkoasussa ja komeassa pääovessa.

Kaksikerroksinen artellirakennus oli Maurinkadun kasarmin pohjoispuolella. Sen neljä keittiötä olivat alakerrassa ja yläkerrassa oli kerrallaan kaksi komppaniaa muonittava ruokasali sekä erillinen aliupseeriruokala. Kadunpuoleisessa päädyssä oli lisäksi leipomo ja pesutupa sekä varusvarasto, jonka mainittiin olleen liian pieni. Rannassa Maurinkadun päässä oli yksikerroksinen miehistösauna. Päivisin käytettävä erillinen ulkokäymälä oli sisäpihan koillisosassa, sekin aivan meren rannassa.

Uudenmaan kasarmin toinen rakennusryhmä edusti arkkitehtuuriltaan puhdasta uusrenessanssia. Tontin suurin rakennus oli Mariankadun puoleisen sivun täyttänyt kolmikerroksinen upseeriasuintalo. Sotilashierarkian mukaisesti pataljoonaa komentavan everstin asunto oli talon parhaalla paikalla toisen kerroksen keskiosassa. Komentajan suuri juhlasali oli keskirisaliitin kohdalla pääoven yläpuolella ja lähes yhtä suuri ruokasali pihan puolella. Yläpuolisessa kolmannen kerroksen huoneistossa asui hänen lähin alaisensa, nuorempi esikuntaupseeri. Neljään komppanian komentajan asuntoon päästiin kahdesta päätyporrashuoneesta. Jäljelle jääneet tilat oli jaettu asteittain pienentyviksi huoneistoiksi pataljoonan lääkärille, kahdelle alikapteenille ja neljälle nuoremmalle upseerille.

Liisankadun puolella oli kaksikerroksinen rakennus, jonka toisessa kerroksessa oli maaseutukasarmien tapaan yhdistetty esikunta- ja upseerikerhohuoneisto. Alakerrassa oli muutamia upseerien ja virkailijoiden asuntoja. Maneesikadun puolella oli vaatimattomampi kaksikerroksinen rakennus, johon, jälleen muiden tarkkampujakasarmien tapaan oli yhdistetty perheellisten aliupseerien ja verstastyöntekijöiden yhden huoneen asuntoja sekä verstastiloja. Pihan keskellä oli tiilinen talli- ja verstasrakennus.

Vuonna 1884 pantiin alulle arkkitehti Lagerspetzin suunnittelema Suomen sotaväen sairaala ja muita rakennuksia Kaartin pataljoonan entiselle lasarettitontille Hietalahteen. Varuskuntasairaala otettiin käyttöön tammikuun alussa 1885.[37]

Reservikomppanioiden kasarmit

Suomalaispataljoonien kasarmialueiden tultua valmiiksi aloitettiin reservikomppanioiden rakennustyöt. Reservikasarmien 32 sijoituspaikan valinta

Lammilla Ormajärven rannassa ollut Hämeenlinnan Tarkkampujapataljoonan 25. Reservikomppanian kasarmialue (osa postikortista). Edessä näkyy nykypäivään säilynyt upseeritalo ja takana kasarmi. Alue oli reservikomppanian lakkauttamisen jälkeen mm. sairaala- ja vankilakäytössä. Salo/HKL

Alla oik.: Viipurin Tarkkampujapataljoonan 32. Reservikomppanialle rakennetun Sortavalan kasarmin 1. kerroksen pohjapiirros vuodelta 1923, jolloin se oli Rannikkotykistörykmentti 3:n varikko- ja merikomppanioiden kasarmina. KA PLM Karjala

Alla: Mikkelin Tarkkampujapataljoonan reserviläisiä harjoittelemassa kasarminsa edustalla vuonna 1894. Pataljoonaan kuuluivat 21.–24. Reservikomppaniat Säämingissä, Mikkelin Tuukkalassa, Mäntyharjulla ja Luumäellä. MV

tehtiin kevättalvella 1882. Valintakriteereinä olivat komppanian reserviläisalueen kannalta keskeinen sijainti ja maantie- tai, jos mahdollista, rautatielinjan läheisyys. Lumi peitti useimmat maa-alueet ja vasta myöhemmin selvisi, että osa alueista oli huonosti kasarmikäyttöön sopivia mm. juomavedensaannin kannalta.

Kaikille alueille rakennettiin kaksi talvilämmintä asuintaloa paikalla vakituisesti asuneille komppanianpäällikölle, komppanianvääpelille ja varusmestarille. Komppanianpäälliköllä oli viisi huonetta, eteinen ja keittiö. Harjoituskaudella oli kaksi asuinhuoneista esikunta- tai muun päällystön asuinkäytössä. Vääpelillä ja varusmestarilla oli huoneen ja keittiön huoneistot yhteisessä talossaan.

Loput kymmenen rakennusta olivat käytössä lähinnä kesän harjoitusaikana. Niihin kuuluivat miehistökasarmi, artellirakennus, sairaala, sauna, vahtitupa, varusvarasto, muonavarasto, ruutikellari sekä talli-liiteri- ja käymälärakennukset. Aluksi ainoastaan sairaala oli varustettu kunnollisilla

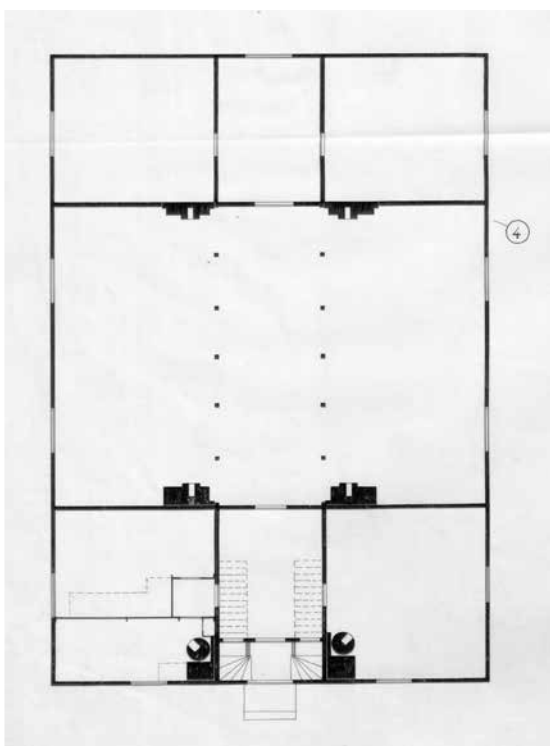

uuneilla. Sairaalassa oli kuuden potilaan sali, vastaanottohuone ja keittiö. Asuinrakennukset ja sairaala olivat reservialueiden ainoita lautaverhoiltuja ja öljymaalattuja rakennuksia. Loput, vuoraamattomat rakennukset maalattiin useimmilla alueilla punamullalla.

Kaksikerroksisissa hirsikasarmeissa oli kaksi suurta tupaa 290 miehelle. Ylempään ullakkokerrokseen päästiin sisäportaan lisäksi suoraan ulkoa päädyn ulkoporrasta käyttäen. Ullakkotupa sai päivänvaloa päätyikkunoiden lisäksi kattoikkunoista, jotka, tuuletusventtiilien lisäksi, oli suojattu kookkaalla katosrakennelmalla. Alakerrassa oli myös aliupseeritupa ja pyykinpesuhuone – jälkimmäiset muutettiin pian luento- ja kirjastosaleiksi. Kasarmeissa oli kaksi rautakamiinaa, jotka toimivat lähinnä ilmanvaihdon tehostajina. Kolmen pohjoisimman reservipiirin, Oulun, Vaasan ja Kuopion piirien kasarmeihin muurattiin vuodesta 1887 alkaen oikeat uunit, jotta niitä voitiin käyttää myös syksyisin. Muilla alueilla uuni muurattiin vain yhteen huoneeseen, jotta siellä voitiin talvisin tarkastaa ja huoltaa aseita.

Artellirakennuksessa oli neljällä metallipadalla varustettu keittiö ja avonainen ruokailukatos, joka kuitenkin komppanioiden toimesta usein varustettiin seinillä. Myös artellirakennusten alkuperäiset maalattiat päällystettiin myöhemmin kosteuden takia. Ulkokäymälät oli sijoitettu usein epäonnistuneesti lähelle kasarmia tai artellirakennusta, muonavaraston viereen tai alueen ainoan uimapaikan läheisyyteen. Hirsiset ruutikellarit sijaitsivat komppanian ampumaradan luona ja ne olivat käytössä ainoastaan kesäisin. Talven tullen kaikki komppanian aseet ja ampumatarvikkeet siirrettiin varusvarastoon.

Kasarmit oli rakennettava heinäkuuhun 1883 mennessä, jolloin reserviläiset kokoontuivat ensimmäistä kertaa yhteisharjoituksiin. Määräaikaan mennessä saatiin pääosalla alueista valmiiksi ainoastaan miehistökasarmi, artellirakennus, varushuone, vahtitupa ja käymälät. Loput pystytettiin talven tuloon mennessä. Monille alueille rakennettiin komppanioiden omin varoin muitakin rakennuksia, kuten pesutupia ja verstaita. Tarkkampujapataljoonien kasarmialueiden tapaan reservikasarmien ympäristöön istutettiin komppanioiden toimesta puita ja pensaita niin, että ne muuttuivat usein nk. ”korpien keitaiksi”.

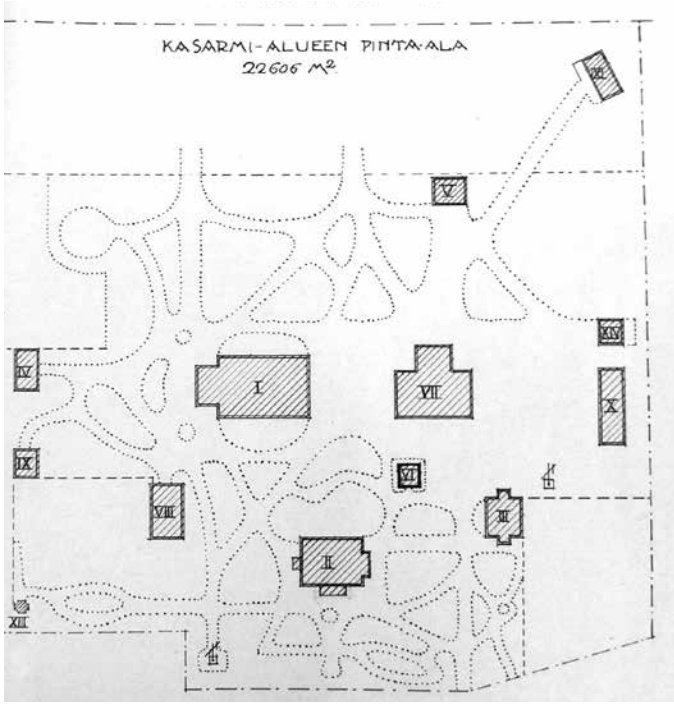

Ylinnä: Vaasan pataljoonan Alavuden 11. Reservikomppanian kasarmialueen asemakaava vuodelta 1918, jossa I on kasarmi, II upseeritalo, III aliupseeritalo, IV sairastupa, V vahtitupa, VI tiilikellari, VII ruokala, VIII varushuone ja IX sauna. Kasarmialue oli vuonna 1913 siirtynyt sairaalakäyttöön. KA SSKO

Uudenmaan pataljoonan Tuusulassa sijainneen 2. Reservikomppanian kasarmi valtavine pihalyhtyineen. MV

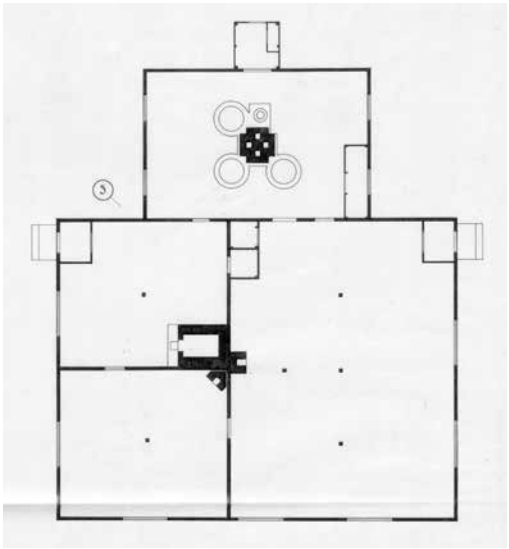

Yllä: Sortavalan reservikomppanialle rakennetun keittiörakennuksen pohjapiirros vuodelta 1923, jolloin se oli RT 3:n käytössä. KA PLM Karjala

Ylinnä: Viipurin pataljoonaan kuuluneen Lappeen 29. Reservikomppanian keittiö- ja ruokailurakennus Huhtiniemessä keisari Aleksanteri III:n vierailun aikana elokuussa 1885. Indurski/MV

Lääninarkkitehdit sijoittivat reservikomppanioiden rakennukset tonteilleen maasto-olosuhteista riippuen. Yleensä rakennukset sijaitsivat melko tiiviisti toisiinsa nähden noin 100 x 100 metrin alueella. Monilla kasarmialueilla voitiin käyttää yhteneväistä asemakaavaa. Näin oli esimerkiksi Vaasan pataljoonan 9. Närpiön ja 11. Alavuden komppanioissa, Mikkelin Pataljoonan 22. Tuukkalan sekä Hämeenlinnan pataljoonan 28. Saarijärven komppanioiden kohdalla. Niissä kasarmi- ja artellirakennukset olivat vierekkäin alueen keskellä ja niiden luona oli harjoituskenttä. Varusvarasto ja sairaala olivat kasarmin toisella puolella, kun taas erilaiset talousrakennukset artellin puolella. Asuinrakennukset muodostivat oman parinsa hieman sivummalla.

Reservikasarmien tilapäiskäyttöluonteesta johtuen niitä ei itsenäisyyden ajalla juuri otettu vakituiseen varuskuntakäyttöön. Poikkeuksiakin oli. Mikkelin eteläpuolella, Lappeenrantaan johtavan tien varrella sijaitseva **Tuukkalan** kasarmialue oli Mikkelissä olleen jalkaväen pataljoonan ja myöhemmin Savon Prikaatin aliupseerikouluna aina 1950-luvun lopulle asti.

Sortavalan rautatieaseman luona ollut reservikomppanian alue oli 1920- ja 1930-luvuilla Rannikkotykistörykmentti 3:n varikko- ja merikomppanioiden käytössä (nyk. purettu). Rajavartiolaitos otti omaan käyttöönsä Joensuun Höytiäisten eli Onttolan sekä Kajaanin reservikasarmit. Monia alueita luovutettiin suojeluskunnan harjoitusalueiksi ja osa muutettiin mm. sairaalakäyttöön.[38]

1800-LUVUN LOPUN KASARMIT 1881–1899

Suunnitteilla olleet yhteiskunnalliset uudistukset peruutettiin Venäjällä, kun *Aleksanteri III* (hallitsi 1881–94) nousi valtaan isänsä murhan jälkeen vuonna 1881. Berliinin kongressin lopputulos oli johtanut Venäjän ja Saksan suhteiden pysyvään viilenemiseen, millä oli merkittäviä seurauksia Venäjän Itämeren alueen puolustuksen järjestelyissä.

Sotilasasioissa Aleksanteri III:n kiinnostus keskittyi erityisesti ajanmukaisen panssarilaivaston luomiseen. Sellainen oli välttämätön Venäjän suurvaltaaseman takaamiseksi. Voimakkaan laivaston oli määrä torjua mahdollinen vihollisuhka jo aavalla merellä ja esitellä Venäjän mahtia myös Välimerellä ja Tyynellä valtamerellä.

Uutta laivastoa varten ryhdyttiin suunnittelemaan Baltian-alueelle kokonaan uutta, mahdollisimman kauan jäistä vapaata tukikohtaa. Sellaiseksi valikoitui 1880-luvun lopussa Liepajan (Libaun) vanha kauppasatama Kuurinmaan rannikolla, lähellä silloista Saksan vastaista rajaa. Laivaston ja

saksanvastaisen länsirajan linnoitusten rakennustyöt nielivät sotalaitoksen suurimmat määrärahat. Suomen merkitys Itämeren ja Venäjän pääkaupungin puolustussuunnitelmissa tuli vähitellen pienenemään.[39]

Venäläisjoukkojen majoitusta

Samaan aikaan kun uusien suomalaisjoukkojen kasarmialueita rakennettiin 1880-luvun alussa, vaihdettiin muut kenraalikuvernöörin alaiset armeijan joukot uusiin. Venäläisille joukoille palvelusaika Suomessa oli raskasta, koska se käsitti lähes pelkästään vartiopalvelusta. Varsinaiseen sotilaskoulutukseen oli vain vähän aikaa ja mahdollisuuksia, koska kunnollisista kesäleirialueista ja ampumaradoista oli puutetta. Niinpä 23. Divisioona siirrettiin johtonsa pyynnöstä ja keisarin käskystä syksyllä 1882 Suomenlahden eteläpuolelle Tallinnaan, Jaamaan ja Narvaan.

Siirtokäskyn Suomeen sai nyt *24. Divisioona* tykistöprikaateineen. Siihen kuuluneet neljä jalkaväkirykmenttiä oli nimetty siperialaisittain 93. Irkutskin, 94. Jenisein, 95. Krasnojarskin ja 96. Omskin rykmenteiksi. Joukot sijoitettiin rannikolle idästä länteen siten, että Jenisein rykmentti oli Viipurissa, Irkutskin rykmentti Lappeenrannan, Haminan ja Kyminlinnan varuskunnissa, Krasnojarskin Helsingin alueella ja Omskin rykmentti Linnankasarmilla Hämeenlinnassa ja Turun Sirkkalassa. Siirtoja tapahtui, ja esimerkiksi 1880-luvun lopulla yksi Omskin rykmentin komppanioista oli majoitettu Vallisaareen Viaporin linnoituksen alueelle.

Kampin kasarmien länsiosaan ja Viipuriin majoittui *24. Tykistöprikaatin* pattereita. Tykistön varikot (*park*) olivat Poltinaholla ja Viipurissa. Vuosisadan lopun suurin uusi venäläisjoukkojen kasarmi rakennettiin Viipuriin kahdelle tykistöprikaatin patterille. Pyhän Annan Kruunun linnoituksen eteläosaan, **Tervaniemen** alueelle vuodesta 1880 lähtien suunniteltu kaksikerroksinen tiilikasarmi valmistui parahiksi uuden tykistöprikaatin saapumiseen mennessä. Tervaniemen vanhat kasarmit olivat silloin jo lähes sata vuotta vanhoja. Suuri tykistökasarmi on nykyisin raunioitunut.

Siikaniemeen Pyhän Annan Kruunun vallien pohjoispuolelle, Hiekan kaupunginosaan vievän tien varrelle rakennettiin 1880-luvun puolessa välissä uusi kasarmialue. Viipuriin lähetetylle reservirykmentille alun perin tarkoitetut, mutta vuonna 1885 Baltian 2. Miinakomppanian käyttöön otetut kasarmit rakennettiin puusta. Kasarmialue kasvoi luoteeseen **Saunalahteen** ulottuvaksi laajaksi varuskunta-alueeksi, mutta se on nykyisin pääosin hävinnyt.

Ylinnä: Viipurin Tervaniemen tykistökasarmin koillisjulkisivu ja 1. kerroksen pohjapiirros maaliskuulta 1880. ViipIK

Yllä: Tervaniemen kasarmin Viipurinlahden puoleinen julkisivu 1930-luvun vaihteen tienoilla. EKM

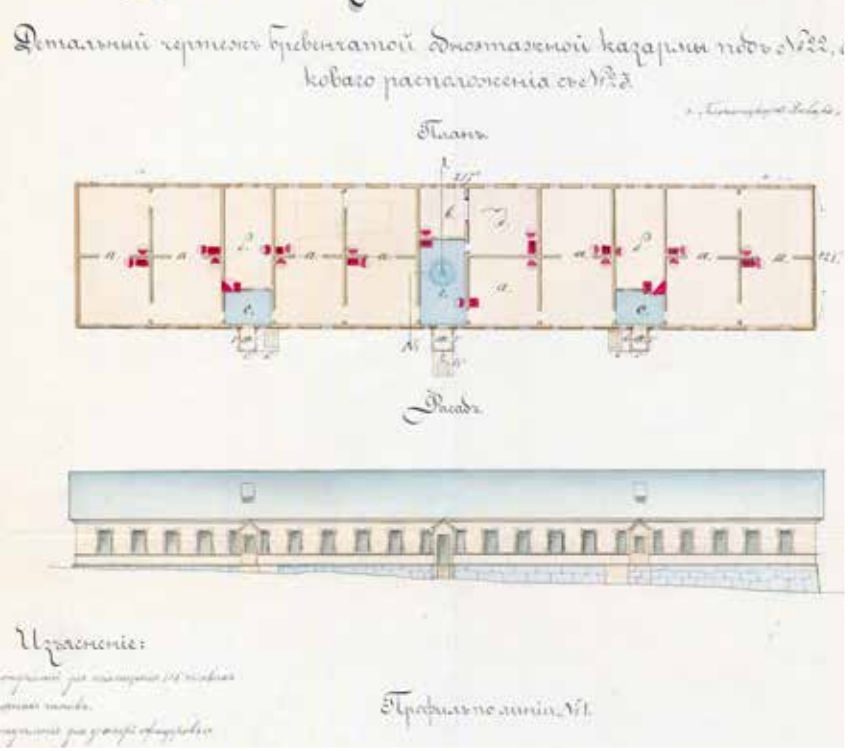

Yllä: Tuusulan Hyrylän hirsikasarmin piirustus tammikuulta 1890. Kasarmissa oli kahden sisäänkäynnin yhteydessä yhteensä 15 tupaa 115 miehelle (а), kummallakin puolella tuvat aliupseereille (б), keskiosassa kanslia ja vääpelin huone (в) sekä pesuhuone (г) ja luokka (д). KA VRP

Yllä oik.: Poltinharjun asemakaava huhtikuulta 1875. Kasarmialueeksi muutettu Krimin sodan aikainen sairaala on alueen pohjoisosassa. Etelämpänä, nykyisen Hattelmalantien varressa on varikkorakennuksia. KA VRP

Miinakomppanian saapuminen Viipuriin oli osa Suomenlahden linnoitusten puolustuksen vahvistamista Afganistanin kriisin aikana kesästä 1885 seuraavaan vuoteen. Venäjän ja Englannin eturistiriidat olivat tällä kertaa kärjistyneet kiistaan Keski-Aasiassa, nykyisen Turkmenistanin alueella olleen Pandjehin kylän hallinnasta. Seuranneissa venäläisten liikekannallepanovalmisteluissa varauduttiin erityisesti brittilaivaston mahdolliseen pommitushyökkäykseen Viaporia ja Helsinkiä vastaan.

Helsingin suojaksi tuli kesällä 1885 Venäjän Itämeren laivaston osasto, johon kuului mm. panssarilaiva Pietari Suuri, *Pjotr Veliki*, panssarifregatteja ja panssaroituja monitoreja. Normaalista poiketen osasto myös talvehti Helsingissä. Viaporin sotasatamaa miehittäneen venäläisen puoliekipaašin lisäksi alusten vartiointia ja huoltoa varten saapui Kronstadtista noin 300 miehen osasto. **Katajanokan** kasarmi, joka oli tällä välin ollut mm. luotsi- ja majakkalaitoksen varastona, kunnostettiin nyt kokonaan sotasataman majoituskäyttöön.

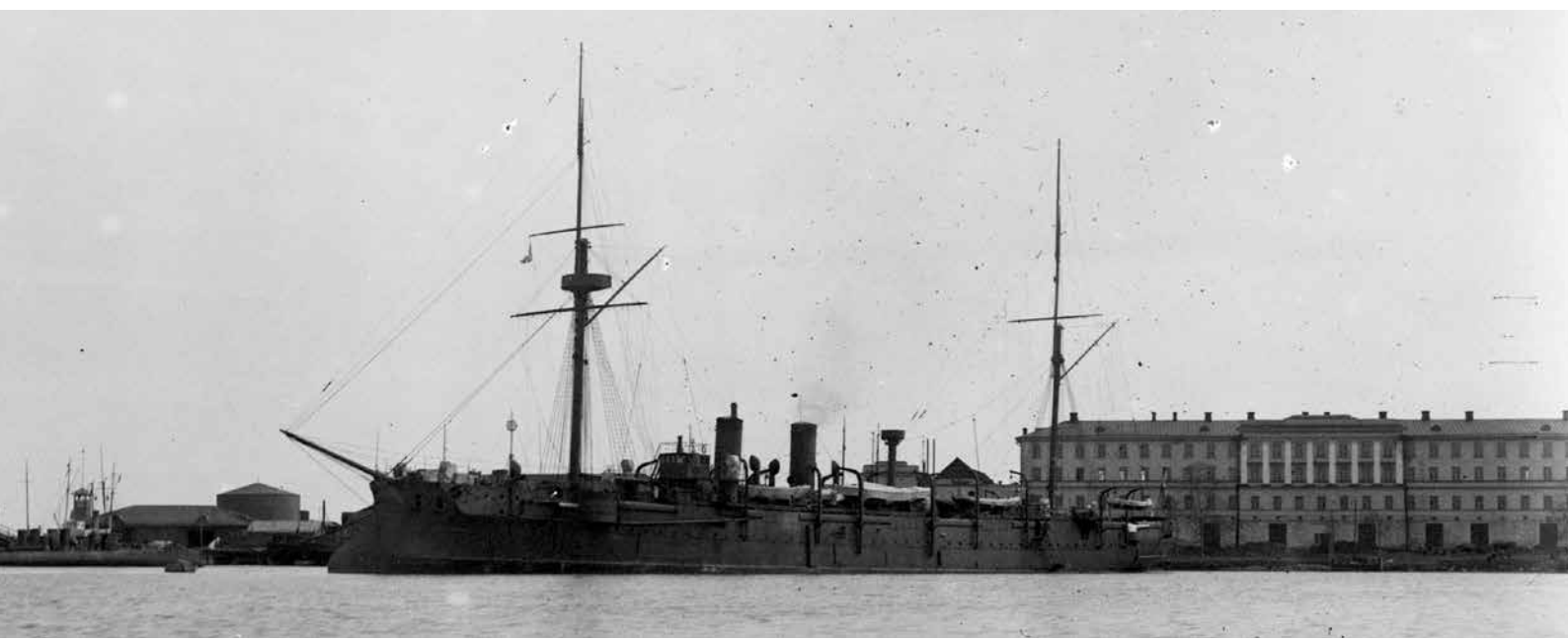

Venäjän Itämeren laivaston risteilijä Admiral Kornilov Katajanokan kasarmin edustalla 1900-luvun vaihteessa. Sandberg/SLS

Suomen sotaväen Rakuunarykmentin Lappeenrannan Rakuunanmäen kasarmialue alkuperäisasussaan etelästä päin nähtynä. Kolmen tiilikasarmin väleistä näkyvät kahden puisen hevostallin päädyt ja takana poikittain suuri ratsastusmaneesi. SA-kuva

Katajanokan pohjoisrannalle oli jo rakennettu sotasataman hinaajien ja yhteysveneiden suojaksi venevajoja, laivavarus- ja asevarastoja sekä puisia henkilökunnan asuntoja. Sotasataman esikunta sijaitsi puisessa rakennuksessa 1840-luvulla rakennetun maneesin pohjoissivulla.

Vuoteen 1892 mennessä Katajanokan koilliskärkeen rakennettiin pitkä laivojen varustelulaituri. Sinne johti rantaan tasatulta aseiden, polttoaineen yms. varastoalueelta raiteilla kulkeva nosturi. Katajanokka muuttui näin alati täydentyväksi ja rantojen täyttämisen myötä laajenevaksi sotasataman keskukseksi, jossa voitiin huoltaa suurempiakin sota-aluksia. Sen kasarmialueelle jäi enää muutamia muiden aselajien kuin laivaston käytössä olleita rakennuksia.[40]

Rakuunanmäki

Suomen sotaväen suurin ja kallein rakennustyö oli *Rakuunarykmentin* kasarmialueen rakentaminen Lappeenrantaan vuosina 1889–93. Suomalaisten asevelvollisuudesta ja oman sotaväen perustamisesta päätettäessä oli jätetty mahdollisuus perustaa jalkaväen lisäksi myös tykistön, ratsuväen ja rannikkopuolustuksen joukkoja. Suomalaisen ratsuväen perustamisesta päätettiin vuoden 1888 valtiopäivillä sen jälkeen, kun keisari Aleksanteri III oli antanut siihen luvan.

Ajatuksena oli perustaa kaksi rykmenttiä, jotka sijoitettaisiin olemassa olevien, ratsuväen harjoituksiin soveltuvien sotaväen leirikenttien luokse Hämeenlinnaan ja Lappeenrantaan. Taloudellisista syistä päädyttiin ainoastaan yhteen Lappeenrantaan majoitettavaan Rakuunarykmenttiin (alunperin rakuuna-nimitys tarkoitti taisteluun jalkautuvaa ratsuväkeä erotuksena ratsujensa selässä taistelevista joukoista). Rykmentin mies- tai oikeammin pistinmäärä oli 800 ja se jakautui kuuteen eskadroonaan eli jalkaväen komppaniaa vastaavaan yksikköön.

Lappeenrannassa vieraillut toimikunta, johon kuului mm. Yleisten rakennusten ylihallituksen ylijohtaja, arkkitehti *Sebastian Gripenberg* (toimessa 1887–1904), valitsi **Rakuunanmäen** varuskunnan sijoituspaikan tammikuussa 1889. Se oli Lappeenrannan linnoituksen ja leirikentän välisellä alueella, Saimaan rannassa.

Läntisellä ranta-alueella oli vuosisadan alussa ollut Saimaan laivaston matruusien pieni kasarmialue ja nyt siitä tuli upseerien asuinalue. Kasarmit, hevostallit ja pääosa muista rakennuksista sijoitettiin tästä itään, korkeammalla olevalle melko tasaiselle peltoaukealle, jonka läpi läntinen maantie kulki kaupunkiin. Tielinjaa oikaistiin etelämmäs nykyisen Valtakadun kohdalle.

Rakennustöitä ei enää johdettu erillisestä rakennuskomiteasta, kuten tarkkampujakasarmien kohdalla, vaan siitä vastasi ylihallituksen nimeämä arkkitehti. Työt oli ajoitettava niin, että ne olisivat riittävin osin valmiina, kun ensimmäiset rakuunat astuisivat palvelukseen marraskuussa 1890 ja

loppuun saatettuna, kun rykmentti olisi täydessä vahvuudessa kaksi vuotta myöhemmin.

Rakennussuunnitelmat valmistuivat Yleisten rakennusten ylihallituksessa toukokuussa 1889. Piirustukset laati arkkitehti *Jac. Ahrenberg* (1847–1914), mutta ne perustuivat ylijohtaja Gripenbergin tekemiin luonnoksiin. Rakuunanmäen kahdentoista ensimmäisen rakennuksen työt aloitettiin kesällä 1889.

Kolme miehistökasarmia rakennettiin kolmena peräkkäisenä vuotena sitä mukaa, kun asevelvollisten määrä lisääntyi. Kolmikerroksiset tiilikasarmit muodostavat kasarmialueen maantien ja kaupunginpuoleisen julkisivun. Ulkoasu on jäyhän rationaalista tiiliarkkitehtuuria, joka muistuttaa enemmän E.B. Lohrmannin 1840-luvun kasarmeja kuin muutamaa vuotta aiemmin valmistunutta Uudenmaan kasarmia.

Rakuunakasarmien kaksi alinta kerrosta oli varattu kukin yhden eskadroonan käyttöön. Kerroksen neljä 28 hengen tupaa olivat pääjulkisivun eli etelän puolella ja niitä yhdisti leveä sivukäytävä. Pääporrashuone sekä peseytymishuone olivat kasarmipihan puoleisessa keskisiivessä. Sivusiivissä olivat varustehuone, luokka ja pieni eskadroonankanslia sekä toisella puolella vapaaehtoisten tupa ja vääpelin asunto. Erikoista oli, että kasarmeissa ei ollut lainkaan sisäkäymälöitä, sillä niiden hajuhaitoista oli tullut valituksia tarkkampujakasarmien kohdalla.

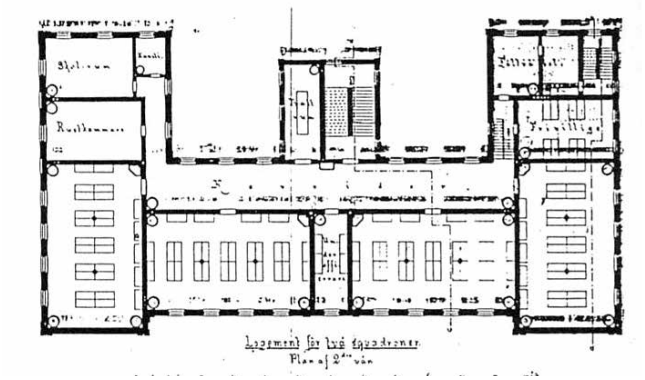

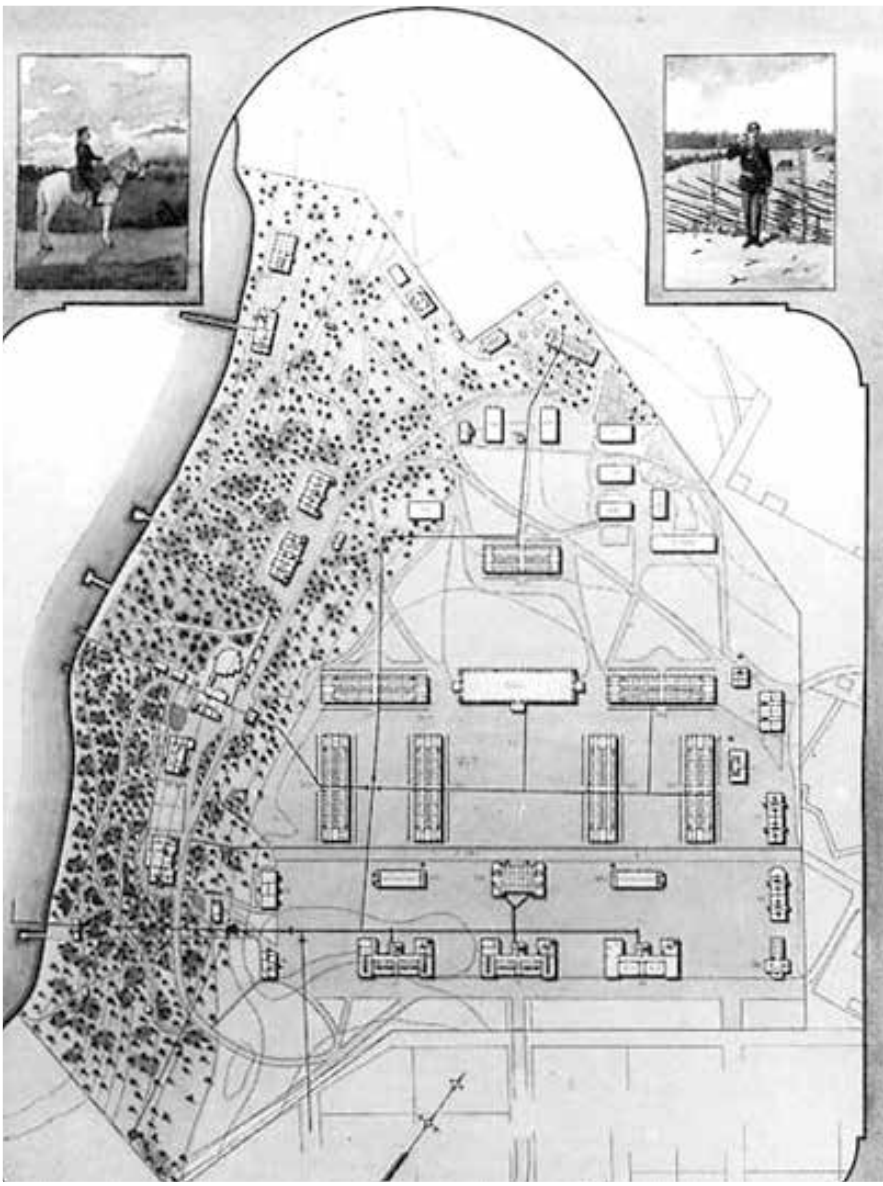

Yllä ja oik.: Yleisten rakennusten ylihallituksessa laaditut esittelypiirustukset Rakuunarykmentin kasarmin toisesta kerroksesta ja asemakaavasta. KA RakH

Alla: Rakuunarykmentin ruokala, joka sijaitsee keskimmäisen kasarmin pohjoispuolella. EKM

Rakuunanmäen ratsastusmaneesin pääovi, jonka edustalla Suomen Rakuunarykmentin eläinlääkäri Hannibal Waldemar Graae tekee tarkastusta 1890-luvun lopulla. MV

Kasarmien kolmas kerros käsitti vain rakennuksen keskiosan sivukäytävän ja kaksi tupaa. Niissä oli eri kasarmeissa tilat joko aliupseerikoululle, musiikkikomennuskunnalle tai ei-taistelevalle miehistölle. Lisäksi erillään ja matalammalla tasolla toisen sivusiiven päädyssä oli kaksi perheellisten aliupseerien huoneistoa, joihin pääsi vain omasta sivuportaastaan.

Kasarmien takana oleva alue järjestettiin ruutukaavaan niin, että keskelle sijoittuivat koko rykmentin yhteiskäytössä olleet rakennukset eli keittiö- ja ruokalarakennus, ratsastusmaneesi sekä kokoontumis- ja ratsastuskenttä – se oli tosin liian pieni koko rykmentin kokoontumiseen. Kummallekin sivuille oli järjestetty peilikuvina kolmen eskadroonan tarvitsemat rakennukset: ulkokäymälät ja halkoliiterit sekä 116 hevosen eskadroonantallit. Nämä kaikki oli rakennettu puusta ja varsinkin 84 metriä pitkä ja 23 metriä leveä maneesi oli kokonsa ja korkean harjakattonsa ansiosta rakennusteknisestikin näyttävä.

Jyhkeän kasarmirintaman kummallakin sivulla oli siihen verrattuna vaatimattomat puiset rykmentin esikunta- ja varusvarastorakennukset sekä päävartio – jälkimmäinen vastasi tarkkampujakasarmeilla käytettyä tyyppiä. Kasarmialueen itäreunassa oli kolme kaksikerroksista aliupseerirakennusta. Niistä pohjoisimman alakerta oli muurattu tiilistä ja sisälsi verstastiloja. Eteläisissä taloissa oli yhteensä 30 perheellisten aliupseerien huoneistoa ja aliupseerikerho.

Kasarmialueen takaosassa oli rykmentin trumpetistien ja vetohevosten talli, vaunuvajoja sekä kaikki eläinten muonitukseen ja hoitoon tarvittavat rakennukset. Pohjoispäässä oli 24 hevosen sairastalli ja sen erillinen tartuntatautien osasto. Palovaaran takia selvästi erillään ja alempana Saimaan rannassa olivat tiiliset sauna- ja leipomorakennukset.

Upseerien asuinalue rakennettiin rantaa myötäilevän etelä-pohjoissuuntaisen tien varteen, jonka keskiosassa oli yksityinen huvila-alue. Rantaan laskevan rinteen takia upseerialueelta ei ollut näkymiä tai kunnollista tieyhteyttä ylemmällä tasolla olevalle kasarmialueelle. Upseeritalojen sisältämien huoneistojen koko, määrä ja käyttäjät poikkesivat jonkin verran suunnitteluajan ja kymmenen vuotta myöhemmin tapahtuneen rykmentin lakkauttamisen välillä – jälkimmäinen tilanne on esitetty seuraavassa.

Rakuunarykmenttiä koko sen olemassaoloajan komentaneella eversti Otto Schaumanilla oli tarkkampujapataljoonien komentajien asuntoihin nähden

Rakuunanmäen ratsastusmaneesi 1920-luvulla. Lehtinen/MV

varsin vaatimaton yksikerroksinen asuintalo. Siinä oli kuitenkin kahdeksan asuinhuonetta ja tilat riittivät ottamaan vastaan rykmentin upseeriston ja muita vieraita. Kaksikerroksisessa upseerikerhossa oli juhlasalin ja muiden kerhotilojen lisäksi kuusi nuorempien upseerien huoneistoa.

Upseerialueen pohjoisosassa oli kaksi upseeritaloa, joiden alakerta oli tiiltä ja yläkerta puuta. Eteläisemmässä rakennuksessa oli kahden adjutantin, eli komentajan lähimpien alaisten viiden asuinhuoneen huoneistot sekä kaksi pienempää perheellisten nuorempien upseerien asuntoa. Pohjoisemmassa rakennuksessa oli eskadroonia komentavien ratsumestareiden käytössä samankokoiset neljän asuinhuoneen asunnot kuin tarkkampujakomppanioiden päälliköillä.

Rykmentin sairaala sijaitsi kasarmialueen eteläpuolisella mäellä, jossa jo oli vanhempia leirisairaalan rakennuksia. Kaksikerroksinen 40 potilaan sairaala oli

Rakuunanmäen kasarmialueen itälaidan portti ja kaksikerroksinen aliupseeritalo vuonna 1927. Lehtinen/EKM

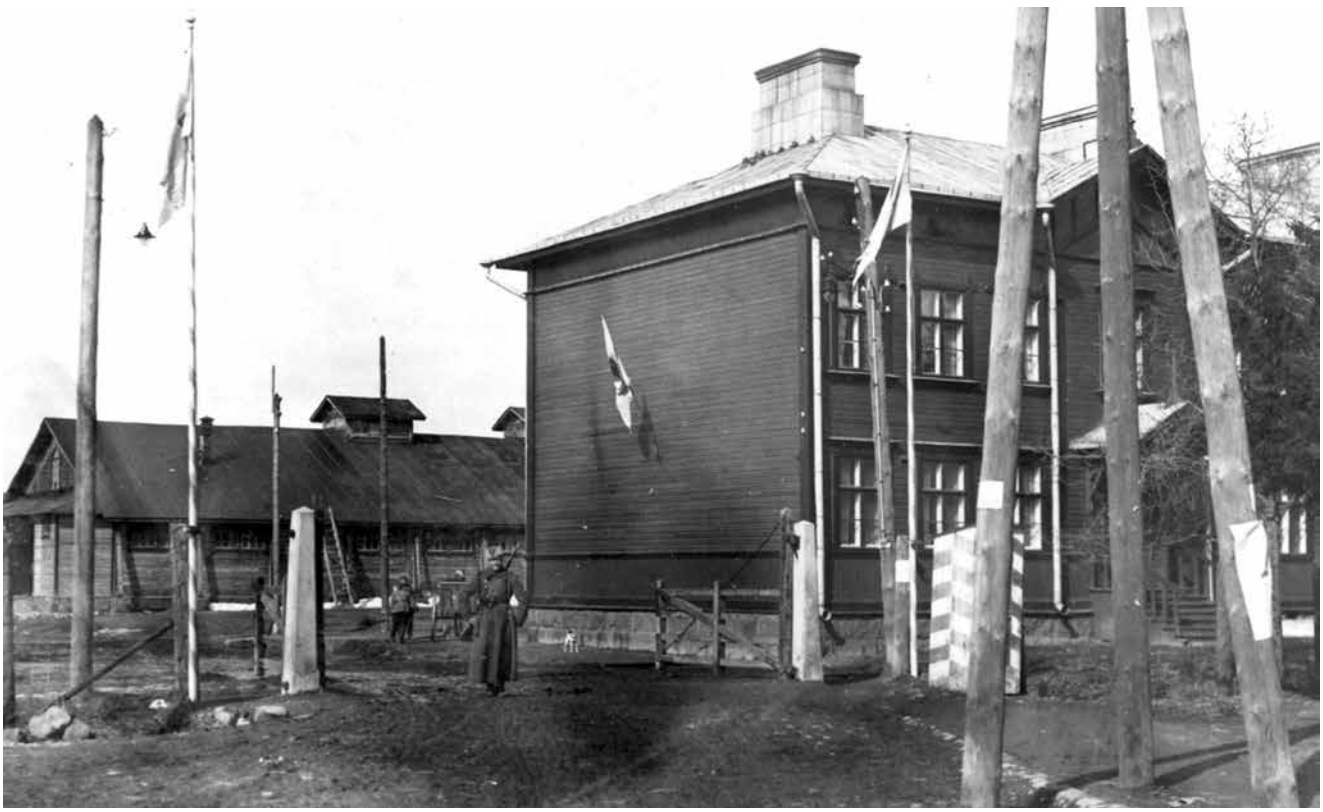

tiilinen. Henkilökunnan asuintalossa ainoastaan alakerta oli tiilestä. Vanhojen rakennusten täydennykseksi alueelle pystytettiin ruumishuone ja käymälä.

Rakuunanmäen kaksikerroksista tiili- ja puuasuintaloa vastaavia aliupseeritaloja rakennettiin näihin aikoihin myös kaikille tarkkampujapataljoonien ”maaseutukasarmeille”. Kussakin niistä oli kahdeksan yksiötä perheellisille aliupseereille. Perheellisten aliupseerien asuntoja sijoitettiin myös näihin aikoihin rakennettuihin puisiin opetuskomennuskuntien rakennuksiin. Molemmat rakennustyypit vaativat yleensä pienen lisäalueen hankkimista vanhojen kasarmialueiden luota. Lisäksi pataljoonien rappeutuneet puiset saunat korvattiin suuremmilla tiilisillä, kuten Rakuunanmäellä.[41]

Kaartin ja Kadettikoulun lisärakennuksia

Kaartin pataljoonan kasarmialuetta täydennettiin 1880-luvun lopussa kahdella tiilirakennuksella, jotka suunnitteli Yleisten rakennusten ylihallituksen arkkitehti *Theodor Granstedt* (1842–1927). Suureen nelikerroksiseen perheellisten aliupseerien asuinkerrostaloon tuli kolmenkymmenen yksiön lisäksi varasto- ja verstastiloja, jotka olivat aiemmin erillisissä piharakennuksissa. Viereen tehtiin yksikerroksinen rakennus pataljoonan leipomolle, pyykkituvalle ja saunalle.

Molemmat rakennukset ovat julkisivuiltaan puhtaaksimuurattuja ja hyvin pelkistettyjä. Suunnitelmapiirustusten mukaan ainakin asuinrakennuksen katujulkisivu oli tarkoitus rapata ja jäsennellä uusrenessanssityyliin, jolloin se olisi sopeutunut paremmin kasarmialueen vanhempien rakennusten tyyliin.

Viimeinen Yleisten rakennusten ylihallituksessa autonomian ajalla suunniteltu kasarmi rakennettiin vuosina 1897–98 **Haminan** kadettikoululle. Sen tieltä purettiin C.L. Engelin aikoinaan koulukäyttöön muuntama kaksikerroksinen venäläiskasarmi. Uusi kolmikerroksinen upseerikoulu oli Jac. Ahrenbergin suunnittelema.

Kadettikoulussa oli tavalliseen kasarmiin verrattuna avarammat ja edustavammat aulat ja muut yleiset tilat. Pohjakerroksessa oli keittiö ja kadettien ruokasali, sauna- ja pesutilat, varusvarastot ja mm. erillinen tupakkahuone.

Osa Rakuunanmäen itälaitaa esittävästä postikortista, jossa näkyy kaksikerroksinen aliupseerirakennus, jonka tiilisessä alakerrassa oli alkujaan verstastiloja. Taustalla pilkottavat maneesin pääty ja Saimaa. EKM

Vanhaa kadettikoulua puretaan vuonna 1898, kun sen taakse on valmistunut arkkitehti Jac. Ahrenbergin suunnittelema uusi koulurakennus. Laine/MV

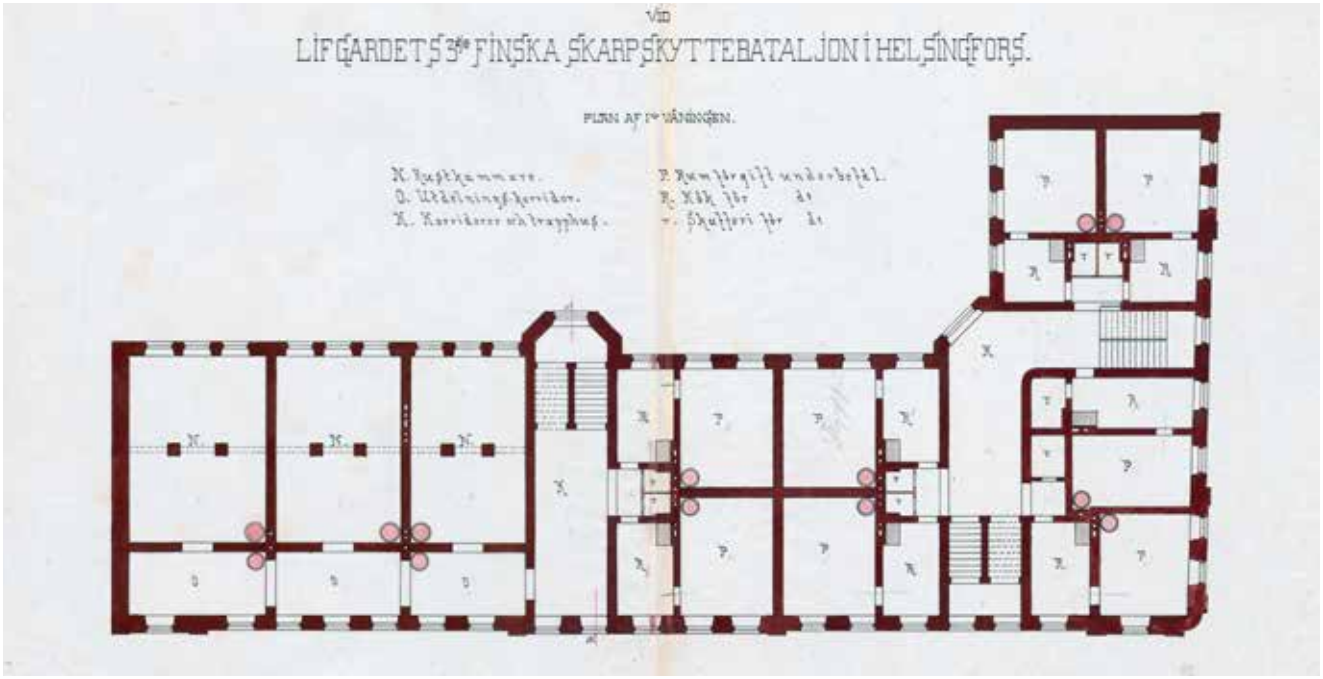

Arkkitehti Theodor Granstedtin suunnitteleman Kaartin kasarmin aliupseeritalon 1. kerroksen pohjapiirustus (kopio, ei pvm.). Kahdeksan perheellisen aliupseerin yksiön (P+R) lisäksi kerroksen pohjoispäädyssä oli varusvarastohuoneita (N). KA RakH

Kahden ylemmän kerroksen tuvat olivat sivukäytävän varrella ja pohjakaavaltaan ne muistuttivat Uudenmaan kasarmien Liisankadun siipeä. Huoneiden suuruuden ja valoisuuden sekä lämmitys- ja ilmanvaihtotekniikan mainittiin vastanneen suuriakin vaatimuksia.

Suomalaisjoukkojen tilavat ja pienistä puutteistaan huolimatta hyvin suunnitellut ja rakennetut kasarmialueet kiinnittivät myös Venäjän vastavakoilua suorittaneen santarmilaitoksen huomion. Vuonna 1899 laaditussa raportissa, joka käsitteli Suomen sotaväen upseeriston (todellisia tai kuviteltuja) ”separatistisia” näkemyksiä, valiteltiin myös venäläissotilaiden kärsimyksiä. He joutuivat nimittäin vertaamaan omaa tilannettaan ”aina hyviltä näyttäviin”, hienosti aseistettuihin ja puettuihin suomalaissotilaisiin, jotka asuivat tilavissa kasarmeissaan. Erityisen räikeä ero oli surkeassa tilassa olleisiin Viaporin ja Viipurin linnoitusten varuskuntiin nähden.[42]

Kadettikoulun 1. kerroksen pohjapiirros tammikuulta 1896, sign. Jac. Ahrenberg. Piirustus on kopio, jonka päälle on piirretty myöhempiä muutoksia. Niinpä esim. ”tutkijasali” on entinen ruokasali, ”amanuenssinhuone” entinen tarjoiluhuone ja ”vahtimestarin asunto” entinen keittiö. KA Kaupunkikartat

Liikaa suomalaisjoukkoja – liian vähän venäläisyyttä

Suomessa olleet venäläisjoukot olivat vaihtuneet jälleen 1891–92, kun 24. Divisioona lähetettiin Pihkovaan. Tämä oli osa jo edellisellä vuosikymmenellä alkanutta joukkojen ja puolustuksen keskittämistä lähemmäs Saksan vastaista rajaa.

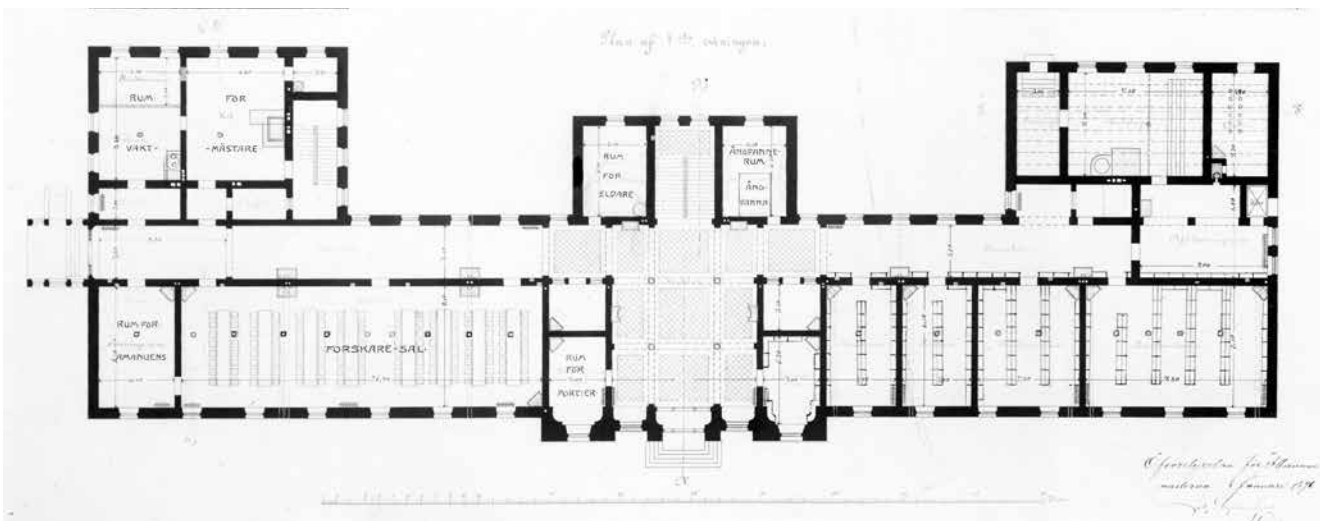

Henkivartioväen 3. Suomen Tarkkampujapataljoonan l. Suomen Kaartin upseerikuntaa Kaartin kasarmin pihalla vuonna 1901. Engström/HKM

Suomeen saapui divisioonan tilalle neljä reservi- tai kaaderipataljoonaa sekä reservikomppanioita. Näistä ”toisen luokan” joukoista muodostettiin vuonna 1892 *Suomenmaalainen Tarkkampujaprikaati*, jossa oli neljä rykmenttiä. Kussakin rykmentissä oli kaksi pataljoonaa, joten Suomessa oli tämän jälkeen saman verran suomalaisia ja venäläisiä tarkkampujapataljoonia.

Suomenmaalaiset tarkkampujarykmentit oli numeroitu yhdestä neljään. 1. Suomenmaalainen Tarkkampujarykmentti majoittui Helsinkiin, pääosin **Kampin** kasarmeille. Toinen rykmentti oli Hämeenlinnassa **Linnankasarmilla** ja **Poltinaholla** sekä kolmas Turun **Sirkkalassa**. **Viipurin** kasarmeihin sijoitettiin 4. Suomenmaalainen Tarkkampujarykmentti.

Venäläinen 24. Tykistöprikaati oli pois lähtiessään jättänyt Suomeen kaksi patteriaan, jotka kaksinkertaistamalla muodostettiin nelipatterinen *Suomenmaalainen Tykistörykmentti*. Sen esikunta ja yksi pattereista oli Helsingin Kampissa, kaksi patteria **Hyrylässä** ja neljäs Poltinaholla. Kaikille näille alueille rakennettiin ennen vuosisadan vaihdetta monia uusia puukasarmeja ja mm tykistön tarvitsemia talli- ja varastorakennuksia.

Aleksanteri III:n tulevalle panssarilaivastolle tarkoitetun Libaun laivastotukikohdan rakentaminen aloitettiin 1890-luvun alussa. Lähelle silloista Saksan vastaista rajaa nousi kokonainen uusi sotilaskaupunki kasarmeineen ja kirkkoineen. Laivastoa palvelivat suuret satama-altaat ja kuivatelakat. Betoniin valettu linnoitus tuli ympäröimään kaupunkia laajalla alueella maan ja meren puolelta. Hallitsijan kuoleman jälkeen vuonna 1894 tämä valtava hanke sai nimen Keisari Aleksanteri III:n sotasatama *(Port Imperator Aleksandr III)*.

Venäjän sotilaallinen painopiste siirtyi kauemmas Suomen alueesta, mutta siellä olevien joukkojen määrän vähentäminen aiheutti huolta. Sotaministeriössä katsottiin, etteivät maassa olleet 16 tarkkampujapataljoonaa sekä Viaporin ja Viipurin epäajanmukaiset linnoitukset riittäneet Pietarin kannalta elintärkeän suunnan puolustamiseen.

Suomalaisjoukkojen lisääminen ei ollut toivottavaa, sillä Suomen sotaväen erityisasemasta pidetty. Pietarista katsottuna kansallinen armeija oli epäluotettava ja saattoi muodostaa uhan venäläisjoukoille. Se olisi muutettava normaaliksi osaksi Venäjän armeijaa ja samalla korotettava suomalaisten asevelvollisten määrää suhteessa samalle tasolle muun valtakunnan kanssa. Sotaministeriön laskelmien mukaan Suomen työikäisestä väestöstä alle prosentti palveli sotaväessä, kun muista vähemmistökansallisuuksista ja venäläisistä niin teki kolmesta neljään prosenttia.

Voimakas venäläisnationalistinen suuntaus ja vallanpitäjien huononevat suhteet ei-venäläisiin alamaisiin alkoivat näkyä monin eri tavoin 1890-luvulla. Kenraalikuvernöörinä koko Aleksanteri III:n kauden ollut, Viaporissa syntynyt jalkaväenkenraali *Fjodor Heiden* (toimessa 1881–98) oli aluksi vaikuttanut suomalaisille myötämieliseltä. Hän menetti suosionsa 1890-luvun alussa, kun Suomen erityispiirteitä vähennettiin, mm nk. postimanifestilla ja Pietarin Suomen asiain komitean lakkauttamisella.

Panslavistinen suuntaus vahvistui *Nikolai II*:n (hallitsijana 1894–1917) valtakaudella niin hovissa kuin hallinnon eri haaroilla. Paikan päällä Suomessa tilanne nähtiin selvemmin. Esimerkiksi vuonna 1895 Viaporin komendantti kenraaliluutnantti *Konstantin Argamakov* ei nähnyt viitteitä paikallisväestön ”antipatiasta” venäläisiä kohtaan.

Sotaministeriön kehotuksesta Nikolai päätti vuonna 1897 uudistaa Suomen sotilaslainsäädännön niin, että asioista päätettäisiin ainoastaan Pietarissa, eikä enää Suomen valtiopäivillä. Tämä johti osaltaan Nikolain vuonna 1899 antamaan nk. Helmikuun manifestiin, jonka seurauksena Suomen lainsäädäntöä ryhdyttiin venäläistämään. Entisenä Pietarin sotilaspiirin komentajana venäläistämisasiaa jo pitkään ajanut uusi kenraalikuvernööri, jalkaväenkenraali *Nikolai Bobrikov* (toimessa 1898–1904) tarttui innokkaasti toimeen.[43]

Viipuri säilyi tärkeänä varuskunta- ja varikkokaupunkina myös itsenäistymisen jälkeen. 1920-luvulla etelän suunnasta otetussa kuvassa näkyy Viipurin linnan länsipuolella levittäytyvä Pyhän Annan kruunuin linnoitus eli Siikaniemen kaupunginosa varuskuntarakennuksineen. Saunalahden eli Neitsytniemen kasarmialue sijoittui bastionirintaman eteen ja jää pääosiltaan ilmakuvan vasemman reunan ulkopuolelle. Etualalla vasemmalla on Tervaniemen tykistökasarmi ja sen vieressä venäläisten 1910-luvulla aloittaman varuskuntakirkon keskeneräiseksi jäänyt työmaa, jonka paikalle 1930-luvulla rakennettiin Viipurin maakunta-arkisto. KA MeVE

KASARMEJA VENÄLÄISJOUKOILLE 1900–1904

Helmikuussa 1899 annetun manifestin jälkeen venäläistämistoimenpiteet kiihtyivät ja johtivat Suomessa olleiden venäläisjoukkojen määrän huomattavaan kasvattamiseen. Kahdella 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä perustettiin monia uusia varuskuntia.

Vuosisadan ensimmäinen uusi varuskunta rakennettiin Viaporin linnoituksen yhteyteen, saattamaan sen jalkaväkijoukkojen majoitusta siedättävälle tasolle. Viaporiin oli 1900-luvun vaihteessa sijoitettu noin 1200 miehen linnoitustykistöjoukot sekä Linnoitusjalkaväkipataljoona, jossa oli viisi komppaniaa. Jälkimmäinen kaksinkertaistettiin vuoden 1900 alussa *Linnoitusjalkaväkirykmentiksi*, jossa oli kaksi pataljoonaa ja yhteensä kymmenen komppaniaa – yli 1400 miestä. Viaporissa oli siis enemmän jalkaväkeä kuin noin 1100–1200 miehen suomenmaalaisissa tarkkampujarykmenteissä.

Kesäaikana, toukokuusta syyskuun loppuun Viaporin jalkaväkijoukot leiriytyivät telttamajoitukseen eri puolille Helsinkiä, varsinkin Santahaminaan, venäläisittäin Leirisaarelle *(Lagerny)*. Siellä leireili ja suoritti harjoitusammuntoja myös osa linnoituksen tykistön ja miinajoukkojen miehistöistä.

Talvisin linnoitustykistön komppaniat majoitettiin pääosiltaan keskuslinnoituksen kasarmeihin Susisaarella ja Iso Mustasaarella. Muilla linnoituksen saarilla, mm. Vallisaarella ja Kuninkaansaarella oli tällöin lähinnä linnoitustykistön vartiostoja. Niiden kasarmeihin oli sen sijaan sijoitettu venäläisiä jalkaväkijoukkoja, joiden majoitustilanne oli vielä hyvin kehnolla tasolla.

Kuninkaansaarella oli yksi ja Vallisaarella kolme vanhaa hirsistä komppaniankasarmia, upseerirakennuksia sekä komppanian majoittava Kruununperillisenpatterin kasarmi. Vuonna 1897 Vallisaarelle kaavailtiin kahdelle jalkaväkikomppanialle tarkoitettua kaksikerroksista betonikasarmia. Sille varatut määrärahat siirrettiin kuitenkin vuonna 1899 Vallisaaren uuden tykistölaboratorion eli ampumatarviketehtaan rakennustöihin.[44]

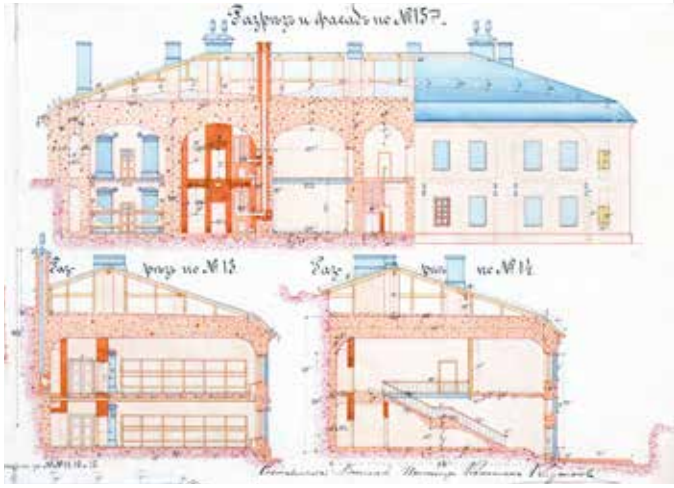

Vallisaaren toteuttamattoman pommituksenkestävän betonikasarmin suunnitelma elokuulta 1897. Rakennus oli tarkoitus kattaa peltikatolta, joka teki siitä lähes normaalin kasarmin näköisen. KA VIK

Santahaminan luoteisosan asemapiirros maaliskuulta 1901, jossa on sinisellä esitetty suunnitellut kasarmit (A) ja upseeritalot (B). KA VIK

Santahamina ja Kampin täydentäminen

Santahaminaan ryhdyttiin vuonna 1899 suunnittelemaan pysyvää linnoitusjalkaväen varuskuntaa. Kesäkäytössä ollut leirialue oli saaren luoteisosassa, Puolan kapinan 1863–64 aikana rakennetun redutin vallien sisäpuolella. Siellä olleet muutamat hirsirakennukset, upseeritalo, keittiö, sauna ja lasaretti sekä ruokailukatos olivat leirijoukkojen käytössä. Vuonna 1899 alueelle rakennettiin tiilinen ammusvarasto, joka on jäänyt nykyisen asuinalueen keskelle.

Viaporin insinöörihallinnossa marraskuussa 1899 laaditun suunnitelman mukaan leirialueen luokse oli määrä sijoittaa kahden linnoitusjalkaväkikomppanian pysyvä kasarmialue. Hirsiset 138 hengen komppaniankasarmit sijoitettaisiin vierekkäin. Väliin jäävän kokoontumisaukion etelälaitaan tulisi pienempi keittiö- ja ruokalarakennus. Toinen sivummalla olevista hirsiasuintaloista olisi komppanianpäälliköiden asuntoina ja toinen viiden nuoremman upseerin asuntoina.

Kasarmialueen sijaintia muutettiin ensin piiri-insinöörihallinnossa ja sitten pääinsinöörihallinnon insinöörikomitean istunnossa maaliskuussa 1900. Näin se asettui nykyiselle paikalleen, pienen mäen päälle vanhan redutin eteläpuolelle. Kasarmit olivat etelä-pohjoissuuntaisesti Santahaminan eteläosan tykkipattereille johtaneen tykkitien ja hiekkapohjaisen tykistöampumaradan välissä. Upseeriasunnot sijoitettiin saman tien varteen hieman pohjoisemmas. Santahaminan kasarmien rakennustyö tarjottiin urakalle syyskuussa 1900 ja se valmistui vuonna 1901.

Kampin kasarmialueelle oli rakennettu hieman aikaisemmin samantyyppinen hirsikasarmi, joka oli tarkoitettu Suomenmaalaisen Tykistörykmentin 3.

Santahaminasta vuonna 1931 otetussa kuvassa näkyy itäinen kahdesta Santahaminaan 1901 valmistuneesta hirsikasarmista. Tiilikasarmit rakennettiin 1910-luvun alussa. Pietinen/Museovirasto

Patterille. Tykistökasarmi oli suunniteltu Suomen linnoitusten ulkopuolisten sotilasrakennusten haltijan hallinnossa Helsingissä. Se oli suoraan piiri-insinöörihallinnon alainen viranomainen, joka vastasi venäläisvaruskuntien täydennysrakentamisesta sekä rakennuskannan kunnossapidosta ja korjauksista.

Tykistörykmentin kasarmi rakennettiin aiempien aliupseerikasarmien viereen Kampin kentän länsilaidalle. Samaan aikaan nousi kentän pohjoislaidalle useita tykistön käyttöön tarkoitettuja talli- ja varastorakennuksia.

Kamppiin rakennetun kasarmin pohjakaava vastasi lähes tarkalleen Santahaminan jalkaväenkasarmien alustavia piirustuksia syyskuulta 1899. Santahaminan kasarmien pohjakaavaa muutettiin kuitenkin insinöörihallinnon ylemmillä tasoilla käydyn hyväksyntäkierroksen aikana.

Santahaminan ja Kampin hirsikasarmit, jotka on sittemmin purettu, muodostivat kiintoisan vertailukohdan parikymmentä vuotta aiemmin raken-

Santahaminaan vuosina 1900–01 rakennettujen varuskuntarakennusten pohjakaavoja. Yllä vasemmalla kahdelle komppanianpäällikölle tarkoitettu asuinrakennus, yllä oikealla ruokala- ja leipomorakennus sekä alimpana komppaniankasarmi. KA VIK

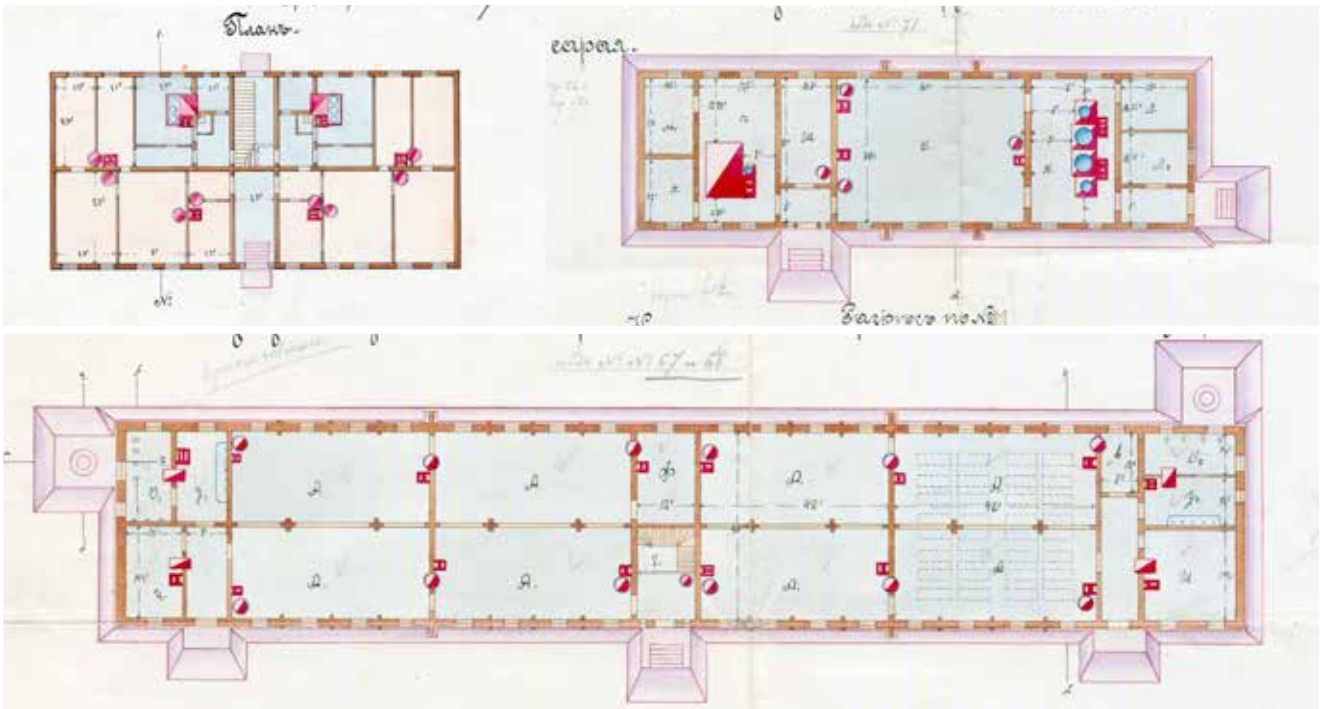

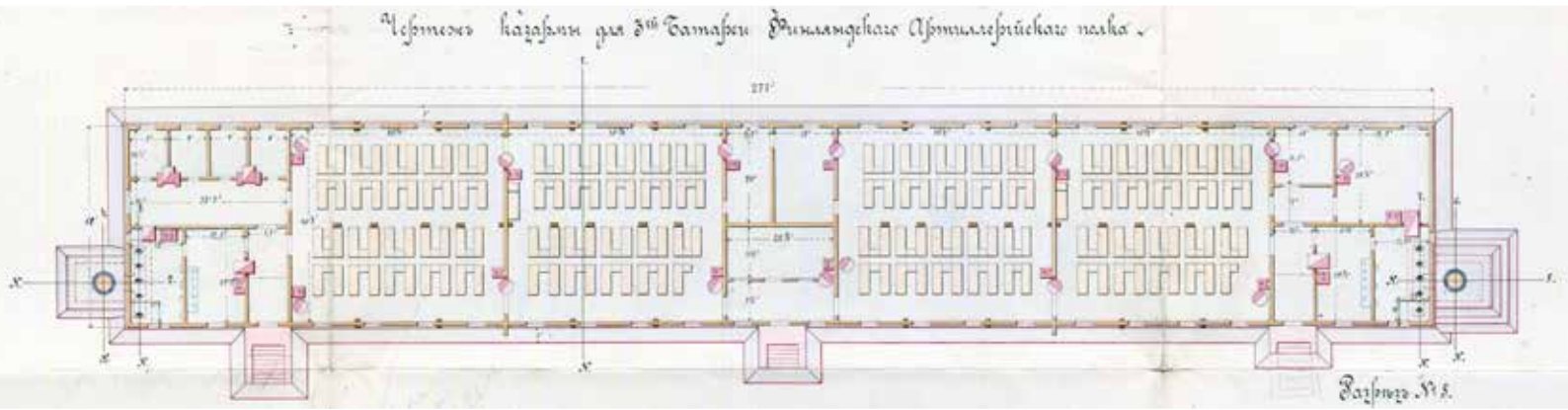

Kampin kasarmialueelle rakennettu Suomenmaalaisen Tykistörykmentin 3. Patterin kasarmin pohjapiirros joulukuulta 1901. KA VRP

netuille Suomen sotaväen tarkkampujakasarmeille. Samankokoisten ja samat tilat sisältävien rakennusten pohjakaava oli täysin erilainen. Santahaminan suorakaiteen muotoisten hirsikasarmien keskiosassa oli neljä suurta läpikuljettavaa 32–35 miehen tupaa, joiden keskellä oli vääpelin ja komppaniankanslian huone. Molemmissa päädyissä oli pesuhuoneet ja sisäkäymälät sekä lisäksi pieni vapaaehtoisten tupa, asevarasto ja luokkahuone.

Kasarmissa oli kauttaaltaan ajanmukainen betoninen alapohja ja käymäläjätteet johdettiin betonikuiluja pitkin rakennuksen ulkopuolella olleisiin likakaivoihin. Myös Santahaminan ruokalarakennuksessa sekä upseeritalojen keittiö- ja käymälätiloissa oli betoniset lattiat. Ruokala on säilynyt näistä ainoana nykyisen kasarmialueen keskellä.[45]

Suomalaisjoukkojen lakkautus

Helmikuun manifesti 1899 antoi keisari Nikolai II:lle ja hänen neuvoaantavalle valtakunnanneuvostolleen vapaat kädet Suomen asevelvollisuuslain muuttamiseen. Sotaministeri *Aleksei Kuropatkinin* (toimessa 1898–1904) ajatuksena oli yhtenäistää keisarikunnan armeija Suomessa. Suomalaisten asevelvollisten määrää tuli lisätä ja ne, joita ei tarvittu Suomen sotaväen pataljooniin, siirrettäisiin palvelemaan venäläisiin joukkoihin joko Suomessa tai lähialueilla.

Sotaministeriön näkökanta ei saanut yhtenäistä kannatusta valtakunnanneuvostossa – kaikki eivät uskoneet väitteeseen Suomalaisesta separatismista ja toisaalta suomalaisille ei haluttu opettaa aseenkäyttöä yhtään aiempaa enempää. Sotaministeriössä valmisteltiin sitten Nikolain myötävaikutuksella uusi keisarillinen julistus, joka annettiin julki 12. heinäkuuta 1901. Siinä ongelma ratkaistiin lakkauttamalla kaikki Suomen sotaväen pataljoonat ja

Kampin kasarmialuetta etelästä vuonna 1909. Vasemmassa reunassa on 1900-luvun vaihteessa rakennettu hirsinen tykistökasarmi ja harjoituskenttä. 1800-luvun kivikasarmi nykypäivään säilyneine ruokaloineen on kuvan oikeassa laidassa. Brander/HKM

reservikomppaniat. Kutsuntojen sijaan Suomesta värvättäisiin miehiä jäljelle jääneisiin Kaartin pataljoonaan ja Rakuunarykmenttiin sekä, jos miehiä jäi yli, venäläisiin sotaväen osastoihin. Myös Rakuunarykmentti lakkautettiin pian, koska sen upseeristoa erosi protestina.

Venäläisten joukkojen määrää oli nyt lisättävä. Vuoden 1901 lopulla perustettiin *2. Suomenmaalainen Tarkkampujaprikaati*. Sen joukot muodostettiin jakamalla entisen prikaatin rykmentit puoliksi ja täydentämällä kummatkin täyteen vahvuuteen seuraavan vuoden aikana.[46]

2. Suomenmaalainen Tarkkampujaprikaati

Uusi prikaati aseistettiin suomalaisjoukkojen asein ja majoitettiin niiden varuskuntiin. Uudenmaan, Turun, Mikkelin, Hämeenlinnan ja Viipurin Tarkkampujapataljoonien kasarmit oli luovutettava 15. marraskuuta 1901 mennessä ja muiden seuraavan vuoden aikana. Myös vakituisten varuskuntien lähistöllä sijainneet reservikomppanioiden kasarmit Tuusulassa, Turun Kärsämäellä, Oulun Maikkulassa, Mikkelin Tuukkalassa, Lappeenrannan Huhtiniemessä ja Sortavalassa siirrettiin venäläisille. Yleisten rakennusten ylihallituksen hoitoon jääneitä reservikasarmeja muutettiin mm. sairaaloiksi tai niitä vuokrattiin kuntien ja yksityisten käyttöön, mm nimismiesten asunnoiksi.

Toisen prikaatin esikunta perustettiin Viipuriin. Sen neljä 1100–1200 miehen rykmenttiä, joissa kussakin oli kaksi pataljoonaa, sijoitettiin Itä- ja Kaakkois-Suomen alueelle.

Mikkelin ja **Kuopion** pataljoonankasarmit tulivat 5. Suomenmaalaisen Tarkkampujarykmentin pataljoonien käyttöön. 6. rykmentin esikunta oli **Haminassa**. Kaupungin kasarmeihin ei mahtunut kuin yksi pataljoona, joten toinen pataljoona jaettiin **Kyminlinnan** ja **Hyrylän** kesken. Haminan kasarmipulan takia muutettiin majoituskäyttöön mm. 1800-luvun alussa rakennettu kivinen ruutikellari. Vaikka myös Haminan kadettikoulu lakkautettiin ”separatistisena” vuonna 1903, jäi sen uudehko suuri päärakennus Yleisten rakennusten ylihallituksen hallintaan.

Toisen prikaatin 7. ja 8. rykmentit sijoitettiin **Viipuriin**. Edellinen otti käyttöönsä osan vanhasta keskuskasarmialueesta sekä Papulan tarkkampujakasarmit. 8. rykmentin toinen pataljoona majoitettiin **Lappeenrannan** linnoitukseen. Siellä sen käytössä oli kaksi 1700-luvun tiilistä komppaniankasarmia sekä kaksi suurempaa ja yksi pienempi hirsikasarmi 1870-ja 1880-luvuilta.

Ensimmäisen prikaatin joukoista Viipurissa aiemmin ollut 4. rykmentti siirrettiin **Vaasaan** ja sen toinen pataljoona **Oulun** tarkkampujakasarmeille. Hämeenlinnan **Suomenkasarmi** tuli nyt aiemmin Linnankasarmilla majailleen 2. Tarkkampujarykmentin käyttöön.

Kampin harjoituskentän pohjoislaidan talli- ja varastorakennuksia 1900-luvun vaihteen tienoilla. Forssell/KA

Suomenlahden pohjoisranta 22. Armeijakunnan sotaharjoituksen tilannekartassa. Kartassa on esitetty käytettävissä olevien joukkojen lisäksi sotilaallisesti olennaiset tie- ja rautatielinjat sekä järvialue. Vasemmassa reunassa on Turku kaksine tykistöpattereineen ja oikeassa alakulmassa Pietari. Punaisilla katkoviivoilla on merkitty vihollisen maihinnousu Porvooseen ja eteneminen kohti Pietarin-rataa ja Kymijokea. Vihollista torjuvia joukkoja on sinisissä varuskuntakaupungeissa, joita Turun lisäksi ovat Helsinki–Viapori, Hämeenlinna, Mikkeli, Hamina, Lappeenranta ja Viipuri. KA VKP

Helsingissä ja Turussa jatkoivat edelleen 1. ja 3. rykmentit, mutta ne saivat lisätilaa **Uudenmaan** ja **Turun** tarkkampujakasarmeilta. Näiden kaupunkien ”vallankumouksellisten aikeiden” taltuttamiseksi Suomeen siirrettiin kaksi Orenburgin kasakkasotniaa eli eskadroonaa. Kasakoiden esikunta ja 5. Sotnia olivat Helsingissä, kun taas 6. Sotnialle järjestyi tiloja Turun **Sirkkalan** kasarmeilta.

Lappeenrannan **Rakuunanmäen** alueen otti haltuunsa uusi *55. Suomenmaalainen Rakuunarykmentti*. Helsingin Kampissa, Hyrylässä ja Hämeenlinnassa olleen Suomenmaalaisen Tykistörykmentin pattereiden miesmäärät kaksinkertaistettiin. Yhteensä venäläisiä sotilaita oli Suomessa vuoden 1903 alussa lähes 15 700 miestä.[47]

Sotilaspiirin lakkautus ja 22. Armeijakunta

Suomen sotilaspiiri lakkautettiin jatkona Suomen sotilaallisen erityisaseman hävittämistoimenpiteille. Nikolai II antoi lakkautusta koskevan päiväkäskynsä elokuussa 1904 ja lakkautus toteutettiin 14. heinäkuuta 1905. Suomen alue liitettiin Baltian tapaan Pietarin sotilaspiiriin – pääkaupungin puolustaminenhan oli Suomenlahden molempien rantojen sotilasjoukkojen päätehtävä.

Suomen kenraalikuvernööri ei enää tämän jälkeen ollut maahan sijoitettujen joukkojen ylipäällikkö. Kaikki Suomessa olleet tarkkampuja-, tykistö- ja ratsuväkijoukot koottiin sen sijaan uuden *22. Armeijakunnan* ja sen komentajan alaisuuteen. Viaporin ja Viipurin linnoitukset olivat suoraan sotilaspiirin alaisia.

Sotilasrakennusten suunnittelu- ja rakennustyöt olivat tästä lähtien Pietarissa sijainneen piiri-insinöörihallinnon alaisuudessa. Sen alaisina jatkoivat toimintaansa Viaporin ja Viipurin linnoitusten insinöörihallinnot. Lisäksi Helsinkiin perustettiin *Läntinen* ja Viipuriin *Itäinen Suomenmaalainen insinööripiiri* hallinnoimaan linnoitusten ulkopuolisia sotilasrakennuksia. Insinööripiirit rajattiin niin, että Turku, Tuusula, Hämeenlinna, Vaasa ja Oulu kuuluivat läntiseen piiriin ja itäiseen piiriin taas Hamina, Kyminlinna, Lappeenranta, Mikkeli ja Kuopio.[48]

Valkohattuiset venäläissotilaat ja helsinkiläiset seuraavat Kaivopuiston kallioilta Viaporin linnoitukseen kuuluneen Harakan saaren pohjoiskärjen kenttätykkipatterin ammuntaa. Kuvan kerrotaan esittävän Viaporin kapinan aikaa kesällä 1906. Katsojat tähystävät merelle Melkin ja Pihlajasaarten suuntaan, poispäin varsinaisesta linnoituksesta ja kapinan keskuksesta, Vallisaaresta ja Kuninkaansaaresta. MV

SUOMENLAHDEN JA PIETARIN PUOLUSTUS 1905–1908

Maapallon toiselta puolelta alkunsa saaneet tapahtumat muuttivat Venäjän Itämeren alueen puolustusjärjestelyt täydellisesti. Venäjä oli vuonna 1898 vuokrannut heikkoudentilassa olleelta Kiinalta Port Arthurin sataman ja rakentanut siitä linnoitetun laivastotukikohdan Tyynenmeren laivastolleen. Japani hyökkäsi helmikuussa 1904 yllättäen Port Arthurin venäläisen laivastoosaston kimppuun ja alkoi piirittää satamaa.

Suomessa ja erityisesti Viaporin linnoituksessa suoritettiin keväällä 1904 kiireellisiä puolustustöitä sodanuhan takia. Tilannetta Suomessa kiristi entisestään kenraalikuvernööri Bobrikovin kesäkuinen murha. Viapori julistettiin elokuussa 1904 sotatilaan.[49]

Japanin sodan katastrofi ja levottomuudet

Port Arthurin apuun lähetetty Venäjän Itämeren laivasto tuhoutui toukokuussa 1905 Japaninmerellä Tsushiman salmessa käydyssä meritaistelussa. Elokuussa solmittiin Venäjää nöyryyttävä rauha. Jo pitkän aikaa kytenyt tyytymättömyys Venäjän vallanpitäjiin leimahti joukkomielenosoituksiksi.

Vallankumouksen pelko ja epäluottamus suomalaisiin sai Nikolain lakkauttamaan mm. suomalaisen henkivartiokaartinsa kesällä 1905. Kaartin pataljoonan kasarmialue ja muut sen käytössä olleet alueet siirrettiin venäläisen sotaväen hallintaan.

Venäjällä alkoi 20. lokakuuta 1905 yleislakko, joka kasvoi lähes vallankumouksellisiin mittasuhteisiin. Lakko levisi pian Suomeen. Manifestissaan 30. lokakuuta Nikolai II lupasi luopua yksinvallastaan ja taata kansalaistensa osallistumisen lainsäädäntöön.

Helsingin Esplanadilla olleen kenraalikuvernöörintalon eteen kokoontui seuraavana päivänä tuhansien mielenosoittajien joukko, joka vaati kenraalikuvernööri *Ivan Obolenskin* (toimessa 1904–05) ja myöntyväisyysmielisen senaatin eroa. Venäläinen sotaväki ja kasakkaosasto olivat Kaartin kasarmissa valmiudessa puuttumaan asiaan, mutta Obolenski ei uskaltanut kutsua niitä apuun peläten kaaosta. Lopulta senaattorit ilmoittivat eroavansa ja väkijoukko puhkesi riemuun.

Seuraavat päivät Obolenski vietti lakkolaisten perustaman kansalliskaartin piirittämänä ”vankina talossaan” ja siirtyi lopulta Katajanokan kasarmialueelle. Edelleen itsensä turvattomaksi tuntien hän varmuuden vuoksi nukkui yönsä Helsingin edustalle ankkuroituneessa panssarilaivassa ja suunnitteli kapinoivan kaupungin pommittamista Viaporin tykein.

Viaporin tykit kääntyivät seuraavana kesänä sitä itseään vastaan. Joukkomielenosoitukset ja lakot olivat levinneet myös armeijan keskuuteen. Viaporissa tilanne kärjistyi osan tykistön miehistöstä noustessa heinäkuun lopussa 1906 kapinaan, kun sen vaatimukset olojen parantamisesta kaikuivat kuuroille korville.

Kapinalliset valtasivat linnoituksen vahvimmin varustetut saaret, joiden tykeillä ammuttiin linnoitukseen edellisvuonna lähetetyn inhotun ”kurinpalauttajan”, komendantti *Vladimir von Lajmingin* virka-asuntoa Iso-Mustasaarella. Kapina kukistui, kun Santahaminan jalkaväkijoukot ja keisarille uskolliset panssarilaivat tulittivat kapinallisten hallussa olleita saaria ja niillä ollut suuri ruutivarasto räjähti. [50]

Laivaston ja rannikkopuolustuksen järjestelyä

Venäjän Itämeren alueen puolustus oli nojannut panssarilaivojen ja risteilijöiden muodostamaan avomerilaivastoon, joka tuhoutui valtaosin Japaninsodassa vuonna 1905. Uuden laivanrakennusohjelman hyväksyminen ja toteuttaminen tuli viemään useita vuosia. Siksi Pietarin ja Suomenlahden puolustuskaavailuissa keskityttiin rannikkopuolustuksen parantamiseen.

Mahdollisen Saksan ja Ruotsin vastaisen sodan syttyessä Itämeri ei enää ollut Libaun sotasataman ja siellä olleen Venäjän laivaston hallinnassa. Siksi

myös maajoukkojen pääpuolustuslinjaa – siis linjaa, joka niiden oli pidettävä liikekannallepanon ajan – oli vedettävä itään päin, kauemmas rannikolta ja Saksan vastaiselta rajalta. Sellaiseksi muodostui Riian lahden eteläpuolelta Liettuan Kaunasin sekä nykyisellä Valko-Venäjän länsirajalla sijaitsevien Grodnon ja Brest-Litovskin linnoitusten kautta Mustalle merelle ulottuva linja. Itä-Preussin ja Itävalta-Unkarin välissä olleen, Venäjän alaisen Puolan alueen puolustus jätettiin vain muutaman yksittäisen linnoituksen varaan.

Ilman avomerilaivastoa oli saksalaisten tai ruotsalaisten maihinnousun estäminen Suomen ja Baltian rannikolla vaikeaa, ellei mahdotonta. Itämeren laivastolle oli jäänyt ajanmukaisista aluksistaan, tai sille oli rakenteilla, pääasiassa torpedoveneitä ja muutamia sukellusveneitä. Niitä oli nyt tarkoitus käyttää rannikkopuolustukseen yhteistoiminnassa maajoukkojen kanssa. Torpedoveneiden oli hidastettava vihollisen maihinnousuyrityksiä sodan ensimmäisten kahden viikon ajan niin, että armeijan liikekannallepano saatiin suoritetuksi.

Vähäisiä voimia ei alkuun voitu ajatella käytettävän muualla kuin Pietarin lähipuolustuksessa, Kronstadtin linnoituksen tukena. Puolustuskaavailujen painopiste siirrettiin vuonna 1906 hieman lännemmäs Kymijoen, Suursaaren ja Narvan muodostaman linjan tasalle, jonne sodan syttyessä laskettaisiin laaja miinakenttä. Viaporin linnoituksen suojissa ja Kotkassa olevat torpedoveneosastot suorittaisivat hyökkäyksiä saaristoalueelle yrittäviä vihollisaluksia vastaan ja laskisivat rannikon edustalle tarpeen mukaan pienempiä miinasulkuja.

Vähitellen pääpuolustuslinjaa uskallettiin siirtää länteen päin. Vuonna 1907 ajateltiin jo, että ratkaiseva meritaistelu käytäisiin Suomenlahden kapeimmalla kohdalla, Porkkalanniemen ja Tallinnan välisellä alueella.

”Pienen laivanrakennusohjelman” mukaisesti Itämeren laivastolle oli tarkoitus rakentaa neljä ajanmukaista *Dreadnought*-tyyppistä taistelulaivaa, eli venäläisessä kielenkäytössä linjalaivaa, joiden myötä aloite voitaisiin siirtää jälleen omiin käsiin avomerelle. Venäläisen kansanedustuslaitoksen duuman luottamus korruptoituneeksi osoittautuneeseen laivastoon oli kuitenkin erittäin vähäinen, ja siksi määrärahojen myöntämisessä tuli kestämään pitkään.

Päävastuu Suomen rannikon suojaamisesta oli 22. Armeijakunnalla. Jos sota syttyisi, se liitettäisiin Itämeren aluetta ja Pietaria puolustavan VI Armeijan alaisuuteen. Armeijan muut osat olisivat 1. Kaartin Armeijakunta Pietarissa ja 18. Armeijakunta Baltian alueella, aina Itä-Preussin rajalle asti. Myös Itämeren laivasto toimisi VI Armeijan alaisuudessa.

Armeijan liikekannallepanon aikana 22. Armeijakunnan tehtävänä oli yhdessä laivaston kanssa estää maihinnousuyritykset Hangon ja Kymijoen–Haminan välisellä alueella. Sen piti myös suojella Helsinkiä ja Viaporia sekä Viipuria maihinnousun tehnyttä vihollista tai kapinoivia suomalaisia vastaan. Pietarista Kouvolan, Lahden ja Riihimäen kautta Helsinkiin johtava rautatie oli pidettävä avoimena ja käytössä liikekannallepanon ja apujoukkojen tulon varmistamiseksi.

Viaporin linnoitus määriteltiin Suomenlahden puolustussuunnitelmissa torpedoveneosaston tukikohdaksi. Sen toisena tärkeänä tehtävänä oli pitää 22. Armeijakunnan apuna Helsinkiä hallinnassaan mahdollisen kapinan varalta. Viaporia aseistettiin ja linnoitettiin siksi myös kaupungin puolelta – suomalaislehdistön huomiota herättivät erityisesti Harakan saareen syksyllä 1908 tehdyt juoksuhaudat ja suojavallit sekä kaupunkiin päin suunnatut tykit, jotka näkyivät erinomaisesti Kaivopuistosta.

Muutaman vuoden lauhkeamman kauden jälkeen, vuonna 1908 alkoivat kansalliskiihkoiset konservatiivit saada jälleen valtaa Venäjällä. Suomessa yhtenä seurauksena tämän ”uuden sortokauden” alkamisesta oli, että suurlakon jälkeen kenraalikuvernööriksi nimitetty, ja suomalaisten suosiossa ollut poliitikko *Nikolai Gerard* erosi helmikuussa 1908 virastaan. Kesällä vahvistettiin Suomen asioiden uusi esittelyjärjestys, jolloin Venäjän ministerineuvostosta tuli tosiasiallinen Suomen korkein hallintoelin.[51]

Viaporin linnoitukseen kuuluneen Kuninkaansaaren länsirannalla rakennetaan täysbetonista tykkipatteria vuoden 1903 tienoilla. Nk. säästöbetonia valmistetaan lapiolla sekoittamalla avonaisissa puulaareissa, joihin kaadetaan kenttäradan vaunuista karkeaa sepeliä. SA-kuva

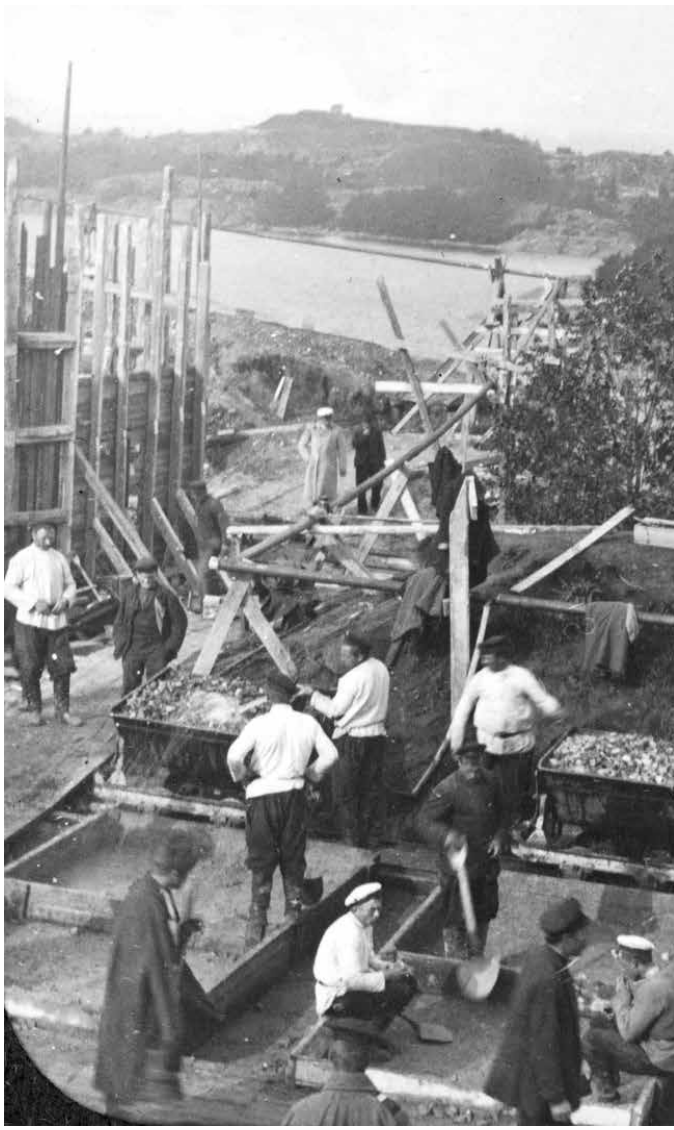

Laaja-alaisen Inon linnakkeen keskeisimmän majoitusalueen pohjoisreunalla sijainnut kasarmirakennus vuonna 1918. Sen itäpäädyssä oli jumalanpalvelustilana käytetty sali, joka oli todennäköisesti samalla miehistöruokala. 1920-luvulla tämä ja suuri osa muista Inon hirsisistä kasarmirakennuksista mitattiin, purettiin ja rakennettiin muunneltuina silloisen Kaakkois-Suomen suomalaisvaruskuntiin, etenkin Terijoelle. MV

LAIVASTON JA ARMEIJAN UUDISTAMINEN 1909–1913

Venäjän talous elpyi vuodesta 1909 lähtien ja se antoi sysäyksen myös armeijan ja laivaston uudistamiseen. Suomen alueen sotilasrakentamisen ja uusien varuskuntien syntymisen kannalta vuodet ennen ensimmäistä maailmansotaa olivat merkittäviä – pienemmässä mitassa uusittuun rannikkopuolustukseen liittyen ja suuremmassa määrin armeijan kasvun ja uusien joukko-osastojen perustamisen myötä.

Meripuolustuslinjoja

Pietarin välittömästä meripuolustuksesta vastanneen Kronstadtin linnoituksen ja sotasataman vahvistustyöt aloitettiin vuonna 1909. Saarilinnoituksen aluetta laajennettiin Suomenlahden molemmille rannoille. Sen vahvat sivustalinnakkeet perustettiin Suomen puolelle **Inoon** ja vastarannalle Yhinmäen niemeen eli venäläisittäin Krasnaja Gorkaan. *Nikolajevskiksi* nimetty Ino sijaitsi Karjalan kannaksen eteläosan ja Terijoen ja Koiviston välillä. Koiviston hiekkarantoja pidettiin vihollisen todennäköisimpänä maihinnousupaikkana Suomenlahden pohjukassa.

Inon ja Krasnaja Gorkan pääaseet olivat tehokkaimpia Venäjän rannikkotykistössä tuolloin käytössä olleita 10 tuuman (254 mm) kanuunoja. Linnakkeet varustettiin myös maan puolelta tulevaa hyökkäystä silmällä pitäen. Niitä laajennettiin ja aseistusta kasvatettiin vielä 1910-luvulla.

Inon alkuperäinen linnake käsitti meren ja maan puolelta monikulmaisen, betonisilla puolustuskasemateilla varustetun puolustusvallin. Sen sisällä oli tykkipattereiden lisäksi ruutukaavaan rakennettu kasarmialue. Puisten kasarmien tyyli poikkesi Suomessa totutusta, sillä ne rakennettiin venäläiseen tyyliin pyöröhirsistä. Inon linnake lakkautettiin itsenäisyyden alussa Tarton rauhansopimuksen mukaisesti, mutta sen kasarmeja siirrettiin 1920-luvulla Terijoelle rakennettuun varuskuntaan.

Joulukuun lopussa 1909 Venäjän ministerineuvosto hyväksyi suunnitelman linnoittaa ensin Suursaaren ja sitten Porkkalan-Naissaaren puolustuslinjat vuodesta 1911 alkaen, kunhan Kronstadt olisi saatu vahvistettua. Itämeren laivasto halusi perustaa uuden päätukikohtansa Suomenlahden uloimman puolustuslinjan taakse Tallinnaan.

Uloimman puolustuslinjan muodostavan miinakentän suojaksi ryhdyttiin keväällä 1910 kaavailemaan linnoitettua rannikkoasemaa. Sen linnakkeista pohjoisemmat oli tarkoitus rakentaa erittäin vaativiin olosuhteisiin keskelle Suomenlahtea: Porkkalan Kallbådan pienelle kallioluodolle ja siitä 35 kilometriä etelään sijaitsevalle Novaja Melin (Uusikarin) matalikolle.[52]

Saariston ja Viaporin suojassa

Puolustuslinjan siirtyessä länteen päin, siirrettiin myös torpedoveneiden operaatioaluetta Viaporin linnoituksen länsipuolelle. Torpedoveneiden saaristo-osasto odottaisi hyökkäystä Hankoniemen itäosassa, Tvärminnen Lappohjassa olleen ankkuripaikan ja Inkoon saariston suojissa.

Saaristo-osaston ankkuripaikkojen sekä saariston laivaväylien suojaksi päätettiin vuonna 1911 rakentaa kiinteitä rannikkotykistöpattereita sekä kasarmit niiden miehistöille. Näitä linnakkeita varten pakkolunastettiin useita saaria tai niiden osia Lappohjaan johtavan väylän luona, Jussarön väylän kohdalla sekä Inkoon ja Porkkalanniemen edustalla. Kaikilla laivaston haltuun lunastetuilla saarilla ei kuitenkaan ehditty tai ollut tarpeen aloittaa varustustöitä.

Lappohjan edustalla linnoitettiin vuosina 1912–14 **Hästö-Busön**, **Mellanlandetin** ja **Koön** saaret, Jussarön pohjoispuolella **Långörnin** saari ja Porkkalan edustalla **Stora Träskö**. Tykkimiehille rakennettiin noin 50 hengen hirsikasarmeja, keittiö-ruokalarakennuksia, saunoja sekä muita pienempiä talousrakennuksia ja asuintilat muutamalle upseerille. Venäläiset tuhosivat linnakkeet melko perusteellisesti lähtiessään niiltä keväällä 1918, eikä niiden rakennuskantaa ole säilynyt.

Viaporin linnoitus ja **Katajanokalla** ollut Viaporin sotasatama olivat Suomenlahden puolustussuunnitelman mukaisesti Itämeren laivaston toisen torpedoveneryhmän tukikohta. Katajanokan itäkärkeen tasattiin alue, jolle

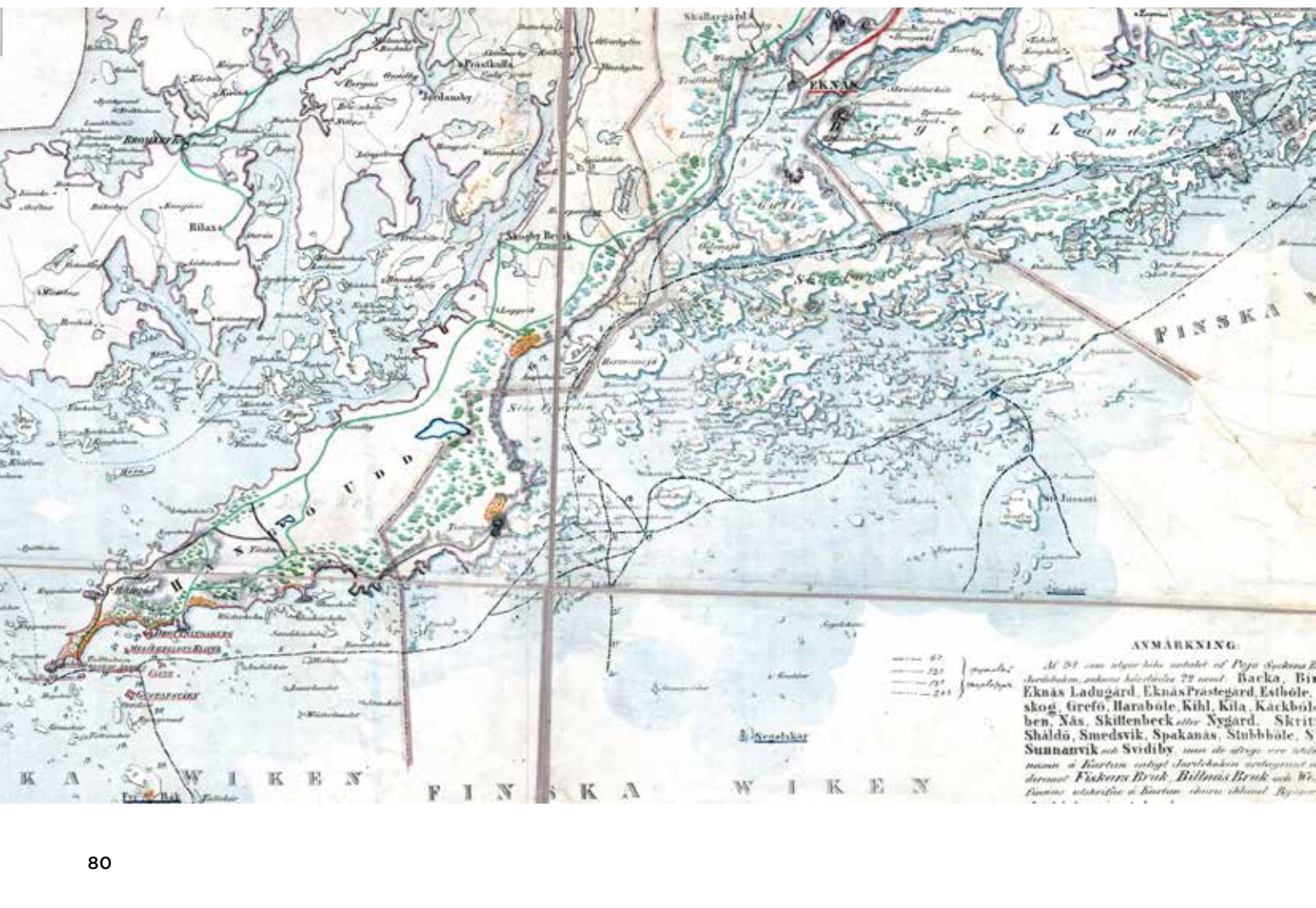

Kartassa vuodelta 1844 on pistekatkoviivalla esitetty Hankoniemeä ympäröivät pääasialliset laivaväylät, joiden ”solmukohta” on Lappohjan ankkuripaikan sekä Hästö-Busön ja Koön saarten luona. Idempänä on Jussarön (”St Jussari”) rautakaivossaari, jonka sivuitse ulkomereltä tulevat laivaväylät yhdistyvät toisiinsa Långörnin saaren edustalla. Hangon eteläpuolella näkyy ensimmäisen maailmansodan alussa linnoitettu Russarö (majakan paikka ”Fyr Båk”). KA VKP

Santahaminaan vuonna 1907 rakennettu tykistökasarmi, joka oli kuvanottohetkellä toukokuussa 1943 Ilmatorjuntakouluna. SA-kuva

voitiin nostaa talvehtimaan 15 torpedovenettä. Huoltoa varten alueelle nousi korjauspajoja ja varastorakennuksia.

Koska Tallinnan sotasataman rahoitus- ja rakentamispäätös lykkääntyi, tuli Viaporista myös seuraavien vuosien kuluessa valmistuneiden laivaston suurempien alusten päätukikohta. Viaporin oli siksi tarjottava suoja Kruunuvuorenselän redillä ja linnoituksen edustan ulkoredillä oleskelleille taistelulaivoille ja risteilijöille. Hyökkäyksen sattuessa sen olisi pystyttävä suojaamaan alusten lähtöä avomerelle Helsingin edustan matalikot läpäiseviä väyliä pitkin.

Silloisessa laajuudessaan Viaporin olisi kuitenkin ollut mahdotonta täyttää tätä tehtävää edes siinä tapauksessa, että vanhentuneeseen linnoitukseen olisi saatu ajanmukaisia tykkejä – linnoituksen tykinkantamien olisi täytynyt ulottua 11–12 kilometrin päähän sen edustalla sijaitsevista nk. etusaarista, Villingistä, Isosaaresta, Kuivasaaresta ja Melkistä. Viaporissa laaditut uudistussuunnitelmat pääpuolustuslinjan siirtämiseksi etusaarille sekä uuden maalinnoituksen rakentamisesta sotasataman suojaksi tyrmättiin Pietarissa liioiteltuina ja liian kalliina.[53]

Punatiilikauden alku

Viaporin linnoitustykistön majoitustilannetta parannettiin rakentamalla sille **Santahaminaan** oma kasarmialue. Linnoitusjalkaväen kasarmeista etelään sijainneen tykistön leirialueen luokse oli jo keväällä 1905 suunniteltu vastaavanlaista tykistön puukasarmialuetta. Pietarista tulleen ohjeistuksen myötä rakennusten materiaali muuttui kuitenkin tiiliseksi. Näin ne tulivat aloittaneeksi venäläisjoukko-osastojen 1900-luvun alun kasarmialueille tunnusomaisen puhtaaksimuurattujen punatiilirakennusten kauden Suomessa.

Tykistökasarmialueen rakennustöiden aloittaminen, kuten monet muutkin Viaporin varustustyöt lykkääntyivät levottomien aikojen yli. Vuonna 1907 ryhdyttiin rakentamaan kahdelle komppanialle tarkoitettua kaksikerroksista tiilikasarmia. Molemmissa kerroksissa oli neljä avaraa 49 miehen tupaa. Välipohja oli teräskiskoilla vahvistettua betonia, ja kannatettu valurautapilarein. Kasarmin päädyissä oli porrashuoneiden lisäksi tuttuun tapaan pesu- ja käymälätilat, asevarastot, luokat, komppanian kansliat sekä vääpelien huoneet.

Tykistökasarmin viereen rakennettiin yksikerroksinen ruokala-, keittiö- ja leipomorakennus. Se noudatti pääpiirteiltään pääinsinöörihallinnossa heinäkuussa 1904 hyväksytyn tyyppikeittiön suunnitelmaa, jonka mukaan rakennettiin myöhemmin ruokaloita moniin Suomen varuskuntiin.

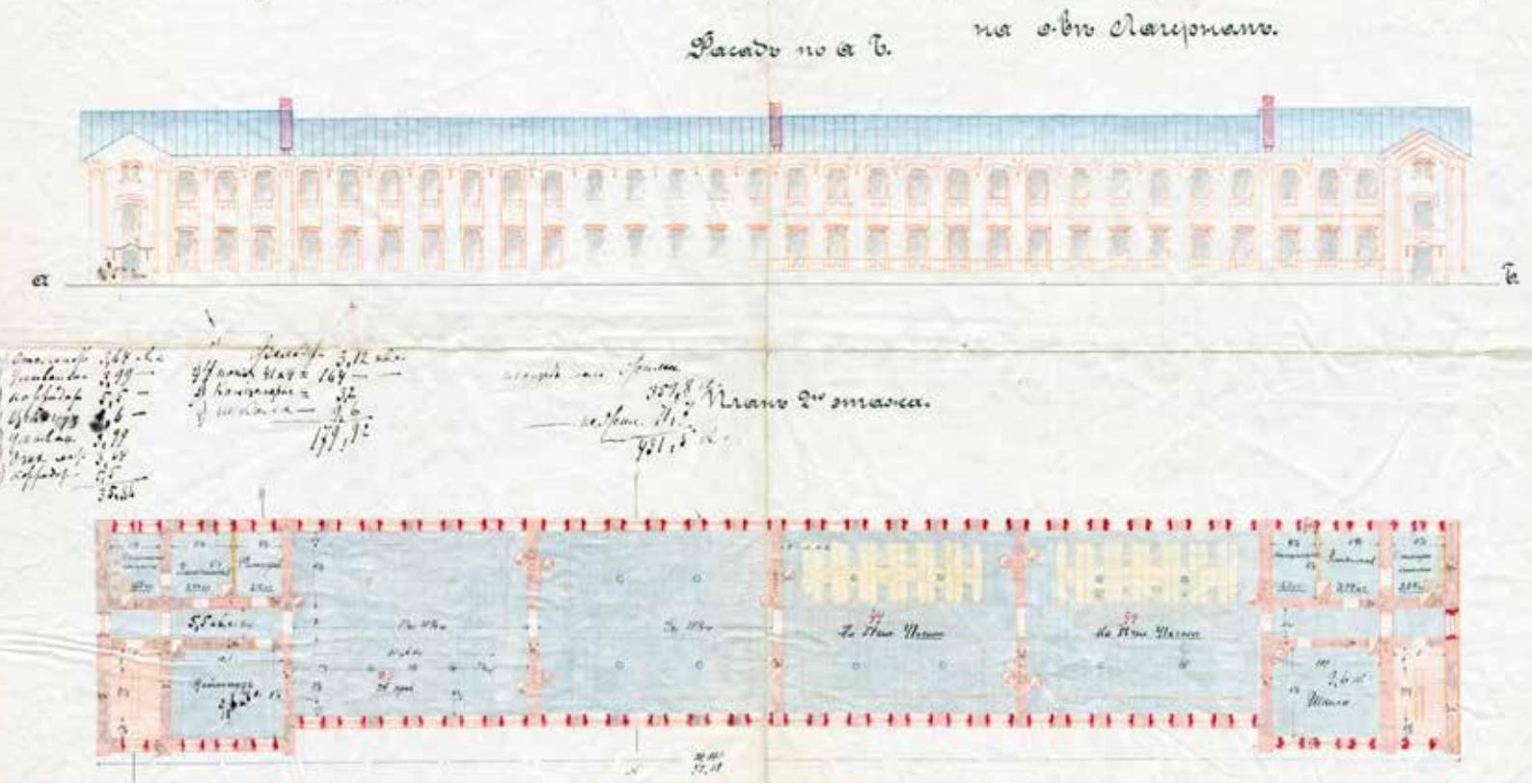

Vuoteen 1909 mennessä kasarmin pohjoispuolelle valmistui kolme yksikerroksista upseerirakennusta. Yhdessä oli asunnot kahdelle komppanianpäällikölle ja toisessa viidelle perheettömälle upseerille. Kolmannessa rakennuksessa oli upseerin ja lääkärin asunnot sekä pieni neljän potilaan sairastupa. Pari vuotta myöhemmin rakennettiin hieman erilleen pataljoonankomentajan asuintalo.

Syksyllä 1910 laadittiin suunnitelmat tiilisistä komppaniankasarmeista myös linnoituksen maarintamaan suunniteltuihin pattereihin liittyen. Toteuttamatta jääneet Laajasalon ja Villingin kasarmit vastasivat kaikilta osin Santahaminan tykistökasarmia, mutta ne olisivat olleet yksikerroksisia.

Tiilirakennuskauden toteutunut varhaisesimerkki oli **Haminaan** vuonna 1908 rakennettu 6. Tarkkampujarykmentin sairaalarakennus. Kadettikoulun päärakennus oli Venäjän-Japanin sodan aikana otettu väliaikaisesti varuskunnan sairaalakäyttöön, mutta se oli luovutettu takaisin Yleisten rakennusten ylihallituksen haltuun.

Uusi varuskuntasairaala rakennettiin varsinaisen linnoituksen kaakkoispuolelta lunastetulle maa-alueelle, joka rajoittuu nykyiseen Erottajankatuun. Sairaalalle valmistui ensin kaksikerroksinen U-mallinen sivukäytävärakennus, jota laajennettiin 20 vuodepaikkaa sisältäneellä lisäsiivellä vuonna 1910.

Haminan sairaala oli suunniteltu Itäisessä Suomenmaalaisessa insinööripiirissä Viipurissa. Sen toimesta suunniteltiin vuonna 1910 tiilistä varuskuntasairaalaa myös Lappeenrannan linnoituksessa majailevalle 8. Tarkkampujarykmentin pataljoonalle, mutta sellaista ei tässä vaiheessa toteutettu.[54]

Kolmas prikaati rautatien suojaksi

Suomeen sijoitettujen venäläisten jalkaväki- ja tykistöjoukkojen määrää kasvatettiin jälleen 1910-luvun alussa. Komentajansa kenraaliluutnantti *Petr Olhovskin* (toimessa 1908–12) mielestä 22. Armeijakunnan kaksi prikaatia eivät mitenkään riittäneet kaikkiin sille asetettuihin sodanaikaisiin tehtäviin. Länsi- ja etelärannikolle tehtävien maihinnousujen estäminen ja mahdollisen kapinan kukistaminen olisi mahdotonta yhtä aikaa VI Armeijan liikekannallepanon suojaamistehtävän kanssa.

Vaikein tilanne olisi silloin, jos vihollinen – Saksa yksin tai tukenaan Ruotsi – nousisi suurin joukoin maihin Helsingin itäpuolella ja katkaisisi Pie-

Yllä: Pääjulkisivun ja 2. kerroksen pohjan käsittävä osa Viaporin insinöörihallinnossa toukokuussa 1905 laaditusta Santahaminan linnoitustykistön kahden komppanian kasarmin suunnitelmasta, joka vahvistettiin Pietarissa samana kesänä (kopio). KA VIK

Oik. yllä: Pääinsinöörihallinnossa Pietarissa heinäkuussa 1904 vahvistettu tyyppipiirustus kahden komppanian ruokalarakennuksesta (sinikopio). KA VKP

Oik. kesk.: Santahaminan tykistökasarmialueen ruokala- ja leipomorakennuksen kustannuskertomukseen liittynyt piirustus joulukuulta 1909. KA VIK

Oik. alla: Riihimäen sotilasrakennuskomitean teknikon insinöörieverstiluutnantti Florinskin laatima piirustus Riihimäen tykistökasarmialueen ruokalasta ja leipomosta, joka on vahvistettu heinäkuussa 1911 (kopio). KA VRP

tariin johtavan rautatien. Venäläiset sotilasviranomaiset halusivat tästä syystä suomalaisten rakennuttavan toisen, pohjoisemman poikittaisradan Pietarista Käkisalmen kautta Savonlinnaan sekä edelleen Jyväskylään ja länsirannikolle. Radan rakentaminen ja siitä tehtävät päätökset tulivat kuitenkin viemään kauan aikaa – rata valmistui lopullisesti vasta ensimmäisen maailmansodan aikana vuonna 1917.

Pietarin sotilaspiirin esityksestä sotaministeriössä ryhdyttiin vuonna 1909 valmistelemaan 22. Armeijakunnan *3. Suomenmaalaista Tarkkampujaprikaatia*. Se tultaisiin sijoittamaan Helsingin ja Pietarin välisen radan varrelle perustettaviin uusiin varuskuntiin.

Uuden prikaatin kiireellisyyteen vaikutti syksyllä 1909 tapahtunut senaatin ero, joka oli vastalause Suomen lainsäädännön venäläistämistoimenpiteille. Sen pelättiin synnyttävän levottomuuksia ja uuden suurlakon. Kiihkovenäläinen suuntaus vahvistui Suomessa marraskuussa 1909, kun se sai toivomansa edustajan uudesta kenraalikuvernööristä, kenraaliluutnantti *Franz Albert Seynistä* (toimessa 1909–17), joka oli toiminut mm. Bobrikovin apulaisena.

Joukkojen lisääminen liittyi toisaalta osaltaan sotaministeriössä valmisteilla olleeseen armeijanuudistukseen. Siinä kaikki erityyppiset jalkaväen joukot, esim. linnoitusten jalkaväkijoukot ja paikalliset reservijoukot, oli tarkoitus yhtenäistää ja liittää toisiinsa normaaleiksi jalkaväkidivisiooniksi. Divisioonien määrä kasvaisi siten 48:sta 70:een.

Uuden prikaatin 9.–12. Suomenmaalaiset Tarkkampujarykmentit muodostettiin vuonna 1910 yhdistämällä mm. Viipurin, Kaunasin ja Grodnon linnoitusjalkaväen pataljoonia sekä Venäjän alueella olleita reservipataljoonia. Lisäksi uusiin rykmentteihin siirrettiin ylimääräisiä miehiä 1. ja 2. prikaatista.

Armeijan organisaatiouudistuksessa Viaporin linnoitusjalkaväkirykmentti muutettiin *197. Lesnoin Jalkaväkirykmentiksi*. Se oli siten yksi neljästä rykmentistä uudessa *50. Jalkaväkidivisioonassa*, joka kuului 18. Armeijakunnan organisaatioon. Sodan tullen 50. Jalkaväkidivisioonan joukkoja oli tarkoitus sijoittaa Viaporin lisäksi Viipuria ympäröiviin linnoituksiin ja Koivistolle.

Jalkaväki- ja tarkkampuja- eli kivääripataljoonat erosivat toisistaan lähinnä organisaationsa puolesta. Jalkaväkidivisioonassa oli kaksi prikaatia, joissa molemmissa oli kaksi nelipataljoonaista rykmenttiä. Tarkkampujaprikaateissa oli neljä kaksipataljoonaista rykmenttiä.

Yksi vuonna 1910 tehdyistä uudistuksista oli liittää 22. Armeijakunnan kenttätykistöjoukot tarkkampujaprikaateihin *1.*, *2.* ja *3. Suomenmaalaisiksi Tarkkampujatykistöpatteristoiksi*. Yhdessä patteristossa oli kolme patteria, joista 3. oli nk. vuoripatteri, eli kevyempi, helpommin liikuteltava tykistöosasto.

22. Armeijakuntaan perustettiin lisäksi *22. Mörssäritykistöpatteristo*, jossa oli kaksi patteria (samoin tehtiin muissakin armeijakunnissa). Mörssäripattereista vain toinen oli Suomen alueella, sillä patteriston esikunta ja toinen patteri olivat Pellan kartanon mailla Nevajoella, Pietarin ja Laatokan välillä. Armeijakunnan pioneerijoukoiksi muodostettiin Viipuriin *22. Sapööripataljoona*, joka majoittui Saunalahden alueen kasarmeihin.[55]

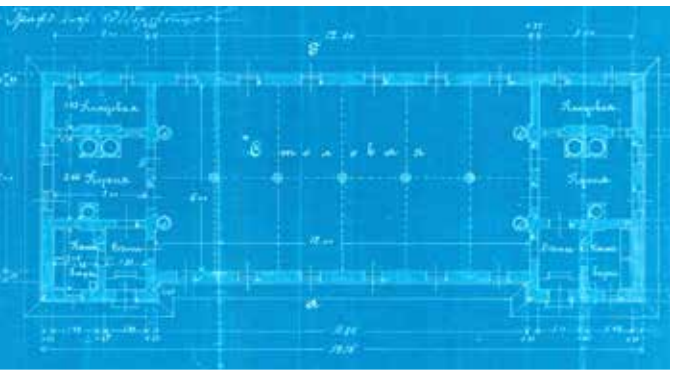

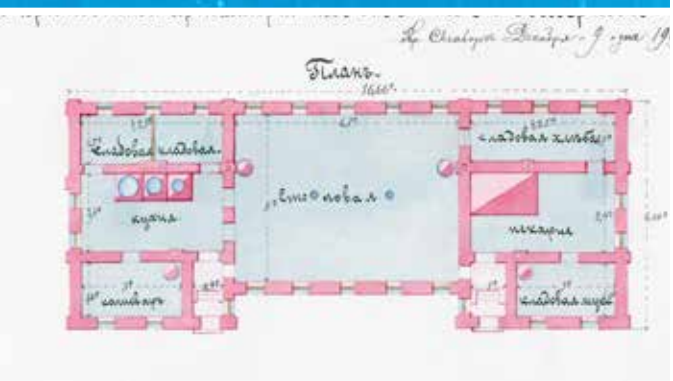

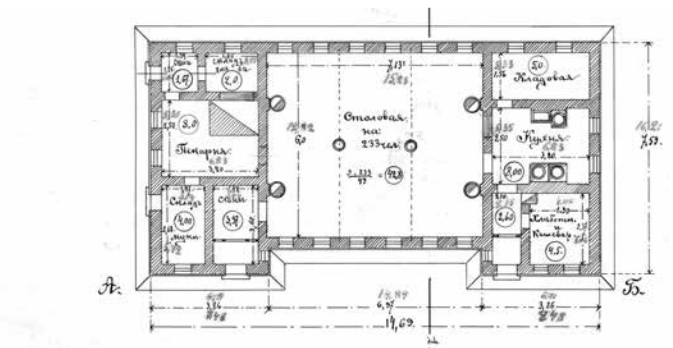

Uudet varuskuntapaikkakunnat

Venäläiset halusivat suomalaisten maksavan uusien varuskuntien maa-alueiden hankinnat ja kasarmien rakentamisen, mutta lopulta sitä kautta saatiin vain kolmannes mittavan työn rahoituksesta. Pietarin-radanvarren paikkakunnilta Kouvolasta, Korialta, Lahdesta ja Riihimäeltä hankittiin kesän ja syksyn 1910 aikana kolmannen prikaatin joukkojen tarvitsemia varuskunta-alueita.

Viides uusi varuskunta-alue hankittiin Tammisaaresta, Hankoniemelle johtavan radan varresta. Hangon, Lappohjan ja Tammisaaren rantoja sekä Turun ja Porkkalanniemen seutuja pidettiin todennäköisimpinä vihollisen maihinnousupaikkoina lounaisessa Suomessa.

Päämaihinnousun odotettiin tapahtuvan Koivistolla, lähempänä Pietaria. Ilman puolustavia joukkoja hajottavaa lounaista ”sivumaihinnousua”

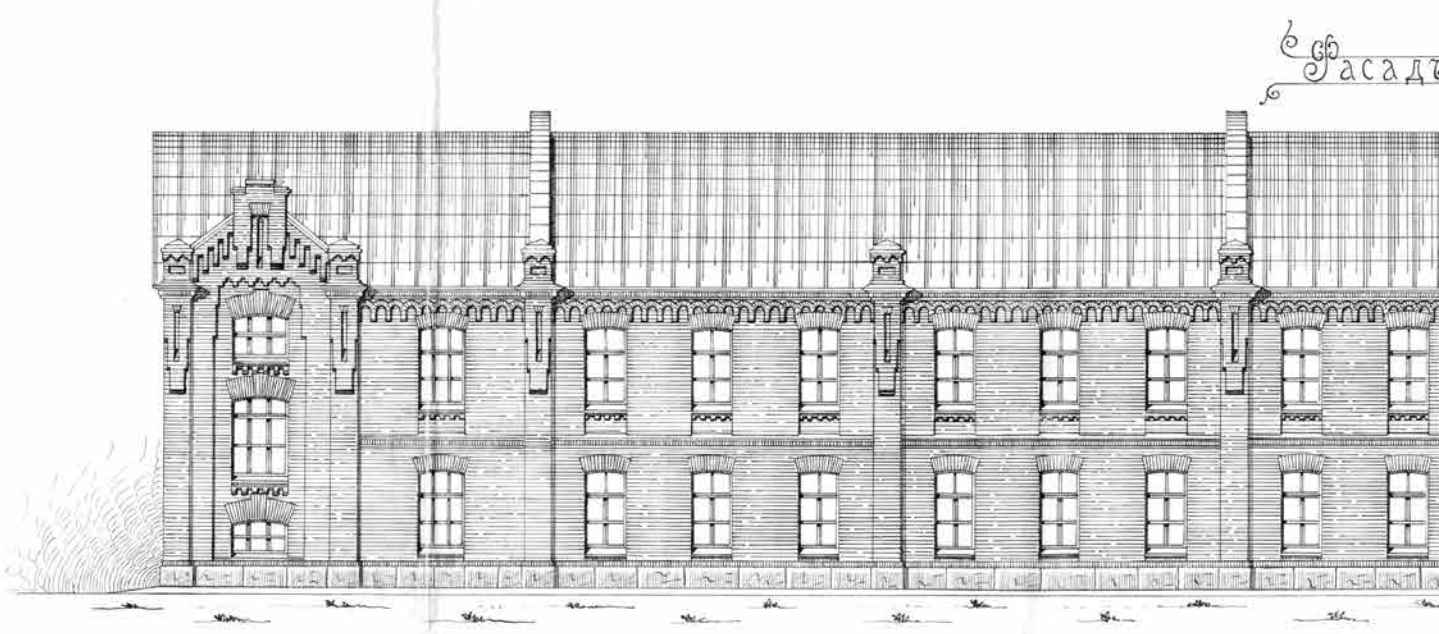

Riihimäelle suunnitellun pataljoonankasarmin julkisivupiirustus, joka on vahvistettu elokuussa 1911. KA VRP

hyökkääjä olisi kuitenkin voinut joutua 22. Armeijakunnan ja Pietarin VI Armeijan saartamaksi.

Tämän uhkakuvan perusteella rakennettujen uusien varuskuntien valmistuminen ja vanhojen täydentäminen kesti aina vuoteen 1914 asti. Vasta silloin oli kolmas prikaati saatu lopullisesti muodostettua ja venäläiset jalkaväkijoukot – vanhat ja uudet – ryhmitettyä majoitukseen eri puolille maata. 3. prikaatin esikunta oli ensin Viipurissa, mutta sille rakennettiin oma alueensa Lahden Hennalan varuskunnan yhteyteen.

Rakennuskauden alussa tehdyissä suunnitelmissa esiintyvät rykmenttien numerot eivät aina vastanneet eri varuskuntiin lopulta majoitettuja rykmenttejä. Muodostamisvaiheessaan joulukuussa 1910 kolmas prikaati ryhmiteltiin siten, että sen 9. rykmentti oli Hämeenlinnassa (väliaikaisesti Vaasassa), 10. Riihimäellä (väliaikaisesti Kuopiossa), 11. Lahden Hennalassa (väliaikaisesti Lappeenrannassa) sekä 12. rykmentti Kouvolassa ja Korialla (väliaikaisesti Viipurissa). Väliaikaisesta sijoituspaikasta muodostui pysyvä Lappeenrantaan sijoitetulle 11. Tarkkampujarykmentille, kun taas Hennalaan majoitettiin lopulta 9. Tarkkampujarykmentti.

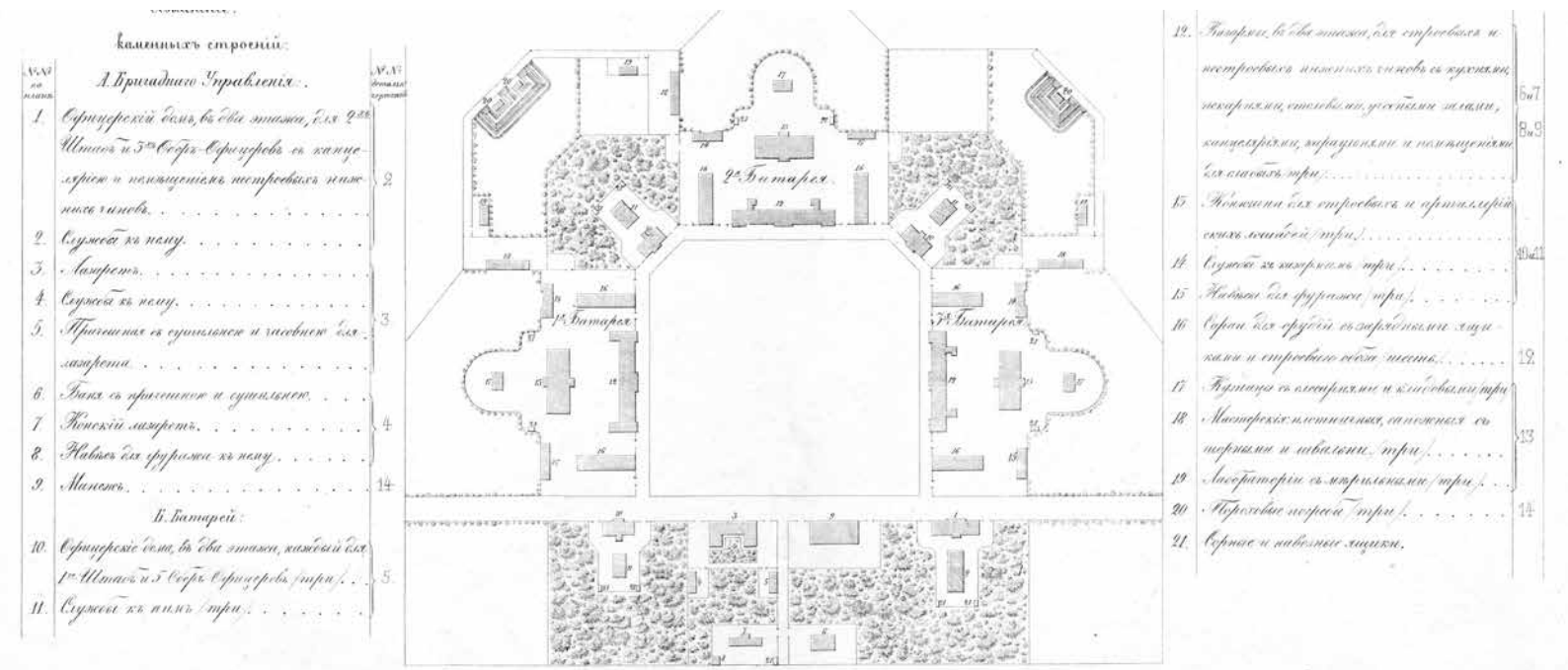

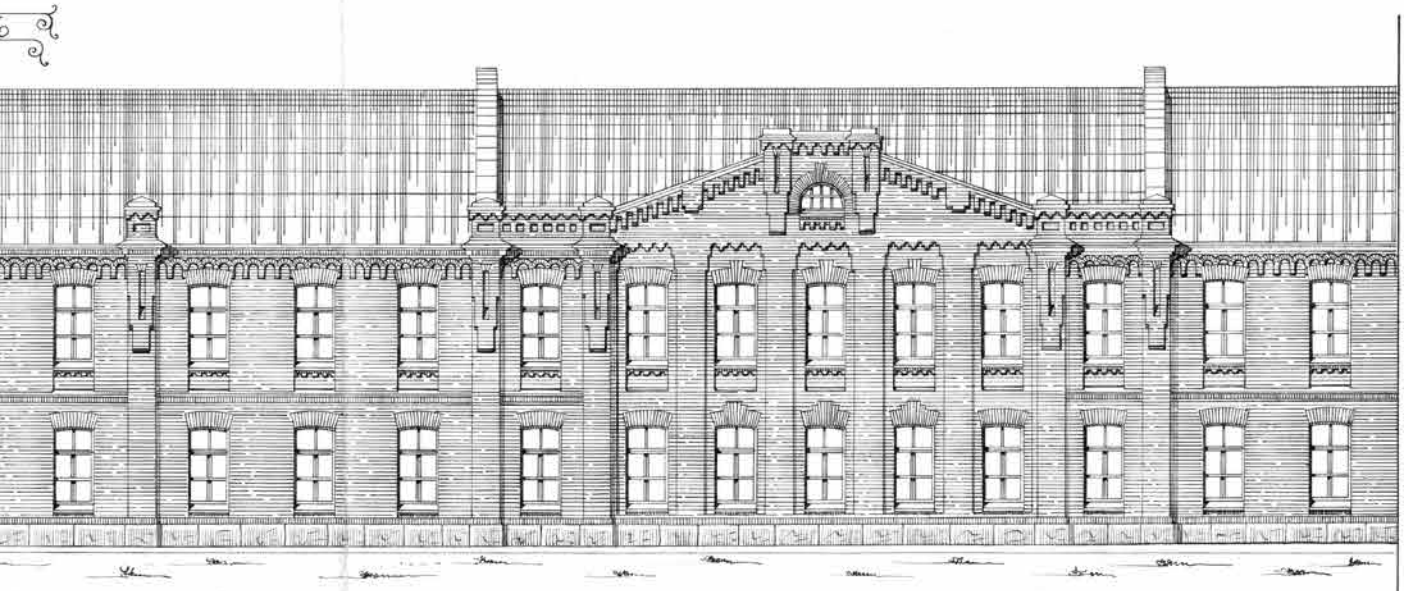

Esimerkki venäläisestä tyyppiasemapiirroksesta (ei pvm.). Kasarmialue on tarkoitettu yhdelle Venäjän armeijan jalkaväen tykistöprikaatille, ja siinä on esitetty tilat kolmelle patterille ja prikaatin hallintoelimille. Keskeisen harjoituskentän laidoille on ryhmitelty kolme miehistökasarmia talous-, huolto- ja varastorakennuksineen. Kasarmien pohjakaava riippui kunkin patterin käyttämästä tykkityypistä. Kentän alalaitaa viistävän kadun varteen on sijoitettu esikuntatiloja, upseerien asuntoja ja mm. sairaala. KA VRP

Hämeenlinnaan sijoitettiin 3. Suomenmaalaisen Tarkkampujapatteriston esikunta sekä aluksi kaikki sen kolme patteria. 3. Vuoripatteri majoitettiin myöhemmin Riihimäen uuteen varuskuntaan. 1. ja 2. Patterit oli tarkoitus siirtää Lappeenrannan Rakuunanmäelle, jonne niille suunniteltiin kasarmeja, samoin kuin 22. Mörssäritykistöpatteriston 1. Patterille. Rakuunanmäen ratsuväenosasto nimettiin uudelleen *20. Suomenmaalaiseksi Rakuunarykmentiksi*.

Helsingistä johdetun 1. Suomenmaalaisen Tarkkampujaprikaatin rykmenttien sijoituspaikkakuntia oli vaihdettu jo vuonna 1908 siten, että 1. rykmentti oli Turussa, 2. ja 3. rykmentit Helsingissä ja 4. rykmentti Hämeenlinnassa. Tammisaaren Dragsvikin varuskunnan töiden edistyessä sinne siirrettiin vaiheittain Hämeenlinnasta molemmat 4. rykmentin pataljoonat. 1. Suomenmaalaisen Tarkkampujatykistöpatteriston esikunta ja yksi patteri olivat Helsingin Kampissa, toinen patteri Hyrylässä ja 3. Vuoripatteri ensin Turussa, josta se siirrettiin lopulliseen sijoituspaikkaansa Dragsvikiin.

Viipurissa esikuntaansa pitäneen 2. Suomenmaalaisen Tarkkampujaprikaatin ryhmityksessä ei tapahtunut juuri muutoksia entiseen. Sen 5. rykmentti oli Mikkelissä (toinen pataljoona väliaikaisesti Lahdessa), 6. rykmentti Haminassa ja Kyminlinnassa sekä 7. ja 8. rykmentit Viipurissa. 2. Suomenmaalaisen Tarkkampujatykistöpatteriston esikunta sekä 1.–2. Patterit olivat Viipurissa ja 3. Vuoripatteri Haminassa.[56]

Prikaatien kasarmisuunnittelu

Lähtökohtana tarkkampujaprikaatien varuskuntia suunniteltaessa oli se, että niiden kaikki rykmentit ja patteristot olivat koostumukseltaan samanlaisia. Kaikille kasarmialueille tarvittiin siis yhtäläiset kasarmit, talousrakennukset sekä upseeri- ja aliupseeriasunnot – tilanne vastasi Suomen sotaväen tarkkampujapataljoonien kasarmialueiden suunnittelua 40 vuotta aiemmin. Vanhoja varuskuntia täydennettiin prikaatien tarvetta vastaavilla rakennuksilla.

Tarkkampujarykmentin sodan ajan vahvuus oli 1600 miestä kahdessa 800 miehen pataljoonassa. Pataljoonassa oli neljä 200 miehen komppaniaa. Rauhan ajan vahvuus oli tästä noin ¾, eli komppaniaa varten tarvittiin tilaa noin 150 hengelle. Kahden pataljoonan lisäksi kussakin rykmentissä oli konekivääärikomennuskunta (8 konekivääriä), tiedustelu-, viesti- ja ratsutiedustelukomennuskunnat sekä opetuskomennuskunta eli aliupseerikoulu.

Prikaatien varuskuntarakennukset ryhmiteltiin toimintojen mukaan. Kasarmialueen keskuksen muodostivat pataljoonankasarmit ja niiden luona olevat ruokala- ja keittiörakennukset sekä komennuskuntien pienemmät kasarmit. Ideaalitilanteessa kaikki miehistön majoitustilat olisi ryhmitelty kasarmialueen keskuksen muodostavan harjoituskentän laidoille.

Asemakaavoituksensa puolesta tarkkampujaprikaatien kasarmialueet olivat Suomen sotaväen kasarmialueisiin verrattuna huomattavasti vaihtelevampia. Tähän oli syynä ennen muuta rakennustonttien erilaisuus ja maastonmuotojen haasteellisuus. Ainoastaan tontiltaan melko väljällä, yhden pataljoonan Kouvolan alueella voitiin esimerkiksi kasarmikenttä rakentaa suurin piirtein sellaiseksi, kun se tyyppiasemakaavoissa esitettiin: neliömäisen kentän laidoille oli ryhmitelty kasarmit ja tärkeimmät talousrakennukset. Toisena ääripäänä oli pitkä, kapea ja kumpuileva Riihimäen varuskuntatontti, jonka rakennusten sijoittelussa ei ensi silmäyksellä voi havaita juuri minkäänlaista säännöllisyyttä.

Vuonna 1910 aloitettujen rakennustöiden suunnittelua ja valvomista varten perustettiin paikalliset sotilasrakennuskomiteat. Ne olivat Pietarin sotilaspiirin alaisia ja puheenjohtajina oli yleensä rakennettaville kasarmialueille sijoitettavien joukko-osastojen, rykmenttien tai patteristojen komentajia.

Kun suurimmat työt näillä alueilla oli tehty, noin vuodesta 1913 eteenpäin, sotilasrakennuskomiteoiden johtoon vaihtui joko Itäinen tai Läntinen Suomenmaalainen sotilasmajoitusosasto. Ne tunnettiin vuoteen 1912 asti Itäisenä ja Läntisenä Suomenmaalaisena insinööripiirinä. Viipurissa toimineen Itäisen insinööripiirin ja sotilasmajoitusosaston päällikkönä oli insinöörieversti *Dimitri Denisov* (ainakin v:sta 1909 eteenpäin). Helsingin Läntisen insinööripiirin ja sotilasmajoitusosaston päällikköinä olivat insinöörieverstit *Ignatius Zarakovski* (1909–14) ja *Vladimir Klevezal* (kesäkuusta 1914– (1916)).

Rakennussuunnitelmat laadittiin soveltaen Pietarista lähetettyjä tyyppipiirustuksia, jotka oli mitoitettu tarkasti kuhunkin tarkoitukseen sopiviksi. Suunnitelmat teki sotilasrakennuskomitean ”teknikko”. Vuosina 1910–12 rakennetuilla alueilla teknikkoina oli pääasiassa sotilasinsinöörejä (*voennoi inžener*). Itäisen Suomenmaalaisen insinööripiirin alueella sijainneen Kouvolan (ja Korian) sotilasrakennuskomitean teknikkona oli sen sijaan siviili-insinööri (*graždanskij inžener*).

Vuonna 1914 aloitettuja itäisen Suomen varuskuntien täydennysrakennustöitä suunnittelivat niitä varten perustetut sotilasrakennuskomiteat, joiden

Yllä: Näkymä Lappeenrannan Rakuunanmäelle, vanhempien tiilikasarmien itäpuolelle 11. Tarkkampujarykmentin käyttöön 1. maailmansodan aikana rakennetun kasarmin tupien keskikäytävästä. Kuva on vuodelta 1924, jolloin kasarmi oli Ratsuväkiprikaatin käytössä. EKM

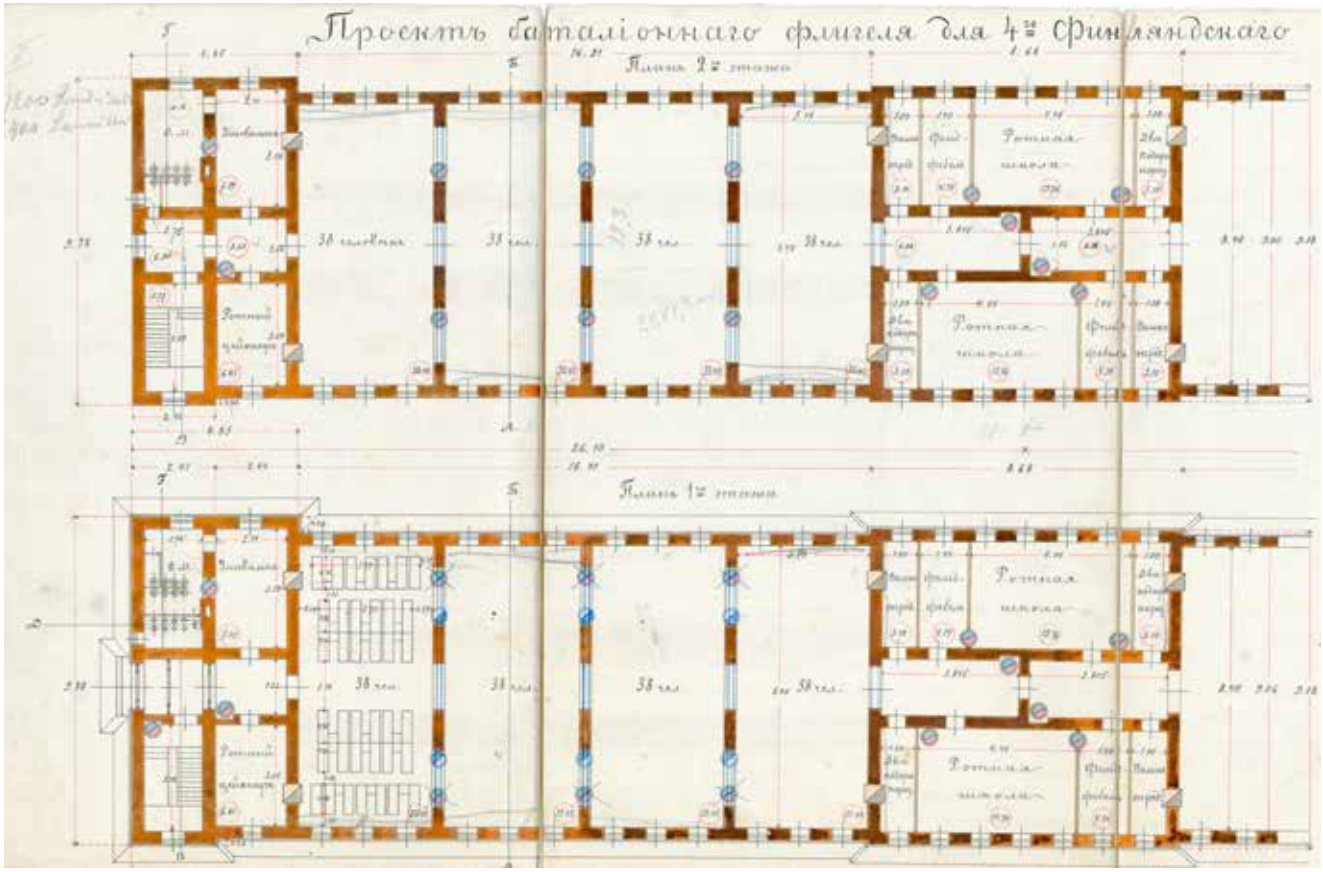

Toinen Lahden Hennalaan rakennetuista pataljoonankasarmeista, joihin oli yhdistetty matalampi ruokalasiipi (vas.). Kuva on 1920- tai 1930-luvulta, jolloin kasarmi oli Tampereen Rykmentin käytössä. SA-kuva

teknikot olivat siviili-insinöörejä. Myös aiemmin aloitettujen kasarmitöiden teknikoiksi vaihtui siviili-insinöörejä noin vuodesta 1913 lähtien. Kaikkien sotilasrakennuskomiteoiden suunnitelmat tarkistettiin ja vahvistettiin Pietarissa pääkasarmirakennuskomiteassa. Samoja tyyppipiirustuksia mukaillen rakennettiin kasarmialueita 1910-luvulla myös mm Tallinnan Tondin kaupunginosaan.[57]

Punatiilikauden rakennustyyppejä

Tarkkampujarykmentin kahdelle pataljoonalle rakennettiin omat *pataljoonankasarminsa*. Ne olivat kaksikerroksisia ja kullakin neljästä komppaniasta oli omat tilansa. Yhtä rauhan ajan komppaniaa varten oli neljä 37–38 hengen poikittaistupaa. Tupien välisissä seinissä oli kuitenkin suuret aukot, joten ne olivat käytännössä yhtä suurta tilaa. Myöhemmin, vuosina 1914–15 suunnitellut pataljoonankasarmit mitoitettiin sodan ajan vahvuutta varten; Kuopiossa ja Mikkelissä oli suuremmat 54 miehen tuvat ja Lappeenrannassa taas yksi tupa enemmän komppaniaa kohti.

Päädyissä, porrashuoneiden ja eteistilojen yhteydessä oli komppanian pesuhuone ja käymälä sekä varushuone, kuten esim. Santahaminan puukasarmeissa. Komppanioiden välillä oli käytävä, jonka varrella oli kutakin komppaniaa varten luokkahuone sekä vääpelin, aliupseerien ja vapaaehtoisten

Vas. ja alla oik.: Tammisaaren Dragsvikiin 4. Tarkkampujarykmentille rakennetun pataljoonankasarmin pohjapiirrokset ja leikkaus heinäkuulta 1911. KA VRP

Alla: Mikkelin toteuttamattoman kahden pataljoonan kasarmin ja ruokalan suunnitelma marraskuulta 1915. Se vastasi pohjakaavaltaan Hennalan kasarmeja. KA VRP

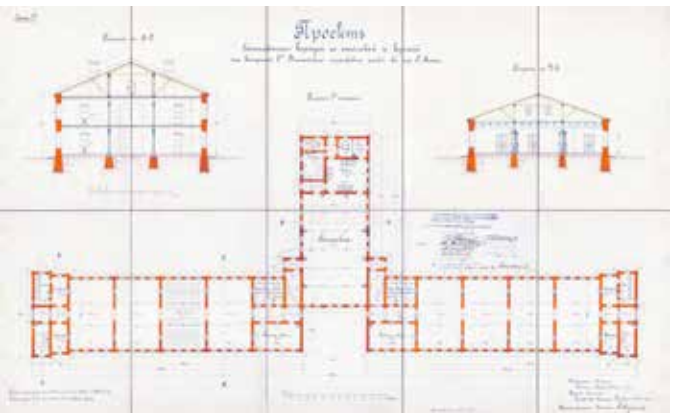

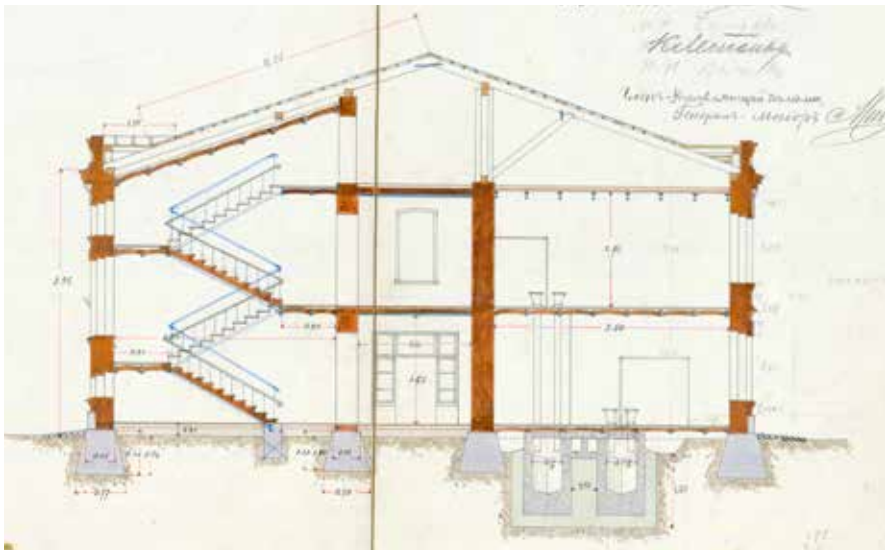

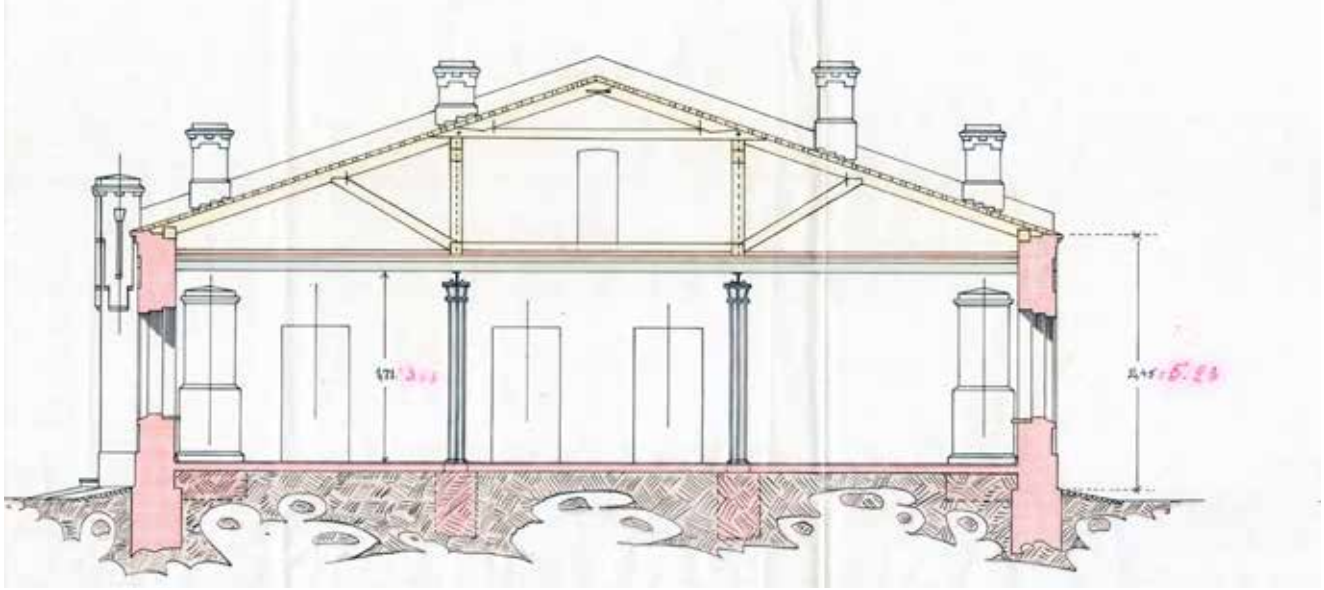

huoneet. Kuopioon heinäkuussa 1914 suunnitellun pataljoonankasarmin keskiosassa oli myös kolmas porrashuone.

Toteutuneet pataljoonankasarmit olivat pääasiassa yksiosaisia, mutta Hennalassa ruokala oli sijoitettu kasarmin keskiosaan omaksi siivekseen. Saman mallin mukaan suunniteltiin marraskuussa 1915 myös Mikkelin toteuttamaton pataljoonankasarmi.

Ruokala- ja keittiörakennukset olivat pääasiassa em. vuoden 1904 tyyppipiirustuksen mukaisia, mutta niiden koko vaihteli. Keskellä oli ruokasali ja päädyissä keittiöt ja varastot. Niissä varuskunnissa, kuten Tammisaaressa ja Kuopiossa, joihin ei rakennettu erillistä kirkkorakennusta, käytettiin ruokasalia myös kirkkona. Rinteeseen sijoitetuissa Riihimäen ruokaloissa molemmat keittiöt sivutiloineen olivat toisessa päädyssä ja miehistösisäänkäynnit toisessa, alarinteen päädyssä.

Leipomo oli yleensä erillinen, keittiötä kapeampi tiilirakennus, mutta ainakin Santahaminassa se oli yhdistetty ruokalarakennukseen. Suuri, osittain maalla peitetty ja monisakarainen kaalikellari oli mm. Hennalassa yllättävänkin keskeisellä ja näkyvällä paikalla.

Tiedustelu-, viesti- ja konekivääri komennuskuntien kasarmi oli kaksikerroksinen rakennus, jonka tuvat ja muut tilat ryhmittyivät pitkittäin sydänseinän molemmin puolin. Alakerrassa olivat tuvat 44 miehen konekivääri komennus-

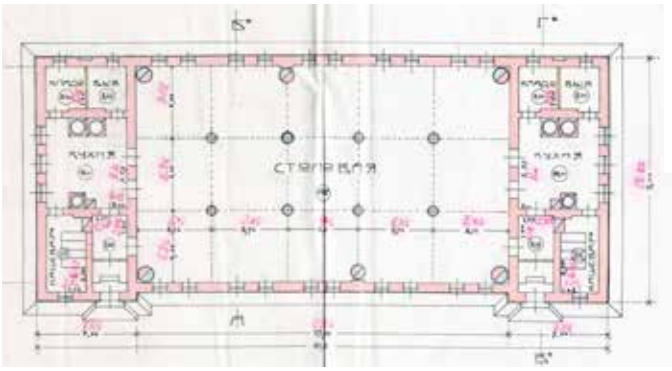

Yllä ja ylinnä: Kouvolaan ja Korialle rakennettujen ruokaloiden leikkaus ja pohjapiirros (kopio, ei pvm.). KA VRP

Lappeenrannan Rakuunanmäen ruokala vuonna 1926 otetussa kuvassa. EKM

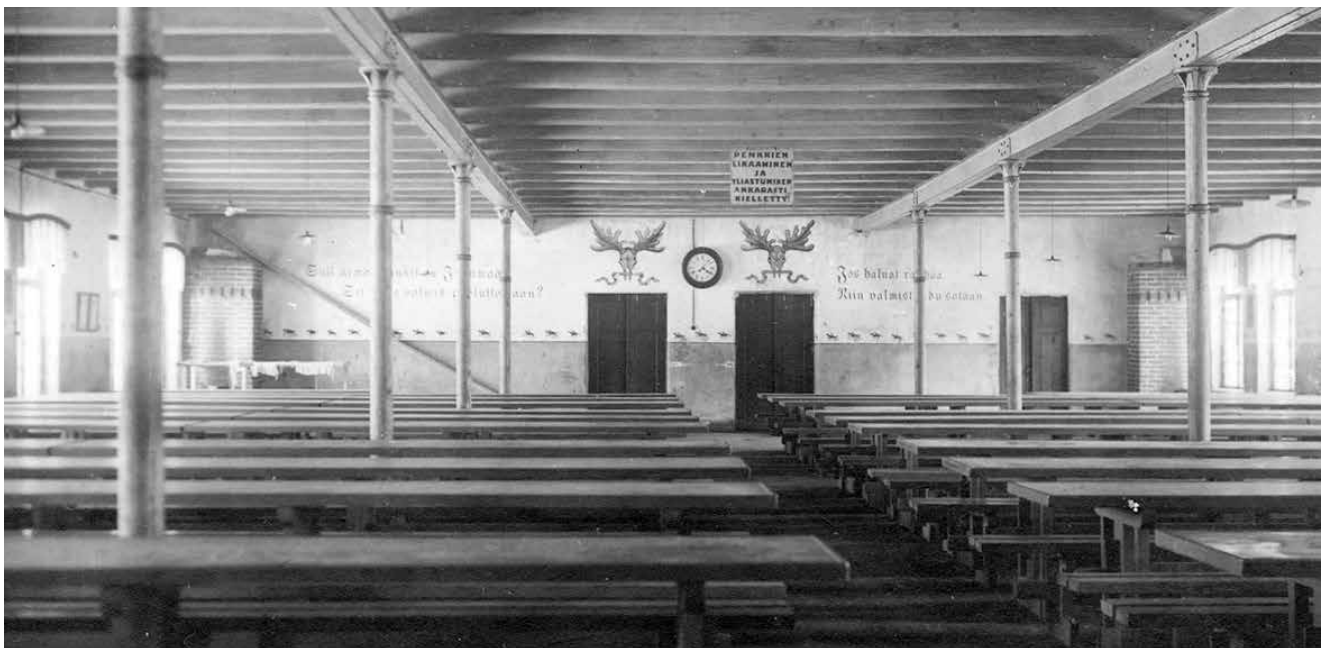

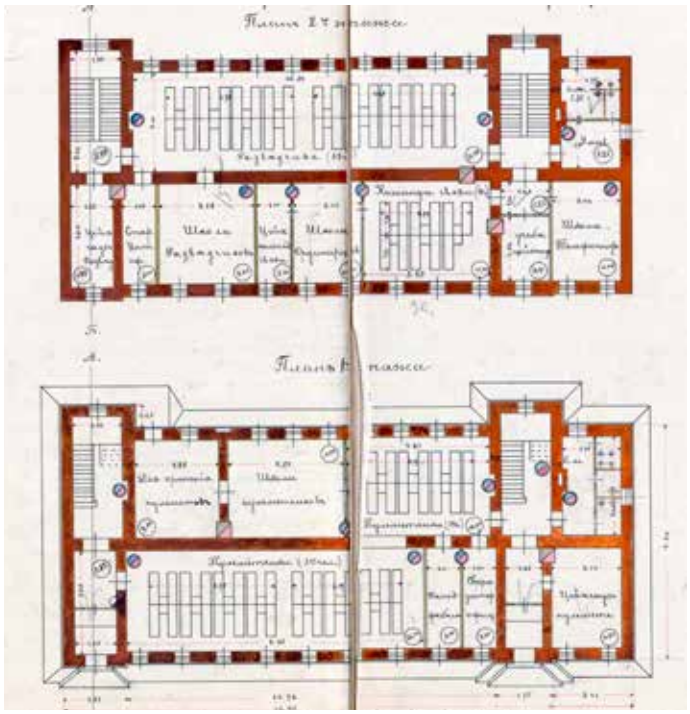

Yllä: Tammisaareen rakennettujen opetuskunnan kasarmin (vas.) sekä tiedustelu-, viesti- ja konekivääärikomennuskuntien kasarmin (oik.) pohjapiirrokset, jotka on vahvistettu heinäkuussa 1911. KA VRP

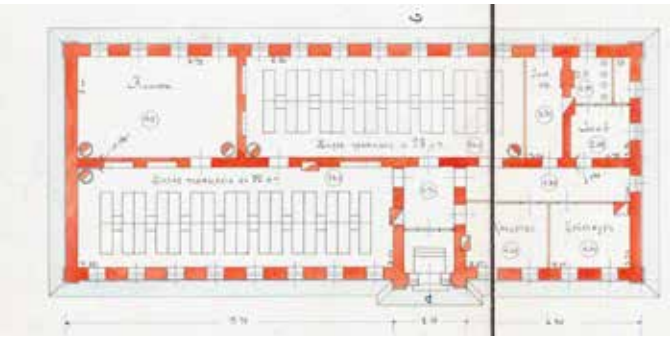

Yllä: Ratsutiedustelukomennuskunnan kasarmin pohjapiirros, joka on vahvistettu tyyppinä Pietarissa lokakuussa 1913 ja edelleen Lappeenrannan linnoitukseen rakentamista varten huhtikuussa 1914. KA VRP

Alla: Lappeenrannan linnoitukseen rakennettu ratsutiedustelukomennuskunnan kasarmi 1930-luvulla. EKM

Oik.: Riihimäen päävartio- ja esikuntarakennuksen pohjapiirros (kopio, ei pvm.). KA VRP

kunnalle ja yläkerrassa 33 miehen tiedustelu- sekä 11 miehen viestikomennuskunnille. Molemmissa kerroksissa oli yhdet pesu- ja käymälätilat, mutta jokaisella komennuskunnalla oli omat varushuoneet ja luokat, viestimiehillä myös erillinen puhelinluokka.

Opetuskomennuskunnalla eli aliupseerikoululla oli samoin kaksikerroksinen kasarmi, jonka yläkerrassa oli suuri sydänseinän kahteen osaan jakama tupa. Molemmissa päädyissä oli porrashuoneet sekä pesu- ja käymälätilat. Lisäksi toisessa päässä oli vääpelin huone ja toisessa aliupseeritupa. Alakerrassa oli keittiö- ja ruokasali sekä kaksi luokkahuonetta, varusvarasto ja kanslia.

Ratsutiedustelukomennuskunnan kasarmi oli yksikerroksinen rakennus, jossa oli sydänseinän molemmin puolin kaksi 30 hengen tupaa ja luokkahuone. Toisessa päädyssä oli pesu- ja käymälätilat sekä varushuone, kanslia ja aliupseeritupa. Ratsutiedustelukomennuskuntien kasarmeja rakennettiin saman, lokakuussa 1913 laaditun tyyppipiirroksen mukaan sellaisenaan kaikkien rykmenttien varuskuntiin.

Miehistökasarmien ja upseeriasuinalueen väliin sijoitettiin kaksikerroksinen *päävartio- ja esikuntarakennus*. Alakerran vahtituvan yhteydessä oli

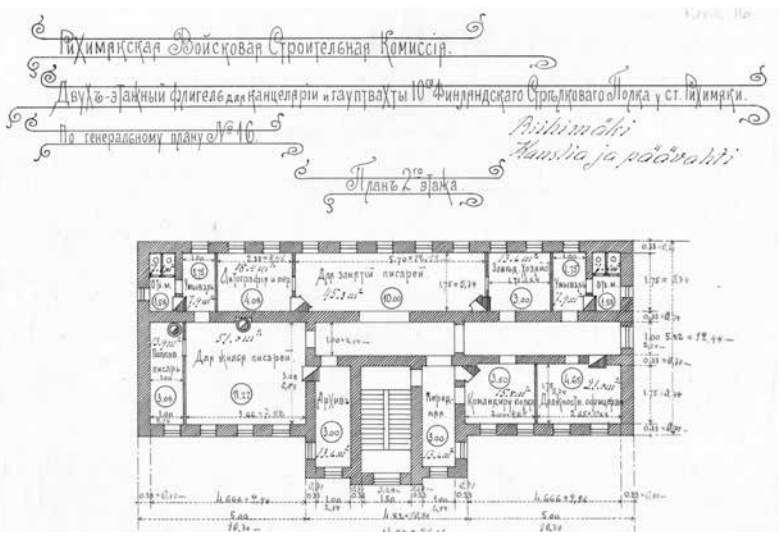

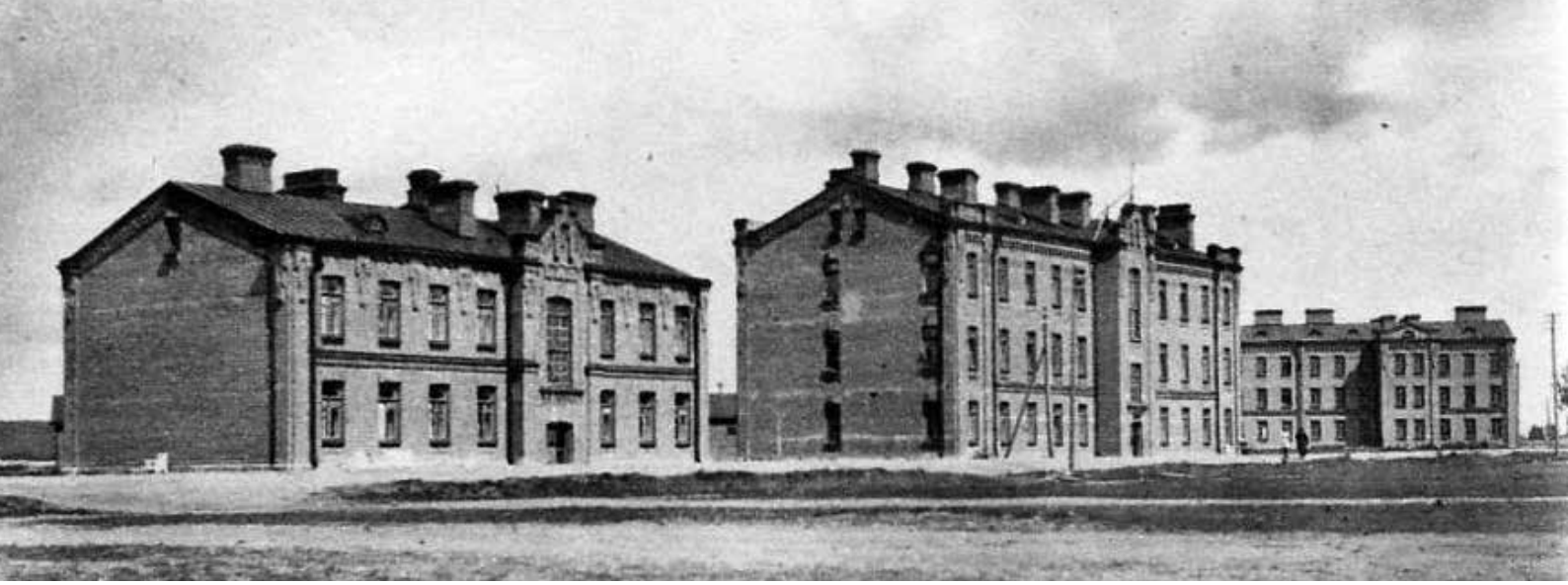

arestihuone ja kuusi putkaa. Yläkerran esikuntaan päästiin omasta porrashuoneesta. Siellä oli keskikäytävän varrella mm. rykmentin komentajan huone ja muita toimistotiloja.

Kasarmien lähistöllä oli myös *perheellisten aliupseerien talo*. Kaksi- tai kolmekerroksisessa talossa oli yksi tai kaksi porrashuonetta, joihin liittyi neljä tai viisi asuntoa kerrosta kohti. Porras- ja kerrosluvusta riippuen yhden huoneen ja keittiön asuntoja saattoi siis olla tarpeen mukaan 8, 10, 14, 16, 20 tai 24 kappaletta. Aliupseeritalojen käymälät oli koottu porrashuoneiden yhteydessä oleviin ulokkeisiin, mikä on hyvä tunnistuskeino erotuksena upseeritaloihin.

Oman kokonaisuutensa muodosti rykmentin huoltoalue. Sinne oli sijoitettu mm. hevostallit ja erilaisia varastoja sekä toisinaan myös palovaaralliset leipomo- ja saunarakennukset. Yksikerroksisessa rykmentin verstasrakennuksessa oli paja sekä ase-, metalli- ja puuseppien työhuoneet.

Huoltoalueelle sijoittui usein myös suuri kaksikerroksinen rakennus, joka sisälsi *ei-taistelevan miehistön kasarmitilat* ja verstaita Suomen sotaväen tarkkampujakasarmialueiden tapaan. Sen alakerrassa oli satulaseppien työtila ja ompelimo sekä keittiö ja ruokala. Yläkerrassa oli 34 rykmentinsoittokunnan jäsenen, 20 verstastyöntekijän ja 12 kuormastoaliupseerin tuvat.

Yllä: Etualalla Poltinaholle rakennetut kaksi upseeritaloa ja taustalla aliupseeritalo. Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo

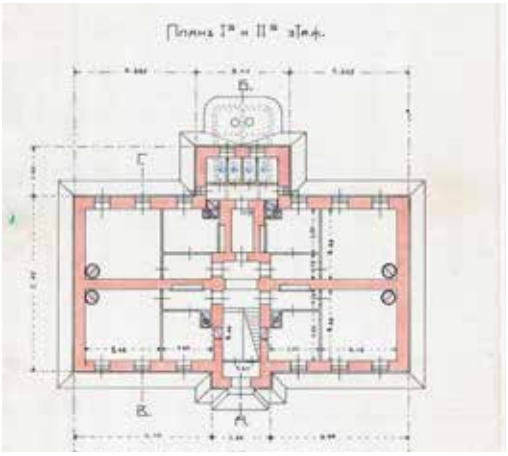

Yllä: Mikkeliin rakennetun 5. Tarkkampujarykmentin aliupseeritalon 1. ja 2. kerrosten pohja, sign. siviili-insinööri Gardasevits, vahvistettu tammikuussa 1916. KA VRP

Vas.: Santahaminaan rakennetun 197. Lesnoin Jalkaväkirykmentin ei-taistelevan miehistön kasarmi- ja verstasrakennuksen 1. ja 2. kerrosten pohjat, sign. insinöörikapteeni Barmin (kopio, ei pvm.). KA VRP

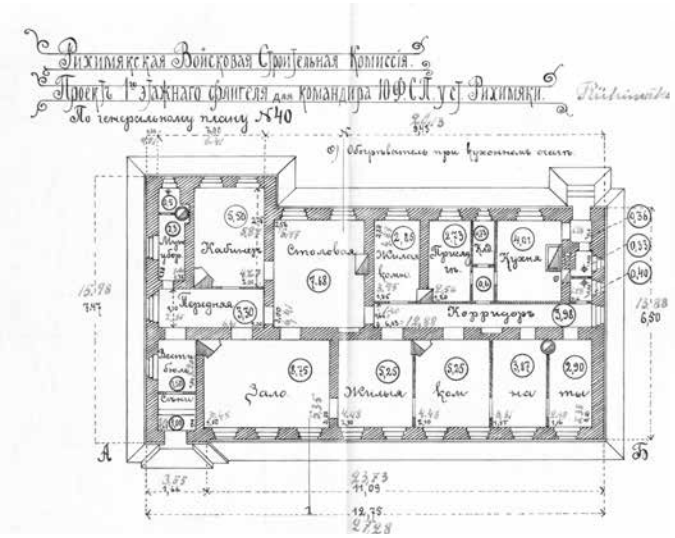

Riihimäen rykmentinkomentajan talon pohja- ja julkisivupiirros, sign. insinööri everstiluutnantti Florinski, vahvistettu lokakuussa 1911. KA VRP

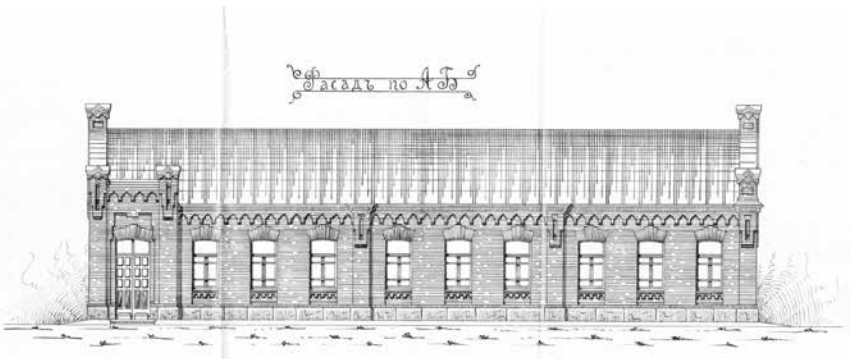

Upseerien asuinalue oli maisemallisesti parhaalla paikalla erillään kasarmialueen keskuksesta. Upseeritalot oli ryhmitelty keskeisessä asemassa olleen *upseerikerhon* ympäristöön. Kerho oli muita alueen rakennuksia vapaamuotoisempi yksikerroksinen tyyppitalo.

Rykmenttiä komentavalla everstillä oli oma yksikerroksinen asuintalonsa, jonka piti toimia myös edustustilana. Sen sisäänkäynnistä päästiin sisäeteiseen, josta oli yhteys kabinettiin ja ruokasaliin. Pääjulkisivun puolella oli sali ja asuinhuoneita. Keittiö sisäänkäynteineen oli toisessa takakulmassa. Korialla tämän tyyppinen talo rakennettiin siellä olleen pataljoonan komentajalle.

Upseeritalot olivat yksi-, kaksi- tai kolmikerroksisia ja niiden pääporrashuone oli rakennuksen keskiosassa. Takapuolella oli yksi tai kaksi keittiönporrasta huoneistojen koon ja määrän mukaan. Keittiöiden yhteydessä oli palvelijanhuoneet. Huoneistojen koko määräytyi upseerin arvoasteen mukaan esikuntaupseerien sekä vanhempien ja nuorempien yliupseerien asuntoihin. Esi- ja yliupseerien huoneistoja oli yleensä yhdistetty samaan taloon tarpeen mukaan.

Lähimpänä rykmentin komentajan taloa olivat everstiluutnanteille tai majureille tarkoitetut esiupseerien asunnot. Niissä oli viiden tai kuuden huoneen asunnot, joissa oli sisäkäymälän lisäksi yleensä myös kylpyhuoneet.

Kapteeninarvoisten vanhempien yliupseerien talojen yleinen tyyppi oli pataljoonakohtainen neljän komppanianpäällikön asuintalo. Huoneistot olivat viiden huoneen kokoisia.

Alla oik.: Riihimäen kolmikerroksisen upseeritalon pohjapiirrokset, sign. Florinski, vahvistettu toukokuussa 1912. Rakennuksessa oli yhteensä viisi esiupseeriasuntoa ja kaksi vanhemman upseerin asuntoa. KA VRP

Alla: Korialle rakennettu neljän vanhemman upseerin eli komppanianpäällikköjen asuintalon pohjapiirrokset (kopio, ei pvm.). Kummassakin kerroksessa oli kaksi viiden huoneen asuntoa. KA VRP

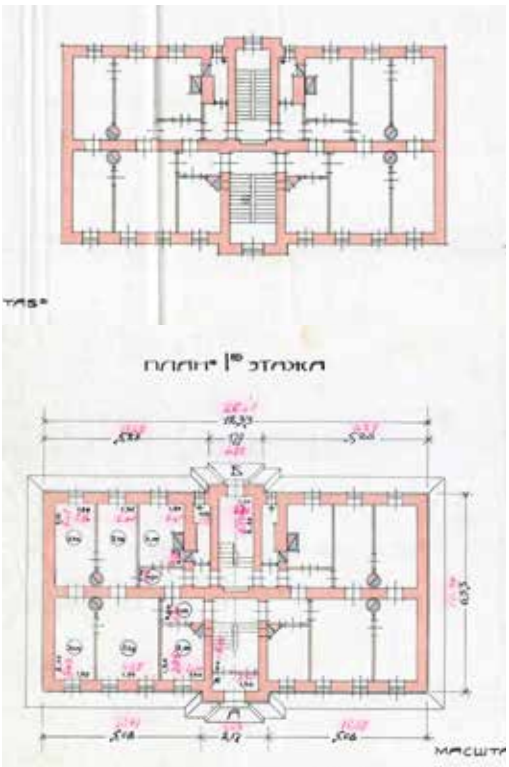

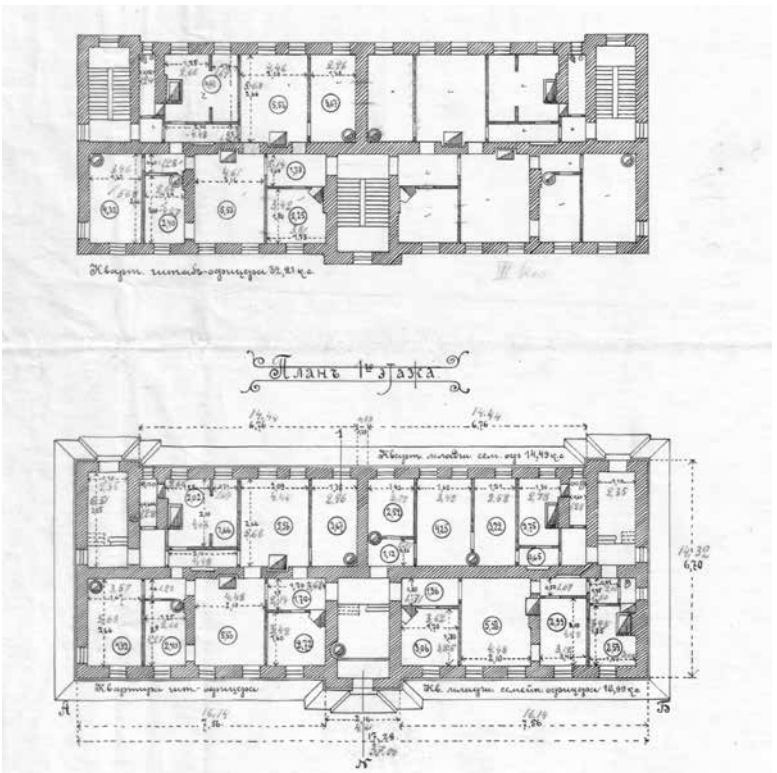

Riihimäen varuskuntasairaala 1920-luvulla, jolloin rakennuksessa oli sairaalan lisäksi Viestipataljoona 2:n esikunta. Ilmola/MV

Perheellisten nuorempien upseerien asunnot käsittivät kolme huonetta, keittiön, wc:n ja palvelijanhuoneen. Esimerkiksi Riihimäellä oli kaksitoista tällaista huoneistoa yhdessä kolmikerroksisessa upseeritalossa. Perheettömillä oli yksi huone vähemmän.

Rykmentin *sairaalat* vastasivat pohjakaavaltaan tarkkampujapataljoonien sairaaloita. Niissä oli kaksi sivukäytävällistä kerrosta ja 36 potilaspaikkaa. Erillisessä T-muotoisessa rakennuksessa oli 9 potilaan tartuntatautiosasto.

Kun tarkkampujarykmentti ja tarkkampujatykistön patteri jakoivat saman varuskunnan, oli niiden alueet erotettu selkeästi toisistaan – Dragsvikissa ja Riihimäellä sekä vuoden 1914 jälkeen täydennetyllä Haminan kasarmialueella välissä oli varuskuntasairaala.

Patterinkasarmit olivat kaksikerroksisia. Vuosina 1911–12 suunnitelluissa kasarmeissa oli yhteensä kahdeksan tupaa noin 205 miehelle. Tupajärjestely riippui siitä, oliko miehistöruokala sijoitettu kasarmin alakertaan, kuten Dragsvikissä, vai erilliseen rakennukseen, kuten Riihimäellä. Dragsvikissä kaikki tuvat olivat yläkerrassa, joten rakennus oli pitempi kuin Riihimäellä, jossa oli neljä tupaa ala- ja yläkerroissa.

Lappeenrannan linnoitukseen rakennetun varuskuntasairaalan 1. kerroksen pohjapiirros, vahvistettu huhtikuussa 1915. Sairaala jäi keskeneräiseksi ja sen tiilirunko purettiin itsenäisyyden ajalla. KA VRP

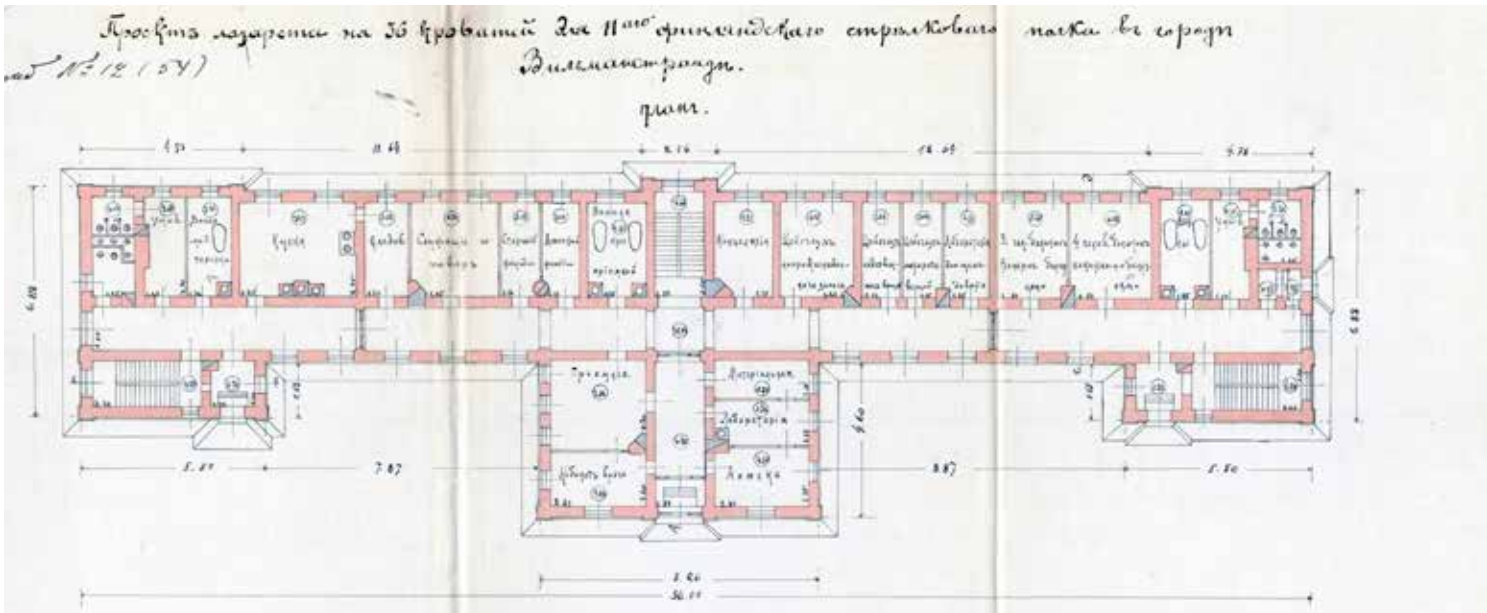

Hämeenlinnan Suomenkasarmin kahden komppanian kasarmi (postikortti v. 1930). HKL

Päätyjen huonejärjestys poikkesi pataljoonankasarmeista siinä, että porrashuoneet oli sijoitettu sisemmäs, välittömästi tupien viereen. Niiden toisella puolella olivat pesu- ja käymälätilat sekä vääpelin, aliupseerien ja vapaaehtoisten huoneet. Dragsvikin kasarmin alakerrassa oli patterin oma keittiö ja ruokala, asevarasto, luokat, kanslia ym. tiloja.

Santahaminaan rakennettiin vuonna 1911 kaksi kasarmia 197. Lesnoin Jalkaväkirykmentin kasarmialueen täydennykseksi. Kaksikerroksiset, kahden komppanian kasarmit vastasivat tyypiltään Riihimäen patterikasarmia, mutta tuvat olivat hieman pienemmät – tilaa oli yhteensä 192 miehelle.

Dragsvikin patterikasarmin pohjapiirrokset, sign insinöörieversti Walter, vahvistettu mm. päätyjen tilanjakoon tehdyin muutoksin heinäkuussa 1911. KA VRP

Vuoden 1914 tienoilla ja ensimmäisen maailmansodan aikana suunnitellut patterin tai kahden komppanian kasarmit mitoitettiin sodan ajan vahvuuksille. Hämeenlinnan Linnan- ja Suomenkasarmeille rakennettiin yhteensä

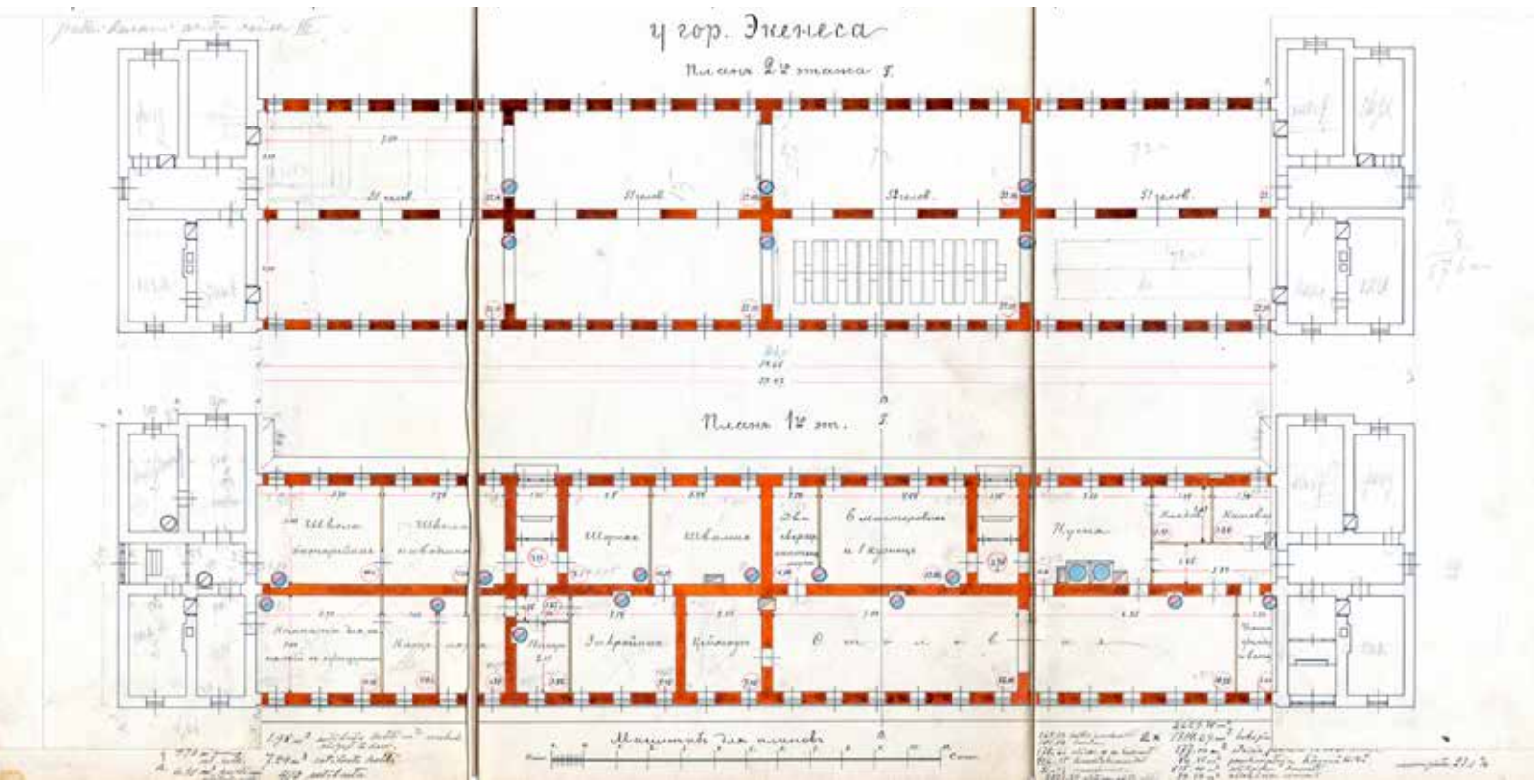

Kouvolan pataljoonankasarmi ja sen vasemmalla puolella opetuskomennuskunnan kasarmi. Keski-Suomen Rykmenttiä koulutetaan vuonna 1924. MV

kolme kahden komppanian kasarmia. Niistä yksi oli kaksikerroksinen ja kaksi kolmikerroksisia sisältäen keittiön ja ruokalan. Kaikissa oli kymmenen tupaa eli kaksi enemmän kuin aiemmin rakennetuissa kasarmeissa. Haminaan rakennettiin kaksi vastaavaa kaksikerroksista kasarmia jalkaväelle ja tykistölle, toinen linnoituksen sisä- ja toinen ulkopuolelle.

Lappeenrannan Rakuunanmäelle heinäkuussa 1914 vahvistetun suunnitelman mukaan rakennetussa 22. Mörssäritykistöpatteriston patterinkasarmissa oli kerroksittain viisi 27 hengen tupaa yhteensä 270 miehelle. Rakuunanmäelle rakennettiin myös tarkkampujarykmentin kahden komppanian kasarmi elokuussa 1915 vahvistetun piirustuksen mukaan. Huonejärjestykseltään se vastasi suurempia pataljoonankasarmeja, ja siinä oli kahdessa kerroksessa yhteensä 16 tupaa noin 370 miehelle.

Vaikka tarkkampujaprikaatien tyyppisuunnitelmilla pyrittiin saamaan aikaan tasalaatuista rakentamista, oli rakennustöiden valvonta usein vajavaista. Itsenäisyyden alussa, kasarmi- ja asuinrakennusten kylmyydestä ja vetoisuudesta tulleiden valitusten jälkeen suoritetuissa tarkistuksissa havaittiin, että esimerkiksi välipohjien täytteet olivat usein vajaita tai puuttuivat kokonaan ja uunit olivat tehottomia.[58]

Kouvola ja Koria

Kolmannen prikaatin kasarmialueet sijoittuivat Pietarista Helsinkiin vievän radan varrelle. Niistä ensimmäinen, 11. Suomenmaalaiselle Tarkkampujarykmentille kuulunut oli hieman sivussa Lappeenrannan kasarmialueilla. Sen kasarmialueita täydennettiin vasta vuodesta 1914 alkaen.

Seuraavana oli silloisen Kouvolan asemakylän rautatieristeys, johon vuonna 1912 siirtyivät Viipurista *12. Suomenmaalaisen Tarkkampujarykmentin* esikunta ja toinen sen pataljoonista. **Kouvolan** kasarmialue sijoittui rautatieaseman luoteispuolelle, Savoon johtavan radan varteen. Savon radan linja kulki alun perin kasarmialueen itäpuolitse, eikä nykyistä reittiään – lähestymissuunta oli toki silloinkin idästä, Pietarista eikä Helsingistä päin.

Kouvolan ja samaan rykmenttiin kuuluneen Korian kasarmialueiden sotilasrakennuskomitean puheenjohtajana oli rykmentin komentaja eversti *Grigori Pogon*. Rakennukset suunnitellut teknikko oli latvialainen siviiliinsinööri *A. Gammelberk*. Alueen maastonmuodot ja laajuus mahdollistivat rakennusten verrattain väljän sijoittelun ja toimintojen jakamisen selkeisiin kokonaisuuksiin.

Upseerien asuinalue oli radan varressa alueen itälaidassa, etelä-pohjoissuuntaisella harjulla. Siitä länteen, pienen puistoksi istutetun notkelman (nyk. Rykmentinpuisto) toisella puolella oli sairaala-alue ja laaja kasarmikenttä mel-

Alla. Kouvolan kasarmialueen asemapiirros vuodelta 1918. KA SSKO

ko tasaisella ylänkömaalla. Talous- ja huoltorakennusten alue oli pohjoiseen laskevassa rinteessä. Kasarmialueen eteläosassa, erillään pienen mäen harjalla oli rykmentin kirkko.

Pataljoonankasarmi rakennettiin kasarmikentän länsilaidalle. Keittiö- ja ruokailurakennus, leipomo ja ruokavarastot olivat sen vieressä kentän pohjoissivulla. Kentän eteläsivulla olivat opetuskomennuskunnan sekä konekivääri-, viesti- ja tiedustelukomennuskuntien kasarmit. Kentän itäkulmassa oli aliupseerien ja ei-taistelevan miehistön asuintiloja ja verstaita sisältävä rakennus. Kentän pohjoissivulle rakennettiin vuonna 1913 ratsutiedustelukomennuskunnan yksikerroksinen kasarmi.

Kasarmikentän itäsivulta upseerien asuinalueelle vieneen tien varrella oli esikunta- ja päävartiorakennus sekä rykmentin ase- ja varusvarasto. Esikunnan eteläpuolella oli rykmentin sairaala ja sen tartuntatautien osasto. Länteen Kymintehtaalle vieneen tien, eli nykyisen Kasarminkadun varrella oli rykmentin 300 metriä pitkä sisäammuntahalli.

Kasarmialueen pohjoisosan erillisessä rakennusryhmässä oli kolmikerroksinen 15 asunnon aliupseeritalo sekä mm. 52 ja 66 hevosen tallit, paja ja metallisepän verstas sekä saunarakennus.

Upseerialueen rakennukset olivat arvoasteiden mukaisessa jonossa puistoaluetta reunustavan tien varressa. Pohjoispäässä oli hierarkian ylimpänä olleen rykmentinkomentaja Pogonin talo. Siitä etelään oli kaksi samanlaista kaksikerroksista esiupseerien taloa. Molemmissa oli neljä viiden huoneen asuntoa.

Keskellä upseerialuetta, kasarmikentälle johtavan tien päässä oli upseerikerho. Sen eteläpuolella oli kolme yliupseerien asuintaloa: kaksikerroksisista taloista toisessa oli huoneistot 4 perheelliselle ja toisessa 8 perheettömälle upseerille sekä kolmikerroksisessa talossa 12 perheettömälle upseerille. Upseeritaloilla oli omat pihamaansa, jossa olivat mm. halkoliiterit ja jääkellarit.

Alla: Korian kasarmialueen asemapiirros, joka on vahvistettu huhtikuussa 1912. Kymijoen ranta on oikealla ja rautatie alareunassa. KA VRP

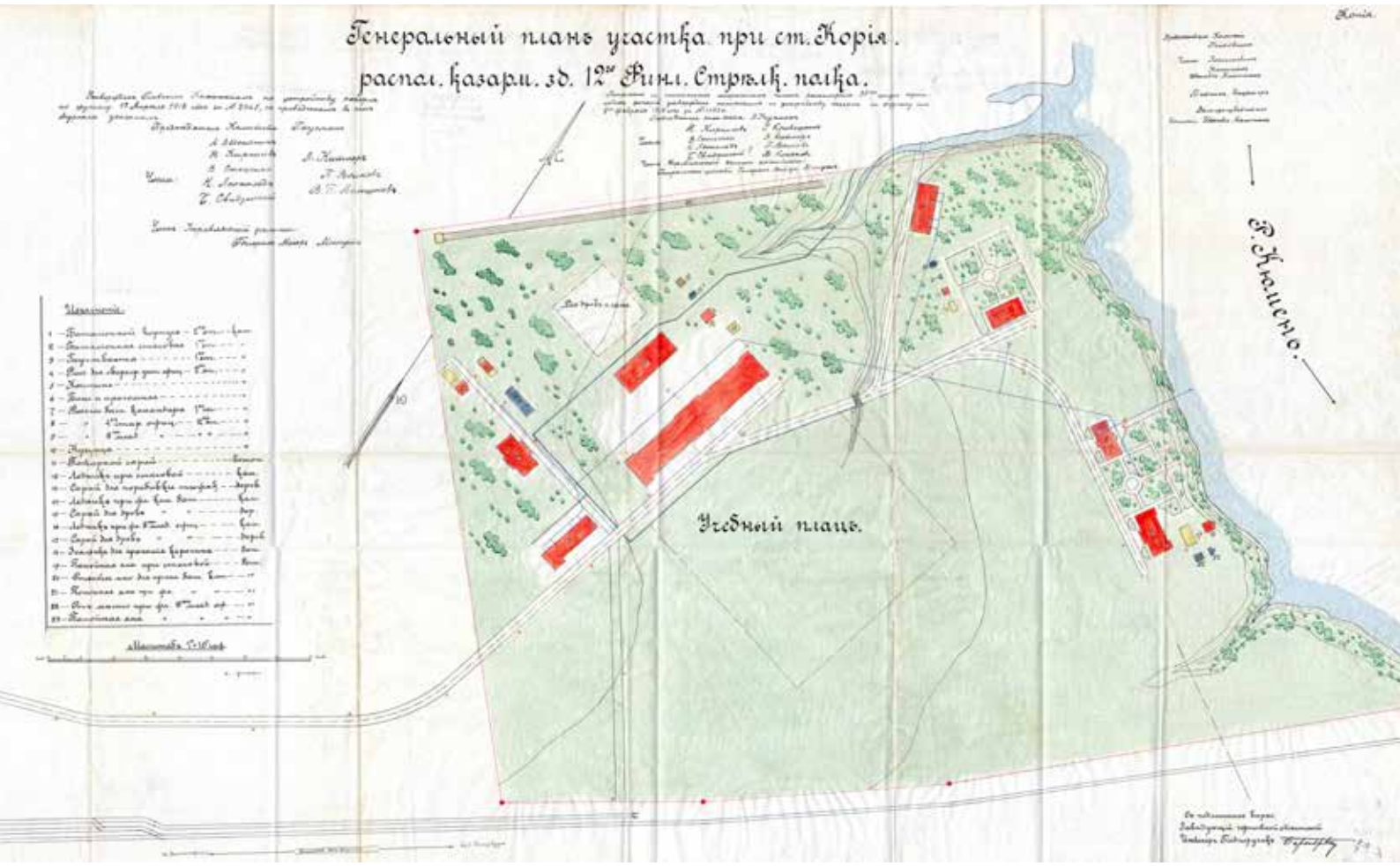

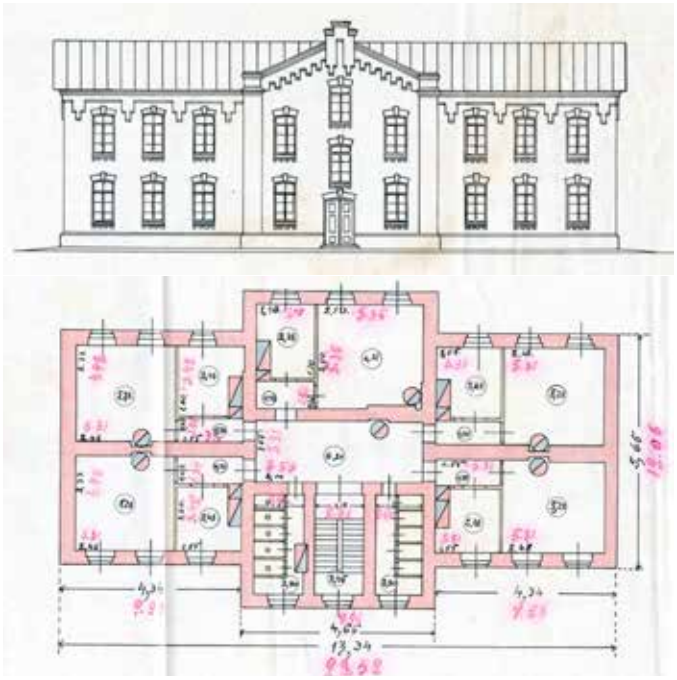

Korian aliupseeritalon julkisivu ja 2. kerroksen pohjapiirros (kopio, ei pvm.). KA VRP

Rykmentin toisen pataljoonan kasarmialue oli viisi kilometriä lännempänä, Kymijoen ylittävän rautatiesillan toisella puolella **Korialla**. Vuosina 1911–15 rakennetun kasarmialueen rakennukset oli ryhmitelty peltoaukean pohjoislaidalle, lännestä, Korian asemalta tulevan tien varteen. Alue oli jaettu kahteen osaan siten, että miehistön ja aliupseerien majoitus oli aseman puolella ja upseeriasunnot idässä Kymijoen rannan myötäisesti.

Pataljoonankasarmi sekä ruokala- ja keittiörakennus vastasivat Kouvolassa olleita. Niiden vieressä oli yksikerroksinen pataljoonan esikunta-, päävartio- ja sairastuparakennus, kaksikerroksinen 10 huoneiston aliupseeritalo sekä pienehköjä talousrakennuksia. Sauna oli erillään Kymijoen rannan puolella.

Korialla oli kolme upseeritaloa. Pohjoisimmassa yksikerroksisessa rakennuksessa oli pataljoonankomentajan viiden huoneen asunto ja yhden perheettömän nuoremman upseerin huoneisto. Etelämpänä oli kaksi perheellisten upseerien kaksikerroksista taloa. Toisessa oli neljän vanhemman upseerin

Korian kasarmialuetta vuonna 1962. Etualalla vasemmalla on venäläisaikainen pataljoonan esikunta-, päävartio- ja sairastuparakennus. Sen vieressä on pataljoonankasarmi, johon on tässä vaiheessa jo rakennettu keskikäytävät. Esikunnan takana on vuosina 1923–24 rakennettu puinen aliupseeritalo ja oikealla vuonna 1936 rakennettu Pioneerikoulu. SA-kuva

eli komppanianpäällikköjen viiden huoneen asunnot ja toisessa kahdeksan nuoremman upseerin kolmen huoneen asunnot.[59]

Hennala

Lahden **Hennalan** kasarmialue on avarissa peltomaisemissa rautatien etelä- ja Lahden kaupungin lounaispuolella. Lahden sotilasrakennuskomitean puheenjohtajana oli vuonna 1912 eversti *Grebner*, mutta komitean teknikon nimi ei ole tiedossa puutteellisen piirustusaineiston takia.

Kolmatta prikaatia muodostettaessa 1910 Hennalaan oli tarkoitus sijoittaa 11. Suomenmaalainen Tarkkampujarykmentti. Se jäi kuitenkin väliaikaiseen sijoituspaikkaansa Lappeenrantaan. Kesäkuun 1914 jälkeen laaditussa Hennalan asemakaavassa alue oli määritelty 9. Tarkkampujarykmentin käyttöön. Hennalan vastavalmistuneisiin kasarmeihin oli kuitenkin ainakin vuosina 1912–13 majoitettuna Kuopiosta siirretyn *5. Suomenmaalaisen Tarkkampujarykmentin* toinen pataljoona, kun taas 9. rykmentti oli Vaasassa. Hennalaan rakennettiin myös *3. Suomenmaalaisen Tarkkampujaprikaatin* esikunnan tilat.

Kasarmialueelle antaa oman leimansa mäennyppylä, jonka ympärille keskeisimmät rakennukset sijoittuvat. Kaksi pataljoonankasarmia ovat mäen itäpuolella, etelästä pohjoiseen vievän pääväylän, nykyisen Paraatikadun varrella. Harjoituskenttä sijoittui pellolle kasarmien itäpuolelle.

Komennuskuntien kasarmit, aliupseeriasunnot sekä huolto- ja sairaalarakennukset ovat mäen pohjois- ja eteläpuolia viistävien kahden diagonaalitien varsilla sekä ne yhdistävän länsipuolisen kentän äärellä – kentän paikalla on nykyään Lahden pääpoliisiasema. Ylhäisellä paikalla mäen päällä oli rykmentin keskeneräiseksi jäänyt kirkko.

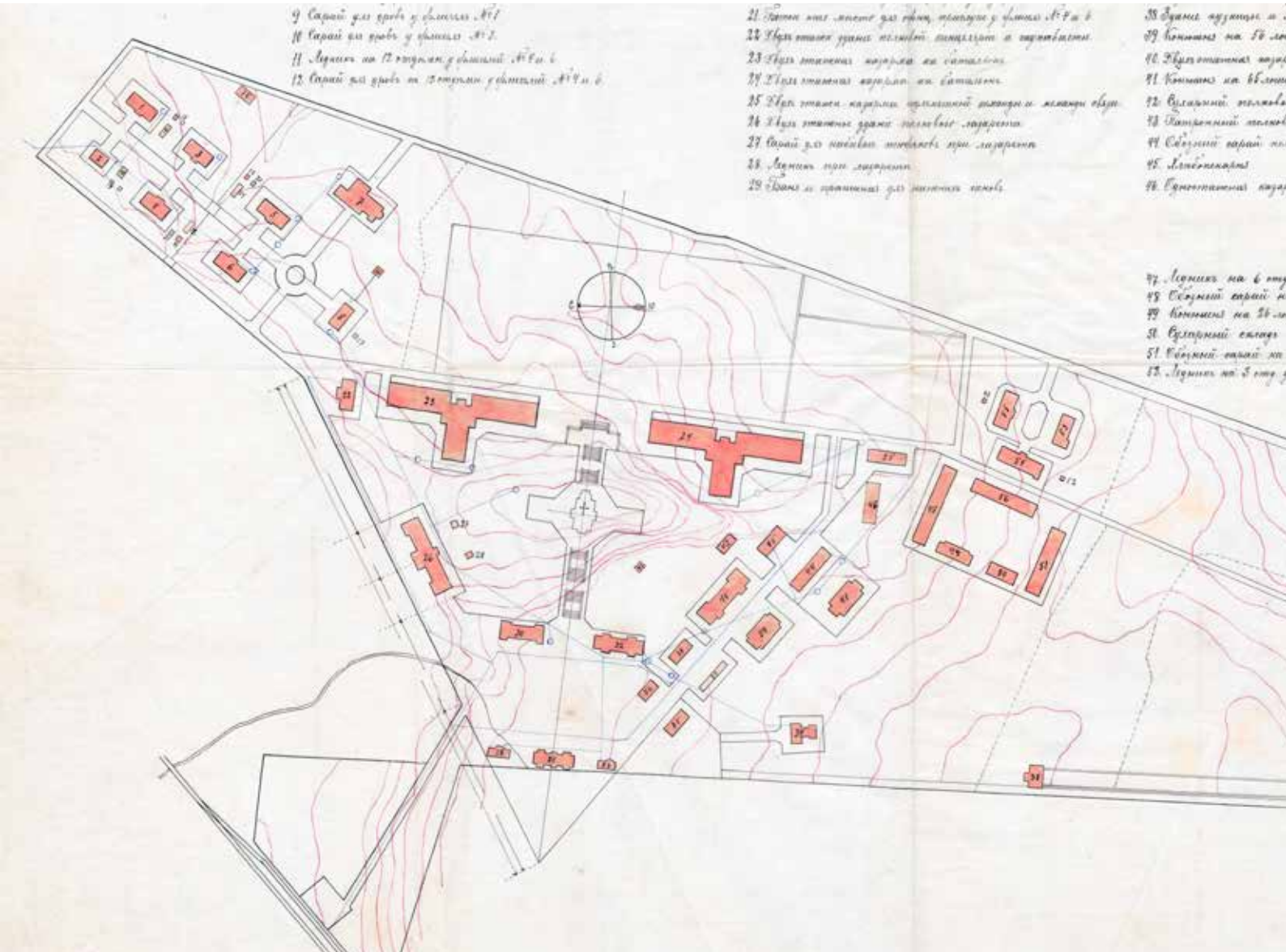

Hennalan kasarmialueen asemapiirroksen pohjoisosa (pohjoinen vasemmalla). Päiväämättömän piirroksen on vahvistanut Läntisen insinööripiirin ja sotilasmajoitusosaston päällikkö, insinöörieversti Klevezal, joka oli tässä toimessa kesäkuusta 1914 lähtien. Asemakaavan keskiosaan sijoittuvat 9. Suomenmaalaisen Tarkkampujarykmentille tarkoitetut miehistö-, aliupseeri- ja huoltorakennukset. Vasemmalla on upseerialue kerhoineen, oikealla 3. Suomenmaalaisen Tarkkampujaprikaatin esikunta- ja varikkoalue sekä alareunassa rautatie. KA VRP

Upseerien asuinalue on kasarmialueen koilliskulmassa. Upseeritalot oli ryhmitelty alueen päästä päähän ulottuvan puistotien molemmin puolin. Rykmentin komentajan yksikerroksinen asunto oli tämän akselin eteläpäässä ja siitä pohjoiseen yhteensä viiden esikuntaupseerin sekä 12 vanhemman ja 30 nuoremman yliupseerin asunnot. Upseeritalot olivat kolmikerroksisia paitsi viimeisessä kulmassa sijainnut kolmen perheellisen nuoremman upseerin talo. Upseerikerho ja upseerien sauna olivat sivummalla idässä.

Kasarmialueen eteläpuolella oli tarkkampujaprikaatin esikunta-alue, joka oli ainoa lajissaan Suomessa, vaikkakaan sitä ei saatu viimeisteltyä käyttökuntoon ennen prikaatin siirtymistä rintamalle. Kolmannen prikaatin kaksikerroksinen esikunta, sen komentajalle, kenraalimajuri *Stanislav Stelnitskylle* tarkoitettu yksikerroksinen asuintalo ja kolmikerroksinen kuuden esikuntaupseerin asuintalo muodostivat oman rauhallisen pihapiirinsä kasarmialuetta idässä rajaavan tien, nyk. Helsingintien varteen. Paraatitien länsipuolella oli prikaatin varikkoalue, jossa oli yksi suuri varusvarasto, kaksi kuormastovajaa, korppuvarasto ja hevostalli.[60]

Riihimäki ja Hämeenlinna

Pietarin ja Hämeenlinnan ratojen risteyksessä sijaitsi **Riihimäen** kasarmialue. Rataristeyksen pohjoispuolelle, hankalan pitkälle ja kapealle tontille rakennettiin kasarmit *10. Suomenmaalaista Tarkkampujarykmenttiä* ja *3. Suomenmaalaisen Tarkkampujatykistöpatteriston* 3. Vuoripatteria varten. Kasarmialueelle vedettiin pääradalta pistoraide.

Rykmentin alue sijoittui alueen pohjoisosan leveämmälle ja verrattain tasaiselle, itään päin nousevalle rinnemaalle. Sen läpi kulki vanha maantie, nykyinen Talteentie. Vuoripatteri sai vuonna 1912 käyttöönsä varuskunnan kapean ja mäkisen eteläpään. Tarkkampujarykmentti oli sen sijaan vielä vuonna 1913 väliaikaissijoituksessa Kuopiossa.

Hennalan kasarmialue etelästä kesäkuussa 1934. Etualalla on alun perin 3. prikaatin esikuntaa ja varikkoa varten rakennettu alue. IVKK

Riihimäen pataljoonankasarmeista pohjoisempi 1920-luvulla. Etualalla näkyy kasarmialueelle tuleva pistoraide. MV

Riihimäen sotilasrakennuskomitean puheenjohtajana oli 2. Suomenmaalaisen Tarkkampujatykistöpatteriston komentaja eversti *Mihail Andrejev*. Hänen jälkeensä, huhtikuussa 1912 toimeen nimitettiin 50. Jalkaväkidivisioonan 1. Prikaatin komentaja kenraalimajuri *Wilhelm Malm*. Suunnitelmat laati komitean teknikko, insinöörieverstiluutnantti (1911) *Nikolai Florinski*, joka vastasi myös Hämeenlinnan samanaikaisista kasarmitöistä. Florinski oli ilmeisesti Läntisen Suomenmaalaisen insinööripiirin palveluksessa ja mm. voitti vuonna 1909 järjestetyn suunnittelukilpailun Helsinkiin rakennettavasta nk. Rauhan kappelista – tosin kappelia ei toteutettu näillä suunnitelmilla.

Rykmentin alueen lävisti etelä-pohjoissuuntainen päätie, jonka varteen kaksi pataljoonankasarmia rakennettiin. Alkuperäisessä asemapiirroksessa kasarmit oli tosin sijoitettu idemmäs ylärinteeseen niin, että niiden eteen olisi jäänyt leveä harjoituskenttä. Tähän taaempaan linjaan rakennettiin opetuskomennuskunnan sekä konekivääri-, tiedustelu- ja viestikomennuskuntien kasarmit. Pataljoonien ruokalat olivat kasarmien molemmilla sivuilla.

Esikunta- ja päävartiorakennus oli kasarmien pohjoispuolella vanhan maantien linjassa ja sen takana, pienen mäennyppylän takana oli upseerien asuinalue. Sen etummaisina rakennuksina olivat rykmentin komentajan asuintalo, viiden esikuntaupseerin talo ja upseerikerho. Pohjoiseen päin laskeutuvassa rinteessä olivat melko vapaassa muodostelmassa samat upseeritalot kuin Hennalassakin eli kaksi vanhempien upseerien 6 huoneiston taloa, kaksi nuorempien upseerien 12 huoneiston taloa sekä taaimpana yksikerroksinen kolmen nuoremman upseerin asuintalo upseerisaunan vieressä.

Talous- ja huoltorakennusten alue oli kasarmialueen länsireunalla oman kokoojatiensä varressa. Rykmentin sisäampumarata oli sijoitettu niiden taakse, varuskuntatontin pohjoislaidan suuntaisesti. Etelämpänä, lähempänä kasarmeja oli 24 perheen aliupseeritalo.

Kasarmien eteläpuolella olevilla mäennyppylöillä oli rykmentin keskeneräiseksi jäänyt kirkko ja sairaala-alue. Päätie mutkitteli korkeimmat kukkulat kiertäen sairaalan ohi etelään vuoripatterin alueelle. Ensimmäisenä se ohitti viiden potilaan sairastallin ja sen jälkeen hevostallien, kuormastovajojen ja varastojen muodostaman rakennusryhmän. Mutkan jälkeen oli vuorossa paja- ja verstasalue, patterin ruokala sekä kahdeksan perheellisen aliupseerin asuintalo. Vuoripatterin kasarmi sijaitsi niiden yläpuolella mäen päällä.

Tykistön upseerialue oli varuskunnan eteläpäässä omalla mäellään. Se käsitti kaksi asuinrakennusta: patterinpäällikön ja yhden nuoremman upseerin

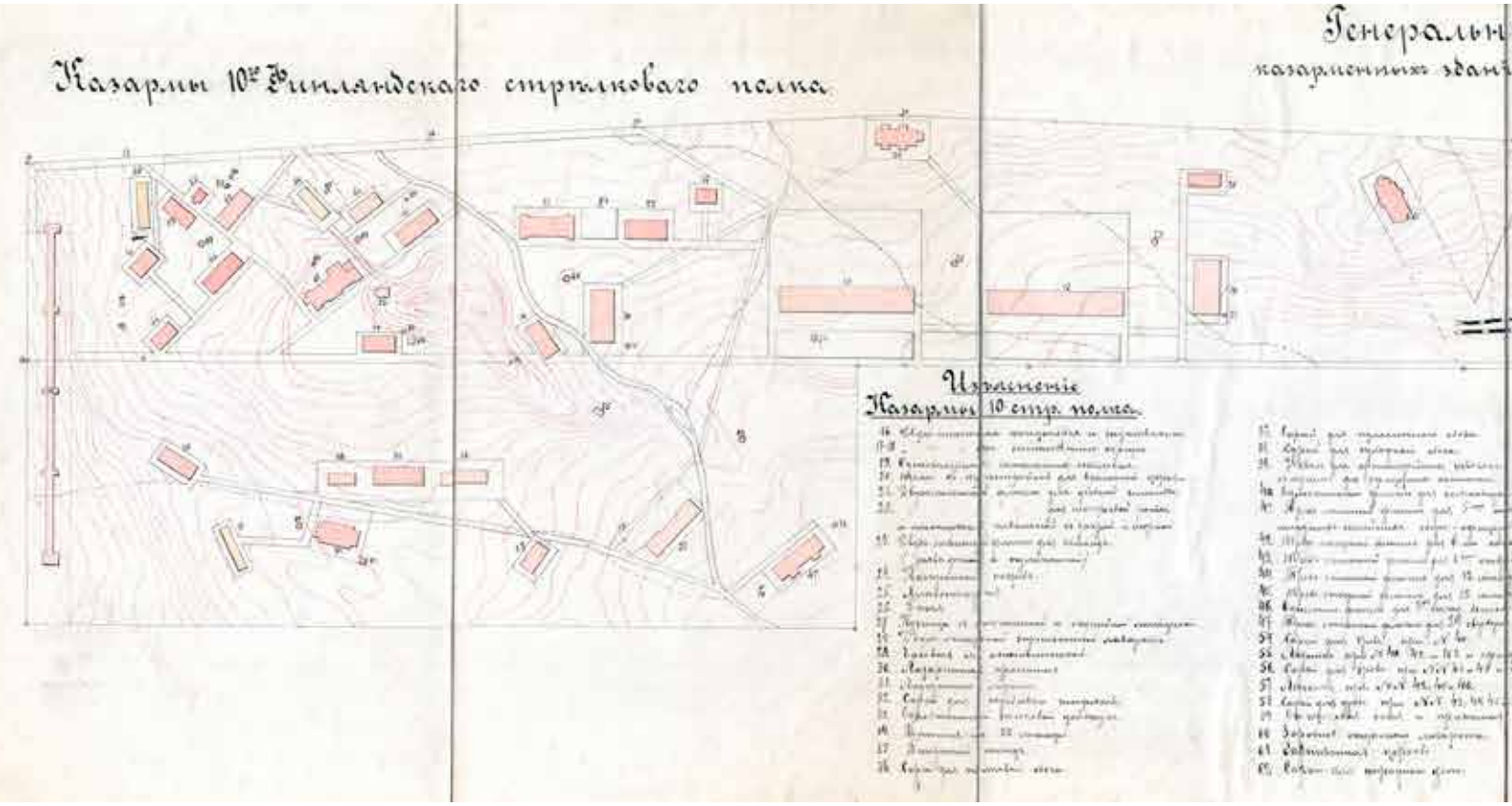

Riihimäen varuskunnan asemapiirros, jossa vasemmalla (pohjoisessa) 10. Suomenmaalaisen Tarkkampujarykmentin alue ja oikealla 3. Suomenmaalaisen Tarkkampujatykistöpatteriston 3. Vuoripatterin alue. Keskellä on esitetty pistoraiteen linjaus. Päiväämättömän piirroksen on vahvistanut kesäkuusta 1914 lähtien Läntisen insinööripiirin ja sotilasmajoitusosaston päällikkönä ollut insinöörieversti Klevezal. KA VRP

yksikerroksisen talon sekä kaksikerroksisen kahden vanhemman ja kahden nuoremman upseerin asuintalon.

Riihimäen sotilasrakennuskomitea ja sen teknikko, insinöörieverstiluutnantti Florinski suunnittelivat myös Hämeenlinnaan Linnankasarmille ja Suomenkasarmille 9. Tarkkampujarykmentille tarkoitetut, mutta siellä vuodesta 1908 olleen *4. Suomenmaalaisen Tarkkampujarykmentin* käyttöön tulleet rakennukset sekä todennäköisesti myös Poltinahon tykistövaruskunnan uudisrakennukset.

Kaksi **Suomenkasarmin** komppaniankasarmia oli palanut 1900-luvun alussa. Niiden ja yhden puretun komppaniankasarmin paikalle rakennettiin ilmeisesti vuonna 1912 rykmentin toiselle pataljoonalle kaksi kahden komppanian kasarmia ja suuri upseerirakennus. Toisen kasarmin alakertaan tuli uusi ruokala, joten vanha puinen purettiin ja sen tilalle rakennettiin tiilinen upseerikerho. Kasarmialueen eteläosaan rakennettiin konekivääri-, tiedustelu-

Alla: Riihimäen kolmikerroksisen upseeritalon julkisivu- ja pohjapiirrokset, sign. Florinski, vahvistettu toukokuussa 1912. KA VRP

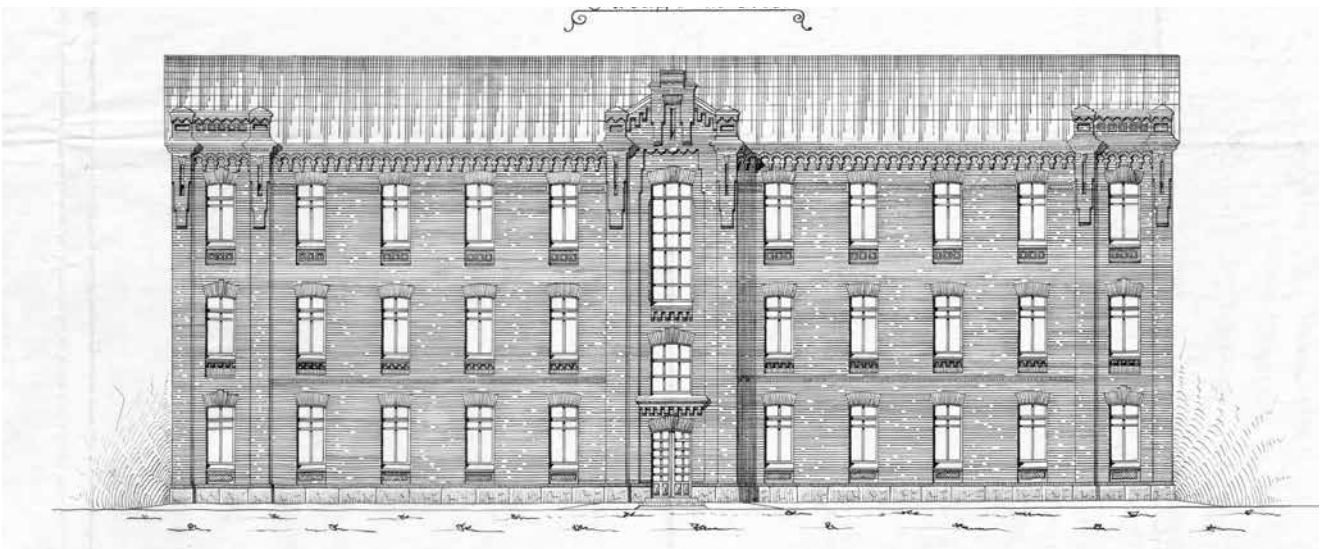

Alla: Hämeenlinnan Suomenkasarmit todennäköisesti 1950-luvulla otetussa ilmakuvassa, jossa alue oli vielä pitkälti venäläisaikaisessa asussaan. Etualalla oikealla tiilinen kolmikerroksinen aliupseeritalo ja siitä vasempaan konekivääri-, tiedustelu- ja viestikomennuskuntien kasarmi. MPKK

Hämeenlinnan Linnankasarmin kahden komppanian kasarmi, jonka pohjakerroksessa oli ruokala. SA-kuva

ja viestikomennuskuntien kasarmi sekä kolmikerroksinen aliupseerirakennus, joista viimeksi mainittu on purettu.

Linnankasarmille rakennettiin rykmentin toisen pataljoonan käyttöön kahden komppanian kasarmi, joka täydensi vanhoja komppaniankasarmeja, sekä kolmikerroksinen upseeritalo. Tänne sijoitettiin myös mm. rykmentin ratsutiedustelukomennuskunnan kasarmi ja hevostalli.

Poltinaholle oli vuosina 1911–12 majoitettu koko vastaperustettu *3. Suomenmaalainen Tarkkampujatykistöpatteristo* sekä tykistön varikko. Sinne ei kuitenkaan rakennettu uusia patterikasarmeja ilmeisesti siitä syystä, että patteriston sijoitus oli ajateltu vain väliaikaiseksi – yhdelle patterille rakennettiin kasarmeja Riihimäelle ja kaksi patteria oli vuoden 1914 suunnitelman mukaan tarkoitus sijoittaa Lappeenrannan Rakuunanmäelle. Poltinaholle rakennettiin kuitenkin kaksi nykypäivään säilynyttä kolmikerroksista upseeritaloa, (purettu) aliupseeritalo vanhempien aliupseeritalojen jatkoksi sekä kaksi kookasta hevostallia.[61]

Dragsvik ja Iso-Heikkilä

Viides vuonna 1910 perustettu uusi varuskunta oli kaksi kilometriä Tammisaaren kaupungin itäpuolella **Dragsvikissä**. Hankoon johtavan rautatien suojaamisen lisäksi sen päätehtävänä oli muiden 1. Tarkkampujaprikaatiin kuuluneiden joukkojen tapaan estää maihinnousut Lounais-Suomeen, ja erityisesti Hankoniemen ja Lappohjan alueelle.

Varuskunnan valmistuttua sen jakoivat keskenään Hämeenlinnasta muuttanut *4. Suomenmaalainen Tarkkampujarykmentti* ja *1. Suomenmaalaisen Tarkkampujatykistöpatteriston* 3. Vuoripatteri. Tammisaaren (2.) sotilasrakennuskomitean puheenjohtajana oli everstiluutnantti *Glešbov*. Rakennussuunnitelmat laati insinöörieversti *William Walter*, joka oli työskennellyt sekä Viaporin että Kronstadtin insinöörihallinnoissa. Hänestä tuli Viipurin insinöörihallinnon päällikkö kesällä 1913 ja syksystä 1915 alkaen myös Viaporin vt. insinöörien päällikkö. Kenraalimajuriksi ylennettynä hän oli vakinaisessa insinööripäällikön toimessa Viaporissa vuoden 1916 lopusta venäläisten lähtöön 1918 asti.

Kasarmialue käsittää leveän kaistaleen Dragsvikinlahden pohjoisrantaa vanhan Tammisaareen johtavan tien eteläsivulla. Tontin rantaan päin viettävä maasto oli muihin saman ajan kasarmialueisiin verrattuna asemakaavallisesti helppo suunnittelukohde. Walter jakoi alueen selkeään ruutukaavaan.

Asemapiirroksissa seitsemän leveää katulinjaa johti Tammisaaren maantieltä alas rantaa kohti ja rakennukset sijoittuivat pääosin niitä yhdistävien poikkikatujen varsille tasamaalle. Käytännössä ainoastaan osa katulinjoista raivattiin maastoon ja maantieltä rantaan asti vei ainoastaan rykmentin

Oik.: Osa Dragsvikin asemakaavasta, jonka on laatinut insinöörieversti Walter. Toukokuussa 1913 vahvistetussa piirroksessa on esitetty 4. Suomenmaalaisen Tarkkampujarykmentin alue. KA SSKO

alueen pääkatu. Lisärakentamisen myötä tämäkin katulinja on myöhemmin katkaistu.

Ruutuasemakaavan itäosa varattiin tarkkampujarykmentin rakennuksille ja länsipuolella oli vuoripatterin pienempi rakennusryhmä. Niiden välisessä korttelissa oli rykmentin sairaala-alue. Rykmentin ja patterin omille harjoituskentille jäi tilaa ruutukaavan sivuille jääviltä tontinosilta. Rykmentin harjoituskentän eteläpuolella oli lisäksi muutamia varastorakennuksia.

Rykmentin kasarmialueen pohjoisimmista kortteleista kaksi oli varattu pataljoonankasarmeille ja niiden ruokaloille sekä kolmas, itäisin, huoltorakennuksille. Kasarmikorttelien takana olevan poikkikadun varressa oli ruokaloiden sisäänkäyntien lisäksi leipomo, kaksi kasarmia konekivääri-, tiedustelu- ja viesti- sekä opetuskomennuskunnille sekä esikunta- ja päävartiorakennus. Ratsutiedustelujoukkueen kasarmi rakennettiin vasta vuonna 1914 muun kasarmialueen tultua valmiiksi. Se sijoitettiin vapaaksi jääneeseen pohjoiskortteliin maantien välittömään läheisyyteen.

Eteläisin poikkikatu oli varattu asunnoille. Aikakauden valokuvissa kadun pituussuuntaiset näkymät ovat lähes kaupunkimaiset. Länsiosassa kadun pohjoissivulla oli 24 perheellisen aliupseerin asuintalo. Idempänä, poikkikadun eteläpuolella oli nuorempien upseerien kortteli, jossa oli kaksi 12 asunnon taloa – suuremmassa oli perheasuntoja – ja yksi neljän asunnon talo rantaan

Yllä: Dragsvikin eteläisin poikkikatu 1930-luvulla. Teoksesta Suomela, Dragsvik-Tammiharjun alueinventointi

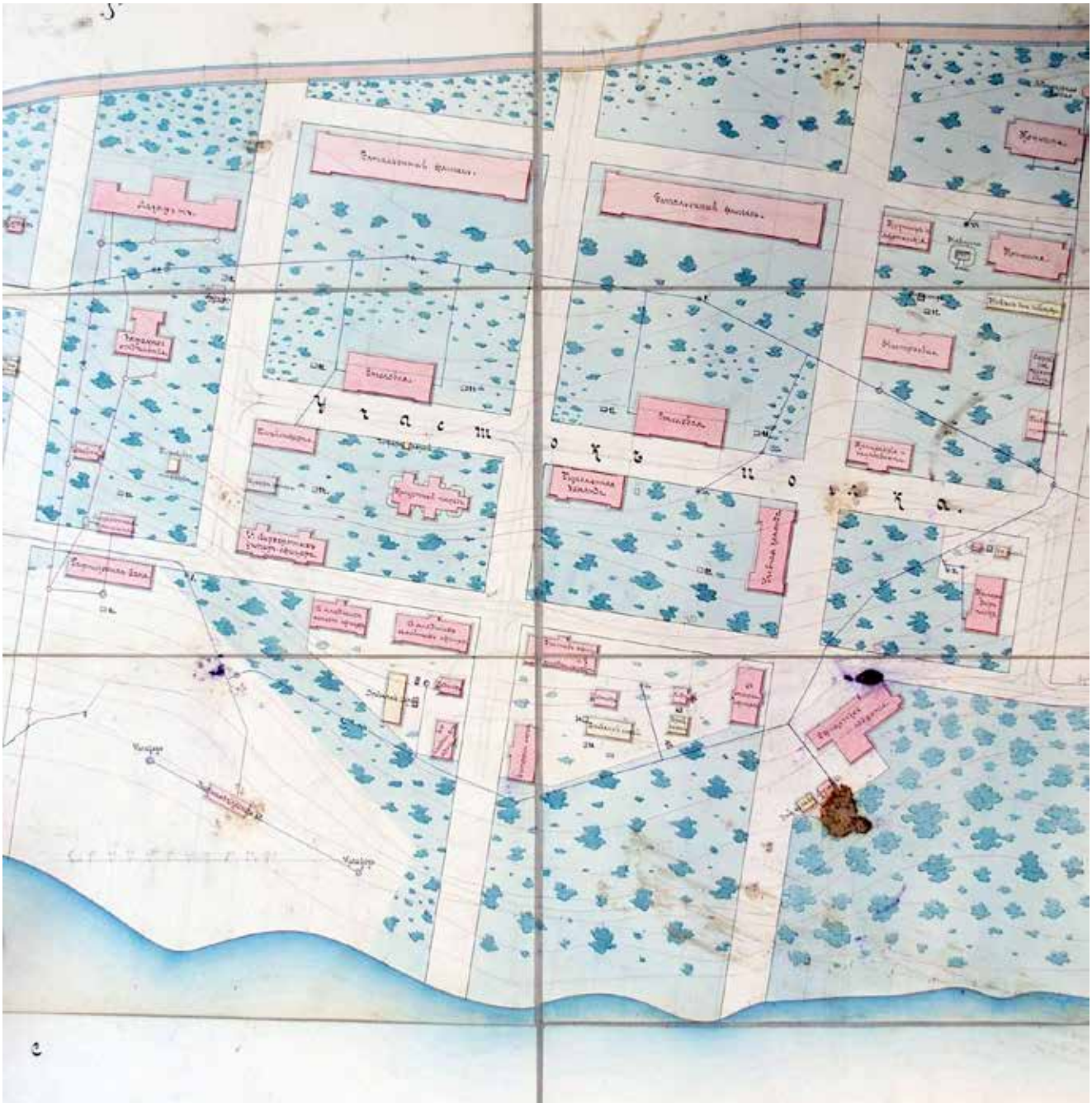

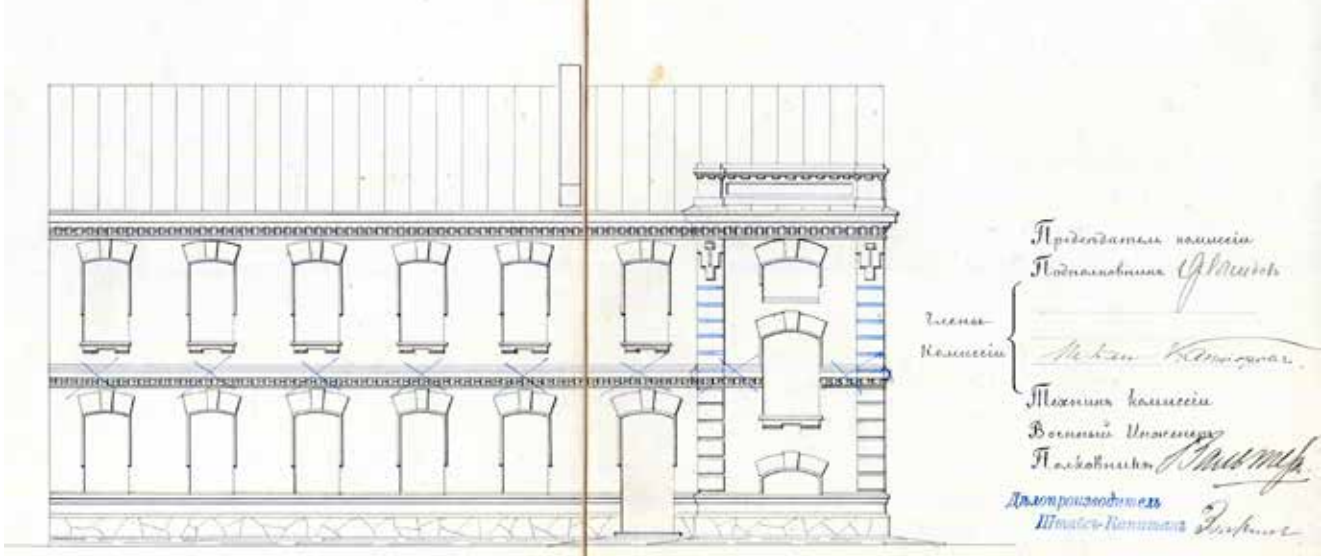

Dragsvikin opetuskomennuskunnan kasarmin fasadin periaatepiirustus, jonka vieressä on Tammisaaren sotilasrakennuskomitean puheenjohtajan, jäsen(t)en, teknikon insinöörieversti Walterin ja sihteerin nimikirjoitukset. Sinisellä merkityt julkisivua yksinkertaistavat muutokset teki pääkasarmirakennuskomitea Pietarissa. Se vahvisti suunnitelman muutoksin heinäkuun lopussa 1911. KA VRP

vievän kadun varressa. Näillä asuintaloilla oli yhteinen pihamaa, jossa oli halkovarasto ja jääkellari.

Seuraavassa korttelissa itään päin, yhteisen pihamaan jakaen oli kaksi vanhempien upseerien kuuden huoneiston taloa ja esikuntaupseerien viiden huoneiston talo, jossa oli myös pari nuoremman upseerin asuntoa. Upseerikerho oli asemoitu katulinjaan nähden vinosti maaston korkeuskäyrien mukaisesti. Rykmentin komentajan talo oli omassa rauhassaan kasarmialueen kaakkoiskorttelissa.

Toisin kuin muut poikkikadut, asuntokatu jatkui länteen sairaalan ohi aina vuoripatterin alueelle asti. Sen varrella oli mm. varuskuntasauna sekä vuoripatterin huolto- ja varastorakennuksia. Vuoripatterin majoitustilat oli keskitetty ruutukaava-alueen luoteiskulmaan.

Vuoripatterin kasarmin alakerrassa oli keittiö- ja ruokala. Kasarmin luona oli pienehkö vartiotalo. Perheellisille aliupseereille oli neljän huoneiston talo sekä kahdelle nuoremmalle ja kahdelle vanhemmalle upseerille oma kaksikerroksinen talonsa. Patterinpäällikön talossa oli myös yhden nuoremman perheettömän upseerin asunto.

Myös Turkuun, **Iso-Heikkilän** virkatalon maalle ryhdyttiin rakentamaan uutta punatiilikasarmialuetta 1. Prikaatin tykistöjoukoille. Alue sijaitsi peltomaalla rautatien ja Ruissalontien pohjoispuolella. Pakkolunastus tehtiin nopeutetulla menettelyllä keisarin heinäkuussa 1914 antamalla käskyllä. Samaan aikaan Turun sotilasrakennuskomitean edustaja anoi kaupungilta vesijohdon vetämistä alueelle.

Dragsvikiin sijoitetulla tarkkampujarykmentillä oli kaksi ruokalaa, joista toista käytettiin myös ortodoksikirkkona. Tässä tarkoituksessa sen toinen päätykeittiö oli korvattu kirkollistoimitusten vaatimin huonetiloin ja julkisivussa oli ikonikomero sekä kellotorni. KA VRP

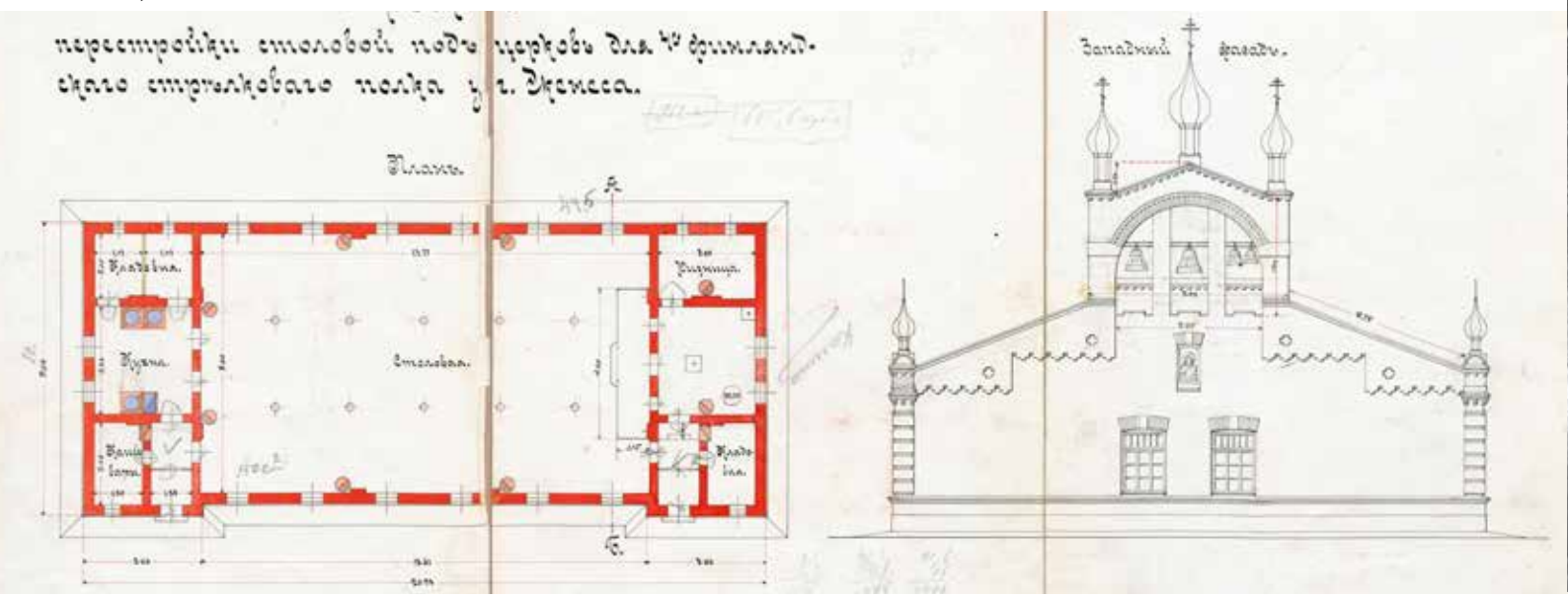

Iso-Heikkilän upseeritalo vuonna 1965, kun sitä käytettiin kulissimaalaamona. Rakennus purettiin 1970-luvun alkuun mennessä. Reuna/TM

Iso-Heikkilän kasarmialueen rakennusajaksi laskettiin noin kaksi vuotta, mutta rakennukset jäivät keskeneräisiksi. Sodan lopussa alueelta luetteloitiin seitsemän rakennusta, joissa oli valmiina ainoastaan ulkoseinät, kantavat väliseinät ja vesikatto. Muiden tarkkampujatykistövaruskuntien tapaan rakenteilla oli patterinkasarmi, ruokala- ja keittiörakennus, kaksi upseerirakennusta, aliupseeritalo ja pesutupa sekä suuri talli.

Nykyisen Kanslerintien varrella sijaitseva entinen hevostalli on Iso-Heikkilän kasarmialueen ainoa säilynyt rakennus. Myös aliupseeritalo ja pesutupa olivat pitkään jäljellä, mutta purettiin viimeistään 1980-luvun alussa – niiden paikalla on nykyään palvelutalo.[62]

Helsingin alueen sotilasrakennustöitä

Samaan aikaan, vuosina 1911–13, kun uusia tarkkampujarykmenttien varuskuntia suunniteltiin ja rakennettiin, täydennettiin Helsingin (4.) sotilasrakennuskomitean toimesta Santahaminan, Tuusulan sekä Kampin ja Kaartin kasarmialueita tiilisin uudisrakennuksin.

Syksyllä 1910 perustetun Helsingin sotilasrakennuskomitean puheenjohtajana toimi ensin eversti *Reva* ja myöhemmin Läntisen sotilasmajoitusosaston päällikkö, insinöörieversti Klevezal. Teknikkona oli Viaporin insinöörihallinnossa työskennellyt insinöörikapteeni *Vasili Barmin*. Hänet nimitettiin kesällä 1913 venäläistetyn Yleisten rakennusten ylihallituksen ylijohtajaksi.

Santahaminaan sijoitetun *197. Lesnoin Jalkaväkirykmentin* kahden komppanian puukasarmialuetta laajennettiin siten, että saarelle voitiin majoittaa pataljoonan verran jalkaväkeä sekä rykmentin pääasialliset rakennukset, jotka vastasivat tarkkampujarykmenttien tyyppirakennuksia.

Santahaminan kasarmialue ja entinen tykistön ampumarata pohjoisesta kesällä 1921. Etualalla on upseerien asuinalue ja sen takana jalkaväkirykmentin kasarmit, huoltoalue, ilmapurjehduskomppanian rakennukset sekä kauimpana tykistökasarmialue. IVKK

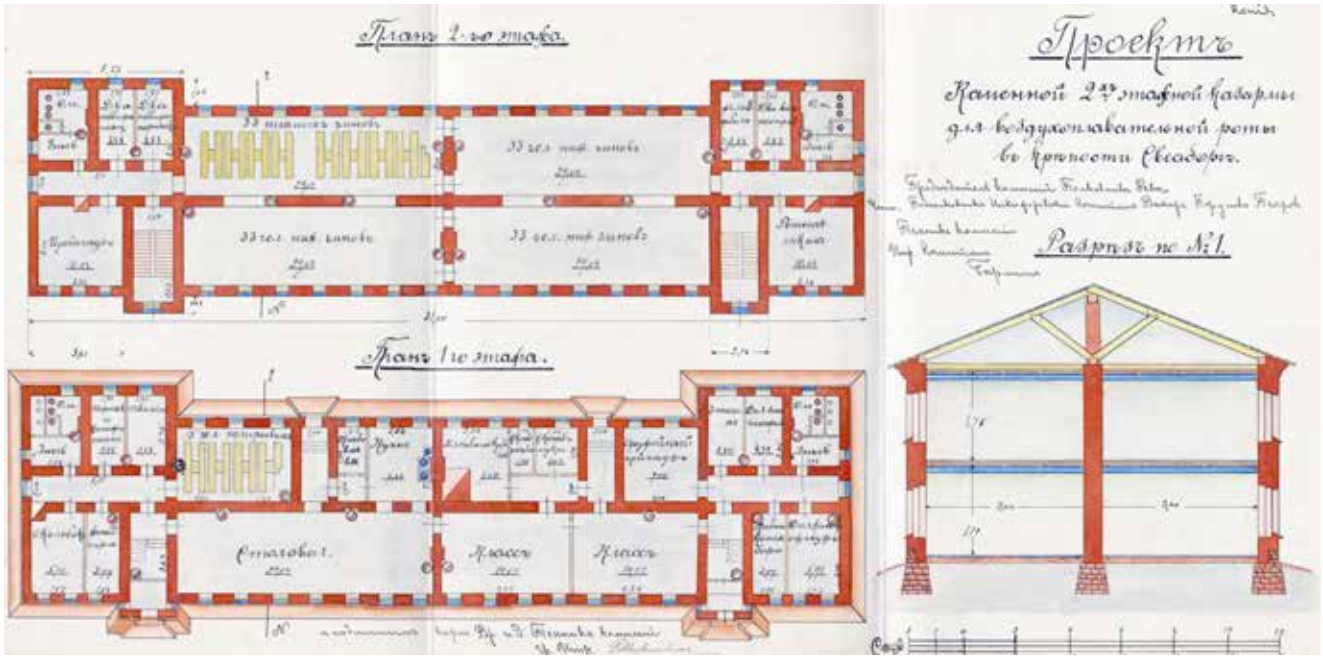

Santahaminaan 1910-luvun alkupuolella rakennetun ilmapurjehduskomppanian kasarmin pohjapiirrokset ja leikkaus. Tähän päiväämättömään piirustuskopioon on jäljennetty myös Helsingin sotilasrakennuskomitean puheenjohtajan, jäsenten ja teknikon, insinöörikapteeni Barminin allekirjoitukset. KA VRP

Vanhaa kasarmikenttää kaksinkertaistettiin pohjoiseen päin. Tämän alueen laidoille rakennettiin vanhojen puukasarmien jatkoksi kahden komppanian kasarmi ja opetuskomennuskunnan kasarmi sekä pohjoislaidalle konekivääri-, tiedustelu- ja viestikomennuskuntien kasarmi. Uusi ruokala-, keittiö- ja leipomorakennus sijoitettiin kasarmien itäpuolelle.

Kasarmikentän eteläpuolelle ja aiemmin rakennetun varuskuntakirjon itäpuolelle raivattiin toinen kokoontumiskenttä. Sen itälaidalle rakennettiin ei-taistelevien joukkojen eli soittokuntalaisten, kuormastomiesten ja verstastyöntekijöiden kasarmi. Rykmentin huoltoalue verstaineen, talleineen ja varastoineen sijoittui pääosiltaan tämän kentän etelälaidalle. Etelään johtavan päätien varteen nousi rykmentin esikunta- ja päävartiorakennus.

Jalkaväkirykmentin kasarmialueen pohjoispuolelle, vanhoja upseeritaloja vastapäätä rakennettiin suuri kolmikerroksinen upseeriasuintalo ja rykmentinkomentajan yksikerroksinen talo. Vielä pohjoisemmas rakennettiin uusi sauna vanhan viereen.

Jalkaväen kasarmialueen eteläpään jatkoksi, sen ja linnoitustykistön tiilikasarmien väliin rakennettiin vuonna 1910 perustetun *3. Ilmapurjehduskomppanian* kasarmialue. Komppania oli muodostettu Japanin sodan aikaisesta 3. Itä-Siperian Kenttäilmapurjehduspataljoonasta, joka muutti Viaporiin Nikols-Ussurskin kaupungista. Joukko käytti tiedusteluun ja merkinantotehtäviin suuria vetykiintopalloja, joiden alla riippuvasta korista käsin voitiin mm. ottaa tiedusteluvalokuvia.

Ilmapurjehduskomppanian kasarmi valmistui todennäköisesti vuonna 1913 – sitä ennen komppania oli talvimajoituksessa Vallisaarella. Kuten itse komppania, oli sen kasarmikin ainutlaatuinen Suomessa. Pohjakaavaltaan se muistutti opetuskomennuskuntien kasarmeja mutta oli niitä pitempi. Yläkerrassa oli neljä 33 miehen tupaa ja alakerrassa mm. keittiö ja ruokala. Komppanian alueella oli myös useita varastoja mm. kemiallisille materiaaleille sekä valokuvauslaboratorio.

Kasarmin vieressä oli kaksikerroksinen upseeriasuntola, jossa asui ilmapurjehdusupseerien lisäksi jalkaväkirykmentin päällystöä. Vuonna 1914 rakennettiin länsirantaan suuri betonirakenteinen, osin maalla peitetty vedenpuhdistamo.

Lesnoin rykmentin toisen pataljoonan kasarmialueelle **Vallisaareen** rakennettiin ilmeisesti samassa vaiheessa kaksikerroksinen upseeritalo. Siinä oli asunnot kolmelle nuoremmalle upseerille, joista yksi oli perheasunto, sekä kahdelle vanhemmalle upseerille.

Hyrylän asemapiirros, johon on merkitty vuosina 1911 ja 1912 rakennettavaksi aiotut varuskuntarakennukset. Niistä suurin osa näkyy kuvassa mustana (alkuperäinen kartta on sinikopio). KA VRP

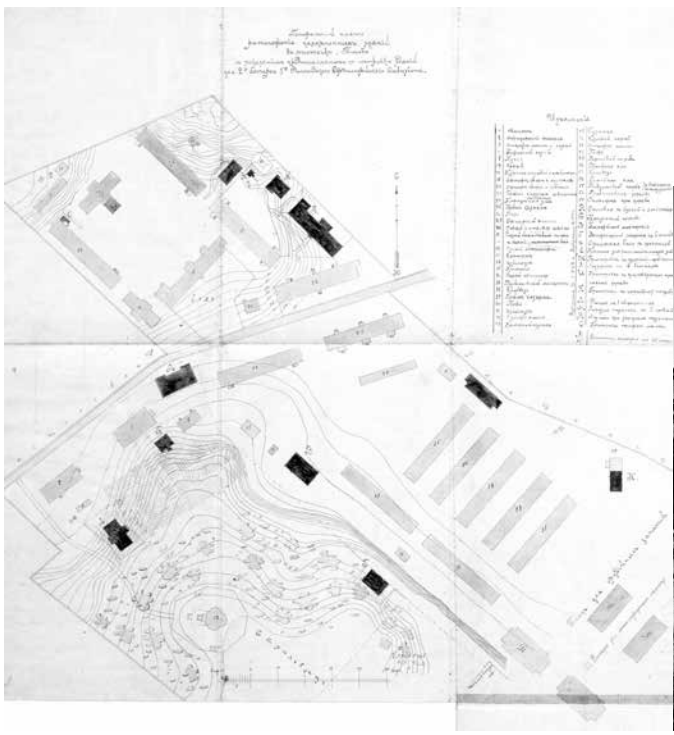

Kampin läntisen kasarmikorttelin rakennuksia Fredrikin- ja Runeberginkatujen sekä Eteläisen Rautatiekadun välillä, kuvattuna pohjoisesta vuonna 1931. Pietinen/MV

Kaartin kasarmikorttelin kaakkoiskulmaan 1910-luvun alkupuolella valmistunut kolmikerroksinen rakennus. Kuva on vuodelta 1961 ja rakennus purettiin muutamaa vuotta myöhemmin sen paikalle rakennetun virastotalon tieltä. Grünberg/HKM

Myös Tuusulan **Hyrylän** kasarmialueelle rakennettiin vuosina 1911–13 tiilisiä uudisrakennuksia Helsingin sotilasrakennuskomitean toimesta ja insinöörikapteeni Barminin suunnittelemina. Hyrylän pääasiallisena käyttäjänä oli *1. Suomenmaalaisen Tarkkampujatykistöpatteriston* 2. Patteri ja tykistövarikko. Vuonna 1911 siellä oli väliaikaismajoituksessa myös Helsingin kaupunkikasarmeihin sijoitettujen 2. ja 4. tarkkampujarykmenttien yksiköitä.

Yhtä puista 1800-luvun loppupuolen kasarmia lukuun ottamatta kaikki Hyrylän nykypäivään säilyneet venäläisaikaiset rakennukset edustavat tätä rakennusvaihetta. Vanhan Heinolantien eli nykyisen Tuusulanväylän pohjoispuolisella alueella on jäljellä ainoastaan vuonna 1912 rakennettu varuskuntasairaala ja sen erillinen upseeriosasto. Tuusulanväylän eteläpuolella on samana vuonna valmistunut kaksikerroksinen 8 asunnon aliupseeritalo.

Hyrylän nykyinen varuskunta sijaitsee kaakkoon aukeavalla entisellä varastoalueella. Täällä ovat säilyneet 1910-luvun rakennuksista mm. patteriston verstasrakennus ja kolme hevostallia. Suurempien tallien vieressä olevat kaksi ratsutiedustelujoukkueiden kasarmia kuuluivat 2. ja 3. tarkkampujarykmenttien organisaatioihin.

Kampin kasarmialueen ja Fredrikinkadun itäpuolella ollut entinen Kaartin pataljoonan halkopiha oli vuonna 1904 otettu venäläisjoukkojen käyttöön. Kapea kasarmikortteli ulottui nykyiseltä Kampintorilta Eteläiselle Rautatiekadulle.

Laajennuskortteliin rakennettiin vuoteen 1913 mennessä mm. kolmikerroksinen kasarmi, nelikerroksinen asuintalo ja useita varastorakennuksia. Ne tulivat pääasiassa *22. Sapööripataljoonan* käyttöön.

Kampin kasarmin vanha puoli, jota näihin aikoihin kutsuttiin Turun kasarmiksi, oli jaettu *3. Suomenmaalaisen Tarkkampujarykmentin* pataljoonan ja *1. Suomenmaalaisen Tarkkampujatykistöpatteriston* 1. Patterin kesken. Kaupunkirakenteen keskelle jäänyt alue oli käymässä erittäin ahtaaksi ja venäläiset joukot olisivat olleet valmiita luovuttamaan sen kaupungille. Rykmentin komentajan keväällä 1914 tekemän esityksen ehtona olisi ollut uuden kaksi pataljoonaa majoittavan kasarmialueen saaminen avarammilta aloilta kaupungin läheisyydestä. Ensisijainen vaihtoehto oli alue rautatien ja silloisen ampumaradan luota Pasilassa.

Kaartin kasarmille, *2. Suomenmaalaisen Tarkkampujarykmentin* käyttöön rakennettiin kolmikerroksinen uudisrakennus, jossa on ilmeisesti ollut miehistötiloja, sekä uusi tallirakennus.[63]

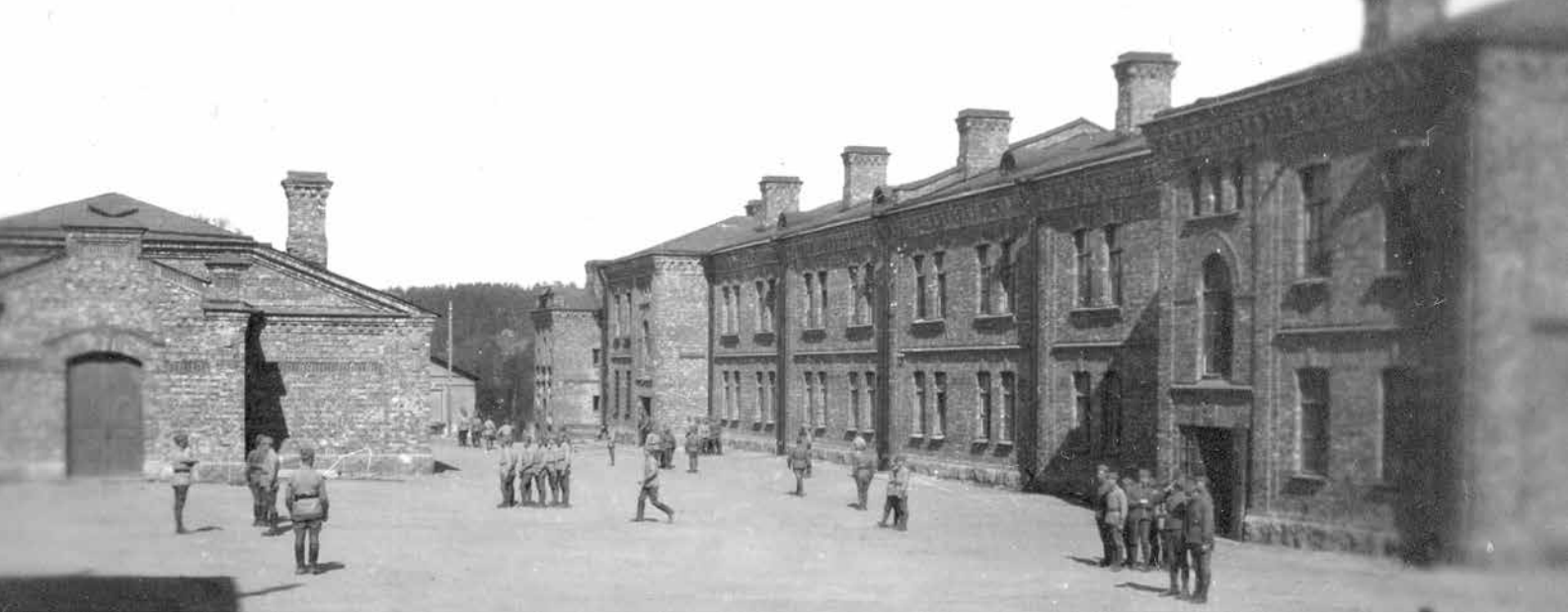

Viipurin kasarmeja

Viipurin linnoituksen insinöörihallinnon lisäksi kaupungissa oli oma sotilasrakennuskomiteansa. Sen puheenjohtajana oli vuosina 1911–12 kenraalimajuri *Preskot* ja teknikkona Viipurin insinöörihallintoon kuulunut insinöörieversti *Petr Stavitskij*. Komitean tehtäviin kuului ainakin uudisrakennusten suunnittelu toiseen prikaatiin kuuluneelle *7. Suomenmaalaiselle Tarkkampujarykmentille* ja Viipuriin sijoitetulle osalle *197. Lesnoin Jalkaväkirykmenttiä*.

Papulan tarkkampujakasarmialuetta täydennettiin niin, että sinne voitiin majoittaa yhden pataljoonan sijaan koko 7. rykmentti. Entisen Myllykadun (nyk. Tupikovaja Ulitsa) varteen rakennettiin vuoden 1912 tienoilla kaksi kahden komppanian punatiilikasarmia, niiden väliin ruokala- ja keittiörakennus sekä aliupseeritalo ja uusi leipomo vanhan luokse. Näiden nykypäivään säilyneiden rakennusten lisäksi rakennettiin mm. yksi komennuskuntien kasarmi ja talli, jotka ovat hävinneet muun kasarmialueen tavoin.

Viipurista länteen päin johtava rautatie kulki tuohon aikaan kaupungin luoteispuolella sijaitsevan Sorvalin saaren kautta. Se ylitti Kivisalmen kohdalla vesireitin, joka johti Suomenvedenpohjaan ja edelleen Saimaan kanavaan. Rautatien eteläpuolella olleen Krimin sodan aikaisen linnakkeen sisälle rakennettiin uusi, nykypäivään säilynyt **Sorvalin** kasarmialue.

Lokakuussa 1912 laaditun asemapiirroksen mukaan Sorvalin punatiilikasarmien käyttäjänä oli yksi 197. Lesnoin Jalkaväkirykmentin pataljoona, jonka oli tarkoitus miehittää Viipurin läntistä maalinnoitusta. Pataljoonalle rakennettiin kaksi kahden komppanian kasarmia, keittiö ja ruokala sekä aliupseeri- ja upseerirakennukset. Insinöörieversti Stavitskin suunnittelemien Sorvalin ja Papulan varuskuntarakennusten goottilaisin suippokaarin

Yllä: Papulan kasarmialueelle vuoden 1912 tienoilla valmistunut ruokala ja itäisempi kasarmeista. Kuva on otettu 1920- tai 1930-luvulla. SA-kuva

Oik. yllä: Tuppuran linnakkeen hirsikasarmi, joka vastaa ulkoisesti alla olevaa Härkälän kasarmisuunnitelmaa. Kuva on julkaistu RT 2:n AUK:n kurssijulkaisussa v. 1936.

Oik. keskellä: Viipurin linnoitukseen kuuluneelle Härkälän linnakkeelle Koivistolla rakennetun hirsikasarmin pohja ja julkisivu lokakuulta 1913. Kasarmissa oli tilaa 67 tarkkampujalle ja 13 tykkimiehelle ja lisäksi ruokala, keittiö sekä verstastila. KA ViipIK

Oik. alla: Yksi Viipurin Saunalahden kasarmialueelle 1910-luvun vaihteessa valmistuneista puu- ja tiilirakenteisista kasarmeista. Kuvassa vuodelta 1927 kasarmi oli Raskaan Tykistörykmentin käytössä. WAY

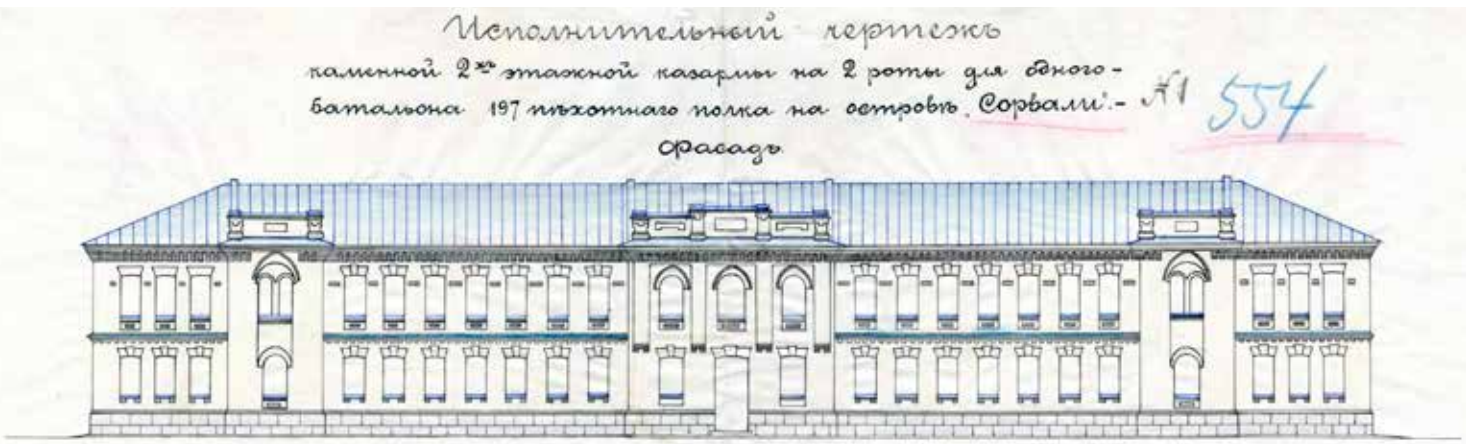

Alla: Viipurin Sorvaliin 197. Lesnoin Jalkaväkirykmentille rakennetun kahden komppanian tiilikasarmin julkisivu (kopio, ei pvm.). ViipIK

elävöitetty julkisivuarkkitehtuuri poikkesi jossain määrin muista 1910-luvun punatiilikauden tuotteista.

Pyhän Annan Kruunun linnoituksen vallien edessä sijainneella **Saunalahden** kasarmialueella oli aiemmin ollut linnoituksen miinakomppanian ja *22. Sapööripataljoonan* rakennuksia. Niiden länsipuolelle suunniteltiin ja rakennettiin vuosina 1909–10 (silloisen) insinöörieverstiluutnantti Stavitskijn laatiman asemapiirroksen mukaan kasarmit Viipurin kenttätykistöpatterille, joka sitten vuonna 1910 muutettiin *2. Suomenmaalaiseksi Tarkkampujatykistöpatteristoksi*. Sen esikunta sekä 1. ja 2. Patterit majoitettiin laajennetulle Saunalahden kasarmialueelle ja vuonna 1911 myös 22. Sapööripataljoona sai sinne kahden komppanian lisärakennukset.

Pääosin hirsirakenteiset Saunalahden komppaniankasarmit poikkesivat muista tämän ajan kasarmeista. Niissä oli kuitenkin punatiilinen keskiosa, jossa sijaitsivat pääsisäänkäynnin lisäksi luokkahuone sekä vääpelin ja muiden aliupseerien huoneet. Saunalahden alueella ovat nykypäivään säilyneet ainakin yksi sapöörikasarmi ja yksi tykistön talli eriasteisten raunioiden lisäksi.

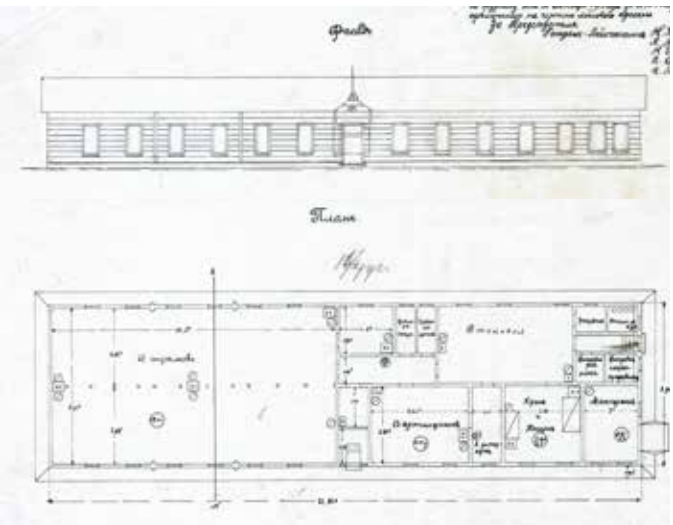

Dragsvikin punatiilikasarmit suunnitellut insinöörieversti Walter siirtyi viimeistään elokuussa 1913 Viipurin linnoituksen ”Rakentajaksi” ja insinöörihallinnon päälliköksi. Walterin signeeraamissa asemapiirroksissa vuoden 1913 lopulta ja vielä huhtikuulta 1914 esitettiin uuden kasarmialueen rakentamista rautatien varteen Linnansaareen, Sorvalin kasarmien koillispuolelle. Sinne ajateltiin majoittaa 2. Tarkkampujatykistöpatteriston 3. Vuoripatteri, joka jäi kuitenkin pysyvästi Haminaan.

Insinöörieversti Walterin johdolla suunniteltiin myös mm. vuonna 1914 Tervaniemeen Viipurin linnoituslennättimen viestijoukkojen kasarmi ja puhelinasema. Toteuttamaton suunnitelma oli muunnelma tarkkampujarykmenttien komennuskuntien kasarmeista.

Viipurin linnoituksen Rakentajan päätyönä oli kaupunkia ympäröivien maa- ja merilinnoitusten vahvistaminen. Maihinnousun pelossa puolustusvarustuksia ulotettiin vuonna 1913 kauas Koivistonsalmen ja Humaljoenlahden tasalle. Samalla uudistettiin mm. Viipurinlahden sulkevaa vanhaa Tuppuransaaren linnaketta. Kuten aiemmin Inossa, vuosina 1913–14 suunnitellut Koiviston **Härkälän** ja **Humaljoen** sekä **Tuppuran** rannikkopatterien yhteydessä olleet pienet varuskunnat koostuivat yksikerroksisista pyöröhirsirakennuksista.[64]

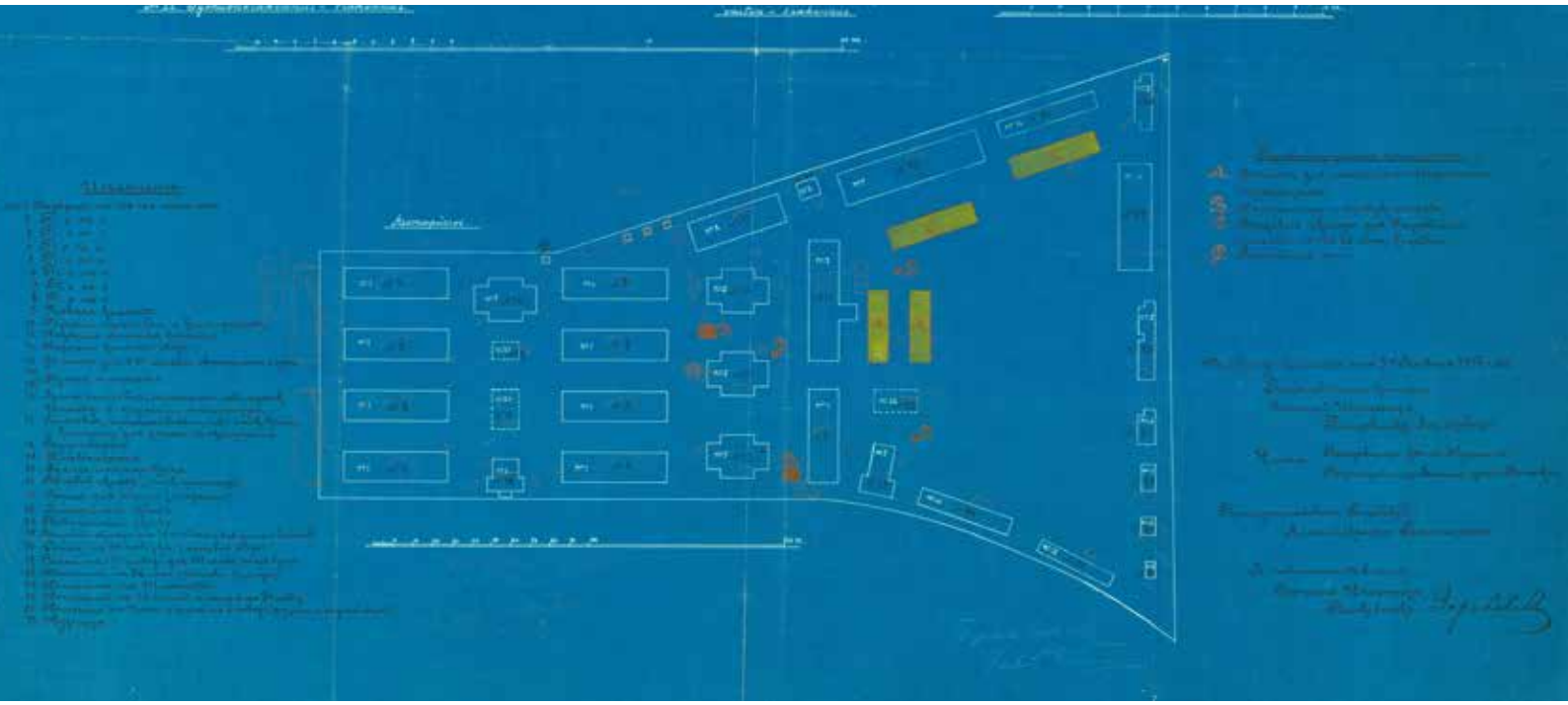

Arkkitehti Lambert Pettersonin syyskuussa 1913 laatima Tampereen Kalevankankaan kasarmialueen asemapiirros (kopio), johon on jälkeenpäin lisätty suunnitteilla olleita lisärakennuksia. Piirustus on vahvistettu sotilasrakennuskomiteassa tammikuun alussa 1914. KA VIK

Neljäs prikaati

Venäläisten joukkojen keskittäminen Helsinki-Pietari-radalle ja Suomen etelärannikolle katsottiin niin tärkeäksi, että sotilaita ei juuri riittänyt pohjoisempaan Suomeen. Vaasassa, Kuopiossa ja Mikkelissä oli pataljoonia ainoastaan odottamassa uusien kasarmien valmistumista etelämmäs eikä Oulussa ollut kesän 1907 jälkeen ollut enää ketään. Erityistä huolta aiheutti teollisuuskeskus Tampere, joka oli kenraalikuvernööri Seynin vuoden 1911 lopulla tekemän arvion mukaan Suomen ”sosialistisen agitaation keskus”.

Pohjois-Suomeen sijoitettavan neljännen prikaatin perustaminen olisi saattanut 22. Armeijakunnan täyteen vahvuuteensa, mutta sotaministeriön mielestä joukoille oli enemmän tarvetta Saksan vastaisella rajalla, Kaukasiassa ja Keski-Aasiassa. Vihdoin vuoden 1912 lopussa armeijakunnan komentajan kenraali Olhovskin tekemään vaatimukseen neljännestä prikaatista suostuttiin, ja sitä alettiin muodostaa vuoden 1913 loppupuolella.

Kuten muissakin prikaateissa, *4. Suomenmaalaisessa Tarkkampujaprikaatissa* oli neljä rykmenttiä, joista 13. majoitettaisiin Vaasaan, 14. Tampereelle, 15. Hämeenlinnaan ja 16. Ouluun. Rykmenttien muodostaminen puoleen sodan ajan vahvuudesta kesti aina kevääseen ja kesään 1914 asti. *4. Suomenmaalainen Tarkkampujatykistöpatteristo* muodostettiin vasta marraskuussa 1914, ensimmäisen maailmansodan jo alettua. Sen kaavailtuna sijoituspaikkana oli kuitenkin Oulu.

Vaasassa ja Oulussa ei tehty uudisrakennustöitä ennen ensimmäisen maailmasodan alkua. Hämeenlinnassa 15. rykmentti saisi käyttöönsä juuri täydennetyt kasarmialueet, jotka vapautuivat 4. rykmentin siirryttyä Dragsvikiin. Kuopioon oli täydennystöiden jälkeen tarkoitus siirtää Haminassa ollut 6. rykmentti. Haminaan taas on vuonna 1913 laaditussa asemapiirroksessa esitetty sijoitettavaksi silloin Turussa olleen 1. rykmentin joukkoja. Neljännen prikaatin perustaminen aiheutti siten joukon muutoksia toistenkin prikaatien ryhmityksissä.

Tampereella ei ollut aiemmin varuskuntaa, joten sitä varten perustettiin vuonna 1913 Tampereen sotilasrakennuskomitea. Sen johdossa oli Läntisen sotilasmajoitusosaston päällikkö insinöörieversti Zarakovski. Tampereen kasarmialueeksi tuli alue peltojen keskellä, Kalevankankaan hautausmaan ja Messukylän maantien pohjoispuolella. Se oli myös melko lähellä Tampereelta Hämeenlinnaan ja Vaasaan johtaneiden ratojen risteystä.

Kuopion kasarmialueelle 1. maailmansodan aikana rakennettu pataljoonankasarmi vuonna 1918. Barsokevitsch/KUHMU

Tampereelle ei rakennettu punatiilikasarmeja, vaan kaupunginarkkitehti *Lambert Pettersson* sai toimeksi suunnitella rykmentille parakkivaruskunnan. Alueelle oli tarkoitus rakentaa kahdelle pataljoonalle kahdeksan 166 miehen kasarmiparakkia. Komennuskunnat, ruokalat ja varuskunnan muut toiminnot saivat omat parakkinsa. Paja rakennettiin tiilistä. Sotilasrakennuskomitea vahvisti suunnitelmat tammikuussa 1914. Alue oli vuonna 1918 vankileirinä, eikä sitä itsenäisyyden aikana juuri enää käytetty vakituisena varuskuntana.[65]

itäisen Suomen kasarmialueet

Kuopion kasarmialuetta täydennettiin toiseen prikaatiin kuulunutta *6. Suomenmaalaista Tarkkampujarykmenttiä* varten. Kuopion sotilasrakennuskomitean puheenjohtajaksi nimitettiin vuonna 1913 eversti *Vladislav Stravinsky*, joka oli kuulunut 6. rykmentin upseeristoon ja toimi sen väliaikaisena komentajana 1904–13. Stravinsky siirrettiin eläkkeelle vuoden 1913 lopussa, mutta hän säilytti sotaministerin luvalla asemansa Kuopion komitean puheenjohtajana, vieläpä Nikolai II:n käskyllä helmikuussa 1914 kenraalimajuriksi ylennettynä.

Kuopion lisärakennustyöt aloitettiin keväällä 1914 komitean teknikon, siviili-insinööri *A. Antonovin* laatimien suunnitelmien mukaisesti. Ensimmäisinä aloitetut rakennukset, ratsutiedustelukomennuskunnan ja ei-taistelevien joukkojen kasarmit sekä varuskuntasairaalan lisärakennukset valmistuivat vasta sodan aikana vuonna 1915. Sota-aika ei kuitenkaan pysäyttänyt kasarmialueiden täydennystöitä ja kaikki silloin aloitetut uudet rakennukset osoitettiin rintamalle jo lähteneelle 6. rykmentille.

Juuri ennen sotaa vahvistettujen suunnitelmien mukaan rakennettiin Kuopioon vuonna 1915 suurta pataljoonankasarmia ja 24 perheen aliupseeritaloa. Uudet kasarmit, aliupseeritalo sekä muutama varasto ja hevostalli rakennettiin vanhan kasarmialueen pohjoispuolella olleen harjoituskentän laidoille, josta on vielä muistona puistoalue – tosin myöhemmin rakennetun Puistokadun edelleen kaventamana. Uusi ruokala, jonka sivuun oli liitetty sipulitorni ja alttari kirkollistoimituksia varten, sijoitettiin pataljoonankasarmin eteläpuolelle, mutta se on hävinnyt nykyisen Suokadun paikalta.

Varuskunnan eteläsivulle Tulliportinkadun varteen, vanhempien upseeritalojen etualalle valmistui kaksi kolmikerroksista upseeritaloa, jotka ovat säilyneet. Niiralankadun varteen rakennettu upseerikortteli on sen sijaan hävinnyt. Monet Kuopion kasarmialueen vanhemmista ja uudemmista

Kuopion kasarmialue luoteesta, Puijolta kuvattuna vuonna 1915. Tiilikasarmien ja asuinrakennusten työt ovat meneillään. Savon rata kulkee etualan poikki. Barsokevitsch/KUHMU

rakennuksista sekä koko sairaala-alue onkin purettu 1980-luvulta alkaneen virastorakentamisen tieltä.

Mikkelin varuskunnan täydennystyöt aloitettiin keväällä 1914. Paikallisen sotilasrakennuskomitean puheenjohtajana oli *5. Suomenmaalaisen Tarkkampujarykmentin* komentaja, eversti *Nikolai Šilling* ja ensimmäiset suunnitelmat piirsi siviili-insinööri *K. Andrejev*.

Kuten Kuopiossa, otettiin Mikkelissä pääasialliseksi uudisrakennusalueeksi laaja harjoituskenttä, joka sijaitsi vanhan kasarmialueen länsipuolella. Harjoituskentän ja eteläpuolisen rautatien välillä oli lisäksi varsin suuri 1890-luvulla pakkolunastettu maa-alue, jonne tuolloin suunniteltuista aliupseeri- ja muista rakennuksista suurin osa oli jäänyt rakentamatta. Kasarmialueen itäpuolelta pakkolunastettiin lisämaa-alue rykmentin keskeneräiseksi jäänyttä varuskuntakirkkoa varten.

Ensimmäisiä rakennuskohteita olivat vuonna 1914 aloitetut 56 hevosen talli ja sairaalan tartuntatautiosasto. Ne saatiin vesikattoon, mutta jäivät osin keskeneräisiksi, kuten lähes kaikki muutkin Mikkeliin aloitetut rakennukset.

Sodan sytyttyä ja 5. rykmentin siirryttyä rintamalle, otti Kuopion sotilasrakennuskomiteaa johtanut kenraalimajuri Stravinsky myös Mikkelin työt alaisuuteensa. Teknikoksi vaihtui siviili-insinööri *Gardasevits*. Kesän 1915 ja kevään 1916 välillä ryhdyttiin rakentamaan mm. ratsutiedustelu-, opetus- sekä konekivääri-, tiedustelu- ja viestikomennuskuntien kasarmeja, sairaalarakennusta, yhtä upseeritaloa ja kahta aliupseeritaloa, jotka ovat säilyneet muodossa tai toisessa.

Suurin kokonaan toteuttamatta jäänyt rakennus oli pataljoonankasarmi, jonka suunnitelmat vahvistettiin marraskuussa 1915. Sen pohjakaava, jonka keskiosaan liittyi ruokalasiipi, noudatti pääpiirteiltään Hennalan kasarmeja, mutta olisi ollut sodan ajan vahvuuksiin mitoitettuna niitä suurempi.

Lappeenrantaan oli vuoden 1914 alussa majoitettu kaksi joukko-osastoa: *11. Suomenmaalainen Tarkkampujarykmentti*, ainakin pääosin linnoituksen alueelle, ja *20. Suomenmaalaisen Rakuunarykmentin* kuusi eskadroonaa Rakuunanmäen kasarmeihin. Huhtikuun lopulla 1914 22. Armeijakunnan silloinen komentaja paroni *Aleksander von den Brinken* (toimessa 1912–17) vahvisti uuden suunnitelman sijoittaa Lappeenrantaan siellä jo olleiden joukkojen lisäksi kaksi *3. Suomenmaalaisen Tarkkampujatykistöpatteriston* patteria ja yhden *22. Mörssäritykistöpatteriston* patterin sekä intendenttihallinnon varikon. Lappeenrannan sotilasrakennuskomitean puheenjohtajana oli 11. Tarkkampujarykmentin komentaja eversti *Alexander Žnov*. Komission teknikkona oli siviili-insinööri *E.I. Koljnak*.

Majoitussuunnitelma vaati hyvin paljon uudisrakentamista, sillä myös alkujaan väliaikaisesti Lappeenrantaan sijoitetun 11. rykmentin olot olivat varsin puutteelliset. Säilyneestä asemapiirroksesta ja toteutetuista rakennuksista voi päätellä, että tykistöyksikköjen tarvitsemat rakennukset sekä suuri määrä varastoja oli tarkoitus sijoittaa ratsuväen lomaan Rakuunanmäelle. Tilaa saatiin purkamalla useimmat vanhoista puisista talli- ja varastorakennuksista ja korvaamalla ne tiiviimmin asemoiduin tiilirakennuksin.

Lappeenrannan linnoituksen alueen asemapiirros on vahvistettu vuotta myöhemmin, maaliskuussa 1915. Siinä vaiheessa linnoitukseen oli tarkoitus mahduttaa yksi 11. rykmentin pataljoonankasarmi ruokaloineen (vanhat kasarmit purkamalla), komennuskuntien kasarmit, rykmentin sairaala, aliupseeriasuntoja ja muita tarvittavia uudisrakennuksia. Tarkkampujarykmentin toisen pataljoonan aiottu sijoitus ei kuitenkaan käy ilmi. Tässä vaiheessa Lappeenrannan komitean ohjat oli ottanut Itäisen sotilasmajoitusosaston päällikkö, insinöörieversti Denisov.

Kesällä ja syksyllä 1914 vahvistettujen suunnitelmien mukaisesti Rakuunanmäelle rakennettiin mm. mörssäripatterin kaksikerroksinen tiilikasarmi ja kahden tarkkampujatykistöpatterin ruokala. Rakennusten valmistuessa oli ensimmäinen maailmansota ollut jo pitkään käynnissä ja tykistöpatterit kaukana Puolan rintamalla.

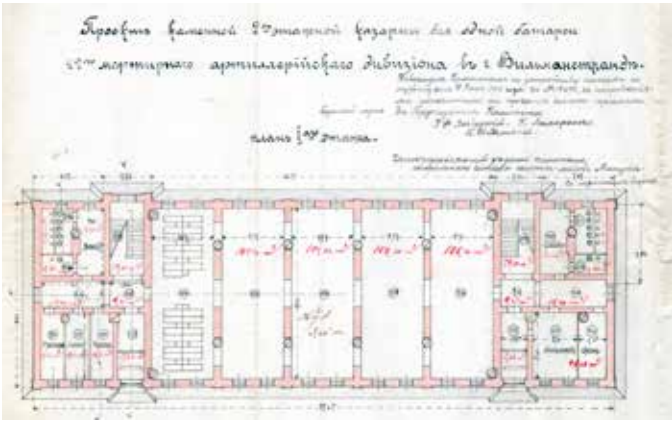

Rakuunanmäelle ensimmäisen maailmansodan aikana rakennetun 22. Mörssäritykistöpatteriston patterinkasarmin 1. kerroksen pohjapiirros (kopio, ei pvm.). Suunnitelma on vahvistettu pääkasarmirakennuskomiteassa heinäkuussa 1914. KA VRP

Mörssäripatterille rakennettu kasarmi vuonna 1924 otetussa kuvassa, jolloin siellä oli Ratsuväen Aliupseerikoulu. EKM

Rakuunanmäki pohjoisesta vuonna 1925. Etualalla on huolto- ja varastorakennusten alue, sitten hevostallit ja harjoituskenttä ja taaempana kasarmivyöhyke. Vasemmassa reunassa aliupseeritalot ja oikeassa upseerien asuinalue sekä Saimaa. EKM

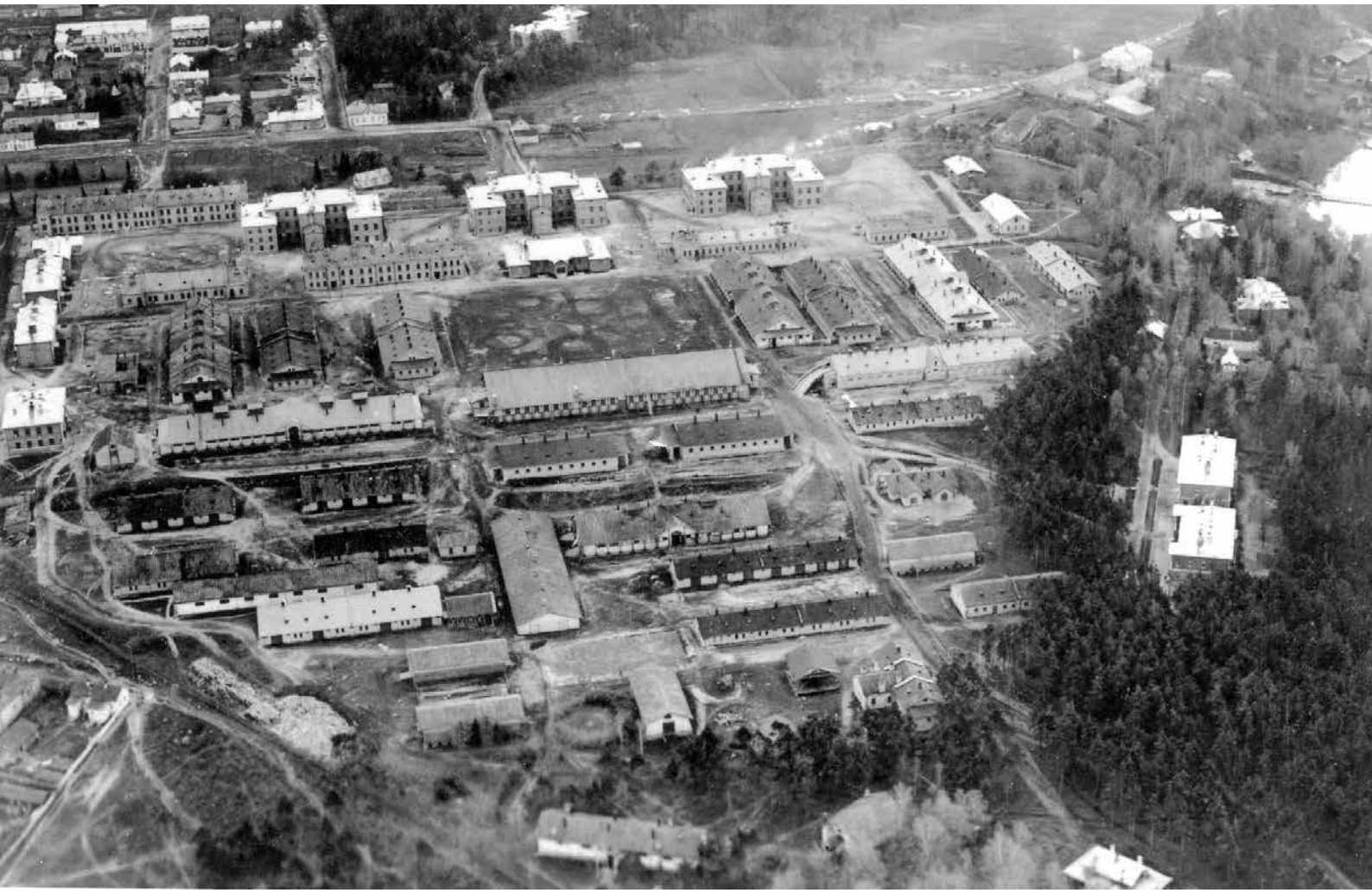

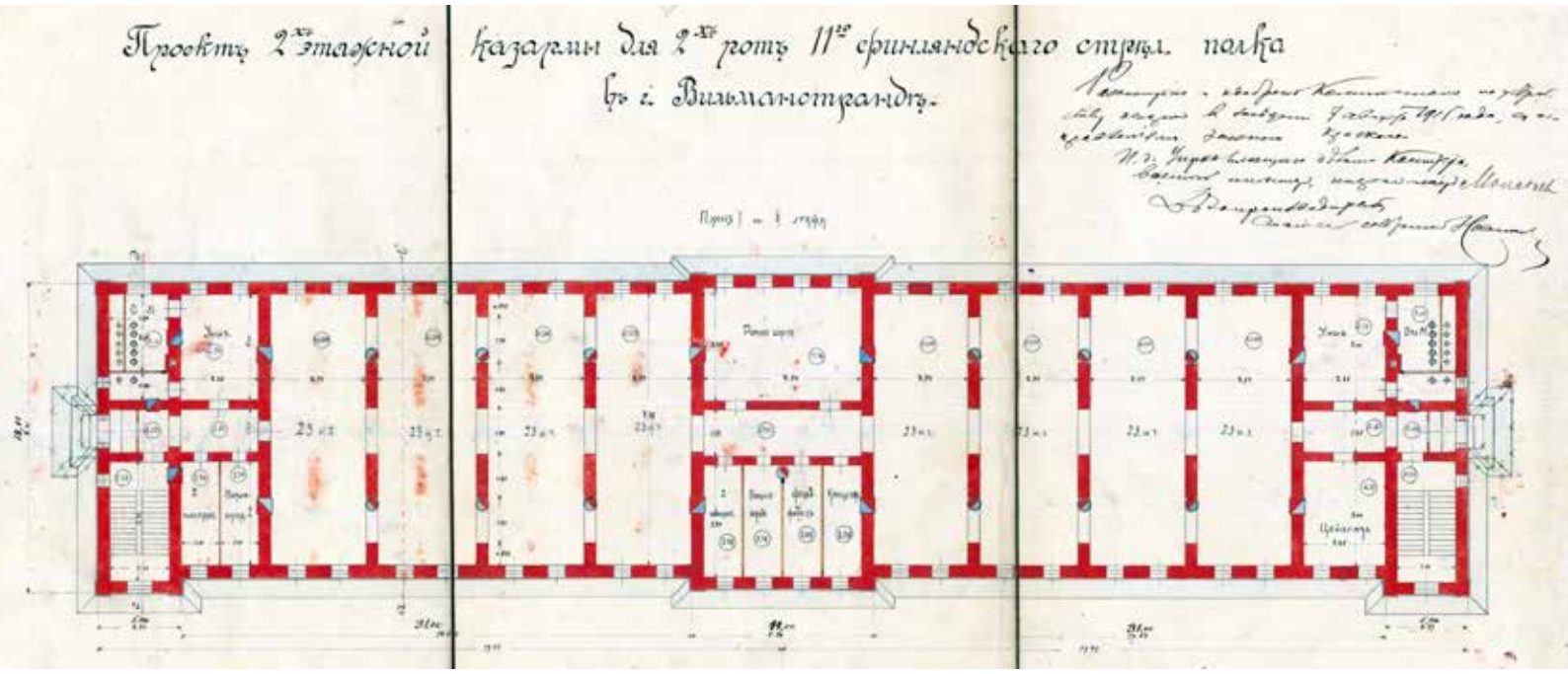

Rakuunanmäen keskeneräiseksi jääneen 11. Tarkkampujarykmentin kahden komppanian kasarmin 1. ja 2. kerroksen pohjapiirros. Pääkasarmirakennuskomitean vahvistus on päivätty elokuulle 1915. KA VRP

Työt jatkuivat silti ja sodan loppuun mennessä oli Rakuunanmäelle rakennettu neljä suurempaa tiilitallia (niistä yksi oli keskeneräinen) vanhojen viereen ja kahden vanhan tilalle. Lisäksi kasarmialueen länsisivulle oli valmistunut kaksi suurta tiilivarastoa ja tallien taakse useampia varastoja tykistön varikolle. Viimeksi mainituista suurin osa rakennettiin vasta kesällä 1916 laaditun asemapiirroksen mukaisesti.

Rakuunanmäen vanhojen tiilikasarmien itäpuolelle rakennettiin osin keskeneräiseksi jäänyt kaksikerroksinen kahden komppanian kasarmi 11. Tarkkampujarykmentille. Sen ruokala valmistui vastapäätä, mörssärikasarmin viereen.

Myös Lappeenrannan linnoituksen alueelle ehti valmistua sodan aikana useita 11. rykmentin rakennuksia, vaikka vanhojen rakennusten purkutöihin ei ryhdyttykään. Vanhan komendantintalon ja kirkon väliin rakennettiin ratsutiedustelukomennuskunnan kasarmi, jonka suunnitelmat oli vahvistettu jo ennen sotaa, huhtikuussa 1914. Pohjoisen portin pieleen, linnoitusvallien ja

Lappeenrannan Kaupunginlahdelta vuonna 1915 otetun kuvan taustalla näkyy keskeneräisiä rakennustöitä linnoituksen itävallien takana. Vasemmalla oleva aliupseeritalo on vesikatossa, keskellä on ulkoseiniltään valmis ei-taistelevien joukkojen kasarmi ja oikealla muurausvaiheessa oleva konekivääri-, tiedustelu- ja viestikomennuskunnan kasarmi. EKM

Haminaan 1. maailmansodan aikana valmistunut patterinkasarmi 1920- tai 1930-luvun kuvassa. SA-kuva

Saimaan välisen Satamatien varteen rakennettiin suuri 74 hevosen talli. Sen molemmin puolin valmistui muitakin talli-, kuormastovaja- ja varastorakennuksia sekä rykmentin paja.

Linnoituksen itälaidalle nousi kolme kaksikerroksista rakennusta, joiden piirustukset hyväksyttiin huhtikuussa 1915. Niistä pohjoisin oli konekivääri-, tiedustelu- ja viestikomennuskunnan kasarmi ja keskimmäinen ei-taistelevien joukkojen kasarmi. Eteläisin oli linnoituksen vanhan asuinalueen viereen rakennettu 16 perheellisen aliupseerin asuintalo. Tämän rakennusrivistön taakse valmistui sairaalan kulkutautiosasto, mutta itse sairaalarakennus jäi runkotöiden asteelle.

Haminan täydennysrakennustyöt keskittyivät linnoituskaupungin kaakkoispuoliselle varuskunnan laajennusmaalle, jonne 1900-luvun ensi vuosikymmenellä oli rakennettu sairaala ja saunarakennus. Vuodesta 1914 alkaneeseen rakennusvaiheeseen liittyvää piirustusaineistoa ei juuri ole saatavissa. Sodan aikaiset työt tehtiin kuitenkin todennäköisesti Itäisen sotilasmajoitusosaston alaisuudessa muiden itäisten varuskuntien tapaan.

Sodan loppuun mennessä valmistuneiden rakennusten perusteella on selvää, että nykyisten Erottajan- ja Kadettikoulunkatujen kulmaan syntynyt erillinen kasarmialue oli tarkoitettu Haminaan sijoitetun *2. Suomenmaalaisen Tarkkampujatykistöpatteriston* 3. Vuoripatterin käyttöön – rakennusryhmä vastasi Dragsvikin ja Riihimäen varuskuntiin sijoitettujen vuoripatterien alueita.

Vuoripatterin käyttöön rakennettiin kaksikerroksinen kasarmi ja erillinen ruokalarakennus. Kadettikoulunkadun varteen valmistui kaksi yksikerroksista upseerirakennusta. Kasarmin piha-alueella oli kaksikerroksinen aliupseeritalo ja yksikerroksinen, todennäköisesti vartiotupana käytetty rakennus. Tykistöhevosille rakennettiin suuri talli, kuormastovaja ja muita varastorakennuksia, jotka eivät kuitenkaan ole säilyneet nykypäivään.

Vanhaa, Iso Ympyräkadun varrella olevaa, ennen maailmansotaa *6. Suomenmaalaisen Tarkkampujarykmentin* pataljoonan käytössä ollutta kasarmialuetta täydennettiin kaksikerroksisella kahden komppanian kasarmilla, kuten esimerkiksi Hämeenlinnassa oli tehty. Kadun varteen rakennettiin suurehko makasiinirakennus, joka on purettu.[66]

MERI- JA RANNIKKOPUOLUSTUSTA 1913–1914

Sotasatamia

Sillä aikaa kun 22. Armeijakunnalle rakennettiin mantereelle monta uutta varuskuntaa Pietaria suojaamaan, olivat myös Suomenlahden meripuolustuksen suunnitelmat kehittyneet ja etenemässä toteutusvaiheeseen.

Tallinnan sotasataman rakennustyöt aloitettiin kesäkuussa 1912. Laivastotukikohdan peruskiveä laskettaessa keisari Nikolai II antoi sille nimen Keisari Pietari Suuren satama (*Port Imperatora Petra Velikogo*). Telakkoineen, satama-altaineen, vesilentokonehalleineen ja varuskuntineen sotasataman oli tarkoitus kattaa laaja alue Tallinnan läntistä rantaviivaa Kalamajan kaupunginosasta aina Koplin niemen kärkeen asti.

Rakennustöiden hitauden takia Tallinnasta ei kuitenkaan koskaan tullut Itämeren laivaston suurimpien alusten kotisatamaa, vaan ne pysyivät Viaporin suojissa käytännössä koko tulevan sodan ajan. Viaporin sotasataman aluetta eli **Katajanokan** Merikasarmia – *Flotskij Kasarm* – oli uudistettu vuosisadan vaihteen molemmin puolin torpedoveneosaston tarpeisiin. Itämeren laivaston päävoimien sijoittaminen Viaporiin vauhditti todennäköisesti täydennysrakennustöitä, joita tehtiin ennen maailmansotaa ja sen aikana.

Laivastolla oli oma, meriministeriön alainen tekninen suunnitteluorganisaationsa. Sen yksi osa oli sotasatamien, telakoiden ja arsenaalien rakennussuunnittelusta vastannut Merirakentamisosaston insinööri- ja teknikkokunta (*Korpus inženeroi i tekhnikoi morskoi stroitelnoi chasti*). Sotasatamissa tarvittavat rakennukset eivät juuri poikenneet siviilisatamien rakennuttamisesta ja niiden suunnittelussa käytettiin siviili-insinöörejä.

Katajanokan vanha, Krimin sodan aikainen puinen hallintorakennus oli varsin vaatimaton siihen nähden, että sotasataman päällikkönä eli komendanttina oli laivaston kontra-amiraali – elokuussa 1908 virkaan nimettiin kontra-amiraali *Dimitri Vsevoložski*, kun entinen komendantti, kontra-amiraali *Litvinov* nimitettiin Itämeren laivaston komentajaksi. Vanhan kanslian länsipuolelle Laivastokadun varteen nousi vuonna 1909 sotasataman uusi kolmikerroksinen hallintorakennus.

Yllä: Vuonna 1909 otettu kuva Katajanokan pohjoisrannasta. Etualalla on tiilimakasiini, joka muutettiin vuosina 1911–12 meriupseerikerhoksi, nykyiseksi Katajanokan kasinoksi. Sen takana, Katajanokan kasarmin länsipäädyn kohdalla on rakennustelineitä, jotka liittyvät todennäköisesti sotasataman hallintorakennuksen rakennustyöhön. Brander/HKM

Oik. yllä: Venäjän Itämerenlaivaston torpedoveneitä Viaporin edustalla vuonna 1914. Taustalla on Viaporin ulkoredille ankkuroitu Gangut-luokan taistelulaiva. SA-kuva

Oik.: Katajanokalle vuonna 1915 valmistunut, nykypäivään säilynyt sotasataman asuinkasarmi ja sen edessä, nykyisen Puolipäivänkadun varrella olleita purettuja verstas- ja varastorakennuksia. Ilmakuva on vuodelta 1926. HKM

Puhtaaksimuuratun, punatiilisen hallintorakennuksen komeat parvekkeet tarjosivat hyvät näköalat satamaan. Se poikkesi samanaikaisista, armeijan käyttöön suunnitelluista rakennuksista mm. siinä, että julkisivuissa käytettiin vaaleita rappauskenttiä. Tämä aikakauden siviilirakentamisessakin paljon käytetty piirre oli tyypillistä laivaston kasarmialueiden suunnittelussa 1910-luvulla – vertailukohtia löytyy Katajanokan lisäksi ensimmäisen maailmansodan aikana Viaporiin ja Turun Vähä-Heikkilään nousseista rakennuksista.

Sotasataman hallintorakennuksen suunnittelija ei ole tiedossa, mutta se oli mahdollisesti satamahallinnon oman rakennussuunnitteluosaston työtä. Vuosina 1913–15 Viaporin sotasataman rakennuksia suunnitteli Merirakentamisosaston insinööri- ja teknikkokunnan insinööri *Aleksandr Jevsignejev*, joka ylennettiin huhtikuussa 1914 yli-insinööriksi.

Jevsignejevin Katajanokalle suunnittelemista rakennuksista näyttävin oli vuonna 1915 valmistunut, viisi–kuusikerroksinen asuinkasarmi, joka myöhemmin tunnettiin ”Lutikkalinnana”. Hän suunnitteli alueelle todennäköisesti muitakin samaa tyyliä edustaneita tiilirakennuksia, mm. kolme säilynyttä konepaja- ja verstasrakennusta. Vuonna 1915 hän siirtyi Vähä-Heikkilän kasarmialueen suunnittelutöihin.

Sotasataman suunnittelussa käytettiin myös ulkopuolisia arkkitehteja. Helsinkiläisarkkitehti *Albert Nyberg* suunnitteli Katajanokan pohjoisrannalla olleen vanhan tiilimakasiinin vuosina 1912–13 toteutetun muutoksen sotasataman upseerikerhoksi, eli nykyiseksi Katajanokan kasinoksi.[67]

Merilinnoittamista Mäkiluodossa ja Isosaaressa

Tallinnan sotasatamaa sekä Porkkalanniemen ja Naissaaren välistä miinasulkua suojaavien, keskelle merta suunniteltujen pattereiden rakentamisesta oli luovuttu. Sen sijaan sotaministeri *Vladimir Suhomlinov* (toimessa 1909–15) hyväksyi kesällä 1912 uuden suunnitelman Suomenlahden sulkevasta linnoitetusta asemasta. Sen oli laatinut Viipurin linnoituksen insinöörihallinnon päällikkö insinöörieversti *Štšeglov*.

Suunnitelma oli nyt aiempaa rationaalisempi. Linnakkeet oli määrä rakentaa Naissaareen ja Tallinnan rannikolle sekä Porkkalanniemen edustalla

Mäkiluodon linnake ja siellä ollut kalastajakylä pohjoisesta vuonna 1921. Kuvassa näkyvät suuremmat puurakennukset on rakennettu linnakevaruskunnan tai rakennustyöläisten käyttöön. Taustalla näkyy linnakkeen pitkä päälaituri. Varsinaiset linnoituslaitteet jäävät kuvan oikean reunan ulkopuolelle. Segerstråle/SLS

olevalle MacElliot-saarelle eli Mäkiluodolle. Pääaseistuksena olisivat niin järeät tykit, että niiden tuli ulottuisi sulkemaan Suomenlahden kapeimman kohdan. Tällaisia tykkejä, laivaston uusiin taisteluristeilijöihin suunniteltuja 14 tuuman (356 mm) kanuunoita ei kuitenkaan ollut vielä olemassa.

Järeimpien patterien lisäksi Tallinnaa reunustavalle rannikolle oli tarkoitus rakentaa lukuisia pienempiä rannikkopattereita sotasataman suojaksi. Suomen puolelle jo rakennettu Porkkalan- ja Hankoniemien välinen torpedoveneiden saaristoasema luettiin myös kuuluvaksi samaan kokonaisuuteen.

Venäjän duuma myönsi keväällä 1913 määrärahat linnoitetulle asemalle, jonka keisari hieman myöhemmin nimesi Pietari Suuren merilinnoitukseksi (*Morskaja Krepost Imperatora Petra Velikogo*). Merilinnoituksen oli määrä olla valmiina viiden vuoden kuluttua, vuonna 1918.

Pietari Suuren merilinnoitushanke siirrettiin vuonna 1913 Venäjän sotaministeriöltä meriministeriön ja edelleen Itämeren laivaston komentajan alaisuuteen. Tässä suhteessa se poikkesi esimerkiksi Viaporin linnoituksesta, joka oli sotaan asti suoraan Pietarin sotilaspiirin alaisuudessa.

Laivastolle alistamisesta huolimatta Pietari Suuren merilinnoituksen suunnittelutöitä tekivät armeijan piiristä tulleet sotilasinsinöörit. **Mäkiluodon** linnoitustöiden johtoon nimitettiin vuonna 1913 insinöörieverstiluutnantti *Sergei Lange* (vuoden 1916 alusta Langskoj), joka oli aiemmin työskennellyt mm. Amurin sotilaspiirissä Venäjän Kaukoidässä.

Mäkiluodolla oli ennen pakkolunastusta ollut kalastajayhteisö, jonka mökit jäivät paikoilleen rakennustöiden ajaksi. Suurin osa puisista uudisrakennuksista liittyi vaikeissa olosuhteissa tehtävän rakennustyön suorittamiseen, rakennusmateriaalien suojaamiseen ja työläisten majoittamiseen.

Rakennustyöt sujuivat hitaasti, eikä linnakkeen pääaseistusta saatu koskaan asennettua. Kevyempien tykkien pattereita valmistui kuitenkin ensimmäisen maailmansodan aikana. Vuoteen 1918 mennessä varuskunnan käyttöön oli rakennettu puisia kasarmeja, ruokaloita, aliupseerien asuntoja sekä mm. ”elävien kuvien teatteri” ja ”matruusiklubi”. Osa niistä saattoi olla entisiä työväenasuntoja ja valtaosa yksinkertaisia rankarakenteisia lautarakennuksia.

Venäläiset tuhosivat Mäkiluodon aseistuksen lähtiessään vuonna 1918, eikä linnaketta otettu itsenäisen Suomen rannikkotykistön käyttöön kuin vasta 1930-luvulla.

Ilmakuva Isosaaresta syksyltä 1921. Etualalla on kaksi kolmesta vuosina 1914–15 rakennetusta tykkipatterista; oikealla 6”:n Canet-patteri ja vasemmalla 11”:n kanuunapatteri, joka vuonna 1916 muutettiin 10”:n kanuunoille sopivaksi. Kuvan poikki kulkee saaren päätie, joka alkaa pohjoiselta päälaiturilta (kuvassa oikealla). Sen varteen tai liepeille rakennettiin suurin osa Isosaaren varuskuntarakennuksista. KA MeVE

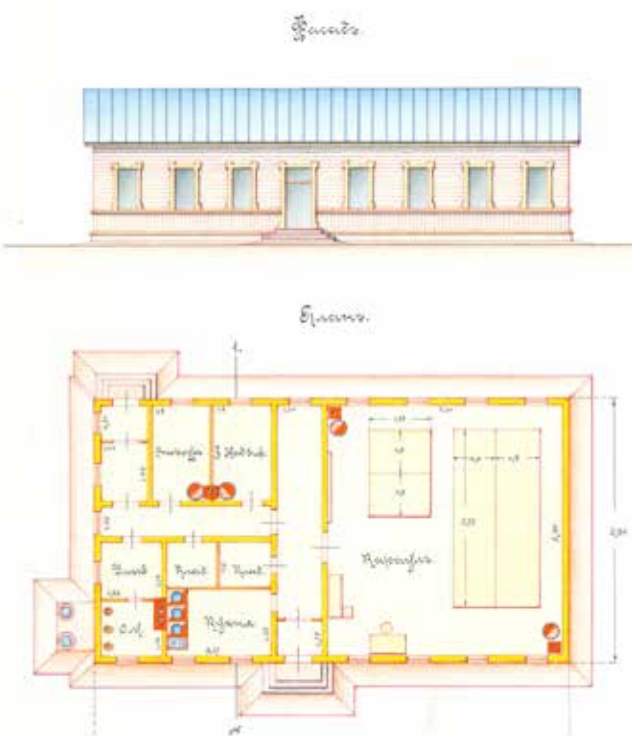

Isosaaren linnakkeen vartioston hirsisen majoitusrakennuksen suunnitelma vuodelta 1914. KA VIK

Viaporin, läntisen Suomenlahden ainoan varsinaisen sotasataman suunniteltiin olevan tukikohtana vihollislaivaston selustassa toimiville torpedoveneille. Sen oli toisaalta ylläpidettävä venäläiskomentoa suuriruhtinaskunnassa. Tehtävien täyttäminen oli vaikeaa, sillä linnoitus oli tuolloin jo auttamattoman vanhanaikainen ja huonosti vihollisen meri- tai maahyökkäyksiltä suojattu. Suurimmat voimavarat osoitettiin kuitenkin Pietari Suuren sotasataman ja merilinnoituksen rakentamiseen.

Viapori sai osansa lakkautetusta Libaun linnoituksesta Suomenlahden linnoituksiin siirretyistä uudenaikaisista aseista. Vuoden 1913 lopulla sinne tuotiin järeitä 10 tuuman kanuunoita myös Kronstadtin linnoituksesta. Uudet aseet päätettiin asentaa Viaporin linnoituksen eteläpuolelle nk. etusaarille, Isosaarelle ja Melkille. Siten niillä pystyttäisiin suojaamaan ulkoredille ankkuroituneita ja väyliä pitkin avomerelle purjehtivia taistelulaivoja. Näiden saarten linnoitustyöt saatiin alkuun kevään 1914 aikana.

Keskeisen sijaintinsa ja suuren kokonsa ansiosta **Isosaari** oli ollut mukana linnoituksen laajennushankkeissa jo vuodesta 1909 lähtien. Sen kaakkois- ja etelärannan kallioille ryhdyttiin rakentamaan kolmea suurta betonista rannikkotykkipatteria. Niiden suunnitelmia ei kuitenkaan ehditty hyväksyä ylemmissä hallintoportaissa ennen sodan syttymistä.

Isosaareen ja Melkkiin rakennettiin kesän 1914 aikana Viaporin insinöörihallinnossa suunnitellut hirsiset vartioston talot sekä asuintalot rakennustöiden valvojalle, päivystävälle upseerille ja kahdelle santarmille. Varsinaiseen varuskuntarakentamiseen ryhdyttiin vasta myöhemmin, sodan sytyttyä.[68]

MAAILMANSODAN ALKUAJAN RAKENNUSTYÖT 1914–1915

Ensimmäinen maailmasota syttyi elokuun vaihteessa 1914, kun Saksa ja Itävalta-Unkari julistivat Venäjälle sodan. Venäjä oli aloittanut liikekannallepanon jo heinäkuussa, tilanteen kiristyttyä Sarajevon laukauksien jälkeen. Sotaa edeltävien suunnitelmien mukaisesti Pietarin sotilaspiiriin joukoista muodostettiin *VI Armeija*. Sen alaisuuteen kuuluneiden 22. Armeijakunnan sekä Viaporin ja Viipurin linnoitusten liikekannallepano sujui ilman ongelmia.

Suomessa olleet neljä tarkkampujaprikaatia ryhmitettiin ottamaan vastaan Saksan maihinnousu. Uudenmaan länsiosaan sekä Haminan ja Viipurin välille sijoitettiin kaksi prikaatia ja toinen puoli joukoista asettui Karjalan kannakselle Koiviston alueen puolustukseen.

Itämerellä aloitettiin heti sodan syttyessä molemminpuoliset miinoitusoperaatiot. Venäjän Itämeren laivasto, joka sekin toimi VI Armeijan alaisuudessa, miinoitti parin kuukauden aikana Tallinnan-Porkkalan pääpuolustuslinjan ja Helsingin edustan sekä Suomenlahden suun saksalaisten laivastohyökkäyksen varalta. Saksalaiset taas suojasivat sotateollisuudelleen tärkeät malminkuljetusreitit Pohjois-Ruotsista. Laivastojen liikehdintä rajoittui pohjoisella Itämerellä ja Suomenlahden suulla suoritettuihin tiedusteluihin.

Liikekannallepanon jälkeen elokuun lopussa 1914 Venäläiset marssivat Itä-Preussiin ja siitä lähtien nk. itärintamalla, Puolassa ja Itä-Preussissa sekä Karpaateilla, hyökkäykset ja vastahyökkäykset seurasivat toisiaan. Koska pelättyä maihinnousua Pietaria vastaan ei tullutkaan, siirrettiin koko 22. Armeijakunta elo- ja syyskuiden aikana rintamalle – aluksi Itävalta-Unkarin vastaiselle Galitsian alueelle.

Prikaatien tyhjentyneisiin varuskuntiin tuotiin elokuusta 1914 alkaen Venäjältä reservi- ja täydennysjoukkoja, jotka kouluttivat uusia asevelvollisia rintamalle lähetettäväksi. Joukot nimettiin 10. Nostoväkiarmeijakunnaksi, johon kuului kolme nostoväkiprikaatia.

Oik.: Kuljetusalus Rus irtautuu Katajanokan laiturista viemään venäläisjoukkoja ensimmäisen maailmansodan rintamille. Timiriasew/HKM

Alla: Katajaluodon linnake idästä kesällä 1921. Vasemmalla 10”:n patteri ja betonisia etäisyysmittaustorneja ja oikealla kasarmiaukio. Länsirannalla on rakennustyöläisten parakkirakennuksia sekä vaalea betoninen voima-asema. KA MeVE

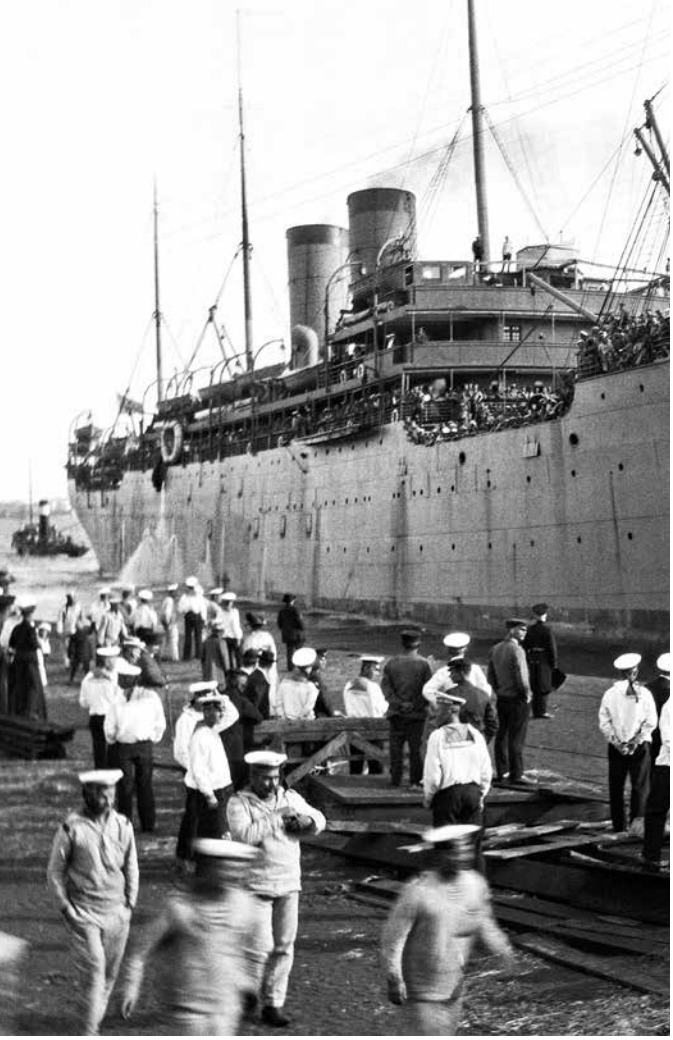

Hämeenlinnaan asettui 1. Nostoväkiprikaatin esikunta ja kaksi sen kuudesta družinasta eli pataljoonaa vastaavasta muodostelmasta. Muut 1. prikaatin družinat majoitettiin Hennalaan, Riihimäelle ja Tampereelle. 60. Nostoväkiprikaatin družinat sijoitettiin Helsinkiin, Turkuun, Hankoon ja Tammisaareen, kun taas 68. prikaati oli Kouvolassa, Helsingissä ja Viipurissa sekä väliaikaismajoituksessa Toijalassa. Itäisen Suomen varuskunnissa jatkuivat täydennysrakennustyöt.[69]

Viaporin laaja etulinja

Viaporin linnoitusalueen rakennustöitä laajennettiin sodan sytyttyä ripeään tahtiin. Ajanmukaista ja tehokasta aseistusta saapui syksyn aikana Pietarin asetehtailta ja Viipurin linnoitussaarilta sekä kauempaa, aina Vladivostokista ja Amurin jokilaivastosta asti. Lokakuusta 1914 lähtien linnoitettiin Isosaaren ja Melkin lisäksi neljää uutta etusaarta, Kuivasaarta, Harmajaa, Katajaluotoa ja Rysäkaria sekä Santahaminaa.

Viaporin uusien linnakkeiden tykit asennettiin aluksi väliaikaisille puuperustoille, sillä betonirakenteisten linnoituslaitteiden valmistumiseen kuluisi aikaa useita kuukausia. Uudet betoniset tykinperustat valmistuivat tammi-helmikuussa 1915 ja patterit kokonaisuudessaan syksyn 1915 aikana. Kuivasaari, Katajaluoto ja Rysäkari sekä varsinkin Harmajan majakkasaari olivat kooltaan vähäisiä ja maastonmuodoiltaan niin hankalan kallioisia, että rannikkotykkipatterit ja muut linnoituslaitteet vain juuri ja juuri mahtuivat niille.

Viaporin linnoitustykistöön kuului ensimmäisen maailmansodan alussa kaksi pataljoonaa, joissa oli yhteensä yhdeksän komppaniaa sekä konekivääri-komennuskunta. Etusaaret miehitettiin aluksi kahdella tykistökomppanialla, joissa oli yhteensä noin 620 miestä. Isosaarella, Kuivasaarella, Katajaluodolla ja Rysäkarilla olleissa 10 tuuman kanuunapattereissa tarvittiin kussakin 76 henkeä, Harmajan ja Isosaaren pienemmän kaliiperin pattereilla noin 50–60 henkeä. Kenttätykki- ja konekivääri-miehet mukaan lukien tarvittiin majoitustiloja esimerkiksi Katajaluodolla yhteensä 97 hengen miehistölle sekä muutamalle upseerille.

Karujen saarivaruskuntien rakennustarvikkeet tuotiin muualta. Aivan aluksi, lokakuussa 1914 siirrettiin mm. Katajaluodolle ja Rysäkarille vanhan linnoituksen alueelta puurakennuksia lämmittelytiloiksi. Satoihin nouseville rakennustyömiesmäärille pystytettiin rankarakenteisia asuin- ja ruokalapa-rakkeja. Saarten rakennuskannasta suurin osa oli rakennustöihin liittyviä varastoja ym. väliaikaistiloja.

Varsinaiset varuskuntarakennukset tehtiin valtaosin hirsistä. Esimerkiksi Katajaluodon ja Rysäkarin 100 hengen komppaniankasarmien, ruokala- ja keittiörakennusten sekä upseeritalojen hirret veistettiin Santahaminassa ja

Alla: Toinen näkökulma Katajaluodon ensimmäisen maailmansodan ajan rakennuskantaan. Kuva on otettu 1920-luvulla valonheitinasemalta etelään. Kasarmikentän reunoilla vasemmalta upseeritalo, ruokala ja kasarmi. Suomenlinnan Rannikkorykmentin perinnekokoelma

Vallisaarella. Ne tuotiin ja pystytettiin saarille talven 1914–15 aikana. Samaan tapaan rakennettiin kaikille saarille linnoitustöitä suunnittelevien ja valvovien Viaporin sotilasinsinöörien konttorit. Nämä sodan alkuvaiheen kiireessä tehdyt rakennukset olivat yksinkertaisia satula- tai aumakattoisia taloja, jotka oli useimmiten verhoiltu laudoilla.

Katajanokan ja Kruunuvuorenselän ympäristön sotasatamaa ryhdyttiin suojaamaan mantereen puolelta uudella linnoituslaitteiden ketjulla, Viaporin maarintamalla. Se laajeni nopeasti käsittämään alueita Espoosta Pitäjänmäen, Pakilan ja Malmin kautta itään Vuosaaren pohjoispuolisille alueille. Myös maarintaman miehistöille rakennettiin puisia kasarmialueita, mutta linnoituslaitteiden tapaan niistä yksikään ei säilynyt itsenäisyyden ajalle asti käytössä.

Itämeren laivastolla oli tiedustelua ja merivalvontaa varten käytössään lentoveneitä ja kellukekoneita. Niitä varten rakennettiin Vanhankaupunginlahdelle talvella 1915 **Hermannin** merilentoasema, joka sijaitsi siten sotasataman silloisen sisäredin eli Kruunuvuorenselän pohjoispuolella.

Hermannin lentoaseman majoitusrakennukset ja kaksi telttarakenteista hallia sijaitsivat Itäisen Viertotien eli nykyisen Hämeentien varrella. Rantaalue, joka on siirtynyt täyttöjen myötä paljon aiempaa idemmäs, oli matala ja lentokoneille oli rakennettava pitkät laskusillat.

Myös vihollisella oli käytössään lentokoneita ja tähystyspalloja. Niitä silmällä pitäen rakennettiin Viaporin linnoituksen alueelle jo syksyllä 1914 useita ilmatorjuntaan kykeneviä tykkipattereita – osassa niistä oli korkeille puualustoille asetettuja kenttätykkejä ja osassa korkeisiin ampumakulmiin kykeneviä laivatykkejä.

Huhtikuussa 1915 linnoitustykistöstä muodostettiin kolmipataljoonainen *Viaporin Linnoitustykistörykmentti*. Meririntaman linnakkeiden miehistönä oli neljä komppaniaa ja maarintaman puolella loput kahdeksan komppaniaa. Samaan aikaan meririntamaa laajennettiin sivustoilleen, lännessä Espoon edustalle Miessaareen ja idässä Itä-Villinkiin, joka aseistettiin järeillä kanuunoilla.

Viaporin meri- ja maarintamat tulivat yhdistymään **Miessaarella** saumattomasti toisiinsa. Ensin valmistunut maarintaman patteri, jonka rintamasuunta oli pohjoiseen, tuki Haukilahden ja Westendin alueella sijainnutta maarintaman tukikohtaa numero 34. Meririntamaan kuuluneiden Miessaaren raskaan patterin ja viereisellä Pyöräsaarella sijainneen kevyen patterin työt aloitettiin syksyllä 1915. Ne oli tarkoitettu Suvisaariston suunnalta tulevien saaristoväylien puolustukseen nopeita torpedoveneitä yms. aluksia vastaan.

Miessaarella oleskeli näin ollen suhteellisen paljon sotaväkeä. Kesästä 1915 lähtien saarelle rakennettiin mm. kaksi kasarmia, ruokala ja keittiö sekä niihin liittyvät talous- ja varastorakennukset. Varuskunnan asuinkäyttöön otettiin myös muutamia Mies- ja Pyöräsaarilla ennestään olleita huviloita.

Saaren keskellä sijaitsevalla kasarmialueella on säilynyt toinen komppaniankasarmeista ja sen vieressä keittiö- ja ruokalarakennus. Miessaaren kasarmi on siitä harvinainen ensimmäisen maailmansodan aikainen varuskuntarakennus, että sen suunnitelmapiirustus (tai kopio) on säilynyt. Kasarmi on pääosin rankarakenteinen ja verhottu ulkopuolelta viimeistellyllä paneloinnilla. Molemmissa päädyissä on ulko-ovet. Toisesta pääsee suureen miehistötupaan, jossa oli kiinteät puulaverit kahdessa kerroksessa. Toisessa päädyssä oli käytävä, jonka varrella olivat komppanian kanslia, vääpelin ja aliupseerien huoneet sekä varusvarasto.

Itä-Villinki oli Miessaaren tavoin vanha huvilayhdyskunta. Saari oli mukana jo ennen sotaa tehdyissä Viaporin itäsivustan vahvistussuunnitelmissa. Sinne keväällä 1914 kaavaillun patterin rakennustyöt jätettiin kuitenkin odottamaan Isosaaren ja Melkin pattereiden valmistumista. Vuonna 1915 Itä-Villingin keskelle, saaren korkeimman kallion päälle rakennettiin betonipatteri, jonka aseistukseksi tuli neljä 10 tuuman kanuunaa. Saaren itäpäässä oli lisäksi kevyt väylätorjuntapatteri.

Itä-Villingin tykistön miehistölle rakennettiin kesällä 1915 mm. 80 hengen hirsikasarmi. Rakennustyöläisille oli jo aiemmin valmistunut kaksi 300

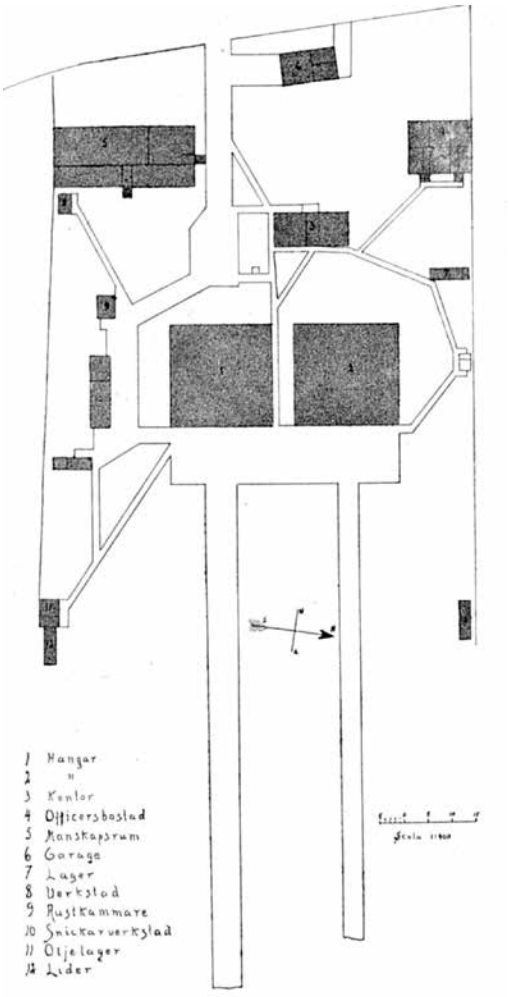

Yllä: Hermannin lentoaseman rakennuskanta vuonna 1918. Keskellä kaksi telttarakenteista lentokonehallia veteenlaskuluiskineen. Niiden länsipuolella (kuvassa ylh.) suurimmat rakennukset vasemmalta ovat kasarmi, esikunta ja upseeritalo. Julkaistu Aero-lehdessä 3/1938

Oik.: Miessaaren kasarmin pohja ja leikkaus (ei pvm.). Kirjaimella A on merkitty vääpelin huone ja sen vieressä B on kansliahuone. KA VRP

Yllä: Miessaaren ruokala ja miehistökasarmi lännestä 1920-luvun kuvassa. SA-kuva

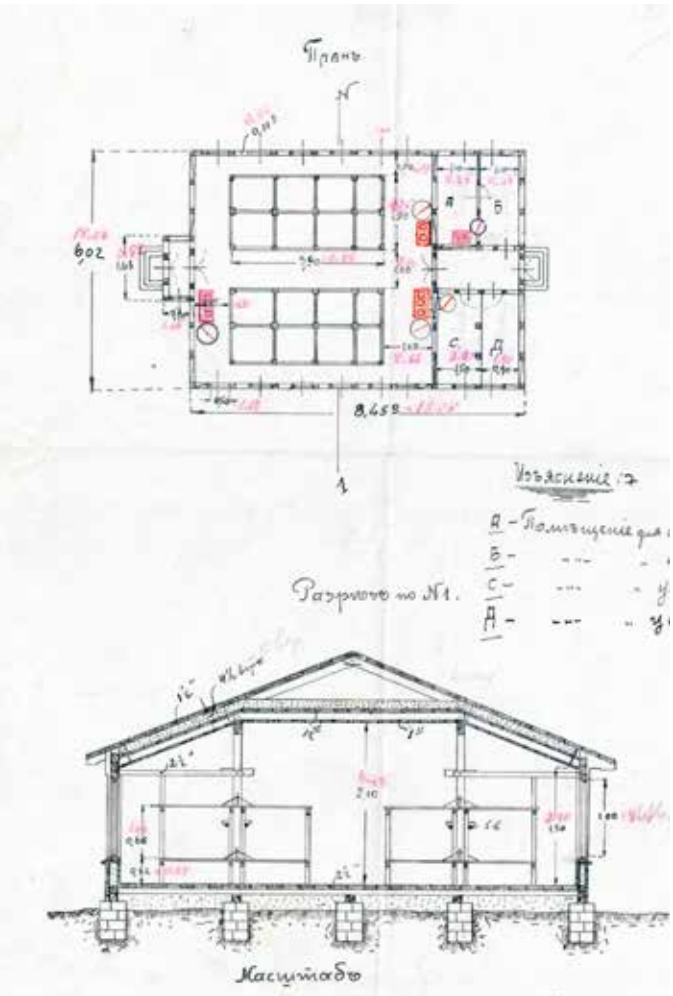

miehen parakkia. Varuskuntarakennuksista on jäljellä vain kesäkuussa 1915 valmistunut hirsinen keittiö- ja ruokalarakennus.[70]

Linnakesaarten varuskuntia

Muidenkin eturintaman saarien kasarmirakennustöitä jatkettiin keväästä 1915 aina vuoteen 1917 saakka. Miehistön majoitustilanne oli pitkään puutteellisin **Isosaarella**, jonka pattereita hoiti kaksi tykistökomppaniaa ja jossa oli lisäksi jalkaväen komppania sekä miinakomennuskunta. Pelkästään kahden järeän ja yhden raskaan rannikkopatterin, maihinnousuntorjuntaan käytetyn kenttäpatterin ja konekiväärien miehistöihin kuului 235 henkeä.

Kesällä 1916 Isosaarella olleen tykistökomppanian päällikkö valitti, että hänen miehensä oli majoitettu tykkivajoihin ja rakennustyöväen parakkeihin. Parakit ja vajat sijaitsivat pohjoisrannalla laiturialueen ja saaren päätien läheisyydessä. Niiden länsipuolella olivat ennen sotaa rakennetut hirsiset upseeri- ja vartiotalot, joista jälkimmäinen oli muutettu kansliaksi.

Suuren 256 miehen hirsikasarmin rakennustyöt aloitettiin heinäkuussa 1916 ja sen sisustustöihin päästiin vasta seuraavana kesänä. Erilleen Isosaaren luoteiskulmaan rakennettu kasarmi oli varsin poikkeuksellinen. T-mallinen rakennus käsitti suuren ja korkean majoitussalin, jonka pitkille sivuille oli rakennettu parvet nukkumapaikkojen maksimoimiseksi. Pohjoissiiven päädyissä oli ulko-ovet ja kummallekin silloiselle tykistökomppanialle omat huonetilansa – arvatenkin ainakin vääpelin huone ja varusvarasto. Kasarmin eteläsiivessä oli keittiö- ja ruokasali. Julkisivuiltaan kasarmi oli jugendvaikutteinen, kuten mm. samoihin aikoihin rakennettu, nykypäivään säilynyt Katajaluodon upseeritalo.

Isosaaren lukuisasta puurakennuskannasta on säilynyt ainoastaan kesäkuussa 1917 leipomoksi muutettu entinen hirsisauna saaren pohjoisrannalla. Leipomot rakennettiin tyytymättömän miehistön vaatimuksesta samaan aikaan kaikille etusaarille, joille leipä oli aiemmin tuotu laivoilla vanhan linnoituksen alueelta.

Viereisellä **Kuivasaarella** on säilynyt useampia maailmansodan aikaisia varuskuntarakennuksia. Järeän patterin lisäksi saarella oli ilma- ja maihinnousuntorjuntapatterit sekä miina-asema. Kuivasaarelle rakennettiin kolme rankarakenteista, todennäköisesti alun perin rakennustyöläisille tehtyä kasarmiparakkia, joista yksi on säilynyt. Hirsisiä rakennuksia oli neljä: upseeritalo, ruokala- ja keittiörakennus, leipomo ja kansliarakennus, joista kaksi ensin mainittua ovat säilyneet. Ruokalan vieressä saaren koillisrannalla on jäljellä betoninen talouskellari sekä sementti- ja punatiilikerroksista muurattu sauna.

Katajaluodon laiturialueen itälaidalla on jäljellä jugendhenkinen upseeritalo ainoana sodanaikaisista rakennuksista. Viiden asuinhuoneen, keittiön ja palvelijanhuoneen talo vastasi tiloiltaan Kuivasaaren upseeritaloa ja se rakennettiin heinäkuun 1916 ja helmikuun 1917 välisenä aikana.

Upseeritalon rakentaminen liittyy todennäköisesti linnoitustykistön uudelleenjärjestelyyn kesäkuussa 1916, jossa se jaettiin kahteen rykmenttiin, vastuualueinaan meririntama (1.TR) ja maarintama (2.TR). Molemmissa oli kymmenen komppaniaa. Tästä lähin jokaisella etusaarella, Harmajaa lukuun ottamatta, oli oma tykistön komppaniansa ja Isosaarella kaksi. Tähän mennessä oli Katajaluodon, Melkin ja Rysäkarin miehityksestä vastannut yksi komppania, jonka komentaja oli Rysäkarilla. Kesästä 1916 Katajaluodolla oli 5. tykistökomppania, jonka komentajalle alikapteeni *Pavel Jegoroville* ja muille upseereille tarvittiin lisää asuintilaa. Laiturialueelle valmistui myös toinen samanhenkinen asuintalo, joka on sittemmin purettu.

Katajaluodon kasarmin edustalle tehtiin vuonna 1916 tilaa kokoontumiskentälle siirtämällä vanhempi upseeritalo, jossa oli kanslia ja insinöörikonttori, sivummalle. Kentän etelälaitaan valmistui vuoden loppuun mennessä uusi ruokala- ja keittiörakennus, joka edusti samaa tyyliä kuin upseeritalo.

Rysäkarin kasarmialue käsitti Katajaluodon tapaan saaren halkaisevan järeän patterin pohjoispuolisen alueen, ja oli sodan loppuun mennessä lähes täyteen rakennettu. Talvella 1915 valmistuneet kasarmi, kanslia- ja insinöörikonttori sekä muut rakennukset vastasivat Katajaluodolle samaan aikaan tehtyjä yksinkertaisia rakennustyyppejä.

Rysäkarin ainoa säilynyt maailmansodan aikainen rakennus on luoteisen satamalaiturin ääreen keväällä 1916 valmistunut upseeritalo. Neliömäisen rakennuksen sisäänkäyntien edessä olevat verannat varustettiin klassistisin päätykolmioin. Pääovelta johti suora tie aallonmurtajien suojaaman ja kivisillä rantamuureilla varustetun sataman maihinnousuportaille. Upseeritalon aidattu piha-alue istutettiin pieneksi muotopuutarhaksi.

Osa saarivaruskuntien elintiloista pyrittiin tekemään pommituksen kestäviksi taistelutilanteen varalta. Suurten betonisten kasarmi-suojapaikkojen

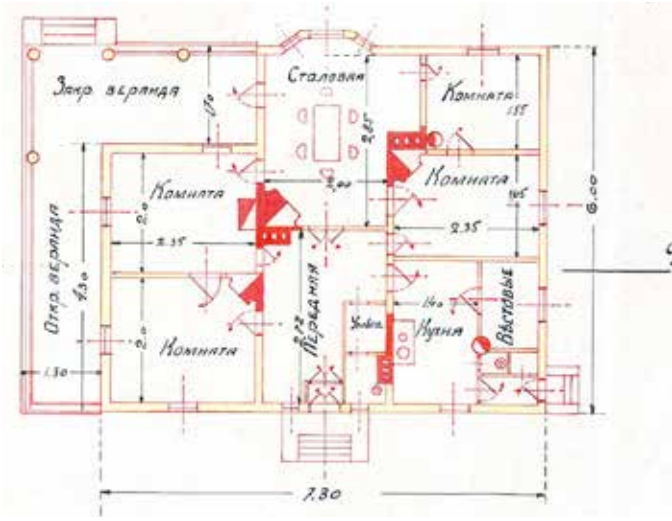

Yllä: Katajaluodolle suunnitellun upseeritalon pohjapiirros kesäkuulta 1916. Upseeritaloa kaavailtiin kasarmikentän etelälaidalle, johon kuitenkin rakennettiin ruokala. Upseeritalo toteutettiin tähän suunnitelmaan verrattuna pohjakaavaltaan peilikuvana saaren pohjoisrantaan (kuva ylinnä). KA VIK

Ylinnä: Katajaluodon pohjoisrannan upseeritalot 1920-luvun kuvassa. Niistä oikeanpuoleinen eli eteläisempi on säilynyt. SA-kuva

Oik.: Viaporin sotasataman redillä olleen Venäjän Itämerenlaivaston taistelulaivan Slavan miehistöä hakemassa täydennyksiä Helsingin Etelä-Satamasta. Timiriasew/HKM

Alla: Isosaareen 1916–17 rakennettu hirsikasarmi pohjoisesta 1920-luvulla. SA-kuva

Ryssänkarin eli nyk. Rysäkarin 1. maailmansodan aikana rakennettua pohjoisrantaa 1930-luvun alussa. Vasemmalla miehistökasarmi ja oikealla upseeritalo. SA-kuva

rakentaminen katsottiin maaliskuussa 1916 välttämättömäksi kaikilla etulinjan saarilla. Rannikkotykkien miehistöillä oli suojatilat pattereilla, mutta muulle varuskunnalle – maihinnousuntorjuntapatterin miehistölle, konekiväärimiehille, miinamiehille, puhelinmiehille, jalkaväkivaruskunnalle ja huoltovirkailijoille – tarvittiin suojakasarmit. Niihin olisi yhdistetty keittiötilat, sidontapaikat ja käymälät.

Itä-Villinkiin ja Miessaarelle valmistuivat vuonna 1916 kallioon louhitut tunnelikasarmit. Muille etulinjan saarille alettiin vuonna 1917 louhia paikkoja kookkaille suojakasarmeille; Isosaarella ja Kuivasaarella 256 hengelle ja Katajaluodolla 120 hengelle. Näiden työt eivät ehtineet valmisteluja pidemmälle ennen sodan päättymistä. Katajaluodolle valmistui kuitenkin meririntaman ainoa osumankestävä, kokonaan betoninen käymälä.[71]

Ahvenanmaa ja Turun saaristo

Lounais-Suomeen tehtävän maihinnousun estämiseksi ja torpedoveneiden toiminnan suojaamiseksi oli saaristoalue Porkkalanniemeltä Pohjanlahdelle linnoitettava ja miinoitettava. Laivaston toiminnan kannalta oli myös tärkeää rakentaa sen viestiyhteydet mahdollistava radio- ja merivalvonta-asemien verkko rannikolle. Radioverkon pääasemia sijoitettiin Pietarin, Kronstadtin ja Baltian rannikon lisäksi Suomen puolelle Kotkan Puokinmäelle, Santahaminaan ja Turun Vähä-Heikkilään. Pienempiä radio- ja valvonta-asemia oli eri puolilla rannikkoa.

Lounais-Suomen ja Ahvenanmaan saariston rannikkopattereita aseistettiin mitä erilaisimmista lähteistä haalituilla tykeillä. Osa tykeistä siirrettiin vähempiarvoisista linnoituksista, osa riisuttiin vanhentuneista sotalaivoista ja osa ostettiin ulkomailta, mm. Yhdysvalloista ja Japanista. Hankoniemen edustalla sijaitsevalle **Russarön** majakkasaarelle ryhdyttiin vuoden 1915 alussa rakentamaan asemia kuudelle Pennsylvanialaisen Bethlehem Steel Corporationin valmistamalle järeälle kanuunalle. Russarön linnoittaminen mahdollisti rakennustöiden lopettamisen vanhemmassa Lappohjan ja Porkkalanniemen välisessä saaristoasemassa ja pääosa sen aseistuksesta siirrettiin tarpeellisimpiin kohteisiin.

Russaröllä oli jo muutamia vanhempia luotsi- ja majakkalaitoksen asuinrakennuksia. Saarelle rakennettiin ensimmäisen maailmasodan aikana joukko puisia asuin- ja talousrakennuksia rakennustyöläisille ja vartiokomennuskunnalle. Niistä osa otettiin rannikkopattereiden valmistuttua miehistöasumuksiksi, kuten muillakin linnakesaarilla. Vuonna 1918 Russaröllä laskettiin olleen kolme miehistökasarmia, joista yhdessä oli ruokala- ja samalla kirkkolaajennusosa, yksi upseeriasuintalo sekä sairashuone. Rakennukset olivat lautaisia eli rankarakenteisia, eikä niistä yksikään ole säilynyt, toisin kuin vanhempia luotsi- ja majakkalaitoksen hirsi- ja kivirakennuksia.

Saaristomeren ja Ahvenanmaan alueella vuoden 1915 ensimmäiset linnoituskohteet olivat idästä päin lueteltuna Kemiön kohdalla oleva Örön saari, Utön majakkasaari, Lemlandin eteläkärjessä oleva Herrö ja läheinen Storklobben, Boxön saari Ahvenanmaan pohjoisosassa ja Kustavin länsiosassa oleva Lypertön saari. Yhdessä nämä ja muualle Ahvenanmaalle myöhemmin rakennetut linnakkeet muodostivat Turun-Ahvenanmaan saaristoaseman (*Abo-Olandskaia Shernaia Pozitsiia*) Pietari Suuren merilinnoituksen sivustalla.

Ahvenanmaalle ensimmäisen maailmansodan aikana rakennetuille rannikkopattereille ja niiden varuskunnille on yhteistä se, että ne purettiin ja myytiin pian sodan päätyttyä demilitarisointisopimuksen mukaisesti. Kolme muuta linnakesaarta jatkoivat itsenäistyneen Suomen rannikkotykistön käytössä.

Örö oli nykyisen Suomen alueella olevista rannikkolinnakkeista vahvimmin varustettu. Suurikokoisen saaren eri puolilla oli yksi kevyt ja kaksi raskasta rannikkopatteria sekä yksi järeä, neljän 12 tuuman (305 mm) rannikkotykin patteri. Järeät tykit oli alun perin tarkoitettu Mustalle merelle, nykyisen Georgian alueella sijainneeseen Batumin linnoitukseen. Örön itäosaan sijoitettuna niillä voitiin ampua laajalle alueelle idästä Hankoniemen suunnasta luoteeseen Saaristomeren alueelle. Samantyyppinen järeä patteri rakennettiin myös Suomenlahden eteläpuolelle, Hiidenmaan Tahkunaan. Örön ja Tahkunan väliin laskettiin laaja ulompi miinakenttä, joka esti tehokkaasti pääsyn Suomenlahdelle.

Örön venäläisvaruskunnan kasarmi-, asuin- ja talousrakennuksista on säilynyt parikymmentä. Laajin ja erittäin hyvin säilynyt kokonaisuus sijoittuu kahteen osaan jaetun 12 tuuman patterin väliin. Siihen kuuluvat suuri hirsinen kasarmi, ruokala, leivintupa, sauna, upseerirakennus ja mm. sähköasema. Keskeisten rakennusten satulakatoissa on koristeleikkauksin somistetut räystäslaudat.

Utöllä oli vanhastaan kalastajakylä sekä luotsi- ja majakkalaitoksen rakennuksia. Venäläiset rakensivat pakkolunastetulle saarelle raskaita rannikkopattereita, mutta vain vähän uusia varuskuntarakennuksia. Kasarmeina ja upseeriasuntoina käytettiin pakkolunastettuja taloja. Utön radioasemalle tehtiin uudisrakennuksia ja lisäksi valmistui mm. miehistösauna sekä rakennustöihin liittyviä tilapäisrakennuksia.

Yksi Örön 12 tuuman kanuunoista ja kasarmialue syksyllä 1925. KA MeVE

Saksalaisia meriupseereja poseeraa Russarön 234 mm:n kanuunan vieressä kevättalvella 1918, venäläisten lähdön jälkeen. MV

Lypertön Katanpään kasarmialue syksyllä 1925. KA MeVE

Turun läntistä saaristoväylää vartioi Lypertön saaren läntiseen niemeen eli **Katanpäähän** rakennettu kahden rannikkopatterin linnake. Päälaiturilta pattereille vieneen tien varteen rakennettiin pieni hirsinen kasarmialue. Tykistön komppaniankasarmi ja ruokala ovat hävinneet, mutta jäljellä ovat mm. upseeritalo, leipomo, sauna, talli, sairastupa ja vesitornilla varustettu pumppuhuone. Laiturialueella on entinen santarmien asuinrakennus. Katanpään rakennuksia on Örön tapaan koristeltu puuleikkauksin ja mm. diagonaalilla ulkoverhouksella.[72]

Laivaston viestipalvelu Vähä-Heikkilässä

Yksi Venäjän *Itämeren laivaston Viestipalvelun* eli meritiedustelu-, radio- ja puhelinverkoston pääasemista oli Luoteisen alueen viestipalvelun Turun tukikohta (*Abo bazy severo-zapadnogo rayona služby svjazi*). Sieltä tuettiin ja johdettiin Itämeren luoteisosassa eli etenkin Turun-Ahvenanmaan saaristoaseman ja Pohjanlahden alueilla operoivan laivaston, rannikkotykistölinnakkeiden ja merivalvonta-asemien sekä lentotiedustelun toimintaa.

Turun tukikohdan kasarmialueeksi pakkolunastettiin kevään ja kesän 1915 aikana Aurajoen suun eteläpuoleisella ranta-alueella sijaitseva **Vähä-Heikkilä**. Kasarmialueen keskeisimmät rakennukset olivat tiilisiä. Ne suunnitteli Viaporin sotasatamassa aiemmin työskennellyt yli-insinööri Jevsignejev. Kuten Katajanokalla, julkisivuissa yhdistyvät puhtaaksimuuratut tiilipinnat ja vaaleat rappauskentät.

Viestipalvelun keskeiset toiminnot yhdistettiin suureen kolmikerroksiseen päärakennukseen. Vaikka rakennus muistuttaa pohjamuodoltaan suurta kasarmia, oli sen kaikissa kerroksissa sekä miehistön että päällystön käyttöön tarkoitettuja tiloja. Sisätilat oli kuitenkin järjestetty viiden porrashuoneen varaan niin, että esimerkiksi miehistön majoitustilojen ja päällystön asuintilojen välillä ei ollut suoria sisäyhteyksiä. Päärakennuksen piirustukset vahvistettiin marraskuussa 1915 ja se saatiin sodan aikana pääosin valmiiksi. Kaikkia tiloja ei kuitenkaan ehditty sisustaa ja ottaa käyttöön.

Miehistötilat oli mitoitettu komppanialle eli 250 hengelle. Tuvat ja muut komppanian tarvitsemat huonetilat olivat pääosin toisessa kerroksessa. Kolmannessa kerroksessa olivat mm. luokkahuoneet ja länsisiivessä miehistöruokala- ja keittiö. Omat huonetilansa oli järjestetty viestipalvelun esikunnalle sekä viesti- ja puhelinkeskuksille. Pohjakerroksen länsisiivessä oli sairastupa ja kerroksen muissa osissa sekä pihasiivessä varasto- ja verstastiloja.

Itäisen siiven toisessa ja kolmannessa kerroksessa oli asuinhuoneistoja mm. Luoteisen alueen viestipalvelun komentajalle. Asuintiloja oli ilmeisesti myös suunnitelmiin myöhemmin lisätyssä eteläsiiven keskiosan neljännessä kerroksessa. Sen yläpuolella oli vielä kahden kerroksen korkuinen tähystystorni.

Päärakennuksen länsipuolella oli kolme nykypäiviin säilynyttä tiilirakennusta. Yksikerroksiseen rakennukseen oli yhdistetty sauna-, pesutupa- ja leipomotilat. Vieressä oli kaksikerroksinen, neljä huoneen ja keittiön asuntoa sisältänyt aliupseeritalo. Taaempana oli auto- ja hevostallirakennus, jonka toiseen kerrokseen oli yhdistetty kaksi asuntoa. Sen vieressä oli aikoinaan puinen varastorakennus.

Kasarmialueen pohjoisosassa on yksikerroksinen radioasema, jossa oli myös henkilöstön asuintilat. Radioasema ja sen kaksi korkeaa radiomastoa oli eristetty korkealla aidalla. Kaupungista kasarmialueelle tulleen päätien, nykyisen Rykmentintien varressa oli kaksikerroksinen upseeritalo, jossa oli neljä huoneen ja keittiön asuntoa. Se on purettu 1980–90-lukujen aikana.[73]

Oik.: Vähä-Heikkilän kasarmialueen päärakennus, jossa oli kasarmi- ja ruokalatilojen lisäksi mm. esikuntatiloja ja upseeriasuntoja. Kuva on otettu vappuna 1928, kun alue oli Porin Rykmentin käytössä. SA-kuva

Merilentoasemat

Vähä-Heikkilän alueelle rakennettiin myös laivaston tiedustelutoimintaan liittyneen lentoveneosaston tukikohta. Meritiedustelukoneet toimivat aluksi Itämeren laivaston Viestipalvelun alaisuudessa. Hermannin lentoaseman

Alla: Vähä-Heikkilän kasarmialue idästä kesällä 1918. Etualalla päärakennus ja oikealla radioasema. Ranta-alueella on lentokonehalleja sekä majoitus- ja huoltorakennuksia. Kauimpana läntisessä niemessä näkyy kaksi hirsikasarmia. IVKK

lisäksi Suomen alueelle oli suunniteltu merilentoasemia ainakin kahteen paikkaan vuoden 1915 alussa: Hankoniemen Lappohjaan ja Ahvenanmaalle Degerön Granbodaan.

Keväällä 1916 Viestipalvelun lentojoukot jaettiin kahteen osastoon, Itämeren ilmailualueeseen Baltian alueella ja Pohjanlahden ilmailualueeseen (*Botnitšeskogo vozdušnogo raiona*), jonka toiminta-alue ulottui Suomen lounais- ja länsirannikoille. Pohjanlahden ilmailualueen esikunta sijoitettiin Turkuun.

Viimeistään keväällä 1916 ryhdyttiin rakentamaan kolmea suurempaa lentoasemaa (*vozdušnaja stantsija*) Vähä-Heikkilään, **Granbodaan** ja Kemiön saaren lounaisosaan, Dragsfjärdin **Jungfrusundiin**. Niiden varuskunnat käsittivät pääosin puisia tyyppirakennuksia, kuten 150 hengen miehistökasarmin (Turussa kaksi), leipomo-, sauna- ja pesutuparakennuksen, verstastiloja sekä suuret valmisosista kootut lentokonehallit, joita oli Turussa ja Jungfrusundissa neljä ja Granbodassa kaksi.

Alla: Vähä-Heikkilän lentoaseman lentokonehallit kesällä 1918. SA-kuva

Yllä: Vähä-Heikkilän lentoaseman puiset komppaniankasarmit olivat Porin Rykmentin käytössä vuonna 1922. Vasemmalla komppanian kansliahuone (Suomen Sotilas 12/1922) ja oikealla miehistötupa (MV).

Lentäjille tarkoitetut upseeritalot olivat kaikilla kolmella lentoasemalla erilaisia. Vähä-Heikkilän komeassa upseeritalossa oli korkea kivijalka ja sen pääovelle nousi lentohallien suunnasta kaksipuoliset ulkoportaat. Tunnusomainen piirre lentoasemien, kuten samoihin aikoihin rakennettujen rannikkolinnakkeiden arkkitehtuurille olivat päädyistä aumatut harjakatteet.

Pienempiä lentotukikohtia (*vozdušnie post*) oli tarkoitus sijoittaa **Lappohjan** lisäksi **Jurmon** saarelle Utön pohjoispuolelle sekä Ahvenanmaalle Eckerön **Notrvikiin** ja Kasbergiin Böxön linnakkeen lähettyville. Ainoastaan kahdelle ensin mainitulle ehdittiin rakentaa lentohallit, Eckeröön ainoastaan laskusilta, kun sen sijaan Kasberg jäi alkutekijöihinsä. Myöskään varsinaisia kasarmeja ei ehditty saada valmiiksi.

Joulukuussa 1916 merilentojoukot siirrettiin Viestipalvelun alaisuudesta itsenäiseksi Itämeren laivaston alaiseksi lentodivisioonaksi. Lentoasemat Suomenlahden eteläpuolella muodostivat 1. Ilmailuprikaatin ja Suomen alueella *2. Ilmailuprikaatin*. Jälkimmäisessä oli perustamiskäskyn mukaan kolme laivuetta, joista Pohjanlahdelle suuntautunut 4. Lentolaivue oli Vähä-Heikkilässä,

Oik.: Päiväämätön ensimmäisen maailmansodan aikainen kartta, johon on merkitty 42. Armeijakunnan joukkojen sijoituksia Länsi-Suomen alueella. Armeijakunnan esikunta oli Tampereella (punainen suorakulmio) ja 106. Divisioonan esikunta Hämeenlinnassa (pun. neliö). Eniten joukkomerkintöjä on Rauman, Porin ja Kokemäen välisellä rannikkoalueella. KA VKP

Jurmon merilentotukikohta vuonna 1918. Vasemmalla lentohalli ja oikealla kaksi keskeneräistä rakennusta, joista suurempi oli tarkoitettu kasarmiksi. Julkaistu Aero-lehdessä 6/1932

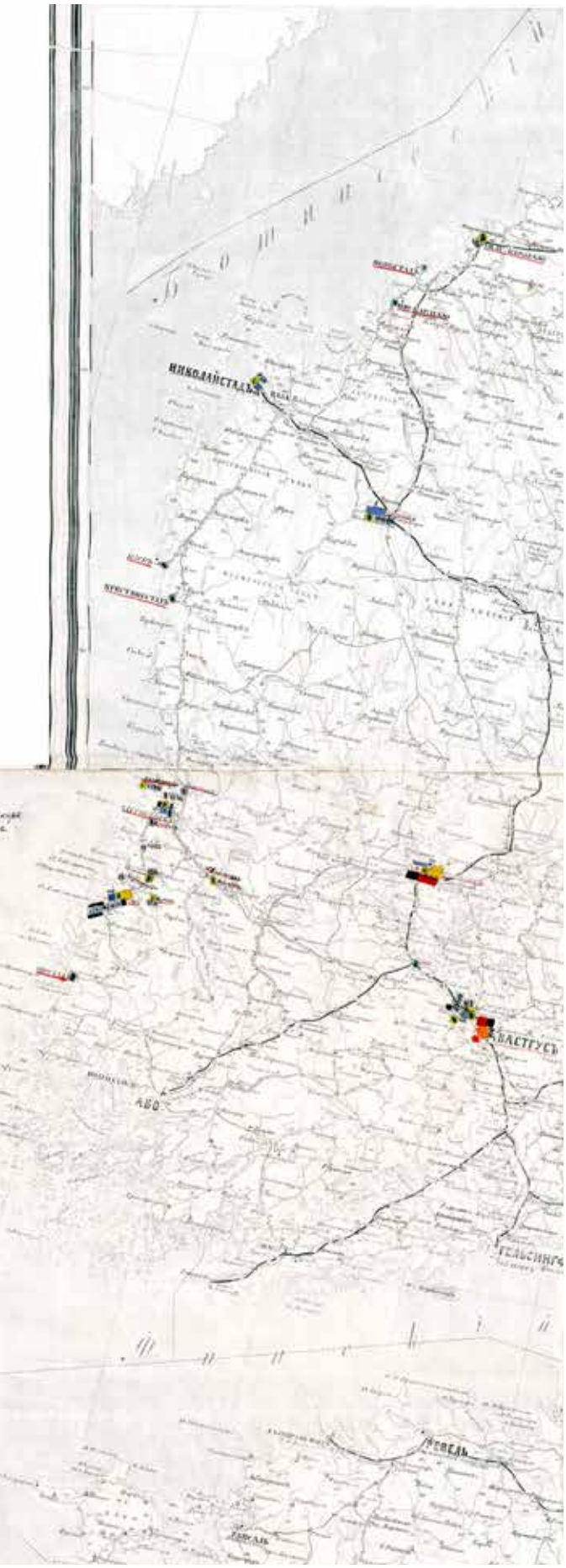

lounainen 5. laivue Granbodassa ja Saaristomereltä itään ulottunut 6. laivue Jungfrusundissa. Pienemmät tukikohdat oli jaettu alueittain näiden kolmen lentoaseman alaisuuteen.

Organisaatiota ilmeisesti supistettiin sodan loppuun mennessä, sillä silloin mainitaan Suomessa olleen vain 4. ja 5. Lentolaivueet päätukikohtinaan Granboda ja Vähä-Heikkilä. Ainoastaan Vähä-Heikkilän lentoasema jäi vuoden 1918 jälkeen vähäksi aikaa Suomen ilmailuvoimien käyttöön. Valtaosa lentohalleista purettiin osiin ja siirrettiin ilmailuvoimien uusille lentoasemille, jotka sijaintinsa puolesta vastasivat paremmin silloista tarvetta.[74]

42. Armeijakunta

Rannikko- ja meripuolustuksen lisäksi myös Suomen alueen maajoukot tarvitsivat vahvistusta venäläisten itärintamalla kokemien tappioiden ja Saksan muodostaman uhan kasvaessa. Saksalaiset etenivät keväällä 1915 Puolan ja Liettuan alueilla. Huhtikuussa Saksa valtasi vastuksetta Libaun aseistariisutun ja tuhotun sotasataman.

Suomessa olleen, taisteluarvoltaan vähäisen nostoväkiarmeijakunnan drušinat muutettiin kesäkuussa 1915 normaaleiksi jalkaväkipataljooniksi. Näin Suomeen muodostettiin *42. Armeijakunta*, joka oli VI Armeijan alaisuudessa. Armeijakunnassa oli kaksi divisioonaa, *106.* ja *107. Jalkaväkidivisioonat*, joissa kummassakin oli neljä rykmenttiä ja tykistöpatteristo.

42. Armeijakunnan päätehtävänä oli suojata Pohjanlahden rannikkoa Turun ja Ahvenanmaan Saaristoasemasta pohjoiseen. Suomen alueen maajoukkojen pääpuolustuslinja kääntyi näin etelästä ja lounaasta länteen. Armeijakunnan esikunta siirrettiin elokuussa 1915 Helsingistä Tampereelle. 106. Jalkaväkidivisioonaan kuuluneiden *421.–424. Jalkaväkirykmenttien* pataljoonat sijoitettiin Vaasan, Tampereen, Hämeenlinnan, Riihimäen, Hennalan ja Korian lisäksi myös sellaisille länsirannikon paikkakunnille, joilla ei ollut ennestään kasarmialueita, kuten Raumalle, Kokemäelle Peipohjan rautatieristeykseen ja Poriin. Näiden kolmen paikkakunnan muodostama kolmio arvioitiin kaikkein uhatuimmaksi saksalaisten maihinnousun kannalta.

Suomen eteläarannikon varuskuntiin ja merilinnoituksiin sijoitettu 107. Jalkaväkidivisioona siirrettiin jo kesällä 1915 valtaosin Suomenlahden eteläpuolelle, kun saksalaiset etenivät Venäjän kannalta katastrofaalisesti koko itärintamalla ja erityisesti Baltian suunnalla. Näin ollen oli 106. divisioonan joukot venytettävä puolustamaan koko rannikkoaluetta Lappohjasta Ouluun asti ja komppanioita oli ripoteltu telttamajoitukseen lukuisille pienille paikkakunnille.

Sotatilanteen takia ei Suomeen voitu lähettää uusia joukkoja ja yhden divisioonan voimin oli maihinnousun estäminen lähes mahdotonta. Sellaisen sattuessa otettiin lähtökohdaksi vetäytyä helpommin puolustettavalle linjalle järvialueen länsirajalle. Tätä pääpuolustuslinjaa Helsingistä Tampereen kautta Saarijärvelle Keski-Suomeen ja edelleen Nurmekseen Pohjois-Karjalassa ryhdyttiin linnoittamaan kenttävarustuksin. Samasta syytä myös Viaporin linnoituksen maarintamaa oli jatkuvasti vahvistettava. Viaporin ja Helsingin alueelle oli sijoitettu 107. Jalkaväkidivisioonasta jäljelle jääneet *427.* ja *428. Jalkaväkirykmentit*.[75]

VETÄYTYMISVAIHE JA VALLANKUMOUS 1916–1917

Itärintama jähmettyi vuoden 1915 lopulla paikoilleen. Saksalaiset eivät päässeet etenemään Riianlahdelle venäläisten vahvan miinoituksen takia. Raskaiden laivasto-osastojen liikkuminen Itämeren pohjoisosassa kävi liian vaaralliseksi ja pääsy Suomenlahdelle liki mahdottomaksi reittien ollessa tupaten täynnä miinoja ja venäläisten rannikkolinnoitusten jatkuvasti vahvistuessa. Suomen rannikon saaristoväylä oli tässä tilanteessa Venäjälle tärkeä laivasto-osastojen siirtoreitti. Itämeren laivaston suuret alkukset pysyivät Suomenlahden miinasulkujen takana odottaen Pietariin suuntautuvaa hyökkäystä.

Taka-asema mantereella ja merellä

Vuoden 1916 aikana venäläiset ryhtyivät varautumaan siihen mahdollisuuteen, että 42. Armeijakunta olisi joutunut perääntymään kenttälinnoitetulta pääpuolustuslinjalta itään päin. Seuraavaa puolustuslinjaa, taka-asemaa, ryhdyttiin kaavailemaan järvialueen itäpuolelle. Sen oli määrä kulkea Viipurin lounaispuolelta Säkkijärveltä pohjoiseen Lappeenrantaan ja edelleen Savonlinnaan ja Joensuuhun asti. Kenttälinnoitukset rakennettiin tämän linjan länsipuolelle sulkemaan järvien välisiä kannaksia Kymijoelta pohjoiseen.

Jos 42. AK joutuisi vetäytymään taka-asemaan, vihollinen pääsisi kiertämään mantereen puolelta Suomenlahden länsiosan vahvat meri- ja rannikkopuolustusasemat. Silloin Itämeren laivasto joutuisi vetäytymään itään, lähemmäs Pietaria. Samoin kävisi, jos Saksa etenisi etelästä Viron kautta Suomenlahdelle.

Tästä syystä taka-aseman linjalla oleville Suomenlahden saarille, Kilpisaareen, Somerille ja Lavansaareen sekä Viron puolen Kurkolanniemeen ja Narvanlahdelle oli rakennettava rannikkolinnakkeita. Lisäksi oli suojattava saaristoväylä Kotkan ja Haminan satamiin linnoittamalla Rankinsaari Kotkan edustalla. Linnakkeiden aseistukseksi siirrettäisiin järeitä ja raskaita kanuunoita Kronstadtin merilinnoituksesta.

Linnoitustyöt taka-aseman maan ja meren puoleisilla osilla pääsivät käyntiin vuoden 1916 aikana. Mantereen kenttälinnoitustöitä tekivät useat Suomeen väliaikaisesti siirretyt sotilasosastot. Heitä varten pystytettiin majoitus- ja keittiöparakkeja mm. Savitaipaleen, Mäntyharjun, Juvan, Rantasalmen, Savonrannan ja Polvijärven pitäjiin.[76]

Rankki, Kilpisaari, Someri ja Lavansaari

Merellisen taka-aseman pohjoisin linnake sijaitsi **Rankissa**, paljon suuremman Kirkonmaan edustalla ja muutama kilometri Kotkan satamasta etelään. Raskasta kuuden tuuman kanuunoiden patteria ryhdyttiin rakentamaan pitkänomaisen saaren eteläpäähän todennäköisesti vasta sodan myöhäisvaiheessa,

Oik.: Rankin rakennukset vuonna 1918. Koillisrannan suurin rakennus on kasarmi ja siitä kaakkoon ruokala ja sauna. KA SSKO

Alla: Rankin linnake lounaasta syksyllä 1925. Tykkipatteri on edessä oikealla ja kasarmialue koillisrannalla. KA MeVE

Kilpisaaren keskeneräiseksi jäänyt patteri vuonna 1925. Etualalla on rakennustyöläisten parakkeja. Patterin keskellä on vaaleana hohtava betoninen ampumatarvikevarasto ja sen molemmin puolin Canet-tykit perustoillaan. KA MeVE

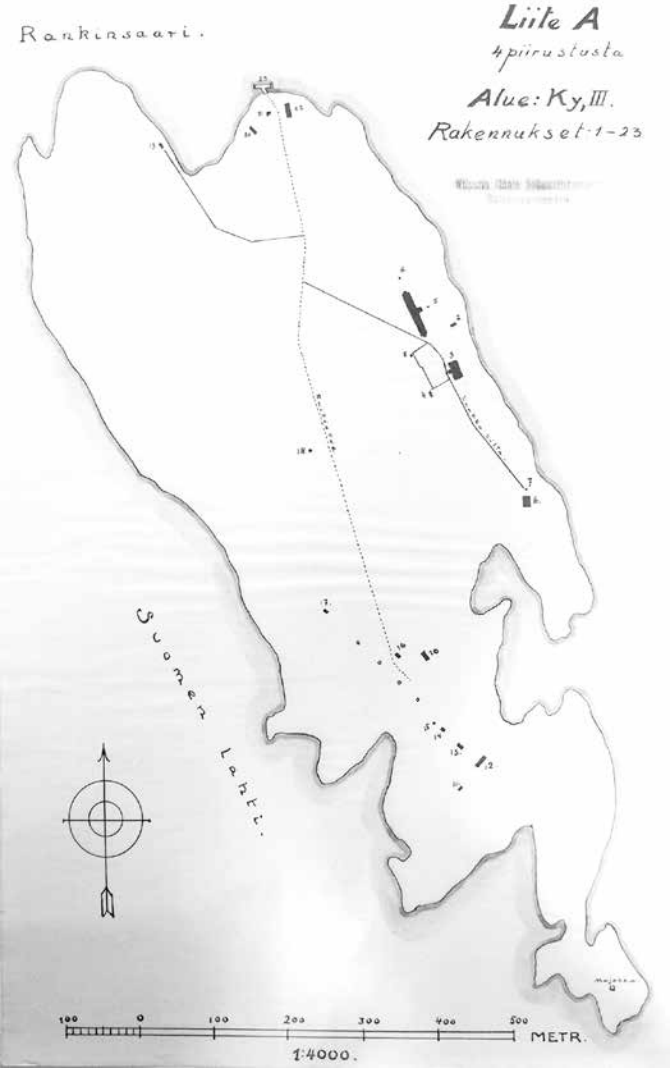

sillä se jäi rakenteiltaan alkutekijöihinsä. Rankin patteri ehdittiin silti aseistaa ennen sodan päättymistä.

Rankin koillisrannan pieni kasarmialue käsitti pitkän rankarakenteisen kasarmin, keittiö- ja leipomorakennuksen sen vieressä ja hirsisen sauna- ja pesutuparakennuksen hieman kauempana kaakkoisniemessä. Ainoana säilynyt parakkikasarmi oli todennäköisesti aluksi rakennustyöläisten käytössä, sillä heille ei ollut saarella muuta sijaa. Patterityömaalle johti pohjoisrannasta kenttärata, mutta kasarmialueelle kuljettiin korotettua lankkusiltaa pitkin.

Kilpisaari sijaitsee Haminasta eteläkaakkoon, nykyisen Itäisen Suomenlahden kansallispuiston ulkolaidalla. Se on suunnilleen samankokoinen kuin Rankki ja varustettiin samantyyppisellä raskaalla rannikkopatterilla. Tykit ehdittiin asentaa betonisille perustoilleen ennen sodan loppua ja patterin keskelle rakentaa betoninen ampumatarvikevarasto.

Kilpisaaren ensimmäisen maailmansodan aikainen rakennuskanta on hävinnyt. Pieni kasarmialue, jossa oli mm. kasarmi, upseerirakennus sekä leipomo- ja saunarakennus, sijaitsi saaren koillisrannan päälaiturin läheisyydessä. Lounaisrannan patterin luona oli rakennustyöläisten parakkialue.

Somerin piskuiselle majakkaluodolle Suomenlahden keskellä, ja nykyään Venäjän aluevesillä, ei ehditty asentaa sinne tarkoitettua kuuden tuuman patteria. Somerilla oli jo ennestään majakanvartioiden ja sumusireeninkäyttäjien tiilisiä ja hirsisiä rakennuksia. Sinne ehti nousta myös useita rankarakenteisia rakennuksia linnoitustyöläisten ja sotaväen käyttöön. Suurin kasarmi, josta on enää kivijalka jäljellä, oli samanlainen kuin Rankin säilynyt kasarmi.

Taka-aseman suurin linnoituskohde **Lavansaari** oli vanha kalastus- ja merenkulkuyhdyskunta. Lavansaaren lounaiseen Ristiniemeen rakennettiin järeää 10 tuuman rannikkopatteria ja pohjoispuoliseen Kukourin pikkusaareen raskasta kuuden tuuman patteria, jotka molemmat ehdittiin aseistaa sodan aikana. Kummallekin patterialueelle rakennettiin parakkikasarmialueet. Lisäksi saaren itärannan päälaiturin luona oli pattereille vievien kapearaiteisten rautateiden käyttöön liittyviä rakennuksia.[77]

42. Erillinen Armeijakunta ja laivaston maajoukot

Joulukuussa 1916 Pietarin puolustuksesta siihen asti vastannut VI Armeija lähetettiin Romanian rintamalle. Sen alaisuudessa Suomessa toiminut 42. Armeijakunta muutettiin itsenäiseksi, erilliseksi armeijakunnaksi, jonka pääosan muodosti noin 14 000 miehen suuruinen 106. Jalkaväkidivisioona.

Vuoden 1917 aikana *42. Erilliseen Armeijakuntaan* liitettiin jatkuvasti lisää suurempia ja pienempiä osastoja (joita kaikkia ei voi tai ole syytä tässä

yhteydessä luetella) niin, että kesän loppuun mennessä se oli kasvanut jo 26 500 miehen suuruiseksi.

Viaporin linnoitus siirrettiin VI Armeijan poistumisen yhteydessä Itämeren laivaston alaisuuteen, kuten Pietari Suuren merilinnoitus oli alusta asti ollut. Tämä tarkoitti myös sitä, että Viaporin meri- ja maarintamien jalkaväkijoukkoina toiminut 107. divisioonan 428. Lotinanpellon (*Lodejnopolskij*) Jalkaväkirykmentti siirtyi 42. AK:lta laivaston alaisuuteen.

Viaporiin saapui viimeistään vuoden 1917 alussa myös Viipurin ja Kronstadtin linnoituksissa palvelleista nostoväkijoukoista muodostettu *128 Jalkaväkidivisioona*, johon kuuluivat 509.–512. Jalkaväkirykmentit. Kesällä Viaporin linnoituksen meri- ja maarintamien vahvuus oli noussut yli 20 000 mieheen. Linnoituksen maarintaman etuasemia ulotettiin jo kauas Helsingin luoteispuolelle, Hangosta Hyvinkäälle ja Riihimäelle johtavan rautatien etäisyydelle.[78]

Maaliskuun vallankumouksesta kesähyökkäykseen

Sodan vastoinkäymisten myötä Venäjän valtakunta alkoi natista liitoksissaan. Keisari Nikolai II painostettiin luopumaan kruunustaan maaliskuussa 1917 ja valtaan nousi väliaikainen hallitus. Se taipui suomalaisten vaatimuksiin epäsuositun kenraalikuvernööri Seynin poistamiseksi. Hänet kutsuttiin Helsingin edustalle ankkuroituneeseen sotalaivaan, vangittiin ja vietiin Pietariin. Tilalle tuli sotilaiden sijaan poliitikkoja.

Armeijan ja laivaston piirissä maaliskuun vallankumous aiheutti sekä riemunpurkauksia että levottomuuksia. Esimerkiksi Viaporin linnoituksen tykkimiehet tukivat väliaikaista hallitusta. Itämeren laivaston matruuseista taas enemmistö oli bolsevikkeja. Monet laivaston upseerit kokivat Helsingissä kovan kohtalon, kun sota-alusten miehistöt alkoivat kostaa kokemiaan vääryyksiä.

Sotilaallisesti tilanne näytti huonolta. 42. Armeijakunta ryhtyi kahden aiemman puolustuslinjan lisäksi valmistelemaan keväällä 1917 vielä yhtä taaempaa puolustuslinjaa Viipurin ja Laatokan välille. Karjalan kannaksen rannikkopuolustusta vahvistettiin edelleen, mm. Koivistonsaaren kaakkoiskärkeen, **Saarenpäähän** rakennettiin uutta rannikkopatteria.

Venäjän uuden hallituksen viimeinen Saksan vastainen suurhyökkäys kesällä 1917 epäonnistui täydellisesti. Venäjä oli vararikossa ja rahoituksen loppuessa mm. kaikki Suomessa tehdyt linnoitustyöt lopetettiin. Lopulta sodasta irrottautumista ajaneet bolsevikit kaappasivat vallan lokakuun vallankumouksessa.

Helsingissä venäläiset vallankumoukselliset, joihin kuului mm. kaupungissa olleita sotilaita, valitsivat keskuudestaan vallankumouskomitean. Se nimitti ”kenraalikuvernöörinkanslian komissaareiksi” Itämeren laivaston matruusin Pavel Šiškon ja pietarinsuomalaisen vallankumousmiehen Jukka Rahjan. Vallankumouskomitean ja suomalaisten vallankumousmiesten yhteisessä suunnittelukokouksessa 8. marraskuuta 1917 matruusi Šiško esittäytyi suomalaisille uutena kenraalikuvernöörinä.[79]

Sekasortoa ja itsenäistyminen

Venäjän armeijan ja laivaston miehet ryhtyivät palaamaan omin päin koteihinsa. Ilman sotilaallista järjestystä tai minkäänlaista huoltoa varuskuntien rakennukset menivät nopeasti huonoon kuntoon.

Sekasortoisessa tilanteessa Suomi itsenäistyi mutta ajautui punakapinan myötä pian kansalaissotaan. Suomessa olleet venäläissotilaat osallistuivat suurin määrin taisteluihin Suomen punaisen kansanvaltuuskunnan puolella.

Itärintamalla bolsevikit eivät pystyneet estämään saksalaisten etenemistä. Maaliskuussa 1918 solmitussa Brest-Litovskin rauhansopimuksessa Venäjän joukot määrättiin poistumaan maiden välille syntyneistä ”puskurivaltioista”, siis myös Suomesta. Suomen valkoisen hallituksen maahan kutsumat sak-

Yllä: Donin kasakoita Töölön ratapihalla ensimmäisen maailmansodan aikana. Timiriasew/HKM

Oik.: Venäläisiä sotilaita maaliskuun vallankumousta juhlistavine lippuineen Helsingin kauppatorilla keväällä 1917. MV

salaisjoukot nousivat maihin Hangossa huhtikuun alussa 1918 ja ryhtyivät etenemään Helsinkiä kohti.

Jäiden saartamassa Helsingissä ja Viaporissa olleet venäläisjoukot joutuivat hankalaan välikäteen, sillä bolsevikkihallituksen ja Suomen kansanvaltuuskunnan välillä tehdyn valtiosopimuksen mukaan kaikki Suomessa olleet linnoitukset olisi pitänyt luovuttaa punaisille. Itämeren laivaston edustajat lupasivat saksalaisille tehdä Viaporin toimintakyvyttömäksi sillä ehdolla, että Helsingissä olleiden, jäiden saartamien venäläislaivojen sallittaisiin lähteä vapaasti. Tämä piti tehdä salaa, saaria vartioivien punaisten tietämättä. Sopimus pidettiin ja Viaporiin asetetut venäläiset vartiot luovuttivat linnoituksen Saksan Itämeren divisioonalle (*Ostsee-Division*) Helsingin valtauksen yhteydessä huhtikuussa 1918.[80]

1743-1808
1809-1863
1864-1899
1900-1917
1918-1939
Oulu
Kuopio
Luonetjärvi
Niinisalo
Vaasa
Kauhava
Tampere
Lahti
Hämeenlinna
Katanpää
Turku
Riihimäki
Tuusula
Helsinki
Suomenlinna
Drägsvik
Utö
Örö
Russarö
Hästö-Busö
Mäkiluoto
Rankki
Kilpisaari
Saarenpää
Kyminlinna
Hamina
Koria
Kouvola
Utti
Lappeenranta
Mikkeli
Tuukkala
Immola
Suur-Merijoki
Viipuri
Turkinsaari
Ristiniemi
Rauhala
Jaakkima
Sortavala
Kasinhäntä
Ristisaari
Niikkana
Mökerikkö
Vahiniemi
Heinäsenmaa
Hiekkala
Käkisalmi
Kiviniemi
Konevitsa
Järisevä
Valkjärvi
Terijoki

Uusia kasarmialueita 1918–1939

Alla olevien varuskuntien rakennusluettelot ovat liitteessä ”Varuskuntaluettelo”. Jako maa-, meri- ja ilmavoimiin on tehty kasarmialueen alkuperäisen käyttäjän mukaisesti.

Maavoimat:

Kiviniemi, Sakkola 1921
Terijoen kasarmit 1923
Valkjärven kasarmit 1927
Jaakkima Huuhanmäki, Lahdenpohja 1931
Taivallahti, Helsinki 1934
Niinisalo, Kankaanpää 1935
Leirikentän alue, Lappeenranta 1937

Merivoimat:

Niikkana, Valamo 1921
Vahtiniemi, Käkisalmi 1921
Rauhala, Lahdenpohja 1930
Pansio, Turku 1939

Ilmavoimat:

Utti, Kouvola 1918
Kasinhäntä, Sortavala 1924
Kauhava 1928
Suur-Merijoki, Viipuri 1928
Immola, Imatra 1935
Luonetjärvi, Jyväskylä 1938

Suomen puolustuslaitos organisoitiin vuonna 1918 valkoisen armeijan pohjalta ja saksalaisten laatimien suunnitelmien mukaisesti. Armeijan, laivaston ja lentojoukkojen organisaatio palveli siten paitsi Suomen omaa puolustusta Venäjää vastaan, myös saksalaisten strategisia pyrkimyksiä bolsevikkien vastaisella rintamalla. Armeijan eli maavoimien perusjärjestely, jossa pääosa jalkaväestä ja muista joukoista oli koottu kolmen divisioonaan alaisuuteen, säilyi pääpiirteissään pitkälle toisen maailmansodan jälkeiselle ajalle asti.

Saksan hävittyä ensimmäisen maailmansodan vuoden 1918 lopulla, oli Suomen saatava tukea puolustuslaitoksensa kehittämisessä läntisiltä voittajavalloilta. Suomeen saapui sotilasneuvonantajia Iso-Britanniasta ja Ranskasta, joiden avulla mm. ilmailu- ja panssarivoimia voitiin saattaa ajan tasalle. Suomen kaakkoisrajan tilanne oli epävakaa Tarton rauhan solmimiseen asti vuonna 1921. Myös sen jälkeen pääosa puolustuslaitoksen joukko-osastojen majoituspaikoista ja varuskuntien uudisrakentamisesta pyrittiin keskittämään Karjalan kannaksen ja Laatokan suuntaan.

Puolustuslaitoksen 1920-luvun varuskuntarakentaminen käsitti kolme tärkeää painopistealuetta. Maavoimien tärkeimmät kohteet olivat Karjalan kannakselle rakennetut jalkaväki- ja polkupyöräjoukkojen kasarmialueet Kiviniemeen, Terijoelle ja Valkjärvelle. Meripuolustuksen kannalta olennaisinta oli rannikkotykistön linnakkeiden rakentaminen Laatokan rannikolle ja saarille. Ilmailuvoimat olivat kalustonsa ja majoitustilojensa puolesta jatkuvassa kehitystilassa ja uusia lentotukikohtia rakennettiin Uttiin, Sortavalan Kasinhäntään, Viipurin Turkinsaareen ja Suur-Merijoelle sekä Kauhavalle.

Puolustusministeriö pyrki 1930-luvulla kehittämään varuskuntasuunnitteluun vakiintuneita ratkaisutapoja, minkä oli määrä kasvattaa rakentamisen volyymiä ja alentaa kustannuksia. Suunnitteluratkaisut perustuivat nk. uusasiallisuuteen, joka noudatteli ajanmukaisia funktionalismin periaatteita.

Tärkeimpiä uusia varuskuntia perustettiin vuosikymmenen alkupuolella Lahdenpohjan Rauhalaan ja Jaakkiman Huuhanmäkeen, Helsingin Taivallahteen, Immolaan ja Niinisaloon. Vanhempia kasarmialueita pyrittiin ajanmukaistamaan peruskorjausten lisäksi yksittäisillä täydennysrakennuksilla.

Työttömyyden torjuntaan suunnattujen määrärahojen hyödyntämisestä huolimatta puolustuslaitoksen rakennusmäärärahat eivät kuitenkaan riittäneet uusien varuskuntien rakennusohjelmien loppuunsaattamiseen tai useisiin muihinkaan välttämättömiksi katsottuihin uudisrakennustöihin. Viimeisiä uusia uusasiallisen varuskuntarakentamisen edustajia olivat 1930-luvun lopulla aloitetut Lappeenrannan uusi kasarmialue vanhalla leirikentällä ja Luonetjärven lentotukikohta. Useimmat 1920- ja 1930-luvulla rakennetuista uusista varuskunnista jäivät sotien jälkeen Neuvostoliitolle luovutetuille alueille.

Kiviniemen kasarmialueen aliupseeritalon julkisivupiirustus marraskuulta 1921. KA PRL

VALKOISESTA ARMEIJASTA

Suomen hallituksen voitokkaiden joukkojen eli valkoisen armeijan paraati pidettiin 16. toukokuuta 1918 Helsingissä. jonka saksalainen Itämeren divisioona oli kuukautta aiemmin vapauttanut. Sodan virallisesti päättänyt paraati ohitti matkallaan Töölöstä Senaatintorille Kampin kasarmin päärakennuksen raunion, joka oli palanut saksalaisten ja punaisten taisteluissa.

Kaksi päivää aiemmin venäläiset olivat vetäytyneet viimeisestä Suomen alueella olleesta tukikohdastaan, valkoisten saartamasta Inon linnoituksesta. Huhti- ja toukokuun vaihteen tienoilla punaisten vastarinta oli kukistunut Helsingistä Pietariin johtavan rautatien varrella Riihimäen, Lahden, Kouvolan ja Viipurin varuskuntapaikkakunnilla. Samoihin aikoihin valkoiset olivat vallanneet Haminan sekä itäisen Suomenlahden viimeiset linnakesaaret. Viaporin keskuslinnoitus nimettiin juhlallisesti Suomenlinnaksi 12. toukokuuta 1918. Itämeren laivaston viimeiset venäläisten hallussa olleet alukset lähtivät Helsingistä kohti Pietaria toukokuun lopussa.

Valkoisten Itäarmeija ryhtyi varmistamaan Venäjän vastaista rajaa Karjalan kannaksella ja Laatokan pohjoispuolella. Suomi oli edelleen sotatilassa punaisia avoimesti tukeneen Neuvosto-Venäjän kanssa. Punakaartilaisia oli paennut rajan yli suurin joukoin. Heidän ja venäläisten yhdessä tekemää hyökkäystä pidettiin mahdollisena ja Suomen puolustusvoimia ryhdyttiin organisoimaan sen mukaisesti. Karjalan kannaksen linnoittamista alettiin suunnittelemaan jo toukokuun 1918 alkupuolella.

Koska vanha sotaväki oli lakkautettu vuosisadan alussa, ei itsenäistyneellä Suomella ollut aluksi, vuodenvaihteessa 1917–18 käytössään minkäänlaista armeijaa. Hallituksen joukot eli valkoinen armeija oli saanut alkunsa Pohjanmaan ja Karjalan alueille kesästä 1917 alkaen muodostetuista kodinturva-

Helsingin taisteluissa 1918 tuhoutunut Kampin kasarmi. MV

Helsingin Esplanadilla seisoo vuonna 1918 kaksi suomalaista suojeluskunnan jäsentä, joilla on valkoiset käsivarsinauhat, keskellä Saksan laivaston matruusi, oikealla Itämeren divisioonan sotilas ja toisena vasemmalta venäläinen matruusi. HKM

joukoista. Ne olivat vastustaneet venäläisten sotilaiden tekemiä laittomuuksia ja väkivaltaisuutta, jotka seurasivat maaliskuun vallankumousta. Joukot nimettiin myöhemmin suojeluskunniksi.

Tammikuun lopussa 1918 alkaneen sodan aikana armeijaa oli kasvatettu ensin värväämällä ja sitten laajemmassa mitassa järjestämällä kutsunnat valkoisten hallinnassa olleilla ja takaisin valtaamilla alueilla. Ne perustuivat vuoden 1878 asevelvollisuuslakiin, jonka katsottiin olevan edelleen voimassa.

Sodan päättyessä valkoisen armeijan joukot olivat kasvaneet käsittämään yhteensä 20 jalkaväen rykmenttiä, kaksi ratsuväkirykmenttiä, tykistöjoukkoja sekä viesti-, ilmailu- ja muita erikoisaselajien osastoja. Suojeluskuntajoukot mukaan lukien armeijassa oli yhteensä noin 50 000 miestä.

Suuri osa armeijan vanhemmista ikäluokista kotiutettiin toukokuun voitonparaatin jälkeen. Jäljellejääneet muodostivat asevelvollisarmeijan rungon, jota täydennettiin uusilla kutsunnoilla vielä syksyn 1918 aikana.

Päällystö oli aluksi entisiä Venäjän armeijan suomalaisupseereita, kuten ylipäällikkö, ensimmäisessä maailmansodassa ratsuväkidivisioonaa ja -armeijakuntaa komentanut kenraaliluutnantti *Carl Gustaf Mannerheim*, sekä Suomen vanhassa sotaväessä palvelleita upseereita ja aliupseereita. Muutamien ruotsalaisten vapaaehtoisten ohella merkittävä, sotakokemusta omaava lisä sotaväen päällystöön ja alipäällystöön oli maaliskuun 1918 alussa Saksan Venäjän vastaiselta rintamalta maahan palannut suomalainen *Jääkäripataljoona 27*.[81]

ORGANISOINTI SAKSALAISTEN JOHDOLLA 1918

Vaikka venäläiset oli saatu poistettua ja sota päättynyt, ei Suomen senaatin maahan kutsuma saksalainen Itämeren divisioona ollut lähdössä minnekään. Saksalaiset saivat toukokuun lopussa 1918 senaatilta tehtäväkseen Suomen sotaväen järjestelyn. Päätöksellä sivuutettiin valkoisen armeijan ylipäällikkö Mannerheim esikuntineen, jolla oli jo valmis suunnitelma sotaväkeä varten.

Ensimmäinen maailmansota jatkui, ja vaikka Saksa oli solminut Brest-Litovskin rauhansopimuksen bolsevikkien kanssa, oli sen edun mukaista tarkkailla Venäjän sisällissotaa ja tarvittaessa puuttua siihen aseellisesti. Saksan vihollisen Iso-Britannian joukot olivat nousseet maihin Muurmannilla. Saksan näkökulmasta oli tärkeää, että suomalaisia joukkoja voitaisiin käyttää

Viipurin keskuskasarmit vuonna 1926. Vasemmalla 1700-luvun lopulla rakennettu kasarmi ja oikealla 1850-luvulla rakennettu entinen linjapataljoonan kasarmi. EKM

saksalaisten rinnalla mahdollisessa Itä-Karjalaan ja Pietariin kohdistuvassa hyökkäyksessä.

Vastalauseena saksalaisvaikutukselle ylipäällikkö Mannerheim erosi toukokuun lopussa 1918 yhdessä usean muun valkoisen armeijan voittoon vaikuttaneen kenraalin ja everstin kanssa. Senaatin sotilasasiantoimituskunnan – eli saksalaisittain sotaministeriön – johtoon nimettiin venäläisten puolelta Saksan armeijaan siirtynyt ja sen jälkeen suomalaista Jääkäripataljoona 27:ää vuosina 1917–18 johtanut *Wilhelm Thesleff*. Suomen armeijaan perustetun yleisesikunnan johdossa oli nimellisesti suomalainen upseeri, mutta käytännössä sitä ohjasi saksalainen eversti *Konrad von Redern*.

Kesän ja syksyn 1918 aikana Suomen sotaväki organisoitiin, koulutettiin ja varustettiin saksalaisen mallin mukaisesti. Saksalaisia upseereja nimitettiin suureen osaan sotaväen johtotehtävistä ja he ottivat vastuulleen myös teknisten aselajien koulutuksen.

Vaikka ensimmäinen maailmansodan päättyi Saksalle tappiollisena ja heidän oli lähdettävä Suomesta vuoden 1918 lopussa, perustui puolustuslaitoksen organisaatio saksalaisten luomalle pohjalle 1920- ja 1930-lukujen ajan sekä vielä hyvän aikaa toisen maailmansodan jälkeenkin.[82]

Sotaväen yleisjärjestely

Sotaväen tärkein tehtävä oli Neuvosto-Venäjän uhan torjuminen. Armeijan, rannikkopuolustuksen, laivaston ja lentovoimien joukot suunnattiin ensisijaisesti Karjalan kannaksen ja Laatokan pohjoispuolisen Karjalan maarajoille sekä Suomenlahden ja Laatokan rannoille. Sotaväen kokoon vaikuttivat strategisten näkökohtien lisäksi koulutettujen upseerien ja aliupseerien alhainen määrä sekä käytettävissä olleiden määrärahojen vähyys.

Armeijan järjestely aloitettiin saksalaisjohtoisen yleisesikunnan valmistelemalla ja 8. kesäkuuta 1918 julkaistulla Armeijakäskyllä N:o 1. Sitä tarkennettiin kesän ja syksyn aikana annetuin lisäkäskyin.

Saksalaisen Itämeren divisioonan rinnalle perustettiin valkoisen armeijan joukko-osastojen pohjalta kolme suomalaista armeijan divisioonaa sekä joustavasti liikuteltava vuoristoprikaati. Näiden lisäksi muodostettiin suoraan armeijan ylijohdon alaisuudessa olleet raskaan tykistön sekä viesti-, automobii-

li- ja rautatiejoukot. Sotaväen organisaatio ei kuitenkaan ollut kerralla valmis, vaan joukkojen kokoonpanoa ja sijoitusta muutettiin vielä useasti. Valkoisen armeijan ylimääräiset joukko-osastot lakkautettiin.

Kussakin kolmesta divisioonasta oli tarkoitus olla kolme jalkaväkirykmenttiä, ratsuväkirykmentti ja kenttätykistörykmentti, sapööri- eli pioneeripataljoona sekä tiedonanto- eli viestikomppania. *1. Divisioonan* tehtävänä oli alkuun ensisijaisesti pääkaupunkiseudun vartioiminen ja etelärannikolle suuntautuvan maihinnousun torjuminen. *2.* ja *3. Divisioonat* vastasivat itärajan vartiointitehtävistä Laatokan etelä- ja pohjoispuolilla.

Divisioonien jalkaväkirykmenteissä oli kolme rauhanajan vahvuista eli 500 miehen pataljoonaa, jotka koostuvat kolmesta kiväärikomppaniasta ja yhdestä konekiväärikomppaniasta. Kenttätykistörykmenteissä oli kolme patteristoa, joissa oli yhteensä 42 tykkiä. Pioneerijoukkojen koulutus Parolan leirialueella toimineessa koulutuspataljoonassa tuli viemään aikaa niin, että varsinaiset pioneeripataljoonat saatiin perustettua vasta keväällä 1919.

Vuoristoprikaatissa oli kolme sodan ajan vahvuista eli 1000 miehen jääkäripataljoonaa, vuoritykistöpatteristo ja pioneeripataljoona. Vuoristoprikaatin vastuualueeksi ajateltiin Pohjois-Suomea, mutta aluksi se majoitettiin olemassa oleviin eteläisen Suomen varuskuntiin.

Rannikkotykistön linnakkeet koottiin syksyllä 1918 *Rannikkotykistörykmentiksi*, jonka kolmea pataljoonaa johdettiin Suomenlinnasta, Viipurista ja Sortavalasta Laatokalla. Suomen laivasto koostui muutamista pienehköistä venäläisten jälkeensä jättämistä aluksista, jotka koottiin Katajanokan sotasatamaan.

Puolustusvoimien merilentotoimintaa käynnistettäessä voitiin käyttää hyväksi venäläisiltä jääneitä lentoveneitä ja lentoasemien rakennuskantaa, mutta maalentokalustoa oli vain vähän. Maalentokenttinä käytettiin aluksi venäläisaikaisia armeijan leirikenttiä ja tykistöampumaratoja Lappeenrannassa, Utissa ja Santahaminassa.

Valkoisilla oli ollut sodan loppuvaiheessa Länsi- ja Itäarmeijoidensa alaisuudessa kaksi erillistä lento-osastoa. Ne yhdistettiin ja näin syntyneiden lentojoukkojen päälliköksi määrättiin huhtikuun lopussa 1918 saksalainen kapteeni *Carl Seber*. Lentojoukkojen esikunta toimi suoraan päämajan ja myöhemmin eversti Redernin yleisesikunnan alaisuudessa.

Lentojoukkojen henkilökunta oli aluksi hyvin kansainvälinen, suomalaisten ja saksalaisten lisäksi siihen kuului ruotsalaisia, tanskalaisia ja venäläisiä. Viimeksi mainitut olivat taidoiltaan erinomaisia entisiä Venäjän armeijan lentäjiä, jotka toimivat pääasiallisina ohjaajina ja kouluttajina.

Lentojoukkojen käytössä ollut entinen Venäjän armeijan Nieuport-kone Lappeenrannan leirikentällä kesäkuussa 1918. SA-kuva

Lentopäällikkö Seber laati toukokuun 1918 alussa suunnitelman lentojoukkojen rauhanajan järjestelystä. Vähäinen määrä koneita ja koulutettua henkilökuntaa oli keskitettävä parille keskuslentoasemalle. Niissä koulutettaisiin uudet ohjaajat ja tähystäjät, jotka lähetettäisiin armeijan kanssa yhteistyössä toimiviin lento-osastoihin.

Kesän aikana organisaatiosuunnitelma hahmottui käsittämään meri- ja maalentokoulut sekä viisi lento-osastoa, jotka tukisivat armeijan kolmen divisioonan, yhden prikaatin ja merivoimien toimintaa. Suunnitelma toteutui pääpiirteissään syksyn 1918 aikana. Lentojoukkojen, kuten muidenkin aselajien nimitykset olivat alkuun vakiintumattomia – lentopäällikkö Seberin kirjeenvaihdossa ryhdyttiin käyttämään ilmailuvoimat-nimitystä lokakuun alkuun 1918 mennessä.[83]

Varuskuntien kunto

Vaikka autonomian ajalta jäi sotaväen käyttöön lukuisia varuskuntia ja rannikkolinnakkeita kasarmeineen, oli perustettavien joukkojen majoittaminen tarkoituksenmukaisesti hankalaa – puolustuksen painopiste oli nyt pääosin toinen. Siellä missä kasarmitiloja eniten tarvittiin, eli Viipurin itäpuolella ja Laatokan Karjalassa, niitä ei ollut lainkaan. Siellä majoitukseen oli otettava mm. talvikäyttöön täysin soveltumattomia rakennuksia tai joukot oli sijoitettava kenttäolosuhteisiin.

Varuskuntien sijoituksella oli merkittävä vaikutus puolustusvoimien valmiuteen ja liikekannallepanoon sodan syttyessä. Esikuvaksi liikekannallepanojärjestelmälle tuli saksalainen nk. kaaderijärjestelmä. Sen mukaisesti joukko-osastot toimivat liikekannallepanossa kantajoukkoina, eli kaadereina, joiden ympärille perustettiin asevelvollisista muodostetun kenttäarmeijan divisioonat.

Kaaderijärjestelmä edellytti sitä, että joukko-osastojen tuli pysyä varuskunnissaan eli nk. perustamispaikoissa niin kauan, että liikekannallepano, kenttäarmeijan kokoaminen ja varustaminen oli suoritettu. Vasta sitten ne voitiin keskittää rajalle suojaustehtäviin. Tämä vei runsaasti kallista aikaa, koska varuskunnat sijaitsivat pääosin kaukana itärajalta, vaikkakin yleensä rautatieyhteyksien varrella.

Katajanokan sotasataman Laivastokadun portti 1920- tai 1930-luvulla. Porttirakennuksen takana on 1900-luvun alussa valmistunut hallintorakennus. Forum Marinum

Suomen vanhan sotaväen kasarmit ja venäläisten rakentamat, sotasaaliiksi otetut varuskunnat siirtyivät toukokuussa 1918 Yleisten rakennusten ylihallituksen hoitoon – autonomian ajan loppuvuosina ylihallitukselle olivat jääneet ainoastaan entisten reservikomppanioiden kasarmit ja Suomen kadettikoulun rakennukset.

Näistä yli 2800 varuskuntarakennuksesta suurin osa oli erittäin huonossa kunnossa – tuhottu, laiminlyöty tai sotkuinen. Näin oli erityisesti punaisten hallussa olleella Etelä-Suomen alueella, Helsingissä ja Viipurissa. Ensimmäinen vuosi kuluikin varuskuntien rakennuskannan läpikäymiseen ja kriittisimpien siivous- ja korjaustöiden tekoon. Monia kasarmeja käytettiin aluksi punavankien majoittamiseen.[84]

Etelä-Suomi ja läntinen Suomenlahti 1918

Eteläisen Suomen alueella olleet armeijan joukot länsirannikolta aina Kymijoen tasalle saakka olivat 1. Divisioonan alaisuudessa. Divisioonan tehtäväksi oli määritelty maan pääkaupungin ja runsasväkisimmän alueen vartioiminen sekä maihinnousuyritysten estäminen. Toisaalta sen roolina oli olla sodanjohdon pääasiallisena reservinä, joka voitiin siirtää tarpeen mukaan itärajan joukkojen avuksi.

Kaikki kolme 1. Divisioonaan perustettua jalkaväkirykmenttiä olivat aluksi Helsingissä. *Suomen Valkoisen Kaartin Rykmentin* kaksi pataljoonaa majoittui **Kaartin kasarmiin** ja kolmas väliaikaisesti Töölöön yliopistolliseen sairaalaan. Sen käyttöön tarkoitettu **Uudenmaan kasarmi** oli toistaiseksi saksalaisen Itämeren divisioonan käytössä.

Helsingin Jalkaväkirykmentti majoittui **Santahaminaan** venäläisen jalkaväen kasarmeihin. Santahaminan eteläiset entiset venäläiset ilmapurjehdusjoukkojen ja linnoitustykistön kasarmit olivat punavankileirinä syksyn 1918 alkuun asti.

Kaartin Karjalan Rykmentille ei lyhyen Helsingissä olonsa aikana järjestynyt varsinaisia kasarmitiloja. Se sijoitettiin kesäkuun 1918 ajaksi Kallion kansakouluun, josta se siirtyi Viipuriin 2. Divisioonan alaisuuteen.

Kampin osittain tuhoutuneella kasarmialueella oli venäläiselle kenttätykistölle rakennettuja talli- yms. rakennuksia, joten se soveltui 1. Divisioonan alaisen ratsuväkirykmentin, *Uudenmaan Rakuunarykmentin* majoitukseen.

Katajanokan sotasatamaan oli touko- ja kesäkuun 1918 aikana kerätty erilaisia sotasaalisaluksia perustettavaa Suomen laivastoa silmällä pitäen. Niistä suhteellisen ajanmukaisia ja ainakin ”sotaisimman” näköisiä aluksia olivat kuusi venäläistä torpedovenettä, jotka myöhemmin nimettiin S-luokaksi. Niiden lisäksi oli kahdeksan vanhaa pienempää torpedovenettä (C-luokka), yksi miinalaiva (M-luokka), kaksi entistä keisarillisen jahdin saattoalusta (myöh. Klas Horn ja Matti Kurki) sekä pienempiä miinanraivaukseen yms. tarkoitettuja moottoriveneitä. Katajanokan rannassa seisoi pari vuotta myös venäläinen Holland-tyyppinen sukellusvene, jota ei koskaan saatu kunnostettua käyttöön.

Alusten kunnostuksesta vastasi aluksi Helsingin merellinen suojeluskunta eli Merikunta. Sen kaksi komppaniaa käsittävä pataljoona majoitettiin Merikasarmiin. Varsinainen laivasto perustettiin heinäkuussa 1918. Laivaston palvelukseen astuneet asevelvolliset muodostivat noin 900 miehen *Meripataljoonan*, joka korvasi Merikunnan Katajanokalla.

Katajanokan sotasataman telakoiden ja työpajojen käyttöönotto tehtiin yleisesikuntaan perustetun meriosaston alaisuudessa. Tätä työtä johti Venäjän Itämeren laivaston viestipalvelussa palvellut majuri Georg Höckert.

Laivaston päälliköksi nimitettiin merenkulkuhallituksen luotsi- ja majakkaosaston päällikkö *Johannes Indrenius*. Hänen saksalaisjohtoista esikuntaansa Kaivopuiston Kalliolinnassa kutsuttiin ”Amiraaliesikunnaksi” saksalaiseen tyyliin. Loppukesän ja syksyn aikana saatiin liikkeelle laivaston ensimmäinen torpedoveneistä koottu osasto, joka ryhtyi vartioimaan Helsingin edustan rannikkovesiä. Osasto nimettiin vuoden 1918 lopulla *Rannikkolaivueeksi*.

Rannikkotykistörykmentti 1:een kuuluneen Miessaaren 1. maailmansodan aikainen kasarmi vuonna 1926. SA-kuva

Myös rannikkotykistö oli aluksi laivaston alaisuudessa, kuten se oli ollut venäläisajallakin. Entisen Viaporin eli nyt **Suomenlinnan** linnoitussaarten miehittäminen annettiin toukokuussa 1918 perustetun *Suomenlinnan Linnoitustykistön* tehtäväksi. Joukko-osasto oli sotakokemusta saanut entinen I Suomalainen Raskas Tykistöpatteri. Venäläisen rannikkotykistön kalustosta ja ampumamenetelmistä oli tuntemusta lähinnä sen komentajalla, Kronstadtissa palvelleella majuri Arno Almqvistilla.

Kaikkien Suomenlinnaan venäläisiltä jääneiden tykkien, linnoituslaitteiden ja muun varustuksen kuntoon saaminen ja miehittäminen vei vielä pitkän aikaa. Rannikkotykistön ensimmäiset alokkaat astuivat palvelukseen heinäkuussa 1918 ja heidän sotilaskoulutuksensa aloitettiin **Kuivasaaressa** saksalaisten johdolla. Saksalaisilla ei tosin ollut kokemusta venäläisen rannikkotykistön toimintatavoista.

Syyskuussa 1918 Suomenlinnassa toimineen joukko-osaston nimi muutettiin *I Rannikkotykistöpataljoonaksi*. Se oli Viipurissa ja Sortavalassa sijanneiden ohella yksi kolmesta Rannikkotykistörykmentin pataljoonasta.

Suomenlinnassa oli kolme patteristoa, joista ensimmäistä johdettiin **Rysäkarin** linnakkeelta, ja johon kuuluivat myös vartiostojen miehittämät Miessaari ja Katajaluoto. Kuivasaaren toiseen patteristoon kuuluivat vartiolinnakkeina Harmaja ja Santahamina. Kolmas patteristo toimi pääasiassa **Isosaarella**, mutta myös Itä-Villingissä oli vartiosto. Pataljoonan esikunta ja Varikkokomppania olivat keskuslinnoituksessa Iso-Mustasaarella. Läntisen Suomenlahden muut rannikkolinnakkeet, kuten Mäkiluoto, Örö, Utö ja Lypertö kuuluivat I Rannikkotykistöpataljoonaan, mutta niitä ei alkuun miehitetty.

Venäjän Itämeren laivaston **Hermannin** merilentoasemasta oli keväällä 1918 tullut Suomen lentojoukkojen *Helsingin Lentoasema*. Elokuussa 1918 lentoasemat nimettiin lento-osastoiksi, jolloin Hermannista tuli *II Lento-osasto*.

Hermannin hankalan sijainnin ja kasarmitilojen riittämättömyyden takia lentotoiminta päätettiin syksyllä siirtää Santahaminaan. II Lento-osaston Hermannin lentotukikohta säilyi kuitenkin käytössä vuoden 1918 loppuun asti. Sieltä tehtiin mm. marraskuussa valvontalentoja saksalaisilta ostetuilla Friedrichshafen-koneilla Helsingin ja Kotkan sekä Viron Kundan ja Tallinnan

muodostamalla alueella. Talvella Hermannin tukikohdan koneet siirrettiin Santahaminaan.

Santahaminan merilentoasema sijoitettiin saaren länsirantaan. Sinne siirrettiin lentohalli lakkautetusta Lappohjan venäläistukikohdasta. Halli oli suurempi mutta kevytrakenteisempi kuin Turun, Granbodan ja Dragsfjärdin merilentoasemien puuhallit, joita siirrettiin muille uusille lentoasemille. Lentoaseman henkilökunta majoitettiin venäläisaikaisten ilmapurjehdusjoukkojen ja linnoitustykistön kasarmialueille, jotka olivat vapautuneet vankileirikäytöstä.

Punaisilta vallattua Turun **Vähä-Heikkilän** lentoasemaa ja siellä olleita pariakymmentä enemmän tai vähemmän puutteellista tai rikottua lentovenettä oli ryhdytty kunnostamaan valkoisten toimesta huhtikuun lopulla 1918. Vähä-Heikkilä oli Hermannin ohella ainoa venäläinen lentoasema, joka säilyi ilmailuvoimien käytössä vielä sodan jälkeenkin. *Turun Lentoasemalle* keskitettiin kesällä 1918 merilentokoulutus saksalaisen luutnantti von Bülowin johdolla. Turussa oli myös vanhastaan hyvin varustetut lentokoneiden korjauspajat.

Turun lentokoulu ja korjaamo eli *Lentopataljoona* siirrettiin Santahaminaan lokakuussa 1918, mutta Vähä-Heikkilään jäi vielä tukikohta nimeltään *V Lento-osasto*.

Elokuun lopulla 1918 siirrettiin Helsingin Jalkaväkirykmentti Santahaminasta Turkuun ja nimettiin *Itämeren Jalkaväkirykmentiksi*. Turun tarkkampujakasarmeille ja Sirkkalan kasarmialueelle oli sijoitettu punavankeja ja heidän vartioitaan. Niinpä Itämeren Jalkaväkirykmentin esikunta sekä I ja III Pataljoonat majoitettiin Vähä-Heikkilään. II Pataljoona matkasi Ahvenanmaalle vartiotehtäviin ja purkamaan sinne rakennettuja rannikkolinnakkeita. Majoitustiloiksi otettiin aluksi lakkautetun **Granbodan** merilentoaseman kasarmi, mutta syksymmällä joukko siirrettiin Ahvenanmaan pääsaarelle.

Jalkaväkirykmentin siirto Turkuun oli osa heinä- ja elokuun 1918 aikana toteutettuja joukko-osastojen siirtoja, joilla käytettävissä olevia kasarmitiloja pyrittiin ottamaan tarkoituksenmukaisemmin käyttöön. Samaan aikaan toteutettiin myös maan jakaminen kutsuntapiireihin, joista kukin joukko-osasto saisi alokkaansa. Joukko-osastojen yhteishenkeä pyrittiin kohottamaan nimeämällä niitä elokuun lopussa uudelleen kutsuntapiirejään vastaavasti.

Vähä-Heikkilän lentoasema heinäkuussa 1918. SA-kuva

Viipuriin siirtyneen Kaartin Karjalan Rykmentin sijaan 1. Divisioonaan vaihdettiin Karjalan kannaksella rajavartiotehtävissä ollut jääkärirykmentti, joka nimettiin uudelleen *Porin Jalkaväkirykmentti N:o 2*:ksi. Rykmentti siirrettiin elokuun lopussa 1918 kahdeksi kuukaudeksi **Riihimäen** varuskuntaan, joka toimi myös vankileirinä. Hygieniaolot olivat siellä erittäin heikot ja vankien lisäksi kymmeniä jalkaväkirykmentin miehiä kuoli espanjantautiin.

Lokakuussa 1918 Porin Jalkaväkirykmentti N:o 2 siirrettiin Riihimäeltä Hämeenlinnan **Suomenkasarmille** sekä **Kouvolan** ja **Korian** kasarmeihin, yksi pataljoona kuhunkin. Hämeenlinnan kasarmialueilta oli vapautunut majoitustiloja, kun niillä olleet vankileirit oli syksyn kuluessa lakkautettu. **Linnankasarmi** oli kuitenkin pääosin venäläisten, bolsevikkeja vastaan taistelleiden sotapakolaisten ja heidän perheidensä käytössä aina vuoteen 1921 asti. Vuoden 1918 loppupuolella kasarmialueen pohjoisosan upseeritaloon majoittui lisäksi 1. Divisioonan Tiedonantoväline- eli viestiosasto.

1. Divisioonan tykistöjoukko-osastoa, jonka nimi oli aluksi *Hämeen Kenttätykistörykmentti N:o 1*, koulutettiin ja varustettiin syksyn 1918 ajan Lappeenrannassa. Rakuunanmäelle perustettuun Suomen Tykistökouluun oli sodan jälkeen kerätty kaikki armeijan tykistöjoukot ja tykit. Rykmentti siirtyi marraskuussa 1918 Tuusulaan **Hyrylän** vanhaan tykistövaruskuntaan.

Vuoden 1918 loppuun mennessä oli 1. Divisioonan jalkaväki-, ratsu- ja tykistörykmentit saatu muodostettua ja majoitettua niille Etelä-Suomen kasarmialueille, jotka olivat käytettävissä. Edellä mainitsemattomista suuremmista varuskunnista Lahden Hennala ja Tammisaaren Dragsvik olivat edelleen pääasiassa vankileireinä.[85]

Kaakkois-Suomi ja itäinen Suomenlahti 1918

Kymijoen itä- ja Saimaan sekä Laatokan eteläpuoliset alueet Karjalan kannakselle ja Rajajoelle asti olivat 2. Divisioonan vastuualueena. Heti sodan jälkeen Venäjän vastaisen rajan vartiotehtävissä oli kolme sodan aikaista jalkaväen rykmenttiä, *Jääkärirykmentit N:o 2, 3* ja *5*. Ne oli majoitettu kenttäolosuhteisiin Ollilan, Raudun ja Raivolan alueille.

Hyrylän tykistövaruskuntaa 1920-luvulla. MV

Raskaan Tykistörykmentin miehistöä ja kiinteälavettisia piiritystykkejä Viipurin Tervaniemellä noin vuonna 1923–24. Terho/MV

Kesäkuun lopussa 1918 Jääkärirykmentti N:o 2 luovutti vartioalueensa Ollilassa, aivan rajan tuntumassa Helsingistä siirretylle, hieman uudelleen nimetylle *Karjalan Kaartin Rykmentille*.

Syyskuussa 1918 Karjalan Kaartin Rykmentti muutti Viipuriin ja majoittui aluksi **Neitsytniemen** ts. **Saunalahden** alueella olleisiin kasarmeihin. Syksyllä itärajalla olleita vakinaisia joukkoja pyrittiin nimittäin korvaamaan rajavartiojoukoilla, Terijoen Rajapataljoonalla, joka osoittautui kuitenkin tehtäväänsä liian pieneksi.

Jääkärirykmentti N:o 3 pysyi vuoden 1918 ajan itärajan vartiotehtävissä Terijoen ja Raivolan alueella. Elokuun lopussa sen nimeksi tuli kutsuntapiirinsä mukaan *Savon Jalkaväkirykmentti N:o 3*. Samassa yhteydessä Jääkärirykmentti N:o 5:stä tuli *Kuopion Jalkaväkirykmentti N:o 4*. Se sai siirtyä lokakuussa 1918 rajalta **Haminan** varuskuntaan.

2. Divisioonan ratsuväkirykmentti perustettiin Viipuriin *Suomen Rakuunarykmentti N:o 2* nimisenä. Lokakuun lopussa 1918 perustettu *Kenttätykistörykmentti N:o 2* oli aluksi Lappeenrannan **Rakuunanmäellä** koulutettavana. Rykmentissä oli silloin ainoastaan yksi patteristo. Tykistökoulutus sujui kätevästi itse kasarmialueella, josta ammuttiin joko leirikentälle tai Saimaan lähisaariin. Kenttätykistörykmentti N:o 2 muutti Viipuriin vasta seuraavana vuonna.

Lappeenrannan leirialueella toimi kesäkuun lopulle 1918 asti Lappeenrannan Lentoasema, jonne oli koottu kaikki käytettävissä olleet maakoneet. Lentoaseman lakkautuksen yhteydessä osa henkilökunnasta siirrettiin Turun Lentoasemalle ja kaikki maakoneet Kouvolan itäpuolelle perustetulle **Utin Lentoasemalle**. Näillä lentoasemilla oli tarkoitus antaa lentojoukkojen meri- ja maalentokoulutus.

Venäläiset olivat pakkolunastaneet vuonna 1914 Utin vanhaa linnaketta ympäröivältä Salpausselän harjualueelta leiri- ja harjoitusalueet 3. Suomenmaalaiselle Tarkkampujaprikaatille. Niistä itäistä, laajaa tykistön harjoituskenttää oli käytetty huhtikuussa 1918 punaisten puolella taistelleiden venäläiskoneiden ja -lentäjien tukikohtana. Kun kenttää oli hieman raivattu, pystyivät punaiset tekemään sieltä muutamia lentoja kahdella venäläisvalmisteisella Nieuport-koneella mm. Riihimäen suuntaan.

Utin tykistöharjoituskentän soveltuvuus lentoaselajille ei ollut jäänyt huomaamatta valkoistenkaan puolella. Jo 23. huhtikuuta 1918 Mannerheim antoi määräyksen alueen ottamisesta maalentokoneiden tukikohdaksi, kunhan valkoiset saisivat vallattua sen.

Utin kenttää raivattiin keväällä ja kesällä 1918 vankityövoiman turvin ja sen laidalle siirrettiin leirialueelta kevytrakenteisia parakkirakennuksia majoituskäyttöön. Lentoasemaa koskevassa kirjeenvaihdossa käytettiin tänä aikana nimityksiä Utin Lentokoulu tai Maalentokoulu.

Lappeenrannasta siirretyt koneet sijoitettiin Utin raivausaukion etelälaidalle pystytettyihin kolmeen telttakatokseen. Lentäjiä oli aluksi ainoastaan yksi, ruotsalainen vapaaehtoinen herra Beckström. Toimintakuntoisia lentokoneita, jotka siis muodostivat pääosan Suomen Ilmailuvoimien maalentojoukoista, oli seitsemän. Maalentokoulutus saatiin kunnolla käyntiin saksalaisen yliluutnantin Arnold Graefen johdolla vasta elokuussa 1918, jolloin lentoasema sai nimen *III Lento-osasto*. Utin lentotoiminta oli lopetettava marraskuussa 1918, koska kevytrakenteiset parakit eivät soveltuneet talviolosuhteisiin. Lentokoneet ja henkilökunta siirtyivät ”talvikortteeriin” Santahaminaan.

Ilmailuvoimien *IV Lento-osasto* muodostettiin syksyllä 1918 Koiviston satamaan Viipurinlahden suulle. Saksalaiset olivat jo keväällä perustaneet sinne pienen merilentoaseman laivasto-osastonsa tueksi. Koivistolta oli lyhyt matka valvomaan Neuvosto-Venäjän laivaston liikkeitä Kronstadtin sotasataman ympäristössä. Edellä mainittu Santahaminaan siirretty Lappohjan tukikohdan lentohalli oli alun perin tarkoitus siirtää Koivistoon. IV Lento-osaston tukikohta jäi kuitenkin rakenteiltaan väliaikaisratkaisuksi.

Viipurinlahden ja Karjalan kannaksen etelärannan sekä Kotkan ja Haminan tasan ulkosaaristossa olleet venäläisaikaiset rannikkolinnakkeet määrättiin toukokuussa 1918 *Viipurin Linnoitustykistörykmentin* vastuulle. Kuten Suomenlinnassa, oli Viipurin linnoitustykistön kantajoukkona sodan aikainen raskas tykistöpatteri.

Rykmentin esikunta ja varikkokomppania olivat aluksi Viipurin postitalossa, josta ne siirrettiin **Sorvalin** kasarmialueelle. Kun joukko-osaston nimi vaihtui *II Rannikkotykistöpataljoonaksi* syyskuussa 1918, muutti se **Tervaniemen** vanhaan tykistökasarmiin.

Venäläiset olivat lähtiessään tuhonneet räjäyttämällä pääosan Suomen alueen vahvimman linnoituksen Inon aseistuksesta. Useimmat muista II Rannikkotykistöpataljoonan ajanmukaisemmista linnakkeista olivat jääneet keskeneräisiksi tai aseistamatta, kuten Koiviston Saarenpää ja Somerin saari.

Inon linnoituksen ainoa vuonna 1918 ampumakuntoon saatu 12 tuuman eli 305 mm:n kanuuna. Samantyyppisiä tykkejä oli myös Örön linnakkeella. MV

Utin kasarmialue talvella 1919–20. Etualalla on venäläisaikainen, nykypäivään säilynyt leirirakennus, jonka katolla oli tähystystorni. Sen takana kaksi vuonna 1919 rakennettua parakkia ja pieniä ”asuinmökkejä”. Lentokenttänä käytetty tykistöharjoitusalue avautuu oikealla. SA-kuva

Kuopion tarkkampujakasarmialueen ruokala Pohjois-Savon Rykmentin käytössä 1920-luvulla. MV

Osa tykistöstä osoitti suomalaisten kannalta väärään suuntaan, kuten esimerkiksi Lavansaaren länteen suunnatut 10” ja 6”:n patterit.

Yksi Inon järeistä 12”:n kanuunoista saatiin kunnostettua saksalaisten toimesta vuoden 1918 loppuun mennessä ja sillä voitiin vaivatta ampua Venäjän alueelle Kronstadtiin ja Suomenlahden vastarannalle.

Saksalaiset suunnittelivat myös Karjalan kannaksen poikki kulkevaa linnoitettavaa puolustusasemaa. Sen eteläpää olisi ollut Humaljoen rannikkolinnakkeen tasalla. Sieltä puolustuslinjan kaavailtiin jatkuvan koilliseen Muolaanjärven kautta Vuoksijoelle, Suvantojärvelle ja Taipaleenjoelle Laatokan rannassa.

Linjan eteläpää oli varattu sotatilanteessa saksalaisen Itämeren divisioonan puolustusalueeksi, keskiosa Suomen armeijan 2. Divisioonalle ja Laatokan puoli 1. Divisioonalle. Saksalaissuunnitelmaa ei sellaisenaan ehditty ryhtyä toteuttamaan, mutta Karjalan kannaksen 1920-luvun alkupuolen linnoitustyöt keskittyivät suurin piirtein samalle linjalle.[86]

Laatokka ja Laatokan Karjala 1918

Laatokan pohjoispuolista raja-aluetta Pohjois-Karjalassa ryhtyivät vartioimaan 3. Divisioonan joukot. Divisioonaan kuului vuoden 1918 puolella ainoastaan kaksi jalkaväkirykmenttiä, *2.* ja *3. Karjalan Rykmentit*. Ne oli aluksi majoitettu väliaikaistiloihin Värtsilän, Joensuun ja Lieksan alueelle sekä Sortavalaan. Elokuun lopun kutsuntapiirijaon yhteydessä joukko-osastojen nimiksi vaihtuivat *Itä-Suomen Jalkaväkirykmentti N:o 5* ja *Laatokan Jalkaväkirykmentti N:o 6*.

Mikkeliin majoitetun 3. Divisioonan esikunnan vastuualueella oli verraten vähän olemassa olevia varuskuntia, eikä sen kaikkia joukkoja pystytty sijoittamaan niihin. Itä-Suomen Jalkaväkirykmentti siirtyi alueen varuskunnista suurimpien, **Kuopion** ja **Mikkelin** kasarmialueille syksyllä 1918. Marraskuussa rykmentin nimi muutettiin keskuspaikan mukaisesti *Pohjois-Savon Rykmentiksi*, joka säilyi sillä koko 1920-luvun ajan.

Sodan aikana Viipurin taisteluihin osallistunut *Karjalan Ratsujääkärirykmentti* siirtyi Kannakselta toukokuun lopussa 1918 Lappeenrannan Rakuunanmäelle. Kun siellä alkoi Suomen Tykistökoulun toiminnan takia olla ahdasta, joutui 3. Divisioonan ratsuväkirykmentti muuttamaan elokuussa Kuopioon ja edelleen vuoden 1918 loppuun mennessä Hämeenlinnaan.

Ratsujääkärirykmentin miehistö majoitettiin **Suomenkasarmille**, jossa oli myös 1. Divisioonaan kuulunut Porin Jalkaväkirykmentti N:o 2:n pataljoona. Hevoset sijoitettiin **Poltinaholle**, jossa oli vanhana tykistön kasarmialueena tarvittavat tallirakennukset.

Lappeenrannassa toiminut Suomen Tykistökoulu lakkautettiin lokakuussa 1918. Sen koulutustehtävät määrättiin perustetulle *Kenttätykistörykmentti N:o 3*:lle, joka jatkoi kenttätykistön oloa **Rakuunanmäellä**. Samalla alueella jatkoi vuoden loppuun myös kolmipatterinen *Raskas Patteristo*, josta oli tarkoitus myöhemmin muodostaa rykmentti.

Laatokan rannikkopuolustuksen rakentaminen täytyi keväällä 1918 aloittaa tyhjästä. Neuvosto-Venäjän maihinnousun estäminen valkoisen armeijan selustaan Laatokan pitkällä rannikkoalueella olikin yksi ajankohdan kiireellisimmistä puolustuskysymyksistä – hieman myöhemmin tänne nousivat myös itsenäisen Suomen ensimmäiset uudet kasarmirakennukset.

Toukokuussa 1918 Laatokan puolustussuunnitelman toteuttamisen sai vastuulleen *Laatokan Puolustus* -niminen osasto. Sen ensimmäiset 60 tykkimiestä saapuivat kuun puolivälissä Sortavalaan Tampereelta ja Turusta, mutta ainoatakaan rannikkotykkiä ei Laatokalla vielä ollut.

Ensimmäiset kevyet rannikkotykit tuotiin kesän aikana Suomenlinnan rannikkopattereista. Laatokan Puolustukseen ja siitä syksyllä 1918 muodostettuun *III Rannikkotykistöpataljoonaan* kuului alusta asti myös laivasto-osasto, jonka ensimmäiset alukset saatiin venäläisiltä takavarikoidusta ruoppaajalaivueesta.

III Rannikkotykistöpataljoonan esikunta, varikkokomppania ja aluksia miehittänyt merikomppania majoittuivat entiselle **Sortavalan** reservikomppanian kasarmialueelle, joka ei alun perin ollut tarkoitettu talvikäyttöön. Rannikkopattereita sijoitettiin Laatokan pohjoiselle rannikolle Mantsiin, Karjalan kannaksen puolelle Konevitsaan ja Käkisalmeen sekä luoteisrannan edustalla oleville ulkosaarille. Jälkimmäisiin lukeutuivat suurimpana Valamon luostarisaari ja sen molemmin puolin pikkusaaret Heinäsenmaa, Mökerikkö ja Ristisaari.

Nopeasti rakennettujen rannikkopatterien majoitusolot olivat kehnot, eikä kaikkia voitu pitää miehitettynä enää talven tullen. Jos lähiseudulla ei ollut asutusta, joutui osa patterien miehistöistä asumaan mm. kalasaunoissa, hevostalleissa tai muutamille pattereille tuoduissa proomujen ”pömpeleissä”.

Sortavalan kaupungin kahteen osaan jakavan Vakkolahden rantaan perustettiin kesäkuussa 1918 vesilentokoneiden tukikohta, *Sortavalan I Kenttälentoasema*, tukemaan 3. Divisioonan ja Laatokan meripuolustuksen toimintaa. Lentokoneet olivat aluksi telttakatoksissa, kunnes paikalle rakennettiin rankarakenteinen puuhalli.

Sortavalan lentoaseman sijainti kaupungin keskustassa oli hankala ja epävarmoilla venäläisillä lentoveneillä jouduttiinkin mm. väistelemään Vakkolahden ylittävää siltaa ja rakennusten lipputankoja sekä tekemään pakkolaskuja lähikaduille. Syyskesällä 1918 lentoaseman nimeksi tuli *I Lento-osasto*. Sortavalasta tehtiin tiedustelulentoja aina Pietariin saakka.[87]

Pohjoinen Suomi 1918

Vuoristoprikaatin perustamista saksalaiset ehdottivat keväällä 1918 ensi sijassa pohjoisen Suomen erikoisolosuhteita varten. Prikaatin avulla voitaisiin vastata brittien läsnäoloon Kuolan niemimaalla ja mahdolliseen etenemiseen Itä-Karjalaan. Suomen armeijan kolmesta divisioonasta poiketen Vuoristoprikaati muodostettiin sotavahvuisena. Käytännössä prikaatin tehtävänä oli olla sulavaliikkeinen reservijoukko, joka saataisiin tilanteen vaatiessa nopeasti itärajan tai etelärannikon lisäsuojaksi.

Vuoristoprikaatiin kuuluneet kolme tuhannen miehen jääkäripataljoonaa muodostettiin kesäkuusta 1918 lähtien supistamalla kolmea sodan aikaista rykmenttiä. *Kaartin Jääkäripataljoona* sijoitettiin aluksi **Riihimäen** kasarmialueelle ja *Jääkäripataljoonat N:o 4* sekä *N:o 6* Loviisaan ja Lahden **Hennalaan**.

Heinäsenmaan linnakkeen Canet-patterin karuja rakennusolosuhteita helmikuussa 1920. KA PRL

Elokuussa 1918 aloitettiin prikaatin siirtäminen pohjoisempaan Suomeen ja samalla muutettiin pataljoonien nimiä. Vuoristoprikaatin esikunta, Kaartin Jääkäripataljoona ja tiedonantoväline- eli viestiosasto muuttivat **Vaasan** kasarmialueelle. *Pohjolan Jääkäripataljoonan* sijoituspaikaksi kaavailtiin Rovaniemeä, mutta toistaiseksi se siirtyi Loviisasta **Tampereen** Kalevankankaalle, venäläisten vuonna 1914 4. Tarkkampujaprikaatilleen rakentamalle parakkialueelle. **Oulun** tarkkampujakasarmeille majoitettiin *Kajaanin Sissipataljoona*, jonka oli määrä toimia myös Kajaanin ja Kuusamon alueilla.

Prikaatiin kuulunutta *Vuoritykistöpatteristoa* koulutettiin elokuusta 1918 lähtien kiireellä Lappeenrannan Tykistökoulussa saksalaisten valvonnassa. Se käytti koulutuksessaan aluksi Helsingin valtaukseen osallistuneelta II Baijerilaiselta Vuoristopatteristolta lainattuja aseita. Lokakuussa kaksipatterinen Vuoritykistöpatteristo voitiin siirtää sotavahvuisena Hämeenlinnaan **Poltinahon** huonokuntoiselle kasarmialueelle.

Vuoristoprikaatin joukot muutettiin rauhankannalle loka-marraskuussa 1918. Jääkäripataljoonista ylijääneitä miehiä siirrettiin rajavartiojoukkoihin, kun taas Vuoritykistöpatteristo voitiin muuttaa kolmipatteriseen rauhan ajan normaalikokoonpanoonsa.[88]

VUODESTA 1919 TARTON RAUHAAN 1920

Ensimmäisen maailmasodan päättyminen Saksan häviöön marraskuussa 1918 muutti monin tavoin Suomen asemaa. Ulko- ja sisäpoliittinen korjausliike oli tehtävä nopeasti – kaavaillusta saksalaiskuninkaasta oli luovuttava ja sen myötä omaksuttua valtiojärjestystä muutettava tasavaltaiseen suuntaan.

Monarkin tehtäviä väliaikaisesti hoitanut, ja saksalaissuuntaukseen sitoutunut valtionhoitaja Svinhufvud vaihdettiin joulukuussa 1918 voittajavaltojen suosimaan, länsimieliseen kenraali Mannerheimiin. Uudet eduskuntavaalit päätettiin järjestää maaliskuussa 1919. Valtionhoitajan tilalle valittiin heinäkuussa 1919 tasavallan ensimmäinen presidentti K.J. Ståhlberg.

Autonomian ajalta peräisin olleet, monarkiaan viitanneet nimitykset senaatti ja sen toimituskunnat muutettiin jo ennen vuoden 1918 loppua valtioneuvostoksi ja ministeriöiksi. Sotaministeriön, sotaväen ja yleisesikunnan johtoon vaihdettiin jälleen Mannerheimin suosimia henkilöitä, joista monet olivat entisiä Suomen vanhan sotaväen tai Venäjän armeijan upseereita. Kaikki Suomen armeijan virkoihin nimitetyt saksalaiset upseerit ja kouluttajat poistuivat saksalaisjoukkojen mukana.

Maahan saapui ranskalaisia ja englantilaisia sotilastarkkailijoita. Ranskalaiset sotilasneuvonantajat täyttivät vuoden 1919 aikana monia saksalaisten jäljiltä vapautuneita asiantuntijatoimia erityisesti teknisissä aselajeissa, kuten tykistössä ja lentojoukoissa sekä itärajan linnoittamiseen liittyneissä tehtävissä. Sotilaallista käskyvaltaa heillä ei edeltäjistään poiketen sen sijaan ollut.

Maailmansodan päättymisestä huolimatta Suomen ja Neuvosto-Venäjän välinen sotatila jatkui vielä lähes kaksi vuotta – Tarton rauhansopimus astui voimaan vuoden 1921 vaihteessa. Saksan sotilaallisen vaikutuksen häviäminen Itämeren alueelta vuoden 1918 lopussa merkitsi Suomelle ja sen vastaitsenäistyneille naapurimaille konkreettista ja välitöntä uhkaa Neuvosto-Venäjän taholta. Neuvostojoukot hyökkäsivät Viron alueelle jo marraskuun 1918 lopulla, valloittivat Latvian Riikan vuodenvaihteessa ja Liettuan Vilnan alkuvuodesta 1919.

Itämeren sotilaallista tyhjiötä paikkasi brittiläinen laivasto-osasto, joka saapui Baltian maiden ja Suomen tueksi joulukuussa 1918. Laivasto-osaston läsnäolo esti omalta osaltaan neuvostojoukkojen etenemisen Tallinnaan ja rajoitti punalippuisen laivaston toimintaa Kronstadtista. Neuvostojoukot häädettiin Baltiasta kesän 1919 loppuun mennessä, mutta poliittinen jännitys säilyi voimakkaana myös Suomen rajoilla.

Jotta Neuvosto-Venäjän uhka olisi saatu poistetuksi, kannattivat monet tahot valtionhoitaja Mannerheimista lähtien osallistumista Venäjän sisällissotaan

Santahaminan entisessä venäläisen linnoitustykistön kasarmissa oli vuonna 1919 Ilmailutelakan puusepänverstas. Suomen Ilmailumuseo

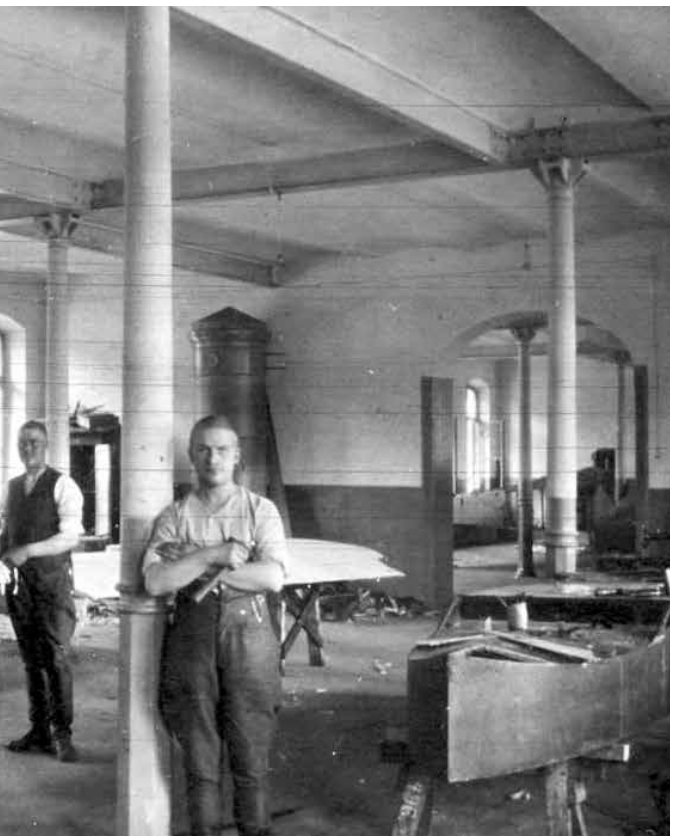

ja hyökkäystä Pietariin. Tällaisella sotilaallisella avulla toivottiin varmistettavan myös valkoisten venäläisten hyväksyntä Suomen itsenäisyydelle – heidän voittoaan bolsevikeista pidettiin vuonna 1919 yleisesti todennäköisimpänä lopputuloksena. Nämä kaavailut tyrehtyivät viimeistään maltillisen presidentti Ståhlbergin virkakauden alkuun kesällä 1919.

Itärajan lisäksi Suomen sotilasjohdon oli otettava puolustussuunnitelmissaan ja joukkojen sijoituksessa huomioon myös Ruotsin mahdolliset voimatoimet. Ne juontuivat kiistasta Ahvenanmaan kysymyksessä, joka ratkaistiin lopullisesti Suomen hyväksi vasta Kansainliiton päätöksellä keväällä 1921.[89]

Sotaministeriön Sotilasrakennustoimisto

Sotaväen rakennustoiminta ja kiinteistöjen sekä muiden insinööritöiden hoito keskitettiin helmikuussa 1919 perustettuun sotaministeriön insinööriosastoon. Sen alaisuudessa oli neljä toimistoa.

Linnoitus- ja tierakennustoimiston (Ins. 1) tärkeimpänä tehtävänä oli Karjalan kannaksen ja Laatokan linnoitustöiden suunnittelu- ja toimeenpano. Asumustoimisto (Ins. 2) vastasi intendenttiosastolle aiemmin kuuluneista sotaväen majoituskysymyksistä. Se antoi mm. määräykset olemassa olevan rakennuskannan jaosta eri joukko-osastojen kesken. Mekaanisen ja varastotoimiston (Ins. 3) eräänä kiperänä toimena oli suuren sotasaalismateriaalimäärän huolto ja varastointi siten, ettei se ehtisi pilaantua.

Sotilasrakennustoimisto (Ins. 4) otti maaliskuun 1919 alussa hoitaakseen uudis- ja korjausrakennussuunnittelutyöt, jotka tätä ennen olivat olleet Yleisten rakennusten ylihallituksen vastuulla. Sotilasrakennustoimiston perustamisesta huolimatta ei rakennusasioiden työnjako insinööriosaston, ylihallituksen ja yksittäisten joukko-osastojen kesken ollut edelleenkään täysin selkeä. Tästä aiheutui ”epätietoisuutta, sekaannusta ja rettelöä”, kuten ylihallituksen vuosikertomuksessa mainittiin. Keskeneräisten töiden loppuunsaattamisen lisäksi ylihallituksen toimeksi annettiin edelleen uusiakin kunnostustöitä mm. Viipurin kasarmialueilla.

Insinööriosaston sotilasrakennustoimiston v.t. päällikkönä oli vuonna 1919 arkkitehti *Georg Thure Nummelin*. Hän oli entinen 1. Uudenmaan Tarkkampujapataljoonan upseeri, joka vanhan sotaväen lakkautuksen jälkeen meni opiskelemaan arkkitehdiksi polyteknilliseen. Valmistumisensa jälkeen vuonna 1903 Nummelin loi uraa Venäjällä, jossa hän toimi mm. suomalaisten teollisuusyritysten Ab Granit Oy ja Ab Ryska Vapen- och Ammunitionsfabriken arkkitehtina. Palattuaan Suomeen 1918 hän liittyi sotaministeriön henkilökuntaan majurin arvoisena.

Toimessaan Sotilasrakennustoimiston päällikkönä arkkitehti Nummelin suunnitteli vuosina 1919–20 itsenäisen Suomen ensimmäiset uudet varuskuntarakennukset. Uudisrakennusten suunnittelu oli kuitenkin edelleen vain pienessä roolissa kurjassa kunnossa olleiden vanhojen kasarmialueiden kunnostustöiden rinnalla. Pahimmat epäkohdat oli saatava poistetuksi ennen keväällä 1919 palvelukseen astuvien uusien asevelvollisten saapumista. Työtä riitti vielä tämän jälkeenkin, mutta krooninen määrärahapula hidasti pitkään olojen parantumista.

Uusien asevelvollisten palvelukseen astumista oli edeltänyt vuoden 1878 asevelvollisuuslain uusiminen. ”Suomen valtakunnan väliaikainen asevelvollisuuslaki” vahvistettiin helmikuussa 1919. Vanhassa laissa sotaväen kooksi oli määritelty suuriruhtinaskunnan tarpeiden mukaisesti 5600 miestä, kun uudessa laissa vahvuutta nostettiin olemassa olevan tilanteen mukaisesti 20 000 – 30 000 mieheen.

Asevelvollisuuslain säätämisen yhteydessä kutsuntapiirit määriteltiin uudelleen. Näin asevelvolliset pyrittiin sijoittamaan mahdollisimman lähellä kotipaikkojaan sijaitseviin joukko-osastoihin, mikä helpottaisi liikekannallepanoa ja vähentäisi kuljetuskustannuksia. Tämän seurauksena useat joukko-osastot nimettiin jälleen uudelleen kutsuntapiirejään vastaavasti ja niiden sijoituspaikkoja muutettiin tarkoituksenmukaisemmiksi.

”Moraaliseen katsantokantaan nähden pitäisi sotilaitten asunnot olla kuitenkin tyydyttävässä kunnossa viihtyäkseen Armeijassa. … Monen pataljoonan on Sotaministeriö ollut pakotettu majoittamaan entisiin vankileireihin, jotka hyvin pahasti ovat hoidetut ja äärimmäisyyteen asti likaiset. Jos vielä otetaan huomioon, että monessa paikassa mm valaistus on hyvin ala-arvoinen, niin käsitetään, että punaisten kiihotusyritykset voivat hyvinkin onnistua sotilaitten kesken. Rajavartiostomme on tähän asti ollut majoitettuna yksityisiin huviloihin, jotka ovat rakennetut kesäoloja varten. Ellei rahoja myönnetä sotilasasuntojen rakentamista varten, tulee monet vartiomiehistämme pahasti sairastumaan ja paleltumaan kuoliaaksi.”

Sotilasrakennustoimiston v.t. päällikön majuri Nummelinin lausunto (ei pvm., mutta tod.näk. joulukuulta 1919). PLM-39 Hca:1, KA.

Renault -panssarivaunuja Helsingin Unioninkadulla vuonna 1931. Pietinen/MV

Kevään ja kesän 1919 aikana hyväksyttiin lisäksi laki sotilasmajoituksesta ja määriteltiin asetuksin varusmiesten majoitustiloille asetettuja vaatimuksia. Sotilasmajoituslaissa säädettiin ensisijaisesti kuntien ja yksityisten velvollisuudesta majoittaa sotaväen palveluksessa olevia henkilöitä ja hevosia sotatilan vallitessa.

Sotilasrakennustoimistoon oli keskitetty kaikki kasarmirakennusten suunnittelu- ja kustannusarvioiden laatimistyöt sekä myös rakennustöiden toteuttamistyöt, mutta sillä ei ollut tähän riittävästi voimavaroja eikä kouliintunutta työvoimaa. Siksi varuskuntarakennusten suunnittelu- ja kunnossapitotyöt siirrettiin toukokuun 1920 alussa takaisin Yleisten rakennusten ylihallitukselle. Uudisrakentamisen osalta ylihallitus jatkoi vuoden 1920 aikana pääasiassa sotaministeriön insinööriosastossa aiemmin suunniteltujen rakennusten toteuttamista.

Sotaministeriön insinööriosaston toimistojakoa muutettiin vuonna 1920 siten, että Ins.1 sai nimen Linnoitustoimisto, Ins.2 Teknillinen toimisto, Ins.3 Asumustoimisto sekä Ins.4 nimen *Kasarmirakennustoimisto*. Arkkitehti Nummelin jatkoi insinööriosaston palveluksessa vuoteen 1921 saakka.[90]

Täydennysaluejako ja muutoksia maavoimissa 1919–1920

Suomen armeijalle eli maavoimille ei rakennettu uusia kasarmialueita ennen Tarton rauhaa, vaikka niille itärajan tuntumassa olisi ollut tarvetta. Olot olivat vakiintumattomat ja se heijastui vuosina 1919–20 lukuisiin joukko-osastojen siirtoihin sekä maantieteellisesti ja että eri divisioonien välillä. Saksalaisten luomaa kolmen divisioonan ja yhden prikaatin järjestelmää ei muutettu. Kaikki divisioonat täydennettiin alkuperäisen suunnitelman vahvuisiksi mm. jalkaväkirykmenttien määrän osalta ja lisäksi perustettiin Raskas Tykistörykmentti, kaksi pioneeripataljoonaa sekä tiedonantoväline- eli viestikomppaniat.

Maaliskuussa 1919 toteutettiin uuden kutsuntapiirijaon edellyttämät joukko-osastojen nimenmuutokset. Samalla nimistöä yksinkertaistettiin jättämällä järjestysnumerot pois jalka- ja ratsuväkijoukkojen nimistä. Vuoristoprikaatin nimi muutettiin Suomen maasto-olosuhteisiin paremmin soveltuvaksi *Jääkäriprikaatiksi*. Tykistömuodostelmia koskien tehtiin toukokuussa 1919 vielä erillinen nimenmuutos, jossa vahvistettiin nimet Kenttätykistörykmentti 1–3 ja Raskas Tykistörykmentti, jo aiemmin muutetun Jääkäritykistöpatteriston lisäksi.

Maavoimiin liitettiin vuosina 1919–20 aivan uudenlaisia, ajanmukaisia liikkuvia joukkoja. Kevyet polkupyöräosastot perustettiin ratsuväkirykmenttien ja Jääkäriprikaatin nopealiikkeistä tiedustelua varten. Heinäkuussa 1919

perustettiin **Santahaminaan** *Hyökkäysvaunurykmentti*, joka edusti lentovoimien tapaan ensimmäisen maailmansodan aikana huimasti kehittynyttä aselajia. Kuten Raskas Tykistörykmentti, oli tämä nk. ”Tankkirykmentti” aluksi suoraan sotaväen ylijohdon alainen. Sen parinsadan miehen vahvuinen henkilökunta koottiin muiden joukko-ostojen poliittisesti luotettaviksi ja teknisesti taidokkaiksi katsotuista miehistä. Hyökkäysvaunurykmentti oli jaettu tykistön tapaan kahteen patteristoon à kolme patteria.

Hyökkäysvaunurykmentin *Renault* -panssarivaunut hankittiin käytettyinä Ranskasta ja ne olivat jo kokeneet ensimmäisen maailmansodan taisteluita. Vaunut olivat paksussa liassa, eikä niistä moni päässyt omin voimin liikkeelle. Santahaminaan ne kuljetettiin lotjilla Helsingin satamasta. Myös kouluttajat tulivat Ranskasta, vaikka juuri kukaan ei kielitaidon puutteessa ymmärtänyt heidän neuvojaan.

Santahaminan saari oli hyökkäysvaunuille strategisesti kenties mahdollisimman huono sijoituspaikka. Lisäksi niin miehistön kuin päällystön majoituspaikoista oli pulaa. Väliaikaisratkaisujen jälkeen rykmentti sai joulukuussa 1919 kasarmikseen entisen venäläisen ilmapurjehduskomppanian upseeriasuntolan (nyk. D 43) sekä huolto- ja varastotiloja sen pohjoispuolisista punatiilirakennuksista. Hyökkäysvaunutalleiksi otettiin suuria venäläisaikaisia maneesirakennuksia saaren eri puolilta.

Helsingissä esikuntaansa pitäneen 1. Divisioonan joukoista sai *Suomen Valkoisen Kaartin* kolmas pataljoona käyttöönsä **Uudenmaan kasarmin** saksalaisten lähdön jälkeen. Toukokuussa 1919 toinen **Kaartin kasarmilla** olleista pataljoonista muutti **Santahaminan** jalkaväen kasarmeille. Koulutus- ja vartiotehtävien lisäksi kaarti toimi monenlaisissa edustustehtävissä. Suurena haittapuolena Helsingin keskustan kasarmeissa oli harjoitusmaastojen puute. Kesällä koulutus järjestettiin siirtymällä Kenttätykistörykmentti 1:n Hyrylän varuskuntaan tai Parolan leirille.

Porin Jalkaväkirykmentti N:o 2:n **Kouvolassa** ja **Korialla** olleet pataljoonat muutettiin 3. Divisioonan kolmanneksi jalkaväkirykmentiksi nimeltään Savon Jääkärirykmentti. Hämeenlinnan **Suomenkasarmilla** olleesta pataljoonasta muodostettiin 1. Divisioonaan uusi *Keski-Suomen Rykmentti*. Syksyllä 1919 rykmentti siirtyi vuoden ajaksi Karjalan kannakselle rajavartiointitehtäviin.

Turussa ollut Itämeren Jalkaväkirykmentti N:o 2 sai maaliskuussa 1919 täydennysaluettaan paremmin kuvaavan, ja vastikään vapautuneen nimen *Porin Rykmentti*. Vankileirin lakkautuksen myötä yksi rykmentin pataljoonista

Kuopion kasarmialueen harjoituskentälle, 1. maailmansodan aikaisen pataljoonankasarmin eteen vuonna 1919 rakennettu betoninen asevarikkorakennus. Pohjois-Savon Rykmenttiä tarkastetaan. SA-kuva

muutti lokakuussa 1919 Vähä-Heikkilästä **Turun tarkkampujakasarmeille**, jossa sitä odotti suuri siivoustyö. Toinen pataljoona oli vuonna 1919 jälleen Ahvenanmaalla.

Muiden tykistöjoukkojen tapaan toukokuussa 1919 uudelleen nimetty *Kenttätykistörykmentti 1* ei mahtunut kunnolla **Hyrylän** puukasarmeihin. Siksi yksi sen patteristoista siirtyi Helsinkiin **Kampin** kasarmille *Uudenmaan Rakuunarykmentin* seuraksi.

Maaliskuun 1919 uudelleenjärjestelyssä 3. Divisioona suureni täyteen kolmen jalkaväkirykmentin vahvuuteen. **Kuopion** ja **Mikkelin** kasarmialueille jakautunut *Pohjois-Savon Rykmentti* oli suuren osan vuotta, helmikuusta syyskuuhun 1919 Laatokan pohjoispuolisen mutkittelevan ja epäselvän rajalinjan vartiointitehtävissä. Sieltä se palasi kotivaruskuntiinsa.

Viipurin Rykmentin tilalle 3. Divisioonaan siirrettiin 1. ja 2. Divisioonista kaksi jalkaväkirykmenttiä. 1. Divisioonasta siirrettiin *Savon Jääkärirykmentti*, jonka kotivaruskuntina olivat edelleen **Kouvola** (esikunta ja kaksi pataljoonaa) ja **Koria** (yksi pataljoona). Kesästä 1919 vuoden 1920 loppuun rykmentti oli rajavartiotehtävissä Itä-Suomen ja Itä-Karjalan alueella.

Kun **Haminan** kasarmeille majoittunut Kuopion Jalkaväkirykmentti N:o 4 siirrettiin 2.D:sta 3.D:aan, se nimettiin uudelleen *Tampereen Rykmentiksi*, sillä sen varusmiehet tulivat etupäässä Hämeestä. Myös Tampereen Rykmentti siirtyi syksyllä 1919 Laatokan pohjoispuolen rajavartiotehtäviin. Siellä se mm. miehitti vuoden ajan Venäjän puolella Aunuksen Karjalassa ollutta Porajärveä, joka oli ilmaissut halunsa liittyä Suomeen. Palattuaan vuoden 1920 loppupuolella rykmentti majoitettiin Lahden **Hennalan** varuskuntaan, jonka vankileiri oli tällä välin lakkautettu. Hennalasta tuli Tampereen Rykmentin kotivaruskunta toiseen maailmasotaan asti.

Hämeenlinnaan majoitettu 3. Divisioonan ratsuväkijoukko nimettiin maaliskuussa 1919 uudelleen kotipaikkansa mukaan *Hämeen Ratsurykmentiksi*. *Kenttätykistörykmentti 3* jatkoi vuosien 1919–20 ajan oloaan **Rakuunanmäen** kasarmialueella. Siellä oli aluksi sen seurana saksalaiseen organisaatiosuunnitelmaan kuulunut, mutta vasta huhtikuussa 1919 patteristosta laajennettu *Raskas Tykistörykmentti*, joka oli suoraan ylijohdon alainen.

Maaliskuussa 1919 nimensä muuttaneen Jääkäriprikaatin esikunta ja *Kaartin Jääkäripataljoona* säilyivät **Vaasassa**. **Ouluun** majoittuneen joukkoyksikön nimi muutettiin *Pohjanmaan Jääkäripataljoonaksi* ja sen entinen nimi *Kajaanin Sissipataljoona* annettiin nyt **Tampereen** Kalevankankaalle sijoitetulle entiselle Pohjolan Jääkäripataljoonalle. Jääkäriprikaatin pataljoonien vahvuus oli kolme jääkärikomppaniaa ja konekivääärikomppania.

Jääkäriprikaatin Poltinaholla ollut, nyt *Jääkäritykistöpatteristoksi* nimitetty tykistöjoukkoyksikkö siirrettiin kesällä 1919 Kalevankankaan parakkeihin sissipataljoonan seuraksi. Poltinahon kasarmeja ryhdyttiin nimittäin remontoimaan ja Kalevankankaalla ollut vankileiri ja pakkotyölaitos oli lakkautettu vuodenvaihteessa. Sen väliaikaisiksi tarkoitetut rakennukset olivat jo erittäin huonossa kunnossa ja alueelle pesiytyneet rottalaumat söivät muun ohella Jääkäriprikaatin miesten varpaita.

Edellä mainittuihin joukkoyksikköjen siirtoihin antoivat osaltaan mahdollisuuden syksystä 1918 alkaen toteutetut punaisten vankien joukkoarmahdukset, jolloin monia varuskuntia vapautui sotaväen käyttöön. Kun vankeja oli lokakuussa 1918 noin 24 000, oli heitä keväällä 1919 vähän yli 6000. Valtionhoitaja Mannerheim armahti vuoden 1919 aikana lisää vankeja ja lokakuussa ottivat vankeinhoitoviranomaiset tehtäväkseen loppujen vartioimisen. Samalla lakkautettiin 1. ja 2. Divisioonien alaisuudessa vanginvartiotehtävissä olleet Helsingin ja Viipurin Vartiopataljoonat.

Osa venäläisaikaisista kasarmialueista oli muutettu jo vuonna 1918 kolmeksi ase- ja ampumatarvikevarikoiksi. Eri divisioonien alueilla toimivat Helsingin, Viipurin ja Kuopion Asevarikot, jotka myöhemmin, vuonna 1921 nimettiin Ase- ja Ampumatarvikevarikoiksi 1–3. Vuonna 1920 perustettiin lisäksi Ilmajoelle tykistön ampumatarvikkeiden keskusvarasto. Sen uudis-

rakennukset haukkasivat vuonna 1919 merkittävän osan, noin miljoonaa markkaa insinööriosaston Sotilasrakennustoimistolle myönnetyistä 7 miljoonan markan määrärahoista.

Helsingin Asevarikon keskusvarasto oli **Katajanokan** sotasatamassa, jossa oli valmiina venäläisaikaisia ase- ja korjauspajoja. Varikon toiminta oli jakaantunut muuallekin Helsingin alueelle, mm. aiemmin Viaporin linnoitukseen kuuluneisiin **Vallisaareen** ja **Kuninkaansaareen**, joissa säilytettiin ammuksia.

Kuopion asevarikko sijoittui kasarmialueen pohjoisosaan ensimmäisen maailmansodan aikana rakennettuun pataljoonankasarmiin. Sen yhteyteen rakennettiin vuonna 1919 suuri varastorakennus. Tämä suurella kiireellä, ilmasto-olosuhteita riittävästi huomioimatta rakennettu betoninen varasto oli jo parin vuoden kuluttua hajoamaisillaan.[91]

Karjalan kannaksen erityiskysymykset

Sotatilan aikana Karjalan kannas oli Suomen uhanalaisin osa. Raskaan rajavartiopalveluksen ja huonojen kasarmiolosuhteiden rasittamia 2. Divisioonan joukkoja täydennettiin ja korvattiin muiden divisioonien joukoilla vuosien 1919–20 aikana. Vaikka varsinaista sotaa ei käyty, venäläiset bolsevikit tekivät Suomen puolelle useita paikallisia hyökkäys- ja ryöstöyrityksiä sekä salakuljettivat propagandamateriaalia.

Erityisesti Karjalan kannaksen rajavartiointitehtäviin perustettiin syksyllä 1919 *Terijoen Rajavartiopataljoona*, joka muodostettiin lakkautetusta Viipurin Vartiopataljoonasta. Tammikuussa 1920 se laajennettiin *Käkisalmen läänin Rykmentiksi* muista joukkoyksiköistä liitetyin komppanioin. Rykmentin kolme pataljoonaa toimivat 2. Divisioonan alaisuudessa Suomenlahden ja Laatokan välisellä raja-alueella Kellomäellä, Jalkalassa ja Raudussa vuoden 1921 alkuun asti.

Viipurin kasarmeja vapautui, kun punavankileiri, joka oli pääosiltaan sijoitettu **Keskuskasarmiin**, lakkautettiin keväällä 1919. Väliaikaismajoituksessa ollut *Karjalan Kaartin Rykmentti* pääsi nyt muuttamaan Keskuskasarmille ja **Papulan** tarkkampujakasarmeille.

Huhtikuussa 1919 muutti Viipuriin myös Lappeenrannassa perustettu *Kenttätykistörykmentti 2*. Se sai käyttöönsä ennen maailmansotaa rakennetun 2. Suomenmaalaisen Tarkkampujatykistöpatteriston Saunalahden kasarmialueen. Suomalaisajalla tästä ja vieressä sijainneesta sotilassairaalasta käytettiin yhteisnimitystä **Neitsytniemen** kasarmit, vaikka nimi venäläisajalla tarkoitti pelkästään jälkimmäistä, varsinaisella Neitsytniemellä sijaitsevaa aluetta.

Neitsytniemen kasarmialueelle majoitettu 2. Divisioonan ratsujoukko Suomen Rakuunarykmentti N:o 2 sai keväällä 1919 nimekseen *Karjalan Ratsujääkärirykmentti* – siis Hämeen Ratsurykmentin entisen nimen.

Maaliskuussa 1919 entinen Savon Jalkaväkirykmentti N:o 3 nimettiin *Uudenmaan Rykmentiksi*. Pitkän rajavartiopalveluksen jälkeen rykmentti pääsi siirtymään vuonna 1919 ensin **Haminan** varuskuntaan ja jo 1920 edelleen Helsinkiin, vaikka se oli vielä toistaiseksi 2. D:n alainen. Helsingissä Uudenmaan Rykmentin esikunta sijoitettiin vankileirikäytöstä vapautuneeseen **Suomenlinnaan** ja yksi sen pataljoonista Iso Mustasaaren kasarmeihin. Loput kaksi pataljoonaa muuttivat **Santahaminaan** jalkaväen kasarmeihin, joissa vielä tähän aikaan oli myös yksi Suomen Valkoisen Kaartin pataljoonista.

Sortavalassa ollut Laatokan Jalkaväkirykmentti N:o 6 liitettiin *Viipurin Rykmentiksi* nimettynä 2. Divisioonaan, jossa se korvasi Kuopion Jalkaväkirykmentti N:o 4:n. **Käkisalmeen** ja Kannaksen pohjoiselle raja-alueelle sijoitetun Viipurin Rykmentin kasarmiolosuhteet olivat 2. Divisioonan joukoista huonoimmat. Ainoat varsinaiset kasarmit olivat Käkisalmen linnan pohjoispuolisella 1700-luvun kasarmialueella, joka oli viime ajat ollut mielisairaalakäytössä. Rykmentin I Pataljoona oli syksyllä 1919 Kannaksen pohjoisosan rajan vartiointitehtävissä.

Viipurin Rykmentin uudeksi sijoituspaikaksi kaavailtiin ”Kiviniemen ja Metsäpirtin garnisoonia”. Näin se olisi voinut estää venäläisten yritykset

Käkisalmen varuskunta bastioneineen 1920-luvulla. Taustalla vasemmalle Laatokkaan laskeva Vuoksi ja ruotsalaisten 1500-luvulla rakentama Käkisalmen linna. Oikealla näkyvä rautatie vie kohti Kiviniemeä etelässä. Talvenheimo/MV

päästä vesistöjen yli Vuoksen ja Suvannon välisen, pitkän ja kapean Kiviniemen tai Laatokan rannassa olevan Taipalejoen kohdalta. Tämä oli tärkeää, sillä vihollisen ”heittäminen takaisin Suvannon yli” olisi erittäin vaikeaa. Kiviniemen merkittävyyttä korosti sen kautta kulkeva, alun perin Pietarista lähtenyt, mutta rajan pintaan Raudun Raasuliin katkaistu, Käkisalmen ja Hiitolan kautta kulkeva rautatie.

Sekä Kiviniemen että Metsäpirtin alueille oli aikomus rakentaa pataljoonan kolmelle komppanialle talvikäyttöön soveltuvia parakkeja, joiden piirustukset hyväksyttiin lokakuussa 1919. Parakit ilmeisesti rakennettiin, ja Viipurin Rykmentin I Pataljoona majoittui **Kiviniemeen** marraskuussa 1919. Majoitus osoittautui kuitenkin lämmityksen puolesta kelvottomaksi. Pataljoona siirtyi rajaolojen vakiinnuttua vuoden 1920 lopulla Haminasta vapautuneisiin kasarmeihin.

Säilyneen asemapiirroksen mukaan Kiviniemen parakit oli sijoitettu – tai ainakin tarkoitus sijoittaa – Vuoksen pohjoisrantaan, pienen harjanteen päälle. Tarton rauhan jälkeen, vuoden 1921 alussa aloitettu varsinainen Kiviniemen kasarmialue rakennettiin kuitenkin selvästi pohjoisemmas, pienen Valkjärven rantaan (jota ei pidä sekoittaa vuonna 1927 aloitettuun Valkjärven kirkonkylän kasarmialueeseen).

Sotilaiden majoittaminen Kiviniemeen liittyi läheisesti Karjalan kannaksen linnoittamissuunnitteluun. Kesällä ja syksyllä 1919 ryhdyttiin käytännön toimiin Karjalan kannaksen poikki kulkevan puolustuslinjan rakentamiseksi. Vihollisen ensi-iskua vastassa olleet rajan pinnan sotilasyksiköt tarvitsivat tuekseen linnoitetun aseman riittävän kaukana Viipurista. Sen tarkoituksena oli estää vihollisen eteneminen käytettävissä olevilla suhteellisen pienillä voimilla niin kauan, kunnes liikekannallepano olisi saatu suoritetuksi ja varsinainen kenttäarmeija kootuksi Kannakselle.

1920-luvun puoleen väliin asti rakennettu, erillisistä betonirakenteisista tuliasemista koostuva puolustuslinja käytti hyväkseen Kannaksen keskiosan luonnonesteitä. Linjan eteläosassa linnoitettiin pienten Summa-, Muolaan- ja Äyräpäänjärvien välisiä kannaksia ja pohjoisosassa Vuoksijoen ja Suvantojärven rantoja. Sivustojen suojaaminen Koiviston alueen sekä Laatokan

rannikkolinnakkeiden vahvistamisella kuului olennaisena osana puolustussuunnitteluun.

Kannaksen linnoittamista ajoi voimakkaasti syyskuussa 1919 yleisesikunnan päälliköksi nimetty kenraalimajuri *Oscar Enckell*, joka oli palvellut Venäjän armeijassa. Hänen mukaansa puolustuslinjaa sittemmin kutsuttiin ”Enckellin linjaksi”.

Insinööriosaston Linnoitus- ja tierakennustoimiston tukena Enckellin linjan suunnittelussa oli myös ranskalaisia sotilasasiantuntijoita. Rakennustyöt urakoi vuosina 1919–20 yksinoikeudella Ab Granit Oy, joka oli ollut mukana jo venäläisten ensimmäisen maailmansodan aikana suorittamissa linnoitustöissä.[92]

Rannikkopuolustus ja Laatokan uudet kasarmit

Itsenäisen Suomen ensimmäiset uudet kasarmit rakennettiin Rannikkotykistörykmentti 3:n alueelle Laatokan rannikkolinnoitusten vahvistamistöiden yhteydessä 1919–20. Entiset rannikkotykistöpataljoonat Helsingissä, Viipurissa ja Sortavalassa muutettiin rykmenteiksi huhtikuussa 1919. Ne muodostivat yhdessä *Rannikkotykistön* (R.T.), joka jatkoi vielä lyhyen aikaa laivaston esikunnan alaisuudessa.

Laivaston päällikön kontra-amiraali Indreniuksen kuoltua toukokuussa 1919 virkaa ryhtyi toimittamaan Venäjän laivaston entinen upseeri, eversti *Hjalmar von Bonsdorff*. Hän tai kukaan muukaan aluskannaltaan vaatimattoman laivaston taustaltaan kirjavasta ja osin epäsotilaallisista upseereista ei kuitenkaan nauttinut valtionhoitaja Mannerheimin luottamusta. Niinpä laivasto heinäkuussa 1919 alistettiin käytännössä rannikkotykistölle, kun perustettiin uusi *Rannikkopuolustuksen* päällikön virka.

Rannikkopuolustuksen päällikkönä toimi pari kuukautta silloinen eversti Oscar Enckell ennen nimitystään yleisesikunnan päälliköksi. Elokuussa 1919 Rannikkopuolustuksen pitkäaikaiseksi päälliköksi tuli entinen Venäjän armeijan tykistöupseeri ja Suomen Rannikkotykistörykmentin päällikkö, kenraalimajuri *Kaarlo Kivekäs*. Hänelle olivat tasavertaisina alistettu sekä Rannikkotykistörykmentit 1–3 että Rannikkolaivue.

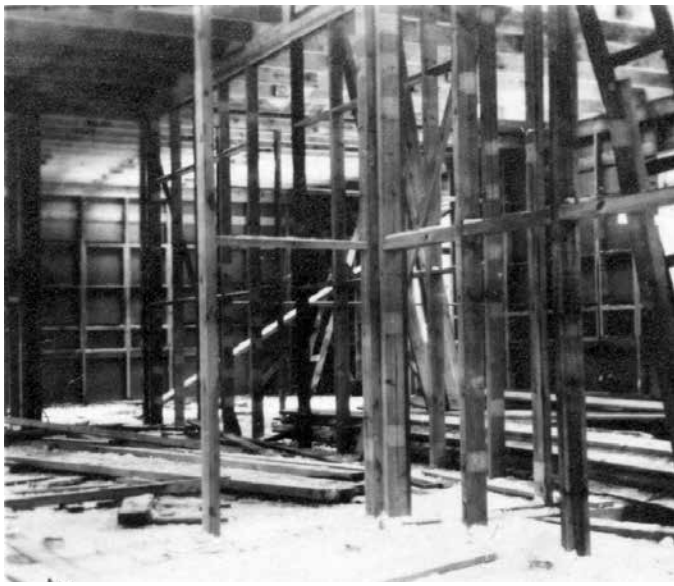

Yllä ja oik.: Kasarmirakennustyöt käynnissä helmikuussa 1920 Konevitsan pohjoisella patterilla (sisäkuva) ja Käkisalmen Murikan patterilla. KA PRL

Oik. yllä: Heinäsenmaan kasarmi maaliskuussa 1943. SA-kuva

Oik. alla: Laatokan rannikkopatterien tyyppikasarmin piirustus, sign. majuri Nummelin (kopio 14.2.1922). KA PLM Karjala

Alla: Konevitsan eteläisen patterin kasarmi ja upseeritalo pian saaren takaisinvaltauksen jälkeen syyskuun lopulla 1941. SA-kuva

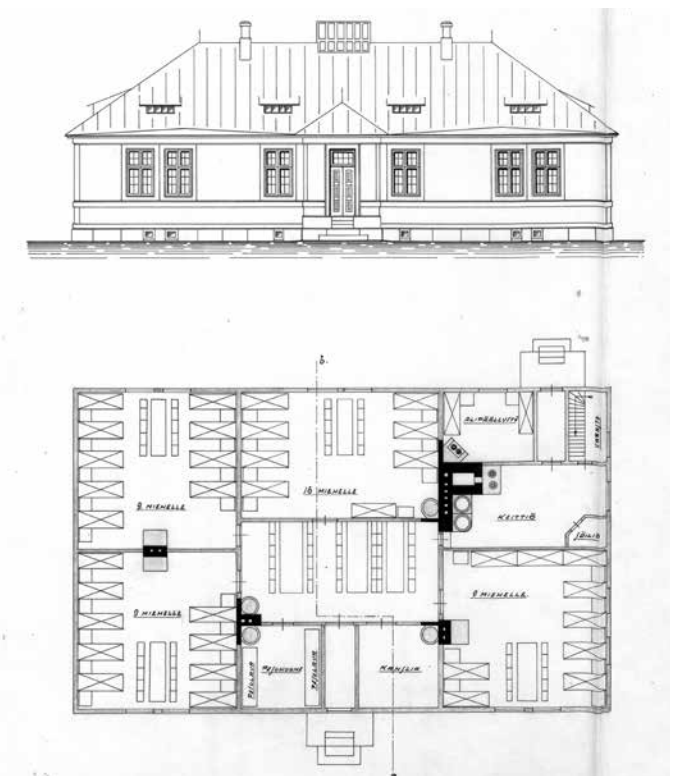

Entisistä laivaston ja rannikkotykistön esikunnista yhdistetty Rannikkopuolustuksen esikunta sijoitettiin **Katajanokan** sotasataman hallintorakennukseen. Esikuntapäällikkönä oli entinen Venäjän laivaston upseeri, kommodori *Gustav von Schoultz*, joka oli maailmansodan aikana ollut yhteysupseerina Iso-Britannian laivastossa.

Koiviston salmea tukikohtanaan pitänyt englantilainen laivasto-osasto jatkoi Neuvosto-Venäjän laivaston saartoa vuonna 1919. Suomalaiset Rannikkolaivueen torpedoveneet toimivat sen kanssa yhteistyössä itäisen Suomenlahden valvonta- ja miinanraivaustehtävissä.

Rannikkotykistörykmentti 2 osallistui neuvostolaivaston vastaisiin sotatoimiin IV Patteristoonsa kuuluneilla Puumolan ja Inon pattereilla. Ne tulittivat vuoden 1918 lopussa sekä keväällä ja kesällä 1919 venäläisiä laivasto-osastoja ja Kronstadtia. Näin vastattiin mm. Krasnaja Gorkasta suoritettuihin Inon ja Puumolan pommituksiin, jotka eivät tosin olleet tuottaneet tuloksia – kyseessä olivat silti harvinaiset kiinteiden rannikkotykistölinnakkeiden väliset tulitaistelut.

Rannikkotykistörykmentti 2:n muut patteristot olivat I Kotkan ja Haminan edustalla, II Viipurin lahdella sekä III Koiviston salmessa, jonka patterit liittyivät olennaisesti nk. Enckellin linjan sivustan puolustukseen.

Suomenlahden länsiosasta vastannut *Rannikkotykistörykmentti 1* jakautui huhtikuusta 1919 alkaen viiteen patteristoon. Niistä neljä oli Suomenlinnan alueella ja viides käsitti Mäkiluodon ja Russarön erilliset patterit. Viimeksi mainitut saivat näin upseeristoa ja miehistöä sekä entistä paremman huollon. Kesällä 1920 yksi Helsingin patteristoista muutettiin keskuslinnoituksen alueella toimineeksi varikkokomppaniaksi.

Rannikkotykistörykmentti 3:n alueelle vuonna 1918 nopeasti pystytettyjä pattereita ryhdyttiin vahvistamaan rakenteidensa ja aseistuksensa puolesta kesällä ja syksyllä 1919. Linnoitteet ja niiden luokse rakennetut kasarmialueet suunniteltiin Sotaministeriön insinööriosastossa ja ne urakoi Ab Granit Oy.

Lähes kaikille Laatokan rannikkolinnakkeille rakennettiin kasarmirakennus ja upseerien asuinrakennus samojen insinööriosaston Sotilasrakennustoimiston päällikön, arkkitehti Nummelinin laatimien tyyppipiirustusten mukaan. Piirustukset hyväksyi Rannikkopuolustuksen päällikkö Kivekäs. Molemmat rakennustyypit olivat rankarakenteisia ja niissä käytettiin vasta pari vuotta aikaisemmin, vuonna 1917 esiteltyä nk. Ensopahvi-järjestelmää.

Ensopahvit olivat 4 mm:n vahvuisia, neljästä pahvikerroksesta yhteenliimattuja kartonkilevyjä, joiden lämmöneristysominaisuuksia mainostettiin huomattavan hyviksi. Laatokan viimojen armoilla olleilta saarilinnakkeilta

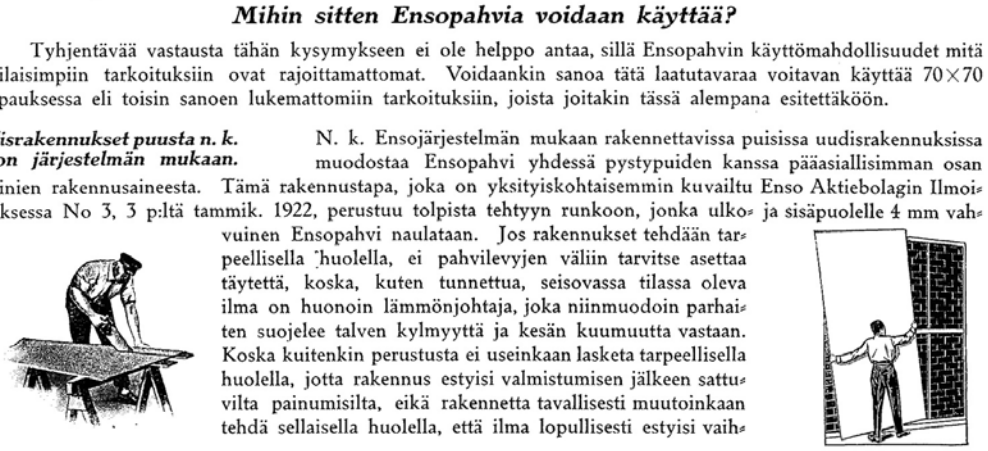

Mihin sitten Ensopahvia voidaan käyttää?

Tyhjentävää vastausta tähän kysymykseen ei ole helppo antaa, sillä Ensopahvin käyttömahdollisuudet mitä erilaisimpiin tarkoituksiin ovat rajoittamattomat. Voidaankin sanoa tätä laatutavaraa voitavan käyttää 70×70 tapauksessa eli toisin sanoen lukemattomiin tarkoituksiin, joista joitakin tässä alempana esitettäköön.

Uudisrakennukset puusta n. k. Enson järjestelmän mukaan.

N. k. Ensojärjestelmän mukaan rakennettavissa puisissa uudisrakennuksissa muodostaa Ensopahvi yhdessä pystypuiden kanssa pääasiallisimman osan seinien rakennusaineesta. Tämä rakennustapa, joka on yksityiskohtaisemmin kuvailtu Enso Aktiebolagin Ilmoituksessa No 3, 3 p:ltä tammik. 1922, perustuu tolpista tehtyyn runkoon, jonka ulko- ja sisäpuolelle 4 mm vahvuinen Ensopahvi naulataan. Jos rakennukset tehdään tarpeellisella huolella, ei pahvilevyjen väliin tarvitse asettaa täytettä, koska, kuten tunnettua, seisovassa tilassa oleva ilma on huonoin lämmönjohtaja, joka niinmuodoin parhaiten suojelee talven kylmyyttä ja kesän kuumuutta vastaan. Koska kuitenkin perustusta ei useinkaan lasketa tarpeellisella huolella, jotta rakennus estyisi valmistumisen jälkeen sattuvilta painumisilta, eikä rakennetta tavallisesti muutoinkaan tehdä sellaisella huolella, että ilma lopullisesti estyisi vaih-

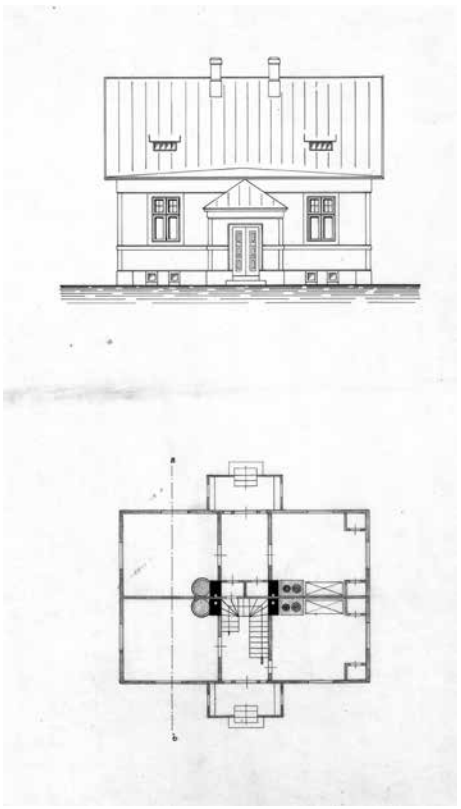

Yllä vas.: Mainosteksti Enso-Gutzeit Oy:n brosyyristä ”Ensopahvi” maaliskuulta 1930. KK

Yllä: RT 3:n upseeritalojen tyyppipiirustus, jonka reunassa lukee: ”Hyväksyn: Kivekäs.”. (kopio 15.2.1922) KA PLM Karjala

saadut kokemukset näistä ”pahvitaloista” olivat kuitenkin varsin negatiivisia – rakennukset osoittautuivat kylmiksi ja vetoisiksi.

Rannikkotykistörykmentti 3:n tyyppikasarmeissa oli jyrkät aumakatot. Syvän rungon keskellä oli ruokasali, joka sai valoa kattolyhdystä. Sen ympärillä oli neljä miehistötupaa yhteensä 44 hengelle sekä oma huone kahdelle aliupseerille, pesuhuone, kanslia ja keittiö.

Kompaktissa, kaksikerroksisessa upseeritalossa oli kaksi sisäänkäyntiä. Toisesta päästiin huoneen ja keittiön asuntoon, joka oli kaikesta päätelleen tarkoitettu patterin päällikölle. Toisesta ovesta oli pääsy kolmeen asuinhuoneeseen, joista kaksi oli ullakolla sekä niiden yhteiskeittiöön.

Kasarmeja ja upseeritaloja rakennettiin Laatokan lounaisrannikon pattereille Taipaleen **Järisevään**, **Mustaniemeen**, Käkisalmen **Vahtiniemeen** ja **Murikkoon**, Lahdenpohjan edustalle **Kelppään** sekä saarilinnakkeille **Konevitsan** pohjois- ja eteläpäihin, **Heinäsenmaalle**, **Mökerikköön** ja Valamon **Niikkanaan**. Vahtiniemen upseeritalo oli muita suurempi, sillä siinä oli myös kansliatiloja. **Ristisaareen** rakennettiin tyyppiupseeritalo, mutta kasarmina oli Mantsin saarelta tuotu kansakoulu, joka muutettiin 25 miehen ja kahden aliupseerin majoitukseen. Muutospiirustukset laati helmikuussa 1920 everstiluutnantti *J. Chr. Fabritius*, joka oli siirtynyt sotaministeriön Linnoitus- ja tierakennustoimiston päällikön toimesta Granit Oy:n palvelukseen. Hän oli Haminan kadettikoulun käynyt entinen Venäjän armeijan linnoitusupseeri. Myös **Mantsin** patterin luokse rakennettiin upseeritalo ja sinne siirrettiin kasarmiksi kansakoulu kauempaa samalta saarelta.

Laatokan patterityöt valmistuivat pääosin vuoden 1920 loppuun mennessä, jolloin Rannikkotykistörykmentti 3 otti ne vastaan. Pääosa pattereista oli aseistettu kahdella 6 tuuman (152 mm) tai 120 mm:n Canet-kanuunalla, jotka seisoivat betonisilla perustoilla. Patterit oli sijoitettu yleensä saarten korkeimmille ja siten hyvin näkyville paikoille sekä kasarmirakennukset niiden välittömään läheisyyteen.[93]

Alla: Ristisaaren Canet-patteri, piharakennuksia, kasarmi ja upseeritalo lokakuussa 1925. KA MeVE

Ilmailuvoimat käy sotaa 1919–1920

Sotilasrakennustoimiston suosimaa Ensopahvi-järjestelmää käytettiin myös ilmailuvoimien uudisrakentamisessa vuosina 1919–20. Rakennustoiminta keskittyi välttämättömimpään, sillä koneiden ja lentäjien vähyyden takia jo itse lentotoiminnan käyntiin saattaminen oli vaivalloista.

Saksalaisten lähtiessä ilmailuvoimat olivat menettäneet sekä komentajansa että pätevimmät upseerinsa. Virkaa tekeväksi komentajaksi nimitettiin Suomen vanhan sotaväen ratsu-upseeri, eversti *Sixtus Hjelmman* (toimessa 1919–20), jolla ei ollut lainkaan kokemusta lentämisestä tai lentokoneista. Merkittävää tukea saatiin kesällä 1919 maahan saapuneesta ranskalaisesta sotilaskomennuskunnasta, jossa oli sekä lennonopettajia että mekaanikkoja.

Ilmailuvoimien Lentopataljoona ja lento-osastot muutettiin maaliskuussa 1919 *Ilmailupataljoonaksi* ja ilmailuosastoiksi, koska ”lento”-sana aiheutti

Konevitsan eteläisen patterin upseeritalo helmikuussa 1942. SA-kuva

sekaannusta armeijan kenttälennätinosastojen kanssa mm. postinkulussa. **Santahaminassa** muodostettiin Ilmailupataljoonan lisäksi *II Ilmailuosasto*, joka siirtyi takaisin **Uttiin** kentän kunnostustöiden jälkeen kesällä 1919. Uttiin oli pystytetty mm. kolme entistä suurempaa ja tukevampirakenteista telttahallia, joista kaksi oli siirretty Hermannin lakkautetulta lentoasemalta.

Sortavalan vesilentoasema nimettiin *I Ilmailuosastoksi* ja entinen IV Lento-osasto **Koivistolla** *III Ilmailuosastoksi*. Turun lentoasema lakkautettiin vuoden 1919 aikana kokonaan.

Keväällä 1919 tehdyn päätöksen mukaisesti Ranskasta ostettiin kaksikymmentä ajanmukaista *Bréguet 14* -tiedustelukonetta. Samana syksynä ostettiin välikäsien kautta Saksasta myös kolme maailmansodan parhaisiin hävittäjiin lukeutuvaa *Fokker D.VII* -konetta. Niillä ilmailuvoimien lentäjät saivat ensi kertaa tuntumaa taistelu- ja taitolentoharjoitteluun – koneista kaksi tosin tuhoutui onnettomuuksissa jo vuoden 1920 alussa.

Ilmailuvoimien tärkeimmäksi tehtäväksi katsottiin maajoukkojen tukeminen tiedustelun ja vihollisen niskaan suoritettujen ”pomminheittojen” avulla. Lentotoiminta keskittyi Koiviston merilentoasemalle, josta tehtiin brittien laivasto- ja lento-osastojen rinnalla tiedustelulentoja Suomenlahden vastarannalle ja Pietarin alueelle. Lennoilla myös heiteltiin pommeja Suomen aluevesille tulleiden neuvostoalusten häätämiseksi sekä lisäksi strategisiin paikkoihin rajan toiselle puolelle.

Santahaminan ja Sortavalan vesilentoasemilta käsin valvottiin Suomenlahtea ja Laatokan aluetta. Utin lentokenttä oli maakoneiden koulutuskäytössä. Neljä Utin Bréguet-konetta ja lentäjiä siirrettiin kuitenkin syys- ja lokakuun 1919 ajaksi 2. Divisioonan käyttämälle Perkjärven leirialueelle rakennetulle väliaikaiskentälle. Sieltä ne suorittivat tiedustelulentoja Pietarin ja Karjalan suunnalle.

Vuodenvaihteessa 1920 ilmailuosastot nimettiin jälleen uudelleen I, II ja III Ilmailuasemiksi. Vuoden 1920 alkupuolella Utin *II Ilmailuaseman* vähälukuisen lentokaluston suojaksi siirrettiin entisellä Granbodan lentoasemalla olleet kaksi suurta puista lentokonehallia. Ne sijoitettiin lentokenttäalueen länsireunaan vastakkain, kuten ne olivat olleet alkuperäisessä sijoituspaikassaankin.

”Paljon on tilanne kuitenkin parantunut takavuosiin verraten, jolloin kapitulantteja asui lentokonelaatikoissa, asevelvollisia lautaparakeissa ja eräissä upseeriasunnoissakin piti mahdottomien uunien ja vetoisuuden takia maata – lentoturkeissa – ja pesuvedet jäätyivät yöllä. Moni lentäjä potee vieläkin silloin saamaansa reumatismia tai keuhkotautia ja eräät ovat jo kuolleetkin niihin.”

V. Rekola, Ilmapuolustusvalmiutemme 6.3.1928, Aero 3/1928.

Fokker D.VII -hävittäjä lentäjineen ja mekaanikkoineen Utissa noin 1920–21. SA-kuva

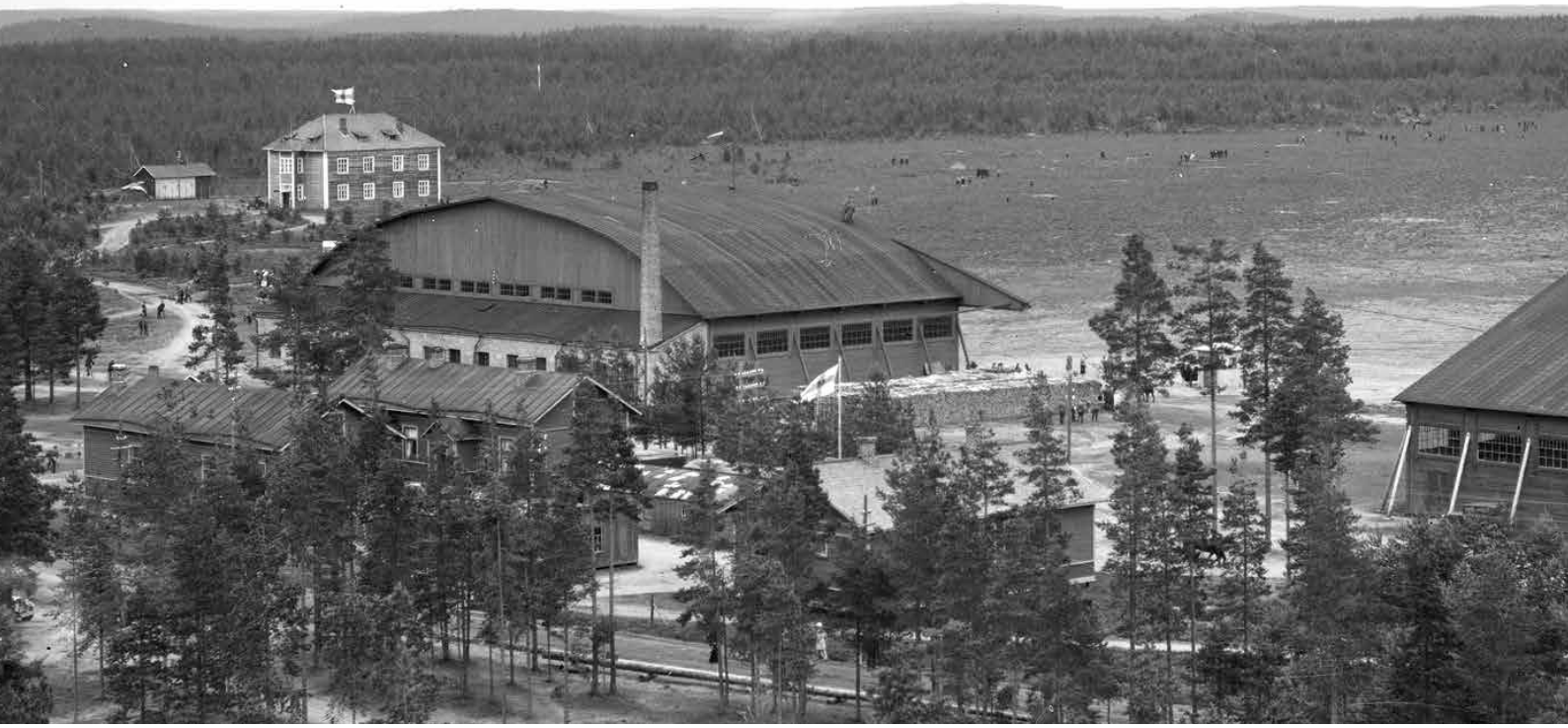

Utin varuskuntaa vesitornista nähtynä elokuussa 1928. Etualalla puiden siimeksessä ovat kasarmialueen vanhimmat rakennukset ja oikealla Ahvenanmaan Granbodasta vuonna 1920 siirretty lentohalli. Kaarevakattoisen, vuonna 1923 rakennetun lentohallin takana näkyy vuosina 1920–21 rakennettu upseeritalo, nk. Pilvilinna. IVKK

Merkittävimmät Utissa keväällä 1920 aloitetuista rakennustöistä olivat kaksikerroksinen upseeriperheiden asuinrakennus sekä miehistön ja aliupseerien hirsinen ruokalarakennus. Molemmat suunniteltiin sotaministeriön Sotilasrakennustoimistossa, mutta toteutettiin vasta Yleisten rakennusten ylihallituksen otettua jälleen hoitoonsa sotaväen rakennustoiminnan toukokuun alussa 1920.

Utin upseerirakennus, eli nk. Pilvilinna (purettu), muistutti ulkonäöltään Laatokan rannikkopattereiden uudisrakennuksia, ja oli niiden tapaan rankarakenteinen ”pahvitalo”. Lentokentän pohjoislaitaan aukealle paikalle sijoitetun talon tuulen- ja lämmönpitävyys osoittautui tälläkin kyseenalaiseksi. Rakennusta jouduttiin parantelemaan vielä vuodenvaihteessa 1921 tehdyn lopputarkastuksen jälkeen.

Ilmailuvoimat jatkoi tiedustelulentojaan itärajan yli vielä vuonna 1920, mutta sotilaallinen tilanne alkoi vuoden aikana rauhoittua. Venäjän sisällissota oli kääntynyt valkoisille venäläisjoukoille tappiolliseksi. Viro ja Neuvosto-Venäjä solmivat rauhan Tartossa helmikuussa 1920, minkä jälkeen brittiläinen laivasto-osasto poistui Itämereltä.

Suomi aloitti omat rauhanneuvottelunsa Tartossa kesäkuussa 1920 ja sopimus allekirjoitettiin 14. lokakuuta 1920. Tarton rauha astui voimaan vuodenvaihteessa 1921, mutta sitä seurannutta Suomen sotavoimien uudelleenjärjestelyä suunniteltiin ja valmisteltiin jo hyvissä ajoin pitkin vuotta 1920.[94]

RAUHAN JÄLKEINEN UUDELLEENJÄRJESTELY 1921–1925

Tarton rauhasopimuksessa määrättiin Inon, Puumolan ja Lavansaaren linnoitusten aseistariisumisesta. Suomen alueelle jääneestä ”sotasaaliista” eli Venäjän valtion rakennuksista ja muusta omaisuudesta ei tarvinnut maksaa korvauksia, mutta muutamista laivaston käyttöön otetuista aluksista oli luovuttava.

Varuskuntiin rauhanteolla oli merkittäviä välillisiä vaikutuksia. Vakiintuneet olot johtivat miesmäärän supistamiseen ja organisaatiouudistuksiin, aiheuttivat ensi alkuun jälleen joukko-osastojen siirtoja kasarmialueelta toiselle sekä käynnistivät uudisrakentamista itärajan tuntumassa.

Sotalaitoksen uudelleenjärjestelyt tulivat pääosin voimaan vuoden 1920 lopussa ja vuodenvaihteessa 1921. Kolme merkittävintä varuskuntien käyttöön

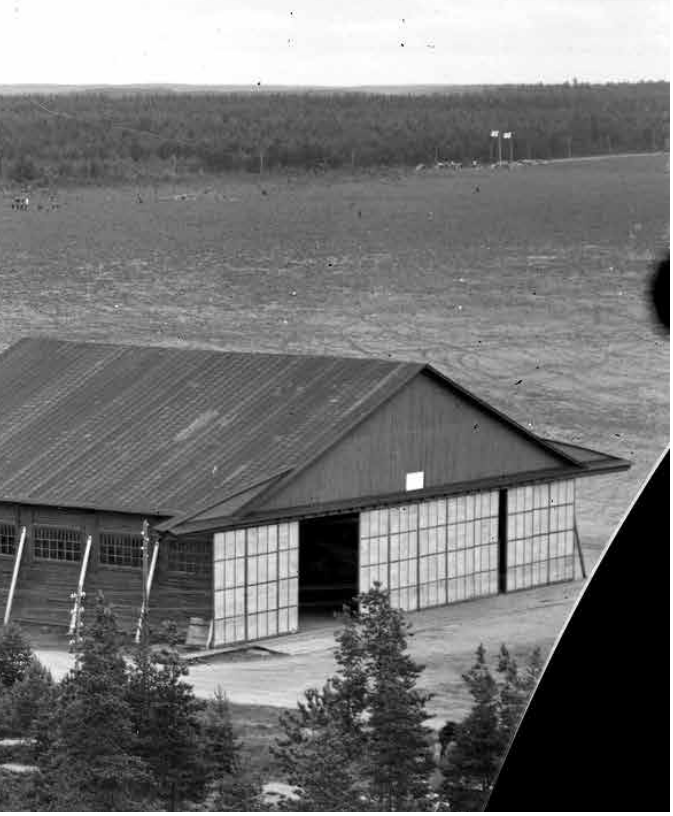

Autopataljoonan varikko entisessä Uudenmaan Tarkkampujapataljoonan talli- ja verstasrakennuksessa vuoden 1920 tienoilla. Suomalainen/MV

vaikuttanutta uudistusta olivat Teknillisten Joukkojen Esikunnan, Ratsuväkiprikaatin sekä Polkupyöräpataljoonien perustaminen.[95]

Teknilliset joukot

Teknilliset aselajit eli viesti-, pioneeri- ja huoltojoukot koottiin vuoden 1920 lopulla omiksi pataljoonikseen ja siirrettiin prikaatin esikuntaa vastaavan *Teknillisten Joukkojen Esikunnan* alaisuuteen. Kun teknisten aselajien pataljoonilla oli yhteisen johdon lisäksi komentajinaan oman alan erikoiasiantuntijoita, oli niiden kehittäminen määrätietoisempaa ja koulutus yhtenäisempää. Teknillisten Joukkojen Esikunta sai käyttöönsä **Katajanokan** sotasatamassa olleen vuonna 1838 valmistuneen sairaalarakennuksen, joka viime ajat oli ollut laivaston kouluna.

Aiemmin divisioonien ja Jääkäriprikaatin esikuntien yhteydessä olleet neljä tiedonantovälinekomppaniaa koottiin *Kenttälennätinpataljoonaksi*. Se majoitettiin **Riihimäen** varuskunnan eteläosaan, entiselle venäläisen tykistön käyttämälle kasarmialueelle.

Langallisten viestivälineiden, eli lennättimen ja puhelimen käyttöön perehtyneen Kenttälennätinpataljoonan lisäksi armeijan viestijoukkoihin lukeutui sotaväen ylijohdon alainen langattoman eli ”kipinälennättimen” käytöstä vastannut Armeijan Radiojoukot. Tämän **Santahaminassa** olleen joukko-osaston nimi muutettiin vuonna 1923 *Radiopataljoonaksi* ja liitettiin teknisiin joukkoihin.

Teknisten Joukkojen Esikunnan alaisuuteen koottiin myös vuonna 1919 muodostetut, 2. ja 3. Divisioonien alaiset Pioneeripataljoonat 1 ja 2. Edellinen nimettiin pelkästään *Pioneeripataljoonaksi* ja siirrettiin Viipurista **Korialle**. Tähän joukko-osastoon keskitettiin nyt sotavoimien pioneerikoulutus ja siihen liitettiin mm. aiemmin Suomenlinnassa olleen Ponttoonikomennuskunnan toiminta. Hämeenlinnan Linnankasarmin upseeritalossa ollut Pioneeripataljoona 2 muutettiin *Rautatiepataljoonaksi* ja siirrettiin **Haminaan**. Sen oli määrä huolehtia sota-aikana rautateiden liikennöinnistä ja kunnossapidosta sekä tarpeen tullen myös tuhoamisesta.

Huoltojoukkoihin lukeutuvissa vuonna 1919 perustetuissa Suomen Armeijan Autojoukoissa oli kolme autokomppaniaa, joista kaksi oli Helsingissä

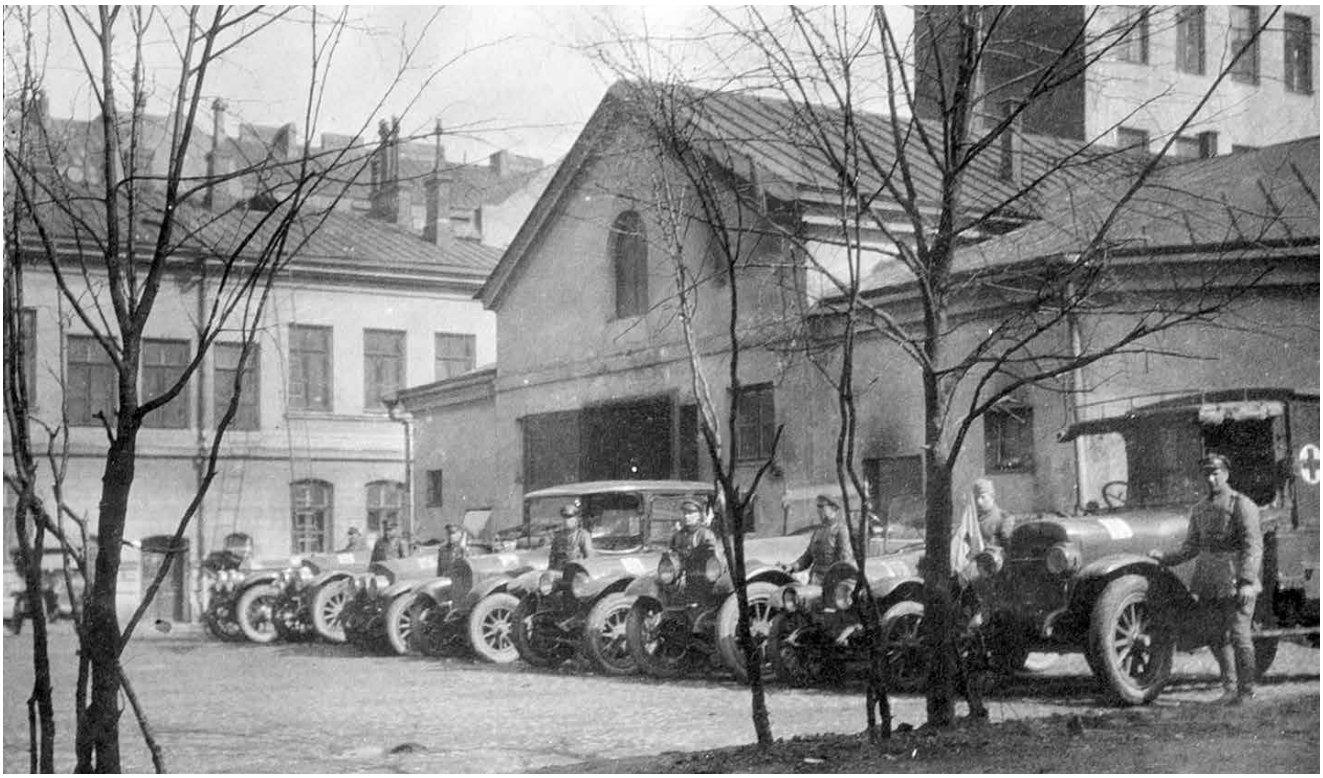

ja yksi Viipurissa. Ne siirrettiin Teknillisten Joukkojen Esikunnan alaisuuteen *Autopataljoonaksi*, jossa oli kaksi komppaniaa.

Autopataljoonan esikunta oli Helsingissä, **Uudenmaan kasarmin** entisessä aliupseeriasuntola- ja verstassiivessä Maneesinkadulla. Helsinkiin sijoitetun 1. Autokomppanian toiminta jakaantui eri puolille kaupunkia, mm. varsinaiselle Uudenmaan kasarmille, Katajanokan sotasataman huolto- ja korjauspajoihin ja **Kaartin kasarmin** maneesista muutettuun autohalliin. Viipurissa ollut 2. Autokomppania majoittui vuonna 1921 **Tervaniemen** kasarmiin.[96]

Ratsuväkiprikaati

Toinen suurista uudistuksista oli divisioonien alaisuudessa aiemmin olleiden ratsuväkijoukkojen kokoaminen *Ratsuväkiprikaatiksi* Lappeenrannan **Rakuunanmäelle**. Ratsuväkiprikaatissa oli kaksi rykmenttiä, Kampin kasarmilta siirretty *Uudenmaan Rakuunarykmentti* ja Hämeenlinnan Suomenkasarmilta muuttanut *Hämeen Ratsuväkirykmentti*, joihin liitettiin lakkautetun Karjalan Ratsujääkärirykmentin henkilöstö. Rakuunanmäelle rakennettiin mm. uusi Yleisten rakennusten ylihallituksen suunnittelema 144 hevosen tiilitalli, joka valmistui keväällä 1922.

Ratsuväkiprikaatin muodostamisella oli tarkoitus lisätä liikkuvien suojajoukkojen määrää itärajan läheisyydessä. Vaikka Rakuunanmäki soveltui prikaatille puitteiltaan hyvin, ei Lappeenranta ollut sijoitukseltaan kovin sopiva – varsinaiselle toiminta-alueelle oli siirryttävä rautatiekuljetuksin. Yleisesikunnan toteutumattomissa kaavailuissa Ratsuväkiprikaatille olisi rakennettu uusi varuskunta Karjalan kannaksen keskiosaan, Muolaan ja Perkjärven seuduille.

Ratsuväkiprikaatin perustaminen aiheutti joukkojen siirron ketjureaktion. Rakuunanmäellä ennestään olleille tykistöjoukoille täytyi löytää uudet kasarmialueet. *Raskas Tykistörykmentti* siirrettiin Viipuriin **Neitsytniemen** kasarmialueelle. *Kenttätykistörykmentti* 3 muutti **Riihimäen** kasarmialueen pohjoisosaan Kenttälennätinpataljoonan naapuriksi. Riihimäki osoittautui ahtaaksi ja rykmentin kolmannen patteriston täytyi muuttaa divisioonansa esikuntakaupunkiin **Mikkelin** tarkkampujakasarmeille.

Hämeenlinnasta vapautuneille kasarmialueille pääsivät muuttamaan kurjissa olosuhteissa Tampereen Kalevankankaalla olleet Jääkäriprikaatin joukko-osastot. Patteristosta rykmentiksi laajennettu *Jääkäritykistörykmentti* majoittui **Suomenkasarmille** ja sen hevoset palasivat **Poltinahon** talleihin. Viimeiset **Linnankasarmilla** olleet venäläispakolaiset siirrettiin keväällä 1921 Mikkelin **Tuukkalan** entiselle reservikomppanian kasarmialueelle ja heidän tilalleen saapui *Kajaanin Sissipataljoona*.

Suomen Armeijan Autojoukkojen esikunta Helsingin Maneesinkadulla noin 1919–20. MV

Rakuunanmäen harjoituskenttä vuonna 1925. Oikealla maneesi ja vasemmalla hevostalli. EKM

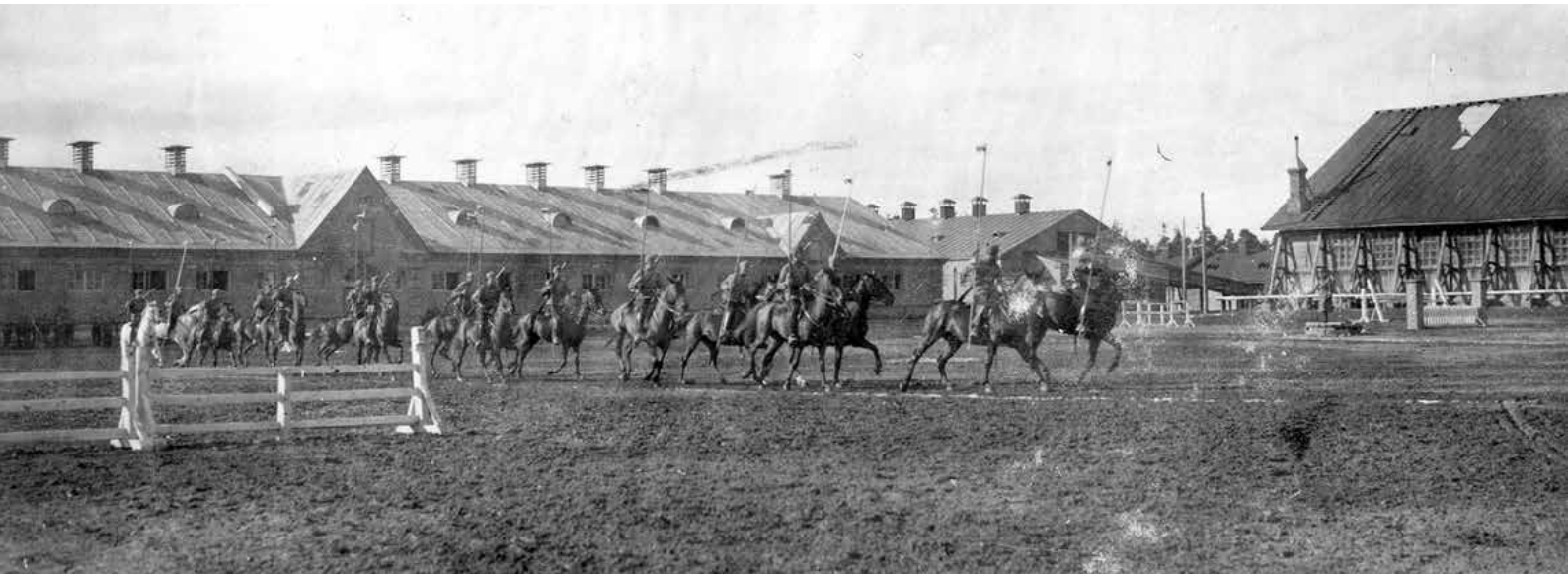

Hyökkäysvaunurykmentti Poltinaholla kesällä 1922. MV

Hyökkäysvaunurykmentti pääsi muuttamaan syyskuun alussa 1921 Santahaminasta Poltinahon kunnostetulle kasarmialueelle – kaikki Renault-vaunut ajoivat nyt omin voimin perille asti. Poltinaholla oli entistä huomattavasti paremmat olosuhteet niin henkilökunnan asuntojen, hyökkäysvaunutallien kuin korjauspajojen suhteen.[97]

Jalkaväki- ja polkupyöräjoukot

Aivan Neuvosto-Venäjän rajan tuntumaan, mahdollisen ensi-iskun vastaanottajiksi päätettiin vuoden 1920 lopulla perustaa kolme polkupyöräpataljoonaa 2. ja 3. Divisioonien alaisuuteen. Näiden divisioonien ratsuväkirykmenttien kokoonpanoon oli jo aiemmin kuulunut polkupyöräosastoja. Nyt nopeasti liikkuvat polkupyöräjoukot päätettiin siirtää lähemmäs itärajaa omiksi joukkoyksiköikseen. Polkupyöräpataljooniin tuli kuulumaan kolme kivääri- ja yksi konekivääriKomppania.

Vuoden 1920 loppupuolella 2. ja 3. Divisioonan vanhat polkupyöräosastot yhdistettiin 3. Divisioonan alaiseksi *III Polkupyöräpataljoonaksi* (myöhemmin *Polkupyöräpataljoona 3* eli PPP 3). Se majoitettiin ensin entiselle Joensuun reservikomppanian kasarmialueelle Onttolaan ja sen lähiympäristön maataloihin. Vuonna 1921 PPP 3 muutti **Mikkeliin**, josta tuli sen kotivaruskunta toiseen maailmansotaan asti. Sille kyllä suunniteltiin 1920-luvun kuluessa uutta kasarmialuetta lähemmäs itärajaa, mutta toisin kuin kahdelle muulle polkupyöräpataljoonalle, sitä ei koskaan saatu aikaan.

Suomenlinnan ja Viipurin lakkautetuista paikallispataljoonista muodostettiin joulukuussa 1920 kaksi muuta polkupyöräpataljoonaa Karjalan kannakselle 2. Divisioonan alaisuuteen. Ne olivat kuitenkin vain lyhytaikainen ratkaisu ja lakkautettiin jo maaliskuussa 1921. Presidentti Ståhlberg oli nimittäin helmikuussa 1921 asettanut kiellon sotaväen ja varusmiesten käyttämisestä rajavartiotehtäviin. Tämän seurauksena lakkautetun Käkisalmen Läänin Rykmentin kaksi pataljoonaa muutettiin *I* ja *II Polkupyöräpataljooniksi*.

Rajavyöhykkeen olosuhteisiin kouliutuneet PPP 1 ja 2 jatkoivat majoittumistaan tilapäisasumuksissa vielä usean vuoden ajan, kunnes Terijoen ja Valkjärven kasarmialueet rakennettiin.[98]

Savon Jääkärirykmentin Kiviniemen kasarmit

Asevelvollisten määrän vähetessä ja kouluttajien puutteessa supistettiin divisioonien kolmesta pataljoonasta muodostuneita jalkaväkirykmenttejä vuodenvaihteessa 1921. Kustakin pataljoonasta vähennettiin yksi komppania

eli käytännössä yksi pataljoona rykmenttiä kohden. Tällä oli luonnollisesti vaikutusta myös siihen, miten ahtaissa oloissa varusmiehet joutuivat elämään.

Ahvenanmaan kysymyksen tultua ratkaistuksi rauhanomaisin keinoin, palasi *Porin Rykmentin* II Pataljoona Turkuun ja sai käyttöönsä vankileirikäytöstä vapautuneen **Sirkkalan** kasarmialueen. *Uudenmaan Rykmentti* liitettiin sijoituspaikkansa mukaisesti 1. Divisioonan kokoonpanoon. Rykmentin II Pataljoona sai lisää tilaa **Santahaminasta**, kun siellä ollut *Suomen Valkoisen Kaartin* pataljoona siirtyi takaisin Helsingin keskustaan.

Karjalan kannakselta Hämeenlinnaan vuoden 1920 lopulla palannut *Keski-Suomen Rykmentti* ei ehtinyt olla kauaa sijoillaan. Vuoden 1921 alussa se muutti **Kouvolan** kasarmeille ja liitettiin samalla 2. Divisioonaan. Samaan divisioonaan siirrettiin myös Kouvolassa ja Korialla aiemmin ollut *Savon Jääkärirykmentti*. Se korvasi Karjalan kannaksella *Viipurin rykmentin*, ja peri samalla sen vaikeat majoitusolosuhteet. Viipurin Rykmentti siirrettiin 3. Divisioonaan ja muutti kokonaisuudessaan **Haminan** varuskuntaan, jossa sen olot eivät paljoa parantuneet entisestä.

Savon Jääkärirykmentti muutti vuonna 1921 pääosin Viipuriin, jossa sijaitsivat sen esikunta, I Pataljoona **Sorvalissa** ja III Pataljoona **Keskuskasarmissa**, kun taas II Pataljoona majoittui **Käkisalmeen**. Rykmentin III Pataljoonalle suunniteltiin uusi **Kiviniemen** kasarmialue, joka oli ensimmäinen Yleisten rakennusten ylihallituksen toimesta itsenäisyyden ajalla rakennettu uusi varuskunta.

Kiviniemen suunnittelutyöt aloitettiin jo vuoden 1920 puolella, kun alueella oli vielä Viipurin Rykmentin joukkoja. Eduskunta myönsi Kiviniemen kasarmialueen rakennustöihin vuonna 1920 määrärahan, joka riitti yhden jalkaväkikomppanian ja konekivääri komppanian kasarmien rakennustöiden aloittamiseen. Työt aloitettiin vuoden 1921 alkupuolella ja toukokuussa 1921 myönnettiin lisämääräraha, jonka turvin Kiviniemen laaja rakennusohjelma voitiin käynnistää toden teolla. Myönnetyillä määrärahoilla ei parannettu pelkästään varusmiesten asuinoloja, vaan lievitettiin myös yleisestä taantumasta seurannutta työttömyyttä itäisessä Suomessa.

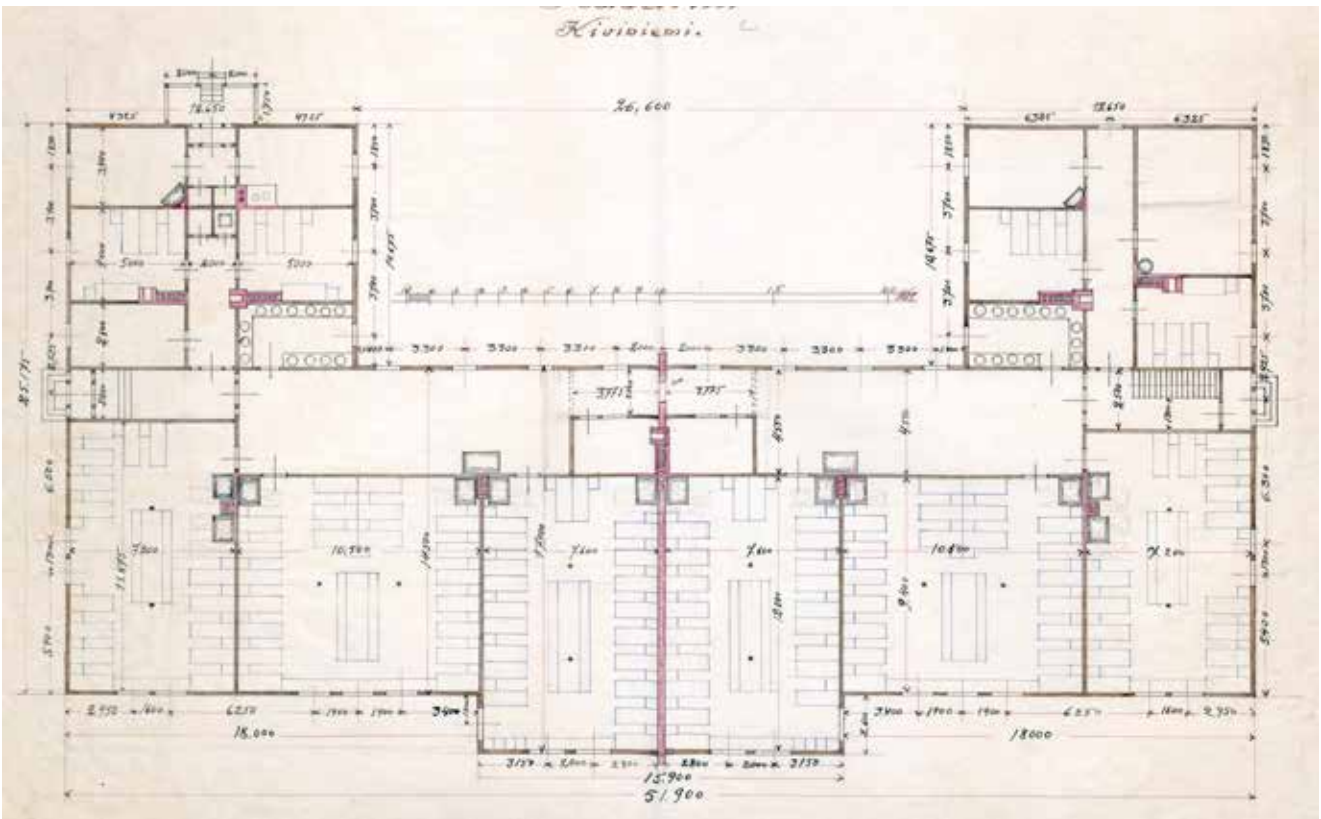

Kiviniemeen vuonna 1921 rakennetun jalkaväkikomppanian kasarmin pohjapiirros (ei pvm.). KA PLM Karjala

Kiviniemen rakennusohjelma ja rakennusten pohjaluonnokset laadittiin sotaministeriön insinööriosastossa arkkitehti Nummelinin toimesta. Kasarmit edustivatkin samaa Ensopahvi-järjestelmää kuin Laatokan ja Utin vuosien 1919–20 uudisrakennukset.

Ylihallituksessa tehtiin sotaministeriön luonnossuunnitelmiin suurempia ja pienempiä muutoksia. Säilyneen piirustusaineiston perusteella pohjakaavoja ja julkisivuja yksinkertaistettiin ja selkeytettiin. Tyyliksi tuli ryhdikäs 1920-luvun klassismi varhaisempien jugend-vaikutteisten luonnosten sijaan. Esimerkiksi pataljoonan sairaalarakennuksen mansardikatto muutettiin satulakatoksi, julkisivujen pystyverhoilun kulmiin lisättiin rustikointi ja ullakolle lunetti-ikkunat. Arkistokuvien perusteella kaikki rakennukset punamullattiin ja niiden ikkunat ja listoitukset maalattiin valkoisiksi.

Yleisten rakennusten ylihallituksessa Kiviniemen kasarmialuetta suunnitteli arkkitehti *Georg Hjalmar Åberg* (1870–1935). Hän oli työskennellyt ylihallituksessa miltei arkkitehdiksi valmistumisestaan saakka, vuodesta 1892 lähtien. Vuodesta 1918 kevääseen 1919 hän sai vastuulleen ylihallituksen hoidossa olleiden varuskuntarakennusten kunnostustyöt. Åberg jatkoi sotilasrakennusten suunnittelun parissa, kun ne siirtyivät jälleen ylihallitukselle keväällä 1920. Åbergin kädenjälki näkyy vahvana Suomen varuskuntarakentamisessa 1920-luvun puoliväliin saakka, minkä jälkeen hän otti johtoonsa ylihallituksen koulurakennussuunnittelun.

Kiviniemen rakennusten suunnitteluun osallistui myös ylihallituksen arkkitehti *Torsten Montell* (1893–1937), joka laati ainakin lämpökeskuksen työpiirustukset elokuussa 1921. Kiviniemen piirustukset vahvisti kesällä 1921 yliarkkitehti *Magnus Schjerfbeck*, joka toimi v.t. ylijohtajana Onni Tarjanteen jälkeen, sekä loppuvuodesta uudeksi ylijohtajaksi nimitetty *Alfred Wilhelm Stenfors* (toimessa 1921–22).

Yleisesikunnalla ja sotaministeriöllä oli kova kiire Kiviniemen rakennustöiden aloittamiseen, mikä aiheutti kärhämää ylihallituksen kanssa ja vaikutti myös rakentamisen laatuun. Kiviniemeen ensimmäisinä rakennettujen kahden kasarmin lopputarkastus pidettiin kesäkuun 1921 loppupuolella Hjalmar Åbergin ja sotaministeriön Asumus- ja kasarmirakennustoimiston arkkitehdin *Erkki Väänäsen* toimesta.

Aliupseeriupseeritalon toisen kerroksen ikkunasta otettu kuva pohjoiseen vuonna 1921 rakennetusta Savon Jääkärirykmentin konekivääriKomppanian kasarmista. Sen takana jalkaväkikomppanian kasarmi ja oikealla kahdelle komppanialle mitoitettu ulkokäymälä. Taaempana esikunta- ja upseerikerhorakennus sekä kaksikerroksinen perheettömien upseerien asuintalo. Vasemmalla päävartio ja taustalla Valkjärvi. SA-kuva

Pohjaratkaisultaan kasarmit olivat samanlaisia, 1880-luvun tarkkampujakasarmeja muistuttavia U-muotoisia rakennuksia. Jalkaväkikomppanian kasarmi oli suurempi (noin 52 x 25 metriä) kuin konekivääärikomppanian kasarmi (40 x 25 m). Kasarmien pitkien sivujen suuret tuvat olivat kooltaan 100–130 m^2 ja niihin mahtui 15–20 miestä. Tupia yhdistävä leveä sivukäytävä ei suuremmassa kasarmissa ollut yhtenäinen, vaan oli katkaistu keskeltä tiilisellä palomuurilla, joka jakoi rakennuksen kahteen osaan. Lyhyillä sivuilla oli komppanian vääpelin asunto (huone ja keittiö), neljä tupaa yhteensä 12 aliupseerille, kanslia, varastot ja peseytymishuoneet. Käymälät olivat erillisessä ulkorakennuksessa.

Kiireellä ja ilmeisen huonoissa sääolosuhteissa tehdyt rakennukset eivät läpäisseet lopputarkastusta, vaan urakoitsijalle annettiin kahden kuukauden lisäaika virheiden korjaamiseen. Rankarakenteisten kasarmien ala- ja yläpohjien täytteet olivat märkiä, riittämättömiä ja huonosti sullottuja, sisäkatot olivat kaarella ja vinoja pitkien jännevälien sekä vastoin työselitystä tehtyjen kannatusparrujen takia, sisäverhoilut olivat sinistyneet yms.

Sotaministeriö toimitti ylihallitukselle Kiviniemen loppujen 47 rakennuksen ohjelman ja luonnospiirustukset kesäkuussa 1921. Kahden uuden jalkaväkikomppanian kasarmin, keittiö- ja ruokailurakennuksen, aliupseeritalon ja kolmen upseeritalon oli määrä olla valmiina jo syyskuun alussa ja koko rakennusohjelman vuoden loppuun mennessä, mikä oli täysin epärealistinen aikataulu. Ylihallitus arvioi ensimmäisten rakennusten valmistuvan parhaimmillaan vuoden 1922 alussa ja loppujen seuraavaan kesään mennessä.

Ainakin osasta Kiviniemen rakennuksia pyydettiin urakkatarjouksia jo heinäkuussa 1921, mutta pääosan piirustukset on päivätty vasta marraskuussa. Loppu-urakan sai marraskuussa suoritettavakseen rakennusmestari Frithof Saloniuksen rakennusliike 5,8 miljoonan markan hinnasta. Tämä urakka sujui paljon ensimmäistä paremmin ja pari vuotta myöhemmin tehdyssä kontrollitarkastuksessa mainittiin kaikkien rakennusten olleen moitteettomassa kunnossa.

Kaikilla tahoilla ei rakennusten laatuun kuitenkaan oltu tyytyväisiä. Sotaväen päällikkö *Karl Fredrik Vilkama* (toimessa 1919–26) kävi tarkastusmatkal-

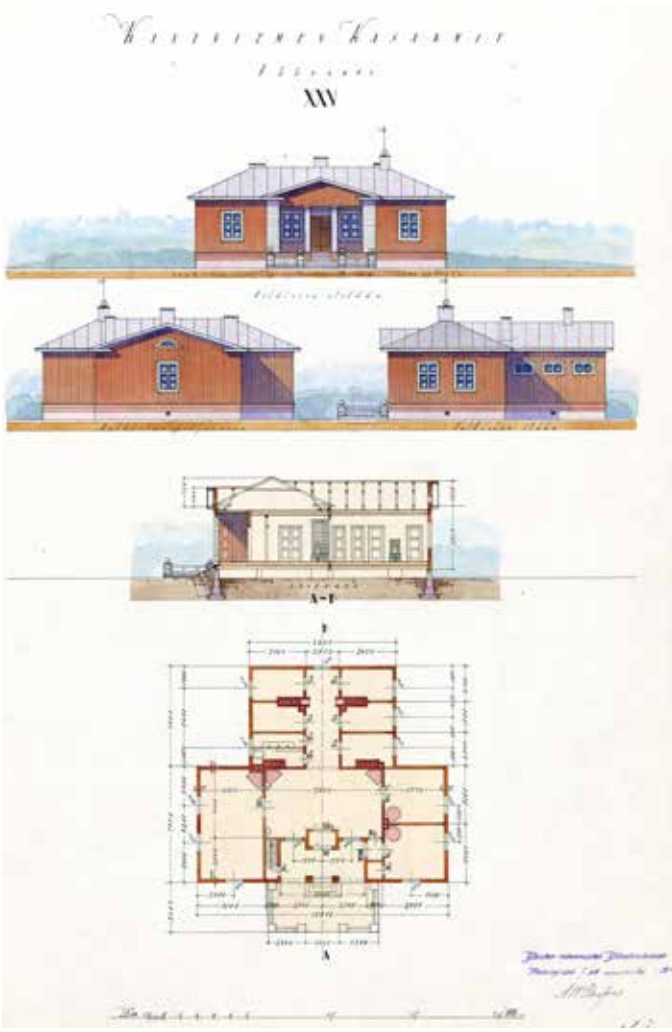

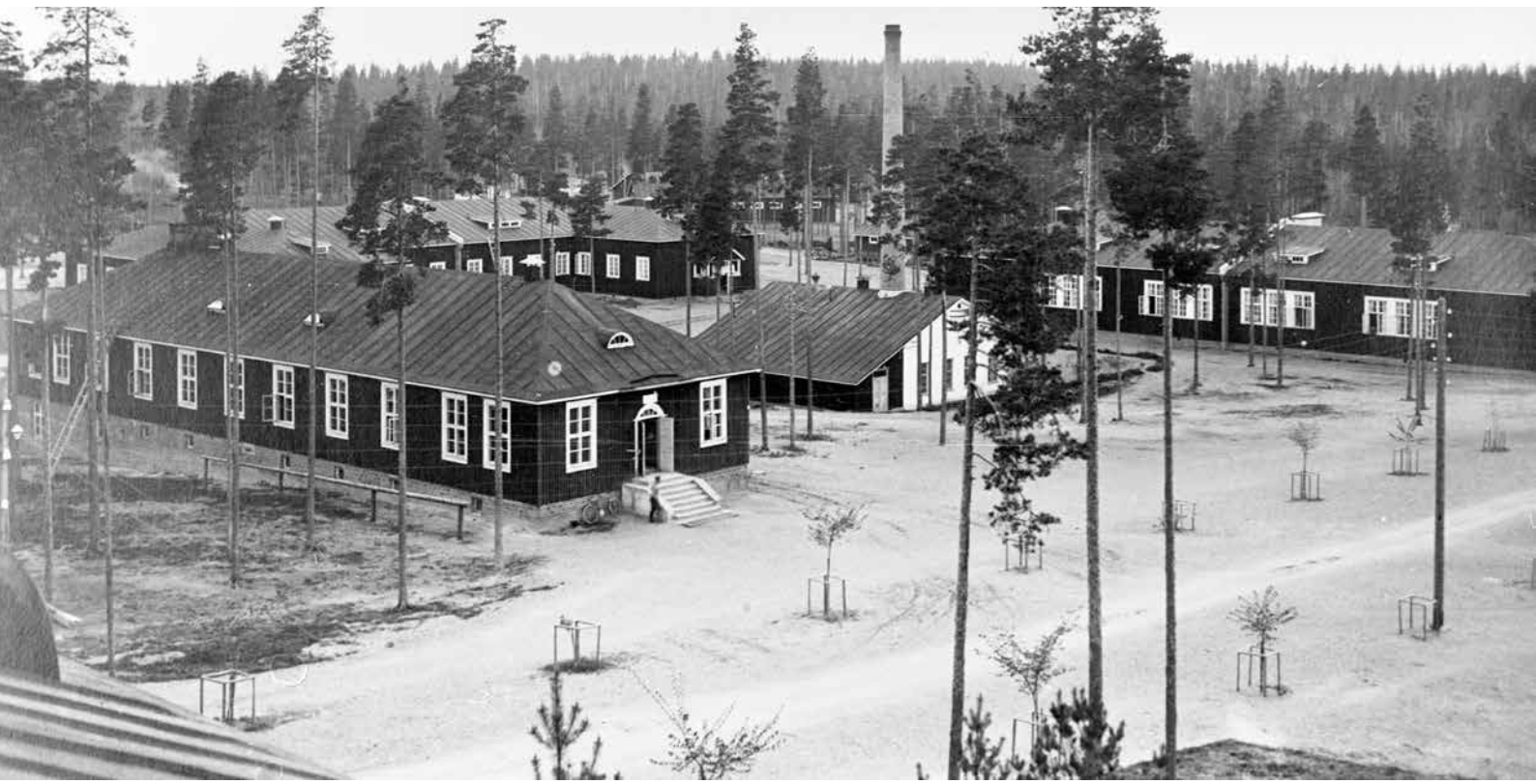

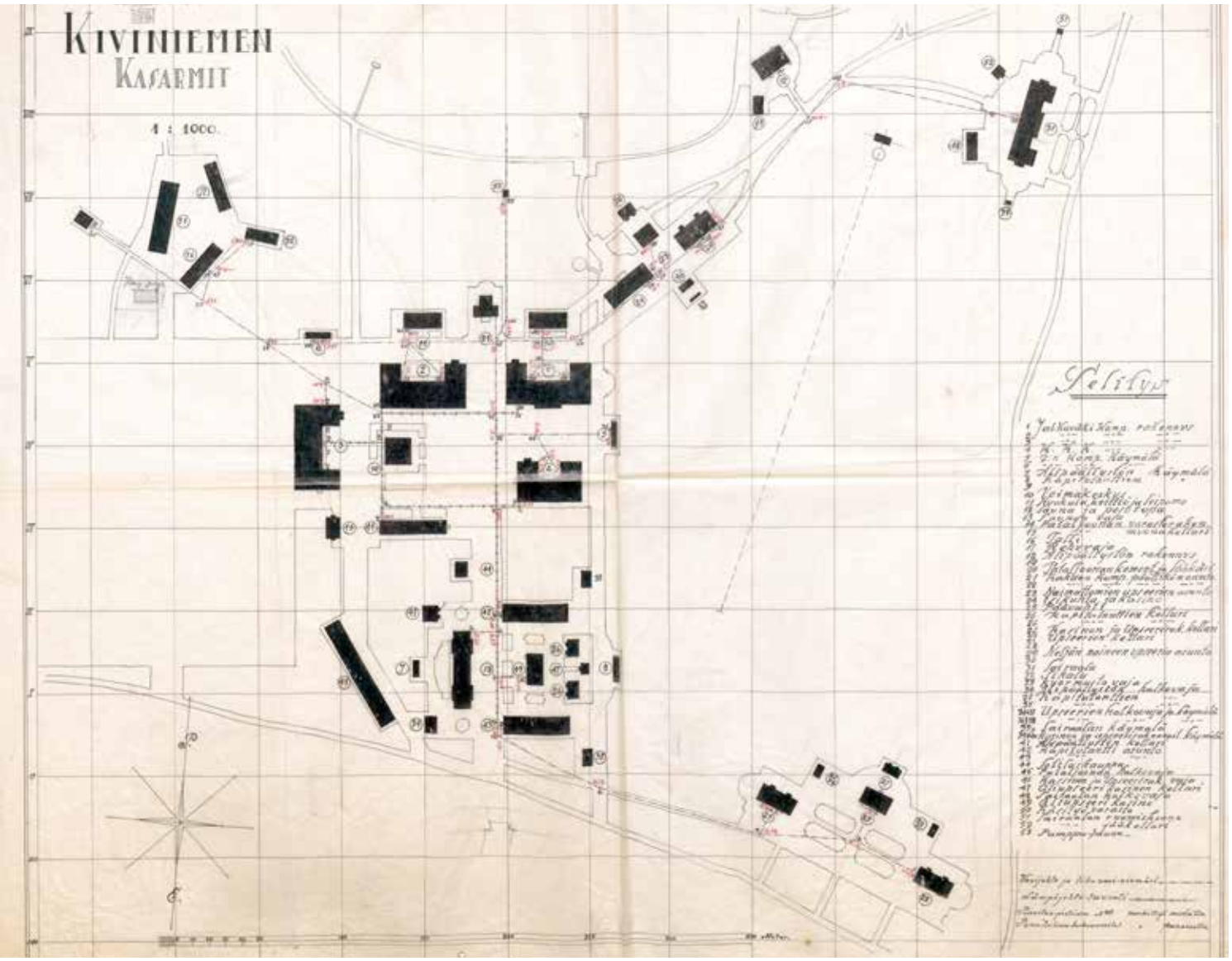

Yllä: Kiviniemen alkuperäisasemakaavan kopio, jossa on esitetty lämpöjohtotunneli sekä vesi- ja viemäriputkistot. Viemärijätteet johdettiin Valkjärveen pumppuhuoneen n:o 53 kautta. KA PLM Karjala

Yllä vas.: Kiviniemen päävartion alkuperäispiirustus. KA PRL

Vas.: Aliupseeritalosta vuonna 1936 otettu kuva Kiviniemen kasarmikentästä, joka on edellisaukeaman kuvasta katsottuna vasempaan eli länteen päin. Vasemmalla ruokala, keskellä lämpökeskus ja sen takana vuonna 1922 valmistuneet komppaniankasarmit. Taustalla näkyy huoltoaluetta tallirakennuksineen. MV

la Kiviniemen rakennustyömaalla maaliskuussa 1922. Kasarmit olivat hänen mielestään epäkäytännöllisiä mm. pesu- ja käymälätilojensa osalta. Moitteet kohdistuivat sotaministeriön insinööriosastoon, jonka tehtävänä oli ollut suunnitelmista neuvotteleminen tulevan käyttäjän kanssa. Heinäkuussa 1922 antamassaan haastattelussa Vilkama totesi silti, että Kiviniemen valmistumisen myötä kasarmioloissa alettiin vähitellen päästä entistä siedettävimpiin oloihin.

Vuosia myöhemmin, kun sotilasrakennusten suunnittelu oli siirtynyt puolustusministeriön (nimenvaihdos kesäkuussa 1922) vastuulle, otettiin Kiviniemi esille esimerkkinä Yleisten rakennusten ylihallituksen huonosta suunnittelusta ja hutiloinnista rakennustyön valvonnassa. Tuolloiset arvostelijat katsoivat puolustusministeriöllä olevan paremmat mahdollisuudet ottaa huomioon sotaväen edut ja valvoa rakennustöiden kunnollista suoritusta.

Savon Jääkärirykmentin III Pataljoona pääsi muuttamaan Kiviniemen varuskuntaan lokakuussa 1922. Kasarmialue sijaitsi pienen Valkjärven eteläpuolella, mäntyjä kasvavalla hiekkamaalla Kiviniemeltä Käkisalmelle johtavan maantien varressa. Alue oli jaettu toiminnallisesti useampaan osaan siten, että keskiosaan sijoittuivat edellä mainitut kasarmit, ruokala- ja keittiörakennus, varuste- ym. huollon rakennukset sekä päävartio. Viimeksi mainittu muistutti pohjamuodoltaan suuresti tarkkampujapataljoonien päävartioita ja oli sijoitettu keskeisesti kasarmialueen pääportilta johtavan etelä-pohjoissuuntaisen pääakselin päätteeksi.

Kiviniemen aliupseeriasuintalo 1920-luvulla. MV

Pääportin ja miehistöalueen välissä oli aliupseerien asuinalue, jossa oli kolme kookasta kaksikerroksista asuintaloa sekä aliupseeriruokala ja -kerho. Aliupseeritalot, kuten suurin osa muistakin kiviniemen rakennuksista toimivat varuskuntarakentamisen esikuvina muillakin 1920-luvun alkupuolen kasarmialueilla.

Miehistöalueen koillispuolelle rannan tuntumaan oli sijoitettu pataljoonan esikunta- ja upseerikerhorakennus, pataljoonan komentajan ja lääkärin asuintalo sekä kaksikerroksinen perheettömien upseerien asuintalo. Rannassa oli sauna- ja pesutuparakennus. Kasarmien luoteispuolella oli huoltoalue talleineen ja sikaloineen.

Toinen upseerien asuinalue sijaitsi erillään Käkisalmen tien risteyksessä. Tämä puinen rakennusryhmä käsitti kaksi kahden komppanianpäällikön asuintaloa ja neljän perheellisen upseerin asuintalon. Ainoastaan nämä rakennukset ovat säilyneet nykypäivään Kiviniemen ensimmäisen raken-

Kiviniemen kasarmialueen pääportti, josta tie vie aliupseerialueen ja kasarmikentän läpi suoraan päävartiolle. Kuva on otettu aikaisintaan vuonna 1936, Jääkäripataljoona 4:n muodostamisen jälkeen. SA-kuva

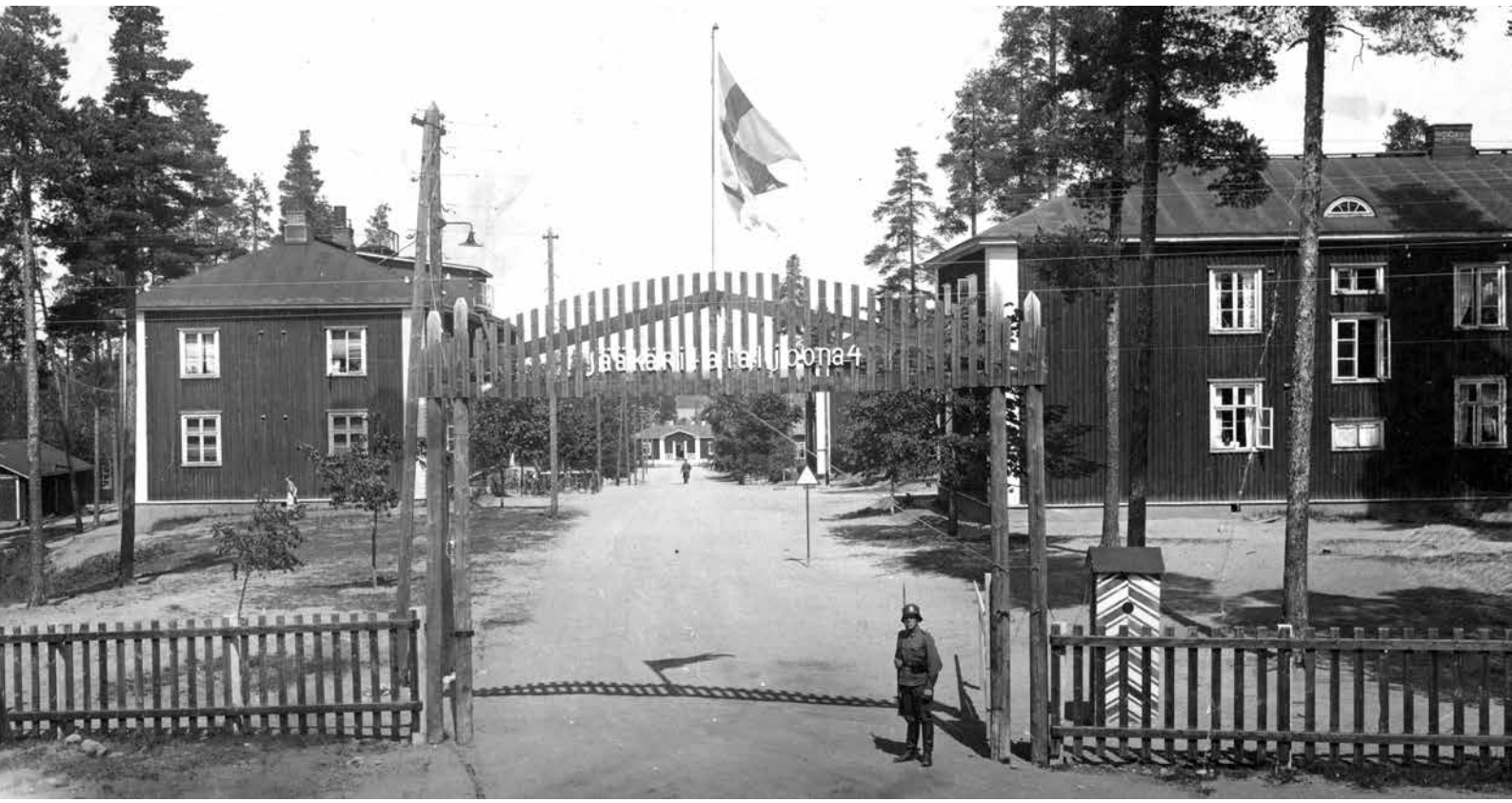

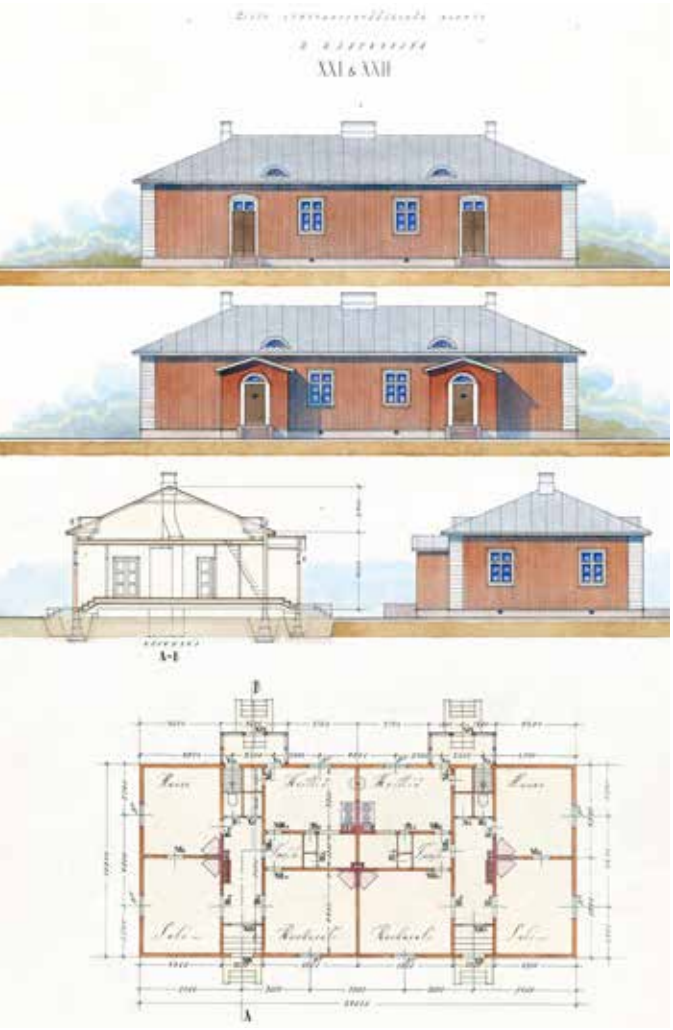

Arkkitehti Åbergin Kiviniemeen suunnittelemat asuintalot kahdelle komppanianpäällikölle. Nämä kaksi kasarmialueen kaakkoiskulmassa sijainnutta taloa ovat säilyneet nykypäivään. KA PRL

nusvaiheesta – kenties siksi, että ne ovat jääneet Venäjän armeijan käytössä olleen alueen ulkopuolelle. Toinen erillisalue oli Käkisalmen tien varressa oleva pataljoonan sairaala-alue.

Savon Jääkärirykmentin pataljoonat olivat nyt hajallaan ja kaukana toisistaan Sorvalissa, Käkisalmessa ja Kiviniemessä. Armeijan kokoonpanoa syksyllä 1922 pohtinut kenraali Wetzerin johtama komitea esitti maajoukkojen jakamista raja-alueelle valmiiksi sijoitettuihin nk. suojajoukkoihin ja liikekannallepanon myötä toiminta-alueilleen siirrettyihin kantajoukkoihin. Suojajoukkoihin oli määrä perustaa kolme uutta nopeasti liikkuvaa polkupyörä- tai jääkäripataljoonaa kolmen olemassa olevan lisäksi. Tätä varten oli yksi jalkaväkirykmentti, eli käytännössä Savon Jääkärirykmentti, muutettava erillisiksi, itsenäisiksi polkupyöräpataljooniksi.

Komitean mietinnön mukaisesti Savon Jääkärirykmentti esitti syksyllä 1922 organisaationsa muuttamista prikaatiksi, joka koostuisi erillisistä Savon (Sorvalissa), Karjalan (Kiviniemessä) ja Käkisalmen Jääkäripataljoonista. Muutos toteutettiin vasta vuonna 1927, kun Savon Prikaati perustettiin.[99]

Ilmailuvoimien kasarmialueet

Merkittävä osa 1920-luvun varuskuntarakentamisesta kohdistui ilmailuvoimien lentokentille, joilla ei yleensä ollut olemassa olevaa tai ainakaan käyttökelpoista rakennuskantaa. Ilmailuvoimien miehistövahvuus oli muihin aselajeihin verrattuna pieni, eikä varsinaisia kasarmeja tarvittu monta. Poikkeavasta henkilökuntarakenteesta johtuen uudisrakentaminen painottui upseerien ja aliupseerien majoitustiloihin – lentäjät olivat upseereja tai aliupseereja ja myös mekaanikoista suurin osa oli alipäällystöä.

Muiden aselajien tapaan ilmailuvoimien organisaatiota uudistettiin vuoden 1921 alkupuolella. Uudelleenjärjestelyn oli suunnitellut lokakuussa 1920 ilmailuvoimien uudeksi komentajaksi nimitetty majuri *Arne Somersalo* (toimessa 1920–26). Hänellä oli edeltäjästään poiketen käytännön kokemusta aselajistaan. Somersalo oli saanut sotilaskoulutuksensa Saksassa ja palvellut ensimmäisen maailmansodan itä- ja länsirintamilla mm. pitkähkön ajan lentojoukkoihin, *Luftstreitkräfte*, komennettuna.

Huhtikuussa 1921 toteutetussa uudistuksessa ilmailuasemat muutettiin I–III Ilmailuosastoiksi – nimitykset muuttuivat pian muotoon Ilmailuosastot 1–3. Sotaväen Päällikön joulukuussa 1920 antaman päiväkäskyn mukaisesti ilmailuvoimat vastasi rykmenttiä ja ilmailuosastot pataljoonia. Ilmailuvoimien esikunta ja varsinainen *Ilmailupataljoona* sijaitsivat edelleen **Santahaminassa**, jonne oli keskitetty alkeiskoulutus sekä ilmailutelakka- ja varikkotoiminta.

Utin ilmailuasemasta tuli *Ilmailuosasto 1*. Sen esikunnan alaisuudessa oli kaksi laivuetta. Tiedustelulaivue oli varustettu Bréguet-koneilla ja suoritti mm. ilmakuvausta. Taistelulaivue vastasi hävittäjätoiminnasta, vaikka sillä ei ollut montaakaan tähän tarkoitukseen soveltuvaa lentokonetta.

Suomenlahden ja Laatokan merilentotoimintaa hoidettiin kahdesta tukikohdasta. Elokuussa 1921 lakkautettu Koiviston tukikohta siirrettiin Viipurin **Tervaniemelle** ja nimeksi tuli *Ilmailuosasto 2*. Utin tapaan se koostui tiedustelu- ja taistelulaivueista. **Sortavalan** merilentoasema sai nimen *Ilmailuosasto 3* ja siihen kuului nk. pommituslaivue.

Sekä Viipuriin että Sortavalaan siirrettiin puiset lentokonehallit entisiltä venäläisiltä lentoasemilta. Ilmailuosasto 2:n halli sijoitettiin kauniille paikalle Tervaniemen yleisen uimarannan vierelle. Ilmailuosasto 3:lle tarkoitettu halli siirrettiin vuoden 1922 aikana Vähä-Heikkilästä. Se pystytettiin noin 4 km Sortavalan kaupungin eteläpuolella sijainneelle nk. emäntäkoulun alueelle **Kasinhännän** niemeen. Ilmailuosasto 3 oli tarkoitus siirtää tälle paikalle rakennettavalle uudelle kasarmialueelle muutaman vuoden kuluessa.

Organisaatiomuutoksessa painotettiin koulutuksellisia näkökohtia, koska ilmailuvoimat kärsi huomattavasta upseeripulasta. Paremman koulutuksen ansiosta kuolonuhreja vaatineet lento-onnettomuudet vähenivät, eikä niitä vuonna 1922 sattunut enää ainuttakaan.

Kesällä 1922 ilmailuvoimat korotettiin erillisen prikaatin asemaan. Konekannan puolesta tilanne oli kuitenkin komentaja Somersalon mukaan epätoivoinen. Lentolaivueiden nimityksistä huolimatta käytössä oli ainoastaan yksi taistelukelpoinen maatiedustelulaivue, jossa oli 10–12 konetta. Samaan aikaan Neuvosto-Venäjän ilmavoimia kehitettiin voimakkaasti mm. ajanmukaisilla konetyypeillä ja ulkomaalaisten kouluttajien voimin.

Toivoa paremmasta antoi vuoden 1922 lopussa Suomenlinnan Lentokonetehtaalla valmistunut ensimmäinen kotimainen lentokone, *I.V.L. 22 Hansa*, josta tuli pian ilmailuvoimien pääkonetyyppi. Se oli saksalaisella lisenssillä tehty tiedusteluun ja pienemmässä mitassa pommittamiseen soveltuva kellukekone.

Lentotoiminnan vilkastuessa ja lentäjien määrän kasvaessa ryhdyttiin Utissa toteuttamaan vuonna 1922 mittavaa ja monivuotista rakennusohjelmaa. Alkuperäinen kapea viipale rakennusmaata lentokentän länsireunassa oli jo rakennettu täyteen, ja Utin asemalle johtavan tien länsipuolelta hankittiin lisämaata, jolle Utin nykypäivään säilynyt kasarmialue alkoi muodostua.

Miehistön- ja aliupseerien kehnot majoitusolosuhteet olivat vuorossa ensimmäisenä. Yleisten rakennusten ylihallituksessa laadittiin kesän 1922

Utin kasarmin pohjapiirros (ei pvm., tod.näk. v:lta 1922). PK

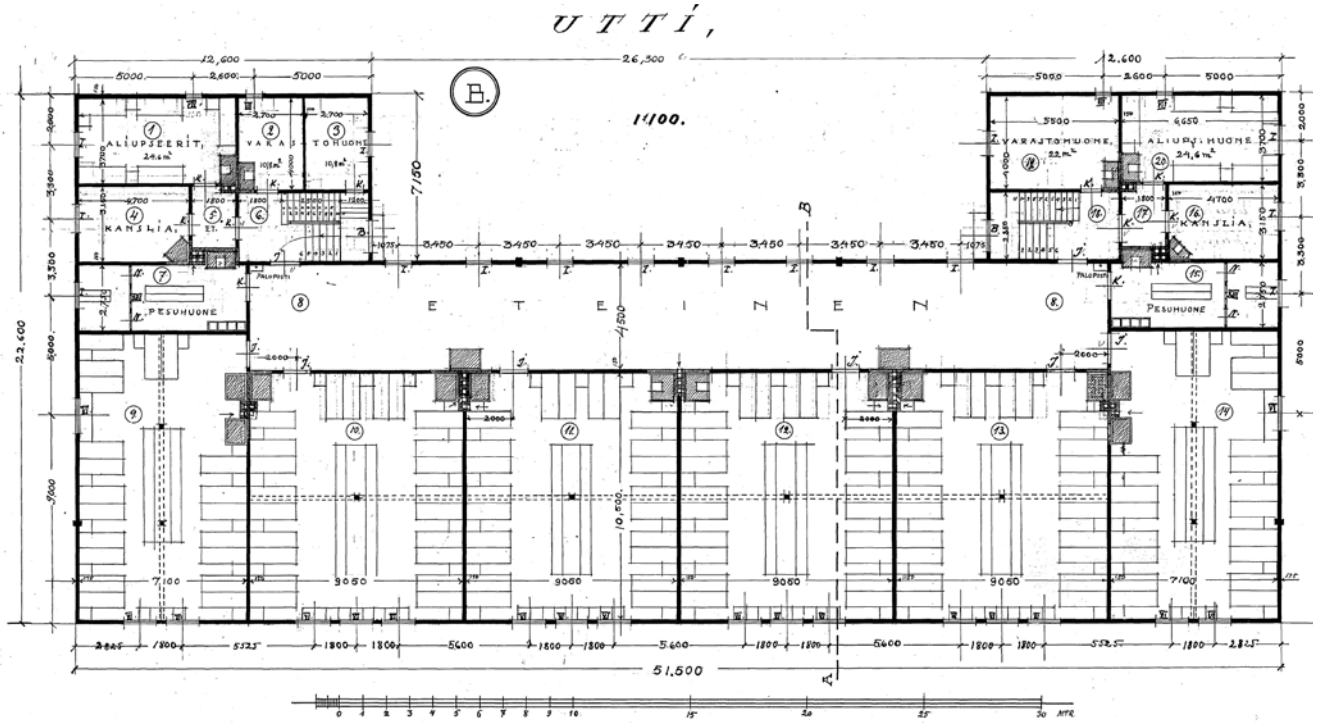

Yllä ja yllä oik.: Utin kasarmi 1920-luvulla, jolloin se oli vielä hirsipinnalla sekä kasarmitupa vuonna 1928. Utin Ilmakilta

aikana piirustukset ja kustannusarviot uudelle miehistökasarmille ja miehistöruokalalle sekä kapitulantti- eli aliupseeritalolle. Ne muistuttivat paljon Kiviniemen kasarmirakennuksia, mutta oli tehty pahvin sijaan hirsistä.

Utin kasarmin pohjakaavaa oli Kiviniemeen verrattuna rationalisoitu ja paranneltu mm. kritisoitujen pesutilojen osalta. Suuret 22 hengen tuvat sekä pitkä ja leveä sivukäytävä herättivät silti aluksi Utissakin epäilyksiä rakenteiden kestävyyden suhteen.

Kaksikerroksiselle aliupseeritalolle esitettiin kaksi vaihtoehtoista suunnitelmaa, joista ensimmäinen oli samanlainen kaksi porrashuonetta käsittävä versio kuin Kiviniemessä. Toisessa, toteutetussa vaihtoehdossa oli neljä porrashuonetta, jotka palvelivat yhteensä 16 asuntoa. Etuina oli mm. se, että jokaisessa asunnossa oli oma eteinen ja kaikki asuinhuoneet sijoittuivat valoisalle eteläsivulle.

Utin aliupseeritalosta rakennettiin vuonna 1923 vain puolet eli kaksi itäistä porrashuonetta (8 asuntoa). Loppuosa tehtiin alkuperäisten suunnitelmien mukaisesti seuraavassa rakennusvaiheessa 1924–25. Huoneen ja keittiön asunnoissa ei ollut alun perin wc-tiloja, vaan käymälät ja halkovajat sijaitsivat erillisissä ulkorakennuksissa. Asuntojen sisä-wc:t lisättiin 1920-luvun lopulla.

Samantyyppiset aliupseeritalot rakennettiin myös Ilmailupataljoonan ja *Uudenmaan Rykmentin* yhteiskäyttöön Santahaminaan sekä *Pioneeripataljoonalle* **Korialle**. Nekin tehtiin kahdessa vaiheessa siten, että ensimmäiset puoliskot rakennettiin syksystä 1923 kevääseen 1924 ja loppuosat välittömästi

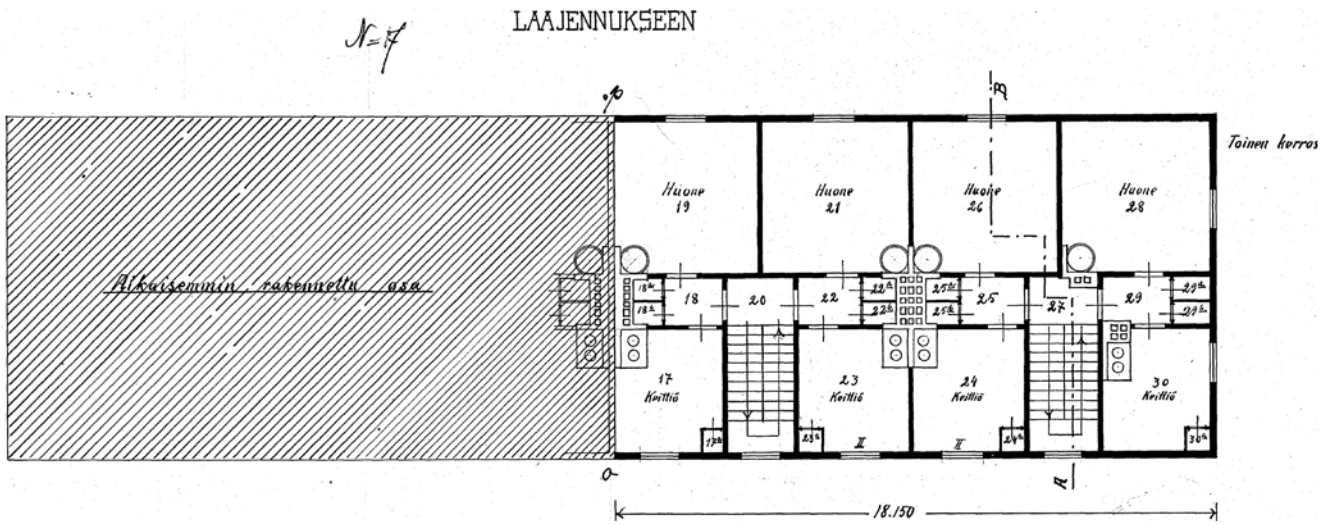

Utin aliupseeritalon laajennuspiirustus (ei pvm.). PK

Santahaminaan kahdessa vaiheessa 1923–24 rakennettu aliupseeritalo ja venäläisaikainen varuskuntakirkko. Kuva on otettu kesällä 1931, jolloin entisen ilmavoimien lentäjän Väinö Bremerin omistamaa Junkers A 50 -konetta (OH-ABB) työnnettiin Santahaminan maalentokentältä kohti merenrannassa sijainneita lentohalleja. Pietinen/MV

tämän jälkeen syksyyn 1924 mennessä. Samaan aikaan rakennettiin mahdollisesti samantyyppiset aliupseerirakennukset myös Viipurin **Neitsytniemen** ja **Papulan** kasarmialueille.

Santahaminaan ja Uttiin rakennettiin vuonna 1923 uudet suuret lentokonehallit puolustusministeriön insinööriosaston johdolla. Vanhojen puuhangaarien vierelle rakennetut hallit korvasivat vielä käytössä olleita telttakangassuojia. Utin myöhään syksyllä valmistunut halli tuli Ilmailuosasto 1:n tiedustelulaivueen Breguet -koneiden käyttöön.

Uudelle lentokonehallille alkoi Utissa olla tarvetta, koska taistelulaivueelle ostettiin vuonna 1923 kaksikymmentä ranskalaista *Gourdou-Leseurre* -hävittäjää sekä *Caudron* -koulukoneita, joista osa alkoi saapua jo saman vuoden puolella. Osa uusista lentokoneista saapui Uttiin puisissa kuljetuskonteissa ja koottiin paikan päällä. Kookkaita kontteja käytettiin sitten ympäri kenttää sijoitettuina tilapäisinä varastoina ja pajatiloina.[100]

Ilmailuvoimien uudelleenorganisointi

Ilmailuvoimia järjestettiin jälleen uudelleen maaliskuussa 1924. Tavoitteena oli luoda ilmailuosastojen tilalle sellainen rauhanaikainen organisaatio, joka muodostaisi suoraan perustan sota-aikana tarvittaville, eri aselajeja tukeville tiedustelu-, hävittäjä- ja pommituslaivueille.

Ilmailuvoimien esikunnan julkaiseman *Aero*-lehden artikkelissa marraskuussa 1923 arvioitiin, että rauhanaikaisten lentolaivueiden yhteismääräksi tarvittaisiin 20 laivuetta, joissa olisi yhteensä 214 lentokonetta. Sodan syttyessä jokainen laivue perustaisi toisen ”varalaivueen”, joiden koneet varastoitaisiin valmiiksi.

Ilmailuvoimien sen hetkinen henkilöstön ja koneiden vähäinen määrä ei kuitenkaan antanut mahdollisuutta läheskään näin monen laivueen perustamiselle. Tilanne kävi ilmi komentajan Arne Somersalon vastauksessa yleisesikunnan marraskuun lopussa 1923 esittämään tiedusteluun, jossa kysyttiin, miten ilmailuvoimat silloisessa vahvuudessaan pystyi suorittamaan sille asetetut tehtävät: kaukotiedustelun ja -pommitukset aina Pietariin ja Petroskoihin saakka, hävittäjien ”ilmaherruuden” sekä Helsingin, Viipurin ja Kouvolan suojelemisen ilmahyökkäyksiltä. Somersalon mukaan ei juuri mitenkään, sillä käytettävissä oli ainoastaan yksi vanhentunut kahdeksankoneinen Breguet-laivue ja yksi samankokoinen Hansa-laivue, joilla voitiin tiedustella Karjalan kannaksen aluetta ja pudottaa sen yhteydessä muutamia pommeja.

Ilmailuvoimien uusitun organisaation malliksi otettiin Saksan lentojoukoissa ensimmäisen maailmansodan loppuaikoina käytössä ollut jako armeijan ylijohdon, divisioonien ja rannikkopuolustuksen tarvitsemiin tiedustelulaivueisiin ja ”itsenäisten” ilmailuvoimien taistelu- eli hävittäjä- ja

pommituslaivueisiin. Rauhanaikaisia tiedustelulaivueita, joiden päälliköt toimisivat sota-aikana mm. eri divisioonien ”ilmailupäällikköinä”, tarvittiin laskelmien mukaan kahdeksan. Lakkautettujen ilmailuosastojen perustalle voitiin kuitenkin käytännössä perustaa vuonna 1924 vain kolme tiedustelulaivuetta: **Utin** *Maatiedustelulaivue* sekä Viipurin **Tervaniemen** ja Sortavalan **Kasinhännän** *Meritiedustelulaivueet 1* ja *2*.

Hävittäjä- ja pommikoneiden taktiikka perustui ensimmäisen maailmansodan kokemusten perusteella massavaikutukselle. Ne lentäisivät monilukuisissa ryhmissä ja voitiin siksi keskittää suuriksi yhteisjohdon alaisiksi muodostelmiksi, eskaadereiksi, saksalaisen nimityksen *Kampfgeschwader* mukaan. Rauhanaikana tarvittavissa kahdessa hävittäjä- ja yhdessä pommituseskaaderissa olisi kussakin kolme laivuetta. Vaikka ilmailuvoimilla vuonna 1924 ei ollut montaakaan hävittäjää eikä yhtäkään pommikonetta, muodostettiin Uttiin silti kolmilaivueinen *Hävittäjäeskaaderi* ja Viipuriin kolmilaivueinen *Pommituseskaaderi* – pääasiassa siis vain paperilla.

Ensimmäinen kaksitoistakoneinen Gourdou-Leseurre -hävittäjälaivue muodostettiin Utissa syksyllä 1924. Useampaan laivueeseen ei hävittäjiä riittänyt, koska keskimäärin vain 7–8 konetta oli lentokuntoisina. Mahdollisiin sotatoimiin Hävittäjäeskaaderi ei olisi voinut ryhtyä, koska hävittäjiin ei säästösyistä ostettu aseistusta. Utissa pystyttiin kuitenkin aloittamaan hävittäjätoiminnan kehittäminen ja koneiden määrä riitti osastolentokoulutukseenkin.

Samassa yhteydessä maaliskuussa 1924 **Santahaminan** Ilmailupataljoona muuttui *Ilmailukouluksi*, jonka alaisuudessa olivat ohjaaja-, tähystäjä-, ampuja- ja mekaanikko-osastot. *Ilmailuvarikko- ja telakka* itsenäistyivät.

Ilmailuvoimat olisi tarvinnut satoja uusia lentokoneita, mutta valtaosa määrärahoista jouduttiin käyttämään lentoasemien rakentamiseen. Lentokonetehtaalla valmistui keväällä 1924 ensimmäinen kotimainen hävittäjäkone IVL C.24, mutta se jäi lajissaan ainoaksi.[101]

Kasinhäntä ja Utin jatkotyöt

Vuoden 1924 aikana suunniteltiin ja pantiin alulle seuraavaan vuoteen kestäneet laajat rakennustyöt Kasinhännässä ja Utissa, jotka omalta osaltaan perustuivat uusituun organisaatioon ja lisääntyvään konemäärään. Kasinhännän ja Utin rakennusohjelmat erosivat laajuutensa puolesta toisistaan,

Kasinhännän lentoasema etelästä. Kuva on julkaistu Aero-lehdessä 7/1935.

vaikka rakennustyypit olivat pitkälti samoja. Kasinhännässä oli ainoastaan yksi lentolaivue, kun Uttia suunniteltiin Hävittäjäeskadroona ja useampaa laivuetta silmällä pitäen.

Sortavalan kaupungissa sijainneen lentoaseman henkilökunta oli joutunut koko olemassaolonsa ajan asumaan tilapäistiloissa. Tilanne vertautui polkupyöräpataljoonien olosuhteisiin ja Armeijan ylilääkärin vuosikertomuksen mukaan osa miehistöstä asui ”huoneissa, joita ei voida sanoin kuvata”.

Puolustusministeriön insinööriosasto tarjosi **Kasinhännän** kasarmialueen rakennustyötä urakalle maaliskuun vaihteessa 1924. Ensi vaiheen rakennusohjelmaan kuuluivat Yleisten rakennusten ylihallituksessa suunnitellut miehistökasarmi, ruokala ja leipomo, jotka olivat samanlaisia kuin Utissa, sauna ja pesutupa, nuorten upseerien asunnot ja upseerikasino, sairaala sekä tarpeelliset ulkorakennukset ja varastot. Toisessa rakennusvaiheessa tehtiin ainakin esikunta, aliupseeriasuntola ja lisää upseeritaloja.

Kasinhännän rakennustyöt sujuivat nopeasti ja Meritiedustelulaivue 2 pääsi muuttamaan sinne elokuussa 1924. Sortavalan kaupungissa ollut vanha lentohalli huutokaupattiin lokakuun lopussa 1924.

Kasarmi, ruokala ja leipomo sekä varus- ja muonavarastorakennus muodostivat kasarmialueen keskuksen vanhalle peltoaukealle. Asetelmaa täydennettiin vielä laivueen esikuntarakennuksella. Asuinrakennukset oli sijoitettu ympäröivään maastoon melko vapaasti siten, että upseerien asuintaloilla oli maisemallisesti parhaat paikat Laatokan rannalla. Alueen korkeimmalla mäennyppylällä ollut upseerikasino vihittiin tarkoitukseensa maaliskuussa 1925.

Kasinhäntään, Uttiin ja Santahaminan merilentoasemalle rakennettiin samaan aikaan uudet betoni- ja tiilirakenteiset lentokonehallit. **Utin** nk. takahallin rakentaminen alkoi kesällä 1924 silloisen lentokenttäalueen itäreunaan. Seuraavan vuoden puolella valmistuneesta hallista tuli Hävittäjäeskaaderin koneiden sijoituspaikka. Kenttä jakautui näin toiminnallisesti kahteen osaan hävittäjien ja maatiedustelukoneiden kesken, tosin takahallilla ei ollut aluksi omia huoltotiloja.

Santahaminan Ilmailuvarikon käyttöön, venäläisen tykistökasarmin viereen rakennettiin suuri betonitiiliseinäinen varastomakasiini, jonka urakoi AB Betong Kompaniet. Kaksikerroksisen, 87 metriä pitkän ja 15 metriä leveän hallin alakerrassa varastoitiin lentomoottorien osia ja yläkerrassa lentokoneiden runkoja.

Utin kasarmialueen uudisrakennusten piirustukset ja työselitykset valmistuivat ylihallituksessa huhtikuun lopussa 1924. Olemassa olevaa tilannetta

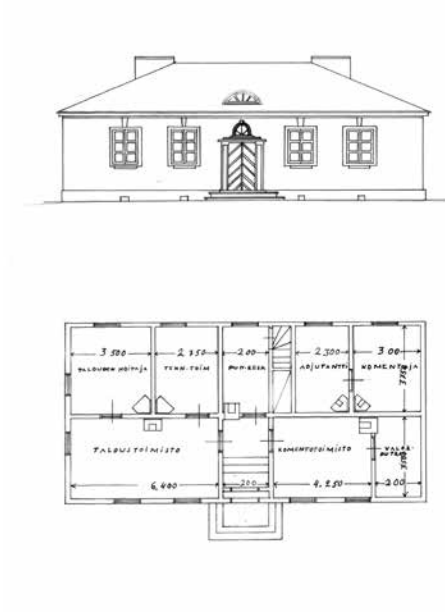

Yllä ja yllä oik.: Kasinhännän esikuntarakennuksen ja upseerikerhon pohjat ja pääjulkisivut (kopiot 1930-luvulta). KA PLM Karjala

Alla: Panoraamakuva Kasinhännän lentoaseman alueesta, joka on otettu radioaseman mäeltä. Etualalla näkyvät varusvarasto ja ruokalarakennuksen pääty. Taustalla vasemmalta kaksikerroksinen upseeritalo ulkorakennuksineen, esikunta, upseerikerho ja puiden siimeksessä puusepänverstas. SA-kuva

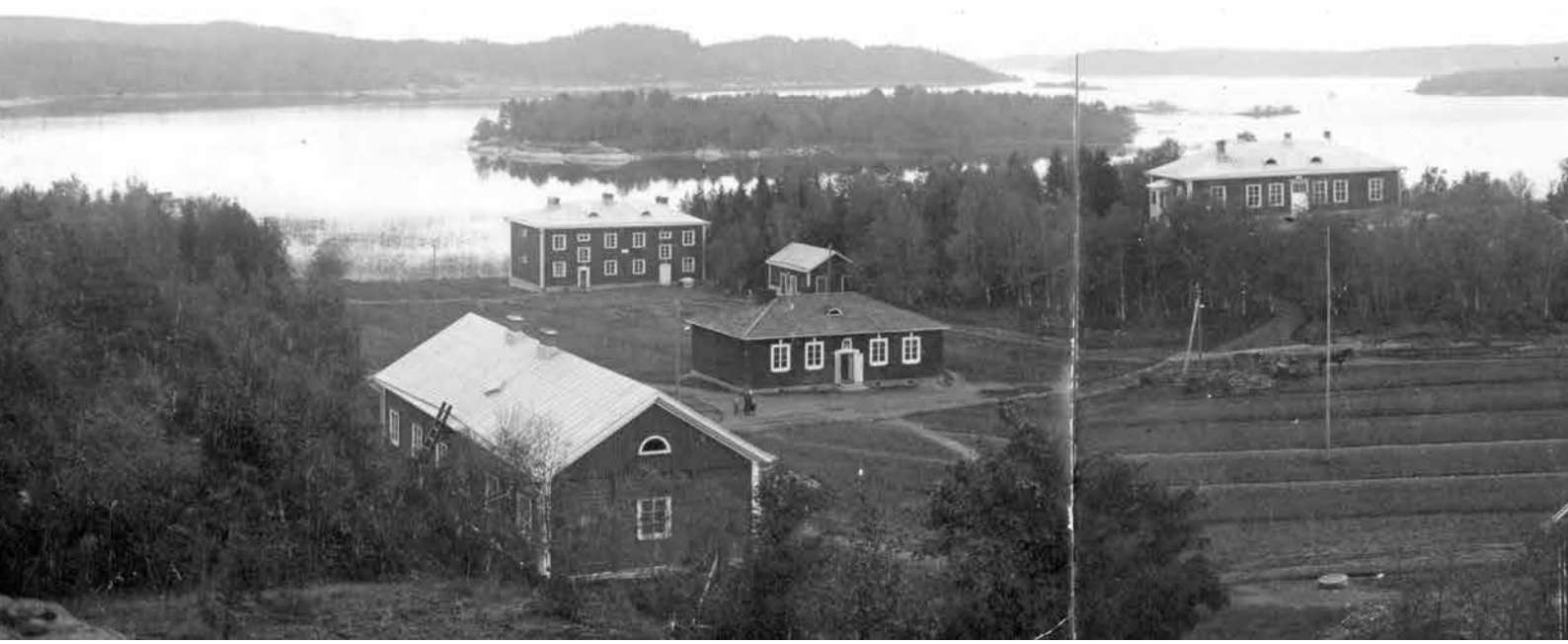

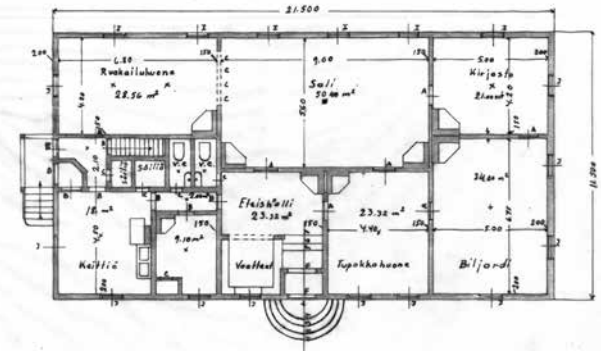

Alla oik.: Talviaikaan samasta paikasta otettu kuva Kasinhännän kasarmia ja lentohalleja kohti. Vanhemman harjakattoisen hallin vieressä näkyy asepajarakennus. Utin Ilmakilta

täydentävässä symmetrisessä asemakaavassa miehistön, aliupseeriston ja upseeriston alueet erotettiin omiksi vyöhykkeikseen sotilashierarkian mukaisesti.

Pohjoisosan kasarmikenttää täydennettiin idänpuoleisella esikuntarakennuksella. Kasarmialueen keskiosassa oleva aliupseerien asuinrakennus laajennettiin alkuperäisen suunnitelman mukaiseksi. Toiselle miehistökasarmille ja aliupseerirakennukselle varattiin paikat asemakaavan keskiakselin länsipuolelta.

Miehistö- ja aliupseerialueiden väliin rakennettiin tiilirakenteinen sauna- ja pesutuparakennus. Rakennuksen päädyissä olivat pukuhuone- ja saunatilat miehistölle ja aliupseereille. Keskiosassa oli vastaavasti kaksi pesutupaa. Miehistösaunan yhteydessä oli lisäksi erityinen desinfektiotila. Ullakko oli vaatteidenkuivauskäytössä. Kasinhännän sauna- ja pesutupa käsitti samat tilat, mutta oli pienempi ja hirsirakenteinen.

Utin kasarmialueen eteläosa varattiin upseerien käyttöön. Perheettömien ja perheellisten upseerien asuinrakennukset ympäröivät keskeistä upseerikasinoa. Asemakaavahierarkian päätteeksi keskiakselin eteläpäähän sijoitettiin komentajan asuinrakennus.

Utin komentajantalossa oli vuoden 1919 sotilasmajoituslain mukaiset perheellisen everstin, everstiluutnantin tai majurin tilat: neljä asuinhuonetta ja keittiö sekä palvelijanhuone, tarjoiluhuone ja kellari. Kasinhännässä ei ensi alkuun ollut varsinaista komentajan asuntoa, mutta maisemallisesti parhaalle paikalle Laatokan rantaan sijoitettiin kahden perheellisen upseerin asuintalo.

Perheellisten upseerien huoneistoissa oli kolme asuinhuonetta, keittiö ja palvelijanhuone sekä kylpyhuone ja sisä-wc. Yksi- tai kaksikerroksissa taloissa oli kaksi asuntoa kerrosta kohden pää- ja keittiönportaiden sijoittuessa keskelle. Perheettömillä upseereilla oli huoneen ja keittiön asunnot. Utissa upseerirakennusten pohjakaavoja oli kehitetty ja selkeytetty Kasinhäntään verrattuna mm. pienentämällä runkosyvyyttä.

Kasinhännän tapaan Utin upseerikasino oli vuoden 1924 asemakaavasommitelman keskeinen rakennus ja sen asema korostui ympärillä olevan puistoalueen ja tieverkoston suunnittelussa. Upseerikasinon eteläsivulla oli juhlasali ja siihen leveän taiteoviseinän välityksellä liittynyt ruokasali. Ajanvietetilat, seurustelu- ja tupakkahuone, biljardisali ja kirjasto oli sijoitettu toiseen päätyyn ja toiseen keittiö- ja tarjoilutilat sekä emännän asuinhuone. Ullakolla oli lisäksi palvelijan asuinhuone.

Utin kasarmialueen keskipisteeksi ja lentokenttäalueen maamerkiksi suunniteltiin korkea tiilinen vesitorni, joka edusti uusgoottilaista puolustus-

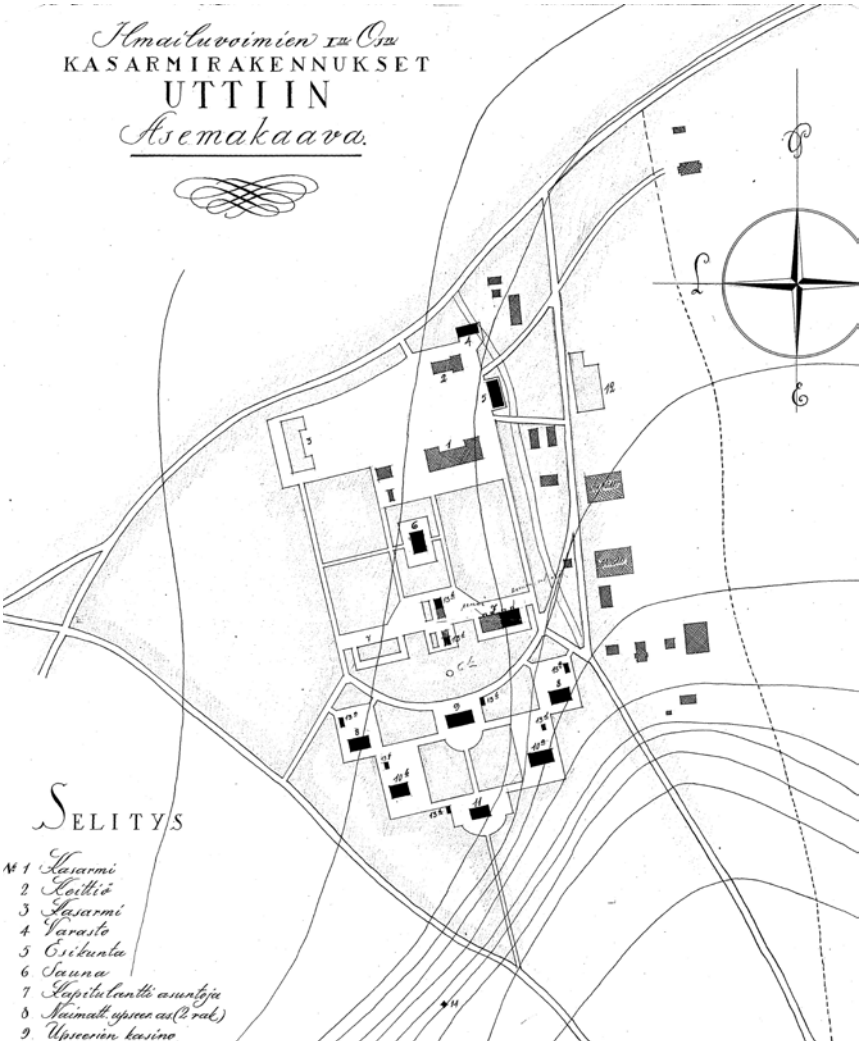

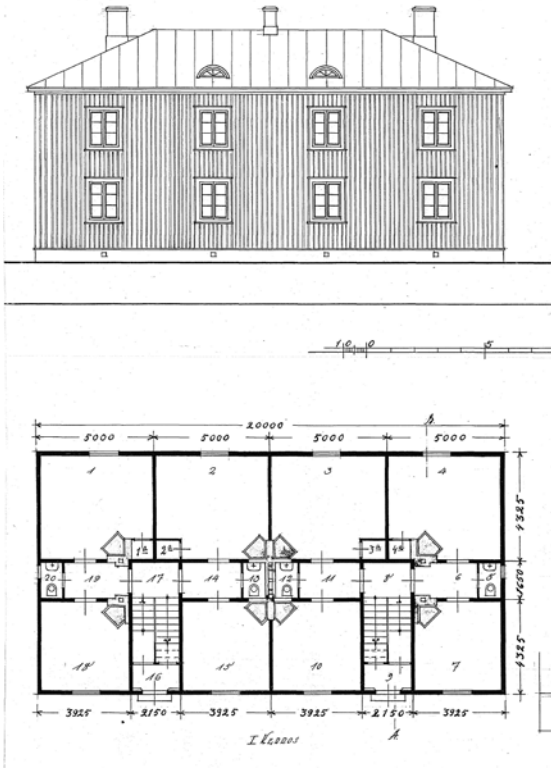

Vas.: Utin asemakaavasuunnitelma keväältä 1924 (päiväämätön). Ylinnä kasarmikenttä ja alempana aliupseeri- ja upseeriasuinalueet. Lentokenttä halleineen aukenee oikealle. PK

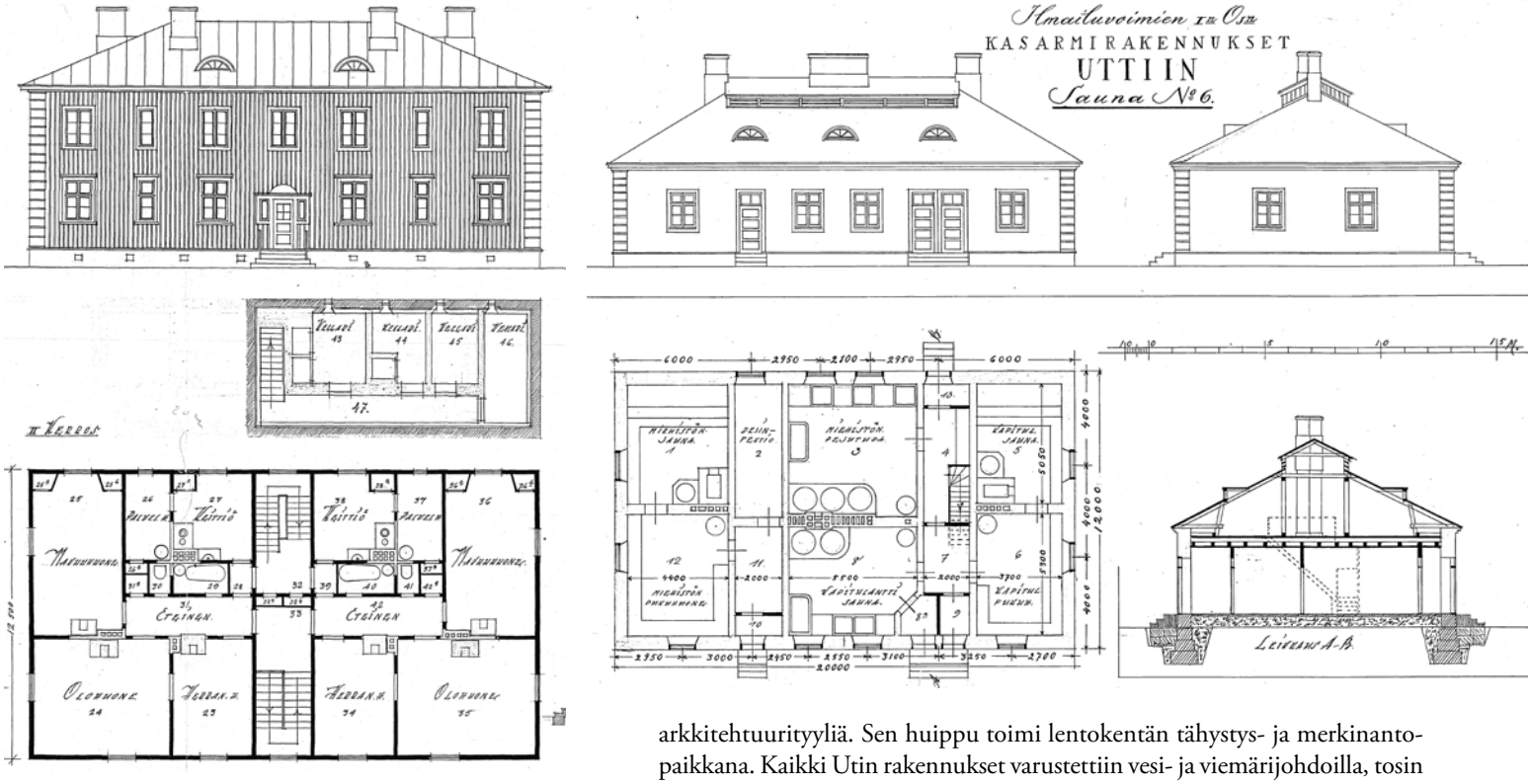

Yllä vas., kesk. ja oik.: Utin rakennusten suunnitelmia vuodelta 1924 (päiväämättömät kopiot). Vasemmalla perheettömien ja keskellä perheellisten upseerien asuintalot. Oikealla yhdistetty miehistö- ja aliupseerisaunarakennus. PK

arkkitehtuurityyliä. Sen huippu toimi lentokentän tähystys- ja merkinantopaikkana. Kaikki Utin rakennukset varustettiin vesi- ja viemärijohdoilla, tosin kaikkien yhteyteen tehtiin myös ulkorakennukset käymälöineen.[102]

Terijoen kasarmit

Polkupyöräpataljoona 1:lle Terijoelle vuosina 1923–24 rakennettu varuskunta oli erikoistapaus aikakauden kasarmirakentamisessa. Terijoen kasarmit siirrettiin lakkautetusta Inon linnoituksesta. Se sijaitsi vain 20 kilometrin rautatiematkan päässä Terijoesta ja täytyi riisua aseista Tarton rauhansopimuksen mukaisesti.

Kolme polkupyöräpataljoonaa olivat suojajoukoista tärkeimpiä ja nopeutensa vuoksi käyttökelpoisimpia, minkä vuoksi ne tuli sijoittaa mahdollisimman lähelle tulevaa toiminta-aluettaan. Pataljoonien tehtävänä oli pidättää ja viivyttää omalta osaltaan hyökkääjiä ainakin niin kauan, että sotaväen päävoimat ehtivät apuun. Tilapäisasumuksiin majoitettujen pataljoonien kasarmialueet olivat siksi kiireellisyysjärjestyksen kärkipäässä.

Polkupyöräpataljoona 1 (PPP 1) oli jo sijoitettu Terijoen lähelle Kellomäkeen, josta oli rautatietä Rajajoelle 20 km:n ja Pietarin (v:sta 1924 Leningrad) Suomen asemalle noin 50 km junamatka.

Läheisessä Raivolan kylässä olleella PPP 2:lla oli kenties kehnoimmat olosuhteet. Yleisesikunta oli esittänyt sen varuskuntaa lähemmäs rajaa Lintulaan tai Joutselkään. Nämä rajakylät olivat kuitenkin niin syrjäisiä, että oli pelättävissä, ettei upseeristoa ja kanta-aliupseereja saataisi pysytettyä pataljoonassa. PPP 2:n kasarmit rakennettiin sitten 1920-luvun loppupuoliskolla huomattavasti pohjoisemmas Valkjärvelle.

PPP 3:n uusi varuskunta olisi sen komentajan ja 3. Divisioonan esikunnan mielestä pitänyt rakentaa Sortavalaan. Yleisesikunta päätti kuitenkin sijoittaa pataljoonan lähemmäs rajaa Laatokan pohjoispuoliseen Suistamoon.

Yleisten rakennusten ylihallitus tutki, mittasi ja valokuvasi Inon rakennukset talven 1922–23 aikana. **Terijoen** suunnitelmia laadittiin kevään ja kesän 1923 aikana ja ne olivat valmiina elokuussa. Kesällä 1923 ylihallituksen arkkitehti Hjalmar Åberg teki sotaväen ylilääkärin kenraali von Bonsdorffin ja puolustusministeriön arkkitehdin Erkki Väänäsen kanssa matkan Terijoelle ja Suistamoon, jonka aikana alueiden rakentamisedellytykset todettiin hyviksi.

Terijoen urakkatarjoukset saatiin syksyllä 1923 ja marraskuussa aloitettiin kasarmialueen ensimmäisen vaiheen työt. Niihin kuului kasarmien tuominen

Vas.: Utin kasarmialue elokuussa 1926, jossa näkökulma on sama kuin viereisessä asemapiirroksessa. Keskeisimmällä paikalla näkyvät vesitorni ja upseerikerho. Utin Ilmakilta

Yllä: Terijoen viimeistelyvaiheessa olleen kasarmin sivukäytävä. Päiväämätön kuva esittää todennäköisesti vuosina 1929–30 suunniteltua ja rakennettua kasarmia, joka sekin tehtiin Inon hirsistä. Muutostyön suunnitteli arkkitehti Elis Hyvärinen ja tällöin ulko- ja sisäseinien hirret piiluttiin tasaisiksi. KA PRL

Yllä oik.: Yksi Terijoen pyöröhirsikasarmeista polkupyörävajoineen vuonna 1930. Tertti/MV

Inosta sekä yhden komppaniankasarmin, päävartion, esikunnan ja koko pataljoonan polkupyörävaraston sekä muiden varastojen rakentaminen.

Kasarmialueelle oli hankittu maa-alue välittömästi Terijoen rautatieaseman eteläpuolelta. Se oli hevosenkengänmuotoinen kenttä, jonka ympärillä kiersi tie. Kentän kapeaan päähän tuli Kiviniemen mallin mukaan rakennettu päävartio ja muille sivulle, aluetta reunustavien teiden varteen kasarmit ja muut rakennukset.

Inon kasarmit olivat venäläistä läpikuljettavaa tyyppiä, joiden keskiosassa oli mm. luokkatiloja ja komppanianvääpelin asunnot sekä erilliset käymäläsiivet. Kasarmien tilanjakoa ajanmukaistettiin mahdollisuuksien mukaan. Uudelleenrakentamisen jälkeen niissä oli tilavat tuvat ja pitkät valoisat sivukäytävät, joiden seinillä oli havainto-opetuksessa käytettyjä kuvatauluja. Pesuhuoneissa oli mm. ”hygieeniset juomalaitteet”, joita käyttäen ei enää tarvittu tautitartuntoja edistäviä juoma-astioita. Jalkineiden ja vaatteiden kuivaushuoneet olivat ensimmäisiä laatuaan. Pyöröhirsinen ulkoasu herätti kuitenkin pahennusta, ainakin lehdistössä, sillä sen katsottiin edustavan ”ryssäläistä” tyyliä – hirsien sileäksi veistämiseen olisi kannattanut uhrata rahoja ”suomalaisuuden ylläpitämiseksi rajaseudulla”.

Oik.: Terijoen kasarmialueen asemakaava (ei pvm.). Pietariin vievä rautatie kulkee asemapiirroksen oikeassa yläkulmassa. Piirroksen alaosassa, kapean Terijoen rannassa näkyvän halkotarhan alueelle rakennettiin 1930-luvun lopussa nykypäivään säilynyt varuskuntasairaala. KA PRL

Vas.: Terijoen päävartio 1920-luvun lopulla. MV

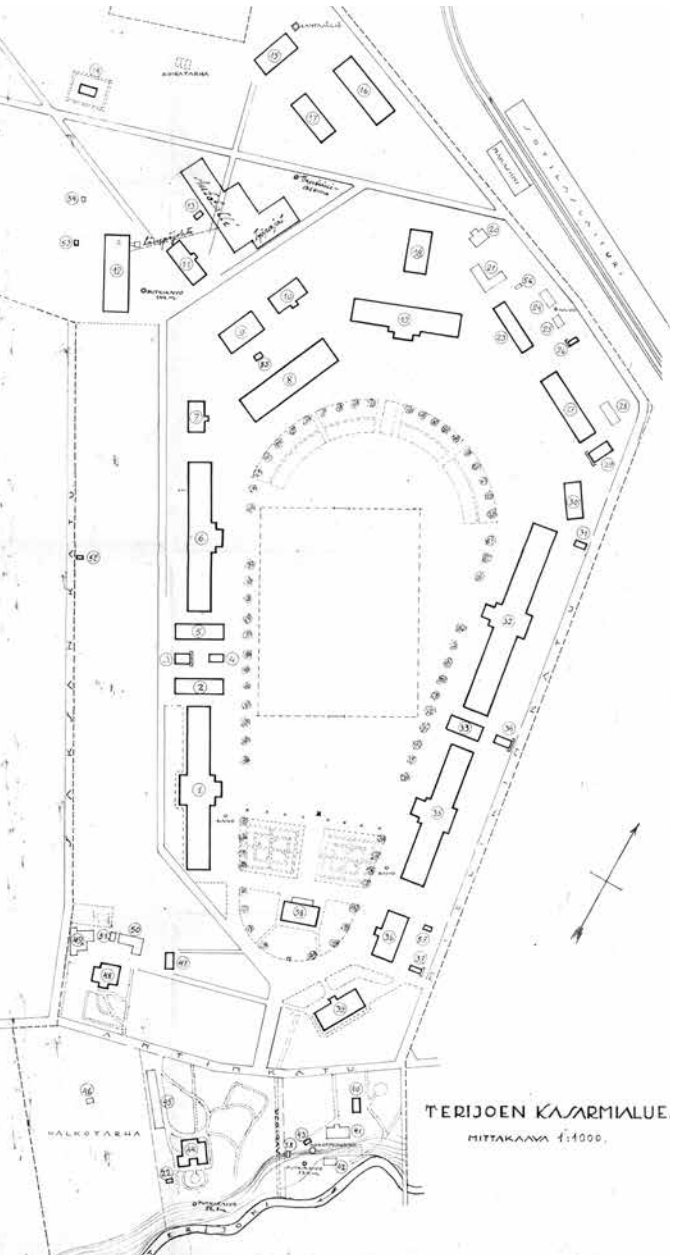

Kasarmialueella oli oma voimalaitos, jonka yhteydessä oli höyrykäyttöinen pesula ja vaatekorjaamo. Kenkäkorjaamon mainittiin olleen erityisen edustava nähtävyys, jossa olisi tarvittaessa pystytty korjaamaan varuskunnan lisäksi koko Terijoen ja sen lukuisten kylpylävieraidenkin jalkineet.

Polkupyöräpataljoona 1:n ensimmäiset kaksi komppaniaa muuttivat alueelle syksyllä 1924 ja Terijoen ensimmäinen rakennusvaihe saatiin päätökseen joulukuussa. Loput kasarmit saatettiin valmiiksi ja muut rakennukset rakennettiin keväästä 1925 syksyyn 1926 jatkuneen toisen rakennusvaiheen aikana.

Myös PPP 3:n Suistamon kasarmeille oli varattu vuoden 1923 valtion menoarviossa määräraha. Ylihallitus aloitti suunnitelmien laatimisen välittömästi Terijoen urakkatarjouskilpailun jälkeen syyskuussa 1923. Suistamoon oli tarkoitus rakentaa kaikkiaan 90 rakennusta, joista suurimman osan piirustukset valmistuivat vuoden 1924 lopulla. Rakennuspaikalle varattiin valmiiksi rakennushirret, mutta töitä ei aloitettu.

Keväällä 1925 yleisesikunta ilmoitti, että PPP 3 sijoitettaisiinkin Rautuun, Kannaksen raja-alueen pohjoisosaan. Lopulta joukko-osasto jäi Mikkelin varuskuntaansa aina toiseen maailmansotaan asti. PPP 3:n aliupseerikoulu sijoitettiin **Tuukkalan** reservikomppanian kasarmialueelle. Sen kasarmi, aliupseerirakennus ja sairaala muutettiin vuonna 1923 ympärivuotiseen käyttöön soveltuviksi.

Muiden Yleisten rakennusten ylihallituksen hallinnassa vielä olleiden reservikasarmialueiden käyttötavan ratkaiseminen oli ajankohtaista, sillä ne olivat joutumassa rappiolle. Kasarmeja oli vuonna 1924 jo päätetty ryhtyä myymään, kunnes useat suojeluskunnat anoivat kasarmien saamista käyttönsä.

Monet reservikomppanioiden alueet, kuten Ulvila, Ikaalinen, Kemi ja Juuka luovutettiin suojeluskunnille niiden kunnossapitoa vastaan. Osa luovutettavista alueista oli kuitenkin vuokrattu ”epämääräisillä sopimuksilla” keuhkotautiparantoloiksi tai muuhun käyttöön, joten asian selvittely vei aikaa. Vakinaisen sotaväen käyttöön reservikasarmialueista ei kuitenkaan jäänyt Tuukkalan lisäksi kuin Sortavalan Rannikkotykistörykmentti 3:n alue.[103]

Meripuolustusta

Kun Ino ja Puumola oli Tarton rauhansopimuksen mukaisesti lakkautettu, jäivät Koiviston salmen patterit *Rannikkotykistörykmentti 2*:n etulinjaan. **Saarenpään** linnakkeen venäläisiltä kesken jääneelle patterille tuotiin 10 tuuman tykit Lavansaaresta, joka oli rauhansopimuksessa määrätty aseistariisuttavaksi.

Venäläiset olivat rakentaneet Saarenpäähän hirsisen kasarmin, mutta sotasaaliskeskusosasto oli myynyt sen vuonna 1920 Koiviston pitäjän Rautasen kylän kunnalliskodiksi. Uusi kasarmi valmistui kesällä 1921. Se oli hirsinen,

Saarenpään vuonna 1921 valmistunut kasarmi 1930-luvulla. MV

eikä muiltakaan osin noudattanut aiempaa Laatokan rannikkopattereiden kasarmityyppiä. Saarenpään patteri saatiin ampumakuntoon kesällä 1922.

Haminan ja Viipurin lahden välinen rannikkoalue oli jäänyt venäläisiltä linnoittamatta. Virolahden edustalla olevalle Pukkion saarelle, joka on nykyisin Venäjän puolella, ryhdyttiin 1921 suunnittelemaan uutta 8 tuuman (203 mm) Canet -kanuunoiden patteria. Tykit kuljetettiin saarelle kesällä 1921, mutta patteri oli ampumakunnossa vasta vuonna 1924.

Rannikkotykistörykmentti 1:n läntiset linnakkeet **Hästö-Busö**, **Russarö**, **Örö**, **Utö** ja **Lypertö** (Katanpää) erotettiin syyskesällä 1921 *Turun Erilliseksi Rannikkotykistöpatteristoksi*. Vasta tässä yhteydessä niiden rakennuskanta siirtyi sotasaaliskeskusosastolta puolustuslaitoksen haltuun. Erillisen patteriston ja Rannikkotykistörykmentti 2:n rakennuskantaa täydennettiin vuonna 1923 Russaröön ja **Rankkiin** valmistuneilla upseeritaloilla.

Rannikkotykistössä oli pula ammattitaitoisista aliupseereista, joten oli tarpeen perustaa erityinen *Rannikkotykistön Kapitulanttikoulu*. Kun laivaston Miinanetsintälaivue voitiin lakkauttaa vuonna 1921, vapautuivat sen käyttämät Suomenlinnan **Länsi-Mustasaaren** kasarmit Kapitulanttikoululle. Niihin remontoitiin luokkahuoneet sekä 80 aliupseerioppilaan ja upseerien majoitustilat. Kasarmien luona oli kaksi vanhaa harjoituskäyttöön kelpaavaa rannikkopatteria ja saaren muusta linnoituksesta eristäytynyt asema sopi hyvin ”järjestyksen ylläpitoon”. Kapitulanttikoulu aloitti toimintansa keväällä 1922.

Rannikkotykistörykmentti 3 koulutti omat korpraalinsa kesästä 1922 alkaen **Sortavalan** meri- ja varikkokomppanioiden alueelle perustetussa koulussa. Vuonna 1924 perustettiin varsinainen aliupseerikoulu, jonne opiskelijat valittiin korpraalikoulun perusteella. Aliupseerikoulun sijoituspaikkaa vaihdeltiin RT 3:n kolmen patteriston välillä. Se aloitti III Patteriston keskuspaikassa Valamon **Niikkanassa** ja muutti I Patteriston keskukseen **Konevitsaan**, kunnes se asettui vuonna 1928 pysyvästi Käkisalmen **Vahtiniemeen**, jossa oli II Patteriston esikunta.

Vuoden 1923 alussa Rannikkopuolustuksen esikunta lakkautettiin. Rannikkotykistö ja laivasto saivat taas omat esikuntansa, jotka olivat suoraan sotaväen päällikön alaisuudessa. Rannikkotykistön komentajaksi nimitettiin aluksi eversti Arno Almqvist Rannikkotykistörykmentti 1:stä ja vuonna 1924 tykistökoulutuksen saanut jääkäriupseeri, eversti *Väinö Valve*. Entinen Rannikkopuolustuksen esikuntapäällikkö Gustav von Schoultz siirtyi laivaston komentajaksi. **Katajanokan** sotasatama siirrettiin laivaston alaisuudesta puolustusministeriön hoitoon.

Laivaston aluskanta ei parantunut juuri lainkaan 1920-luvun aikana, pikemminkin päinvastoin. Ainoat varsinaiset sota-alukset, S-luokan torpedoveneet eivät olleet kovin merikelpoisia ja tulivat käyttöikänsä päähän. Suurinta huomiota ja järkytystä herätti torpedovene *S 2*:n uppoaminen miehistöineen Pohjanlahdella lokakuussa 1925. Sen herättämä julkinen keskustelu laivaston huonosta tilanteesta johti lopulta uusien alusten hankintaan 1930-luvun vaihteessa.[104]

Saarenpään patteri (vas.) ja kasarmialue (oik. yläkulma) kesällä 1929. Itä on kuvassa vasemmalla. KA MeVE

Puolustusministeriö ottaa suunnitteluohjat

Sotaministeriön nimi oli maaliskuussa 1922 muutettu puolustusministeriöksi ja sotaväki puolustuslaitokseksi. Sotaväen päällikön virkanimi säilyi kuitenkin toiseen maailmansotaan asti. Puolustuslaitoksen johdon henkilökysymyksissä 1920-luvun puoliväli oli vedenjakaja. Useat entiset Venäjän armeijan upseerit erosivat etupäässä Saksassa koulutettujen jääkärien taholta tulleen painostuksen seurauksena. Puolustuslaitoksen johdon vaihtumisen toivottiin edistävän kauan kaivattuja uudistuksia koulutuksen, organisaation ja kaluston osalta. Passiivisen, paikalleen jähmettyneen puolustuksen sijaan eri aselajeja pyrittiin kehittämään aktiivisempaan offensiiviseen suuntaan – aloitetta ei haluttu jättää pelkästään neuvostoarmeijan käsiin.

Puolustuslaitoksen johtaviin virkoihin nimitettiin tästä lähin pääasiassa jääkäreitä. Esimerkiksi yleisesikunnan päällikkö Oscar Enckell erosi syyskuussa 1924 ja hänen tilalleen tuli jääkärieverstiluutnantti *Erik Heinrichs* (va. toimessa 1924–25). Laivaston komentaja von Schoultz taas erosi tammikuussa 1926, mihin vaikutti osaltaan laivaston toivoton tilanne ja torpedovene S 2:n uppoaminen.

Myös jäykkänä ja monimutkaisena pidettyä sotilasrakennusten suunnittelu-, rakennuttamis- ja kunnossapitojärjestelmää uudistettiin. Puolustusministeriössä hahmotellun ehdotuksen pohjalta asetettiin vuoden 1924 lopussa komitea laatimaan uutta kasarmihoitoasetusta. Asetus vahvistettiin kesällä 1925 ja tammikuussa 1926 voimaan tulleen kasarmihoito-ohjesäännön myötä kaikkien sotilasrakennusten suunnittelu ja ylläpito siirrettiin Yleisten rakennusten ylihallitukselta insinööriosaston Rakennustoimistolle. Vuoden aikana ylihallitus kuitenkin viimeisteli vielä eräitä keskeneräisiä rakennustöitään esimerkiksi Terijoen varuskunnassa.

Sotilasrakennusasioiden siirto puolustusministeriöön oli osa valtion rakennushallinnon yleistä muutosta. Ylihallituksen työmäärä oli kasvanut niin suureksi, ettei se kyennyt enää kunnolla hoitamaan kaikkien julkisten rakennusten suunnittelua. Myös Rautatiehallitus, Tie- ja vesirakennushallitus sekä maatalousministeriö ottivat suunnitellakseen omat rakennuksensa. Osa puolustuslaitoksen rakennuksista oli ollut myös vuosina 1920–26 puolustusministeriön insinööriosaston tai joukko-osastojen hoidossa, kuten maa- ja merilinnoitukset, niihin liittyvät rannikkotykistön varuskunnat sekä leirialueet rakennuksineen.

Puolustusministeriön insinööriosaston toimistojakoa muutettiin helmikuussa 1925 siten, että Yleisen toimiston (Ins Y) lisäksi siihen kuuluivat Rakennustoimisto (Ins R) ja Ilmailutoimisto (Ins Ilm) sekä Koneinsinööri (Ins Ko) ja Radiokonstruktööri (Ins Ra). Rakennustoimistoon oli yhdistetty entiset Linnoitus- ja Majoitustoimistot.

Eräs kasarmihoitoasetuksen uudistuksen tärkeimmistä aloitteentekijöistä oli Rakennustoimiston päällikkö arkkitehti *Torsten Erik Elovaara* (1890–1949). Hän aloitti uransa puolustusministeriössä vuonna 1920, vuosi valmistumisensa jälkeen. Vuonna 1926 hän suoritti kadettikoulussa insinöörikapteenin tutkinnon.

Insinööriosaston arkkitehti Erkki Väänänen, joka oli ollut puolustusministeriön edustaja useilla 1920-luvun alkupuolen varuskuntatyömailla Kiviniemestä alkaen, menehtyi kesällä 1924. Rakennustoimistossa jatkoi ylimääräisenä arkkitehtina hänen puolisonsa *Elsa Arokallio*. Hän oli valmistunut samaan aikaan, vuonna 1919 kuin Elovaara ja Väänänen. Samalla vuosikurssilla Arokallion ja Väänäsen kanssa oli opiskellut myös Rakennustoimistossa vuonna 1925 aloittanut *Herbert Holmberg.* Hän oli tehnyt diplomityönsä, mutta ei ollut valmistunut muutamien suorittamatta jääneiden tenttien takia. Rakennustoimiston suunnittelutöissä oli vuodesta 1926 lähtien lisäksi *Ragnar Ypyä* (vuoteen 1937), joka valmistui vasta 1928, mutta oli jo pari vuotta työskennellyt Alvar Aallon toimistossa, sekä arkkitehdit *Kalle Lehtovuori*

(vuoteen 1956), *Arne Helander* ja *Arthur Gauffin* (molemmat vuoteen 1928).

Puolustusministeriön Rakennustoimiston merkittävimmät suunnittelutyöt 1920-luvun loppupuoliskolla jakautuivat kahtaalle: ilmailuvoimien uusiin lentotukikohtiin Turkinsaaressa, Kauhavalla ja Suur-Merijoella sekä suojajoukkojen majoituskysymyksiin Karjalan kannaksella ja erityisesti Polkupyöräpataljoona 2:n Valkjärven varuskuntaan.[105]

Turkinsaari

Ilmailuvoimat oli 1920-luvulla jatkuvassa muutostilassa. Sen, kuten muunkin puolustuslaitoksen kehityksen suuntaviivoja haettiin jälleen ulkomaisilta sotilasasiantuntijoilta. Vuonna 1924 Suomeen saapui hallituksen kutsumana englantilaisen kenraalimajuri Walter Kirken johtama komitea, joka antoi suosituksia ilmailuvoimien ja rannikkopuolustuksen järjestelykysymyksistä.

Ilmailuvoimien kohdalla Kirken komitea suositteli seuraavien viiden vuoden aikana keskittymistä merilentotoiminnan kehittämiseen rannikkopuolustuksen ja erityisesti laivaston vahvistamisen rinnalla. Toisaalta korostettiin heti sodan sytyttyä suoritettavien ilmapommitusten merkitystä vihollisen hyökkäyshalujen vähentämiseksi. Pommikoneina oli Suomen erityisolosuhteissa määrä käyttää vesilentokoneita, joiden tukikohtakysymykset oli helpompi ratkaista.

Kirken komitean näkemys poikkesi merkittävästi ilmailuvoimien komentajan Arne Somersalon maalentokoneita suosivasta näkökannasta. Muiden maiden, myös Iso-Britannian ilmavoimien kehittäminen painottui nimenomaan nopeampiin maakoneisiin. Suomessa ei ollut kuin yksi kunnollinen maalentotukikohta, Utti, sillä Perkjärven väliaikaiskenttä oli sodan syttyessä vihollisen välittömän ilmauhan alainen.

Näkemyserot maa- ja merilentokysymyksissä olivat yksi syy ilmailuvoimien johdon tulehtuneisiin henkilösuhteisiin, joiden seurauksena Somersalo siirrettiin keväällä 1925 virkavapaalle ja toisiin tehtäviin. Somersalo vapautettiin pyynnöstään vakinaisesta palveluksesta helmikuussa 1926. Hänen tilalleen tuli ilmailuvoimien esikuntapäälliköksi kesällä 1924 nimitetty jääkärimajuri *Väinö Vuori* (toimessa 1925 (va.) –1932), jolla ei ollut ennestään mitään kokemusta aselajistaan.

Ilmailuvoimien organisaatio muuttui huhtikuussa 1926. Utin Maatiedustelulaivue ja ainoastaan yhden laivueen käsittänyt Hävittäjäeskaaderi

Turkinsaaren yhdistetty päävartio-, varusvarasto- ja verstasrakennus. Vapriikki

Kesällä 1933 otettu ilmakuva Turkinsaaresta. Kasarmikenttä erottuu selkeästi kuvan vasemmassa osassa. Sen eteläpuolella oli aliupseerien asuinalue. Kuvan oikeassa osassa näkyy kahden lentohallin lisäksi upseerien asuinalue. KA PRL

Turkinsaaren kasarmi ja ruokalarakennus. Takana pilkottaa muonavarasto. Päävartio jäi kuvaajan selän taakse, harjoituskentän etelälaitaan. Vapriikki

yhdistettiin jälleen yhden komentajan alaisuuteen. Näin syntyneessä *Maalentoeskaaderissa* oli esikunnan ja toimituskomppanian lisäksi Maatiedustelulaivue ja Hävittäjälaivue, joissa kummassakin oli kaksi lentuetta. Viipurin Tervaniemeen lentoaseman nimeksi muutettiin *1. Erillinen Merilentolaivue* ja Kasinhäntään tuli *2. Erillinen Merilentolaivue*. Santahaminassa jatkoivat ilmailuvoimien esikunta sekä *Ilmailukoulu*, *-telakka* ja *-varikko*.

Ilmailuvoimien uusi meritoimintatukikohta päätettiin vuodenvaihteessa 1926 sijoittaa Viipurin edustalla olevaan **Turkinsaareen**, jossa oli venäläisaikaan sijainnut merilinnoituksen miina-asema. Valtion valmiiksi omistamalla saarella oli säilynyt muutamia käyttökelpoisia varuskuntarakennuksia, vaikka valtioneuvosto oli marraskuussa 1924 suostunutkin sen sotasaalisrakennusten myymistä koskevaan esitykseen. Saari oli tätä ennen toiminut mm. bolsevikkien vainoamien suomensukuisten pakolaisten ja Kronstadtin kapinaan 1921 osallistuneiden venäläissotilaiden majoituspaikkana.

Turkinsaaren uudisrakennukset suunnitteli vuonna 1926 Rakennustoimiston arkkitehti Ragnar Ypyä. Rakennustyöt aloitettiin kesällä 1926. Ensimmäiseen vaiheeseen kuuluivat mm. miehistökasarmi, ruokala- ja leipomo, sauna- ja pesula, päävartio- ja varusvarasto, esikunta sekä aliupseeri- ja upseeriasuintaloja sekä -ruokalat. Venäläinen kirkko muutettiin sotilaskodiksi. Rakennustöitä tarkastamaan aikonut komentaja Vuori sai loppuvuonna 1926 kouriintuntuvaa kokemusta lentämisestä, kun häntä kuljettanut vesilentokone teki pakkolaskun Viipurin lähelle moottorihäiriön takia. Lieviä vammoja saanut Vuori totesi, että ”ilman uhreja ei sotilasilmailua missään maassa ole harjoitettu.”.

Ensimmäisen vaiheen rakennukset valmistuivat keväällä 1927 ja Turkinsaaressa aloitti toimintansa *3. Erillinen Merilentolaivue*. Puolustusministeri Kaarlo Heinonen havaitsi tarkastusmatkallaan toukokuussa 1927, että Turkinsaaren kasarmit oli rakennettu erittäin hyvin ja nykyajan vaatimusten mukaisesti. Saaren länsirannan kokoontumiskentän laidoille rakennetut kasarmi ja ruokala olivat ryhdikkäitä, punamullattuja hirsirakennuksia, joiden mittasuhteet, listoitukset ja puukoristeet noudattivat hillittyä 1920-luvun klassismia.

Koko Turkinsaari rakennuksineen pommitettiin maan tasalle talvisodan taisteluissa. **Utissa** on kuitenkin säilynyt Turkinsaaren rakennuksille ajallisesti ja tyylillisesti rinnasteinen aliupseeritalo, joka rakennettiin vuonna 1926.

Utin aiempaan kokonaissuunnitelmaan kuulunut kaksikerroksinen asuintalo sijoittui symmetrisesti linjaan vanhemman aliupseeritalon kanssa. Erotuksena aiempiin aliupseeri- ja upseeritaloihin siinä oli aumakaton sijaan satulakatto ja jyhkeät klassistiset räystäslistat. Turkinsaaren tapaan julkisivun päädyissä oli lunetti-ikkunat ja sisäänkäyntejä oli korostettu levein listoituksin, kaari-ikkunoin ja koristein. Talossa oli kaksi porrashuonetta ja kummassakin kerroksessa neljä huoneistoa. Päädyissä oli kerroksittain kahden huoneen ja keittiön perheasunnot ja keskellä kaksi yksiötä. Utin mallin mukaan rakennettiin samaan aikaan **Korialle** ja vuotta myöhemmin **Valkjärvelle** nousseet aliupseeritalot.[106]

Valkjärvi

”Mitä pahaa isänmaalleen ovat tehneet ne miehet, jotka tänne teljetään?”, kysyi sanomalehti Karjala kesäkuussa 1926 raportoidessaan kansanedustajien vierailusta *Polkupyöräpataljoona 2*:n majoitustiloissa Raivolassa, Karjalan kannaksen itäosassa. Pataljoonan miehistö asui venäläisaikaisissa ränsistyneissä, ahtaissa ja pimeissä huviloissa, joita oli vuokrattu mm. Viipurilaisilta kauppiailta. Osia pataljoonasta oli olosuhteiden pakosta täytynyt siirtää talvisin Lahden Hennalan varuskuntaan.

Polkupyöräpataljoona 2:n uusia kasarmeja suunniteltiin viimeistään vuodesta 1924 lähtien Kivennavalle, joka oli seuraava suurempi taajama rajan tuntumassa Terijoelta pohjoiseen. Kivennapa täytti yleisesikunnan tärkeimmän vaatimuksen polkupyöräpataljoonien varuskunnille, sillä sieltä oli nopea pääsy toiminta-alueelle. Etäisyys rajasta ei saanut ylittää 15 kilometriä, mutta toisaalta liian lähellä rajaa pataljoonien ase- ja ampumatarvikevarastot saattaisivat joutua vihollisen yllätyshyökkäyksen jalkoihin.

Kivennapa ei kuitenkaan soveltunut varuskunnaksi hygieenisten puutteidensa takia. Kasarmialueen vesitalouden kannalta elintärkeä joki tai suurempi järvi puuttui. Sinne ei myöskään ulottunut yhteyksien kannalta tärkeää rau-

Oik. yllä: Herbert Holmbergin signeeraama Valkjärven kasarmialueen asemapiirros huhtikuulta 1927. Kasarmit ja harjoituskenttä ovat keskellä, aliupseerialue sen vasemmalla ja upseerialue oikealla puolella. Keskellä, lähellä alareunassa olevaa Valkjärven rantaa ovat väritettyinä pesula-, sauna- ja lämpökeskusrakennus (36, punainen ympyrä) sekä sairaala (32), jotka ovat säilyneet ainakin osittain nykypäivään. KA PRL

Oik. keskellä: Valkjärven varuskuntasairaala rakennusvaiheessa. Kuva julkaistu Hakkapeliitta-lehdessä 3/1929.

Oik. alla: Polkupyöräpataljoona 2:n esikunta Valkjärvellä 1930-luvun alkupuolella. EKM

Alla: Valkjärven hirsipintaiset kasarmit voimalaitoksen tornista kuvattuna. Kasarmit vuorattiin myöhemmin vaalealla laudoituksella. Pääportti on tien päässä pohjoisessa ja harjoituskenttä kuvassa oikealla. MV

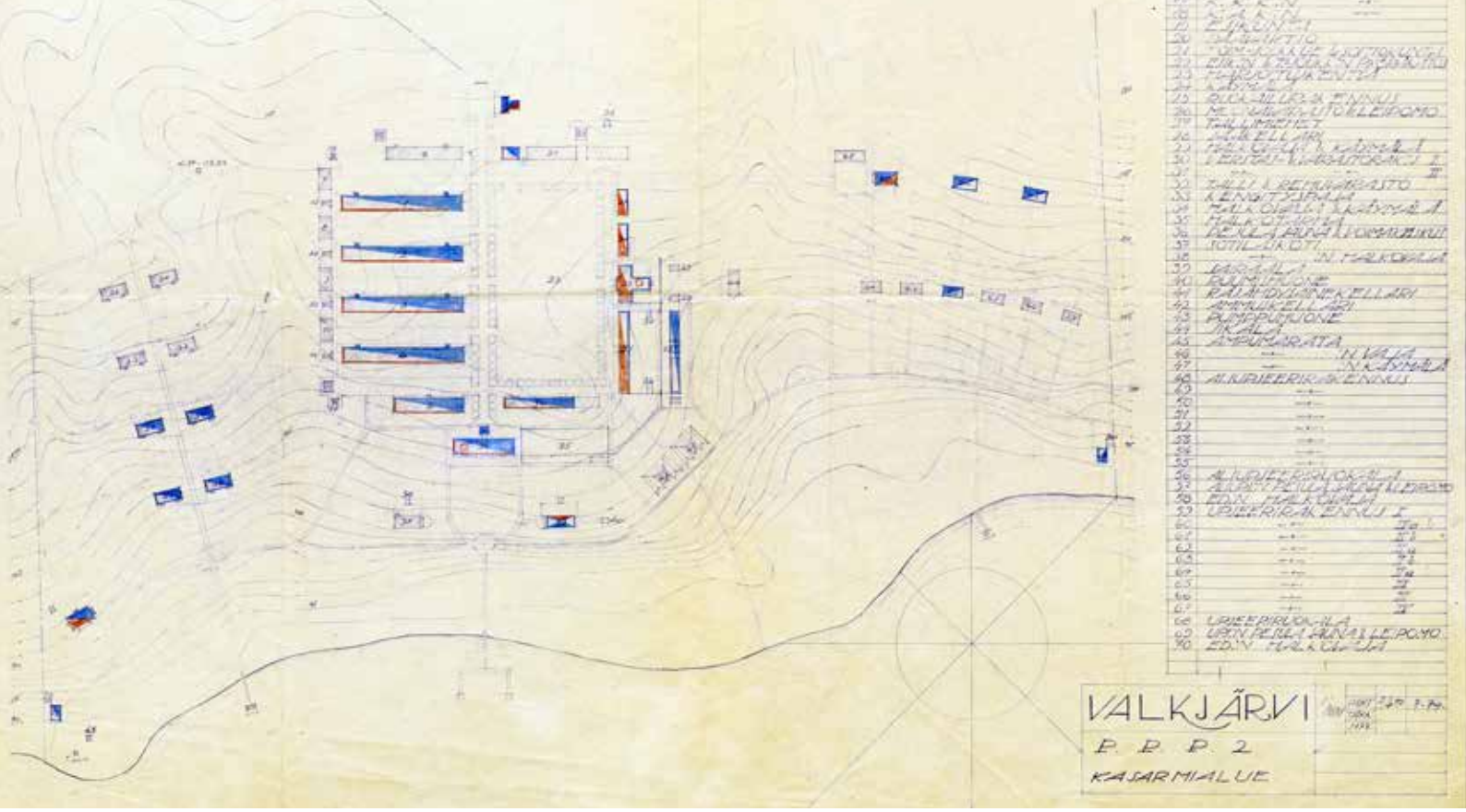

tatietä. Soveliaimmaksi varuskuntapaikkakunnaksi seuloutui siksi Kannaksen keskivaiheilla, Vuoksen eteläpuolella sijaitseva Valkjärven kirkonkylä. Alue oli samannimisen järven pohjoisrannalla ja sinne oltiin suunnittelemassa uuden rautatieyhteyden rakentamista Viipurista.

Valkjärven varuskunnan rakennustyöt aloitettiin maaliskuussa 1927. Suunnitelmat laati Rakennustoimiston arkkitehti Herbert Holmberg. Noin neliökilometrin laajuiselle laakealle, koivuja ja mäntyjä kasvavalle rantakaistaleelle nousi puolentoista vuoden aikana yhteensä 44 rakennusta vesijohto-, viemäri- ja sähköverkkoineen. Töissä oli parhaimmillaan 800 rakennusmiestä, 100 hevosta ja kuusi kuorma-autoa. Polkupyöräpataljoona 2 pääsi muuttamaan Valkjärvelle lokakuussa 1928, mikä oli lähes vuosi aiottua myöhemmin.

Kasarmialueen keskuksen muodosti 125 metriä leveä ja 235 metriä pitkä harjoitus- ja paraatikenttä, jonka länsilaidalla oli neljä suurta, 120 metrin pituista komppaniankasarmia ja yksi pienempi kasarmi. Sivukäytävällisten hirsikasarmien 100 m^2:n kokoiset tuvat olivat valoisalla eteläsivulla. Luentosalit oli sijoitettu kasarmien keskiosien yläkertoihin. Kun kaikki aiemmat itsenäisyyden ajan kasarmirakennukset oli punamullattu, öljymaalattiin Valkjärven kasarmit ulkoverhoilun asentamisen jälkeen vaaleiksi.

Harjoituskentän etelä- ja itälaidoille sijoittuivat ruokala, polkupyörävajat ja huoltorakennukset sekä tiilinen miehistösauna-, pesula- ja voimalaitosrakennus. Sen 37 metriä korkea vesitorni ja savupiippu muodosti kasarmialueen maamerkin pääportilta johtavan keskustien päätteenä. Pääportin luona olivat hirsinen päävartio ja kaksikerroksinen esikuntarakennus klassistisine sisäänkäyntikatoksineen. Pataljoonan tiilinen sairaalarakennus oli kaksikerroksinen ja mitoitettu 33 potilaalle. Sen päädyssä, pääoven yläpuolella oli laaja klassistisin koristeaihein varustettu parveke.

Aliupseerien ja upseerien asuinalueet oli sijoitettu kasarmialueen keskuksen vastakkaisille puolille. Neljä kaksikerroksista aliupseeritaloa tehtiin Uttiin edellisvuonna valmistuneen tyypin mukaisesti. Aliupseereille rakennettiin myös oma ruokala- ja kerhorakennuksensa.

Upseeritalot olivat samoin kaksikerroksisia hirsitaloja, mutta niissä oli suuremmat huoneistot, joista osa oli varustettu parvekkeilla. Niitä ulkonaisesti

muistuttavassa upseerikerhossa oli huomiota herättävä pylväin varustettu temppelipääty, josta päällystö saattoi tähytä kaunista järvimaisemaa Neuvostoliiton rajan suunnassa.

Vaikka Valkjärven kasarmialue sai suitsutusta niin lehdistön kuin puolustuslaitoksen taholta, ei rakennustyö ollut kaikilta osin sujunut täydellisesti. Urakoitsijan ja puolustusministeriön välille nousseessa oikeusjutussa kävi ilmi mm. se, että Rakennustoimistossa laaditut piirustukset myöhästyivät säännöllisesti, eivätkä urakoitsijan mielestä kelvanneet lainkaan varsinaisiksi työpiirustuksiksi.

Samaan aikaan Valkjärven kanssa vuonna 1927 rakennettiin myös Polkupyöräpataljoona 1:n **Terijoen** varuskuntaan uusi kasarmi, jonka suunnitteli arkkitehti Kalle Lehtovuori.[107]

Maavoimien organisaatiomuutoksia

Aiempi suunnitelma Savon Jääkärirykmentin Sorvalissa, Käkisalmessa ja Kiviniemessä olevien pataljoonien itsenäistämisestä toteutettiin kesäkuussa 1927. Tuolloin perustetun *Savon Jääkäriprikaatin* I–III Jääkäripataljoonat nimettiin myöhemmin, vuonna 1930 *Savon*, *Käkisalmen* ja *Vuoksen Jääkäripataljooniksi*. **Sorvaliin** majoittuneelle I Jääkäripataljoonalle kaavailtiin uutta varuskuntaa Vuoksen rannalle Paakkolaan, Äyräpään pohjoispuolelle, mutta tämä suunnitelma ei toteutunut.

3. Divisioonan suojajoukkoihin lukeutuneen Viipurin Rykmentin sijoitus kaukana rajalta **Haminassa** ei vastannut lainkaan tarkoitustaan. Vanhat venäläiskasarmit olivat lisäksi erittäin huonossa kunnossa. Viipurin Rykmentin uutta varuskuntaa varten ostettiin 1920-luvun lopulla alue Sortavalan pohjoispuolelta Helylästä. Sinne kasarmeja ei kuitenkaan tehty, vaan ne rakennettiin 1930-luvun puolella etelämmäs Jaakkimaan.

Vuoden 1927 aikana muokattiin yhteisen komennon alle koottuja teknisiä joukkoja. Viesti-, pioneeri- ja huoltojoukot siirrettiin divisioonien alaisuuteen pääosin uudennimisinä. Teknisten Joukkojen Esikunta lakkautettiin toukokuussa 1927. Sen sijalle perustettiin yleisesikuntaan teknillisen tarkastajan virka. Muutokset osuivat yhteen puolustuslaitoksen nk. vakinaistamisen kanssa vuoden 1928 alussa.

Kenttälennätinpataljoonan ja Radiopataljoonan komppaniat järjestettiin uudelleen 1. Divisioonan alaisuuteen. **Santahaminaan** muodostettu *Viestipataljoona 1* ja **Riihimäelle** sijoitettu *Viestipataljoona 2* sisälsivät vastedes sekä lennätin- että radiokomppanioita. Viipuriin 2. Divisioonan yhteyteen perustettiin *Erillinen Viestikomppania*.

Korialla sijainnut Pioneeripataljoona siirrettiin 3. Divisioonan alaisuuteen. Rautatiepataljoona lakkautettiin ja sen tilalle perustettiin 2. Divisioonan suojajoukkoihin lukeutunut *Erillinen Pioneerikomppania*. Se majoitettiin Polkupyöräpataljoona 1:ltä vapautuneeseen Kellomäen kasarmiin tai oikeammin vanhaan koulurakennukseen. Komppanian tehtävänä oli rautatien hävitys- ja tarvittaessa jälleenrakentamistyöt sotatilan aikana.

Autopataljoonan Viipurissa ollut autokomppania laajennettiin keväällä 1927 *Kuormastopataljoonaksi*. Koska sen kokoonpanoon kuului autokomppanian lisäksi kuormasto- talous- ja lääkintäkomppaniat, ei ruotsin kielestä käännetty nimitys ”kuormasto” kuvannut toimintaa kattavasti. Niinpä käyttöön otettiin jo vakiintunut ”huolto”-sana. Entisestä Autopataljoonasta tuli vuoden 1928 alussa *Huoltopataljoona 1* ja Kuormastopataljoonasta *Huoltopataljoona 2*.

Suoraan ylijohdon alaisuudessa olleet **Poltinahon** hyökkäysvaunut olivat menettäneet hohtoaan 1920-luvun loppua lähestyttäessä. Jo aiemmin, vuonna 1925 rykmentistä pataljoonaksi alennettu joukko-osasto muutettiin toukokuussa 1927 *Erilliseksi Hyökkäysvaunukomppaniaksi* ja siirrettiin 1. Divisioonan alaisuuteen.

Kenttätykistössä tehdyt organisaatiomuutokset liittyivät osin huonoihin majoitusolosuhteisiin. **Kampin** rappeutuneet puukasarmit Helsingin

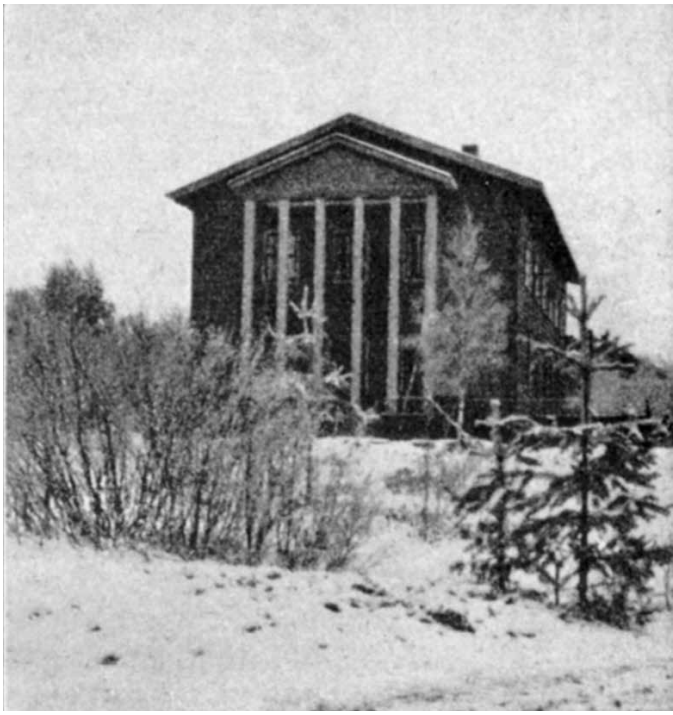

Valkjärven upseerikerhon länsipääty. Kuva julkaistu Hakkapeliitta-lehdessä 3/1929.

Gourdou-Leseurre ja Martinsyde Buzzard -koneita Utin takahallissa. Utin Ilmakilta

Fredrikinkadun varrella olivat olleet jo useita vuosia paheksunnan kohteena. Kylmyytensä, kosteutensa ja vetoisuutensa takia ne tuomittiin majoitukseen kelpaamattomiksi. Kampissa ollut Kenttätykistörykmentti 1:n patteristo muutti vuonna 1926 Turun **Sirkkalan** kasarmille. Saman rykmentin käytössä olleet **Hyrylän** puukasarmit eivät olleet sen paremmassa kunnossa. Majoitusvaikeuksien takia lakkautettiin yksi **Riihimäelle** ja **Mikkeliin** sijoitetuista Kenttätykistörykmentti 3:n patteristoista ja jäljelle jäi kaksi patteristoa. Kenttätykistörykmentti 2:n naapuriksi Viipurin **Neitsytniemen** kasarmeille majoitettu Raskas Tykistörykmentti nimettiin vuoden 1928 alussa *Raskaaksi Kenttätykistörykmentiksi*.[108]

Kauhava ja Suur-Merijoki

Ilmailuvoimat muutettiin vuonna 1928 *ilmavoimiksi*. Aselajin käyttöön rakennettiin 1920-luvun lopussa kaksi täysin uutta lentokenttää, Kauhava ja Suur-Merijoki, sekä täydennettiin vanhempia tukikohtia, Santahaminaa, Turkinsaarta ja Kasinhäntää useilla uudisrakennuksilla. Vilkkaan rakennustoiminnan ja vähäisen sekä pääosin vanhentuneen lentokonekannan välillä oli melkoinen epäsuhta. Ilmavoimille osoitetuista kehittämismäärärahoista lähes 2/3 kului pakollisiin lentokonehalleihin ja varuskuntarakennuksiin. Tilanne jatkui samantyyppisenä vielä pitkälle 1930-luvulle asti.

Ikääntyneille Bréguet ja Hansa -tiedustelukoneille sekä rakenteeltaan heikoiksi todetuille Gourdou-Leseurre -hävittäjille etsittiin kyllä seuraajia. Uusiksi maatiedustelukoneiksi hankittiin kahdeksan prahalaisen *Aero* -tehtaan *A-11* -konetta, joita saapui Uttiin syyskuuhun 1927 mennessä. Hansoja valmistettiin Lentokonetehtaalla vuoteen 1926 asti, mutta vuonna 1928 hankittiin ajanmukaisen, englantilaisen *Blackburn Ripon* -meritoimintakoneen valmistuslisenssi. Suomalaisten omien Haukka -hävittäjien kehitystyön ollessa kesken, hankittiin Gourdou-Leseurre -koneiden väliaikaisiksi korvaajiksi ensimmäisen maailmansodan ylijäämävarastoista 14 englantilaista *Martinsyde Buzzard* -hävittäjää.

Ahtaissa ja vihollisen ilmapommituksille alttiissa tiloissa toimineen Suomenlinnan Lentokonetehtaan ja siihen vuonna 1928 yhdistetyn Santahaminan Ilmailutelakan siirtoa sisämaahan oli valmisteltu jo vuodesta 1924 lähtien, mutta määrärahoja ei ollut löytynyt. Edellä mainittu Kirken komitea oli vuonna 1924 suositellut myös Santahaminassa toimineen Ilmailukoulun siirtämistä turvallisempaan paikkaan Pohjanmaalle.

Ahtaan lentokenttänsä takia Santahamina ei soveltunut alkeiskoulutukseen kuin talvisin, jolloin käytössä oli meren jäälle tehty kenttä. Kesäisin ohjaajakoulutus oli siirretty Uttiin, mutta sen sinänsä hyvää kenttää ympäröivät tiheät metsät tekivät alkeiskoulutuksessa usein sattuvista hätälaskuista hengenvaarallisia. Vuonna 1928 maaohjaajakoulu alistettiin pysyvästi Utin Maalentoeskaaderille ja samana vuonna siirrettiin ilmavoimien aliupseerikoulutus Viipuriin 2. Erillisen Merilentolaivueen alaisuuteen.

Pohjanmaan lakeudet soveltuivat alkeiskoulutukseen erinomaisesti ja sopiva Ilmailukoulun paikka löydettiin Kauhavan kirkonkylän läheisyydestä, rautatien varresta. Joulukuussa 1925, pian alueen pakkolunastuksen jälkeen, Rakennustoimiston päällikkö arkkitehti Elovaara matkusti Kauhavalle määräämään kasarmi- ja upseerirakennusten sijoituspaikat. Urakoitsijoiden oli määrä kuljettaa rakennustarpeet paikalle ja aloittaa Ilmailukoulun rakennustyöt välittömästi. Kasarmialueen rakentaminen alkoi kuitenkin vasta kahden vuoden päästä. Itse lentokentän tasoitustöihin ryhdyttiin vuonna 1926 ja se valmistui lentokuntoon seuraavana vuonna.

Oli alusta asti selvää, että **Kauhavan** varuskunta rakennettaisiin tiilistä, eikä hirsistä, kuten valtaosa muista tämän ajan kasarmialueista. Urakoitsijaksi valikoitunut Rakennusosakeyhtiö Pyramid oli patentoinut vuonna 1924 erityisen raudoitetun betonitiilen. *Pyramid*-tiili oli suurikokoinen, tarvittaessa yli metrin levyinen, täytetty lämpöä eristävällä materiaalilla ja voitiin valmistaa rakennuspaikalla. Tämän rakennustekniikan laajempi käyttöönotto

puolustuslaitoksen rakentamisessa 1920-luvun lopulta lähtien merkitsi samalla vaaleiksi rapattujen julkisivujen aikakauden alkua.

Kauhavan Ilmailukoulun asemakaavan ja sen päärakennuksen suunnitteli Rakennustoimiston arkkitehti Elsa Arokallio. Asemakaavan pääperiaatteet olivat valmiina vuonna 1926. Rautatieaseman suunnasta tulevan länsi-itäsuuntaisen päätien pohjoissivulle oli ryhmitelty järjestykseen henkilökunnan asuinkerrostalot, varsinainen koulurakennus, jonka yhteydessä olivat oppilaiden tuvat ja ruokala, sekä viimeisenä lentohallit.

Ensimmäisissä suunnitelmissa Ilmailukoulun kaksikerroksinen päärakennus sekä yksikerroksiset oppilas- ja talousrakennukset reunustivat kolmelta sivulta pientä kokoontumisaukiota – mittakaavaltaan se muistutti Turkinsaaren kasarmiaukiota. Rakennustöiden aloittamiseen mennessä 1928 koulu-, oppilas- ja taloussiivet oli yhdistetty toisiinsa ja aukion, tai nyt sisäpihan, itäsivulle lisätty matala porttirakennus. Viime vaiheessa suunnitelmiin lisättiin portin yläpuolelle päävartio, joka viimeistään teki rakennusryhmästä kuin pienen linnakkeen – siitä nimitys ”Linna-rakennusryhmä”.

Talousrakennuksessa oli ruokalan ja keittiön lisäksi miehistön ja aliupseerien saunatilat. Porttisiivessä oli vanhemmissa suunnitelmissa vääpelin asunto, mutta se muutettiin lopullisissa suunnitelmissa sairastuvaksi. Miehistösiivessä oli sivukäytävän varrella neljä verrattain pienehköä, noin 70 neliön tupaa. Pienimuotoisuudestaan huolimatta Ilmailukoulun arvoa ja aselajin henkeä korostettiin sisätilojen harkituilla klassistishenkisellä koristuksella ja mm. oppilassiiven eteisrotundalla.

Päärakennuksen länsipuolelle rakennettiin Elsa Arokallion suunnitelmien mukaan kolme kaksikerroksista aliupseeritaloa, joista viimeinen valmistui vasta 1930. Niiden ulkoinen olemus vastasi Utin hirsistä aliupseeritaloa, mutta rakennustapa mahdollisti rikkaamman julkisivukäsittelyn ja mm. kaksoiskaari-ikkunoiden käytön alakerran makuualkovien kohdalla. Kahden porrashuoneen ja kahdeksan asunnon pohjakaavaa oli kehitetty mm. keittiöiden osalta ja keittiökalusteet tehtiin erikoispiirustusten mukaan. Sisä-wc:tä ei aliupseerirakennuksissa edelleenkään ollut.

Aliupseeritalojen ja päärakennuksen väliin Arokallio suunnitteli aliupseeriruokalan ja -kerhon. Ulkoarkkitehtuuriltaan muuten hillityssä kerhossa oli klassistisin pylväin varustettu portaali ja eteläsivulla kahden kerroksen korkuinen ruokasali, josta päästiin kookkaiden lasiovien kautta terassille. Alakerran eteis- ja keittiötilojen lisäksi ullakkokerroksessa oli henkilökunnan asuntoja.

Upseerialue oli muista rakennuksista erillään etelässä, lähempänä Kauhavan kirkonkylää. Ragnar Ypyä suunnitteli kolme kaksikerroksista upseeritaloa. Ne edustivat arkkitehtuuriltaan ja mittasuhteiltaan ajanmukaista kivirakentamista, eivätkä pohjautuneet vanhempiin hirsirakennustyyppeihin. Upseeritalojen julkisivut jäsenneltiin vaakasuuntaisin kerroslistoin ja mittasuhteissa,

Kauhavan esikunta ja itäinen lentohalli. Kuva on otettu lentokonehallin laajennusosan rakentamisen eli vuoden 1935 jälkeen. SA-kuva

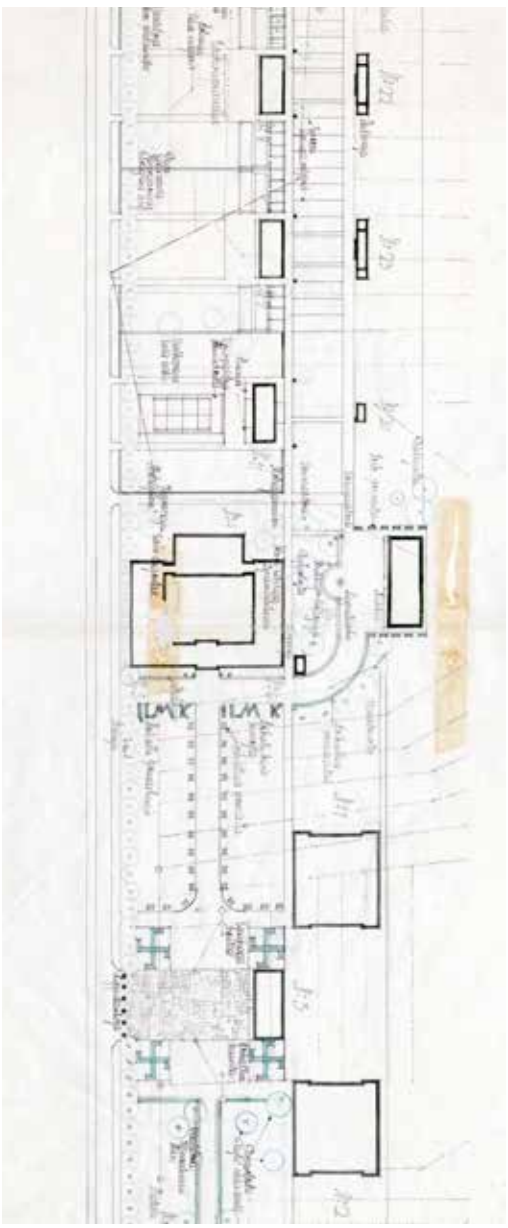

Santahaminan aliupseeritalo. Kuva on vuodelta 1944. SA-kuva

Vas.: Osa arkkitehti Martta Martikaisen laatimasta Kauhavan ilmailukoulun istutussuunnitelmasta syksyltä 1930. KA Seinäjoen kiinteistöpiiri

Kauhavan Ilmailukoulun alue idästä. Etualalla lentohallit ja esikunta. Taaempana Linna-rakennusryhmä ja vuonna 1931 valmistunut kolmikerroksinen ilmailukoulurakennus sekä aliupseerien asuinalue. Kuva on julkaistu Aero-lehdessä 7/1935.

mm. ikkunoiden ja vesikaton välisessä otsapinnassa oli kivirakennuksille ominaista jykevyyttä.

Ragnar Ypyä suunnitteli myös lentokentän etelälaidassa olleet kaksi lentokonehallia ja niiden välisen esikuntarakennuksen. Ilmailukoulun hallit olivat betoniseinäisisiä ja varustettu puisilla kattotuoleilla. Päätyjulkisivujen otsapintoihin oli kiinnitetty puusta tehdyt tyylitellyt hammaslistat, joiden yläpuolella kohosivat klassistiset päätykolmiot. Hallit poikkesivat siten muiden ilmailuasemien hallien puhtaasta käyttöarkkitehtuurista.

Kaksikerroksiseen esikuntaan käytiin sisään komean pilariportaalin ali. Sisääntulohalli, pääporras ja käytävät oli päällystetty abstraktisia kuvioita muodostavin sini- ja punasävytteisin mosaiikkibetonilaatoin.

Kauhavan ensimmäinen rakennusvaihe valmistui keväällä 1929 ja ilmavoimien alkeiskoulutus alkoi siellä heinäkuussa. Ilmailukouluun kuului esikunnan lisäksi opetusosasto, tähystäjälaivue, ohjaajalaivue ja toimituskomppania. Tilat osoittautuivat heti liian pieniksi ja Ilmailukoulun toinen rakennusvaihe aloitettiin 1930-luvun vaihteessa.

Santahaminaan perustettiin Ilmailukoulun lähdön jälkeen vuonna 1929 *Maalentokoulu*, jossa oli esikunta, kaksi lentuetta ja mekaanikko-osasto. Melko harhaanjohtava nimi muutettiin syksyllä 1930 *Santahaminan Merilentoasemaksi*. Santahaminan lentoaseman alueelle rakennettiin 1920-luvun lopulla kolme tiilistä, kaksikerroksista uudisrakennusta: esikunta, aliupseerikerho ja -ruokala sekä aliupseerien asuintalo. Niiden arkkitehtuurissa on yhtymäkohtia Kauhavan ja varsinkin Suur-Merijoen lentoaseman samanaikaisiin rakennuksiin.

Viipurin länsipuolella Tienhaarassa sijaitseva **Suur-Merijoen** kartano ostettiin valtiolle maaliskuussa 1927. Kauppaan kuului pietarilaisen liikemiehen Maximilian Neuschellerin vuonna 1900 perustaman suurtilan lisäksi mm. arkkitehti *Eliel Saarisen* suunnittelema, vuosina 1901–04 rakennettu kansallis-

Suur-Merijoen miehistökasarmi ja ruokala 1930-luvulla. KA PRL

romanttinen päärakennus. Laajalle peltoaukealle rakennettiin nyt ilmavoimien maalentoasema, jonka tasoitustyöt saatiin valmiiksi keväällä 1928.

Ensimmäiseen rakennusvaiheeseen kuului ainoastaan muutamia rakennuksia: lentohalli, esikunta, miehistökasarmi ja ruokala, jotka valmistuivat vuoden 1929 loppuun mennessä. Joulukuussa Suur-Merijoella aloitti toimintansa *Erillinen Maalentolaivue*, jossa oli esikunnan lisäksi kaksi lentuetta. Ragnar Ypyän suunnittelemassa lentohallissa seisoi yksi ainoa *de Havilland Moth* -tyyppinen koulukone, joita oli saatu saman vuoden aikana ilmavoimien käyttöön. Lentoaseman henkilökunta joutui asumaan alkuun Tienhaaran taajamassa, jossa yhdistyivät Helsingistä ja Lappeenrannasta Viipuriin johtavat Ylinen ja Alinen Viipurintie.

Suur-Merijoen rakennukset hajautettiin laajalle alueelle ja pääosin metsän siimekseen – todennäköisesti ilmapuolustussyistä. Komppaniankasarmi ja ruokala seisoivat kuitenkin avoimella paikalla, peltoaukean keskellä. Kasarmin suunnitteli arkkitehti Arne Helander ja se oli yksikerroksinen pitkänomainen rakennus. Kasarmi on säilynyt osittain raunioituneena, kuten useimmat muutkin Suur-Merijoen 1920- ja 1930-lukujen rakennuksista.

Maalentolaivueen esikunta sijoittui lentokentän lounaislaitaan. Kaksikerroksisen aumakattoisen rakennuksen pääovi oli varustettu kolmiosaisella kaariaukolla ja sen katolla oli tähystystorni. Esikunnan läheisyydessä ollut aliupseeriruokala- ja kerho oli samanlainen kuin Santahaminaan rakennettu. Upseerikerho sijoitettiin kartanon päärakennukseen. Vuonna 1930 Suur-Merijoelle rakennettiin aliupseeritaloja, joista ainakin yksi tehtiin Elsa Arokallion Kauhavan suunnitelmien mukaisesti.

Turkinsaaren 3. Erillistä Merilentolaivuetta laajennettiin huhtikuussa 1928 toisella laivueella, jolloin se muutettiin *Merilentoeskaaderiksi*. Pienellä Turkinsaarella alkoi olla ahdasta ja siellä ryhdyttiin lisärakennustöihin. Elsa Arokallio suunnitteli vuonna 1928 uuden sairaalan sekä aliupseeriruokalan ja -kerhon, joka vastasi Kauhavalle rakennettua.

Erillisen Maalentolaivueen esikunta Suur-Merijoella 1930-luvulla. KA PRL

Yksi Suur-Merijoen aliupseeritaloista marraskuussa 1932. KA PRL

Turkinsaaren uuden majoitusrakennuksen suunnitteli Rakennustoimiston henkilökuntaan helmikuussa 1929 liittynyt arkkitehti *Elsi Borg*. Hän oli opiskellut samalla vuosikurssilla Elsa Arokallion ja Herbert Holmbergin kanssa ja jatkoi puolustusministeriössä vuoteen 1956 asti. Kaksikerroksisessa majoitusrakennuksessa, tai asuntolassa, oli keskikäytävä ja sen varrella pieniä kahden hengen tupia. Niissä oli pesukomerot, mutta wc:t sijaitsivat käytävillä.[109]

Teknillisen osaston Rakennustoimisto

Puolustusministeriön insinööriosasto muutettiin huhtikuussa 1927 teknilliseksi osastoksi, johon kuuluivat Rakennustoimiston ja Ilmailutoimiston lisäksi Sähköteknillinen toimisto sekä Kuljetus- ja pioneerivälinetoimisto. Uudis-, muutos- ja täydennysrakennustöiden suunnittelun lisäksi teknillisen toimiston vastuualueeseen kuuluivat mm. kasarmi-, leiri- ja linnoitusalueiden kunnossapito sekä uusien maa- ja vesialueiden sekä kiinteistöjen hankinta puolustuslaitokselle.

Teknillisen osaston päällikkönä oli eversti Knut Solin ja Rakennustoimiston vt. päällikkönä aluksi insinöörikapteeni K. Karvonen. Valkjärven rakennustöissä ilmenneiden epäselvyyksien seurauksena Karvosen tilalle vt. toimistopäälliköksi nimitettiin marraskuussa 1927 arkkitehti Arthur Gauffin (1880–1936), joka oli toimessa aina eroonsa asti syksyllä 1928. Tultuaan syksyllä 1926 puolustusministeriön palvelukseen, Gauffin oli aluksi johtanut Rakennustoimiston korjaus- ja lisärakennustyösuunnittelua.

Puolustusministeriön vakinaiselle kannalle asettamisen yhteydessä julistettiin kesäkuussa 1928 haettavaksi teknillisen osaston Rakennustoimiston päällikön ja yliarkkitehdin sekä arkkitehdin toimet. Teknillisen osaston Rakennustoimiston pitkäaikaiseksi päälliköksi tuli arkkitehti ja insinöörimajuri (ylennys jouluk. 1927) Torsten Elovaara, joka nimitettiin syyskuussa 1928 yliarkkitehdiksi. Teknillisen osaston osastopäälliköksi nimitettiin toukokuussa 1928 jääkärieversti *Lauri Stark*, joka oli entinen Pioneeripataljoonan komentaja.

Arne Helander erosi vuonna 1928 Rakennustoimiston palveluksesta. Elsa Arokallion, Herbert Holmbergin, Kalle Lehtovuoren ja Ragnar Ypyän lisäksi henkilökunta kasvoi vuosina 1928–29 Elsi Borgilla sekä kolmella muulla arkkitehdilla, jotka hänen tapaansa jatkoivat puolustusministeriön suunnittelutöissä sotien jälkeiselle ajalle saakka: *Elis Hyvärinen* (toimessa 1928–50), *Niilo Niemi* (1928–45) ja *Olavi Sahlbom* (v:sta 1932 *Sortta*, toimessa 1929–49 ja 1956–66). Niilo Niemi nimitettiin vuoden 1929 alussa rakennustoimiston vakinaisen arkkitehdin virkaan, jonka toimenkuvaan kuului kasarmirakennusten korjausasioiden käsittely. Rakennustoimiston muut arkkitehdit oli palkattu ylimääräisinä työntekijöinä.[110]

Suur-Merijoen aliupseerikerho 1930-luvulla. Taustalla vasemmalla puiden takana kasarmi ja oikealla varuskuntasairaala ja aliupseerien asuinalue. KA PRL

Meripuolustuksen uudistuksia

Vuoden 1928 alussa tuli voimaan laivastolaki eli ”laki laivaston perustamisesta rannikkopuolustusta varten”. Neljänä seuraavana vuotena valtioneuvosto oikeutettiin käyttämään 215 miljoonaa markkaa uusien alusten hankintaan. Kaksi panssarilaivaa, neljä sukellusvenettä ja neljä torpedovenettä tulivat käyttöön seuraavan vuosikymmenen alussa. Niiden myötä pitkään alamaissa ollut laivasto käytännössä todella perustettiin uudelleen ja sai osakseen samanlaista edistyksellistä hohtoa kuin ilmavoimat tai 1920-luvun alun hyökkäysvaunut.

Laivasto oli jälleen menettänyt itsenäisen asemansa toukokuussa 1927 perustetun *Meripuolustuksen esikunnan* myötä. Rannikkotykistöä ja laivastoa komentavaksi Meripuolustuksen päälliköksi nimitettiin Rannikkotykistön päällikkönä ollut eversti Väinö Valve. Esikuntapäällikkönä oli toiseen maailmansotaan asti laivastoupseeri. Meripuolustuksen esikunta sijoittui **Katajanokan** kasarmin läntiseen upseerisiipeen. Vanhaan hallintorakennukseen jäi puolustusministeriön alaisen sotasataman johto.

Rannikkotykistön uudistukset olivat jääneet vähiin määrärahojen puutteessa. Uusien rauhanajan määrävahvuuksien myötä toimintoja oli supistettava vuoden 1927 loppupuolella. Esimerkiksi Rannikkotykistörykmentti 1:n kokoonpanoon kuului enää vain kaksi patteristoa, joiden linnakkeista oli miehitetty ainoastaan Miessaari, Rysäkari ja Isosaari.

Eversti Valve oli kuitenkin vuonna 1925 saanut puhallettua uusia tuulia rannikkolinnakkeiden suunnitteluun. Yleisesikunnassa päätettiin luopua Rannikkotykistörykmentti 2:n alueella, Haminan tasalla kaukana rannikosta sijainneesta Kilpisaaresta ja perustaa sen korvaajaksi uusi linnake **Kirkonmaalle**. Tämä suurikokoinen saari sijaitsi Kotkan edustalla vain muutama kilometri Rankin linnakesaaresta itään, mutta sieltä oli mahdollista hallita Kilpisaarta laajempaa merialuetta Kotkan ja Haminan edustalla.

Kirkonmaalle rakennettaisiin neljän 10 tuuman kanuunan patteri ja Rankin 6 tuuman Canet -kanuunat sijoitettaisiin entistä tarkoituksenmukaisemmin kahteen erilliseen patteriin. Valve esitti tykkien sijoittamista

Vuonna 1929 valmistunut Rannikkotykistörykmentti 3:n aliupseerikoulu Käkisalmen Vahtiniemessä. Kuva vuodelta 1937. MV

perinteisestä suorasta rintamasta poikkeavasti yksittäin, kauas toisistaan niin, että niiden tuhoaminen olisi viholliselle huomattavasti vaikeampaa. Tämä tarkoitti samalla aivan uudenlaisten ampumamenetelmien käyttöönottoa rannikkotykistössä.

Rankin ja Kirkonmaan nk. ”hajautettujen” pattereiden työt alkoivat vuosina 1926 ja 1927. Kirkonmaan patteri saatiin ampumakuntoon syksyllä 1929, mutta saarelle ei vielä tässä vaiheessa rakennettu pysyvää varuskuntaa. Etelärannan tuntumaan nousi Elis Hyvärisen vuonna 1930 suunnittelema funkispiirteitä sisältävä valonheitinasema. Saaren vartiomiehillä oli käytössään puinen majoitusrakennus 1930-luvun loppuun saakka.

Uutta aikaa Suomen puolustuslaitoksessa edusti myös Länsi-Mustasaareen, Rannikkotykistön Kapitulanttikoulun alaisuuteen kesällä 1926 perustettu ensimmäinen ilmatorjuntayksikkö, *Kiinteä Ilmapuolustuspatteri*. Se uudelleennimettiin vuoden lopussa *Kiinteäksi Ilmatorjuntapatteriksi*.

Viipuriin perustettiin toukokuussa 1928 kaksi erillistä ilmatorjuntapatteria, Rannikkotykistörykmentti 2:n yhteyteen *2. Kiinteä Ilmatorjuntapatteri* ja hallinnollisesti Kenttätykistörykmentti 2:n alainen *Liikkuva Ilmatorjuntapatteri*. Erilliset patterit yhdistettiin sitten syksyllä 1930 *Ilmatorjuntapatteristoksi*.

Meripuolustuksen piiriin kuuluneissa varuskunnissa tehtiin 1920-luvun lopussa vain vähän uudisrakennustöitä. Edustavin esimerkki oli vuonna 1929 rakennettu Rannikkotykistörykmentti 3:n uusi aliupseerikoulu Käkisalmen **Vahtiniemessä**. Hirsinen aliupseerikoulu oli ajanmukainen sivukäytävällinen kasarmi, jossa oli valoisat ja tilavat tuvat, kuivaushuone sekä vesijohdoin varustettu pesuhuone. Sisään käytiin klassistisin pylväin kannatetun portaalin ali. Ikkunoissa oli puiset luukut, jotka suojasivat niitä läheisen rannikkopatterin ammunnasta syntyneeltä painevaikutukselta.

Määrärahojen puute esti Vahtiniemeen aiotun uuden talousrakennuksen ja saunan rakentamisen. Taloustoimet jouduttiin tekemään edelleen vanhassa ”pahvikasarmissa” tai aliupseerikurssin aikana ulkona kenttäkeittiössä.[111]

Itsenäisyyden ensi vuosikymmenen tilinpäätös

Rakennustoimiston yliarkkitehti Torsten Elovaara totesi toukokuussa 1929 tehdyssä haastattelussa, että Suomen kasarmioloja ei saataisi milloinkaan korjatuksi, mikäli määrärahat pysyisivät entisenlaisina. Majoitukseen oli edelleen käytettävä sellaisiakin rakennuksia, joita ei voitu pitää ihmisasunnoiksi kelpaavina. Kaikkia vanhoja puukasarmeja ei ollut mahdollista saada korjaamallakaan kunnollisiksi.

Elovaara jatkoi: ”Yhden vuosikymmenen mittaan ollaan siinä tilanteessa, että katot ovat lakanneet vuotamasta ja lämpö saatu pysymään sisäpuolellakin. […] Tässä kohden tuottavat suurimpia vaikeuksia puukasarmimme, jotka ovat saavuttaneet niin kunnioitettavan iän, että jos olisi mahdollisuus, ne olisi korvattava uusilla. […] Eipä siis ihme, että päällystö, joka tilanteen lähinnä tuntee ja joka siitä suoranaisesti kärsii, käyttää tilanteesta äärimmäisiä superlatiiveja. Paljon puheenaihetta antanut sairastilasto puhuu tästä kyllin selvää kieltä, niin että enempiä todistuksia ei tarvita.”

Valoa oli kuitenkin näkyvissä tunnelin päässä, sillä alkeellisimpien majoitusvaatimusten lisäksi oli terveydellisiä ja viihtyisyysvaatimuksiakin jo voitu ottaa huomioon. Puolustuslaitoksen rakentamisen laadukkuus oli tärkeää, sillä ”ei ole myöskään vähäksi arvioitava sitä vaikutelmaa, jonka kotiutettu asevelvollinen vuoden kruununvaatteita kannettuaan vie mukanaan sotaväestä. Jos hän on saanut asua kunnollisessa asunnossa, nukkua yönsä siistissä vuoteessa ja on syönyt nykyisen armeijan uusitun keittiön ruokaa, on varmaa, että hän reippain ja virkein mielin viimeisen kerran painaa lähtiessään kasarmitupansa oven kiinni, mielessään muisto vuodesta, jota hän jälestäpäinkin ilolla muistelee ja sitä valoisin värein kuvailee niille, jotka vuorostaan astuvat täyttämään velvollisuuttaan isänmaataan kohtaan.”[112]

”Korjausmäärärahat, niin suurilta kuin yhtenä summana tuntuvatkin, jakautuvat niin pieniin yksikköihin ja laajalle alueelle, että niiden aikaansaamat tulokset ovat heikosti havaittavissa. Esim. katot oli perin pohjin korjattava tai uusittava, samoin uunit, ovet ja ikkunat; permannot putoilivat kellareihin ja ilman aseita voi useissa puukasarmeissa mennä hirsiseinän läpi. Tiedän ainakin yhden tapauksen, jolloin eräs pidätetty karkasi päävartiosta hirsiseinän läpi.”

Torsten Elovaara, HS 15.5.1929.

TYYLIMURROKSEN AIKA 1930–1931

Uutta ja asiallista

Josif Stalinin johtama Neuvostoliitto oli Suomen yleisesikunnan 1930-luvun alun arvion mukaan suurin uhka maailmanrauhalle ja sivistykselle. Maa oli varustanut sotavoimiaan voimallisesti, mikä Moskovan liturgian mukaan tapahtui ainoastaan itsepuolustussyistä. Yleisesikunta kuitenkin katsoi, että jos ja kun Neuvostoliitto ryhtyisi toteuttamaan tavoittelemaansa maailmanvallankumousta, joutuisivat sen länsirajan nk. reunavaltiot ensimmäisinä kärsimään lukuisten tykkien, panssarivaunujen ja pommikoneiden tuhovoimasta.

Neuvostoliitto oli Suomen ainoa todennäköinen vihollinen ja sekä lukumäärällisesti että materiaalisesti täysin ylivoimainen. Suomella oli kuitenkin mahdollisuutensa, mikäli puolustuslaitos saisi käyttöönsä toivomansa voimavarat eikä maa joutuisi toimimaan aivan yksin – hyökkäys kohdistuisi Suomea laajemmalle alueelle ja/tai muilta mailta saataisiin sotilaallista tukea. Ennen ulkopuolisen avun perilletuloa Suomen oli kuitenkin pidäteltävä itäistä hyökkääjää kaikin mahdollisin voimin.

Maanpuolustuksen rahoituskysymyksistä puhuttaessa eduskunnan porvaripuolueilla ja sosialidemokraateilla oli laaja yksimielisyys ainakin siitä seikasta, että puolustuslaitoksen kasarmiolot oli parannettava terveydellisten vaatimusten mukaisiksi – tosin laitavasemmiston mukaan tämäkin oli katsottava ”sotaporvareiden ja sosialistifascistien” ”imperialistiseksi” sotavarusteluksi. Uusien varuskuntien perustamisen kannalta yksi eduskunnan 1930-luvun vaihteen tärkeimpiä päätöksiä oli lunastaa Rauhalan kartano laajoine tiluksineen kasarmialueeksi. Se sijaitsi Laatokan luoteisrannalla, Jaakkiman pitäjässä sijaitsevan Lahdenpohjan kauppalan alueella. Tämä lokakuussa 1929 sinetöity hankinta tuli parantamaan oleellisesti eräiden kaik-

Yllä ja alla: Puolustusministeriön teknillisen osaston Rakennustoimiston päällikkö, yliarkkitehti Torsten Elovaara ja toimiston arkkitehteja työssään. Kuvat julkaistu lehdessä Suomen Sotilas 7/1933.

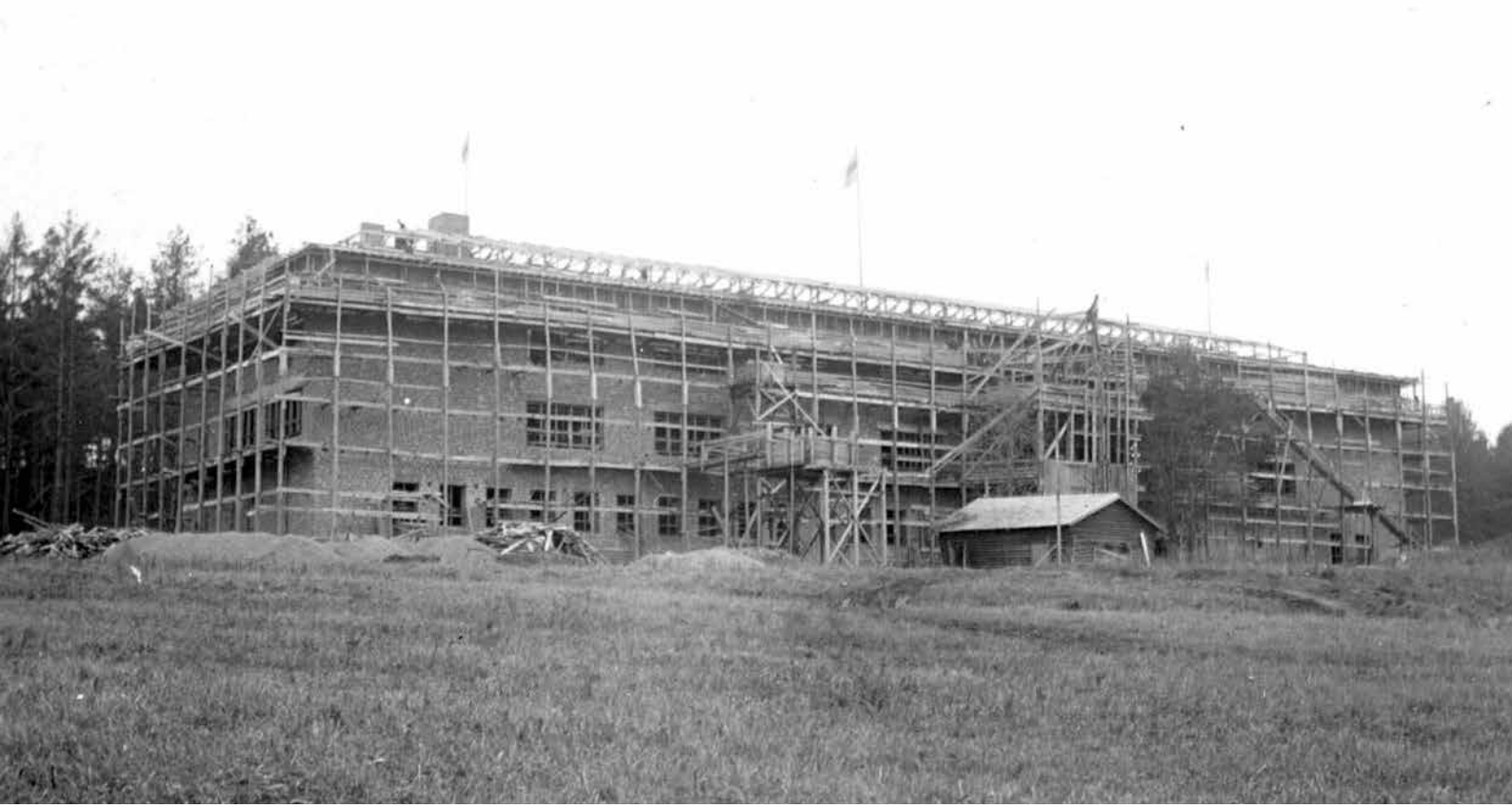

Rauhalan kasarmia rakennetaan lokakuun lopulla 1930. Lipuista päätellen meneillään ovat harjannostajaiset. KA PRL

Rakennustyöläisiä ja työnjohtoa Rauhalan kasarmityömaalla elokuussa 1930. KA PRL

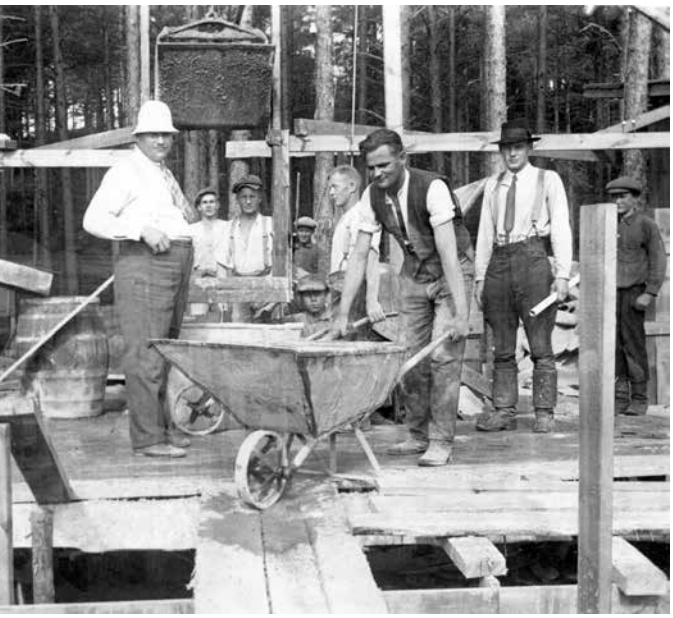

kein kurjimmista olosuhteista kärsivien joukko-osastojen, Rannikkotykistörykmentti 3:n ja Viipurin Rykmentin majoitusoloja.

Varuskuntarakentamisen laatuun ja kustannustehokkuuteen kiinnitettiin suurta huomiota. Jokainen uusi kasarmi esiteltiin lähes poikkeuksetta edeltäjiään paremmin suunnitelluksi ja miellyttävämmäksi asua. Puolustusministeriön teknillinen osasto pyrki standardisoimaan kasarmirakentamista 1920-luvun rakennushankkeista kertyneen kokemuksen myötä. Rakennusteknisten seikkojen lisäksi standardisointi koski mm. miehistötilojen, tupien, pesu- ja kuivaushuoneiden sekä luokkatilojen mitoitusta, kalusteita ja materiaaleja. Tämä ei ollut sinänsä mikään uusi ilmiö, ja esimerkiksi miehille varattu ”ilmatila” vastasi suurin piirtein venäläisiä 1910-luvun mitoitusperusteita.

Kasarmirakentamisen arkkitehtuurityyli muuttui 1930-luvun vaihteessa nopeassa tahdissa klassismista funktionalismiin. Teknillisen osaston Rakennustoimiston henkilökunnasta suuri osa oli nuoria, vastikään valmistuneita arkkitehteja, jotka olivat omaksuneet tämän ajanmukaisen tyylin opinnoissaan tai aiemmissa työpaikoissaan.

Puolustuslaitoksen vuonna 1928 tapahtuneesta vakinaistamisesta lähtien Rakennustoimistossa oli ollut ainoastaan kaksi vakinaista tointa, joita hoitivat yliarkkitehti Torsten Elovaara ja korjausasioihin keskittynyt arkkitehti Niilo Niemi. Toimistossa oli lisäksi palkattuna ylimääräisiä arkkitehteja, jotka tekivät kaikki uudisrakennusten suunnittelutyöt. Vuosina 1930–33 ylimääräisiä arkkitehteja oli seitsemästä kahdeksaan: 1920-luvun puolella aloittaneet Elsa Arokallio, Elsi Borg, Herbert Holmberg, Elis Hyvärinen, Kalle Lehtovuori, Olavi Sahlbom (v:sta 1932 Sortta) ja Ragnar Ypyä sekä vuonna 1932 palkattu Martta Martikainen. Ylimääräisten arkkitehtien määrä kasvoi vielä tästäkin vuosikymmenen puolivälin kaikkein vilkkaimman rakennuskauden aikana. Avustajina oli aluksi kesäisin, mutta myöhemmin ympäri vuoden muutamia arkkitehtiylioppilaita (jollainen myös Holmberg edelleen virallisesti oli).

Vuodet 1930–33 olivat Suomessa pulavuosia, jotka seurasivat maailmanlaajuista, vuonna 1929 alkanutta talouslamaa. Suuren työttömyyden helpottamiseksi valtio ryhtyi järjestämään nk. varatöitä. Ne toivat puolustusministeriölle mahdollisuuden kasvattaa rakennustoimintaansa huomattavasti laajemmaksi, kuin pelkillä valtion budjetissa korjaus- ja uudisrakennustöihin

varatuilla varoilla olisi ollut mahdollista. Rakentamismahdollisuuksiin vaikuttivat positiivisesti myös lama-ajan myötä alentuneet työ- ja materiaalikustannukset. Kesällä 1933 puolustusministeriöllä oli rakenteilla toistasataa uudisrakennusta ja yliarkkitehti Elovaara arveli Rakennustoimistonsa olleen maan suurin rakennussuunnittelutoimisto.

Puolustusministeriön teknillisen osaston henkilökuntaan kuului arkkitehtien lisäksi joukko rakennus-, kone-, sähkö- ja lvi-insinöörejä, joten kaikki rakennushankkeet voitiin suunnitella alusta loppuun itse. Suuremmat uudisrakennus- ja korjaustyöt joko kilpailutettiin ja annettiin urakalle tai, kuten yhä useammin oli asian laita, suoritettiin puolustusministeriön omana työnä. ”Puolustusministeriön rakennustyöt”, joiden työnjohtoon palkattiin omat rakennusmestarinsa, siirtyivät työmaan tultua valmiiksi yleensä välittömästi seuraavaan kohteeseen tai hoitivat useampaa työmaata samanaikaisesti.

Omat työmaat osoittautuivat urakkatöitä edullisemmaksi ja riidattomaksi vaihtoehdoksi. Näin oli etenkin kiireellisissä töissä, joissa työpiirustuksia tai -selityksiä ei välttämättä ehditty saada valmiiksi ennen töiden aloittamista, kuten kasarmitöissä usein oli asian laita. Puolustusministeriön mukaan myös rakentamisen laatu oli heidän omilla työmaillaan selkeästi urakkatyömaita parempi.

Rakennustoimiston arkkitehdit käyttivät 1930-luvulla kasarmien ajanmukaisuuden synonyyminä termiä ”uusasiallisuus”. Sen mukaisesti sisätilojen ”rakennusteknilliselle käsittelylle” oli olemassa kolme vaatimusta: hygieenisyys, asiallisuus ja aistikkuus. Hygieenisyys vaati suoria ja sileitä pintoja, kun taas käytännöllisyys ja kestävyys merkitsivät asiallisuutta. Oli kuitenkin tärkeää, ettei edellisistä kohdista ollut seurauksena synkkä ja tylsä askeettisuus, vaan yksinkertaisuudesta huolimatta hyvällä suunnittelulla, muodoilla ja väreillä saatiin aikaan myös yksilöllistä ja viihtyisää ”aistikkuutta”.

Esimerkiksi Rauhalan vuonna 1931 valmistunutta kasarmia esiteltäessä painotettiin juuri sen ”silmiä hivelevää yksilöllisyyttä ja viihtyisyyttä”. Tälle vastakohtana olivat Valkjärvelle vain muutamaa vuotta aiemmin valmistuneet, sommittelultaan, väreiltään ja sijoitukseltaan ”persoonattomat” kasarmit. Tämä heijasti sotilaskoulutuksessa, ainakin periaatteellisella tasolla, tapahtunutta muutosta, jonka myötä sotilaitten yksilöllisyyttä oli pyritty ottamaan huomioon, kehittämään ja tehostamaan.

Varuskuntarakennusten viihtyisyyttä paransivat funktionalismille tyypilliset suuret ja usein yhtenäisiksi, koko julkisivun pituisiksi ”nauhoiksi” liitetyt ikkunapinnat. Miehistötuvat ja muut asuinhuoneet pyrittiin suuntaamaan etelään ja länteen päivänvalon maksimoimiseksi. Maaseutuvaruskunnissa toteutettu rakennusten väljä mutta harkittu sijoittelu toi valoisuuden ja parhaiden näkymäsuuntien hyödyt myös miehistön nautittaviksi. Rakennusten asemoinnilla oli toisaalta sotilaallinen puolensa, sillä ilmapommitusten uhka oli 1930-luvulla jo merkittävä suunnittelukriteeri.

On huomattava, että vaikka valoisuuden merkitystä korostettiin ja rakennukset olivat ulkoa ja sisältä vaaleampia kuin edellisen vuosikymmenen puukasarmit, ne eivät yleensä olleet valkoisia. Julkisivuissa ja varsinkin sisätiloissa käytettiin laajaa väriskaalaa, joka rinnastuu mm. sveitsiläissyntyisen arkkitehdin Le Corbusierin vuonna 1931 julkaisemaan värioppiin. Käytännöllisyys otettiin huomioon maalaamalla kosketukselle ja likaantumiselle alttiit pinnat tummilla sävyillä ja käyttämällä sileitä pintoja. Helpomman puhdistettavuuden ohella sisäseinien ja -kattojen kiiltoasteilla oli tärkeä merkitys funktionalismin arkkitehtuuri-ilmeelle. Kumimatot ja -parketit sekä mosaiikkibetoni olivat ajalle tyypillisiä ja kestäviä lattiamateriaaleja.

Kasarmirakentamisen lisäksi puolustusministeriön uusasiallisuuden ja standardisoimismenetelmien näkyvimpiä esimerkkejä olivat suurimpiin varuskuntakaupunkeihin 1930-luvulla nousseet sotilassairaalat; Olavi Sahlbomin (Sortan) ja Elsi Borgin suunnittelemat Viipurin Neitsytniemen sotilassairaala, joka valmistui vuonna 1931, ja Helsinkiin vuosina 1934–36 rakennettu Tilkan sotilassairaala.[113]

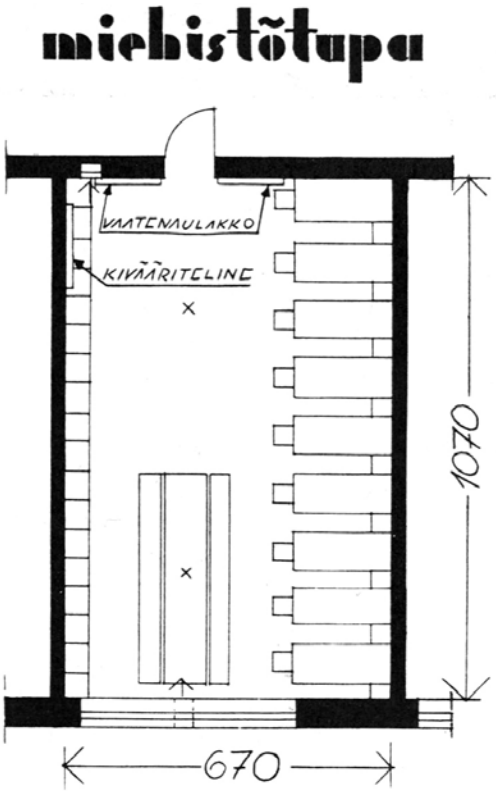

Yllä ja alla: Rakennustoimiston arkkitehdin Niilo Niemen Sotilashallinnolliseen Aikakauslehteen 11/1934 kirjoittamassa artikkelissa ”Kasarmirakennuksemme”, esitettiin mm. pohjapiirros ja kuva ”nykyaikaisesta miehistötuvasta”. Pohjapiirroksen tupa oli arkkitehti Herbert Holmbergin suunnittelemasta Jaakkiman Huuhanmäen kasarmista.

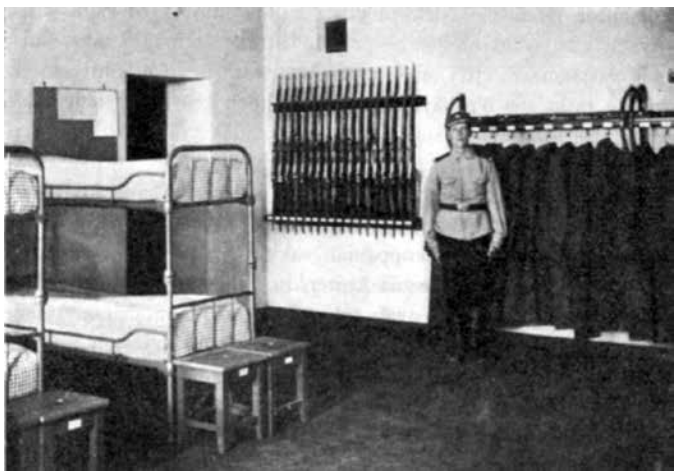

Rauhalan esikunta- ja päävartiorakennus evakuoinnin aikana maaliskuussa 1940. Kasarmialue vallattiin takaisin 9. elokuuta 1941. SA-kuva

Rauhalan kasarmi kesäkuussa 1942. SA-kuva

Rauhala

Itsenäisyyden alusta asti Rannikkotykistörykmentti 3:n esikunta sekä meri- ja toimituskomppaniat olivat joutuneet majoittumaan Sortavalan vanhalle kesäkäyttöön suunnitellulle reservikomppanian kasarmialueelle. Henkilökunta asui suurimmaksi osaksi kalliisti vuokralla kaupungin alueella.

Kaikki Sortavalaan sijoitetut toiminnot oli tarkoitus siirtää Rauhalan kartanon maille Lahdenpohjan kauppalaan. Se sijaitsi Viipurista Sortavalaan johtavan rautatien varrella ja nimensä mukaisesti pitkän lahden ja suojaavan saariston perukalla. Se oli rykmentin linnakkeisiin nähden keskeisellä paikalla ja lähellä 1920-luvulla perustettua Oiton saaren miina-asemaa.

Rannikkotykistörykmentillä oli 1920-luvun lopulta lähtien kaksi patteristoa. I Patteristo käsitti Karjalan kannaksen puoleisen rannikon patterit Taipale-joen Järisevänniemestä Käkisalmen Vahtiniemeen sekä Heinäsenmaan ja Konevitsan linnakesaaret. I Patteriston esikunta oli Konevitsassa, kun taas II Patteriston esikunta oli Laatokan toisella luostarisaarella Valamossa. Jälkimmäiseen patteristoon kuuluivat Valamon Niikkanan ja Rautaveräjän lisäksi pohjoisen Laatokan linnakesaaret Mökerikkö, Ristisaari ja Mantsinsaari sekä Lahdenpohjan sisääntuloväylää suojannut Kelpän patteri.

Lahdenpohjan kauppalan koillispuolella, Laatokan rannassa sijainneen Rauhalan kartanon vaikuttavin rakennus oli tähän päivään säilynyt, vuonna 1911 valmistunut tiilinen talousrakennus. Kartanon puinen päärakennus ja muita rakennuksia voitiin kunnostaa mm. upseerien asuntokäyttöön. Eduskunta päätti **Rauhalan** varuskunnan rakentamiseen tarvittavasta 5,9 miljoonan markan määrärahasta huhtikuussa 1930.

Arkkitehti Herbert Holmbergin suunnittelema kolmikerroksinen tiilikasarmi sijoittui Rauhalan entisen rantaniityn länsilaitaan ja sen viereen tasoitettiin kokoontumis- ja urheilukenttä. Kasarmissa oli majoitustilojen lisäksi ruokala, voimistelusali ja luokkatiloja, mm. miinaopetussali. Rakennuksen harjannostajaisia vietettiin lokakuussa 1930 ja se valmistui siten, että rykmentin toimitus- ja merikomppaniat pääsivät muuttamaan Rauhalaan kesällä 1931.

Rauhalan kasarmin vaaleaksi rapatut julkisivut edustivat klassismin ja funkiksen murrosvaihetta. Kahdessa ylemmässä kerroksessa olevien, Laatokan puoleisten miehistötupien ja metsän puoleisten sivukäytävien ikkunat olivat 1930-luvun tyyliin suuria ja vaakasuuntaisia. Sen sijaan alimman kerroksen ruokala- ym. tiloissa sekä pohjoispäädyssä oli sommittelultaan edellistä vuosikymmentä henkivät yksittäisikkunat. Päätyjen sivusisäänkäyntien funkishenkiset, puolipyöreät katokset oli varustettu klassistisilla pylväillä. Länsipuolen sisäänkäyntijulkisivussa oli symmetrisesti asetetut porrastornit, joiden yläreunassa oli klassistinen friisi.

Kasarmiaukean pohjoislaidalle rakennettiin kolmikerroksinen aliupseeritalo, joka valmistui samaan aikaan kasarmin kanssa. Siinä oli kaksi porrashuonetta ja yhteensä 12 huoneistoa. Aliupseeritalossa oli koruton, kuutiomainen, vaaleaksi rapattu ulkoasu, jossa ei ollut enää tietoakaan klassisistisista tyylipiirteistä. Siinä oli 1930-luvun myöhemmälle kasarmirakentamiselle tyypilliset lyhyet räystäät, laakea aumakatto ja vaakasuuntaiset, kolmiosaiset funkisikkunat.

Arkkitehti Elsa Arokallio suunnitteli kasarmin edustalle, Laatokan rannalle matalan harjakattoisen saunarakennuksen ja erilleen metsän siimekseen varuskuntasairaalan. Tiilinen, rapattu ja harjakattoinen sairaala muistutti pohjakaavaltaan Turkinsaaren sairaalaa, mutta oli siitä poiketen kaksikerroksinen. Sitä käytettiin Jaakkiman kunnan ja puolustuslaitoksen sopimuksesta myös siviilisairaalana.

Sairaalan ja kasarmin väliin rakennettiin vuosina 1932–33 rykmentin esikunta- ja päävartiorakennus. Elsa Arokallion ja Elsi Borgin suunnitteleman rakennuksen pääsisäänkäynnin yläpuolella kohosi rannikkotykistön tulenjohtotorneja muistuttava tähystystorni. Ulkoasu muistuttaa jossain määrin myöhemmin, 1930-luvun puolessa välissä ilmavoimien lentotukikohtiin ra-

Vastikään valmistunut Rauhalan aliupseeritalo eli ”Kihola”. KA PRL

”Tältä psykoloogiselta pohjalta asioita tarkasteltaessa kiintyy huomio siihen, että Valkjärven kasarmit ovat enempi persoonattomia sommittelultaan, väreiltään ja sijoitukseltaan. Rauhalassa tilanne kokonaan toinen. Tarkastajan huomio kiinnittyy siihen silmiä hivelevään yksilöllisyyteen ja viihtyisyyteen, joka Rauhalassa näyttää olevan huippuunsa saakka toteutettu. Sitä paitsi sijaitsevat kasarmit erinomaisen sopivassa ympäristössä maaseudulla.”

Kansanedustaja J. G. Ryynänen Laatokka-lehdessä 7.11.1931.

Rauhalan kasarmialuetta idästä päin katsottuna elokuussa 1943. Kasarmin oikealla puolella näkyy urheilukenttä ja sen takana metsikössä esikunnan torni. SA-kuva

Käkisalmen vuonna 1931 valmistunut kasarmi- ja ruokalarakennus. KA PRL

kennettuja teknillisiä rakennuksia. Matalan tasakattoisen päävartion jykevässä julkisivussa huomiota kiinnittivät arestikoppien kalteroidut pikkuikkunat.

Rannikkotykistörykmentti 3:n esikuntaa ei kuitenkaan voitu vielä siirtää Sortavalasta Rauhalaan, sillä alueella ei ollut riittävästi kantahenkilökunnan asuntoja. Esikunnan siirtoa silmällä pitäen sotaväen päällikkö esitti viimeistään vuodesta 1935 lähtien yhden 8 huoneiston upseeritalon ja yhden 16 perheen aliupseeritalon rakentamista Rauhalaan, mutta määrärahat saatiin vasta vuonna 1939 ja rakennukset jäivät sodan syttyessä keskeneräisiksi.

Rauhalan upseeritalo oli edelleen kehitetty versio Elsi Borgin alun perin vuonna 1934 Kiviniemeen ja Suur-Merijoelle suunnittelemista upseeritaloista, joita nousi useille muillekin 1930-luvun kasarmialueille. Upseeritalo, kuten muutkin Rauhalan varuskunnan tärkeimmistä rakennuksista ovat säilyneet tähän päivään, tosin osa raunioituneina.[114]

Käkisalmi ja Kauhava

Samoihin aikoihin Rauhalan kasarmin kanssa rakennettiin Savon Prikaatiin kuuluneelle Käkisalmen Jääkäripataljoonalle **Käkisalmen** vanhaan linnoitukseen uusi kasarmi- ja ruokalarakennus. Ilman kunnollista ruokalaa sinnitellyt Käkisalmi oli viimeisiä puolustusvoimien varuskuntia, jossa miehistö joutui nauttimaan ateriansa omissa tuvissaan. Uudisrakennuksen suunnitteli arkkitehti Elis Hyvärinen vuonna 1929 yhtenä ensimmäisistä töistään puolustusministeriön rakennustoimistossa. Se valmistui vanhan mielisairaalan luoteispuolelle ja vuoden 1931 alussa sinne voitiin siirtää prikaatin aliupseerikoulu Viipurista.

Käkisalmen kasarmin periaate oli samantyyppinen kuin Rauhalassa; 600 hengen ruokala keittiöineen oli ensimmäisessä kerroksessa ja kahdessa ylemmässä kerroksessa olivat miehistötuvat. Julkisivuiltaan vaaleaksi rapattu rakennus oli Rauhalan kasarmiin verrattuna selvemmin klassistinen pystysuuntaisine ikkunoineen ja voimakkaine kerroslistoineen.

Kauhavalle rakennettiin vuosina 1930–31 klassistinen Ilmailukoulun opetusosaston rakennus sekä upseerikerho. Ilmailukoulu edusti poikkeustapausta 1930-luvun varuskuntarakentamisessa. Sen suunnitteli Vaasassa toiminut arkkitehti *Matti Björklund* (1936 lähtien Visanti) Etelä-Pohjanmaan

Ilmapuolustusyhdistyksen tilauksesta. Tämän valtiolle suunnatun lahjoituksen syynä oli Linna-rakennusryhmän ahtaus koulutustarkoituksiin, mikä oli käynyt selväksi alusta asti. Björklundin laatimat piirustukset hyväksyttiin puolustusministeriössä vähäisin muutoksin ja koulun rakentamiseen saatiin varat vuoden 1930 tulo- ja menoarviossa.

Ilmailukoulurakennuksen työt aloitettiin kesäkuussa 1930 ja se otettiin vastaan helmikuussa 1931. Ulkoasultaan koulu muistuttaa aikakauden ”siviilikouluja”. Rakennuksessa oli opetusosaston toimistojen ja tavallisten luokkahuoneiden lisäksi sähkö-, radio-, ase-, moottoriopetus- ja puutyöhuoneet, voimistelusali, kirjasto sekä valokuvauslaboratorio ja säähavaintohuone. Tilat otti käyttöönsä aliupseeriohjaajakurssi, joka oli järjestetty ensimmäisen kerran Kauhavalla vuonna 1930, sekä ilmavoimien reserviupseerikurssi, joka saattoi näin syyskuussa 1931 aloittaa toimintansa erillään Haminan reserviupseerikoulusta. Koulutalon myötä ilmavoimien reservikoulutus saatiin kunnolliselle mallille.

Puolustusministeriön arkkitehdin Ragnar Ypyän suunnittelema Kauhavan upseerikerho rakennettiin samaan aikaan koulurakennuksen kanssa. Se edustaa aiemmin valmistuneiden upseeritalojen tapaan arkkitehtuuriltaan lähinnä 20-luvun klassismia, vaikka muutamissa vaakasuuntaisissa ikkunoissa on jo nähtävissä funkisvivahduksia. Upseerikerholle tyypilliset ruokailu- ja oleskelutilat olivat alakerrassa ja yläkerrassa oli poikamiesupseerien majoitustiloja.[115]

Kauhavan Ilmailukoulun opetusosaston uudisrakennus. Kuva julkaistu Aero-lehdessä 7/1931.

MERIPUOLUSTUS JÄREÄMMÄKSI 1931–1934

Läntisen Suomenlahden rannikkotykistö uudistuu

Koska venäläisten Helsingin edustalle ja läntiselle Suomenlahdelle jättämät rannikkolinnoitukset olivat niin laajoja, ajanmukaisia ja aseistuksensa puolesta voimakkaita, olivat rannikkotykistön, kuten muidenkin puolustuslajien uudisrakennus- ja varustustyöt keskittyneet 1920-luvun ajan pääasiassa Neuvostoliiton vastaiselle rajalle, itäiselle Suomenlahdelle ja Laatokalle.

Pääkaupunkia suojaavan linnoituksen lisävahvistamiseen ryhdyttiin kiinnittämään huomiota 1930-luvun alussa. Tarton rauhansopimuksen jälkeen aseistariisutusta Inon linnoituksesta oli otettu talteen järeitä 12 tuuman eli 305 mm:n kanuunoita (suomalainen mallimerkintä oli 305/52-O). Niiden sijoittamista olemassa oleviin tai kokonaan uusiin linnakkeisiin pohdittiin 1930-luvun vaihteessa. Tykeistä neljä päätettiin ensi alkuun asentaa Rannikkotykistörykmentti 1:n linnakkeille käyttäen hyväksi keskeneräisiksi jääneitä Mäkiluodon tykkitorneja. Niiden valmistuttua rakennettaisiin vielä kahden tykin asemat Rannikkotykistörykmentti 2:n alueelle Viipurin lahden suojaksi.

Meripuolustuksen esikunnan johdolla rannikkotykistöä uudistettiin 1930-luvun kuluessa monin muinkin tavoin, sekä koulutukselliselta että materiaaliselta kannalta. Erilaisten kokeilujen kautta vanhojen tykkien, erityisesti 6 tuuman eli 152 mm:n Canet -kanuunoiden kantamaa pystyttiin kasvattamaan huomattavasti. Vihollislaivojen etäisyyden mittaamiseen ja tulenjohtoon käytetty tekniikka ja menetelmät kehitettiin entistä korkeatasoisemmiksi, mikä mahdollisti aiempaa tarkemman ja yllättävämmän tulenavauksen. Uudistuksia tarvittiin erityisesti järeiden 305 mm:n kanuunoiden tulenjohdossa, jossa 1930-luvun kuluessa tehtiin yhteistyötä samanlaisia aseita venäläisiltä perineiden virolaisten kanssa. Suomen ja Viron yhteistyöllä voitaisiin Neuvostoliiton punalaivasto sulkea Suomenlahden pohjukkaan.

Ennen 1930-luvun uudistuksia oli rannikkotykistön järein tykkikalusto, neljä avoasemiin sijoitettua 305:mm:n kanuunaa 1. Erilliseen Rannikkotykistöpatteristoon kuuluvalla **Örön** saarella. Siellä tykit eivät kuitenkaan olleet sen aikaisen puolustussuunnittelun kannalta kovin tarkoituksenmukaisella paikalla. Örön tykit kunnostettiin vuonna 1930 saadun määrärahan turvin, mutta esimerkiksi saaren laituri haluttiin pitää niin hyvässä kunnossa, että ne voitaisiin tarvittaessa kuljettaa muualle. Öröllä oli myös 152 mm:n Canet-patteri ja venäläisaikainen kasarmialue oli edelleen käyttökelpoinen.

Oik.: Russarön kasarmi 1930-luvulla. SA-kuva

Erillisen Rannikkotykistöpatteriston Russarön kasarmin pääsisäänkäynti. KA PRL

Erillisen patteriston muut linnakkeet Turun saaristossa olivat **Utö** ja **Lypertö**. Jälkimmäinen linnake oli miehittämätön ja luovutettu Vankeinhoitohallituksen käyttöön. Siellä olleen varavankilan vanginvartija hoiti säilytyskunnossa ollutta 152 mm:n patteria ja varastoja. Patteriston esikunta oli Hangossa, jota sen tärkein linnake **Russarö** suojasi.

Russarön asuinolot olivat niin huonolla tolalla, että sotaväen sinne sijoittaminen oli ollut kyseenalaista. Uusi kasarmi sai rakennusmäärärahat vuonna 1931 ja rakennustyöt päästiin aloittamaan heinäkuun vaihteessa. Kolmikerroksisen tiilirakennuksen suunnitteli puolustusministeriön arkkitehti Ragnar Ypyä. Rauhalan kasarmin tapaan Russarön kasarmin alakerrassa oli ruokala- ja varastotiloja sekä kahdessa ylemmässä kerroksessa miehistötuvat oheistiloineen. Ypyä käytti maaston korkeustasoja hyväkseen siten, että pääportaan sijoituksen avulla länsipäädyn puolikerrokseen saatiin koottua molempien miehistökerrosten pesutilat. Käymälät olivat ulkona, sillä ulkosaarelta puuttui viemäriverkko. Leveitä sivukäytäviä käytettiin paitsi kokoontumis- ja liikuntasaleina, myös elokuvien katsomiseen.

Russarön kasarmi edusti funktionalismin periaatteita siten, että sisätilojen eri toiminnot muodostivat omat rakennussiipensä. Julkisivu oli vaaleaksi rapattu ja koruton. Pohjoispuolen sivukäytävän ikkunat muodostivat välipilarien ”sisäänvetojen” ansiosta visuaalisesti katkeamattomat nauhaikkunat. Muotojen ja värisävyjen mainittiin olleen ”viihtyisiä silmälle” ja kasarmi kaikin puolin uudenaikainen ja suurten ikkunapintojensa ansiosta valoisa.

Rannikkotykistörykmentti 1:n järeiden 305 mm:n tykkitornien rakennustyöt aloitettiin Mäkiluodolla ja Kuivasaarella kesällä 1931. **Mäkiluodolla** venäläisiltä keskeneräiseksi jäänyt 14 tuuman eli 356 mm:n tykkitorni rakennettiin loppuun ja muutettiin Inosta tuoduille pienempikaliiperisille tykeille sopivaksi.

Helsingin edustan uusien tykkien sijoituspaikaksi pohdittiin **Kuivasaaren** vaihtoehtoina myös Isosaarta ja Santahaminaa sekä kaksitykkisen tornin ohella Inon kunnostuskelpoisen avoasematykin hyödyntämistä. Isosaaren alava ja vesiperäinen maasto oli kuitenkin rakennusteknisesti hankalampi kuin kalli-

oinen Kuivasaari, kun taas taaempana olevaan Santahaminaan sijoitettaessa tykkien kantamasta olisi poistunut heti alkuun 4 kilometriä etulinjan saariin verrattuna. Kuivasaarelle päätettiin siirtää alkutekijöissään ollut Mäkiluodon toinen tykkitorni, sillä Inosta talteen otetuista 305 mm:n tykkitorneista puuttui eräitä välttämättömiä ja kalliita osia, jotka sotasaaliskeskusosasto oli myynyt romuksi. Kuivasaaren torni sijoitettiin vanhan 10 tuuman patterin yhteyteen. Rakentaminen kesti silti huomattavasti pitempään kuin Mäkiluodolla ja vaati enemmän mm. louhimis- ja betonivalutöitä.

Mäkiluodon ja Kuivasaaren tykkitornit valmistuivat siten, että edellisellä ammuttiin koelaukaukset kesällä 1933 ja jälkimmäisellä kaksi vuotta myöhemmin 1935. Paljon entistä pidempikantamaisten tykkien tulenjohdon mahdollistamiseksi oli rakennettava korkeita tulenjohtotorneja. Myös tulenjohdon viestiyhteyksiä ryhdyttiin kunnostamaan ja täydentämään ja ne keskitettiin betonisiin suojatiloihin nk. taistelukeskuksiin.

Molempien Rannikkotykistörykmentti 1:n patteristojen vastuulle tuli yksi uusi tykkitorni, I Patteristolle Mäkiluoto ja II Patteristolle Kuivasaari. Tämän lisäksi osaa vanhoista linnakesaarista pidettiin miehitettyinä. Toukokuusta 1933 lähtien rykmentin ruotsinkieliset varusmiehet sijoitettiin I Patteristoon ja suomenkieliset II Patteristoon. Kaksikielisyys merkitsi mm. sitä, että aliupseerikursseja oli järjestettävä kaksi ja kummallekin löydettävä omat majoitustilansa. Suomenlinnassa ollut entinen toimituskomppania muutettiin Keskuslinnoitukseksi, johon kuuluivat esikunnan lisäksi miina- ja toimituskomppaniat sekä Länsi-Mustasaarella ollut 1. Kiinteä Ilmatorjuntapatteri.

I Patteriston alueella miehitettyinä olivat **Ryssänkari** ja **Miessaari**. Niiden vanhoja kasarmeja oli kunnostettu, mutta erityisesti Miessaarella oli pulaa kantahenkilökunnan asunnoista. Mäkiluodon varuskunta oli rakennettava käytännössä uudelleen, mutta siihen saatiin varoja vasta vuosikymmenen lopulla.

II Patteriston saarista olivat miehitettyinä **Isosaari** ja **Itä-Villinki**. Isosaarelle rakennettiin vuosina 1932–33 uusi ruokalarakennus, joka oli pitkään ainoa merkittävä uudisrakennus rykmentin alueella. Ruokalan suunnitteli puolustusministeriön arkkitehti Martta Martikainen. Sen maantasokerroksessa oli ruokasali- ja keittiötilat sekä kellarissa muonavarastoja. Meripuolustuksen esikunnan teknisen toimiston päällikkö everstiluutantti Johan Lambert Rikama harmitteli kuitenkin joulukuussa 1932 suorittamassaan teknillisessä tarkastuksessa sitä, ettei rakennukseen oltu Russarön tapaan suunniteltu varastotiloja arvokkaimmille taisteluvälineille, kuten optisille etäisyysmittareille. Jatkossa jokaiseen rannikkotykistön uudisrakennukseen oli mahdollisuuksien mukaan otettava mukaan näiden laitteiden varastointi, sillä erillisten varastojen rakentamiseen ei määrärahoja ollut saatavissa.[116]

Arkkitehti Martta Martikaisen suunnittelema Isosaaren ruokala. Kuva julkaistu RT 1:n aliupseerikoulun kurssijulkaisussa 1936.

Laivastolaki alkaa vaikuttaa

Marraskuussa 1930 perustettiin *Merisotakoulu*, jonne keskitettiin meripuolustuksen upseeri- ja kanta-aliupseerikoulutus ilmavoimien Ilmailukoulun tapaan. Merisotakouluun liitettiin siten entinen Kadettikoulun meripuolustusosasto, Haminan Reserviupseerikoulun rannikkotykistölinja ja Länsi-Mustasaarella toiminut Meripuolustuksen Kapitulanttikoulu.

Merisotakoulu aloitti toimintansa jakautuneena Länsi-Mustasaarelle ja Katajanokalle. Sen pitempiaikaiseen käyttöön kunnostettiin vuonna 1935 Suomenlinnan **Pikku-Mustasaarella** ollut entinen sairaalarakennus (nyk. D13). Lääkintävarikkonakin toimineen rakennuksen muutostöistä vastasi puolustusministeriön arkkitehti Niilo Niemi. Muutossuunnitelmat oli laadittu jo Merisotakoulun perustamisen aikoihin.

Rannikkolaivaston laivanrakennusohjelman valmistumisen ja liikkuvan meripuolustuksen lisääntyneen merkityksen myötä meripuolustus nimettiin kesäkuussa 1933 uudelleen *merivoimiksi*. Merivoimien komentajana jatkoi eversti Väinö Valve. Rannikkolaivaston organisaatiota muutettiin siten, että lokakuusta 1933 lähtien siihen kuului **Katajanokan** Laivastoasemaa hoita-

Panssarilaivat Ilmarinen ja Väinämöinen Katajanokan laiturissa vuonna 1933. Pietinen/MV

neen satamakomppanian lisäksi kolme laivuetta: Panssari-, Sukellusvene- sekä Miina- ja vartiolaivueet. Vuonna 1935 ”modernisoitiin” Rannikkolaivaston käytössä ollut Katajanokan Merikasarmi. Sen läpikuljettavien tupahallien tilalle rakennettiin keskikäytävät ja ajanmukaiset 20 hengen tuvat sekä mm. ”hygieniset huoneryhmät”.

Katajanokan Laivastoaseman sijoitus oli ongelmallinen, sillä Helsingin katsottiin olevan aivan liian lähellä vihollisen, eli Neuvostoliiton laivaston ja ilmavoimien tukikohtia. Siten se oli alttiina äkkihyökkäyksille ja ilmapommituksille. Tämä korostuisi, jos Neuvostoliitto saisi vallattua Viron alueen. Laivastoaseman uudeksi sijoituspaikaksi kaavailtiin Turkua. Vihollisen oli paljon vaikeampi tehdä ilmahyökkäyksiä Turkuun ja sen laaja saaristo antoi satamalle luonnollista suojaa. Turun puolesta puhui myös mahdollisen yhteistoiminnan helpottuminen Ruotsin kanssa. Turussa sijaitsi maan suurin laivaveistämö, *Crichton-Vulcan*, joka oli rakentanut pääosan uusista aluksista ja kykeni myös parhaiten suorittamaan niiden tarvitsemat korjaukset.

Periaatepäätöksen Laivastoaseman siirrosta Turkuun teki huhtikuussa 1932 kenraali C.G.E. Mannerheimin johtama puolustusneuvosto. Keväällä 1931 uudelleen muodostettu puolustusneuvosto oli Tasavallan presidentin neuvottelukunta. Sillä oli 1930-luvun Suomessa puolustuslaitoksen korkein sana, kun määriteltiin puolustussuunnittelun suuria linjoja ja päätettiin hankinnoista. Puolustusneuvoston puheenjohtajan toimi oli räätälöity kenraali Mannerheimille, ja sillä varmistettiin hänen tuleva asemansa sodan ajan ylipäällikkönä.

Turusta ja tarkemmin ottaen sen länsipuolella sijainneesta Pansion niemestä tuli laivaston päätukikohta vasta maanlunastustoimenpiteiden ja huomattavan suurten rakennustöiden kautta. Niille ei ollut tiedossa määrärahoja vielä moneen vuoteen.[117]

Laatokan ja itäisen Suomenlahden rannikkolinnakkeet

Valamon **Niikkanassa**, Rannikkotykistörykmentti 3:n II Patteriston keskuksessa olivat majoitusolosuhteet kehittyneet ”sietämättömiksi”. Uuden kasarmin rakentaminen oli ollut jo pitkän ajan merivoimien ohjelmissa, mutta varoja ei tarkoitukseen oltu saatu. Vuonna 1934 uudisrakennustöihin saatiin viimein määrärahoja ja kasarmin suunnitelmat laati arkkitehti Ragnar Ypyä.

Niikkanaan syksyllä 1935 valmistunut kolmikerroksinen kasarmi muistutti pohjakaavaltaan Ypyän suunnittelemaa Russarön kasarmia. Pohjakerroksessa oli ruokala, kahdessa ylemmässä kerroksessa miehistötuvat sivukäytävien varrella ja omassa siivessään pesuhuoneet ym. ”hygieniset huonetilat”, käymälöitä lukuun ottamatta. Ulkoasu edusti jo täysfunkista nauhaikkunoineen ja pulpettikattoineen. Laatokka-lehden reportterin mukaan kasarmi oli niin komea, että sinne sijoitettu arestiputkakin oli ”viihtyisä kuin sanatorion vierailuhuone”.

Kasarmin lisäksi Niikkanassa olisi tarvittu myös mm uusi ulkokäymälä, miehistösauna, talli ja kahden perheen upseeriasunnot, mutta niille ei löytynyt rahoitusta enää 1930-luvun aikana. Silloisille hevosten ja kantahenkilökunnan majoituspaikoille oli kasarmilta matkaa 4–8 kilometriä, ja ne sijaitsivat eri puolilla Valamon saarta, mm. luostarin tiloissa.

Rannikkotykistörykmentti 2 keskittyi lokakuusta 1933 lähtien pelkästään Viipurin lahden puolustamiseen, kun sen läntisin patteristo Kotkan, Haminan ja Vironlahden edustalla erotettiin *2. Erilliseksi Rannikkotykistöpatteristoksi*. Rykmentin alueella ei 1930-luvun alkupuolella suoritettu suurempia uudisrakennustöitä, mutta **Saarenpään** rakennuskantaa täydennettiin Viipurin Tervaniemeltä siirretyllä hirsisellä talousrakennuksella.

2. Erillisen Rannikkopatteriston esikunta oli aluksi Kotkassa, mutta se siirtyi talvella 1934 **Haminaan**. Siellä sen miinakomppanian majoitustilaksi kunnostettiin Viipurin Rykmentiltä vapautunut Iso Ympyräkadun varren kasarmi ja muita rakennuksia.[118]

Yllä: Venäläisten vetäytyessään tuhoama Niikkanan uusi kasarmi syyskuussa 1942. SA-kuva

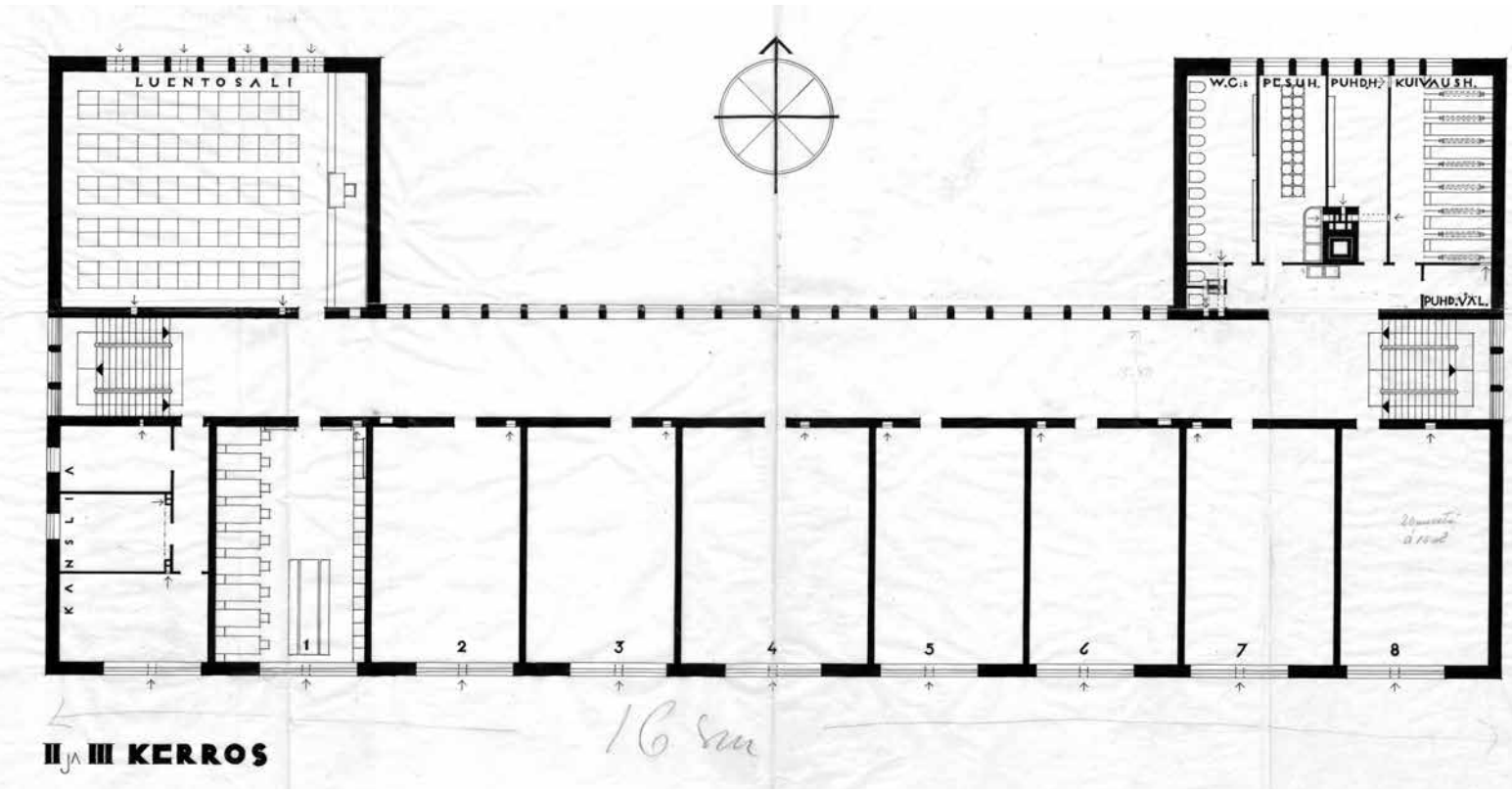

Yllä: Yksi Jaakkiman kasarmeista toukokuussa 1943. SA-kuva

Vas.: Viipurin Rykmentille rakennetun Jaakkiman kasarmin miehistökerrosten pohjapiirros heinäkuulta 1933, sign. arkkitehti Herbert Holmberg. KA PLM Karjala

Alla: Jaakkiman kasarmin miehistökerroksen sivukäytävä rakennusvaiheessa. KA PRL

VAKIINTUNEITA RATKAISUTAPOJA 1932–1934

Jaakkima

Viipurin Rykmentin pääosa pääsi vuoteen 1934 mennessä muuttamaan Haminasta uuteen varuskuntaansa. Se oli rakennettu Jaakkiman pitäjään, entisen Rauhalan tilan pohjoisosaan. Varuskunta-alue oli Paikjärven etelärannalla ja välittömästi Elisenvaarasta Sortavalaan vievän, Laatokan luoteisrannan suuntaisen rautatien itäpuolella. Sen aseman nimenä oli Huuhanmäki.

Viipurin Rykmentti kuului Laatokan pohjoispuolesta vastanneeseen 3. Divisioonaan, ja sille oli jo 1920-luvulla ostettu maa-alue Sortavalan pohjoispuolella sijaitsevasta Helylästä. Yleisesikunnassa oli kuitenkin 1930-luvun vaihteessa valmisteilla maavoimien uudelleenjärjestely, jonka seurauksena rykmentistä tulisi muiden rauhanajan armeijan joukko-osastojen rinnalla osa nk. suojajoukko-organisaatiota. Sodan syttyessä kaikki suojajoukot oli tarkoitus keskittää Karjalan kannakselle ottamaan vastaan Neuvostoliiton ensihyökkäystä. Helylä oli tältä kannalta katsottuna kaukana sekä itse alue oli sitä paitsi liian pieni, osin kallioinen ja osin saviperäinen.

Ensisijaisesti Rannikkotykistörykmentti 3:n käyttöön vuodenvaihteessa 1930 hankittu Rauhalan tila oli yli 100 hehtaarin kokoisena niin laaja, että sinne mahtui hyvin toinenkin rykmentti. Se sijaitsi suurin piirtein yhtä kaukana Kannakselta kuin Laatokan Karjalastakin. Vaihteleva maasto tarjosi puitteet niin maasto- kuin marssiharjoituksillekin, vaikka oltiin suhteellisen lähellä vilkasta Lahdenpohjan kauppalaa.

Lokakuussa 1931 Paikjärven ranta-alueen sopivuutta kävi katsastamassa puolustusministeriön kansliapäällikön, eversti Oiva Oleniuksen johtama retkikunta. Siihen kuului teknillisen osaston päällikön eversti Starkin ja yliarkkitehti Elovaaran lisäksi eduskunnan valtiovarainvaliokunnan puolustusjaoston jäseniä. Rakennuspaikka todettiin ”luonnonihanaksi ja terveelliseksi”, ehdottomasti sopivammaksi kuin Helylän alue. Niinpä eduskunnan Helylän rakentamiseen vuosina 1928–30 jo myöntämät 20 miljoonan markan määrärahat siirrettiin **Jaakkiman** kasarmitöiden ensimmäisen vaiheen – yhden pataljoonan kasarmien ja koko rykmentin talousrakennusten – aloittamiseen.

Jaakkiman aluetta raivattiin ja Rakennustoimistossa aloitettiin Herbert Holmbergin johdolla asemakaavoitus- ja rakennussuunnittelutyö syksyllä 1931. Rakennustyöt aloitettaisiin keväällä 1932 ja koko rykmentti oli aikomuksena saada uusiin kasarmeihinsa vuoteen 1934 mennessä, mikä ei kuitenkaan aivan toteutunut.

Kokonaiselle jalkaväkirykmentille tarkoitettu Jaakkiman varuskunta oli puolustuslaitoksen siihen mennessä suurin uudisrakennuskohde. Vuoden 1928 alusta alkaen jalkaväkirykmentin kokoonpano oli käsittänyt kaksi pataljoonaa, joista kummassakin oli kolme kiväärikomppaniaa. Tuolloin lakkautetun kolmannen pataljoonan esikunta muodosti henkilökunnan rykmentin aliupseerikouluun, joka näin vakinaistettiin. Rykmenttiin kuului lisäksi konekiväärikomppania ja esikunnan yhteydessä toimiva toimituskomppania, viesti- ja jalkaväkitykkiosastot sekä soittokunta.

Jaakkiman rakennusohjelmaan kuului yhteensä viisi kasarmia, joista toteutettiin lopulta vain kolme kahden komppanian (yht. 270 miestä) kasarmia pataljoonille. Rakentamatta jäivät kasarmi aliupseerikoululle, toimituskomppanialle ja soittokunnalle (110+70+13 henkeä) sekä kasarmi konekiväärikomppanialle, viestiosastolle ja jalkaväkitykkiosastolle (125+75+30 henkeä). Pataljoonien ja eri yksikköjen kasarmit oli määrä suunnitella erilaisiksi kunkin yksilöllisten tilantarpeiden mukaan, kuten oli laita venäläisten 1910-luvulla tarkkampujarykmenteilleen rakentamilla alueilla.

Jaakkiman kasarmialueen asemakaava perustui kahdelle risteävälle pääakselille: Rauhalan ja edelleen Lahdenpohjan suunnasta tulevalle etelä-pohjoissuuntaiselle päätielle, jota pitkin mm. linja-autot saapuivat, sekä Huuhanmäen aseman suunnasta tulevalle länsi-itäsuuntaiselle poikittaistielle, joka myötäili Paikjärven rantaa. Kasarmit ja keskeinen talousrakennus oli sijoitettu Lahdenpohjantien varteen. Poikittaistien länsipäässä, kauniin järvenrantaan laskevan laakson rinteillä oli nk. upseerikylä, kun taas itäpäässä uimarannan äärellä olivat miehistösauna ja aliupseerikylä. Teiden risteykseen sijoitettiin esikunta- ja päävartiorakennukset. Sairaalalle varattiin paikka ”alueen terveellisimmältä” paikalta, ranta-alueen keskiosassa olevalta 25 metriä korkealta Sikoharjulta.

Jaakkiman talousrakennus I. Vasemmalla näkyvät ovet vievät varusvarastoon ja niiden yläpuolella ruokasalin suuret ikkunat. Poikittaissiivessä oli ylimpänä keittiö, keskikerroksessa muonavarastot ja pohjakerroksessa pesula. Takana näkyy talousrakennus II, jonka kattilahuoneesta nousee pyöreä savupiippu. MV

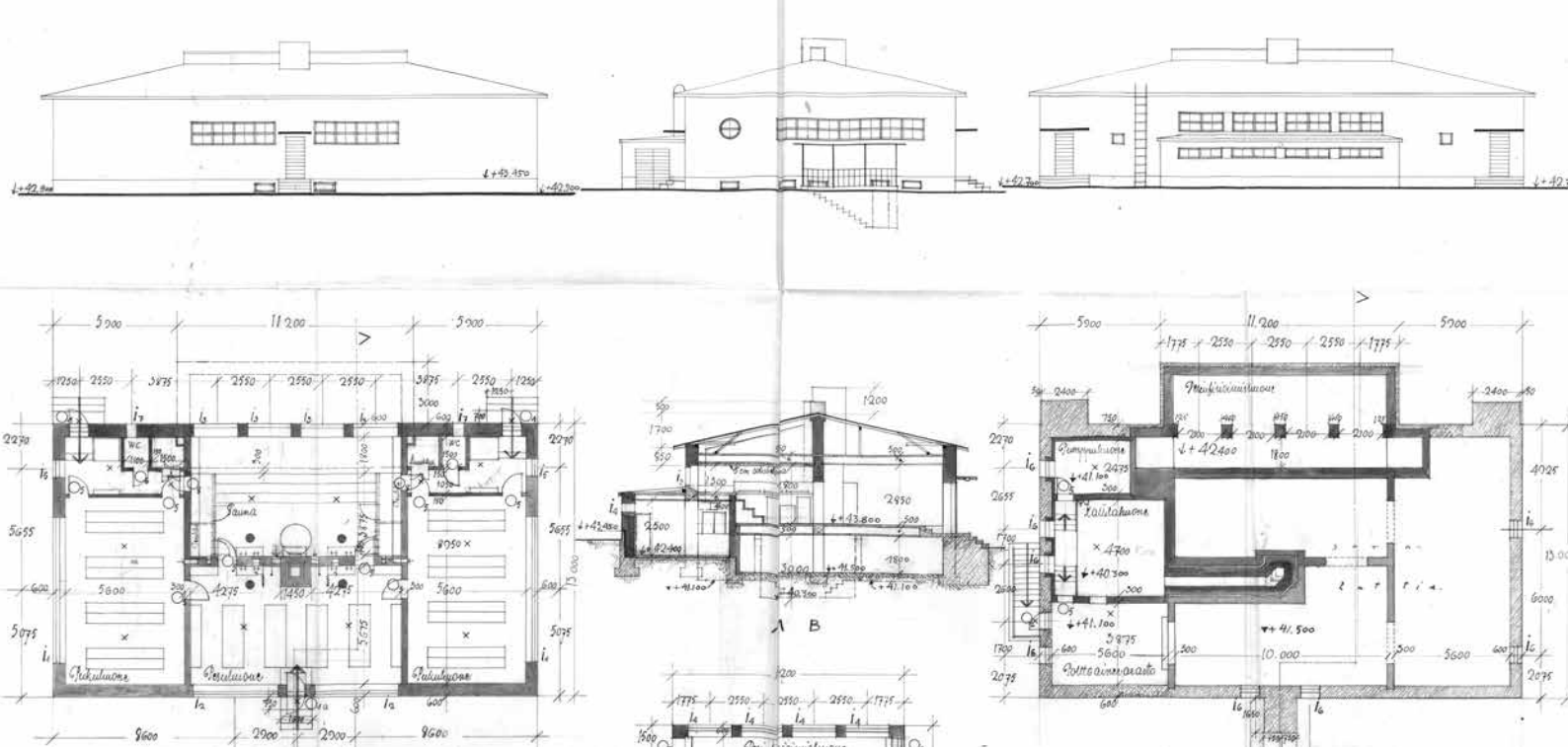

Jaakkiman miehistösaunan piirustus 15.8.1932, sign. arkkitehdit Herbert Holmberg ja Martta Martikainen. KA PLM Karjala

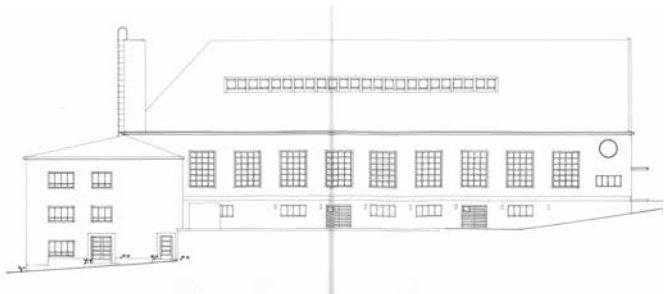

Yllä: Jaakkiman talousrakennuksen pohjoisjulkisivu (piirustuskopio v. 1942). KA PLM Karjala

Alla: Kiviniemen kasarmialueelle vuosina 1935–36 rakennettu talousrakennus, sign. arkkitehti Ragnar Ypyä 17.12.1934. KA PLM Karjala

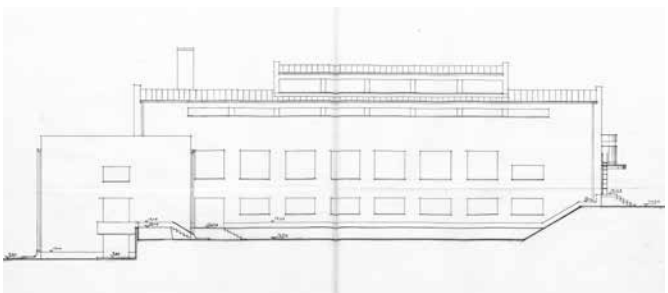

Arkkitehti Holmberg vastasi vuoden 1932 alkupuolella alkaneesta pataljoonien kasarmien yleissuunnittelusta, mutta työpiirustukset laati keväällä ja kesällä pääosin arkkitehti Martta Martikainen, joka siis oli tullut samana vuonna pysyvästi töihin Rakennustoimistoon. Samoin meneteltiin miehistösaunan kohdalla; Holmberg piirsi keväällä 1932 saunan pääpiirustukset ja Martikainen loppukesällä ja syksyllä pääosan työpiirustuksista. Sen sijaan Jaakkiman komean talousrakennuksen, johon sisältyi ruokalan lisäksi myös muona- ja keskusvarusvarastot sekä pesula, suunnitteli keväällä 1932 arkkitehti Ragnar Ypyä. Niin kasarmit, miehistösauna kuin talousrakennuskin toimivat – edelleen kehitettyinä – malleina lähes kaikille myöhemmin 1930-luvulla rakennetuille vastaaville varuskuntarakennuksille.

Jaakkiman kasarmit olivat kolmikerroksisia U-muotoisia tiilirakennuksia, joissa oli korkea punatiilinen aumakatto. Julkisivuiltaan ne edustivat siten edelleen klassismin ja funktionalismin murrosvaihetta, vaikka Holmbergin varhaisessa luonnoksessa olikin esitetty Russarön kasarmia muistuttava tasa- tai loiva harjakatto – sama muutos koski myös Ypyän suunnittelemaa talousrakennusta ja alun perin eri paikkaan suunniteltua päävartiota.

Kukin kasarmi oli tarkoitettu kahdelle komppanialle. Pohjakerroksen päädyissä oli komppanioiden omat sisäänkäynnit, luentosalit sekä varus- ja asevarastot. Keskellä olivat komppanian vääpelien kahden huoneen ja keittiön perheasunnot.

Kahdessa ylemmässä kerroksessa olivat identtiset komppanioiden majoitustilat. Kahdeksan etelänpuoleista tupaa majoittivat kukin kaksi ryhmää korpraaleineen eli 18 miestä. Keskimmäinen tupa oli muita leveämpi, sillä sitä oli tarkoitus käyttää myös oleskelu- ja lueskeluhuoneena. Holmbergin mukaan miehistötupien mitoitus, muodot ja sisustus olivat olleet koko rakennussuunnitelman määräävinä tekijöinä. Itäpäässä oli komppanian toimistotila, joka oli jaettu varsinaiseen kansliaan sekä komppanian päällikön ja aliupseerien huoneisiin.

Kerroksen päästä päähän ulottuva 4,5 metriä leveä käytävä tai aula oli käytettävissä harjoituksiin huonon sään aikana. Pohjoispuolen siivissä oli luentosali ja ”hygienialaitokset” eli kuivaus-, puhdistus- ja pesuhuoneet sekä wc:t. Miehistökerrosten huonetilojen ”teknillis-hygienisiin tosiseikkoihin” perustuva mitoitus ja sisustuselementit olivat puolustusministeriön nk. standardisoimistyön tuloksena syntyneitä ”vakiintuneita ratkaisutapoja”. Niitä

Jaakkiman kasarmialueen länsiosan laakson rinteille rakennettu ”upseerikylä” lokakuussa 1941. Oikealla näkyvät vuonna 1932 rakennetut esiupseerien talot, vasemmalla vuonna 1933 valmistuneet upseeritalot sekä vuonna 1934 rakennetun suuremman upseeritalon pohjoispääty. Puiden siimeksessä pilkottaa vuonna 1937 rakennettu upseeritalo. SA-kuva

hyödynnettiin hieman muunneltuina myös tulevissa kasarmirakennustöissä, vaikkakin tilojen keskinäisiä suhteita säädettiin tarpeen mukaan.

Jaakkiman talousrakennus oli pääosin kaksikerroksinen T-muotoinen tiilirakennus. Rykmentin varusvarasto ja ruokala olivat päällekkäin länsi-itäsuuntaisessa siivessä. Itäpään poikittaissiivessä sijaitsivat keittiö ja muonavarasto sekä kellarikerroksessa pesula. Talousrakennus oli sijoitettu rinteeseen siten, että länsipäädyn pääsisäänkäynnistä astuttiin suoraan 740 miehen ruokasaliin, kun taas varusvarastoon ja muihin tiloihin pääsi molemmille puolille rinteeseen tasoitetuilta terasseilta.

Kuten edellä mainittiin, Ragnar Ypyä esitti huhtikuussa 1932 laatimassaan talousrakennuksen luonnoksessa virtaviivaista tasakattoista funkisrakennusta, mutta kesän pääpiirustuksissa se oli päädytty kattamaan korkealla harjaka-

Arkkitehti Elsi Borgin suunnitteleman vuonna 1933 valmistuneen upseeritalon n:o 26 toisen kerroksen huoneistopohja lokakuulta 1933. KA PLM Karjala

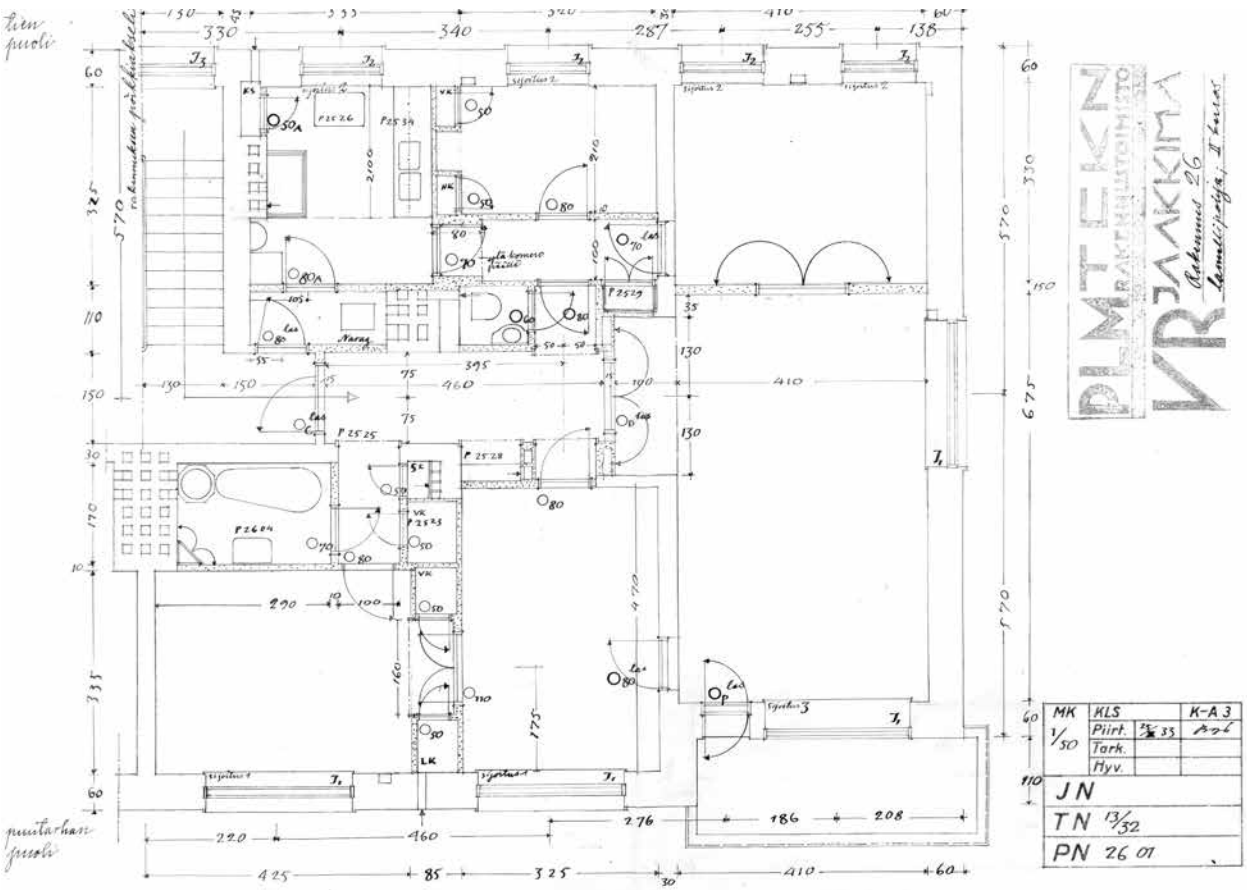

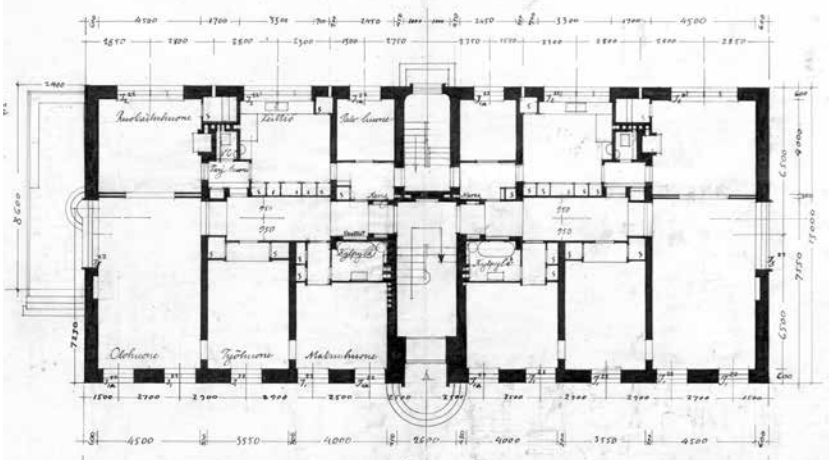

Oik.: Elsi Borgin laatima upseeritalon 22 maantasokerroksen pohjapiirros syyskuulta 1932. Rakennus on yllä olevassa kuvassa toinen oikealta. KA PLM Karjala

tolla. Myöhemmin Ypyä sai kuitenkin toteutettua talousrakennuksestaan myös funkisversion, kun Kiviniemeen rakennettiin vuosina 1935–36 lähes vastaava miehistöruokalarakennus. Se taas toimi mallina Elsi Borgin vuonna 1936 Immolaan ja edelleen vuonna 1938 Luonetjärvelle suunnittelemille talousrakennuksille.

Välittömästi Jaakkiman talousrakennuksen itäpuolella oli Holmbergin suunnittelema talousrakennus n:o 2, jossa oli verstastiloja sekä keskuslämmitys- ja voimalaitos. Syrjemmälle itään nousi talousrakennus n:o 3, joka käsitti aidatun pihan ympärille ryhmitetyt hevos- ja autotallit sekä kuormastovarastot.

Herbert Holmbergin ja Martta Martikaisen suunnitteleman miehistösaunan maantasokerroksessa oli kaksi symmetrisesti sijoitettua pukuhuonetta, joilla oli yhteinen peseytymishuone ja löylyhuone. Pukuhuoneiden sisäänkäyntien yhteydessä olevista luukuista likapyykit voitiin heittää kellariin sijoitettuun desifiointihuoneeseen. Samaa perusratkaisua käyttäen suunniteltiin sauna mm. vuonna 1936 Immolaan.

Jaakkiman upseeri- ja aliupseerialueiden suunnittelusta vastasi arkkitehti Elsi Borg. Hänen molemmille alueille suunnittelemansa kaksikerroksiset tiiliasuintalotyypit sekä aliupseerikylän yksikerroksinen puuasuintalotyyppi olivat ns. lamellitaloja. Yhdestä läpitalon tyyppihuoneistosta muodostuvia ”lamelleja” voitiin liittää toistensa perään halutun asuntojakauman aikaansaamiseksi. Kaksikerroksisten upseeri- ja aliupseeritalojen pohjakaavaa kehitettiin eteenpäin ja rakennettiin 1930-luvun kuluessa monille kasarmialueille. Puista aliupseeritalotyyppiä rakennettiin sellaisenaan ainakin Utin lentotukikohtaan.

Viipurin Rykmentillä oli tarve yhteensä 52 upseerihuoneistolle, joista kaikkia ei kuitenkaan toteutettu. Rakentamatta jäi mm. rykmenttiä komentavan everstin erillistalo, jossa olisi ollut viiden huoneen ja keittiön asunto. Upseeritaloja valmistui yhteensä kuusi ja niissä oli yhteensä 32 asuntoa.

Yllä: Neljän perheen aliupseeritalo Jaakkimassa 1930-luvulla ennen julkisivuverhoilun asentamista. Taustalla pilkottaa Paikjärvi. KA PRL

Alla: Jaakkiman aliupseerikylän lintuperspektiivikuva, jossa on mukana myös toteuttamattomia rakennuksia (ei pvm.). Pikkukuvassa toiseen päiväämättömään asemapiirrokseen kiinnitetyt värimallit talojen n:o 35–38 julkisivuverhoilun sävyistä. KA PLM Karjala

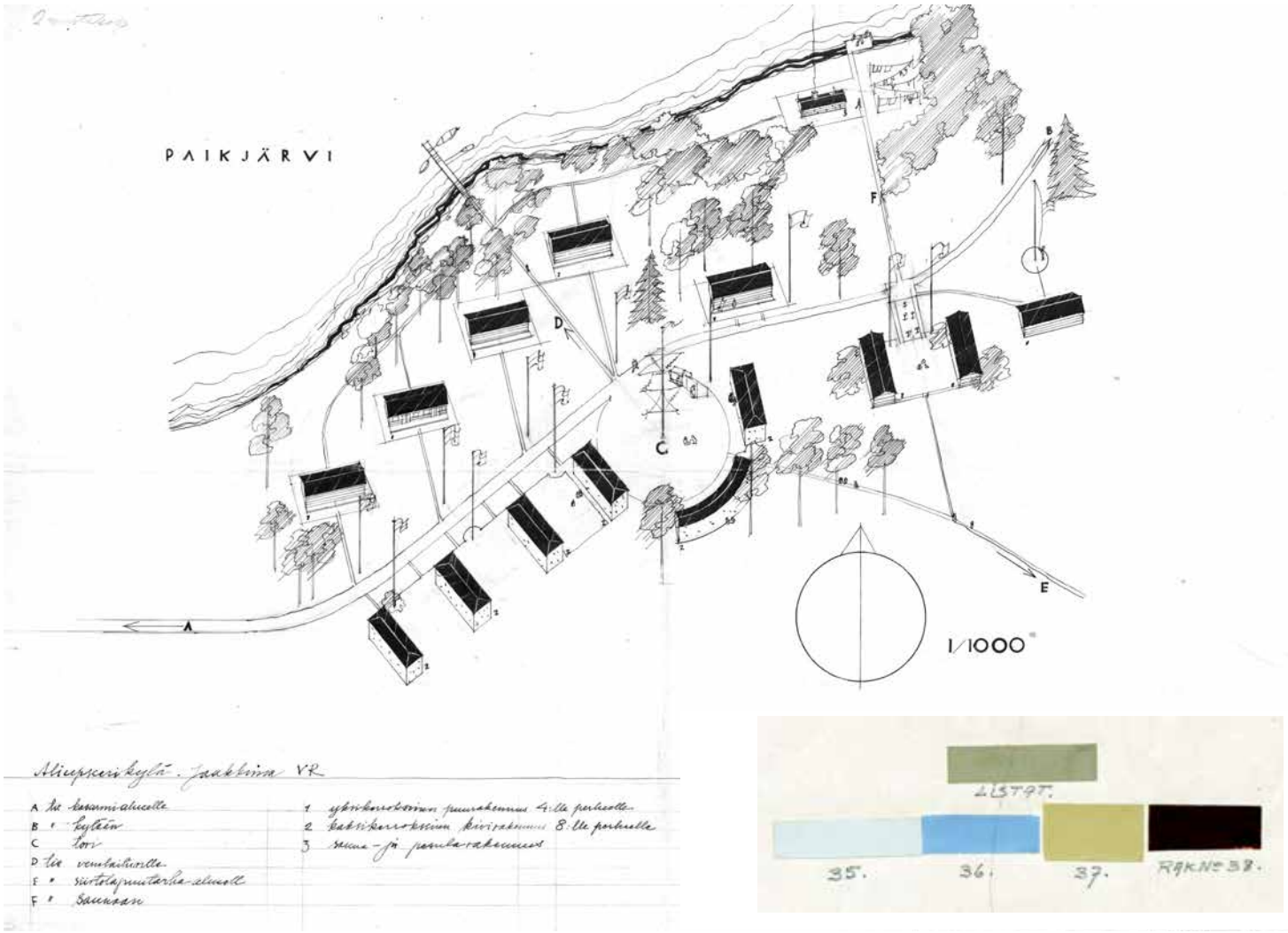

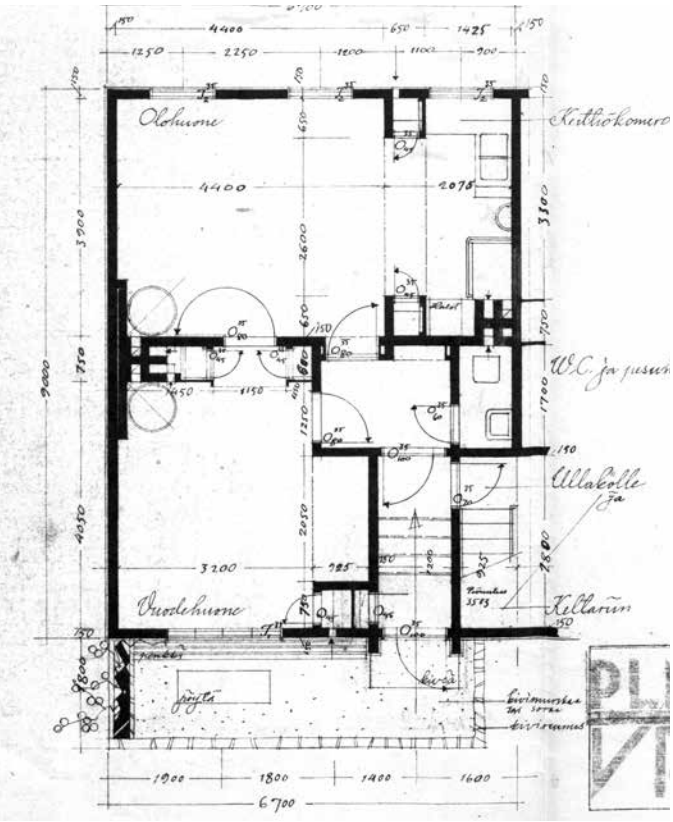

Yllä: Aliupseeritalon n:o 35 huoneistolamelli, Elsi Borg 24.10.1932. KA PLM Karjala

Alla: Viipurin Rykmentin esikunnan ja päävartion toteutusehdotus, arkkitehti Herbert Holmberg 24.11.1933. KA PLM Karjala

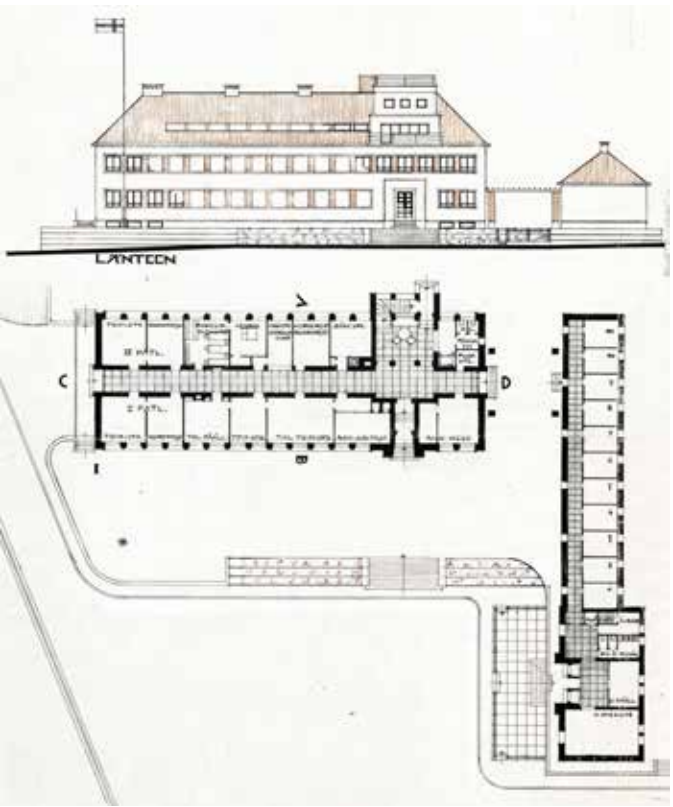

Kaksi enimmäistä upseeritaloa rakennettiin vuonna 1932 laaksomaisen upseerikylän itärinteeseen. Molemmissa oli neljä huoneistoa yhden porraskäytävän yhteydessä. Neljän huoneen, keittiön ja palvelijanhuoneen käsittäneet asunnot oli tarkoitettu majureiden ja kapteenien eli lähinnä esikuntaupseerien, pataljoonan komentajien ja komppanianpäälliköiden käyttöön.

Niitä vastapäätä, upseerikylän länsirinteeseen vuonna 1933 valmistuneissa kahdessa talossa oli kummassakin neljä kolmen huoneen, keittiön ja palvelijanhuoneen asuntoa hierarkiassa alempana oleville upseereille ja sotilasvirkamiehille. Vuonna 1934 viereen rakennettiin suurempi, kahdeksan huoneiston upseeritalo. Vuosina 1936–37 rakennetussa kahdeksan asunnon talossa käytettiin hyväksi samoihin aikoihin valmistuneiden Kiviniemen, Suur-Merijoen, Immolan ja Kauhavan upseeritalojen piirustuksia. Upseerikylään suunniteltuista muista rakennuksista toteuttamatta jäivät upseerikerho sekä sauna ja pesula.

Aliupseerihuoneistoja Viipurin Rykmentti tarvitsi yhteensä 107, johon sisältyivät valmistuneissa kasarmeissa olleet kuusi komppanianvääpelin asuntoa. Elsi Borg suunnitteli Jaakkimaan kahdentyppisiä aliupseeritaloja, joissa oli yhteensä 60 asuntoa. Yksikerroksisia neljän huoneiston puutaloja rakennettiin kahdeksan vuosien 1932–33 aikana. Kaksikerroksisia tiilitaloja rakennettiin kolme, joista kaksi kahdeksan asunnon käsittävää valmistui vuosina 1933–34 ja viimeinen, Immolan piirustuksilla tehty 12 asunnon talo vuonna 1937. Aliupseerikylään valmistui vuonna 1933 myös Ragnar Ypyän suunnittelema sauna- ja pesutuparakennus.

Puiset aliupseeritalot koostuivat lamelleista, joissa oli asuinhuone ja keittiö. Rakennustoimisto kutsui niitä tupa-kamarihuoneistoiksi, jotka oli suunniteltu ”maaseutuolosuhteiden mukaan”. Jokaisessa asunnossa oli oma kellari ja ullakkotila. Tuvat suunnattiin joko järvelle tai ilta-aurinkoon ja kamarit jokaisen talon luona oleville lasten leikkipaikoille. Lamelleja voitiin yhdistää peräkkäin useampiakin – Utissa on samojen piirustusten mukaan tehty kuuden asunnon talo.

Aliupseeritalojen pääjulkisivuissa oli vaakasuuntaisia funkisikkunoita ja sisäänkäynneissä korostetun pystysuuntaiset portaalit. Ulkomaalauksesta on säilynyt suunnitelma, jonka mukaan jokainen talo maalattiin yksilöllisesti. Värit vaihtelivat sinisestä sinisen-, vihreän- ja keltaisenharmaaseen sekä punaiseen listavärin ollessa kaikissa harmaanvihreä.

Kahden vuonna 1934 valmistuneen kaksikerroksisen tiilisen aliupseeritalon julkisivuissa käytettiin samanlaisia funkiselementtejä kuin puisissakin. Kahden huoneen ja keittiön asunnot olivat kahden porrashuoneen yhteydessä.

Jaakkiman keskeisin rakennus oli Herbert Holmbergin suunnittelema, vuosina 1933–34 rakennettu esikunta ja sen vieressä ollut erillinen, mutta samaan sommitelmaan kuulunut päävartio. Ulkoarkkitehtuuriltaan ne seurasivat kasarmien ja talousrakennuksen linjoja. Molemmissa oli korostetun komeat sisäänkäyntiportaalit ja monumentaaliset ulkoportaat.

Esikunnassa oli kaksi pääkerrosta. Rykmentin esikuntatilat jakautuivat molempiin kerroksiin ja alemmassa oli lisäksi I ja II Pataljoonien komentajien sekä Jaakkiman sotilaspiirin toimistotilat. Pääporrashuoneen yhteydessä olleen tornin kolmannessa kerroksessa oli luentosali ja ylimmällä tasolla ullakolla olleen viestikyyhkyslakan toimisto ja muonavarasto. Kellarin pohjoispäädyssä oli paloasema, johon kuului ruiskuasema ja kaksi autotallia sekä porrastornin yhteydessä ollut letkujen kuivaustila.

Esikunnan valmistuminen syksyllä 1934 päätti Jaakkiman ensimmäisen rakennusvaiheen. Koko rykmentille oli valmistunut esikunta- ja talousrakennuksia, mutta kasarmeja ja kantahenkilökunnan asuntoja jäi puuttumaan. Haminasta pääsi muuttamaan noin 4/5 Viipurin Rykmentistä miehistöstä, mutta he joutuivat asumaan huomattavasti tarkoitettua ahtaammin. Alueelle valmistui 1930-luvun lopulla kahden edellä mainitun asuintalon lisäksi vielä sairaala, joka oli joutunut siihen asti toimimaan kolmessa miehistökasarmin tuvassa ja luentosalissa.

Jaakkiman varuskunnan rakennuksista suurin osa on säilynyt tähän päivään, tosin osin rajustikin muutettuina. Kasarmit ja talousrakennukset ovat osin raunioina.[119]

Hiekkala ja ilmavoimien kehitysohjelma

Ilmavoimat oli 1930-luvun alussa jatkuvassa kehitys- ja muutostilassa. Lentokonetilanne oli huono. Epäonnistuneita ja kalliita virhehankintoja tehneen ilmavoimien komentajan eversti Väinö Vuoren esikuntineen ei katsottu enää olevan pätevä päättämään aselajinsa asioista. Puolustusministeriö asetti syksyllä 1931 toimikunnan tutkimaan tehtyjä hankintoja sekä ilmavoimien sotavalmiutta ja oloja yleensä. Vuoden 1932 alussa valmistuneen ”Ilmavoimien kehitysohjelma 31”:n laati ilmavoimien esikunnan sijaan yleisesikunnan ilmapuolustusupseeri, everstiluutnantti Aarne Snellman.

Konehankintojen ja organisaatiomuutosten lisäksi kehitysohjelmassa esitettiin ilmavoimien vahvuudeksi kaikkiaan 17 lentolaivuetta. Avoimeksi jäi kysymys niille tarvittavista uusista lentotukikohdista. Laivueiden sijoituspaikkakysymys oli sikäli teoreettinen, että kehitysohjelman mukaisen 220 taistelukoneen sijaan ilmavoimilla oli vuoden 1932 alussa ainoastaan 14 käyttökuntoista, sotatoimiin kykenevää lentokonetta. Laivueita oli seitsemän, mutta niissä oli vain muutamia lentokoneita ja nekin pääasiassa koulutuskäyttöön sopivia.

Ilmavoimien tilaa tutkineen komitean mukaan ainoat sotatoimikelpoiset maalentokoneet vuoden 1932 alussa olivat kahdeksan Aero-tiedustelukonetta Utissa ja yksi Suur-Merijoella sekä Uttiin sijoitetut neljä *Gloster Gamecock* -hävittäjää ja yksi *Fokker*-tiedustelukone. Brittiläisiä Gamecock-koneita valmistettiin 1930-luvun vaihteessa lisenssillä 15 kpl, mutta niistä vain muutama oli käyttökunnossa.

Ilmavoimien konehankinnat olivat 1920-luvulta asti keskittyneet kellukekoneisiin. Meritoimintakonekantaa oli 1930-luvun vaihteessa uusittu *Blackburn Ripon* -torpedokoneilla, joiden varustus, torpedoista puhumattakaan, oli puutteellinen. Lisäksi hankittiin matkustajakoneiksi suunniteltuja *Junkers*

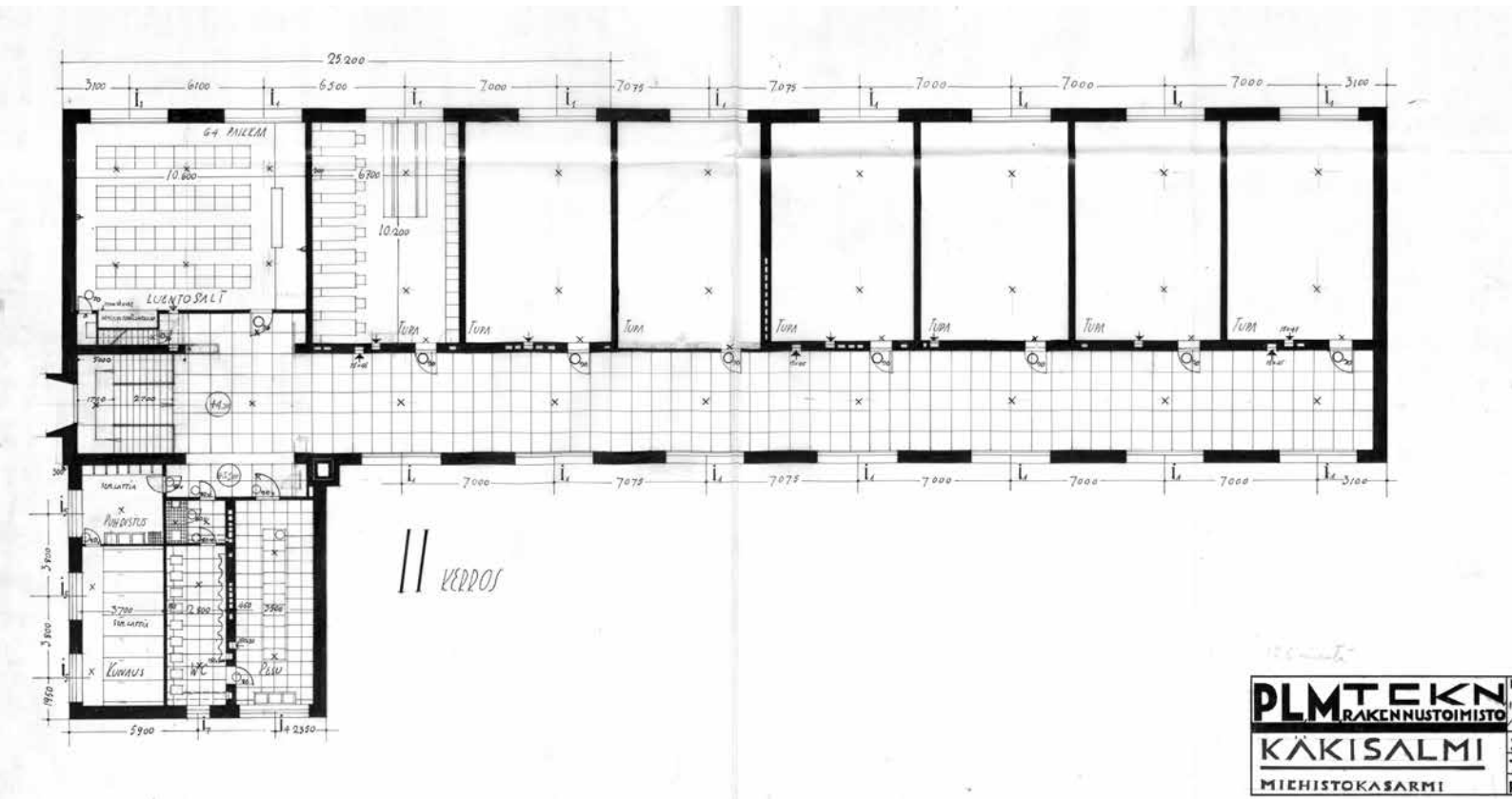

Arkkitehti Elsa Arokallion suunnitteleman Käkisalmen Hiekkalan kasarmialueen kasarmin toinen kerros (kopio, ei pvm.). KA PLM Karjala

Hiekkalan kasarmi 1930-luvulla. Meneillään on Karjalan Kaartin Rykmentin harjoitus. Ovesta oli pääsy kasarmin alakerrassa sijainneeseen ruokalaan. MV

Hiekkalan kasarmin toisen kerroksen sivukäytävä. MV

K43 -koneita, joiden ajateltiin toimivan pommikoneinakin. Kummankaan konetyypin ei katsottu kelpaavan sotatoimiin.

Kenraali Mannerheimin johtamassa puolustusneuvostossa käsiteltiin yhden uuden maalentoaseman sijoituskysymystä toukokuussa 1932. Vaihtoehtoina olivat ilmavoimien suunnitelmissa jo pitkään esiintynyt Käkisalmi Laatokan rannalla tai sieltä 50 kilometriä sisämaahan päin sijaitseva Immalanjärven ranta-alue Vuoksenniskalla. Vaihtoehdon etsiminen Käkisalmelle johtui Laatokan suunnasta tehtävän yllätyshyökkäyksen pelosta. Kysymys ratkaistiin Mannerheimin kannattaman Immalan (myöh. Immola) hyväksi.

Käkisalmen pohjoispuolella ollutta **Hiekkalan** varalaskupaikkaa oltiin kuitenkin jo ryhdytty muuttamaan vakituiseksi lentoasemaksi. Vaikka Immola todettiin puolustusneuvoston lisäksi myös sotaväenpäällikön ja puolustusministerin toimesta paremmaksi vaihtoehdoksi, solmi puolustusministeriö silti urakkasopimuksen Hiekkalan lentokenttärakennuksista ylimmän sotilasjohdon tietämättä.

Puolustusministeriön teknillisen osaston Rakennustoimistossa laadittiin kesän ja syksyn 1932 aikana suunnitelmat Hiekkalaan sijoitettavan maayhteistoimintalaivueen kasarmista, esikunnasta ja lentokonehallista. Rakennukset valmistuivat vuoden 1933 aikana.

Käkisalmen kaupunkialueen pohjoispuolella ollut Hiekkalan lentokenttä on säilynyt tähän päivään melko avoimena, mutta neuvostoliittolaiset räjäyttivät kaikki rakennukset lähtiessään sieltä jatkosodan alussa 1941. Käkisalmelta pohjoiseen Hiitolaan johtavalta maantieltä poikkesi kasarmialueelle viivasuora tie, joka vei suoraan esikunnan pääovelle. Esikunta oli kaksikerroksinen noppamainen tiilitalo, jonka sisätilat ryhmittyivät keskikäytävän varrelle. Sen luonnokset ja kaikki työpiirustukset laati arkkitehti Elis Hyvärinen, mutta lopullinen pohjaratkaisu ja klassistiset julkisivut marraskuulta 1932 olivat Olavi Sortan signeeraamia.

Elsa Arokallion suunnittelema Hiekkalan kaksikerroksinen kasarmi oli monitoimirakennus Russarön, Käkisalmen ja Niikkanan tapaan, joita se muistutti myös julkisivuiltaan. Pohjakerroksessa oli ruokala, varus- ja asevarastot sekä vääpelin asunto. Yläkerrassa oli sivukäytävän varrella seitsemän 18 miehen tupaa ja luentosali sekä omassa siivessään pesu-, wc-, kuivaus- ja puhdistustilat.

Ilmavoimien komentaja eversti Väinö Vuori ja muu ilmavoimien esikunta vaihdettiin syksyn 1932 kuluessa toisiin miehiin. Kenttätykistörykmentti

3:een siirretyn Vuoren tilalle tuli saman joukko-osaston entinen komentaja eversti *Jarl Lundqvist*. Aarne Sihvoa seurasi sotaväenpäällikkönä vuonna 1933 kenraalimajuri *Hugo Österman*. Hän signeerasi ilmavoimien ”12-laivueen osaohjelman 1934–38”. Siinä mainittiin, että Käkisalmeen ohjelman vastaisesti valmistuneista rakennuksista ilmavoimat saattoi tilapäisesti käyttää vain lentokonehallia, muut jäisivät armeijan käyttöön. Tämän ja lukuisten muiden epäonnisten tapausten johdosta ilmavoimien hankinnat siirrettiin uuden komentajan eversti Lundqvistin esityksestä puolustusministeriön Ilmailutoimistosta ilmavoimien esikunnan tehtäviksi.[120]

Lentoasemia

Ilmavoimien oloja vuosina 1931–32 tutkinut toimikunta kiinnitti huomiota myös kasarmioloihin. Niissä oli sen mukaan tapahtunut huomattava parannus viimeisten kymmenen vuoden aikana ja olot olivat ”kutakuinkin siedettävät”. Huomautuksia sai mm. Kauhavan Linnarakennuksen liiallinen monimutkaisuus – yksinkertaisempaa ja selväpiirteisempää arkkitehtuuria käyttäen olisi toimikunnan mielestä todennäköisesti voitu päästä edullisempaan ratkaisuun. Turkinsaaren lentoasema oli ahdettu aivan liian pienelle alueelle, joka oli sodanaikaisella operaatioalueella ja liian lähellä Viipuria, yhtä vihollisen tärkeimmistä pommituskohteista. Rakennuksia ei oltu pystytty hajauttamaan maastoon ja niiden katot näkyivät kirkkaalla ilmalla ainakin 50 kilometrin päähän itään, Perkjärven varakentältä lentoon lähdettäessä.

Ilmavoimien vanhojen lentoasemien kasarmioloja parannettiin vuosina 1932–33 lisärakennustöillä. Kuten edellä mainittiin, **Uttiin** rakennettiin kaksi puista aliupseeritaloa Jaakkiman piirustusten mukaan. Toinen käsitti neljä ja toinen kuusi huoneistolamellia. Talot sijoitettiin vuonna 1932 valmistuneen puisen aliupseerikerhon pohjois- ja eteläpuolille. Kerhon suunnitteli Elis Hyvärinen ja se muistutti pohjaratkaisultaan Kauhavalle 1929 valmistunutta kerhoa, mutta oli sitä suurempi. Uttiin siirrettiin kesäkuussa 1932 Viipurista Ilmavoimien Aliupseerikoulu.

Samaan aikaan Uttiin rakennettiin myös Ragnar Ypyän suunnittelema kaksikerroksinen puinen upseeritalo, jolle oli varattu paikka jo vuoden 1924 asemakaavassa. Talon suunnitelmat oli laadittu alun perin jo vuoden 1929 alussa, mutta nyt niitä ajanmukaistettiin funkishenkisiksi mm. ikkunaaukotuksen ja komean pääportaalin osalta. Varsinaisesta kasarmialueesta selvästi erilleen rakennettiin Elsa Arokallion suunnittelema tiilinen sairaala. Se muistutti ulkohahmoltaan ja sisätiloiltaan Arokallion aiempia Turkinsaaren ja Rauhalan sairaaloita. Sortavalan **Kasinhäntään** taas rakennettiin Martta Martikaisen suunnittelema aliupseeritalo vuosina 1933–34.

Toukokuussa 1933 laaditun ilmavoimien 12 lentolaivueen osaohjelman oli määrä nopeuttaa aiemmin suunnitteilla olleen 17 laivueen kokonaisohjelman toteuttamista; ilmavoimat oli saatava mahdollisimman pian toimintakykyisiksi. Seuraaville viidelle vuodelle määriteltiin aikataulu kahden uuden lentoaseman (kokonaisohjelman kolmesta) ja viiden uuden lentolaivueen perustamiseksi. Osaohjelmaan sisältyi kaksi kevyttä kaukotoiminta- eli pommikonelaivuetta (kolmesta) ja yksi raskas kaukotoimintalaivue (kolmesta). Lentoasemat ja laivueet saivat uudet numerotunnukset, jotka korvasivat siihen asti käytössä olleet hankalan pitkät ja sisällöltään tarpeettoman ilmaisevat nimet.

Ilmavoimien joukkoyksiköistä muodostettiin heinäkuussa 1933 kuusi lentoasemaa. Käsite lentoasema tarkoitti lähinnä hallinnollista yksikköä, kun taas taktillisena yksikkönä oli lentolaivue. Utista tuli nyt *Lentoasema 1* (LAs.1), sen maatiedustelulaivueesta *Lentolaivue 10* (LLv 10) ja hävittäjälaivueesta *Lentolaivue 24*. **Santahaminasta** tuli *Lentoasema 2* ja sen meritiedustelukoneet muodostivat *Lentolaivueen 36*. Kasinhäntään muodostettiin vastaavasti *Lentoasema 3* ja *Lentolaivue 38* sekä **Turkinsaareen** *Lentoasema 4* ja *Lentolaivue 34*. Santahaminaan perustettiin lisäksi uusi *Koelentue* ja *”Mekanikkokoulu”*, jotka liittyivät Ilmailuvarikon ja Lentokonetehtaan toimintaan. Ne olivat suoraan ilmavoimien komentajan alaisia.

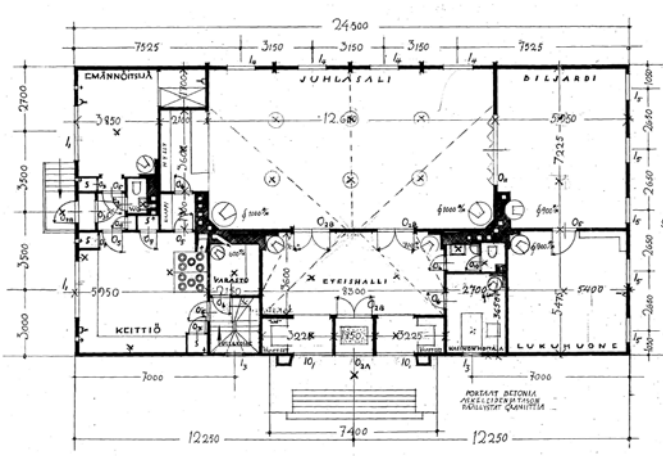

Utin aliupseerikerhon pohjapiirros, joka toteutettiin lopulta peilikuvana – biljardisali ja lukuhuone rakennettiin eteläpäätyyn. Sign. arkkitehti Elis Hyvärinen 10.6.1931.

Arkkitehti Ragnar Ypyän suunnitteleman Utin hirsisen upseeritalon rakennustyöt syksyllä 1933. IVKK

Utin sairaalan pohjapiirros heinäkuulta 1932. Piirustuksen on tehnyt arkkitehtiylioppilas Irma Sundberg, joka oli töissä Rakennustoimistossa kesät 1930–32. PK

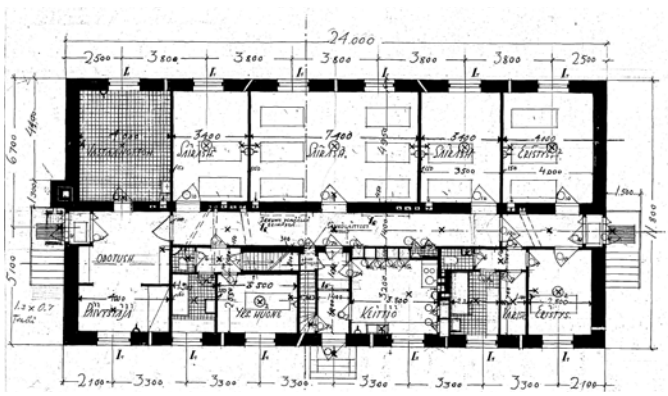

Suur-Merijoen Erillisen Maalentolaivueen sairaala syksyllä 1932. Rakennus oli ilmeisesti entinen asuinrakennus "Kuparisenmäki", joka muutettiin sairaalaksi perusteellisessa korjauksessa. Se sijaitsi samalla alueella kuin aliupseeritalot. KA PRL

Suur-Merijoen *Lentoasemalla 5* oli *Lentolaivue 12* maatiedustelukoneineen, kun taas Viipurin **Tervaniemen** merilentoasema sai nimen *Lentoasema 6*. Tervaniemessä olleet kuusi Junkers "-pommikonetta" nimettiin ohjelman mukaisesti kevyeksi kaukotoimintalaivueeksi, *Lentolaivue 44*:ksi. Lentoasema 6 oli tarkoitus siirtää Immolaan sen kenttä- ja kasarmirakennustöiden valmistuttua, minkä ajateltiin optimistisesti tapahtuvan jo vuonna 1935.

Myös ilmatorjunta-aselajia ryhdyttiin kehittämään 1930-luvun alkupuolella. Ilmavoimien yleinen kehitys ja varsinkin Neuvostoliiton pommikoneiden kasvaneet kantamat pakottivat varautumaan ilmavaaraa vastaan muuallakin kuin vain todennäköisellä sotatoimialueella Karjalan kannaksella. Huhtikuussa 1931 yleisesikunta antoi käskyn ilmatorjunnan järjestelystä, jonka mukaisesti Suomi jaettiin ilmatorjuntavyöhykkeisiin.

Esimerkiksi Helsinki ympäristöineen kuului Ahvenanmaan ja Suomenlahden läntisen osan rannikon käsittäneeseen nk. "välittömän ilmavaaran alueeseen". Helsinkiin perustettiin yksi kolmesta uudesta yleisesikunnan alaisesta ilmatorjuntapiiristä, Länsi-Suomen ilmatorjuntapiiri. Ilmatorjuntapiirit oli jaettu ilmatorjunta-alueisiin, joiden johdossa olivat ilmatorjunta-aluekeskukset (ITAK). Niiden tehtävänä oli välittää oman alueensa ilmavalvonta-asemien hälytykset edelleen ilmatorjuntapiirille.[121]

UUDELLEENJÄRJESTELY JA ALUEJÄRJESTÖ 1934–1937

Uudistuksen taustat ja pääpiirteet

Suomen liikekannallepanojärjestelmä perustui edelleen saksalaisten vuonna 1918 esittämään nk. kaaderijärjestelmään. Sen mukaisesti joukko-osastojen, eli rykmenttien, patteristojen yms. tuli sodan uhatessa suorittaa asevelvollisten liikekannallepano.

Maavoimien joukko-osastot toimivat liikekannallepanossa kantajoukkoina, eli kaadereina, joiden ympärille perustettiin reservistä muodostetun kenttäarmeijan divisioonat. Tämän lisäksi maavoimien joukko-osastojen oli päästävä mahdollisimman pian rajalle vihollista vastaan, eli toimia suojajoukkoina. Joukko-osastojen tuli siis pysyä varuskunnissaan eli nk. perustamispaikoissa niin kauan, että liikekannallepano, kenttäarmeijan kokoaminen ja varustaminen oli suoritettu. Vasta sitten ne voitiin keskittää rajalle suojaustehtäviin.

Laskelmien mukaan liikekannallepano ja joukkojen keskitykset olisivat kestäneet kenttäarmeijan osalta yli kaksi viikkoa. Hitauteen vaikuttivat joukko-osastojen silloiset sijoituspaikat, jotka perustuivat pääasiassa keisarillisen Venäjän ja sen pääkaupungin Pietarin puolustusnäkökohtiin. Liikekannallepanossa asevelvolliset olisi täytynyt kuljettaa rautateitse maan eri osista eteläisen Suomen varuskuntiin. Varusteltavina olleet ja sen jälkeen keskityskuljetuksissa pitkiä kolonnia muodostaneet joukot hevosineen ja ajoneuvoineen olisivat olleet helppo maali vihollisen ilmahyökkäyksille.

Kankean liikekannallepanojärjestelyn parannusvaihtoehtoja tutkittiin yleisesikunnassa 1920-luvun aikana ja 1930-luvun alussa. Johtopäätöksenä oli, että joukko-osastojen liikekannallepanotehtävä oli siirrettävä erillisen organisaation, aluejärjestön vastuulle.

Aluejärjestelmän ja siihen liittyvän maavoimien uudelleenjärjestelyn keskeiset piirteet lyötiin lukkoon vuoden 1931 aikana. Yleisesikunnan esittelemässä suunnitelmassa rauhan ajan armeija oli jaettava joukko-osastojen muodostamaan "koulutusjärjestöön" eli varusmieskoulutus- ja suojajoukkoorganisaatioon sekä toisaalta asevelvollisten kutsunnoista, reserviläisten kertausharjoituksista ja liikekannallepanosta huolehtivaan "aluejärjestöön". Puolustusneuvosto hyväksyi suunnitelman kesäkuussa 1931 ja eduskunnalle annettiin esitys aluejärjestelmän vaatimasta uudesta asevelvollisuuslaista.

Suunnitelman mukaan rauhan ajan maavoimien joukko-osastoista muodostettaisiin nk. Raja-armeijakunta, jonka nimitys muuttui toteutusvaiheessa pelkästään *Armeijakunnaksi* (AK). Armeijakunnan esikunta sijoitettiin **Viipuriin**. Sen alaiset joukko-osastot jakautuivat entiseen tapaan kolmeen divisioo-

naan sekä yhteen ratsuväen prikaatiin. Suojajoukkotehtävän kannalta ideaali tilanne olisi ollut sijoittaa Armeijakunnan kaikki joukot Karjalan kannaksen suuntaan, mutta mm. kasarmirakentamismäärärahojen vähyys ja sisäpoliittiset syyt estivät tämän omia riskejään sisältäneen ajatuksen toteuttamisen.

Aluejärjestön liikekannallepanotehtäviä ja kertausharjoituskoulutusta varten suurin osa maasta oli määrä jakaa yhdeksään sotilasläänіin. Liikekannallepanossa sotilasläänin esikunta perustaisi alueensa asevelvollisista yhden kenttäarmeijan divisioonan. Kussakin sotilasläänissä tuli olemaan 2–3 sotilaspiiriä, joista kunkin alueelta muodostettiin divisioonaan yksi jalkaväkirykmentti ja yksi kenttätykistöpatteristo. Aluejärjestöön kuului yhteensä 25 sotilaspiiriä. Niiden lisäksi Karjalan kannas muodostaisi yhden Armeijakunnan alaisen sotilaspiirin ja Laatokan pohjoispuoliset raja-alueet neljä Rajavartiolaitoksen alaista sotilaspiiriä, joiden joukot saataisiin sodan uhatessa nopeasti suojajoukkotehtäviin.

Sotilaspiirien rajat määräytyivät asevelvollis- ja hevosmäärien lisäksi liikenneyhteyksien ja keskityssuuntien mukaan. Sotilaspiirin alueelta perustettavien joukkojen aseet ja varusteet varastoitiin yhteen tai kahteen perustamispaikkaan. Osa perustamispaikoista voitiin sijoittaa olemassa olevien varuskuntien ja niissä olevien varastotilojen yhteyteen. Suurelle osalle perustamispaikoista täytyi kuitenkin rakentaa aivan uudet liikekannallepanovarastot.

Sotilaspiirin esikunta huolehti alueensa kutsunnoista. Aluejärjestön vastuulle tuli myös reserviläisten kertausharjoituskoulutus. Sitä oli voitu järjestää määrärahojen pienuuden takia vasta 1920-luvun puolestavälistä lähtien, ja silloinkin ainoastaan upseereille ja aliupseereille. Uuteen asevelvollisuuslakiin oli kirjattuna pakolliset reservin kertausharjoitukset, jotka järjestettäisiin vuosittain sotilasläänin toimesta.

Yleisesikunta antoi tammikuussa 1932 käskyn maavoimien uudelleenjärjestelyn valmistelutöiden aloittamisesta. Valmistelutöihin oli varattu aikaa kevääseen 1934 asti, jolloin siirryttäisiin uuteen järjestelmään. Kertausharjoitukset voitaisiin aloittaa vuotta myöhemmin, 1935. Tämä aikataulu myös toteutui, vaikkakin kertausharjoitusten osalta aluksi väliaikaisjärjestelyin.

Uudelleenjärjestelyn jälkeen maavoimien johdossa olleen Armeijakunnan esikunta muodostettiin entisestä 2. Divisioonan esikunnasta. Se aloitti toimintansa kenraalimajuri *Harald Öhquistin* johdolla Viipurin linnassa vuoden 1934 alussa. Maavoimien uudelleenjärjestely ja aluejärjestön toiminnan aloitus suoritettiin toukokuussa 1934, jota edeltä käsin kutsuttiin salaamissyistä ”K-kuukaudeksi”. Kuukauden ensi päivinä suoritettiin suuri määrä joukkojen ja varastojen siirtoja varuskunnista toisiin ja uusiin perustamispaikkoihin.

Armeijakunnan alaisuudessa olleiden kolmen divisioonaan ja Ratsuväkiprikaatin kokoonpano muuttui jonkin verran entisestä. Suurin muutos oli Jääkäriprikaatin lakkauttaminen. Sen esikunta muutti Viipuriin uudeksi 2. Divisioonan esikunnaksi ja miehistö siirrettiin muihin joukko-osastoihin.[122]

Puolustuslaitosasetus ja ministeriö

Kesäkuussa 1933 annettu puolustuslaitosasetus, joka korvasi vuoden 1928 asetuksen, oli vahvistanut aluejärjestelmän pohjalle rakentuvan uuden kokoonpanon. Asetuksessa määriteltiin Suomen puolustuslaitoksen jakautuvan yhdeksään osaan. Niihin kuuluivat ensinnäkin sotaväenpäällikkö Östermanin alaisuudessa toimineet yleisesikunta, maavoimat, merivoimat, ilmavoimat, uusi aluejärjestö sekä sotilaskoulut ja muut -laitokset, toiseksi puolustusministeriön alaiset varikot ja teollisuuslaitokset sekä sotilassairaalat ja kolmanneksi sotatuomioistuimet. Asetuksessa määriteltiin ensi kertaa tarkemmin laajempi käsite ”puolustusvoimat”, joka sisälsi puolustuslaitoksen lisäksi myös suojeluskuntajärjestön sekä raja- ja merivartiolaitokset.

Maavoimien uudelleenjärjestelyyn, aluejärjestön perustamiseen ja ilmavoimien vahvistamiseen liittyvien kasarmirakennustöiden lisäksi 1930-luvun puolessa välissä aloitettiin useita puolustusministeriön alaisten varikkojen ja teollisuuslaitosten rakennustöitä. Näistä suurimpia olivat Valtion Lentoko-

Uudenmaan Rykmentin aliupseerikoulun oppilaita kasarminsa edessä Santahaminassa kesäkuussa 1931. Pietinen/MV

netehdas Tampereella (rak. 1934–37), Kuopion Ammuslataamo (1935–37) ja Valtion Tykkitehdas Jyväskylässä (1936–39).

Puolustusministeriön teknilliseen osastoon kuului Ilmailutoimiston lakkauttamisen jälkeen vuosina 1934–37 kolme toimistoa: Rakennustoimisto, Sähköteknillinen toimisto sekä Kuljetus- ja pioneerivälinetoimisto. Puolustuslaitoksen uudisrakennustoiminta oli 1930-luvun puolivälissä kiivaimmillaan ja vaati lisähenkilökunnan palkkaamista Rakennustoimistoon.

Rakennustoimistossa oli vuosina 1934–37 kaksi vakinaisessa virassa olevaa arkkitehtia, Torsten Elovaara ja Niilo Niemi, sekä lisäksi kahdeksasta kahteentoista ylimääräistä arkkitehtia. Henkilökunnan kokoonpanossa oli vuosittaista vaihtelua. Erääät vanhemmat arkkitehdit lopettivat; Elsa Arokallio heinäkuussa 1934, Herbert Holmberg helmikuussa 1936 sekä Ragnar Ypyä ja Martta Martikainen-Ypyä saman vuoden kesällä.

Pois lähteneiden tilalle, ja toisaalta työmäärän lisääntymisen vuoksi palkattiin arkkitehteja, joista osa jatkoi puolustusministeriössä pidempään, kuten *Kyllikki Halme* (toimessa 1934–46) ja *Märtha Lilius* (1935–50, v:sta 1936 Lilius-Tallroth). Osa tulijoista teki välillä muita töitä, kuten Arokallion tilalle tullut *Aulis Blomstedt*, joka työskenteli kausittain vuosina 1934–37. Osa oli vain vuoden tai pari, mutta antoi oman tärkeän panoksensa puolustuslaitoksen rakentamiseen, kuten arkkitehdit *Esko Suhonen* (1935–37), *Pirkko Kiianlinna* (1935–38, v:sta 1937 *Wesamaa*), *Otto Flodin* (1936–37) ja *Heikki Sysimetsä* (1937–38 ja 1941–46).[123]

1. Divisioona – Vaasan ja Taivallahden motorisoidut joukot

Maavoimien uudelleenjärjestelyä suunniteltaessa oli 1. Divisioonan esikunnan kaavailtu muuttavan Helsingistä Lahden Hennalaan. Yleisesikunta päätyi kuitenkin lopulta ratkaisuun, jossa vanha organisaatio pyrittiin taloudellisista ja tarkoituksenmukaisuussyistä säilyttämään mahdollisimman pitkälle entisellään. Niinpä Helsingistä edelleen johdettuun 1. Divisioonaan kuuluivat samat kolme jalkaväkirykmenttiä kuin ennenkin: Suomen Valkoinen Kaarti **Helsingin** kaupungissa, Uudenmaan Rykmentti **Santahaminassa** ja **Suomenlinnassa** sekä Porin Rykmentti **Turussa**.

Toukokuun 1934 eli K-kuukauden alussa Kenttätykistörykmentti 1:n Hyrylässä ollut patteristo muutti Hämeenlinnaan, jossa sitä täydennettiin

lakkautetun Jääkäritykistörykmentin henkilökunnalla. KTR 1 majoittui Jääkäriprikaatin käytössä olleisiin **Suomenkasarmiin** ja **Linnankasarmiin** sekä **Poltinahon** hevostalleihin. Kenttätykistörykmentti 1:een, kuten muihinkin tykistörykmentteihin, kuului uudelleenjärjestelyn jälkeen ainoastaan yksi patteristo, jossa oli kolme tykkipatteria, viestipatteri ja aliupseerikoulu. KTR 1:een siirrettiin myös Jääkäritykistörykmenttiin aiemmin kuulunut Mittauspatteri. Poltinaholla jatkoi 1. Divisioonan alainen Erillinen Hyökkäysvaunukomppania, joka sinnitteli edelleen iäkkäillä Renault-vaunuillaan.

Turun Sirkkalassa ollut KTR 1:n ruotsinkielinen patteristo muutettiin *Kenttätykistörykmentti 4:ksi* ja siirrettiin **Vaasaan** lakkautetun Kaartin Jääkäripataljoonan tilalle. KTR 4 oli maavoimien toinen ruotsinkielinen joukko-osasto Uudenmaan Rykmentin ohella. Tykkinsä ja osan henkilökuntaa uusi rykmentti sai lakkautetulta Raskaalta Tykistörykmentiltä Viipurista.

Kesäkuuhun 1934 mennessä Vaasan kasarmialueelle valmistui KTR 4:lle tiilinen 63 hevosen tallirakennus. Se rakennettiin vanhan talous- ja varastorakennusalueen lounaiskulmaan Tiilitehtaankadun varrelle ja korvasi tarkkampujapataljoonan entisen puisen puusepänverstaan. Kookkaassa harjakattoisessa hevostallissa oli kaksi riviä pilttuita ja julkisivuissa pitkät matalat ikkunanauhat. Tallit oli yksi 1930-luvun varuskuntarakennustyypeistä, joista tehtiin muunnoksia useammalle kasarmialueelle, esimerkiksi Taivallahteen, Niinisaloon ja Santahaminaan.

Kenttätykistörykmentti 4:n raskas, mm. jäykkälavettisista piiritystykeistä koostunut tykkikalusto poikkesi muista tykistörykmenteistä. Osa sota-ajan tykkikalustosta oli edelleen Viipurissa Asevarikko 2:n hoidossa. Lisäksi KTR 4:llä oli käytössään paljon autoja ja mm. italialaisia *Pavesi*-merkkisiä nelivetoisia tykkitraktoreja. Vaasaan tarvittiin siksi asianmukainen ja tarpeeksi suuri tykki-, auto- ja traktorivajarakennus korjauspajoineen, mutta määrärahat sen rakentamiseen saatiin vasta vuonna 1937.

Puolustusministeriön arkkitehtien Kalle Lehtovuoren ja Pirkko Wesamaan suunnittelema kaksikerroksinen auto-, traktori- ja tykkihalli muistutti vuotta aiemmin Taivallahden Autokomppanian kasarmialueelle valmistunutta autohallia. Sekin sijaitsi rinteessä niin, että yläkerran auto- ja traktorihalliin ajettiin suoraan Tiilitehtaankadulta rakennuksen pohjoispäädystä, kun taas alakerran pitkällä sivulla olleet tykkihallien ovet avautuivat alemmalla tasolla olleelle sisäpihalle. Auto- ja traktorihallin sisäänkäynnin molemmin puolin olleissa matalissa pukuhuone- ja varastosiivissä oli ajoneuvojen kääntösäteen mukaan pyöristetyt ulkoseinät.

Helsingissä sijainnut Viestipataljoona 1 yhdistettiin uudelleenjärjestelyssä 1934 Viipurin Viestipataljoona 2:een, ja Sorvalin kasarmeille asettuneen

Kenttätykistörykmentti 4:n käyttöön Vaasan kasarmialueelle vuonna 1934 valmistunut hevostalli. Kuva julkaistu Sotilashallinnollisessa Aikakauslehdessä 6/1934.

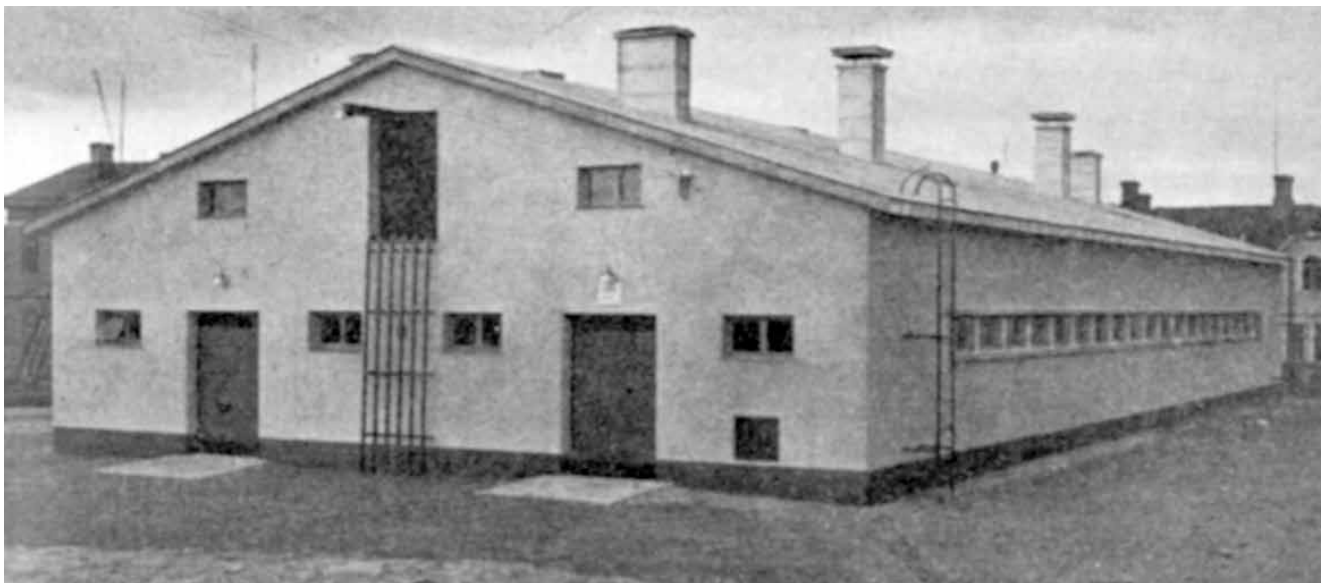

Arkkitehti Martta Martikaisen suunnittelema Taivallahden kasarmi Hesperian puiston suunnasta vuonna 1937. Pietinen/HKM

joukko-osaston nimeksi tuli pelkkä *Viestipataljoona*. Samoin meneteltiin Huoltopataljoonien 1 ja 2 suhteen. Viipuriin muodostettuun uuteen *Huoltopataljoonaan* siirrettiin Helsingistä kaikki muut yksiköt paitsi yksi autokomppania, jota tarvittiin pääkaupungin kuljetustarpeen tyydyttämiseksi.

Helsingin Autokomppanialla oli vuodenvaihteessa 1934 yhteensä 94 henkilö-, kuorma- ja erikoisautoa, esim. sairas- ja pelastusautoja, sekä 34 moottoripyörää. Sen tehtävänä oli pitää huolta mm. puolustusministerin, sotaväenpäällikön, yleisesikunnan ja Helsingin varuskunnan päälliköiden nimikkoautoista sekä eräiden Helsinkiin ja sen lähiympäristöön sijoitettujen joukkoyksikköjen ja sotakoulujen ajoneuvoista. Helsingin Autokomppania oli majoittunut Kampin kasarmialueen läntisiin, Fredrikinkadun varren tiilikasarmeihin. Valtion ja Helsingin kaupungin välisen tilusvaihdon seurauksena Fredrikinkadun kasarmit olivat siirtymässä kaupungin haltuun vuoden 1935 lopussa.

Autokomppanian uusi kasarmialue rakennettiin entiselle venäläisaikaiselle varikkoalueelle **Taivallahteen**, Hesperian- ja Mechelininkatujen risteykseen. Alueella oli vanhoja puisia majoitus- ja varastorakennuksia, joista osa jäi kasarmialueeksi rajatun korttelin ulkopuolelle, 1930-luvun lopussa rakennetun Soutustadionin ympäristöön. Kasarmikorttelin lounaiskulma tehtiin täyttömaalle.

Sotaväenpäällikkö Österman kiirehti Taivallahden rakennustöiden aloittamista vuoden 1934 alussa mm. siitä syystä, että rakennusalan kustannukset niin työpalkkojen kuin rakennustarpeiden hintojen suhteen olivat nopeassa nousussa vuosikymmenen alun taantuman jälkeen. Taivallahden rakennusohjelma vahvistettiin sotaväenpäällikön, yleisesikunnan ja puolustusministeriön välisessä neuvottelussa huhtikuun alussa 1934. Puolustusministeriön teknilliseen osastoon asetettiin 1. Divisioonan esikunnasta asiantuntija auttamaan suunnittelutyössä. Rakennustyöt aloitettiin puolustusministeriön omana työmaana syksyllä 1934.

Kaupunkikortteliin rakennettu kasarmialue oli poikkeustapaus 1930-luvun varuskuntarakentamisessa. Käyttäjän tarpeiden lisäksi autokomppanian kasarmin katsottiin myös luovan edustavaa kuvaa puolustuslaitoksesta yleensä – sen tuli ”vastata siihen tyylikilpailuun, jonka ympäristön uudet sairaala- ja asuinrakennukset” Töölössä sille asettivat.

Autokomppanian ”uusasiallisen” 300 miehen kasarmin suunnitteli arkkitehti Martta Martikainen. Harjannostajaisissa helmikuussa 1935 Helsingin Autokomppanian päällikkö kapteeni Boijer nimesi rakennuksen ”Autolinnaksi”. Nelikerroksiseen 75 metriä pitkään kasarmiin oli yhdistetty muiden erikoisjoukkojen kasarmien tapaan myös ruokala-, varasto- ja verstastiloja, komppanian esikunta- ja päävartiotilat sekä muutamia kantahenkilökunnan asuntoja.

Kasarmin pohjakerroksen ruokala ja sivukäytävälliset miehistötupakerrokset olivat Mechelininkadunpuoleisessa siivessä. Ullakkokerrokseen rakennettiin tammikuussa 1935 myönnetyn erikoismäärärahan turvin voimistelusali, joka oli tarkoitettu autokomppanian lisäksi Helsingin alueen upseerien ja kanta-aliupseerien käyttöön. Kellarissa oli mm. 50 metrin sisäampumarata. Pohjoisen Hesperiankadun puoleisessa siivessä oli koulutus- ja esikuntatiloja. Pääporrastorni ja miehistösiiven kaareva kulma muodostivat edustavan lähestymisjulkisivun katujen risteykseen. Vaikka kasarmialue oli kaupunkikorttelissa, ei sen pohjoispuolella ollut tuohon aikaan vielä paljonkaan varsinaista kaupunkirakennetta, joten komppanian miehistö pääsi puolessa tunnissa sopivaan harjoitusmaastoon.

Esikuntasiiven viereen rakennettiin 1935–36 kasarmikokonaisuuteen kiinteästi liittynyt, arkkitehti Martikaisen suunnittelema kaksikerroksinen autohalli. Kuten Vaasaan rakennetussa ajoneuvohallissa, päästiin Taivallahden hallin yläkertaan suoraan kadun puoleisesta päädystä, kun taas alahalliin ajettiin läntisen alapihan puolelta. Autohallin pääsisäänkäyntejä reunustivat kaarevat pukuhuone- yms. tiloja sisältäneet porttirakennukset. Autohallin pohjoispuolelle valmistui vielä sisäpihan luoteissivun rajaava huoltoasemasiipi.

Autokolonnat muuttivat autokomppanian esikunnan ja miehistön Taivallahden Autolinnaan jo ennen autohallin valmistumista lokakuun alussa 1935, ”aamuvirkkujen sunnuntaikävelijöiden ihmetellessä tätä liikekannallepanoa”. Autohallin valmistuttua keväällä 1936 oli tarpeen rakentaa vielä kaksi lisärakennusta, korjauspaja ja aliupseeritalo. Näistä vain korjauspaja sai rahoituksen vuodelle 1938 ja se rakennettiin Märtha Lilius-Tallrothin suunnitelmien mukaan kasarmipihan pohjoissivulle Mechelininkadun varteen. Korttelin pohjoislaitaan Kesäkadun ja Merikannonkadun kulmaan valmistui vielä 1940-luvun vaihteessa 70 hevosen talli (purettu), joka muistutti Vaasaan aiemmin valmistunutta tallia.[124]

Taivallahden kasarmin sivukäytävä eli ”eteisaula”. Lattiana on ruudullinen mosaiikkibetoni. Kuva julkaistu Sotilashallinnollisessa Aikakauslehdessä 9/1935.

”Funkistyyli sopii hyvin kasarmirakennuksiin, jotka eivät enää meidän aikanamme ole kasarmeja vanhanaikaisessa merkityksessä, vaan koteja.”

Kapteeni Boijer Taivallahden kasarmin harjannostajaisissa 9.2.1935, HS 10.2.1935.

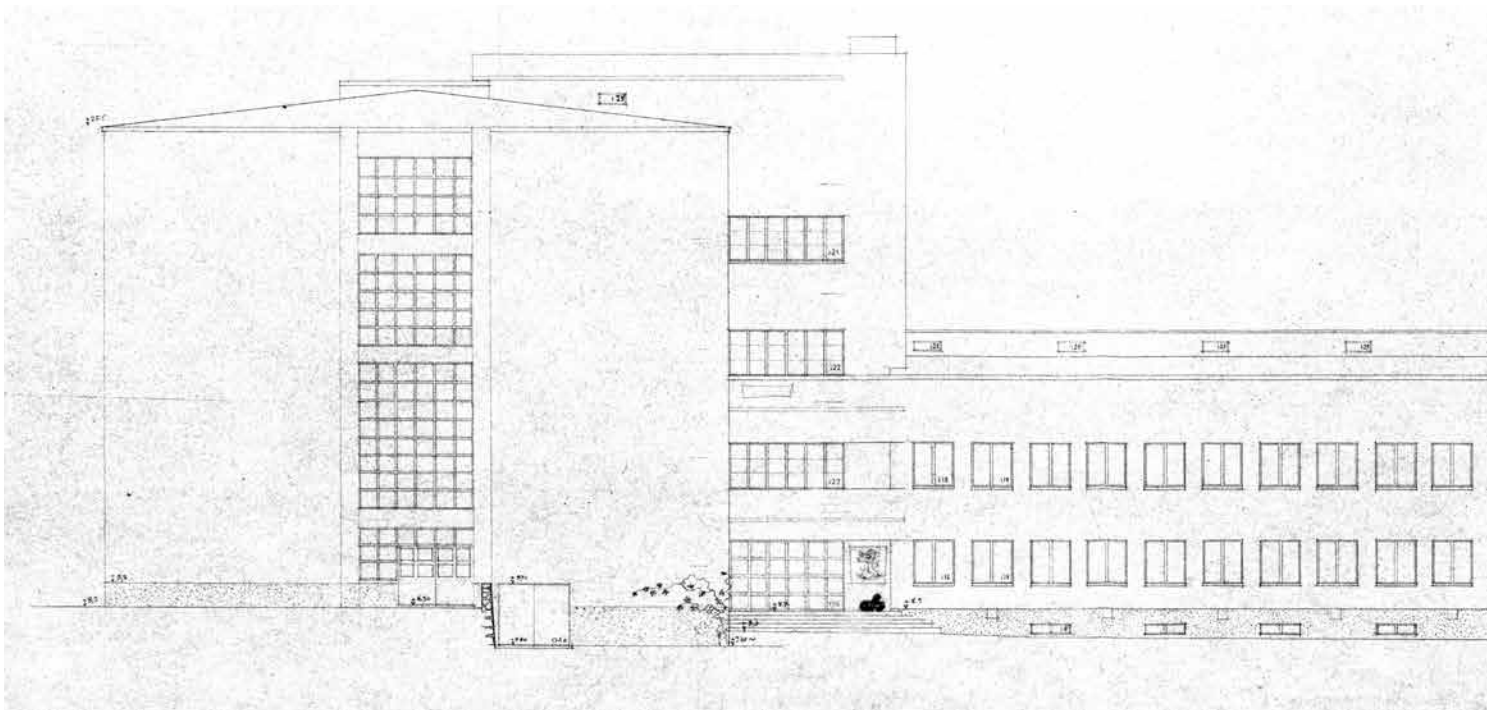

Taivallahden kasarmin ”mukavuudet” hohtivat uutuuttaan ja puhtauttaan, kerrottiin Hakkapeliittalehdessä 10/1935.

2. Divisioona – Sorvali

Kaakkois- ja Itä-Suomessa olleiden 2. ja 3. Divisioonien joukko-osastoja vaihdettiin ja järjestettiin vuonna 1934 uudelleen siten, että niiden vastuualueet selkiytyivät entisestä. 2. Divisioona vastasi Salpausselän eteläpuolisesta alueesta ja Viipurin itäpuolella Karjalan kannaksen eteläosasta.

2. Divisioonalla oli nyt muiden divisioonien tapaan jälleen kolme jalkaväkirykmenttiä, kun Savon Jääkäriprikaati siirrettiin Savon Jääkärirykmentiksi muutettuna 3. Divisioonan joukkoihin. Sen tilalle tuli Lahden **Hennalassa** majaillut Tampereen Rykmentti. Keski-Suomen Rykmentti jatkoi **Kouvolassa**, Karjalan Kaartin Rykmentti 2. Divisioonan esikuntakaupungissa **Viipurissa** sekä Polkupyöräpataljoonat 1 ja 2 **Terijoella** ja **Valkjärvellä**. Erillinen Pioneerikomppania oli edelleen tilapäistiloissa Terijoen naapurissa Kellomäellä.

Viipuriin keskitettiin entiseen tapaan paljon joukkoja. Siellä olivat Kenttätykistörykmentti 2 ja vuonna 1930 perustettu Ilmatorjuntarykmentti sekä uudelleen nimetyt Huoltopataljoona ja Viestipataljoona. **Tervaniemessä** olleeseen Huoltopataljoonaan yhdistettiin Helsingin Autokomppaniaa lukuun ottamatta kaikki maavoimien huoltojoukot eli entiset Huoltopataljoonat 1 ja 2.

Ennen uudelleenjärjestelyä Viipurissa oli ollut Erillinen Viestikomppania, mutta nyt uuteen Viestipataljoonaan liitettiin sen lisäksi myös Viestipataljoonat 1 ja 2 Santahaminasta ja Riihimäeltä. Viestipataljoona majoitettiin Viipurin **Sorvalin** kasarmialueelle, joka vapautui Käkisalmelle muuttaneen Savon Jääkäripataljoonan käytöstä. Viestipataljoonaan kuului yksi radio- ja neljä puhelinkomppaniaa, aliupseerikoulu, koulupaja ja viestikurssit, joille ei ollut Sorvalissa riittävästi tiloja. Puolustusministeriön arkkitehtien Otto Flodinin ja Olavi Sortan suunnittelema uusi kasarmi rakennettiin vuonna 1937. Sinne tuli tilat mm. aliupseerikoululle ja koulupajalle. Kasarmia tarvittiin myös Viipurissa järjestettyjen kertausharjoitusten majoitukseen.[125]

Viipurin Sorvalin kasarmialueelle vuonna 1937 rakennetun Viestipataljoonan kasarmin eteläjulkisivu ja itäisen voimistelusalisiiven poikkileikkaus, sign. Otto Flodin (päiväämätön kopio). Kasarmin keskiosassa oli pääasiassa luokkatiloja ja korkeammassa länsisiivessä majoitustupia. KA PRL

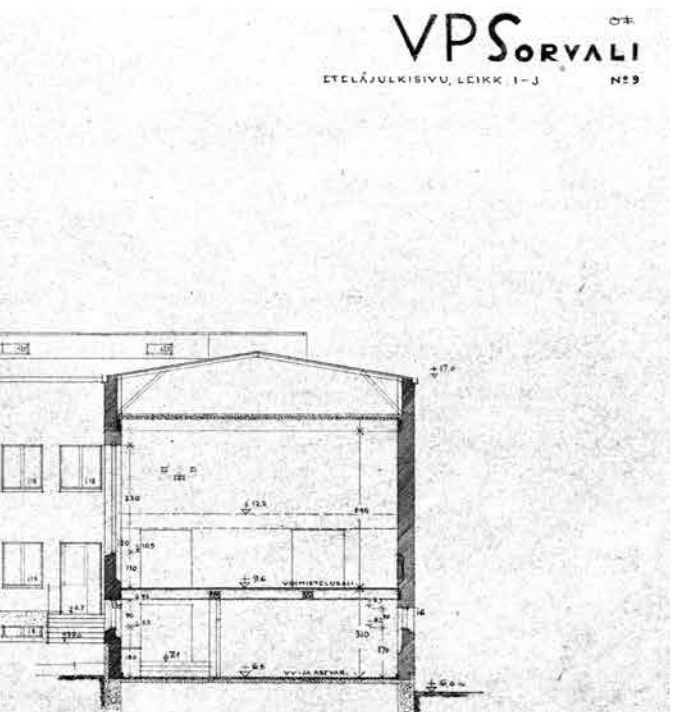

3. Divisioona – Kiviniemi ja Koria

Karjalan kannaksen pohjoisosan ja Laatokan Karjalan puolustuksesta vastasi 3. Divisioona. Sen esikunnan siirtämistä **Mikkelistä** Käkisalmeen pohdittiin uudelleenjärjestelyn suunnitteluvaiheessa, mutta jätettiin toteuttamatta. **Käkisalmessa** tarvittiin kuitenkin lisää tilaa uudelle *Savon Jääkärirykmentille*, joka koostui lakkautettuun 2. Divisioonan Savon Prikaatiin aiemmin kuuluneista Käkisalmen ja Savon Jääkäripataljoonista, eli nyt I ja II Pataljoonista – varusmiehet tulivat pääosin Savosta.

Ilmavoimien epäonninen kasarmirakennustyö **Hiekkalassa** koitui Savon Jääkärirykmentin hyväksi, sillä sinne voitiin vuonna 1935 majoittaa yksi rykmentin komppanioista. Majoitustuviksi täytyi tosin ottaa myös Hiekkalan kasarmin pohjakerroksen varus- ja asevarastot. Vaikka rykmentin majoitusoloja kuvattiin ”tyydyttäviksi”, oli vanhalla Käkisalmen linnoituksen kasarmialueella käytetty kaikki majoitustila niin tarkoin hyväksi, että osalla miehistöstä oli ilmatilaa alle määräysten, vain 9–10 kuutiometriä. Sotaväen päällikkö Österman anoi uuden kahden komppanian kasarmin rakentamismäärärahoja vuodesta toiseen, mutta niitä ei koskaan myönnetty.

3. Divisioonaan jalkaväkijoukkoihin kuuluivat myös Viipurin Rykmentti Jaakkimassa, ja osin edelleen Haminassa, sekä **Kuopion** kasarmialueella ollut *Pohjan Rykmentti* eli entinen Pohjois-Savon Rykmentti – nimenmuutos johtui Oulussa olleen, lakkautettuun Jääkäriprikaatiin kuuluneen Pohjanmaan Jääkäripataljoonan miehistön siirtämisestä Kuopioon. Polkupyöräpataljoona 3 jatkoi oloaan Mikkelissä. Entiseen Savon Prikaatiin kuulunut Vuoksen Jääkäripataljoona **Kiviniemessä** itsenäistyi ja sai nimekseen *Polkupyöräpataljoona 4*.

Polkupyöräpataljoona 4:n miehistövahvuus oli Kiviniemessä aiemmin ollutta jääkäripataljoonaa suurempi. Polkupyöräpataljoona vastasi uudelleenjärjestelyn jälkeen varusmiesmäärältään rykmenttiä, ja siihen kuului esikunnan lisäksi kolme polkupyöräkomppaniaa, konekivääriKomppania, kranaatinheitin- ja viestiosastot sekä aliupseerikoulu. Valtion tilintarkastajien

huhtikuussa suorittaman tarkastuksen aikana Kiviniemessä vallitsi ”tavaton tilanahtaus” – yhdessä 650 hengelle mitoitetussa puukasarmissa asui 1000 varusmiestä. Kun 1920-luvun alussa valmistunut puukasarmialue vaati lisäksi perinpohjaista korjausta, saivat Kiviniemen uudisrakennustyöt määrärahoja jo vuodelle 1934.

Arkkitehti Ragnar Ypyän tammikuussa 1934 laatimassa suunnitelmassa esitettiin Kiviniemen ”uuden kasarmialueen” rakentamista vanhan luoteispuolelle, josta oli lunastettava lisämaata. Valkjärven rantakallioille olisi tullut kolme uutta kasarmia ja talousrakennus. Uudelle kasarmialueelle rakennettavan tien alkupäähän oli määrä tulla uusi esikunta- ja päävartiorakennus ja Valkjärven itärannalle upseeriasuintaloja.

Uuden kasarmialueen lähettyville oli jo vuonna 1932 rakennettu Olav Hammarströmin suunnittelema tiilinen varuskuntasauna – vanhan saunan tilalle kaavailtiin vuonna 1933 toteuttamatonta uutta komentajan asuintaloa. Vanhat puukasarmit oli määrä muuttaa varasto- ja verstastiloiksi. Uusista kasarmeista rakennettiin lopulta vain yksi vuoden 1934 loppupuoliskolla sekä lisäksi yksi upseeritalo ja talousrakennus vuosina 1935–36.

Arkkitehti Ypyän keväällä 1934 Kiviniemeen suunnittelema kahden komppanian kasarmi oli kolmikerroksinen siten, että osa alimman kerroksen luentosaleista ja varastoista oli maanpinnan alapuolella. Pohjakaava oli litistetyn U:n muotoinen ja kummankin komppaniankerroksen sivukäytävien varrella oli kymmenen etelänpuoleista tupaa. Sivukäytävien ikkunoista avautui näköala Valkjärvelle. Ulkoasultaan täysfunkista edustava rakennus toi varsinkin järven puoleiselta julkisivultaan mieleen ennemmin parantolan kuin kasarmin, kuten Uuden Suomen toimittaja matkakertomuksessaan hehkutti – Alvar Aallon suunnittelema Paimion parantola oli nimittäin vastikään valmistunut.

Vuodenvaihteessa 1935 arkkitehti Ypyä suunnitteli Kiviniemen uuden talousrakennuksen. Se oli edelleen kehitetty funkisversio hänen Jaakkimaan aiemmin valmistuneesta talousrakennuksestaan. Samaan tapaan rinteeseen

Arkkitehti Ragnar Ypyän suunnittelema Kiviniemen uusi kasarmi lounaasta. Länsipäädyn vasemmassa reunassa näkyvä kookas maantasoikkuna kuului komppanianvääpelin asuntoon. MV

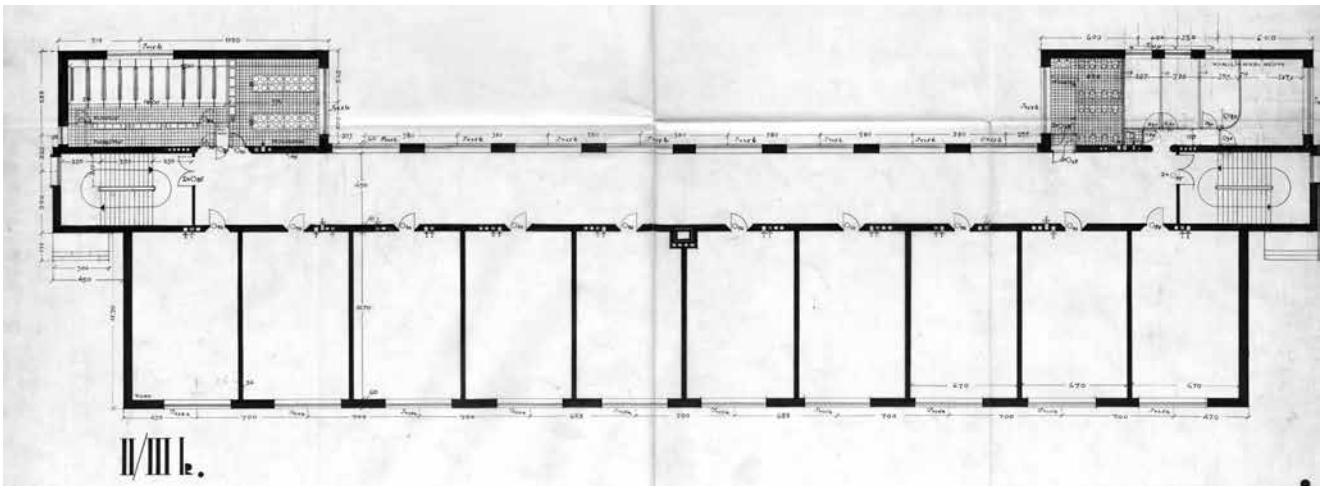

Silloista Vuoksen Jääkäripataljoonaa varten suunnitellun Kiviniemen kasarmin 2. ja 3. kerrosten pohjapiirros toukokuulta 1934 (ei sign.). KA PLM Karjala

sijoitettuna sen pohjakerroksessa oli varusvarasto ja keskikerroksessa keittiö- ja ruokalatilat. Ylimmässä kerroksessa oli suuri voimistelusali pukuhuoneineen. Rakennuksen itäpäädyssä olleen ruokalan sisäänkäynnin yläpuolella oli laivan komentosillan mieleen tuova elokuvakonehuone, jolla ruokasali voitiin tarvittaessa muuttaa teatterikäyttöön.

Elsi Borgin syksyllä 1935 suunnittelemassa, ja osin samaan aikaan työn alla olleessa Immolan lentotukikohdan talousrakennuksessa käytettiin hyväksi monia Kiviniemessä käytettyjä suunnitteluratkaisuja, ja sisustuksen osalta vaikutteet kulkivat ilmeisesti myös toiseen suuntaan. Kiviniemen talousrakennus valmistui lopullisesti vuoden 1936 loppupuoliskolla.

Elsi Borg suunnitteli Kiviniemeen vuonna 1935 rakennetun kahdeksan perheen upseeriasuintalon. Kaksikerroksinen, kahden porrashuoneen lamellitalo oli pienin muutoksin mallina miltei kaikille 1930-luvun loppupuoliskolla rakennetuille upseeritaloille eri varuskunnissa, mm. Suur-Merijoella 1935, Immolassa 1936–37, Jaakkimassa 1936, Kauhavalla 1937, Luonetjärvellä 1938 ja Rauhalassa 1939.

Asunnot käsittivät neljä huonetta, keittiön, kylpyhuoneen ja palvelijanhuoneen, yhteensä noin 95 m^2. Pohjakaava oli Jaakkiman upseeritaloja selkeämpi. Sisäänkäyntijulkisivun puolella olivat makuuhuone, keittiö ja palvelijanhuone. Keskilinjassa olleessa kylpyhuoneessa oli tämän ajan upseerirakennuksille tyypillisesti puolipyöreä kylpyammesyvennys. Valoisalla, suuri-ikkunaisella järvenpuoleisella sivulla oli suuri olohuone parvekkeineen. Sen molemmin puolin olivat ruokasali ja työhuone takkoineen. Kellarikerroksessa olivat asuntojen yhteinen pesutupa ja saunaosasto sekä keskuslämmityksen pannuhuone. Erillistä keittiön- tai palvelusväenporrasta ei enää tehty.

Vuonna 1936 polkupyöräpataljoonat nimettiin uudelleen jääkäripataljooniksi, jolloin Kiviniemeen tuli *Jääkäripataljoona 4*. Kiviniemen rakennusohjelmaa oli määrä jatkaa vuonna 1936, mutta sille esitetyt määrärahat päätettiin Armeijakunnan komentajan esityksestä käyttää Ratsuväkiprikaatin uudisrakennustöihin Lappeenrannassa. Sotaväen päällikön 1930-luvun lopulla tekemät esitykset Kiviniemen puukasarmien korvaamiseksi uusilla olivat tuloksettomia. Sen sijaan uuden kasarmialueen pohjoisosan rakennettiin vuosina 1938–39 Olavi Sortan suunnittelema sairaala, joka korvasi keväällä 1937 palaneen vanhan puusairaalan.

Kenttätykistörykmentti 3 oli vuoden 1934 uudelleenjärjestelystä lähtien kokonaan **Riihimäen** kasarmialueella, kun sen Mikkelissä ollut patteristo muutettiin Ratsuväkiprikaatin Ratsastavaksi Patteriksi. Riihimäen toista venäläisaikaista kasarmia oli uudistettu vuosina 1931–33 perusteellisesti, jolloin sinne oli lisätty mm. ajanmukaiset pesu- ja kuivaushuoneet.

Korian Pioneeripataljoona, johon kuului kolme pioneerikomppaniaa ja aliupseerikoulu, laajeni vuonna 1934 reserviupseerikurssilla. Sotaväenpäällikkö Österman esitti Pioneeripataljoonan aliupseerikoulun ja reserviupseerikurs-

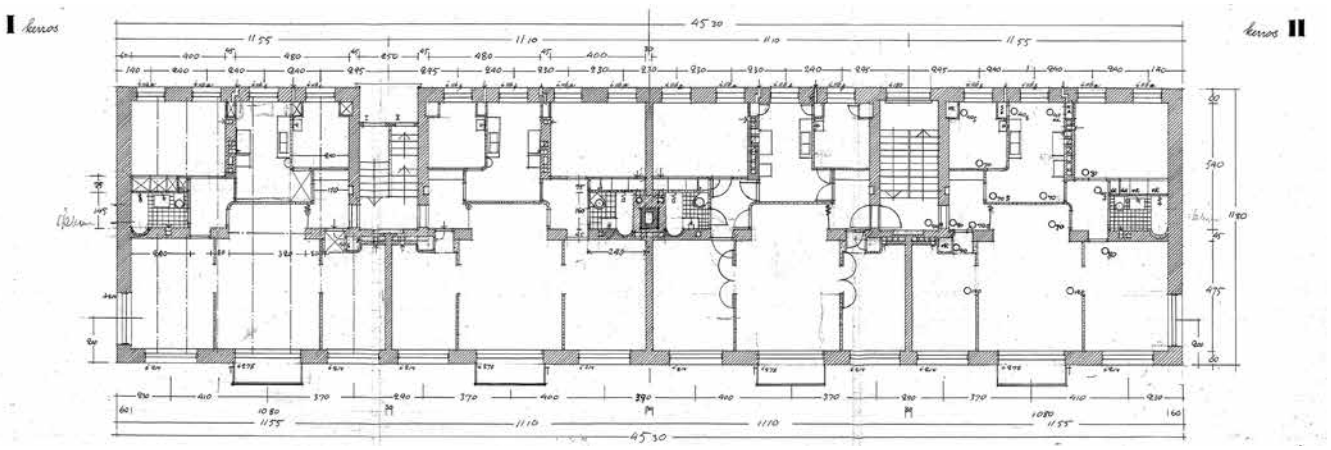

Ylinnä: Immolaan vuodenvaihteeseen 1936 mennessä valmistunut ensimmäinen upseeritalo vastasi pienin muutoksin Kivinimeen ja Suur-Merijoelle aiemmin rakennettuja. Kuva on maaliskuulta 1937. IVKK

Yllä: Immolan toisen upseeritalon 1. (vasen puolisko) ja 2. (oikea puolisko) kerroksen yhdistetty pohjapiirros, arkkitehti Elsi Borg 24.4.1936. PK

sin sekä toimitusjoukkueen kasarmin eli *Pioneerikoulun* rakentamista Korialle. Sen suunnitelmat laati vuonna 1936 arkkitehti Olavi Sortta. Ulkoasultaan hillityssä, kaksikerroksisessa 150 miehen kasarmissa oli leveät sivukäytävät ja etelään suunnatut suuri-ikkunaiset tuvat.

Korian vanha tiilikasarmi peruskorjattiin vuonna 1937 arkkitehti Niilo Niemen ja Oiva Nummialan suunnitelmien mukaan. Venäläiset majoitushallit jaettiin keskikäytävällä pienempiin tupatiloihin. Uudistuksen seurauksena majoitustila väheni, ja sen korvaamiseksi ehdotettu kasarmin korottaminen kerroksella jäi tekemättä.[126]

Ratsuväkiprikaati – Lappeenrannan leirikenttä

Vuoden 1934 uudelleenjärjestelyn jälkeen Ratsuväkiprikaati ei rajoittunut enää kokonaan **Lappeenrannan** varuskuntaan, vaikka siellä olivat edelleen sen pääjoukko-osastot, Uudenmaan ja Hämeen Ratsuväkirykmentit. Molempiin rykmentteihin kuului neljä eskadroonaa ja konekivääreskadroona. Ratsuväkiprikaatilla oli Lappeenrannassa myös viestieskadroona ja aliupseerikoulu.

Vuoteen 1930 asti ratsuväkirykmenttien kokoonpanoon olivat kuuluneet myös ratsuväen hevosia kouluttaneet kantaeskadroonat, jotka silloin yhdistettiin prikaatin nk. Remonttikouluksi. Vuonna 1934 Remonttikoulu muutti Lappeenrannasta Ypäjälle ja nimettiin *Ratsukouluksi*. Ypäjällä toimi myös valtion hevossiittola ja alueelle rakennettiin näitä tarkoituksia palvelevia suuria tiilisiä talleja ja maneesi. **Mikkeliin** majoittunut entinen Kenttätykistörykmentti 3:n patteri muutettiin vuonna 1934 Ratsuväkiprikaatiin kuuluvaksi *Ratsastavaksi Patteriksi*.

Ratsuväkiprikaatin siirto Lappeenrannasta suojajoukoille paremmin sopivaan paikkaan Karjalan kannakselle nousi esiin, kun prikaatin harjoi-

tuskenttänä käyttämän, ja kaupungin omistaman Lappeenrannan entisen leirikentän (nykyisen lentokentän) vuokrasopimus oli umpeutumassa vuoden 1933 lopussa. Valtion ja kaupungin välillä käytyjen neuvottelujen tuloksena solmittiin kuitenkin marraskuussa 1934 tilusvaihtosopimus, joka takasi Ratsuväkiprikaatin koulutus- ja harjoitusmahdollisuuksien säilyttämisen ja kehittämisen Lappeenrannassa. Lokakuussa 1934 aloitettiinkin uuden ratsastusmaneesin rakentaminen Rakuunanmäen kasarmialueelta leirikentälle johtaneen tien (nyk. Marssitien) varteen – vanha 1880-luvun puumaneesi oli purettu jo keväällä 1933.

Elokuussa 1935 valmistunut uusi maneesi oli tiilinen. Sen rappaamattomien ulkoseinien ainoana koristuksena oli ”kuviolimitysmuuraus” ja katonrajan yhtenäiset ikkunanauhat. Pohjoismaiden silloin suurimmassa ratsastusmaneesissa oli raudasta valmistetuin kattotuolein katettu 100 x 25 metrin kokoinen halli yleisö- ja soittokunnanparvekkeineen sekä estevarastot ja pukuhuonetilat. Maneesi on nykyisin teollisuuskäytössä.

Lappeenrannan leirikentän laidoille oli autonomian ajalla rakennettu suuri määrä parakkeja ja muita väliaikaisrakenteita kesäaikaiseen harjoituskäyttöön. Suomen vanhan sotaväen rakennukset olivat kentän etelälaidalla, nykyisellä Kesämäen alueella. Pohjoislaidalla oli nk. Venäjän puoli, joka myötäili Lappeenrannasta länteen johtavan maantien, nykyisen Helsingintien linjaa. Kentän itäpäähän alettiin 1930-luvulla rakentaa pientaloaluetta. Ratsuväkiprikaatin uusi kasarmialue rakennettiin vuodesta 1936 alkaen kentän pohjoislaidalle, jossa oli vielä jäljellä muutamia leirirakennuksiakin. Pääosa 1930-luvun rakennuksista on säilynyt ja alue on nykyään Maasotakoulun käytössä.

Armeijakunnan komentajan kenraalimajuri Harald Öhquistin keväällä 1935 laatimassa vuoden 1936 uudisrakennusohjelmassa oli esitetty ”sietämättömän ahtaiden ja koulutuksen kannalta äärimmäisen epätyydyttävien” Lappeenrannan, Käkisalmen ja Viipurin Sorvalin kasarmialueiden täydentämistä uusilla kasarmeilla. Niiden vaatimista määrärahoista oli luvassa vain kolmannes, joten vain yhden varuskunnan, Lappeenrannan oloja voitiin korjata. Lappeenrannan leirikentän ja uuden maneesin luokse rakennettaisiin Ratsuväkiprikaatin viestieskadroonan ja aliupseerikoulun kasarmi sekä kentän laitaan hevostalli ja kengityspaja. Niiden määräraha otettiin Kiviniemen kasarmialueen rakennusohjelman jatkolle varatusta summasta.

Ratsuväkiprikaatille Lappeenrannan entisen leirikentän pohjoislaitaan rakennetun ”uuden kasarmialueen” kasarmi, joka valmistui 1937. Kuva teoksesta: Simola & Koivisto, Maanpuolustusopisto 75 vuotta.

Panssaripataljoonaa varten rakennettu Lappeenrannan korjaamohalli oli jatkosodan aikana syyskuussa 1941 Kenttälentovarikko 1:n huoltohallina. KA Sotapäiväkirjat

Viestieskadroonan ja aliupseerikoulun kasarmin suunnittelivat vuonna 1936 Ragnar Ypyä ja lyhyen aikaa Rakennustoimistossa työskennellyt arkkitehtiylioppilas *Olavi Kivimaa*. Rakennustyöt alkoivat heinäkuussa 1936 puolustusministeriön omana työnä, olivat myöhään syksyllä vesikatossa ja valmistuivat kesällä 1937. Kolmikerroksinen kasarmi muistutti ulkoasultaan ja pohjaratkaisultaan suuresti Kiviniemen uutta kasarmia. Mäntyjä kasvavalta Salpausselän harjanteelta avautui näköala pohjoiseen Saimaalle. Alemmas harjoituskentän laitaan valmistui vaaleaksi rapattu ja korkealla harjakatolla varustettu 124 hevosen talli.

Huhtikuussa 1936 Ratsuväkiprikaatia laajennettiin Kannaksen eteläosaan majoittuneilla **Terijoen** *Jääkäripataljoona 1*:llä (ent. PPP 1) ja Kellomäen Erillisellä Pioneerikomppanialla. Samaan aikaan ryhdyttiin Armeijakunnan esikunnassa kaavailemaan Ratsuväkiprikaatin vahvistamista panssariautoosastolla. Helmikuussa 1937 Ratsuväen Aliupseerikoulun yhteyteen perustettiinkin Panssariosasto. Suunnitteilla oli uuden hyökkäysvaunutyypin hankinta, joka korvaisi Erillisen Hyökkäysvaunukomppanian vanhat Renault-vaunut. Nk. perushankintaohjelmaan liittyen päädyttiin vuonna 1938 ostamaan 24 brittiläisen *Vickers-Armstrong* tehtaan valmistamaa kuuden tonnin painoista ”kevyttä” vaunua. Myös Neuvostoliitto oli valmistanut niitä lisenssillä suuria määriä T-26 -nimisinä.

Uusien vaunujen myötä Erillinen Hyökkäysvaunukomppania oli määrä laajentaa Panssaripataljoonaksi ja liittää Ratsuväkiprikaatiin. Panssaripataljoona oli määrä sijoittaa kokonaisuudessaan Lappeenrantaan, sillä Poltinahon huonokuntoiset rakennukset eivät riittäneet edes silloiselle komppanian vahvuudelle. Sotaväen päällikkö Hugo Östermanin huhtikuussa 1937 laatimassa uudisrakennusehdotuksessa vuodelle 1938 oli mukana Lappeenrantaan perustettavalle Panssaripataljoonalle rakennettava vaunuhalli, korjaamo ja varasto.

Vuoden 1938 alussa Lappeenrannassa ollut Panssariosasto ja Poltinahon komppania muutettiin suoraan Ratsuväkiprikaatin alaisiksi *Erilliseksi Panssarieskadroonaksi* ja *Erilliseksi Panssarikomppaniaksi* – ”panssari” korvasi siis entisen hyökkäysvaununimityksen.

Vuoden 1938 aikana leirikentän laidalla aloitettiin panssarivaunuhallin ja korjaamorakennuksen rakentaminen. Ne olivat pohjakaavaltaan samanmallisia, mutta vaunuhalli oli hieman suurempi ja sisälsi mm. luokkahuoneita.

Panssarijoukoille esitettiin vuonna 1939 rakennettavaksi oma kasarminsa sekä esikunta ja talousrakennuksensa. Ne olisivat kaikesta päätelleen sijoittuneet Viestieskadroonan ja Aliupseerikoulun kasarmin länsipuolelle, vaunuhallin ja korjaamon taakse – talousrakennus olisi tullut yksiköiden yhteiskäyttöön. Ennen näitä (toteuttamattomia) rakennuksia Erillinen Panssarikomppania ei voinut muuttaa Lappeenrantaan, mitä se ei sitten koskaan tehnytkään. *Panssaripataljoona* perustettiin vasta talvisodan syttymisen jälkeen joulukuussa 1939. Lappeenrannan kenttä ja panssarijoukoille tarkoitetut huoltorakennukset olivat sotien aikana ilmavoimien käytössä.[127]

Aluejärjestön rakennukset

Aluejärjestelmään siirtymisen edellytyksenä olivat kunkin sotilaspiirin alueelle muodostettavat nk. perustamispaikat, joissa sota-ajan aseet ja varusteet varastoitiin. Ne pyrittiin sijoittamaan rautateiden varsille sellaisiin paikkoihin, joissa perustettavat joukot voitaisiin väliaikaisesti myös majoittaa. Osa perustamispaikoista voitiin liittää olemassa olevien varuskuntakaupunkien ja niissä olevien varastotilojen yhteyteen. Suurelle osalle perustamispaikoista täytyi kuitenkin rakentaa vuoden 1933 aikana aivan uudet liikekannallepanovarastot.

Toinen uudisrakentamista vaativa aluejärjestelmän osa olivat kertausharjoitukset. Alkuperäisenä ajatuksena oli, että jokaisen sotilaslääänin alueelle perustettaisiin oma kertausharjoituskeskuksensa. Raja-alueilla olevien suojajoukko-sotilaspiirien reserviläiset koulutettaisiin sen sijaan pienemmissä harjoituspaikoissa niiden todennäköisillä toiminta-alueilla.

Puolustusministeriön teknillisen osaston Rakennustoimiston arkkitehti Kalle Lehtovuori (1889–1956) keskittyi vuosien 1932–39 välisen ajan pääasiassa aluejärjestön liikekannallepanovarasto- ja kertausharjoitusalueiden suunnitteluun. Avustajina hänellä oli eri kohteissa Rakennustoimiston nuorempia arkkitehteja, mm. Kyllikki Halme, Pirkko Kiianlinna ja Esko Suhonen.

Kiireellisimpinä työkohteina olivat varastoalueet, joiden rakentamiseen saatiin määrärahoja puolustuslaitoksen oman budjetin lisäksi työttömyysmäärärahoista. Monet perustamispaikat sijaitsivat suurten kaupunkien ulkopuolisilla, maanviljelysvoittoisilla alueilla, joilla oli talviaikaan työttömyyttä.

Aluejärjestön varastoalueiden suunnittelu alkoi vuoden 1932 loppupuolella ja ensimmäiset rakennustyöt vuoden 1933 alussa. Varastot olivat tyyppirakennuksia, joiden koko vaihteli sotilaspiirin tarpeesta riippuen. Pienempiä varastoja suunniteltiin useisiin Karjalan kannaksen perustamispaikkoihin sekä rajavartiostojen sotilaspiireihin ja suurempia muiden sotilaspiirien alueille. Yksi suurimmista oli Tampereen aluevarasto, kahden sotilaspiirin keskus, joka sijoitettiin rakenteilla olleen Valtion Lentokonetehtaan naapuriin Härmälään.

Varastoalueilla oli kuudentyyppisiä rakennuksia, joiden numerot määrittelivät niiden käyttötarkoituksen. Rakennustyyppi 1 oli lämmin tiilivarasto, jollaisiin pääosa käsiaseista ja varusteista sijoitettiin. Niiden koko vaihteli suuremmista kaksikerroksisista rakennuksista pienempiin yksikerroksisiin varastoihin. Rakennustyyppi 2 oli paksuseinäinen, tiilinen ampumatarvikevarasto, tyyppi 3 tiiliseinäinen tykkivarasto ja tyyppi 4 puinen kuormastovaja. Vartioston asuinrakennukset olivat tyyppiä 5 ja niiden käymälät tyyppiä 6.

Keväällä 1933 varastorakennustyöt olivat käynnissä Tampereella, Jyväskylässä, Savonlinnassa, Joensuussa ja Kokkolassa sekä Kannaksen sotilaspiirissä Uudellakirkolla, Pitkärannassa, Metsäpirtissä ja Kyyrölässä. Kesällä varastotyöt aloitettiin Keuruulla ja Kankaanpään Niinisalossa. Syksyn 1933 ja kevään 1934 aikana rakennettiin vielä Porin ja Jaakkiman varastot, Kannaksen

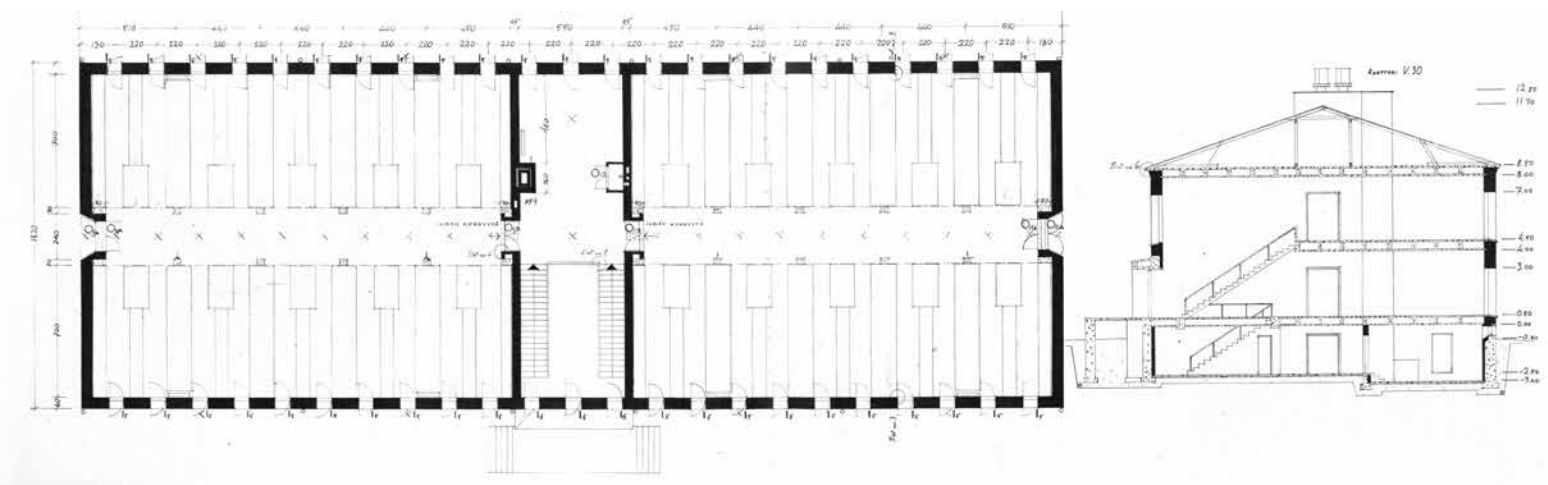

Jaakkimaan Huuhanmäen rautatieaseman tuntumaan rakennetun aluejärjestön lämpimän varaston toisen kerroksen pohja ja leikkaus, sign. arkkitehdit Kalle Lehtovuori ja Esko Suhonen 25.1.1933. KA PLM Karjala

Arkkitehti Kalle Lehtovuoren suunnittelemat aluejärjestön varastorakennukset Tampereen Härmälässä. Ne oli tarkoitettu Tampereen läntisen ja itäisen sotilaspiirin yhteiskäyttöön. Vasemmalla tiilinen tykkivarasto, keskellä kaksikerroksinen lämmin käsiase- ja varusvarasto sekä oikealla puinen kuormastovaja. Kuva on julkaistu Sotilashallinnollisessa Aikakauslehdessä 4/1934.

sotilaspiirissä Raudun, Antrean, Kivennavan, Pölläkkälän, Kuolemajärven ja Valkjärven varastot sekä rajavartioston sotilaspiirien alueilla Suojärven, Ilomantsin, Lieksan, Kuhmon, Suomussalmen, Kuusamon, Kuolajärven ja Sodankylän varastot. Vanhoihin varuskuntiin rakennettiin yksittäisiä tyyppivarastoja, kuten vuonna 1934 **Suomenkasarmille** valmistunut tyypin 3 tykkivaja. Kyseessä oli siis hyvin laajamittainen ja nopeatahtinen rakennushanke.

Vuoden 1933 kuluessa tehtiin alustavia suunnitelmia myös kertausharjoitusalueiden rakennustöistä. Vielä tässä vaiheessa ajatuksena oli rakentaa niille parakkeja ym. kevytrakenteisia rakennustyyppejä. Pian kävi kuitenkin selväksi, ettei sotilaslääneille ollut enää mahdollista tehdä omia kertausharjoituskeskuksia, sillä aluejärjestelmän rakentamiseen oli kulutettu jo niin paljon määrärahoja.

Aluksi ainoastaan Karjalan kannaksen suojajoukoille voitiin perustaa uusia harjoitusalueita. Arkkitehti Lehtovuoren suunnittelemia pienehköjä puisia harjoitustaloja rakennettiin vuoden 1934 aikana Kannaksen aluevarastojen läheisyyteen. Niissä oli opetus- ja ruokailutilana toiminut sali, keittiö ja kansliahuone. Miehistö oli telttamajoituksessa ja kouluttajilla oli käytössään vanhoja kunnostettuja asuinrakennuksia. Harjoitustaloja valmistui ainakin Antreaan, jossa rakennus on edelleen tallella, Rautuun, Kyyrölään, Kuolemajärvelle, Pölläkkälään ja Valkjärvelle.[128]

Kertausharjoitukset Niinisaloon

Kesällä 1935 ensimmäistä kertaa järjestetyissä 35 000 reserviläisen kertausharjoituksissa käytettiin olemassa olevia Parolan, Utin ja Perkjärven leirialueita sekä Turun, Vaasan ja Oulun kasarmialueita. Näissä puitteissa voitiin toimia vain kesäaikaan ja tästä taas koitui suurta haittaa maatalousvaltaiselle elinkeinoelämälle. Kantahenkilökuntaan kuuluvia kouluttajia ja koulutusmateriaalia ei sitä paitsi ollut riittävästi yhdeksän sotilaslääninn samanaikaisesti eri paikoissa järjestettäviä harjoituksia varten.

Näin kypsyi ajatus eri sotilaslääninen yhteisistä kertausharjoituskeskuksista, joita voitaisiin käyttää vuoron perään vuoden ympäri. Kolmen sotilaslääninn harjoitukset oli määrä järjestää Utin leirialueella. Loppuja kuutta sotilaslääniä varten rakennettaisiin Kankaanpään **Niinisaloon** talvimajoitukseen kelpaava kertausharjoituskeskus. Aiemmin kaavailtujen useiden kymmenien lämmitettävien parakkien sijaan Niinisalon ”miehistösuojaksi” rakennettiin valtava harjoituskasarmi.

Arkkitehti Kalle Lehtovuori laati vuoden 1935 alussa suunnitelmat yhden sotilaslääninn tarpeisiin, eli noin 3500 miehelle tarkoitetusta Niinisalon harjoituskasarmista. Sen oli määrä olla valmis vuoden 1936 alussa. Harjoituskasarmin ulkoasu ja sisätilat muistuttivat muita saman aikakauden kasarmeja. Se oli kuitenkin yksinkertaisempi ja taloudellisemmin suunniteltu.

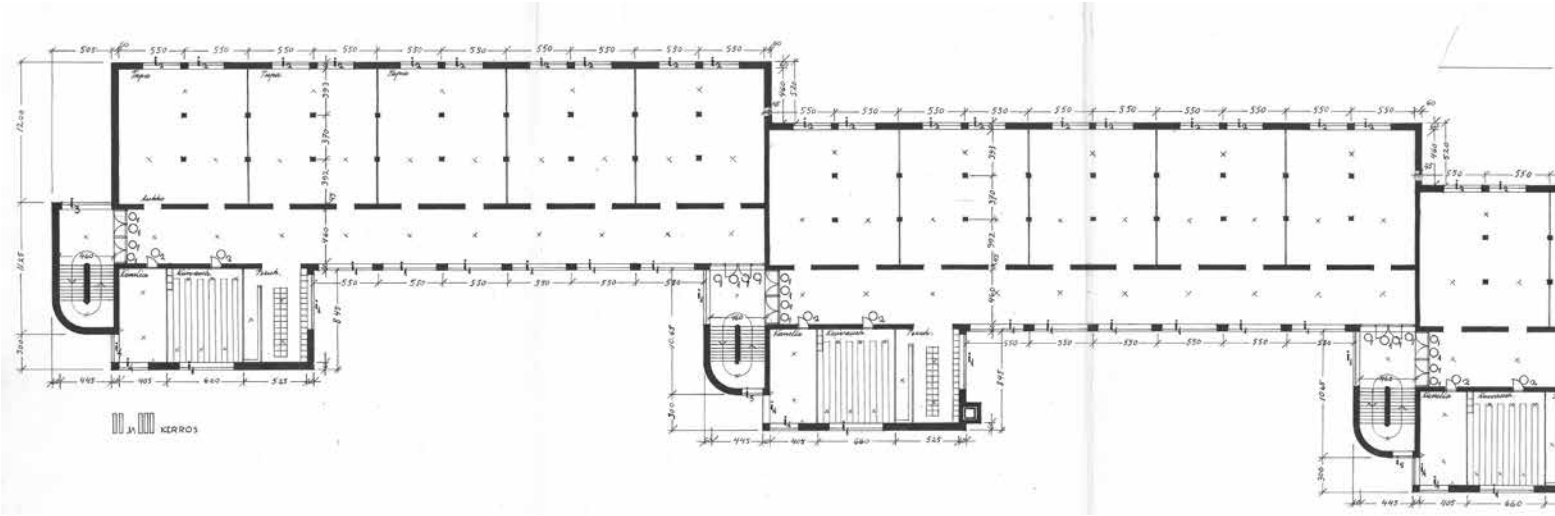

Pohjoisosa Niinisalon harjoituskasarmin toisen ja kolmannen kerroksen pohjapiirroksesta maaliskuulta 1935, sign. arkkitehti Kalle Lehtovuori. PK

Reserviläiset viettäisivät kasarmissa vain vähän aikaa kerrallaan ja tarvitsivat ennen muuta lämpimät ja ilmavat yöpymistilat. Kasarmin 45 miehistötupaa suunniteltiin normaalia suurempina, ja kuhunkin mahtui 80 miestä. Tuvat sijoitettiin kolmeen lamelliin, jotka liittyivät toisiinsa porrashuoneiden välityksellä. Kussakin lamellissa oli kolme kerrosta, joissa oli kussakin viisi tupaa yhden joukkoyksikön käyttöön. Kerroksissa oli lisäksi yksi kansliahuone, kuivaushuone kastuneita kenkiä ja vaatteita varten sekä pesuhuoneet pisuaareineen. Harjoituskasarmissa ei ollut varsinaisia wc-tiloja.

Keväällä 1936 virallisesti toimintansa aloittaneesta Kankaanpään harjoituskeskuksesta (KHK) muodostui käytännössä lähes ympärivuotisesti toimiva vakinainen varuskunta, vaikka kertausharjoitusjoukot vaihtuivat välillä. Siksi sinne tarvittiin myös kunnolliset huolto- ja asuinalueet. Niinpä vuoden 1936 rakennusohjelmaan kuuluivat keittiö- ja ruokalarakennus, sauna ja sairaala sekä kantahenkilökunnan asuintalot.

Kalle Lehtovuoren suunnittelema keittiö- ja ruokalarakennus oli sekarakenteinen. Sen keskusosat eli keittiö ja sen päälle sijoitetut keittiöhenkilökunnan majoitustilat olivat tiilisiä. Keittiön kummallakin puolella olivat hirsirakenteiset miehistön, aliupseerien ja upseerien ruokasalit. Niihin mahtui kerralla yhteensä 1500 miestä, joten reserviläiset pystyivät ruokailemaan kahdessa vuorossa. Rakennuksen länsisivulla oli kaksi hirsirakenteista varastosiipeä sekä kellarissa varastojen lisäksi kattilahuone ja keskusmuuntaja-asema.

Arkkitehti Kalle Lehtovuoren suunnittelema Niinisalon harjoituskasarmi kuvattuna lännestä, ruokalan vesitornista. SA-kuva

Harjoituskasarmin itäjulkisivu 1930-luvulla. SA-kuva

Tornimaisessa länsipäädyssä oli suuri vesisäiliö kasarmialueen tarpeita varten.

Niinisalon kasarmialueen itäpuolisen Valkiajärven rantaan valmistui 200 hengen sauna vuonna 1937. Kahden miehistölle varatun löyly-, pesu- ja pukuhuoneosaston lisäksi siinä oli erilliset saunaosastot päällystölle ja heidän perheilleen. Harjoituskeskuksen sairaala vastasi normaalin suuren varuskunnan tarpeita. Siinä oli yli 50 potilaspaikkaa, jotka oli jaettu kuuden, kolmen ja kahden hengen huoneisiin. Pienimmät huoneet oli tarkoitettu upseereille. Tavanomaisten tutkimus- ja vastaanottohuoneiden lisäksi sairaalassa oli leikkaussali, röntgenosasto ja henkilökunnan asuintilat.

Niinisalon vakinaiseen, ympärivuotiseen henkilökuntaan kuuluivat harjoituskeskuksen komendantti, kolme sotilasvirkailijaa ja aseteknikko sekä 26 kanta-aliupseeria. Viimeksi mainitut olivat ase- ja kengitysseppiä, varusmestareita, korjaamonjohtajia yms. henkilökuntaa, jotka korjasivat ja pitivät kunnossa varusteita seuraavaa harjoitusvuotta varten. Lisäksi töissä oli siviilityöntekijöitä huoltamassa teknisiä laitteistoja ja ylläpitämässä lämmityskattiloita.

Niinisalon sairaala 1930-luvulla. SA-kuva

Kevääseen 1937 mennessä rakennettiin neljä hirsistä paritaloa, joissa oli tuvan ja kamarin käsittäviä aliupseerien perheasuntoja. Talot sijoitettiin Valkiajärven pohjoisrannalle, erilleen kasarmialueesta. Ne olivat alku laajemmalle ”aliupseerikylälle”, jossa oli lopulta yhdeksän pienempää ja neljä hieman suurempaa paritaloa pienine ”siirtolapuutarhatontteineen”. Niinisalon aliupseeritalojen pohjatyyppiä kehitettiin puolustusministeriössä edelleen. Samantapaisia taloja rakennettiin suuri määrä välirauhan aikana 1940–41 perustettuihin ”korpivaruskuntiin”.

Aliupseerikylän rakennushirret saatiin harjoituskeskuksen laajoilta metsäalueilta. Tämä kustannuksia alentava seikka oli todennäköisesti syynä siihen, ettei Niinisaloon rakennettu määräraha-anomuksissa esitettyä suurempaa aliupseerikerrostaloa, mikä oli 1930-luvulla normaali käytäntö tämän kokoisissa varuskunnissa.

Niinisalon upseereille rakennettiin kerrostalo vuosina 1938–39. Upseeritalon tilaohjelmaa oli jouduttu supistamaan yleisen hintojennousun ja määrärahojen vähyyden takia; kahdeksan upseeriasunnon sijaan rakennettiinkin kuusi. Upseeritalossa oli kolme kahden asunnon kerrosta yhden hissittömän

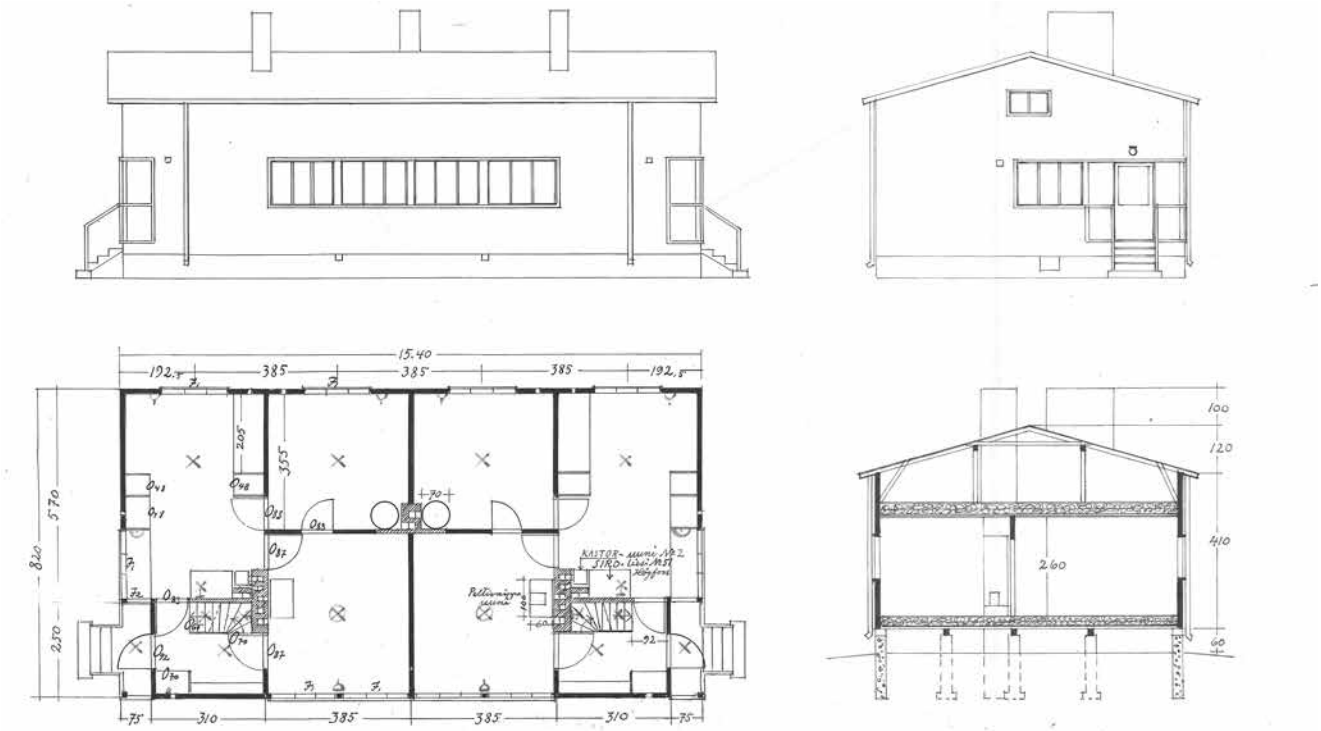

Niinisalon suurempien aliupseeritalojen piirustus, sign. Kalle Lehtovuori 8.4.1938. PK

porrashuoneen ympärillä. Asuntojen pohjakaava perustui Elsi Borgin Kiviniemen kasarmialueelle kehittämään tyyppilamelliin.

Kantahenkilökunnan asuintalot jäivät viimeisiksi pysyviksi rakennuksiksi, joita puolustusministeriö rakennutti Niinisaloon ennen sotaa. Merkittävä osa harjoituskeskuksen laajasta rakennusohjelmasta jäi toteuttamatta.[129]

VARATYÖRAHOJA ILMAVOIMILLE 1935–1937

Nopeasti kehittyvä aselaji – Suurmerijoki ja Kauhava

Ilmavoimat ryhdistäytyi 1930-luvun alun sekaannustilastaan komentajansa eversti Jarl Lundqvistin johdolla. Vuonna 1934 tehtiin tilaukset kahdesta uudesta konetyypistä, 17:sta *Bristol Bulldog* -hävittäjästä ja 13:sta *Fokker C.VE* -maatiedustelukoneesta. Vaikka molemmat olivat jo vanhoja, edellisvuosikymmenen puolella ensilentonsa tehneitä tyyppejä, voitiin niiden avulla saattaa toimintakykyisiksi kaksi Suur-Merijoen Lentoasema 5:n lentolaivuetta, tiedustelukoneiden Lentolaivue 12 ja uusi hävittäjälaivue, Lentolaivue 26.

Bristol Bulldog -hävittäjien rintama Suur-Merijoen kentällä. Taustalla aliupseerien asuinalue. Kuva on julkaistu lehdessä Suomen Sotilas 12/1936.

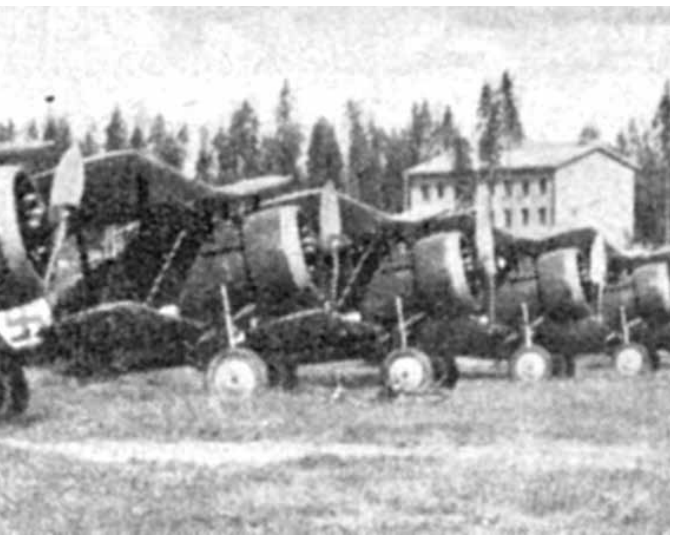

Konehankinnoista seuranneet Suur-Merijoen uudistustyöt vuonna 1934 aloittivat ilmavoimien merkittävän uudisrakennusvaiheen, joka jatkui vuosikymmenen loppuun saakka. Suurin osa puolustuslaitoksen käyttöön tänä aikana osoitetuista varatyömäärärahoista käytettiin ilmavoimien varuskuntien ja lentokenttien rakentamiseen. Kauhavan Ilmailukoulua laajennettiin, ja se sai vuonna 1936 käyttöönsä uusia kotimaisia *Tuisku*-koulukoneita. Suurimpaan rakennuskohteeseen Immolan Lentoasema 6:een laskeutuivat vuonna 1937 ensimmäiset *Bristol Blenheim* -pommikoneet ja Utin Lentoasema 1:een saatiin samana vuonna *Fokker D.XXI* -hävittäjiä.

Tämä oli nimenomaan maalentokoneiden ja -kenttien aikakautta. Merilentoasemille eli Lentoasemille 2, 3 ja 4 Santahaminassa, Kasinhännässä ja Turkinsaaressa ei valmistunut tänä aikana juuri ainoatakaan merkittävämpää rakennusta. Santahaminassa olleille Ilmailuvarikolle ja Koelentueelle ryhdyttiin vuonna 1935 rakentamaan uusia tiloja Tampereen Härmälään, Valtion Lentokonetehtaan ja aluejärjestön varastoalueen naapuriin. Santahaminassa jatkoi edelleen Mekaanikkokoulu.

Suur-Merijoen Lentoasema 5:n kauan odotetut uudet Fokkerit ja Bulldogit saapuivat joulukuussa 1934 laatikoihin pakattuina rautatietä pitkin.

Suur-Merijoen teknillistä rakennusta ja puista varastoa viimeistellään lokakuussa 1934. KA PRL

Ne koottiin lentokuntoon kahdessa uudessa betonirakenteisessa lentohallissa, jotka olivat valmistuneet vuoden aikana kentän pohjoislaidalle. Lentoasemalle valmistui myös Elis Hyvärisen suunnittelema nk. teknillinen rakennus, joka oli ensimmäinen laatuaan ilmavoimien tukikohdissa. Kaksikerroksiseen harjakattoiseen tiilirakennukseen oli keskitetty lentoaseman teknillinen huolto, mm. metalli- ja puutyöpajat. Rakennustyyppiä kehitettiin seuraavana vuonna Immolan ja Utin lentoasemille nousseissa uudisrakennuksissa.

Lentoasema 5:n upseeristo oli joutunut asumaan pääasiassa läheisessä Tienhaaran taajamassa. Vuosina 1934–35 lentoaseman länsiosaan rakennettiin kaksi upseeritaloa. Esiupseereille tarkoitettu kaksikerroksinen ”Päivärinne” käsitti neljä asuntoa ja muistutti pohjaratkaisultaan Jaakkiman ensimmäistä upseeritaloa. Pohjakerroksessa oli neljä huonetta, keittiön ja palvelijanhuoneen käsittävät huoneistot. Yläkerran huoneistoissa oli yksi asuinhuone enemmän – nämä oli sijoitettu ullakon päätyihin ja niihin johti asunnon sisäinen porras. Elsi Borgin suunnittelema kahdeksan huoneiston upseeritalo ”Käärmekallio” oli samanlainen kuin samaan aikaan Kiviniemeen rakennettu.

Kauhavan Ilmailukoululle rakennettiin vuosina 1934–35 uusi sairaala, jonka suunnitteli puolustusministeriöön arkkitehdiksi juuri pestattu Aulis Blomstedt. Sairastilat olivat aiemmin Linna-rakennusryhmän yhteydessä. Vaikka uusi sairaala oli harjakattoinen, antoivat lyhyet räystäät, linjakas sisäänkäyntikatos ja vaakasuuntaiset ikkunat ulkoasuun ajanmukaisuutta. Pohjakaava ja yleinen toimintaperiaate perustui aiempiin arkkitehti Elsa Arokallion suunnittelemiin varuskuntasairaaloihin.

Vuonna 1936 valmistunut suuri oppilasasuntola tehosti huomattavasti Ilmailukoulun koulutusmahdollisuuksia ja mahdollisti oppilasmäärän lisäämisen. Ragnar Ypyän suunnittelema kolmikerroksinen rakennus vastasi mittasuhteiltaan ja ulkoasultaan aikakauden komppaniankasarmeja, mutta tilanjako oli erilainen. Kahden ylemmän kerroksen majoitustiloissa oli keskikäytävät ja etelänpuoleiset neljän hengen tuvat. Käytävän toisella laidalla olivat oppilaiden oleskeluhuoneet, pesu- ja wc-tilat sekä toimistoja. Pohjakerroksessa oli koulutustiloja, juhlasali ja oppilassauna. Samaan aikaan valmistunut Martta Martikaisen suunnittelema entistä suurempi aliupseeriruokala ja -kerho sisälsi perheettömien aliupseerien asuntolan. Vanha aliupseerikerho muutettiin sotilaskodiksi.[130]

Suur-Merijoen esiupseeritalo rakennusvaiheessa syyskuussa 1934. KA PRL

Immola

Ilmavoimilla oli 1930-luvun alkupuolella ainoastaan kaksi varsinaista sotatoimiin kykenevää maalentokenttää, Utti ja Suur-Merijoki. Lisäksi olivat Karjalan kannaksen pienet Perkjärven ja Raulammin varakentät, joissa ei ollut mitään kiinteää varustusta. Vuonna 1931 laaditussa ilmavoimien kehitysohjelmassa pidettiin tärkeänä sitä, että uudet laivueet ja lentokoneet hajautettaisiin

aiempaa useammalle lentoasemalle jo rauhan aikana, sillä sodan syttyessä Neuvostoliitto ryhtyisi välittömästi laajoihin ilmapommituksiin suomalaiskoneiden tuhoamiseksi kentilleen.

Kehitysohjelman toisena päämääränä oli sijoittaa pääosa ilmavoimista Karjalan kannaksen suuntaan suojaamaan maavoimien liikekannallepanoa ja keskityksiä. Oli myös muodostettava omat pommikonevoimat, joiden tuli olla sodan syttyessä välittömästi käyttövalmiina tuhoamaan vihollisen pommittajat lentokentilleen. Ne ja muut suomalaisten kannalta tärkeät pommituskohteet olivat varsin lähellä ja varsinkin Kronstadtin laivastotukikohdan tuhoamisella katsottiin olevan suuri merkitys Neuvostoliiton hyökkäyskykyyn.

Ilmavoimien kaukotoiminnan eli vihollisen tukikohtien, teollisuuslaitosten ja kaupunkien pommittamisen merkitys kasvoi 1930-luvun alkupuolella. Tuon ajan hävittäjäkoneilla oli vaikea ehtiä ampumaan alas korkealla ja nopeasti lentäviä pommikoneita siinä lyhyessä ajassa, mikä niiden havaitsemisen jälkeen olisi käytettävissä. Varsinkin mereltä tulevat pommikoneet pääsisivät tekemään yllätyshyökkäyksiä, joita oli käytännössä mahdoton torjua. Suomen ilmavoimilla ei kuitenkaan ollut kaukotoimintaan kykeneviä koneita, mikäli ei lasketa suorituskyvyltään erittäin rajallisia Junkers-kellukekoneita Viipurin Lentoasema 6:ssa. Pommikoneiden hankinta olikin kehitysohjelmien keskeisiä kysymyksiä.

Kaukotoimintatukikohdat oli määrä sijoittaa porrastetusti Karjalan kannaksen lähistölle sijoitettujen hävittäjätukikohtien taakse. Viipurin Lentoasema 6 ja sen kevyt kaukotoimintalaivue, Lentolaivue 44 oli määrä siirtää **Immolaan** rakennettavaan uuteen lentotukikohtaan. Uusien konehankintojen jälkeen Immolaan perustettaisiin kaksi lisälaivuetta, Lentolaivueet 46 ja 48. Raskaat pommikoneet, joita ei lopulta koskaan hankittu, oli tarkoitus sijoittaa Keski-Suomeen myöhemmin perustettavaan tukikohtaan Lentolaivueeksi 54.

Immola eli Immalanjärven pohjoisrannalla sijaitseva Immalanharju täytti kaikki vakinaiselle lentoasemalle asetetut vaatimukset. Liikenneyhteydet olivat hyvät ja Imatran sekä Vuoksenniskan asutuskeskukset lähellä. Alue oli

Immolan varuskunta ja lentokenttä etelästä lokakuussa 1936 eli hieman ennen Lentoasema 6:n muuttoa sinne. Etualalla kaksi upseeritaloa, keskellä teknillinen rakennus ja vasemmalla päävartion, esikunnan, huoltorakennuksen sekä kasarmin muodostama kasarmialueen keskus. Molemmat lentohallit ovat vielä keskeneräisiä. IVKK

nuorta mäntymetsää kasvavaa hiekka- ja sorakangasta, jolle voitiin tasoittaa noin kilometrin läpimittainen lentokenttä. Raivaustyöt alkoivat helmikuussa 1934 ja jatkuivat loppuvuoteen asti. Tuolloin ilmavoimilla oli käytettävissään jo yksitoista sotilaskenttää, joista pääosa oli tarkoitettu sodanaikaisiksi varakentiksi. Lisäksi rakenteilla oli neljä sotilaskenttää ja viisi ensimmäistä siviililiikenteelle tarkoitettua lentokenttää.

Immolan kasarmialueen ja lentokenttärakennusten työt aloitettiin keväällä 1935. Sen lisäksi, että Immolasta tulisi ilmavoimien suurin lentoasema, oli se vilkkaimman rakennusvuotensa 1936 aikana myös koko puolustuslaitoksen ylivoimaisesti suurin rakennushanke. Puolustusministeriön uudisrakennusohjelmaa suunniteltiin 1930-luvulla vuosittain noin 50 miljoonan markan määrärahan puitteissa. Tästä summasta Immolan rakennustöihin käytettiin vuonna 1936 peräti 20 miljoonaa markkaa. Seuraavina tulivat Tampereen Lentokonetehtaan laajennustyöt, noin 11 milj. markkaa, ja Niinisalon kertausharjoituskeskuksen rakennustyöt, 7,65 milj. markkaa. Pienempiä töitä vuonna 1936 olivat mm. Lappeenrannan ratsuväen kasarmi ja talli (4,5 milj.), Tilkan sotilassairaala (2,7 milj.), Kuopion ammuslataamo (2 milj.) ja Suojärven aluevarastorakennukset (1 milj.).

Immolan yleissuunnittelusta oli päävastuussa Rakennustoimiston arkkitehti Elis Hyvärinen. Hän piti myös yllä yhteyksiä käyttäjiin eli Ilmavoimien esikuntaan ja Lentoasema 6:een sekä toisaalta paikan päällä töitä tekevään Puolustusministeriön Rakennustyöhön. Varsinaiset rakennussuunnitelmat Hyvärinen teki paitsi lentoaseman teknisluonteisemmista rakennuksista, myös miehistösaunasta, kerhotaloista ja esiupseerien asuintalosta. Kolme muuta rakennussuunnittelussa alusta asti mukana ollutta arkkitehtia olivat Elsi Borg, Kyllikki Halme ja Aulis Blomstedt.

Elsi Borg laati keväällä 1935 Immolan asemakaavan. Rakennukset hajautettiin metsäiseen maastoon laajalle alalle mahdollisten pommitustuhojen minimoimiseksi. Samaan tyyliin suunniteltiin, mutta ei toteutettu, myös Utin kasarmialueen laajentamista 1930-luvun loppupuolella. Immolan asemakaava oli kuitenkin hyvin suoraviivainen verrattuna vuonna 1938 aloitettuun Luonetjärven lentoasemaan – rakennukset olivat riveissä ja jonoissa melko lähellä toisiaan. Hajautetun vaikutelman syntymiseen oli syynsä silläkin, ettei suurta osaa alkuperäiseen rakennussuunnitelmaan kuuluneista rakennuksista koskaan toteutettu.

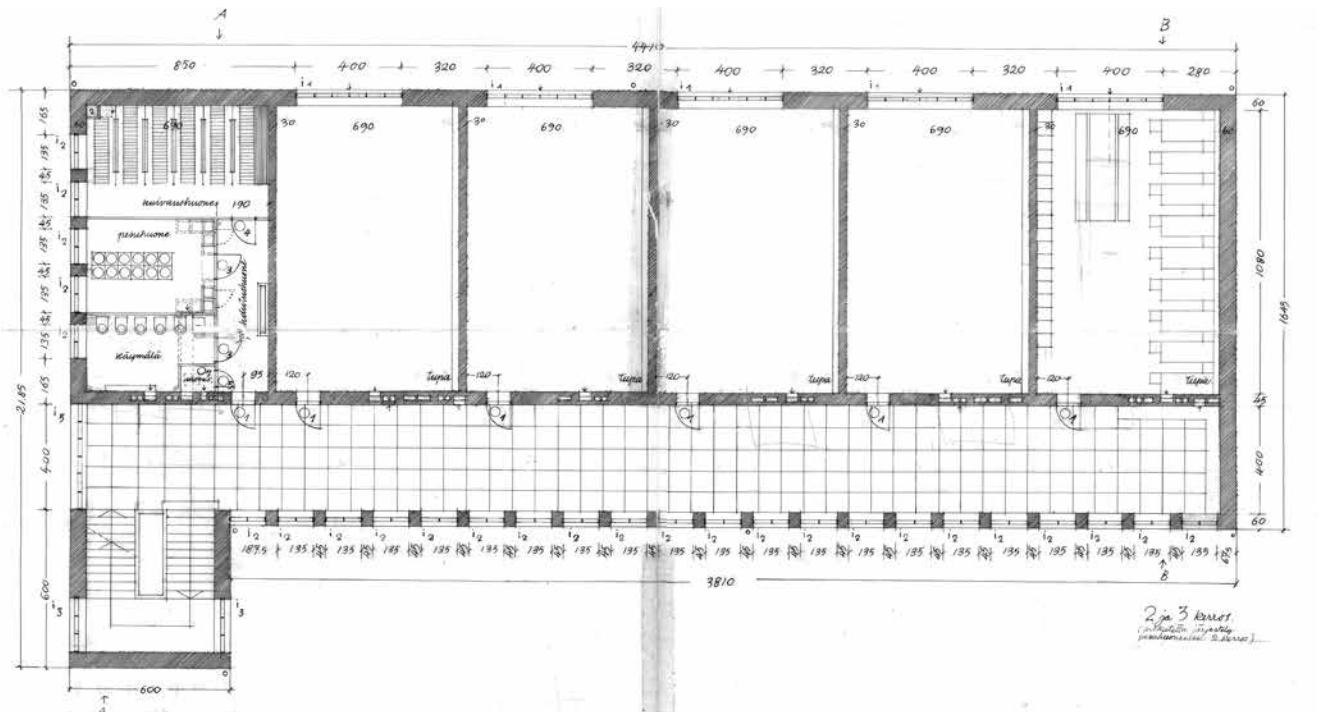

Immolan kasarmin kahden ylemmän kerroksen pohjapiirros toukokuulta 1935, sign. arkkitehti Ragnar Ypyä. PK

Immolan miehistökasarmi vuonna 1941. Peltoniemi/MV

Lentoasemalle suunniteltujen kolmen kaukotoimintalaivueen käyttöön oli tarkoitus rakentaa kaikkiaan 50 rakennusta. Lentohalleja tarvittaisiin neljä, mutta niistä toteutettiin vain kaksi. Upseeri- ja aliupseeritaloja kaavailtiin huomattavasti toteutunutta enemmän. Tälle oli perusteena Lentoasema 6:n, ja yleensä ilmavoimien henkilöstörakenne, jonka mukaisesti majoitustilojen pääpaino oli lento- ja teknisen henkilökunnan muodostaneiden aliupseerien ja upseerien asunnoissa. Varauduttiin myös siihen, että tulevan pommikonetyypin miehistöön tarvittaisiin neljä henkeä (ohjaaja, tähystäjä, konekivääriampuja ja sähköttäjä). Lopulta valituksi tuli kuitenkin brittiläinen Bristol Blenheim, jonka miehistössä oli vain kolme henkeä.

Lentoasema 6:n oli määrä muuttaa Viipurista Immolaan vuoden 1936 aikana, kunhan kahden laivueen tarvitsemat rakennustyöt saataisiin valmiiksi. Helmikuusta 1935 lähtien lentoaseman kokoonpanona oli esikunta, toimitusjoukkue sekä *Lentolaivueet 44* ja *46*.

Lentoasema 6:n esiupseereihin kuului everstiluutnantin arvoinen komentaja ja kahta laivuetta johtaneet majurit. Kumpikin laivue oli jaettu kolmeen kapteenin johtamaan kolmen lentokoneen lentueeseen. Lisäksi lentueissa oli luutnantin arvoiset varapäälliköt ja kaksi vänrikin arvoista nuorempaa lentoupseeria. Pelkästään lentävään henkilökuntaan kuuluvia upseereja oli näin ollen 24. Kantahenkilökuntaan kuului lisäksi 54 aliupseeria, joista 18 ohjaajia (10 lentomestaria, 4 vääpeliä ja 4 kersanttia) sekä 36 konekivääriampujia ja sähköttäjiä (6 vääpeliä ja 30 kersanttia). Myös tekniseen henkilökuntaan kuului paljon aliupseereja. Miehistökasarmia tarvittiin lähinnä varusmiehistä koostuvalle toimituskomppanialle ja värvätyille mekaanikoille.

Rakennustyöt aloitettiin kesällä 1935 miehistökasarmista ja kahdeksan huoneiston upseeritalosta. Arkkitehti Aulis Blomstedtin suunnittelema kasarmi luovutettiin Lentoasema 6:n käyttöön heinäkuussa 1936. Kasarmin pohjakerroksessa oli komppanian toimistotiloja, kaksi luentosalia ja varusvarasto, johon liittyivät räätälin ja suutarin verstaat. Ylemmät kerrokset olivat pohjakaavaltaan samanlaiset ja mitoitettu 180 miehen majoitukseen. Kummassakin kerroksessa oli sivukäytävän varrella viisi 18 miehen tupaa sekä päädyssä wc-, pesu- ja kuivaustilat.

Upseeritalo tehtiin samojen, vain hieman muokattujen Elsi Borgin suunnitelmien mukaan kuin vuosina 1934–35 Kiviniemeen ja Suur-Merijoelle

tehdyt upseeritalot. Immolan upseeritalo valmistui vuoden 1935 loppuun mennessä. Sen viereen keväällä 1936 suunnitellun toisen upseeritalon julkisivuja ajanmukaistettiin mm. porrashuoneiden vaakasuuntaisella puitejaolla, joka korvasi vanhemman rakennuksen ikkunaruudukon. Uudemman rakennuksen piirustuksia uusiokäytettiin samana vuonna Kyllikki Halmeen toimesta Jaakkimassa ja Kauhavalla.

Immolaan alun perin suunnitelluista yhdeksästätoista aliupseeritalosta valmistui viisi eli yhteensä 60 asuntoa. Kaksi ensimmäistä taloa olivat Kyllikki Halmeen suunnittelemia ja ne valmistuivat vuoden 1936 syksyyn mennessä. Rakennusten ulkoarkkitehtuurissa oli samoja elementtejä kuin muissakin Immolan rakennuksissa: matalaharjainen ja lähes räystäätön katto ja vaakasuuntaiset, pystyvälikarmein jaetut ikkunat. Porrashuoneissa oli pyöreäkulmaiset ulkonemat parvekkeineen. Rakennukset sijoitettiin etelärinteeseen niin, että osittain maanalaiseen pohjakerrokseen tuli neljä yksiötä ja ylempiin kerroksiin kahdeksan kaksiota. Kauhavalle rakennettiin vuosien 1936–37 aikana samantyyppinen aliupseeritalo, mutta ilman pohjakerroksen yksiöitä.

Elsi Borgin vuonna 1937 suunnittelemat kolme aliupseeriasuintaloa olivat julkisivuiltaan yksinkertaisempia ja aiempia syvärunkoisempia, joten samat 12 asuntoa saatiin mahdutettua kahteen kerrokseen. Tällaisia taloja rakennettiin myös Jaakkimaan ja Luonetjärvelle vuosina 1938–39. Immalanjärven rantaan aliupseeritalojen alapuolelle rakennettiin Elis Hyvärisen suunnittelema, puhdaslinjainen, laajalla betonilippakatoksella varustettu aliupseerisauna.

Lentokentältä ja miehistökasarmilta kasarmialueen portille johtavan suoraviivaisen päätien varteen rakennettiin vuosina 1935–36 vierekkäin talousrakennus, esikunta ja päävartio. Elsi Borgin syksyllä 1935 suunnittelema talousrakennuksessa oli monia yhteisiä piirteitä arkkitehti Ragnar Ypyän edellisvuonna Kiviniemeen suunnitteleman, ja vuonna 1935 rakenteilla olleen talousrakennuksen kanssa.

Aulis Blomstedtin suunnittelema esikunta oli ulkoasultaan ja pohjakaavaltaan pelkistetyn yksinkertainen. Rakennuksen levymäiset päädyt peittivät taakseen loivan harjakaton. Yhdessä pitkien sivujen lyhyiden räystäiden kanssa tämä loi tasakattomaisen vaikutelman. Myös Kyllikki Halmeen suunnittelemassa, kasarmialueen pääportin pieleen sijoitetussa päävartiossa oli puhdaslinjainen, levymäinen pääjulkisivu, jonka takaa paljastui huomattavasti tavallisemman oloinen, matalalla harjakatolla varustettu rakennus.

Tämän rakennusrivistön ja päätien itäpuolella oli urheilukenttä ja sen kaakkoiskulmassa Elis Hyvärisen suunnittelema miehistösauna. Yksinkertainen matalaharjainen rakennus muistutti ulkoasultaan ja saunakerroksen

Arkkitehti Kyllikki Halmeen suunnittelemien aliupseeritalojen pohjapiirrosote (11.12.1935, PK) ja ulkokuva maaliskuulta 1936 (IVKK).

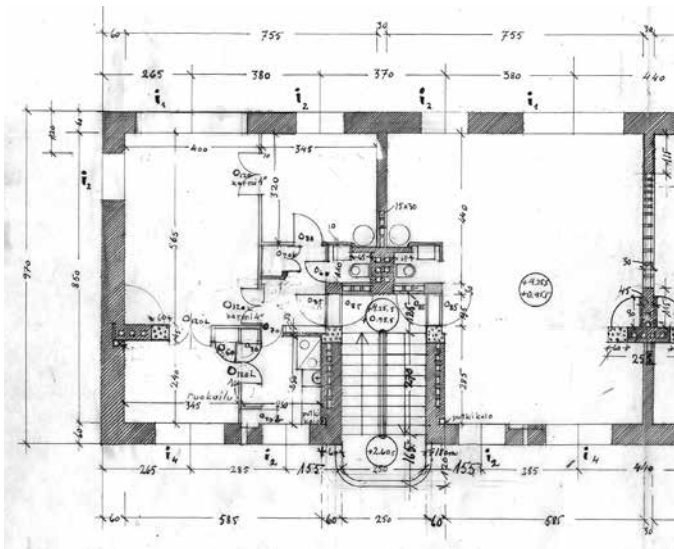

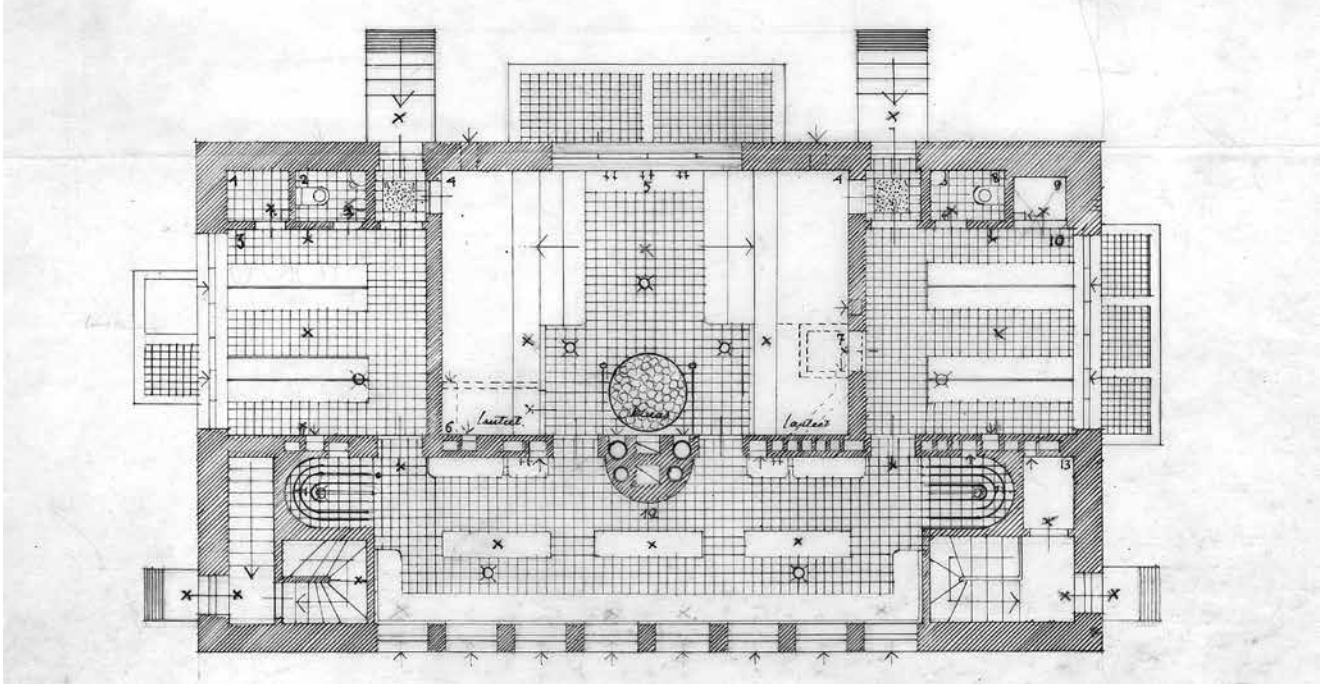

Immolan miehistösaunan maantasokerroksen pohjapiirros, sign. arkkitehti Elis Hyvärinen (ei pvm.). Saunassa oli kaksi identtistä pukeutumishuonetta, suuri peseytymishuone kaarevine suihkusyvennyksineen ja keskellä löylyhuone sekä suuri pyöreä kiuas. PK

tilanjaoltaan Herbert Holmbergin ja Martta Martikaisen Jaakkimaan vuonna 1932 suunnittelemaa saunaa. Saunan toimintaperiaate oli tarkkaan harkittu – piirustuksiin oli mm. osoitettu nuolilla mihin suuntaan sotamiesten tuli kulkea kaarevissa yhteissuihkuissa. Kellarikerroksessa oli pannuhuoneen ja vaatteiden desinfiointihuoneen lisäksi kaasuharjoitushuone, jonne saatiin savua suoraan pannuhuoneesta.

Varuskuntasairaala valmistui syksyyn 1937 mennessä varsinaisen kasarmialueen ulkopuolelle, Imatralle johtavan maantien varteen. Arkkitehti Blomstedtin suunnittelemana se muistutti pohjakaavaltaan, vaikkakaan ei julkisivuiltaan hänen vuonna 1934 Kauhavalle piirtämäänsä sairaalaa.

Lentoasema 6 muutettiin Viipurista Immolaan marraskuussa 1936. Uusia pommikoneita ei vielä ollut, sillä laivueiden tarvitsemat 18 Blenheimiä tilattiin syksyllä 1936. Suomalaisiin tekivät vaikutuksen koneen lähes 500 km/h huippunopeus, joka peittosi kaikki ajankohdan hävittäjäkonetyypit, sekä pieni koko ja sen myötä verrattain halpa hinta. Kaksi ensimmäistä Blenheimiä luovutettiin Lentoasema 6:lle loppukesällä 1937.

Immolan esikunta vuonna 1940. Peltoniemi/MV

Blenheim-koneille oli siihen mennessä valmistunut kaksi lentohallia sekä huoltoa varten erityinen teknillinen rakennus, jotka olivat Elis Hyvärisen suunnittelemia. Koska Blenheimit olivat ilmavoimien ensimmäiset kaksimoottorikoneet sitten vuoden 1918, täytyi Immolan lentokonehallit suunnitella suuremmiksi kuin vanhoissa tukikohdissa. Pulpettikattoiset hallit olivat paljon leveämpiä kuin esimerkiksi Suur-Merijoelle vastikään valmistuneet hallit. Kattorakenteet tehtiin puun sijaan teräksestä, ja hallien rakennustyöt venyivät suunnitellusta teräsosien hankintavaikeuksien takia. Tätä ”malli Immolaa” päädyttiin käyttämään myös Tampereelle rakennetussa Ilmailuvarikon ja Koelentueen hallissa. Myös Uttiin kaavailtiin samanlaista hallia, mutta se toteutettiin lopulta säästösyistä Suur-Merijoen mallin mukaan.

Immolaan ja Uttiin rakennettiin samanaikaisesti vuosina 1935–36 teknilliset rakennukset metalli- ja puutyöpajoineen sekä niihin liittyvät autotallit. Rakennuksen huomiota herättävin piirre oli nelikerroksinen torni, johon oli sijoitettu mm. laskuvarjojen ja paloletkujen kuivaustila sekä sääasema. Tornin ylätasanne soveltui ilmavalvontaan ja ylimmälle tasolle oli ainakin suunnitelmissa ajateltu kiinteää ilmatorjuntatykkiä. Alueen korkeimpana rakenteena tornista muodostui samalla näkyvä maamerkki, lentoasemien symboli, jonka arkkitehtoniseen sommitteluun, leijonavaakunoineen ja lipputankoineen kiinnitettiin erityistä huomiota.

Teknilliset rakennukset suunniteltiin tyyppirakennuksiksi, joita oli vuonna 1936 määrä rakentaa myös Sortavalan ja Turkinsaaren Lentoasemille

Immolan teknillinen rakennus maaliskuussa 1938. Porrastornin kyljessä oli aikakaudelle tyypillinen leijonavaakuna ja lipputanko sekä katolla ilmahälytyssireeni. IVKK

3 ja 4 sekä Kauhavan Ilmailukouluun. Näistä kuitenkin luovuttiin, koska Ilmavoimien komentaja Lundqvist halusi odottaa kokemuksia jo rakenteilla olleista rakennuksista ennen uusien aloittamista. Tärkeimpänä syynä olivat säästötarpeet. Asuntopulasta kärsivälle Kauhavalle rakennettiin sen sijaan em. Immolan mallin mukaiset asuintalot.

Keväällä 1937 arkkitehti Hyvärinen ryhtyi suunnittelemaan Immolan esiupseeritaloa, joka oli aivan erilainen kuin puolustuslaitoksen aiemmat upseeritalot. Pitkänomaisessa, kaksikerroksisessa rivitalossa oli matala harjakatto ja lyhyet räystäät. Sen kolmesta kaksikerroksisesta huoneistosta suurin oli varattu lentoaseman komentajalle ja hieman pienemmät asunnot lentolaivueiden komentajille. Kaikissa asunnoissa oli järvelle antavat terassit ja parvekkeet, sekä omat puutarha-alansa – rakennuksen pihaistutuksista laadittiin erikoispiirrokset.

Arkkitehti Hyvärisen suunnittelema kolmikerroksinen upseerikerho oli ilmavoimien alueille siihen mennessä tai sen jälkeen rakennetuista suurin ja edustavin. Rakennus kertoi osaltaan siitä arvostuksesta, jota uusi pommikonelaivasto nautti. Lentoasema 6:n noin 40 upseerin käyttöön tuli sisustukseltaan viimeistellyt juhla- ja ruokasalit, kirjastohuone, biljardisali sekä musiikki- ja seurusteluhuone. Tarpeellisten keittiö- ja huoltotilojen lisäksi rakennukseen tuli emännöitsijän ja palveluskunnan sekä perheettömien upseerien ja lentoaseman vieraiden majoitustilat.

Immolan aliupseerikerhon suunnittelussa Hyvärinen käytti hyväkseen kokemustaan Utin vastaavan rakennuksen suunnittelusta vuosikymmenen alkupuolella ja hän mainitsi vain parantaneensa ja nykyaikaistaneensa erinäisiä yksityiskohtia. Kerhossa tarvittiin suuret ruokailu- ja oleskeluhuonetilat lentoaseman noin 130 aliupseerille.[131]

Elis Hyvärisen Immolaan suunnittelema esiupseerien asuintalo maaliskuussa 1938. Kaikki kolme asuntoa olivat kaksikerroksisia, mutta kuvassa lähimpänä oleva eteläpäädyn rykmentinkomentajan asunto oli Lentolaivueiden 44 ja 46 komentajien asuntoja suurempi. IVKK

Mitä voisi tehdä paremmin

Marraskuun vaihteessa 1936 käytiin yliarkkitehti Torsten Elovaaran virkahuoneessa keskustelua kasarmirakennusten suunnittelussa havaituista haasteista ja tulevaisuudennäkymistä. Keskustelun toisena osapuolena oli yleisesikunnan talousasiain esiupseeri eversti Kalle Kuokkanen. Hän vastasi yleisesikunnassa puolustuslaitoksen rakennusohjelmien laadinnasta, jotka sotaväenpäällikkö Österman esitti puolustusministeriölle.

Eversti Kuokkasen huolena oli kasarmirakennusten kalleus suhteessa siihen, miten paljon miehiä niihin voitiin majoittaa. Kritiikki kohdistui mm. Immolan rakennusten kalleuteen ja ”loisteliaisuuteen” sekä Kiviniemen uuteen kasarmiin, jonka tilavuudesta varsinaiset majoitustilat käsittivät vain viidesosan. Kuokkanen ehdotti yhtenäisten tilanormien määrittelyä eri varuskuntarakennustyypeille.

Yliarkkitehti Elovaaran mukaan normitus oli edennyt kasarmien osalta jo pitkälle mm. miehistön majoitustupien, vääpelin asuntojen ja hygieniatilojen suhteen. Eri joukko-osastoilla oli kuitenkin poikkeavia vaatimuksia esimerkiksi luokkahuoneiden ja varastotilojen suhteen, joten Kuokkasen tarkoittamia kaikille käyttäjille sopivia tyyppirakennuksia oli hankala määritellä. Keskustelun lopputuloksena oli Kuokkasen toive siitä, ettei erikoisjoukko-osastojen kasarmeja suunniteltaisi niin ”erikoisiksi”, että niitä ei voisi pienin muutoksin käyttää ”normaalin” joukko-osaston majoittamiseen. Suunnitelmaluonnoksista tuli vastedes pyytää yleisesikunnan lausunto, jotta kokonaisnäkemys puolustuslaitoksen kehityksestä tulisi paremmin huomioonotetuksi.

Varuskuntarakentamisen kalleus oli Elovaaran mukaan suhteellista, sillä esimerkiksi Immolassa majoitustilojen pääpaino oli kantahenkilökunnan asunnoissa ilmavoimien henkilöstörakenteen vuoksi. Puolustusministeriön omat työmaat olivat sitä paitsi kustannuksiltaan huokeampia ja lopputulokseltaan laadukkaampia kuin yksityisiltä tilatut urakat. Elovaara painotti myös sitä, että puolustusministeriössä suunnitellut rakennukset olivat laadukkaita, koska ”puolustuslaitoksen pitää rakentaa esimerkillisen hyvää”.

Immolan upseerikerho elokuussa 1938. Varsinaiset kerhotilat olivat keskimmäisessä kerroksessa, joka oli länsipuoleltaan maantasossa. Pohjakerroksessa oli mm. henkilökunnan asuntoja ja varastotiloja ja ylimmässä kerroksessa perheettömien upseerien majoitustilat sekä vierashuoneita. IVKK

Rakennusasioista käyty keskustelu oli vain yksi esimerkki siitä, että puolustusministeriön ja yleisesikunnan eli puolustuslaitoksen hallinnollisista, taloudellisista ja teknillisistä seikoista sekä toisaalta sotilaallisesta johdosta vastaavien viranomaisten yhteistyötä olisi tarpeen tiivistää ja tarkoituksenmukaistaa. Sotaväenpäälliköllä ja muulla sotilasjohdolla ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa välittömästi esimerkiksi puolustusministeriössä tehtäviin hankintapäätöksiin. Uudelleenjärjestelyn tärkeyttä korosti suurpoliittisen tilanteen heikentyminen Hitlerin Saksan ja Stalinin Neuvostoliiton voimistumisen myötä. Tämä heijastui Suomessa varautumisena yhä todennäköisemmältä vaikuttavaan sotaan ja puolustuslaitoksen pitkään melko alhaisella tasolla pysyneiden määrärahojen kasvattamisena.

Vuoden 1937 aikana lyötiin lukkoon puolustuslaitoksen ylimmän johdon uudelleenjärjestely, joka astui voimaan vuoden 1938 alussa. Lopputuloksena oli, että sotaväenpäällikkö ja pääosa yleisesikunnan osastoista siirrettiin puolustusministeriöön, jossa oli tästä lähin yhteensä kymmenen osastoa. Yleisesikunta supistui kaksi osastoa, operatiivisen osaston ja yleistä sotilaspoliittista kehitystä seuraavan ulkomaanosaston käsittäväksi, puolustusneuvoston puheenjohtajan marsalkka Mannerheimin alaiseksi esikunnaksi. Operatiiviseen osastoon kuuluivat maavoima-, merivoima-, ilmavoima- ja kuljetusvälinetoimistot. Tulevan sodan ylipäälliköllä Mannerheimilla oli näin valmiiksi käytössään operatiivisesta toiminnasta vastaava esikuntansa, päämaja.

Puolustusministeriö oli nyt ylin hallinto- ja johtoviranomainen. Rakennusohjelmat laatineesta entisestä yleisesikunnan talousasiain esiupseerista tuli vuoden 1938 uudelleenjärjestelyssä puolustusministeriön komento-osaston päällikkö. Teknilliseen osastoon kuului edelleen kolme toimistoa: Rakennustoimisto sekä nimiltään muuttuneet Viesti- ja pioneeriväline- sekä Kuljetusvälinetoimistot.

Rakennustoimistoon lisättiin kolmas vakinainen arkkitehdin virka, johon nimitettiin Olavi Sortta. Vuosina 1938–39 Rakennustoimistossa oli töissä 7–8 ylimääräistä arkkitehtia. Heidän määränsä supistui siis puoleen vuoden 1937 huipusta, 13–14 arkkitehdista. Jo useampia vuosia toimistossa työskennelleistä arkkitehdeista jatkoivat Elsi Borg, Kyllikki Halme, Elis Hyvärinen, Kalle Lehtovuori ja Märtha Lilius-Tallroth sekä kesään 1938 asti Pirkko Wesamaa (s. Kiianlinna). Keväällä 1937 henkilökuntaan oli liittynyt arkkitehti *Airi Seikkala-Viertokangas* (toimessa 1937–39) ja samana syksynä arkkitehti *Karl Nicklin*. Arkkitehtiylioppilas Heikki Sysimetsä oli töissä kevääseen 1938 asti. Samana vuonna aloitti erittäin pitkään puolustusministeriössä jatkanut tuolloinen arkkitehtiylioppilas *Heidi Vähäkallio-Hirvelä*.

Rakennustoimiston arkkitehdeista Lilius-Tallroth sekä vuonna 1937 aloittaneet Nicklin ja Seikkala-Viertokangas keskittyivät erityisesti puolustusministeriön alaisten teollisuuslaitosten ja varikoiden suunnitteluun. Niiden rakennustyöt tehtiin nk. perushankintamäärärahoin.

Eduskunta vahvisti toukokuussa 1938 puolustuslaitoksen uuden perushankintaohjelman. Sen mukaisesti rauhan ajan armeijan ja sodan syttyessä perustettavien joukkojen käytössä tulisi olla vuoteen 1944 mennessä kaikki niiden tarvitsemat välttämättömät taisteluvälineet ja varusteet. Näitä perushankintoja sekä niihin liittyviä tehdas-, varikko- ja muita rakennuksia sekä puolustuslaitteita varten oli osoitettava yhteensä 2,7 miljardin markan määrärahat vuosien 1934 ja 1944 välisenä aikana. Uudessa ohjelmassa korotettiin siten kolme vuotta aiemmin hyväksytyn ohjelman määrärahoja peräti 1,5 miljardilla markalla, minkä syynä oli mm. hintojen ja palkkatason yleinen nousu.

Puolustusministeriön teknillisen osaston alaisuudessa aloitti keväällä 1938 toimintansa erityinen *Perushankintojen rakennustoimisto*, jonne tehtaiden ja varikkojen suunnittelu keskitettiin. Toimistoa johti diplomi-insinööri *Toivo Reijo (T.R.) Vähäkallio* (1906–62), joka oli jo aiemmin vastannut mm. Valtion Lentokone- ja Tykkitehtaiden suunnittelusta.

Perushankintojen rakennustoimisto toimi Rakennustoimiston rinnalla ja sen käytössä oli omat insinöörinsä ja arkkitehtinsa. T. R. Vähäkallion esityk-

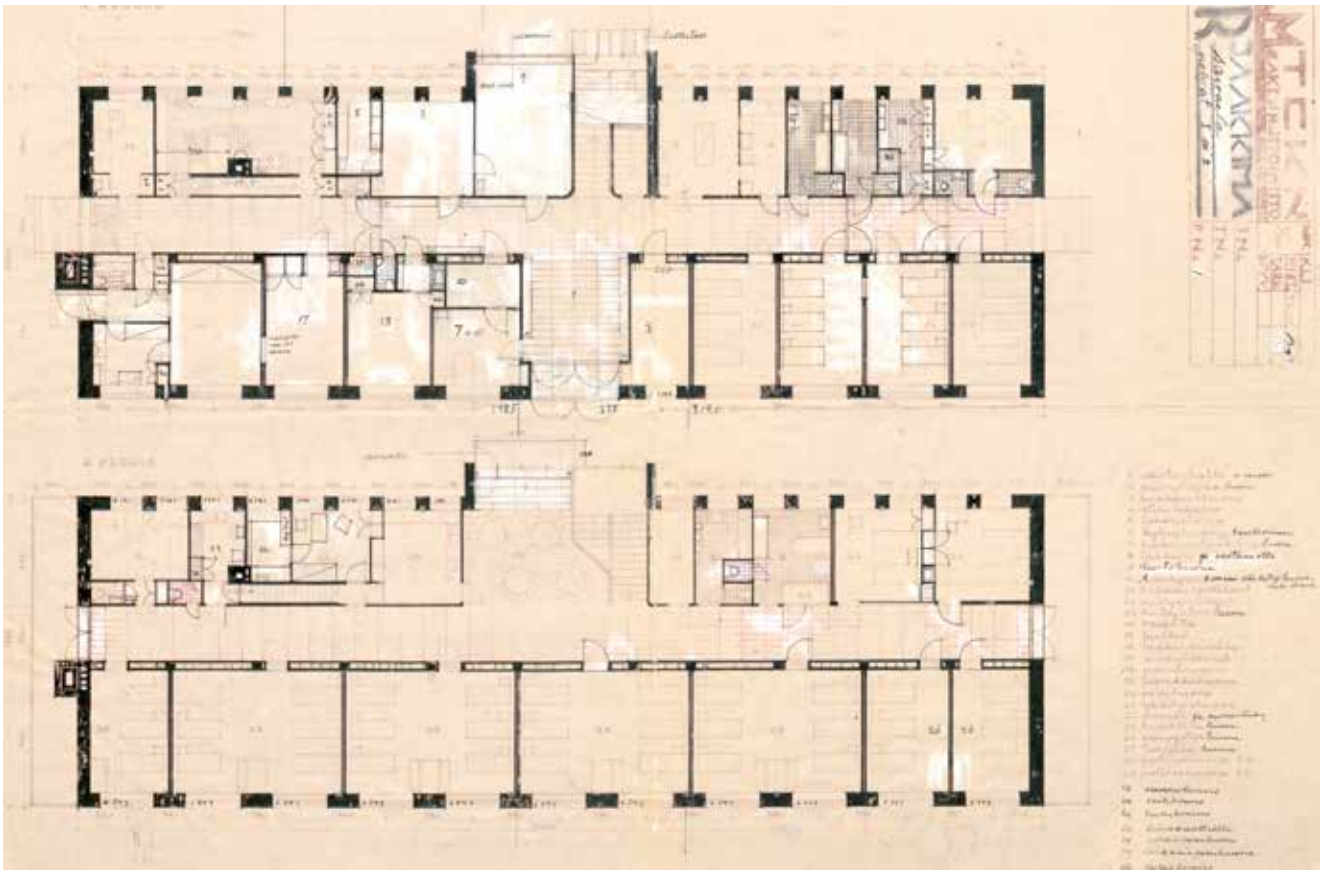

Elsi Borgin signeeraamat Jaakkiman varuskuntasairaalan pohjapiirrokset. Pohjana on kuultokopio Terijoen sairaalan pohjapiirroksista syyskuulta 1937, johon on tehty tarvittavat tilamuutokset. KA PLM Karjala

sestä perushankintaohjelman rakennussuunnitteluun siirrettiin lokakuussa 1938 arkkitehti Märtha Lilius-Tallroth, joka oli ollut juuri valmistumassa olleen Valtion Tykkitehtaan suunnittelutöissä. Joulukuuhun 1938 asti Vähäkallion alaisena työskenteli myös Karl Nicklin ja kesästä 1939 alkaen juuri valmistunut arkkitehti *Eino Ek*. Perushankintojen rakennustoimiston laatimat suunnitelmat tunnistaa ”Varikot”-otsikosta.[132]

Maavoimien sairaaloita ja sotilaskoteja

Maavoimille ei enää 1930-luvun loppuvuosina perustettu uusia varuskuntia, vaan olemassa olevia täydennettiin ja autonomian aikaisia peruskorjattiin ja ajanmukaistettiin. Esimerkiksi **Kouvolan** kasarmia korotettiin, sillä alun perin venäläiselle tarkkampujapataljoonalle mitoitettu kasarmialue ei riittänyt Keski-Suomen Rykmentin tarpeisiin. Vuonna 1938 muutettiin eräiden joukko-osastojen kokoonpanoja, mm. Viipurissa olleet Huolto- ja Viestipataljoonat laajennettiin kaksipataljoonaisiksi rykmenteiksi.

Heikki Sysimetsän suunnitteleman Terijoen varuskuntasairaalan toisen kerroksen porrasaula eli päivähuone. Kuva on julkaistu Jääkäripataljoona 1:n Etupyörä-lehdessä 10/1938.

Varusmiesten terveydenhoitoon ja ”yleiseen joukko-osastohygieniaan” kiinnitettiin paljon huomiota. Sotaväenpäällikkö Hugo Österman painotti niiden parantamista siitäkin syystä, että ”puolustuslaitokselle vihamieliset ainekset mielellään tarttuvat kiinni” mm. kehnoista sairaaloista aiheutuneisiin valituksiin. Varuskuntien muonan varastointia ja valmistusta, astioiden puhdistusta, vesi- ja viemärilaitteita, pesu- ja kuivaushuoneita tutkittiin ja parannettiin tartuntalähteiden tunnistamiseksi ja tautien, erityisesti bakteeriperäisen tuberkuloosin leviämisen estämiseksi. Tuberkuloosin varalta alokkaiden ja reserviläisten keuhkoja kuvattiin röntgenlaitteilla.

Monella joukko-osastolla oli varsin puutteelliset sairaalaolot. Kolmeen 1920- ja 1930-luvuilla perustettuun varuskuntaan, Terijoelle, Kiviniemeen ja Jaakkimaan rakennettiin uudet sairaalat lähes yhteneväisten piirustusten mukaan vuosina 1937–39. Näihin varuskuntiin oli majoitettu Jääkäripataljoonat 1 ja 4 sekä Viipurin Rykmentti, joiden varusmiesmäärät olivat samaa kokoluokkaa.

Terijoen Jääkäripataljoona 1:n sairaalan rakennustyöt aloitettiin syksyllä 1937. Sairaalan rakentamisessa käytettiin lakkautetusta Inon linnoituksesta purettuja tiiliä. Kaksikerroksinen sairaala valmistui loppukesästä 1938 varsinaisen kasarmialueen eteläpuolelle. Sen suunnittelun aloitti arkkitehti Aulis Blomstedt, mutta hän lopetti työnsä Rakennustoimistossa jo keväällä 1937. Niinpä lopullisten syyskuussa 1937 päivättyjen pääpiirustusten laatijana oli Heikki Sysimetsä, joka oli tuolloin vielä arkkitehtiylioppilas. Toteutettu sairaala poikkesi Blomstedtin luonnoksista mm. pääjulkisivun ja aulatilojen osalta.

Terijoen sairaalan pääsisäänkäynti, aulatilat ja pääporras olivat rakennuksen keskellä ja niitä yhdisti korkea ulkoneva lasiseinä. Sisäänkäyntiaulan yhteyteen pohjakerroksen keskiosaan oli sijoitettu vastaanotto-, tutkimus- ja röntgenhuoneet sekä leikkausosasto. Päädyissä, lasiovin erotettuina oli omilla sisäänkäynneillään varustetut tartuntatautiosasto sekä keittiö ja henkilökunnan asuintilat. Yläkerran porrasaula oli lasiseinän ansiosta erittäin valoisa. Keskikäytävän eteläsivulla oli kuuden ja kolmen hengen potilashuoneita ja toisella sivulla kylpyhuone- yms. tiloja. Käytävän molemmista päistä toipilaat pääsivät leveille parvekkeille ottamaan ”aurinkokylpyjä”. Terijoen varsinainen puukasarmialue tuhoutui jatkosodassa, mutta sairaala on säilynyt alkuperäisessä käytössään, myöhemmin laajennettuna.

Jaakkiman Huuhanmäestä, Viipurin Rykmentin kasarmialueelta vielä puuttunutta sairaalaa ryhdyttiin rakentamaan osin samanaikaisesti Terijoen sairaalan kanssa, sillä Elsi Borgin signeeraamat pääpiirustukset ovat marraskuulta 1937. Elsi Borg muutti Terijoen suunnitelmia eräiden julkisivudetaljien ja huonejärjestyksen osalta, mutta käytännössä se vastasi Heikki Sysimetsän aiempaa suunnitelmaa. Sairaala rakennettiin silloisen urheilu- ja kokoontumiskentän pohjoispuolelle Paikjärven rantakalliolle. Rakennus on edelleen jäljellä ”alppihotelliksi” muutettuna.

Kiviniemen Jääkäripataljoona 4:n vanha sairaala paloi vuonna 1937. Uusi sairaala rakennettiin kesien 1938 ja 1939 välisenä aikana uuden kasarmin pohjoispuolelle omaan rauhaansa. Olavi Sortta laati sairaalan suunnitelmat Terijoen ja Jaakkiman sairaaloiden pohjalta ottaen huomioon eräitä Jääkäripa-

Jaakkiman varuskuntasairaalan potilashuone helmikuussa 1942. SA-kuva

Elsi Borgin suunnittelema Jaakkiman Huuhanmäen varuskuntasairaala helmikuussa 1942. SA-kuva

Alla: Elsi Borgin laatima Jaakkiman sotilaskodin ulkoperspektiivikuva (ei pvm.). KA PRL

taljoona 4:n erityistoiveita. Kellarikerrokseen rakennettiin mm. sairasautotallit ja sisäisiä kulkuyhteyksiä sekä hoitajien asuintiloja parannettiin. Paikkakunnan asukkaat saattoivat käyttää tilapäisesti sairaalan palveluita, kuten oli laita monilla muillakin kasarmialueilla. Myös Kiviniemen sairaala on säilynyt.

Sotilaskoteja perustettiin moniin varuskuntiin 1930-luvun aikana. Osa niistä sijoittui olemassa oleviin rakennuksiin, osalle rakennettiin erityisesti tähän käyttöön suunniteltuja uudisrakennuksia. Jälkimmäisten rakennuttajana ei ollut puolustuslaitos, vaan paikallinen sotilaskotiyhdistys tai eräissä tapauksissa Lotta-Svärd -järjestö. Puolustusministeriön asettamana ehtona sotilaskodin rakentamiselle kasarmialueen yhteyteen oli yleensä se, että rakennus voitaisiin tarpeen tullen ottaa puolustuslaitoksen käyttöön. Sotilaskotien uudisrakennussuunnitelmia laativat puolustusministeriön arkkitehdeista ainakin Elsi Borg ja Kalle Lehtovuori, osin yksityisinä toimeksiantoina.

Elsi Borg suunnittelemat sotilaskodit rakennettiin vuosina 1937–38 Jaakkimaan, Immolaan ja Korialle. Kooltaan suurin oli Jaakkiman urheilukentän länsilaitaan kesästä syksyyn 1937 rakennettu Huuhanmäen sotilaskoti. Se oli osin kolmikerroksinen. Pohjakerros oli betoninen ja ylemmät kerrokset hirsisiä. Päätilana oli kahden kerroksen korkuinen kahvila- ja juhlasali. Siihen liittyivät sotilaskodeille tyypillisinä elementteinä näyttämö, luku- tai pelihuone ja puhelinkopit. Keittiösiiven yläkerrassa oli henkilökunnan asuntoja ja kellarissa mm. välttämättömät leipomo- ja limonadinvalmistustilat. Jaakkiman sotilaskoti tuhoutui jatkosodan alussa.

Immolan rakennusohjelman viimeinen toteutettu rakennus oli Elsi Borgin vuodenvaihteessa 1938 suunnittelema sotilaskoti. Sekin rakennettiin hirsistä urheilukentän laitaan. Immolan yksikerroksisessa sotilaskodissa oli vastaavat huonetilat kuin Jaakkimassa, mutta vähäisen varusmiesmäärän takia se oli huomattavasti pienempi. Jatkosodan aikana sotilaskoti siirrettiin syrjemmälle lentokentän laajennuksen vuoksi.

Pioneeripataljoonan sotilaskoti **Korialla** rakennettiin vuonna 1938. Tilanjaoltaan se muistuttaa Immolan samanaikaista sotilaskotia, mutta edusti tiilestä rakennettuna ja tasakattoisena vielä puhdaspiirteisempää funkista. Yhteneviä elementtejä olivat matala sisääntulosiipi, jonka päällä oli parveke, korkea pitkänomainen päämassa suurine ikkuna- ja korkeine otsapintoineen, tehosteena käytetyt pyöreät ikkunat sekä ullakon viirumaiset pikkuikkunat.

Erityispiirteenä Korialla oli laivan savutorvea muistuttava savupiippurakenne sekä mastomainen sotilaskotiyhdistyksen tunnus.

Niinisalon kertausharjoituskeskuksen sotilaskodin rakennutti vuonna 1939 Lotta-Svärd-järjestö. Suuren 100 hengen sotilaskodin piirustukset laati yksityisenä toimeksiantona arkkitehti Kalle Lehtovuori. Hirsistä sotilaskotia ryhdyttiin rakentamaan maaliskuussa 1939 ja se valmistui marraskuussa juuri ennen talvisodan syttymistä.

Talvilämpimän, keittiöllä ja leipomolla sekä lottien majoitustiloilla varustetun sotilaskodin rakentaminen oli ollut vireillä harjoituskeskuksen käynnistämisestä lähtien. Luvan saaminen sopivalle, tarpeeksi lähellä kasarmialuetta olevalle rakennuspaikalle vei kuitenkin aikaa. Lisäksi liian kalliiksi osoittautuneita suunnitelmia oli karsittava. Lehtovuoren ensimmäisissä, huhtikuussa 1938 valmistuneissa suunnitelmissa sotilaskoti oli kokonaan tiilirakenteinen ja osin kolmikerroksinen. Keittiösiiven toiseen kerrokseen sijoitetun leipomon ja ylimpään kerrokseen sijoitettujen asuintilojen rakentaminen siirrettiin kuitenkin myöhempään vaiheeseen. Suunnitelmista poistetut kerrokset ”siirrettiin” lähes sellaisinaan sotilaskodin itäpuolelle 1940–41 rakennettuun tiiliseen lisärakennukseen.[133]

Pioneeripataljoonalle suunniteltu Korian sotilaskoti toukokuussa 1943. SA-kuva

Rykmenttejä ilmavoimille

Ilmavoimille oli 1930-luvun aikana rakennettu tai rakenteilla 20 uutta sotilaskenttää, joista suurin osa oli Karjalan kannaksella ja Laatokan alueella. Perushankintaohjelman valmisteluun liittynyt, vuonna 1937 laadittu ja seuraavat viisi vuotta 1938–42 käsittänyt lentokenttärakennusohjelma suunnattiin maan keski- ja pohjoisosiin. Tänne rakennetut uudet lentokentät oli tarkoitettu lentokoneiden sodanajan hajauttamiseen ja ryhmittämiseen kulloisenkin rintamatilanteen mukaisesti. Rauhan aikana kentät palvelivat jo useampia vuosia suunnitteilla olleita lentoliikennereittejä, ja siten ainakin osa rakennuskustannuksista voitiin jakaa siviiliviranomaisten kanssa. Aero Oy:n ensimmäinen kotimaanlentoreitti Helsingin Malmin kentältä Viipurin Suur-Merijoen kentälle aloitti toimintansa vappuna 1937.

Perushankintaohjelmaan sisällytetyistä ilmavoimien varsinaisista lentoasemista puuttui ainoastaan yksi, alun perin raskaille kaukotoimintakoneille kaavailtu kenttä Keski-Suomessa. Ohjelmaan liittyi myös tärkeä uuden hävittäjätyypin valinta korvaamaan Utin ikääntyneitä Gloster Gamecock

Elsi Borgin suunnittelema Immolan sotilaskoti elokuussa 1938. IVKK

-koneita. Valituksi tuli vuoden 1936 lopussa hollantilainen *Fokker D.XXI* -hävittäjä. Se ei pärjännyt nopeudessaan ilmavoimien Blenheimeille, mutta kylläkin vanhemmille raskaille neuvostopommittajille. Fokkerissa käytettiin samaa Tampellan lisenssillä valmistamaa Bristol-moottoria kuin Blenheimissä. Fokker-tehtaalta päätettiin vuonna 1936 tilata myös uusia maatiedustelukoneita, joiden tyyppi oli *Fokker C.V*. Kaikkia näitä konetyyppejä ryhdyttiin valmistamaan lisenssillä Valtion Lentokonetehtaalla Tampereella, sen vuonna 1936 tapahtuneen käyttöönoton jälkeen.

Samanaikaisesti ylimmän sodanjohdon uudelleenjärjestelyn kanssa toteutettiin vuodenvaihteessa 1938 myös ilmavoimien uudelleenorganisointi. Lentoasemat lakkautettiin hallinnollisina yksikköinä ja niiden lentolaivueet ryhmiteltiin uudelleen kolmen lentorykmentin alaisuuteen. Rykmenttien vastuulla oli maa- ja meriyhteistoiminta-, hävittäjä- sekä kaukotoimintakoulutus. Näin ollen **Suur-Merijoelle** perustettiin *Lentorykmentti 1*:n esikunta, jonka alaisina olivat entiseen Lentoasema 5:een kuulunut Lentolaivue 12, Utista siirretty Lentolaivue 10 sekä **Turkinsaaren** ja **Kasinhännän** uudelleennimetyt *Lentolaivueet 14* ja *16* (ent. LLv 34 ja 38).

Utin Lentoasema 1:n tilalle muodostettu *Lentorykmentti 2* otti vastuun hävittäjätoiminnasta. Utissa olleen Lentolaivue 24:n rinnalle siirrettiin Suur-Merijoelta Lentolaivue 26 Bulldog-koneineen. **Immolan** Blenheim-pommittajat muodostivat tästä lähin *Lentorykmentti 4*:n (Lentorykmentti 3:a ei vielä tässä vaiheessa perustettu). Lentorykmenttien lisäksi ilmavoimiin kuului **Santahaminan** *Erillinen Lentolaivue*. **Kauhavan** Ilmailukoulu nimettiin uudelleen toimintaa paremmin kuvaavaksi *Ilmasotakouluksi*, Santahaminassa jatkoi Mekaanikkokoulu ja Tampereella uusissa tiloissaan Ilmailuvarikko.

Lentorykmenttien 1 ja 2 merkittävimmät rakennushankkeet vuosina 1938–39 olivat Kasinhäntään Lentolaivueelle 16 ja Uttiin Lentolaivueelle 26 rakennetut uudet lentokonehallit. Ne rakennettiin venäläisaikaisten puuhallien tilalle ja olivat edelleen kehitettyjä versioita Suur-Merijoen vuoden 1934 kaarikattoisista halleista. Utin lentokenttää laajennettiin ja sen muhkuraista pintaa kunnostettiin Fokker-hävittäjien tarpeisiin, joita alkoi saapua suuremmassa määrin vuoden 1937 lopusta lähtien.

Viipurissa ollut Ilmatorjuntarykmentti siirrettiin kesäkuussa 1937 Ilmavoimien alaisuuteen. Nyt sen rinnalle perustettiin Helsinkiin *Erillinen*

Utin lentoasemalle Lentolaivueen 26 käyttöön vuonna 1938 rakennettu lentokonehalli, jossa oli puurakenteinen kaarikatto. Kuvanottohetkellä, heinäkuussa 1941 se oli Kenttälentovarikko 1:n huoltohallina. KA Sotapäiväkirjat

Ilmatorjuntapatteristo, johon liitettiin Rannikkotykistörykmentti 1:n alaisena ollut Suomenlinnan 1. Kiinteä Ilmatorjuntapatteri.

Maa jaettiin uudelleen seitsemään ilmatorjuntapiiriin, joiden päälliköt olivat suoraan ilmavoimien komentajan alaisuudessa ja vastasivat piirinsä ilmavalvonnasta ja -torjunnasta. Esimerkiksi Uudenmaan sotilaslääni ja muu eteläranniko Turusta Haminaan muodosti Ilmatorjuntapiiri 1:n, joka jaettiin edelleen ilmapuolustusalueiksi (IPA). Erillisen Ilmatorjuntapatteriston henkilöstö perustaisi sodan syttyessä pääkaupungin ilmavalvontaa ja -torjuntaa hoitavan ilmapuolustusalueen (Ilmapuolustusalue 1500) ja sen ilmapuolustusaluekeskuksen IPAK:n. Oli tärkeää, että ilmapuolustuksen viesti- ja hälytysverkosto – valvonta-asemat, aluekeskukset ja piirikeskukset – henkilökuntineen kehitettäisiin ja koulutettaisiin jo rauhan aikana mahdollisimman toimintakelpoisiksi.

Alkuun **Suomenlinnaan** majoitetulle Erilliselle Ilmatorjuntapatteristolle oli määrä rakentaa uudet kasarmit Helsingin alueelle, mutta sijoituspaikka oli ratkaisematta – yhtenä vaihtoehtona oli valtion omistama Ilmalan alue Pasilan pohjoispuolella. Patteristo oli tarkoitus sijoittaa väliaikaisesti Santahaminaan, mutta se ei voinut jäädä sinne pysyvästi toisten joukko-osastojen tilantarpeiden takia. Ilmailuvarikon ja Koelentueen siirryttyä Tampereelle oli Santahaminan venäläisaikainen tykistökasarmialue vapautunut ja se oli tarkoitus ottaa silloisen Lentoasema 2:n käyttöön. Eniten tilaa tarvitsi Uudenmaan Rykmentti, joka oli tarkoitus keskittää kokonaisuudessaan Santahaminaan, sillä sen 1. Pataljoona oli edelleen Suomenlinnassa.

Majoituskysymys oli edelleen avoin vuoden 1939 alussa, kun Erillinen Ilmatorjuntapatteristo laajennettiin rykmentiksi. Näin syntyneessä *Ilmatorjuntarykmentti 1*:ssä oli tarkoitus olla yksi nelipatterinen patteristo, mutta vain sen 1. kiinteällä ja 2. liikkuvalla patterilla oli aseistusta, kolmatta patteria ei vielä ollut ja 4. Patterina oli valonheitin- ja viestijaos. Viipurissa olleesta rykmentistä tuli *Ilmatorjuntarykmentti 2*. Eräitä Ilmatorjuntarykmentti 1:n osia siirrettiin Santahaminaan vuoden 1939 aikana; aliupseerikoulu tammikuussa ja 4. Patteri elokuussa.

Maa- ja ilmavoimien majoitushankaluudet ahtaaksi käyneessä Santahaminassa saivat uuden vivahteen vuodenvaihteessa 1939, kun tuli tieto Kadettikoulun muuttoaikeista Santahaminaan rakennettaviin täysin uusiin tiloihin. Aiemmin vanhassa Munkkiniemen pensionaatissa ollut Kadettikoulu sai tilaisuuden muuttoonsa, kun Helsingille myönnettiin vuoden 1940 olympiaisännyys. Pikavauhtia rakennettava Kadettikoulu toimisi urheilijoiden majoitustiloina ja saisi tätä kautta osan rahoituksestaan.

Kadettikouluhanke eteni niin nopeasti, että sekä Santahaminan kasarmihoitoalueen päällikkönä ollut Uudenmaan Rykmentin komentaja ja hänen esimiehensä 1. Divisioonan komentaja kenraalimajuri Taavetti Laatikainen olivat tietämättömiä rakennussuunnitelmien sisällöstä vielä tammikuun 1939

Luonetjärven kentän eteläisin lentokonehalli maaliskuussa 1940. SA-kuva

lopulla. Kadettikoulun rakentaminen Santahaminan pohjoisosaan merkitsi mm. muutaman kanta-aliupseerien asuinkäytössä olleen vanhan huvilan purkamista jo muutenkin asuntopulasta kärsivässä varuskunnassa.

Arkkitehti Olavi Sortta suunnitteli Santahaminan Kadettikoulun rakennukset vuonna 1939 yhdessä Kyllikki Halmeen ja Rakennustoimistoon palanneen Irma Paasikallion (s. Sundberg) kanssa. Keväällä 1939 alkaneet rakennustyöt keskeytyivät talvisotaan ja niitä jatkettiin vasta välirauhan aikana 1940–41.[134]

Kaukotoiminta Luonetjärvelle

Kun Lentorykmentti 4:n edeltäjä Lentoasema 6 oli vuonna 1937 vasta kotiutumassa Immolaan, ryhdyttiin sen kaukotoimintalaivueille jo etsimään uutta sijoituspaikkaa. Ilmavoimien uuden kehitysohjelman mukaisesti oli Lentolaivueet 44 ja 46 sekä vuonna 1939 perustettava Lentolaivue 48 siirrettävä vuoteen 1940 mennessä Keski-Suomeen perustettavalle Lentoasema 7:lle. Sinne alun perin kaavaillut raskaat kaukotoimintalaivueet eivät olleet enää ohjelmassa. Uuden lentoaseman ensimmäisen vaiheen, lentokentän ja kahden laivueen rakennusten valmistumisen arvioitiin kestävän noin kolme vuotta.

Koska neuvostoilmavoimat olivat vahvistuneet, ei lähellä rajaa ollut Immola ollut enää turvallinen tukikohta Blenheimeille. Koneiden pitkä kantomatka mahdollisti niiden sijoittaminen selusta-alueelle. Immolaan vapautuisi tilaa kahdelle uudelle laivueelle, maayhteistoimintakoneiden Lentolaivueelle 14 ja hävittäjien Lentolaivueelle 28.

Lentoasema 7:n sijoitusvaihtoehdot oli vuoden 1937 alussa saatu rajattua Jyväskylään ja Joroisiin maan keskiosassa sekä Seinäjokeen ja Kokkolaan Pohjanmaalla. Tammikuussa 1938 päätettiin Lentorykmentti 4:n uusi tukikohta sijoittaa Jyväskylän maalaiskunnassa sijaitsevalle Tikkakoskelle. Se oli esillä olleista vaihtoehdoista ylivoimaisesti paras ja saatiin sitä paitsi maalaiskunnalta korvauksetta.

Suunnitelmat olivat sikäli muuttuneet, että ilmavoimien komentaja Lundqvist ehdotti sotaväenpäällikkö Östermanille tammikuussa 1938, että Tikkakosken **Luonetjärven** uudelle lentoasemalle rakennettaisiin tilat kahdelle vuosina 1939 ja 1940 toimintansa aloittavalle laivueelle, Lentolaivueille 42 ja

Luonetjärven kasarmialuetta rakennetaan huhtikuussa 1939. Vasemmalla miehistökasarmi, keskellä huoltorakennus ja oikealla autotalli. IVKK

48 sekä Lentorykmentti 4:n esikunnalle. Myöhemmin sinne siirrettäisiin myös Immolan lentolaivueet. Määrärahat Luonetjärven lentokentän raivauksen aloittamiseksi myönnettiin kesäkuussa 1938.

Perushankintaohjelman varoilla rahoitetusta Luonetjärven rakennusohjelmasta vastasi puolustusministeriön Rakennustoimistossa Elis Hyvärinen, kuten Immolassa. Rakennustöihin ryhdyttiin syksyllä 1938 ja niissä käytettiin ajan ja varojen säästämiseksi hyväksi Immolan suunnitelmia. Immolasta saamiensa kokemusten perusteella Lentorykmentti 4 teki esityksiä tulevan majapaikkansa suunnitelmiin tarvittavista muutoksista. Lopputuloksena oli, että suurin osa Luonetjärven rakennuksista muistutti Immolan vastaavia rakennustyyppejä, mutta yksityiskohdissa oli lukuisia suurempia ja pienempiä eroja.

Luonetjärven lentoasema ja kasarmialue sijaitsivat Tikkakosken ase- ja ampumatarviketehtaan pohjoispuolella. Lentokenttä oli alueen itälaidalla ja varuskuntarakennukset siitä länteen hajautettuina ja toimintojen mukaan jaoteltuina. Kun Tikkakoskelta saavuttiin kasarmialueen päätietä eli nykyistä Rykmentintietä pitkin, tultiin ensin päävartion, esikunnan ja radioaseman luokse. Niiltä haarautui tie itään teknilliselle rakennukselle ja kolmelle lentohallille. Toukokuussa 1939 alkaneeseen toiseen rakennusvaiheeseen kuuluneet esikunta ja päävartio erosivat Immolasta mm. yksinkertaisemman ulkoasunsa puolesta – niissä ei ollut korostetun levymäisitä päätyjulkisivuja. Elsi Borgin suunnittelema hirsinen radioasema on säilynyt ainoana tämän rakennustyypin edustajista, joita rakennettiin ainakin Immolaan ja Suur-Merijoelle.

Päätie jatkui länteen Luonetjärveä kohti, jossa siitä haarautui sivutie miehistökasarmille ja huoltorakennukselle. Elsi Borgin huoltorakennus vastasi Immolaan rakennettua, mutta Olavi Sortan miehistökasarmi erosi melko paljon Aulis Blomstedtin varhaisemmasta kasarmista. Luonetjärven kasarmissa oli miehistötupia kaikissa kolmessa kerroksessa, pääporras oli suoraan sisäänkäynnin yläpuolella ja pesu- yms. tilat sekä toimistotilat omissa siivissään. Ulkoasu oli jyhkeämpi ja vähemmän ”lennokas” kuin Immolassa.

Miehistösauna tehtiin Elis Hyvärisen laatimilla Immolan piirustuksilla ja se sijaitsi kauempana Luonetjärven rannassa, kuten aliupseerien ja upseerien asuinalueet. Aliupseereille rakennettiin kuusi Elsi Borgin suunnittelemaa kaksikerroksista lamellitaloa, joista yksi oli kolmen ja viisi kahden porrashuoneen versioita, sekä aliupseerisauna. Syksyllä 1938 aloitetut neljä aliupseeritaloa vastasivat periaatteessa Immolaan ja Jaakkimaan vuosina 1937–38 valmistuneita taloja. Kahdesta viimeisestä, keväällä 1939 aloitetusta talosta karsittiin kuitenkin aikataulu- ja/tai kustannussyistä pois mm. parvekkeet ja päätyikkunat. Upseereille valmistui vain yksi kerrostalo, joka erosi Immolan vastaavista mm. matalampien ikkunoidensa puolesta.

Koska rakennuskustannukset olivat kevääseen 1939 mennessä nousseet Immolaan verrattuna jopa 30%, jouduttiin Luonetjärven rakennusohjelmasta karsimaan pois kolme upseeritaloa, yksi aliupseeritalo, esiupseeritalo, aliupseeri- ja upseerikerhot sekä sairaala. Jo syksyyn 1939 mennessä saatiin suurella kiireellä suoritetut lentokenttä- ja varuskuntarakennustyöt niin valmiiksi, että Lentorykmentti 4:n aikainen muutto Luonetjärvelle katsottiin sodan syttyessä mahdolliseksi.[135]

Arkkitehti Martta Martikaisen suunnitteleman Kaarnaojan patterin vartiorakennuksen pohja- ja itäjulkisivupiirustus toukokuulta 1936. KA PLM Karjala

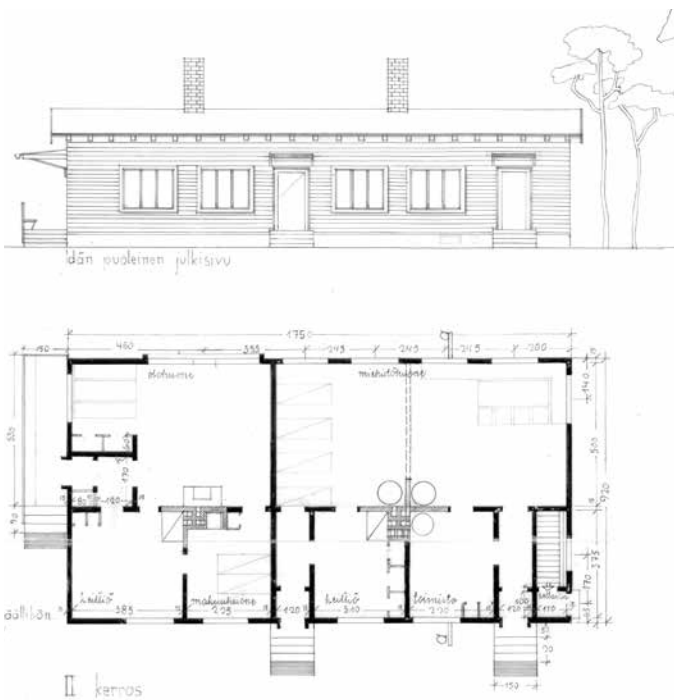

Merivoimille tulee kiire

Valtaosa merivoimien rannikkolinnakkeiden rakennuskannasta oli 1930-luvun lopulla vähintään 20 vuotta vanhoja puurakennuksia ja tiloiltaan riittämättömiä silloiselle tarpeelle. Uudemmille linnakkeille, kuten Kirkonmaalle ei oltu edelleenkään rakennettu kasarmirakennuksia, vaikka ne olivat olleet rakennusohjelmassa jo pitkään. Merivoimien komentaja kenraalimajuri Väinö Valve totesikin helmikuussa 1937, että majoitustilanne alkoi monin paikoin ”todellakin käydä hyvin kriitilliseksi”.

Puolustuslaitoksen normaalien vuosittaisten rakennusmäärärahojen puitteissa voitiin vuosina 1937–39 toteuttaa vain kaikkein välttämättömimmät

Saarenpään linnakkeelle 1936–37 rakennettu kasarmi, jonka suunnitteli arkkitehti Otto Flodin. Kuva on Rannikkotykistörykmentti 2:n aliupseerikoulun kurssijulkaisusta marraskuulta 1937.

Rauhalan upseeritalon viimeistelytyöt olivat käynnissä vielä 12. kesäkuuta 1944, kun Neuvostoliitto oli jo aloittanut suurhyökkäyksensä. SA-kuva

merivoimien uudisrakennustyöt. Näitä olivat Saarenpään ja Mäkiluodon kasarmit sekä Vahtiniemen talousrakennus. Lisäksi vuonna 1939 ryhdyttiin rakentamaan kantahenkilökunnan asuntoja Rauhalaan ja Russarölle, mutta ne saatettiin valmiiksi vasta jatkosodan aikana. Merivoimien uudisrakentamisen tärkeysjärjestykseen vaikuttivat yleisen majoitustilantarpeen lisäksi viimeistään vuodenvaihteessa 1939 esille otetut organisaatiomuutokset, joissa Rannikkotykistörykmenttien 2 ja 3 esikuntia sekä niiden patteristojen esikuntia ja päälinnakkeita oli tarkoitus sijoittaa uudelleen.

Laatokan Rannikkotykistörykmentti 3:n esikunnan siirto Rauhalaan oli edelleen pysähdyksissä henkilökunnan asuntojen puutteen vuoksi. Lisäksi sen I Patteristo oli määrä siirtää Konevitsasta Käkisalmen Vahtiniemeen ja II Patteriston esikunta Valamon luostarin alueelta Niikkanaan. Näille linnakkeille suunnitellusta täydennysrakentamisesta toteutui ainoastaan **Vahtiniemen** talousrakennus – ruoanlaitto tapahtui siellä vielä suureksi osaksi ulkosalla kenttäkeittiössä. Rakennustoimiston arkkitehti Martta Martikainen laati Vahtiniemen talousrakennuksen piirustukset jo vuonna 1936, mutta määrärahat sille saatiin vasta vuodeksi 1939.

Martta Martikainen suunnitteli vuonna 1936 myös vartiorakennuksen Rannikkotykistörykmentti 3:n uudelle patterille **Kaarnaojalle**. Tämä vuonna 1939 valmistunut neljän 152 mm:n Canet -kanuunan patteri oli hajasijoitettu ja sijaitsi sisämaassa Suvannon ja Taipalejoen pohjoispuolella. Hyvin naamioidun patterin rakennustyöt ja sijoituspaikka pystyttiin salaamaan Neuvostoliitolta. Talvisodan aikana se kykeni tulittamaan vihollista tehokkaasti laajalla alueella Kiviniemen ja Metsäpirtin välillä. Kaarnaojan vartiorakennus tehtiin puusta ja siihen oli yhdistetty miehistön ja kantahenkilökunnan majoitustilat. Sitä oli tarkoitus käyttää tyyppirakennuksena muillakin 1930-luvun lopun uusilla pienemmillä rannikkopattereilla.

Rauhalan upseeri- ja aliupseerirakennukset saivat rahoituksen vuonna 1939. Upseereille rakennettiin samantyyppinen Elsi Borgin suunnittelema kahdeksan perheen talo kuin Luonetjärvelle, kun taas aliupseeritaloon tuli 16 asuntoa. Rakennukset tehtiin loppuun jatkosodan aikana. Vielä puuttuvia rykmentin telakan ja korjauspajan töitä ei ehditty saada valmiiksi.

Itäisen Suomenlahden linnakkeista vastaavien, vuonna 1934 toisistaan erotettujen Rannikkotykistörykmentti 2:n ja 2. Erillisen Rannikkotykistöpatteriston yhdistämistä suunniteltiin vuodenvaihteessa 1939. Sitä ei kuitenkaan ehditty toteuttaa ennen talvisodan syttymistä. Rannikkotykistörykmentti 2:n esikunta, toimituskomppania ja telakka oli tarkoitus siirtää Viipurista Haminaan. Sen kolmen patteriston päälinnakkeet oli määrä sijoittaa Kotkan Kirkonmaahan, Viipurinlahden länsirannalle Satamaniemeen, joka oli uusi kohde, ja Koiviston Saarenpäähän.

Saarenpään linnakkeen neljälle 254 mm:n kanuunalle rakennettiin vuosina 1936–37 uudet hajautetut tykkiasemat samaan tyyliin kuin aiemmin Rankissa ja Kirkonmaalla. Ennen talvisotaa Saarenpäähän rakennettiin hajautetut asemat vielä kahdelle muualta tuodulle tykille, joten niitä oli yhteensä kuusi. Lisäksi vanhaan venäläisaikaiseen patteriin tuotiin Koiviston salmen pohjoispuolelta Humaljoelta kaksi 152 mm:n tykkiä. Vahvasti aseistetulla Saarenpäällä oli tärkeä merkitys neuvostolaivaston toiminnan häiritsemiselle Karjalan kannaksen edustalla ja maihinnousun estämisessä Koivistolle. Sieltä voitiin tulittaa myös Kannakselle eteneviä vihollisen maavoimia. Linnakkeen vahvuus vaihteli 80 ja 160 miehen välillä, sillä sinne siirrettiin myös Rannikkotykistörykmentti 2:n aliupseerikoulu.

Kesällä 1936 ryhdyttiin Saarenpäähän rakentamaan arkkitehti Otto Flodinin suunnittelemaa kasarmia, joka valmistui seuraavan vuoden juhannukseen mennessä. Saarenpään uusi kasarmi oli kolmikerroksinen funkistyylinen tiilirakennus. Pohjakerroksessa oli luokkahuone, ase-, viesti- ja mittausvälinevarastot sekä patteriston toimistotilat. Kummassakin ylemmässä kerroksessa oli neljä tupaa sivukäytävän varrella sekä pesu- ja kuivaushuoneet. Pulpettikattoiseen ullakkokerrokseen sijoitettiin pienempi luokkahuone ja varusvarasto. Vanha puukasarmi muutettiin sotilaskodiksi.[136]

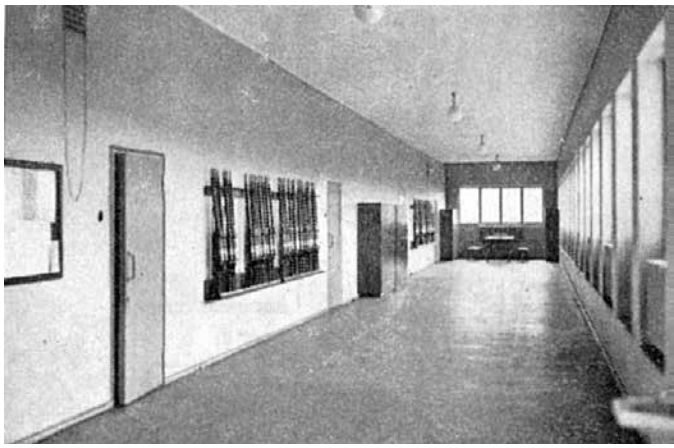

Saarenpään kasarmin tupakerroksen sivukäytävä. Kuva on Rannikkotykistörykmentti 2:n aliupseerikoulun kurssijulkaisusta marraskuulta 1937.

Ristiniemi ja Satamaniemi

Rannikkotykistörykmentti 2:n vahvin linnake rakennettiin Viipurinlahden länsirannalle Säkkijärven **Ristiniemeen** vuosina 1937–39. Örön linnakkeesta siirretyille kahdelle 305 mm:n avoasemakanuunalle rakennettiin erilliset asemat, jotka suojattiin tykkitornien tavoin betonilla ja panssaroinnilla. Tykkien pitkä kantama ulottui niin Viipurin kuin Karjalan kannaksen eteläosien ja Koiviston suojaksi. Ristiniemeen rakennettiin arkkitehti Kyllikki Halmeen suunnittelema kasarmi ja aliupseeritalot. Talvisodan päättyessä kasarmialue ja ampumisesta loppuun kuluneet tykit tuhottiin räjäyttämällä suomalaisten toimesta.

Ristiniemen eteläpuoliseen **Satamaniemeen** rakennettiin vuonna 1939 samantyyppinen hajautettu neljän 152 mm:n Canet-kanuunan patteri ja puinen vartiorakennus kuin Kaarnajoelle. Satamaniemen patterilla tilkittiin Ristiniemen ja 1920-luvulla rakennetun Pukkion linnakkeen välisen rannikon puolustusta Viipurinlahden ja Virolahden välillä. Satamaniemeen oli tarkoitus siirtää Rannikkotykistörykmentti 2:n toisen patteriston esikunta, mutta varoja päälinnakkeelle tarvituille 150 miehen kasarmi-ruokalalle, esikunnalle, kantahenkilökunnan asunnoille tai muille varuskuntarakennuksille ei saatu ennen sotaa.

Kasarmialue oli jäänyt rakentamatta myös 1920-luvun lopulla rakennetulle, 2. Erilliseen Rannikkotykistöpatteristoon kuuluneelle Kirkonmaan linnakkeelle. Patteriston päälinnakkeeksi aiotulle saarelle rakennettava ”satamakasarmi” oli mukana hallituksen menoarvioehdotuksessa vuodelle 1939. Todennäköisesti tätä varten arkkitehti Olavi Sortta lähetti tammikuussa 1939 patteriston komentajalle Ristiniemen ja Mäkiluodon kasarmipiirustukset tutustumista varten. Maaliskuussa 1939 sotaväenpäällikkö Österman karsi sen kuitenkin pois kiireysjärjestyksen kärkipäästä. Kirkonmaalle rakennettiin kasarmi lopulta vasta 1950-luvulla.[137]

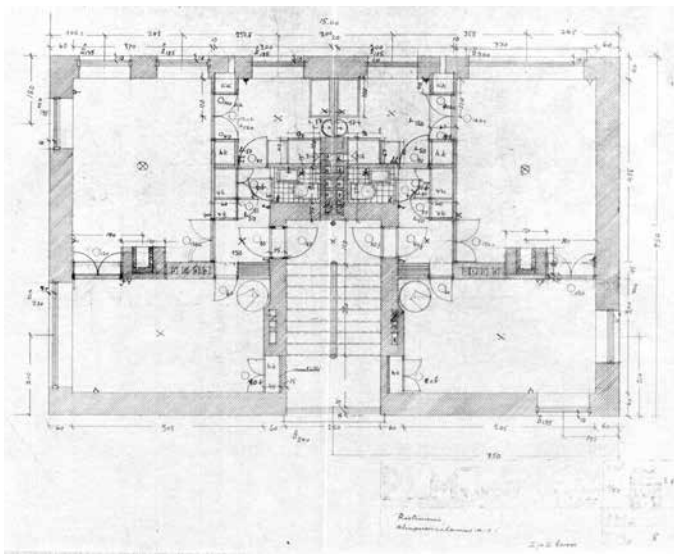

Arkkitehti Kyllikki Halmeen suunnitteleman Ristiniemen linnakkeen aliupseeritalon 1. ja 2. kerrosten pohjapiirros elokuulta 1938. Talon ullakkokerroksessa oli lisäksi kaksi yksiötä. KA PRL

Mäkiluoto

Rannikkotykistörykmentti 1:een kuului syksystä 1936 lähtien kaksi patteristoa, Suomenlinnassa olleet esikunta ja Keskuslinnoitus sekä Melkin saaren miinakomppania. Rykmentin varusmiesmäärä oli vähentynyt verrattuna 1920-lukuun. Heidät oli kuitenkin keskitetty vain muutamalle kautta vuoden miehitetylle nk. suojalinnakkeelle, joilla tarvittiin entistä enemmän majoitustilaa. Kasarmitilaa tarvittiin esimerkiksi vuonna 1935 noin 800 miehelle. Majoitukseen kelpaavia venäläisaikaisia puukasarmeja oli Miessaaressa, Ryssänkarilla, Katajaluodolla, Kuivasaaressa, Isosaaressa ja Itä-Villingissä. Tärkeästä merkityksestään huolimatta Mäkiluodolla, jonne oli juuri valmistunut voimakas 305 mm:n tykkitorni, ei ollut juuri lainkaan ympärivuotiseen majoitukseen kelpaavia rakennuksia.

Uudisrakentaminen olisi ollut välttämätöntä kaikilla rykmentin suojalinnakkeilla. Rannikkotykistörykmentti 1:n esikunnan vuonna 1935 laatimassa uudisrakentamisen 5-vuotissuunnitelmassa esitettiin järjestyksessä ensimmäisenä Mäkiluodolle 120 miehen kasarmia, miehistösaunaa sekä kaksikerroksisia upseeri- ja aliupseeritaloja. Nämä rakennettiin lopulta kaksi vuotta esitettyä myöhemmin, vuonna 1938. Uudisrakentamissuunnitelmasta jäivät sen sijaan toteuttamatta Isosaarelle kaavailtu 260 miehen kasarmi ja Ryssänkarin 120 miehen kasarmi sekä mm. Miessaaren talousrakennus ja kantahenkilökunnan asuintalot Isosaareen ja Kuivasaareen, jonne oli juuri valmistumassa 305 mm:n tykkitorni.

Myös Miessaaressa tarvittiin uutta 120 miehen kasarmia ja lopulta sen rakentamiseen myönnettiin määräraha vuodelle 1939 ennen Isosaarta ja

Mäkiluodon linnake heinäkuussa 1944. Päälaiturin luona näkyy vuosina 1938–39 rakennettu kasarmi ja siitä ylävasempaan upseeri- ja aliupseeritalo. Vuonna 1933 valmistunut 12 tuuman eli 305 mm:n tykkitorni venäläisaikaisine, betonisine suojarakenteineen on kuvan alareunassa ja toista samanlaista rakennetaan siitä vasempaan. IVKK

Ryssänkaria. Miessaaren vanha kasarmi ja ruokala olivat nimittäin puolustusministeriön tarkastuksen perusteella purkukunnossa viimeistään parin vuoden kuluessa. Rakennustyö jäi sodan takia aloittamatta ja Miessaaren vanhat rakennukset ovat edelleen pystyssä.

Mäkiluoto oli Rannikkotykistörykmentti 1:n II Patteriston läntisin suojalinnake. Siksi siellä oli jo vuonna 1936, ennen uudisrakentamista ympäri vuoden välttämätön kantahenkilökunta, johon kuului yksi upseeri, tykki-, sähkö- ja konemestarit, sähkö- ja lääkintäaliupseereja ja 25–30 miehistön jäsentä, joista osa oli värvättyjä ja osa varusmiehiä. Liikekannallepanon aikaisessa varsinaisessa suojavaiheessa Mäkiluodolle saapuisi paljon suurempi suojamiehistö, joka pystyi miehittämään 305 mm:n tykkitornin, tulenjohto- ja etäisyysmittauspaikat sekä merivartioaseman. Uuden kasarmin ja kantahenkilökunnan asuintalojen oli määrä majoittaa koko suojavaiheen aikainen henkilökunta ja miehistö, jotta linnaketta voitaisiin pitää jatkuvassa valmiudessa.

Vuoden 1935 rakennusohjelman mukaan Mäkiluodon kasarmissa tarvittiin kahteen kerrokseen yhteensä kuusi tupaa, joista neljä 80 varusmiehelle ja kaksi 24 värvätylle. Kasarmin tiloihin kuului lisäksi kaksi luentosalia, varus-, käsiase- ja viestivälinevarastot, sairastupa ja linnakkeen toimistotilat sekä vääpelin kahden huoneen ja keittiön asunto ja lääkintäaliupseerin yksiö. Talousrakennus oli tarkoitus rakentaa erilleen, mutta se yhdistettiin lopulta kasarmiin.

Arkkitehti Olavi Sortta suunnitteli Mäkiluodon kasarmin kesällä 1938 ja se valmistui kevääseen 1939 mennessä. Pitkänomainen kasarmi sijoittui päälaiturin välittömään läheisyyteen, eikä karu saari tarjonnut sille lainkaan luonnollista suojaa tuulia tai merenkäyntiä vastaan. Ulkoasua leimasivat tarkoituksenmukainen harjakatto, voimakkaasti muotoillut sisäänkäyntikatokset ja tanakka savupiippu. Ikkunat olivat 1930-luvun lopun varuskuntarakennuksille tyypilliseen tapaan aiempaa pienemmät ja matalammat, mikä antoi kasarmille jyhkeän yleisvaikutelman.

Mäkiluodon päälaiturista oli tapana suorittaa panssarilaivojen koeammuntoja lounaaseen Kallbådan majakan suuntaan. Heinäkuussa 1939 panssarilaiva Ilmarinen kiinnittyi laituriin ja suoritti viiden laukauksen koeammunnat pääaseistuksensa 254 mm:n harjoituskranaateilla. Laukaukset rikkoivat 150 metrin päässä olleen kasarmin ikkunoita, irrottivat päädyn suuren lasi-ikkunan kiinnikkeistään, eri puolille sisäseiniä tuli halkeamia, sisäovia ja vesikalusteita irtosi kiinnikkeistään yms. Koeammuntaa johtaneen insinöörikomentajakapteeni Elorannan arvion mukaan kasarmi ei täysin vastannut

Arkkitehti Elsi Borgin suunnittelemat Mäkiluodon aliupseeri- ja upseeritalot tulenjohtotornista kuvattuna syyskuussa 1944. SA-kuva

Mäkiluodon kasarmin itäpääty linnakkeen evakuointitöiden yhteydessä syyskuussa 1944. Linnakesaari liitettiin yli kymmenen vuoden ajaksi osaksi Neuvostoliiton Porkkalan vuokra-aluetta. SA-kuva

ulkolinnakkeen olosuhteiden asettamia rakenteellisia vaatimuksia, mm. ”kaupunkilaistyyliin” tehtyjen lugano-massaseiniensä osalta.

Elsi Borg suunnittelemat Mäkiluodon upseeri- ja aliupseeritalot rakennettiin samaan aikaan kuin kasarmi ja myös niiden ulkoasussa korostui ulkosaaristoon sopiva, luonnonvoimilta suojaava jyhkeys. Talot sijoitettiin kiinni toisiinsa milteipä ainoalle mahdolliselle rakennuspaikalle saaren pohjoisosan kallionnotkelmaan. Pohjoisemmassa upseeritalossa oli rakennusohjelman mukaan neljä asuntoa, joista kaksi kolmen ja kaksi kahden huoneen ja keittiön suuruisia. Aliupseeritalossa oli määrä olla kolme kaksiota ja kuusi yksiötä. Mäkiluodon funkiskasarmi ja -asuintalot on purettu 2010-luvulla.

Merivoimien laajasta uudisrakennusohjelmasta ehdittiin ennen sotaa aloittaa vielä 1. Erillisen Rannikkopatteriston päälinnakkeen **Russarön** uuden aliupseeritalon rakentaminen. Linnakkeelle oli vaikea saada kyvykkäitä kanta-aliupseereja puutteellisten asuinolojen takia – aiempi aliupseeritalo oli ”luhistumaisillaan”, eikä perheasuntoja ollut lainkaan. Elsi Borg laati aliupseeritalon sekä rakentamatta jääneen upseeritalon suunnitelmat kesällä 1939, ja ne poikkesivat suuresti aiemmista puolustuslaitoksen asuintaloista. Molempien oli määrä olla tiilisiä, kaksi perheasuntoa käsittäviä yksikerroksisia paritaloja. Asuntojen sisäänkäynnit olivat kulmissa, joissa oli sisäänvedetyt kuistit. Päädyissä oli segmenttikaarenmuotoiset matalat ullakkoikkunat ja istutussäleiköt.

Russarön aliupseeritalon rakennustyöt päästiin aloittamaan vielä vuoden 1939 puolella. Talvisota ja Hangon vuokra-aika keskeyttivät rakentamisen pitkäksi aikaa. Syksyllä 1942 töihin käytiin uudestaan käsiksi ja lopulliset piirustukset laati merivoimien esikunnan linnoitusosaston arkkitehti *Jonas Cedercreutz*. Lopputuloksena oli alkuperäissuunnitelmia tavanomaisempi, klassististyylinen rakennus, josta oli karsittu pois Borgin ilmeikkäät ulkokuistit ja vaakasuuntaiset, leveät funkisikkunat.

Hankoniemestä Turun saaristoon ulottuneelle 1. Erillisen Rannikkotykistöpatteriston alueelle rakennettiin vuosina 1938–39 uusia pattereita suojaamaan saaristoväyliä. Hankoniemen itäpuolinen vanha venäläislinnake **Hästö-Busö** aseistettiin uudelleen neljällä 152 mm:n Canet -tykillä. **Bokullan** ja **Läkholmin** saaret aseistettiin vanhemmilla tykkityypeillä Utön linnakkeen taustatueksi. Näille saarille rakennettiin ainoastaan välttämättömimmät parakit, jollaisia sitten sotien aikaan nousi muuallekin ulkosaaristoon.[138]

Merivoimien rakennusohjelmia

Turun saariston lisäsuojaaminen oli tärkeää mm. siitä syystä, että Laivastoasema oli määrä siirtää Katajanokalta Turun **Pansioon**, kunhan sitä varten saataisiin määrärahoja. Merivoimien komentaja Valve oli tehnyt aloitteen Pansion alueen pakkolunastustoimien aloittamisesta helmikuussa 1937, jotta Turkuun saataisiin muodostettua ”edes jonkinlainen tukikohdan alku”. Pansioon rakennettaisiin ensin perushankintaohjelmaan sisältynyt miinavarikko. Jatkossa kaikki Katajanokan Laivastoasemalle kaavaillut uudistukset ja laajennukset rakennettaisiin Pansioon. Näin sinne muodostuisi vähitellen laivaston tukiasema ja sodan aikainen päätukikohta. Keväällä 1937 päätettiin, että Pansio otettaisiin merivoimien käyttöön Turun kaupungin kanssa suoritettavalla tilusvaihdolla.

Vuoden 1938 perushankintaohjelmaan sisältyi merivoimien osalta myös rannikkotykistön linnakkeiden parantamista ja uusien rakentamista vielä suojaamattomille rannikonosille. Hitlerin Saksan suorittamaa Tšekkoslovakian miehitystä seurannut syyskuun 1938 kriisi nosti yleisen sodan uhkaa huomattavasti. Tämä pakotti merivoimat ottamaan työn alaisiksi kaikki perushankintaohjelmaan kuuluneet rannikkolinnakkeet. Samalla aloitettiin sodanajan vahvuuksiin kuuluneiden, mutta vielä rahoittamatta olleiden linnakkeiden rakentaminen, jotta ne olisivat käytettävissä ”kriitillisimpänä ajankohtana”.

Merivoimien keväällä 1939 aloittamaan linnoitusrakennusohjelmaan kuului kahdeksan uutta tai aseistukseltaan uudistettavaa linnaketta. Rannikkotykistörykmentti 2:n alueelle rakennettava **Tiurinsaaren** linnake oli tarpeen Koiviston saarten suojaamiseksi ja Viipurin lahden puolustuksen vahvistamiseksi. Silloisen 2. Erillisen Rannikkopatteriston alueelle suunniteltiin kolmea uutta linnaketta varuskuntineen. **Mustamaan** linnake täyttäisi Kotkan rannikkolohkon keskustassa olevaa aukkoa ja sinne oli määrä siirtää Kilpisaaressa vielä olleet tykit. **Lehtisen** linnake suojaisi Pellingin saaristoon, Loviisaan ja Pyhtäälle johtavia tuloväyliä, kun taas Porvooseen johtavien väylien suojaksi rakennettaisiin **Pirttisaaren** linnake.

Porkkalanniemen itäpuolella olleiden vanhojen venäläislinnakkeiden Träskön ja Hästö-Busön lisäksi oli linnoitettava **Salmisaari**, joka aseistettaisiin Mäkiluotoon tilapäisesti sijoitetuilla 203 mm:n tykeillä. Myös vanha Lypertön eli **Katanpään** linnake oli jälleen otettava vakituiseen käyttöön. Lisäksi yksi Inosta talteen otettu 305 mm:n tykki odotti Isosaarella asentamistaan sopivaan paikkaan.

Perushankintaohjelmaan sisältyi laivaston vanhimpien, venäläisaikaisten alusten uudistamismäärärahoja. Uusien alusten hankintaa ei ohjelmaan kuulunut, sillä tarvittavista alustyypeistä tai niiden hinnoista ei ollut vielä päätöksiä. Tällainen tilanne oli sotavalmiuden kannalta ”turmiollinen”, ja siksi merivoimien komentaja Valve ehdotti elokuussa 1938 sotaväenpäällikölle oman hankintaohjelman laatimista uusia alustyyppejä ja mm Pansion laivastoaseman perustamista varten. Ennen hankintaohjelman toteutumista Valve esitti nk. ”siirtymävaiheen tasoitusohjelmaa”, johon voitaisiin käyttää muille puolustushaaroille varattuja perushankintamäärärahoja. Merivoimille ei kuitenkaan ehditty hankkia uusia aluksia ennen sodan syttymistä.[139]

Aika loppuu

Saksan, ja hieman myöhemmin Neuvostoliiton hyökättyä Puolaan syyskuun alussa 1939, ja toisen maailmansodan sytyttyä, siirtyivät merivoimien joukko-osastot nk. puolueettomuussuojamiehitykseen. Tämä tarkoitti Suomen aluevesien koskemattomuuden valvontaa sotaakäyvien valtioiden tunkeiluyrityksiltä. Rannikkotykistön joukko-osastot muuttuivat sodan ajan yhtymiksi, lohkoiksi, jotka vastasivat oman alueensa rannikkopuolustuksesta. Osa reserviläisistä, mm. ilmavoimien ja muiden erikoiskoulutettujen joukkojen asevelvolliset kutsuttiin ylimääräisiin harjoituksiin eli suoritettiin osittainen liikekannallepano.

Neuvostoliiton esitettyä Suomelle aluevaatimuksensa, aloitettiin 6. lokakuuta 1939 Armeijakunnan suojajoukkojen siirtäminen Karjalan kannakselle

Russarön kasarmi suojamaalattiin talvisodan aikana. Kuva on otettu sotatoimien päätyttyä maaliskuussa 1940, kun linnaketta evakuoitiin. SA-kuva

ja aluejärjestön suorittama yleinen liikekannallepano. Maavoimien reserviläiset varustettiin ”ylimääräisiin harjoituksiin” lähtöä varten sotilasläänin perustamispaikoissa. Suunnitellusti tapahtuneen liikekannallepanon myötä kunkin sotilasläänin muodostamat divisioonat siirtyivät lokakuun puolessa välissä tuleville toiminta-alueilleen Neuvostoliiton todennäköisiin hyökkäyskohtiin. Kenttäarmeija pystyi näin seuraavan puolentoista kuukauden ajan harjoittelemaan ja linnoittamaan asemansa ennen Neuvostoliiton hyökkäystä.

Ilmavoimat ryhmittyivät ylimääräisten harjoitusten alettua sodanajan tukikohtiin. Esimerkiksi Immolan Lentorykmentti 4:n Blenheim -laivueet jättivät 11. lokakuuta Immolan taakseen ja suuntasivat Luonetjärven ja Joroisten lentokentille. Lentorykmentti 2 Fokker-hävittäjineen starttasi seuraavana aamuna, 12. lokakuuta Utista tyhjilleen jääneeseen Immolaan. Hävittäjien tehtäväksi määrättiin armeijan liikekannallepanoon liittyneiden keskitysmarssien suojaaminen ilmasta. Ennen Neuvostoliiton hyökkäystä marraskuun lopussa ja talvisodan alkamista kaikki hävittäjät oli jo hajasijoitettu 1930-luvun aikana rakennetuille varakentille tai järvien jäille auratuille ”korpikentille”.

Ylimääräisten harjoitusten aikana, lokakuun puolivälissä 1939 valmistui puolustuslaitoksen perushankintakomitean mietintö. Siinä esitettiin ”muuttuneiden olojen” aiheuttamat kiireelliset lisäykset perushankintaohjelmaan ja niiden rahoitusehdotus. Kaikkiaan yli 4,4 miljardiin markan ohjelmaan kuuluivat mm. 440 miljoonaa markkaa maksanut laivaston lisärakennusohjelma ja Pansion laivastoaseman arviolta 80 milj. markan rakennusohjelma. Puolustusneuvoston päätöksen mukaisesti perushankintoihin sisältyvään laivastoaseman rakennusohjelmaan kuuluisi ainoastaan teknillisiä rakennuksia, joiden toteutus katsottiin mahdolliseksi vuoden 1940 loppuun mennessä. Näitä olivat erilaiset työpajarakennukset, kallioon louhitut asevarastot, laiturit, laivojen varus- ym. varastot sekä tie-, rautatie- ja LVIS-rakennustyöt. Pansion Laivastoasema oli sitten sodan ajan suurimpia varuskuntarakentamiskohteita.

Sotamarsalkka Mannerheimin johtama sodanajan *päämaja* perustettiin 18. lokakuuta 1939. Liikekannallepanon myötä aluejärjestön tehtävä oli suoritettu ja se lakkautettiin. Sotilaslääni siirrettiin *Kotijoukkojen Esikunnan* alaisuuteen, joka muodostettiin entisestä Suojeluskuntien Yliesikunnasta (jälkimmäinen nimitys säilyi kuitenkin käytössä Talvisodan alkupäiviin asti). Kotijoukkojen Esikunnan tehtäväksi tuli perustaa ja kouluttaa täydennysjoukkoja rintamalle sekä hallinnoida ”kotialueelle” jääneitä joukko-osastoja ja varuskuntia.[140]

1743-1808
1809-1863
1864-1899
1900-1917
1918-1939
1940-1979
1944 menetettyjä
Sodankylä
Someronharju
Hiukkavaara
Oulu
Hoikankangas
Kokkola
Kauhava
Vaasa
Rissala
Kuopio
Kontioranta
Ylämylly
Luonetjärvi
Keuruu
Naarajärvi
Niinisalo
Halli
Karkialampi
Mikkeli
Tuukkala
Pori
Sulkavuori
Vatiala
Pirkkala
Immola
Kuuskajaskari
Säkylä
Parola
Vesivehmaa
Lahti
Vekaranjärvi
Lappeenranta
Hämeenlinna
Kouvola
Utti
Koria
Katanpää
Riihimäki
Kyminlinna
Hamina
Pansio
Turku
Tuusula
Kirkonmaa
Helsinki
Rankki
Gyltö
Dragsvik
Upinniemi
Suomenlinna
Hanko
Mäkiluoto
Utö
Örö
Hästö-Busö
Russarö

Puolustusvoimien majoitustilanne oli vaikea sekä välirauhan ajalla 1940–41 että jatkosodan jälkeen, koska suurin osa uusimmista varuskunnista oli jäänyt Neuvostoliitolle luovutetuille alueille.

Välirauhan ajalla ratkaisuksi tuli lukuisten parakkivaruskuntien rakentaminen pitkin itärajaa nousseen linnoitetun linjan, Salpa-linjan yhteyteen. Näin varauduttiin Neuvostoliiton uusiin hyökkäyksiin.

Parakkivaruskuntiin liittyivät tehdasvalmisteisista rankarakenteisista tyyppitaloista koostuvat upseeri- ja aliupseeriasuinalueet. Rannikolle perustettiin lukuisia parakkirakentamiseen perustuvia rannikkotykistön linnakevaruskuntia ja sisämaahan ilmavoimien lentotukikohtia. Uusi laivastoasema Turun Pansiossa oli merkittävin rakennustapansa puolesta pitempiaikaiseen käyttöön tarkoitettu varuskuntarakentamiskohde.

Jatkosodan jälkeen monia parakkivaruskuntia oli otettava uudelleen käyttöön. Osasta muodostettiin pysyviä varuskuntia täydennysrakentamisen keinoin 1950- ja 1960-lukujen aikana. Tällaisia olivat mm. Kontiorannan ja Ylämyllyn varuskunnat Joensuun lähistöllä sekä Parolannummi Hämeenlinnan pohjoispuolella.

Varuskuntakäyttöön oli otettava myös sodan aikana puolustustarviketeollisuuden käyttöön rakennettuja alueita mm. Kokkolan Pikiruukissa ja Kangasalan Vatialassa.

Puolustusvoimien ryhmitys oli mitä suurimmassa määrin riippuvainen käytettävissä olleista kasarmitiloista ja uudisrakentamiseen saaduista työttömyysvaroista, jotka eivät aina suuntautuneet puolustusvalmiuden kannalta olennaisimmille alueille.

Neuvostoliiton Porkkalan vuokra-alueen palautus 1950-luvun puolessa välissä avasi uusia mahdollisuuksia joukkojen sijoitukselle ja puolustusvoimien organisaation uudistamiselle. Porkkalan alueella olleen Obbnäsin eli Upinniemen laivastoaseman ja varuskunnan perustaminen edisti useiden joukko-osastojen siirtämistä olosuhteiltaan parempiin varuskuntiin.

Uusia suuria nk. korpivaruskuntia rakennettiin asutuskeskusten ulkopuolelle hyvien harjoitusmaastojen läheisyyteen. Aseistuksen kehitys ja mm. jalkaväen aseistuksen kasvaneet kantamat vaikuttivat varuskuntien lähiharjoitusalueiden koon suurenemiseen.

Osa uusista varuskunnista, Sodankylä, Rovaniemen Someroharju ja Kajaanin Hoikankangas sijoitettiin sellaisille Pohjois-Suomen alueille, joiden sotilaspoliittinen merkitys kasvoi sotien jälkeisellä ajalla huomattavasti. Harvaanasutuille alueille oli myös helppo saada työttömyysvaroja. Maan eteläosissa uusien varuskunta-alueiden, Säkylän Huovinrinteen ja Valkealan Vekaranjärven sijoitus- ja hankintakysymykset olivat työläitä.

Varuskuntarakentamisen määrä lähti 1950-luvun lopulla kasvuun. Työmäärän kasvaessa pääosa varuskuntien rakennussuunnittelusta siirrettiin puolustusministeriöstä yksityistoimistoille.

Puolustusvoimien sotien jälkeisen ajan varuskuntien määrä oli suurimmillaan 1980-luvun vaihteessa. Vuosikymmenen loppupuolelta lähtien alkaneet uudelleenorganisointi-, rationalisointi- ja säästötoimenpiteet aloittivat varuskuntien lakkauttamisaallon, mikä on jatkunut 2000-luvun puolelle asti.

Uusia kasarmialueita 1940–1979

Alla olevien varuskuntien rakennusluettelot ovat liitteessä ”Varuskuntaluettelo”. Jako maa-, meri- ja ilmavoimiin on tehty kasarmialueen alkuperäisen käyttäjän mukaisesti.

Maavoimat:

Kontioranta, Joensuu 1940
Ylämylly, Liperi 1940
Pikiruukki, Kokkola 1945
Hangon kasarmi 1954
Hiukkavaara, Oulu 1955
Karkialampi, Mikkeli 1955
Sodankylä 1959
Hoikankangas, Kajaani 1959
Huovinrinne, Säkylä 1959
Vekaranjärvi, Valkeala 1963
Keuruu 1963
Gyltö, Korppoo 1963

Merivoimat:

Kirkonmaa, Kotka 1940
Kuuskajaskari, Rauma 1940
Upinniemi, Kirkkonummi 1957

Ilmavoimat:

Parolannummi, Hattula 1940
Naarajärvi, Pieksämäki 1940
Vesivehmaa, Asikkala 1940
Rissala, Siilinjärvi 1940
Porin lentokenttä 1940
Pääskyvuori, Turku 1945
Vatiala, Kangasala 1950
Kuorevesi, Halli, Jämsä 1965
Someroharju, Rovaniemi 1966
Pirkkala, Tampere 1979

VÄLIRAUHAN AJAN PARAKKIKASARMIALUEET 1940–1941

Talvisotaa seurannut tilanne

Talvisodan päättäneessä Moskovan rauhassa 13. maaliskuuta 1940 sovitut Suomen aluemenetykset jättivät suurimman osan 1920- ja 1930-luvuilla rakennetuista varuskunnista uuden valtakunnanrajan toiselle puolelle. Rauhansopimus ei kuitenkaan asettanut rajoituksia maa-, meri- tai ilmavoimien kokoonpanolle tai koolle. Neuvostoliiton uutta hyökkäystä pidettiin hyvin todennäköisenä ja valmistautuminen sen torjumiseen uusissa olosuhteissa aloitettiin välittömästi rauhanteon jälkeen. Aluemenetykset merkitsivät paitsi joukkojen ryhmittämistä uudelleen muuntunutta uhkaa vastaan, myös uusien varuskuntien rakentamista.

Suomen maavoimat joutuivat vetäytymään huomattavasti aiempaa vaikeammin puolustettavalle linjalle, joka kulki Virolahdelta koilliseen Laatokan ja Saimaan välistä kannasta pitkin. Merivoimien rannikkopuolustuksen etulinjana oli nyt aiemmin lähes linnoittamaton alue Haminan kaakkoispuolisessa saaristossa sekä toisaalta Neuvostoliitolle luovutettua Hangon tukikohtaa ympäröivät meri- ja maa-alueet.

Hangon tukikohta rajoitti Suomen laivaston liikkumavapautta huomattavasti. Katajanokan korvaavan uuden laivastoaseman rakentaminen Pansioon sai sen myötä aivan uuden merkityksen. Tilannetta merirajoilla vaikeutti entisestään Viron joutuminen Neuvostoliiton miehittämäksi kesällä 1940.

Ilmavoimien taistelulaivueiden käyttöön jäi ainoastaan kaksi jatkuvaan käyttöön soveltuvaa, majoitus- ja huoltotiloilla varustettua lentokenttää Utissa

Santahaminan kadettikoulun päärakennus syyskuussa 1942. SA-kuva

V Armeijakunnalle rakennettua parakkivaruskuntaa Kemijärven Hanhikoskella syksyllä 1941. SA-kuva

ja Luonetjärvellä. Neuvostoliiton alueelle jääneiden tukikohtien lisäksi uuden rajan lähituntumassa ollutta Immolaa ei voitu enää käyttää, vaan siitä tuli rajavartiojoukkojen majoitusalue.

Talvisodan aikana ja heti sen jälkeen palveluksessa oli noin 365 000 miehistöön ja aliupseeristoon kuuluvaa sekä 14 000 upseeria. Vain noin puolet tästä henkilömäärästä oli puolustuslaitoksen sisä- tai ulkomajoituksessa, kun taas loppuosa oli vuokralla yksityisten, seurojen, yhdistysten yms. omistamissa taloissa. Vuoden 1940 loppua kohden miehistön ja aliupseeriston määrä laskisi kotiuttamisten myötä alle 100 000:n ja upseeriston noin 4700 henkeen. Edellisistä noin 80 % ja jälkimmäisistä 60 % oli tarkoitus saada majoitettua ”valtion katon alle” ennen seuraavaa talvea. Kiireellisen aikataulun takia oli turvauduttava parakkirakentamiseen.

Lukuisia uusia parakkivaruskuntia perustettiin lähes koko itärajan pituudelta maavoimien uudelle pääpuolustuslinjalle Virojoelta Savukoskelle, merivoimien uusille linnakkeille Virolahdelta Pohjanlahdelle sekä ilmavoimien lentolaivueiden pysyvään käyttöön muutetuille varalentokentille eri puolille maata. Osa näistä nopeasti rakennetuista varuskunnista säilyi käytössä täydennysrakentamisen myötä pitkälle sotien jälkeiselle ajalle saakka – osa on käytössä edelleen.[141]

Kadettikoulun liikuntasali vuonna 1943. SA-kuva

Maavoimien linnoitus- ja parakkirakennusohjelma

Talvisotaa edeltänyttä Armeijakunnan esikuntaa vastannut uusi maavoimien esikunta muodostettiin muutama päivä rauhanteon jälkeen. Sodanaikaiset joukot koottiin kesään mennessä viiden armeijakunnan alaisuuteen. Kukin niistä vastasi oman itärajan osuutensa puolustamisesta Virolahdelta Lappiin saakka. Sodanaikaiseen Kannaksen Armeijaan kuuluneet I–III Armeijakunnat sijoitettiin rajan kaakkoisosan tuntumaan Karjalan kannaksen ja Laatokan suunnalle. IV Armeijakunta sai vastuulleen Pohjois-Karjalan ja V Armeijakunta Pohjois-Suomen Petsamoon ja Jäämerelle asti.

Välittömästi talvisodan jälkeen ryhdyttiin valmistelemaan itärajaa myötäilevän ja armeijakuntien alueiden läpi kulkevan uuden linnoitetun pääpuolustuslinjan, tulevan *Salpalinjan* rakentamista. Päämajan ja maavoimien esikunnan johto kokoontui 22. maaliskuuta 1940 ylipäällikkö Mannerheimin johdolla Mikkelin lähistöllä sijaitsevaan Inkilän kartanoon, jossa he käynnistivät pääpuolustuslinjan kiireellisimmän eteläosan suunnittelun – kontaten lattialle levitetyn suuren Suomen kartan päällä. Linnoitustöiden johtajaksi

Kanneljärvelle Karjalan kannaksen itäosaan siirretty parakki syksyllä 1941. SA-kuva

Mannerheim nimitti maaliskuun lopussa entisen sotakorkeakoulun johtajan kenraaliluutnantti *Edvard Hanellin*. Armeijakunnat laativat omien puolustuslohkojensa tarkemmat suunnitelmat.

Uuden pääpuolustuslinjan linnoitussuunnitelma valmistui toukokuun alkupuolella 1940 ja sitä ryhdyttiin toteuttamaan hetimiten. Puolustuslinja ei kulkenut aivan itärajaa pitkin, sillä siinä pyrittiin käyttämään hyväksi mahdollisimman paljon luonnonesteitä, joista suurin oli Saimaan vesistöalue. Maan pohjoisosassa puolustusrintama ei ollut yhtenäinen, vaan koostui linnoitetuista puolustuskeskuksista.

Puolustusrintaman aseistuksena ja armeijakuntien liikkuvien joukkojen tukena oli paitsi konekivääreitä ja panssaritorjuntatykkejä, myös nk. sulkutykistöä ja raskaita linnoitustykkipattereita. Linnoitustykistö muodostettiin entisistä Laatokan Meripuolustuksen eli talvisotaa edeltäneen Rannikkotykistörykmentti 3:n joukoista. Kunkin armeijakunnan alaisuudessa oli linnoitustykistöpatteristo ja rikkonaisesta järvialueesta alueesta vastaavalla III Armeijakunnalla kaksi.

Kesäkuun 1940 alussa laatimassaan muistiossa linnoitustöiden johtaja Hanell esitti yhteenvedon tulevasta suururakasta. Kolmen seuraavan vuoden aikana oli tarkoitus rakentaa vähintään yksi-, mutta osin kaksi- tai kolminkertainen linnoitusrintama, jossa kutakin kilometriä kohden oli 34 järeää raudoitettua betonirakennetta tai kalliotunnelia sekä muita linnoitusrakenteita, yhdys- ja ampumahautoja, esteitä, tykistön asemia yms. Vuodelle 1940 kaavailtuihin noin 700 betonirakenteeseen laskettiin kuluvan 3,5 miljoonaa sementtisäkkiä ja 35 000 tonnia betonirautoja. Ensimmäisen rakennusvuoden kulut olisivat noin 1,285 miljardia markkaa. Tämän lisäksi oli rakennettava ampumatarvikevarastoja sekä korkeampien esikuntien ja ilmavalvonnan aluekeskusten korsuja noin 100 miljoonalla markalla.

Puolustusministeriön teknillisen osaston vastuulle tuli suunnitella ja rakennuttaa pääpuolustuslinjan uudet varuskunnat. Suurin osa niistä sijaitsi etäällä asutuskeskuksista, yksityisten omistamilla mailla. Rakentamisella oli kiire ennen seuraavaa talvea, sillä rajan pinnassa, harvaan asutuilla alueilla olleet armeijakuntien joukot olivat valtaosin telttamajoituksessa. Puolustusministeriössä suunnitellut ja maan puuteollisuuden tehtaissa esivalmistetut parakit olivat ainoa tapa saada valmista aikaan vuoden 1940 loppuun mennessä.

Esivalmistettuihin parakkeihin päädyttiin siksi, että joukko-osastojen majoituspaikat olivat keväällä 1940 vielä tarkemmin määrittelemättä. Jos

kiinteiden puu- tai kivikasarmien rakentamiseen olisi ryhdytty vasta tilanteen selvittyä, olisi se ollut liian myöhäistä. Siirrettävistä miehistöparakeista oli saatu positiivisia kokemuksia mm. Ruotsin ja Saksan armeijoissa kuten myös nk. kämppämajoituksesta suomalaisilla metsätyömailla. Parakkien käyttöiäksi määriteltiin 5–10 vuotta, minä aikana voitaisiin tehdä päätökset pysyvien kasarmialueiden rakentamisesta.

Maavoimien esikunta esitti huhtikuun 1940 puolivälissä päämajalle, että talveen mennessä hankittaisiin 100 000 miehen parakit. Päämajassa päädyttiin parakkien rakentamiseen ainoastaan 50 000 miehelle, joiden hankinnasta lähetettiin pyyntö puolustusministeriölle 24. huhtikuuta 1940.

Rakennustoimistossa suunniteltuun 12 x 6 metrin kokoiseen tyyppiparakkiin voitiin majoittaa 40 miestä. Sisällä oli tupa, joka lämmitettiin suurella kamiinalla. Varusteet kuivattiin kamiinan luona olevilla telineillä. Toisessa päädyssä oli pienet varastohuoneet. Samaa parakkityyppiä voitiin käyttää myös mm. keittiönä, ruokalana, sairaalana tai varastona.

Ensimmäisten, A. Ahlström Oy:n Varkauden tehtailta tilattavien sadan parakin hankinnasta tehtiin päätös toukokuun alussa. Parakkeja valmisti Ahlströmin (yht. 620 kpl) lisäksi seitsemän muutakin tehdasta, suurimmat määrät Oy Puutalo (2150 kpl) ja Oy Kylmäkoski (400 kpl). Syyskuun 1940 alkuun mennessä tilattiin yhteensä 3870 parakkia. Niistä jaettiin viidelle maavoimien armeijakunnalle 3093 parakkia, minkä lisäksi merivoimille toimitettiin 200 ja ilmavoimille 55 parakkia, päämajan linnoitustyömaille 100 parakkia sekä kotijoukkojen esikunnalle 422 varastoparakkia. Parakkien yhteishinta oli 156 miljoonaa markkaa, joten yhden hinnaksi tuli noin 40 000 mk.

Tehtaat toimittivat parakkien osat rautatievaunuihin lastattuina joukko-osastoille, joiden tehtävänä oli kuljettaa ne lopullisille sijoituspaikoilleen. Parakkien perustojen teko ja pystytystyö tehtiin pääasiassa sotilastyövoimalla joukko-osastojen omin voimin. Tehtaat lähettivät kuitenkin pystytyspaikoille opastavia ammattihenkilöitä.

Parakkitoimitukset alkoivat viimeistään elokuun alussa 1940. Kaikkia parakkeja ei kuitenkaan voitu toimittaa vielä syksyn aikana, sillä niiden vas-

Hangon Lohkolle pystytetään parakkeja välirauhan aikana kesäkuussa 1941. SA-kuva

taanottopaikat joukko-osastojen päässä ruuhkautuivat ja kuljetukset uusille varuskunta-alueille hidastuivat syyssateiden ja osin puutteellisten tieyhteyksien takia. Viimeiset parakit lähetettiin tehtailta joulukuussa 1940.

Miehistön käyttöön tarkoitettujen parakkien lisäksi uuden rajan varuskuntiin, vanhempien kasarmialueiden täydennykseksi sekä mm. merivoimien linnakesaarille ja ilmavoimien lentokentille rakennettiin vuosina 1940–41 suuri määrä puisia, piirurunkoisia upseeri- ja aliupseeritaloja. Ne suunniteltiin puolustusministeriössä ja rakennettiin osin ”metritavarasta” – joko teknillisen osaston omana työnä tai urakalla – ja osin A. Ahlström Oy:n valmistamista ”talopaketeista”.

Yliarkkitehti Torsten Elovaara sai käskyn ryhtyä asuntojen hankintatoimiin heinäkuun alkupuolella 1940. Arkkitehti Elsi Borgin suunnittelemassa aliupseeriparitalotyypissä ”A1” oli kahden huoneen ja keittiön asuntoja. Ahlström Oy:n talopaketit edustivat tätä tyyppiä. Sen pohjakaava ja ulkoasu muistutti Kalle Lehtovuoren Niinisaloon vuosina 1936–38 suunnittelemia hirsisiä aliupseeritaloja, mutta yksinkertaistetussa muodossa. Tunnusomaisia piirteitä olivat kulmiin sijoitetut, pienillä katoksilla varustetut sisäänkäynnit ja eteiset, etujulkisivun puoleiset olohuoneet sekä takasivulle sijoitetut makuuhuoneet ja keittiöt. Harjakatot olivat laakeita ja ulkoseinissä pystylautaverhoilu.

Upseerien tyyppiparitalo ”A2” oli samoin Elsi Borgin suunnittelema ja siinä oli kolmen huoneen ja keittiön asuntoja. Pitkänomaisen, laakealla harjakatolla varustetun talon pääsisäänkäynnit olivat toisella pitkällä sivulla. Päädyissä olivat keittiösisäänkäynnit, joista pääsi myös betonisokkelissa oleviin kellaritiloihin.

Valtioneuvoston elokuun lopussa 1940 myöntämällä määrärahalla voitiin tässä vaiheessa ryhtyä yhteensä 1222 asunnon rakennustöihin. Tämä oli noin 1/3 kaikista uusissa varuskunnissa tarvituista asunnoista. Näistä tehtiin urakalla 944 asuntoa, joista 270 upseereille ja 674 aliupseereille. Maan eteläosissa puolustusministeriö suoritti työt pääosin omana työnä, sillä urakkatarjoukset olivat epäedullisia.

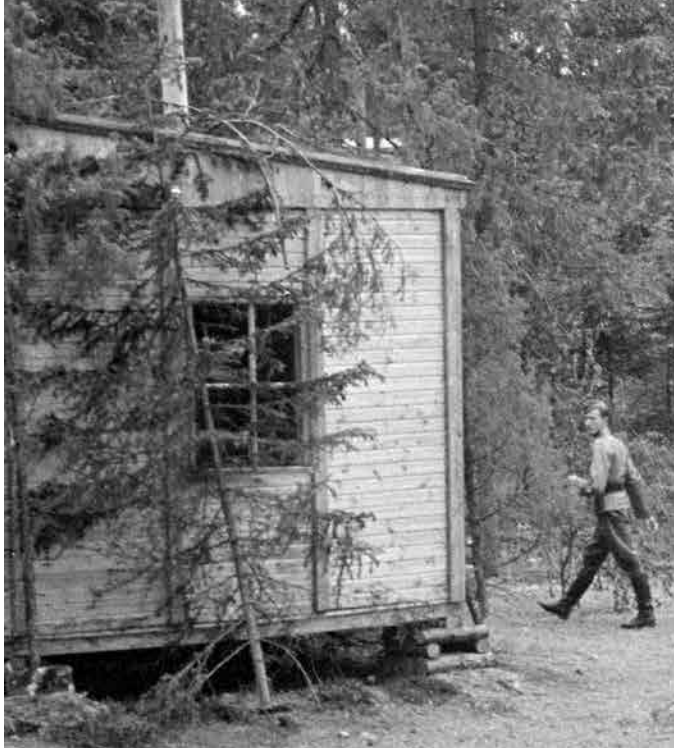

I Armeijakunnan upseeritalo Lemin Kantturaniemellä kesäkuussa 1941. Asuntonsa portailla seisovat 1. Prikaatin komentaja eversti Lauri Maskula ja hänen puolisonsa, laulaja ja näyttelijä Ritva Aro. SA-kuva.

Välirauhan aikana II Armeijakunnalle rakennettu Pyhältön parakkialue Virolahdella, Haminan kaakkoispuolella kesällä 1941. SA-kuva

Raja-alueiden majoitusalueista ei ollut olemassa karttoja, joten rakennustoimiston arkkitehteja kävi suorittamassa ”silmämääräisen kartoituksen” ja määrittelemässä asuntojen sijoituksen maastoon. Itse rakennustöitä myöhästyttivät rakennustarpeiden kuljetusongelmat, joita Pohjois-Suomessa lisäsivät saksalaisten kauttakulkukuljetukset syyskuun lopusta 1940 alkaen. Asunnot alkoivat olla pääosin valmiina kevättalvella 1941 lukuun ottamatta Pohjois-Suomea, jossa osa asunnoista jäi alkuvaiheeseen.[142]

Kauaskantoisia rakennuksia

Maavoimien rauhanajan kokoonpanoon siirtymistä koskeva käsky annettiin kesäkuun puolessavälissä 1940. Kotiutusten myötä miesmäärä väheni ja armeijakuntien alaiset sodanajan jalkaväkidivisioonat oli määrä supistaa kesän aikana prikaateiksi. Rauhan ajan prikaatikokoonpanoon siirtymistä kuitenkin myöhennettiin syksymmälle, sillä kesällä alkaneet Neuvostoliiton miehitystoimenpiteet Virossa ja muissa Baltian maissa nostivat sodanuhkaa. Syyskuussa 1940 päämajan ja maavoimien esikunnan tilalle perustettiin puolustusvoimien pääesikunta. Maavoimien rauhanaikainen organisaatio vahvistettiin 28. helmikuuta 1941.

Uudelleenjärjestelyn jälkeen maavoimiin kuului viisi armeijakuntaa (I–V AK). Kunkin alaisuudessa oli kahdesta kolmeen parakkimajoitettua prikaatia (1.–12. Prikaatit) sekä linnoitustykistö- ja kevyet ilmatorjuntatykistöpatteristot, pioneeripataljoonat ja viestipataljoonat. Ruotsinkielinen 13. Prikaati oli Karjaan sotilaspiirin alaisuudessa Hankoniemen tukikohdan vastaisella rajalla. Yhteen prikaatiin kuului kaksi tai kolme pataljoonaa.

Armeijakuntien parakkivaruskunnat oli hajautettu laajalle alueelle, sillä eri pataljoonilla ja patteristoilla oli omat majoitus- ja asuinalueensa. Parakkioloissa elävien prikaatien, pataljoonien ja patteristojen esikuntia ja majoitusalueita oli yhteensä noin 50. Yleensä ne sijaitsivat järvien lähistöllä ja hyvien harjoitusmaastojen keskellä.

Armeijakuntien muut joukot majoitettiin pääasiassa vanhoille kasarmialueille. I Armeijakuntaan kuului *Ratsuväkiprikaati* **Lappeenrannassa** ja II Armeijakuntaan *Jääkäriprikaati* pataljoonineen **Riihimäellä**, **Kouvolassa** ja **Santahaminassa** sekä *Panssaripataljoona* **Hämeenlinnassa**. Kolme raskasta kenttätykistöpatteristoa olivat I, II ja IV Armeijakuntien alaisuudessa **Mikkelissä**, **Hyrylässä** ja **Vaasassa**. Vanhoihin varuskuntiin sijoitettiin myös eri aselajien koulutuskeskuksia.

”Muihinkin parakkimajoituksesta aiheutuviin ja parakkikylien elämän organisoimiseen vaikuttaviin epäkohtailmiöihin kehotetaan joukko-osastojen päällystöä jatkuvasti kiinnittämään huomiota sekä viipymättä ryhtymään omaaloitteisesti toimenpiteisiin milloin mahdollista, eikä vahingoita taloudellisia arvoja, että joukkojen huolto saadaan parakkimajoituksen varjopuolista huolimatta mahdollisimman tyydyttävälle kannalle.”

Miehistömajoitusta varten joukko-osastoille jaettujen parakkien kunnostamisesta, puolustusministeri Rudolf Walden ja Rakennustoimiston päällikkö Torsten Elovaara, 12.12.1940. Tekn.os. kirj. 1940–44, KA T-19558/3

Upseeritaloja V Armeijakunnan 12. Prikaatille rakennetussa varuskunnassa Savukosken Saunakankaalla Lapin itäosassa. Kuvanottohetkellä syksyllä 1943 alueella oli Erillisosasto Saun koulutuskeskus partisaanien torjuntaa varten. SA-kuva

Eteläisin ja kaikkein uhanalaisin puolustuslohko Vironlahdelta Salpausselän ja Luumäen tasalla olevalle Kivijärvelle oli *II Armeijakunnan* aluetta. II AK:n esikunta oli Lahden **Hennalassa** ja sen alaisten kolmen prikaatin esikunnat etelästä lukien **Haminassa** (4.Pr), Pyhältössä (3.Pr) ja Luumäellä (5.Pr). Armeijakunnalle rakennettiin yhteensä 657 parakkia ja 106 kantahenkilökunnan asuntoa. Eteläisimmät parakkivaruskunnat olivat **Mäntlahdessa** Haminan kaakkoispuolella ja **Ravijoella** pienen Valkjärven ympärillä. Molemmat alueet olivat käytössä sotien jälkeiselle ajalle asti.

I Armeijakunnan esikunta oli Mikkelissä ja sen puolustuslohko ulottui Salpausselän pohjoispuolelta Suur-Saimaan alueelle, Lappeenranta mukaan lukien. I AK:n joukkoihin kuuluivat 1. Prikaati Lemissä ja 2. Prikaati Taipalsaaressa. Lemin Kantturaniemessä on nykypäivään säilynyt kantahenkilökunnan asuntokokonaisuus. Lappeenrannan Ratsuväkiprikaatiin kuuluivat *Uudenmaan Rakuunarykmentti* ja *Hämeen Ratsurykmentti* sekä *Jääkäripataljoona 1*.

Imatran tasalta Savonlinnan pohjoispuolelle ulottuva alue kuului *III Armeijakunnan* puolustuslohkoon. Se oli siis rajan toiselle puolelle jääneen Laatokan luoteisrannan kohdalla. Puumalaan, Sulkavalle ja Ruokolahdelle oli sijoitettu 6. Prikaati kun taas 7. Prikaati oli Savonlinnan, Kerimäen ja Punkaharjun ympäristössä. Viimeksi mainituista säilyivät sotien jälkeen käytössä Savonlinnan länsi- ja kaakkoispuolilla olevat **Aholahden** ja **Tervaslahden** parakkivaruskunnat. Asuinalueista on säilynyt ainakin Kaartilan aliupseerikylä.

IV Armeijakunnan esikunta oli **Kuopiossa** ja sen alue ulottui Joensuun eteläpuolelta Savonrannasta Kajaanin ja Kuhmon tasalle. Armeijakunnan runkona olivat 8. Prikaati Joensuun Onttolassa, 9. Prikaati hieman pohjoisempana Kontiolahdella ja 10. Prikaati Nurmeksessa. Onttola eli vanha Höytiäisten reservikasarmialue oli ollut, ja on vielä nykyäänkin rajavartiolaitoksen käytössä ja sinne oli mm. rakennettu uusi kasarmi ja aliupseeritalo vuosina 1926–27.

Vuosina 1940–41 rakennetuista parakkivaruskunnista pitkäikäisimmät olivat 8. Prikaatin Ylämyllyn varuskunta Liperissä ja 9. Prikaatin varuskunta Kontiolahden Kontiorannassa. Kummassakin varuskunnassa suoritettiin huomattavia täydennysrakennustöitä 1950-luvulta alkaen ja ne säilyivät käytössä 1990–2000-luvuille saakka.

Kontiorannassa oli parakkitiloja yli 900 miehelle, 23 potilaspaikan parakkisairaala ja 46 hevosen tallit. Kantahenkilökunnalle oli noin 90 asuntoa.

Ylämyllyn parakkialuetta keväällä 1943. SA-kuva

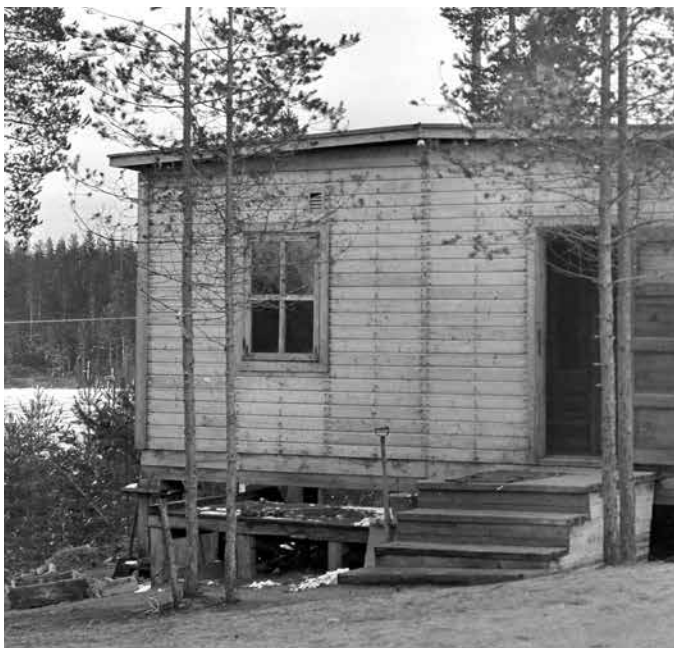

Kontiorannan varuskunnan kartta huhtikuulta 1944. KA Joensuun kiinteistöpiiri

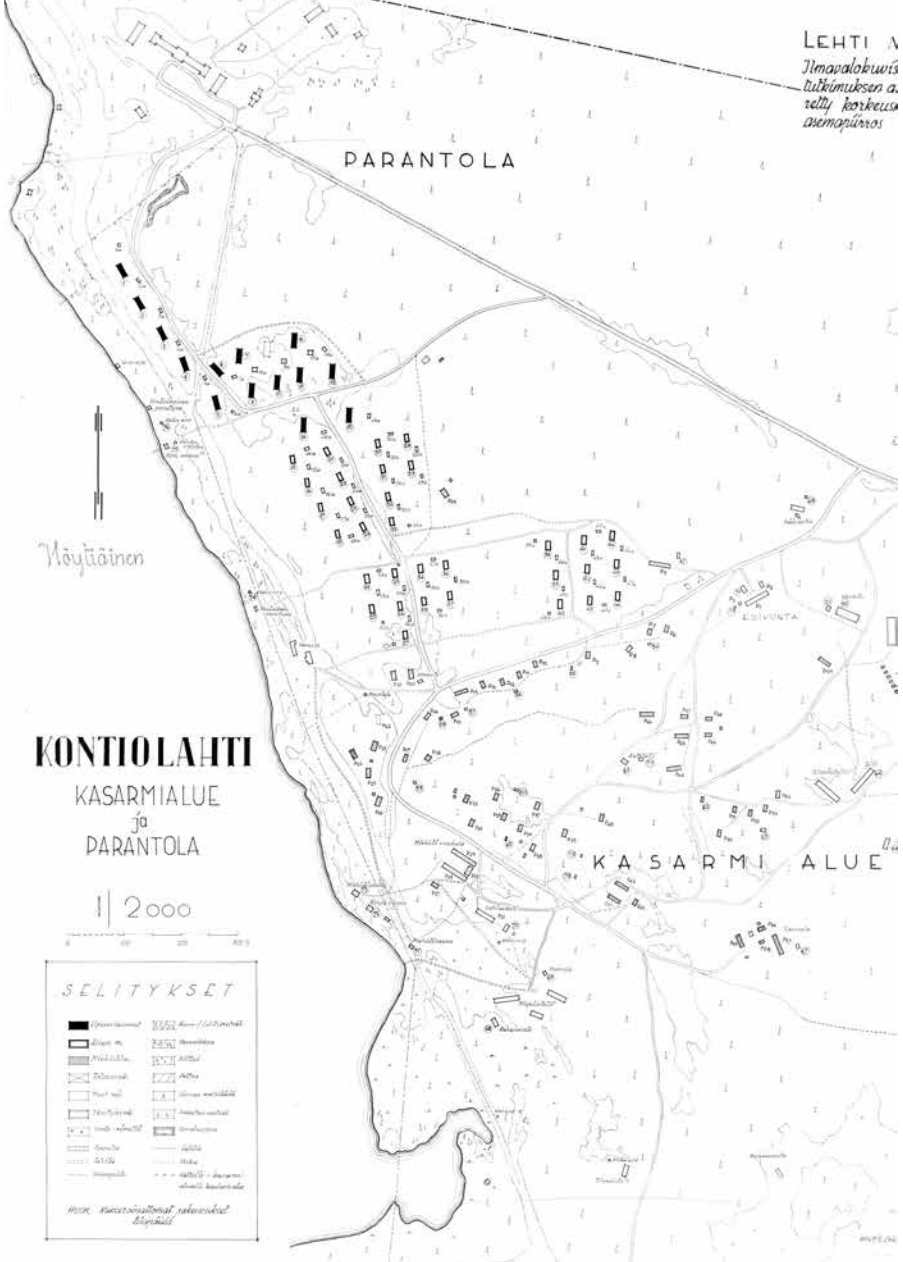

Varuskunta-alue oli Höytiäisjärven itärannalla 1930-luvulla rakennetun Kontioniemen tuberkuloosiparantolan läheisyydessä.

Upseerien asuinalue oli alueen pohjoisosassa lähimpänä parantolaa ja aliupseerikylä siitä etelään. Asuintalot olivat pääosin pohjois-eteläsuuntaisia siten, että ainakin upseeritaloista avautui näkymiä länteen Höytiäiselle. Muutamia upseeritaloja sekä aliupseerikylän itäisin osa Jääkärintien pohjoispuolella ovat säilyneet, mutta rakennukset peruskorjattiin jo 1970-luvulla ulkoa ja sisältä uuteen uskoon.

Miehistöparakkialue sijoittui Kontiorannan maastoltaan vaihtelevaan keskiosaan. Parakit oli sijoiteltu melko vapaamuotoisesti laajana kaarena kiertävän nykyisen Jääkärintien varteen ja siitä itään rinnemaastoon. Varuskunta-alueen eteläosassa, myöhemmällä ampumarata-alueella oli pienempi asuntoalue, joka on kokonaisuudessaan hävinnyt.

Ylämylly oli pienempi, 600 miehen varuskunta, jossa oli tykistövaruskunnalle ominaisesti paljon hevostallipaikkoja, kaikkiaan 144 hevoselle. Parakkivaruskunta rakennettiin metsäpalossa avartuneelle harjualueelle pienten järvien lomaan. Kantahenkilökunnan 75 asunnosta osa on säilynyt näihin päiviin. Varuskunnan lakkautuksen jälkeen alueelle on noussut paljon uusia pientaloja, mutta muutamia vuosina 1940–41 rakennettuja aliupseeritaloja on säilynyt Patteristontien ja Jyrinlenkin varsilla Leinosenlammen ja Jyrin-

järven ranta-alueilla. Hävinnyt upseerikylä oli idempänä Kirkkoniemessä Lautasuonlahden rannassa.

V Armeijakunta muodostettiin talvisodan aikaisesta Pohjois-Suomen Ryhmästä kesäkuussa 1940. Sen esikunta oli **Oulussa** ja puolustuslohkona alueet Suomussalmelta pohjoiseen. Alue oli laaja ja harvaanasuttu, joten vastaavasti parakkeja ja kantahenkilökunnan asuntoja oli rakennettava paljon, 791 ja 153 kappaletta. Pohjoisessa rakennustöitä hidastivat puuttuvat tieyhteydet sekä varsinkin saksalaisten tulon jälkeen ruuhkautuneet rautatiet ja mitoitetun puutavaran saantivaikeudet. Osa asuintaloista oli rakenteilla vielä vuoden 1942 lopussa ja pieni osa jäi alkuvaiheeseen. Lapin ilmasto-olosuhteisiin rakennettiin täysin samoja parakki- ja asuintalotyyppejä kuin etelämmäskin, ja siksi niiden lämmönpitokyky ei aina riittänyt.

V armeijakuntaan kuului kaksi prikaatia, 11. Prikaati Hyrynsalmella ja 12. Prikaati Rovaniemen ja Kemijärven alueella. Oulun kasarmeille majoittuivat V Armeijakunnan Viestipataljoona 5 ja Huoltopataljoona 5. Pitkään ilman vakinaista varuskuntaa ollutta kasarmialuetta kunnostettiin – varoja saatiin mm. egyptiläisen Assad Bassili paššan kuolinpesältä keväällä 1940. Läheiselle Intiönkankaalle rakennettiin parakkeja, joissa majoittui ainakin armeijakunnan alainen tykistöosasto.

Oulujoen pohjoisrannalle Laanilaan nousi vuoden 1940 lopulla laaja parakkikasarmi- ja varastoalue, jossa majoitettiin mm. Kevyt Ilmatorjuntapatteristo 5. Armeijakunnan muista joukoista Pioneeripataljoona 5:n majoitus oli pohjoisempana Iissä. Linnoitustykistöpatteristo 6:lla oli kolme parakkivaruskuntaa Suomussalmen Saukonkankaalla, Kuusamon Petäjälammilla ja Kemijärven Peltojärvellä. [143]

Merivoimien parakkirakennusohjelma ja Pansio

Suomen rannikkoon Neuvostoliiton taholta suuntautuva uhka oli talvisodan jälkeen huomattavasti aiempaa suurempi. Neuvostoliitto saattoi ryhtyä yllätyshyökkäykseen Hangon tukikohdan muodostaman sillanpään lisäksi luovutetuilta Suomenlahden ulkosaarilta tai miehitetyn Viron rannikolta. Syksyllä 1940 solmittu Ahvenanmaan demilitarisointisopimus aiheutti sinne jo rakennettujen linnakkeiden purkamisen. Niiden aseistus siirrettiin

Rannikkotykistörykmentti 4:lle rakennetun Granholmin linnakkeen 40 miehen majoitusparakki elokuussa 1941. Linnake sijaitsi Hiittisten saaristossa, Örön ja Hankoniemen välillä. SA-kuva

Granholmin linnakkeen 120 mm:n kanuunan tykkiasema kesällä 1941. Seuraavaan kesään mennessä linnake oli riisuttu aseista ja saarella oli vain yksi vartiomies. SA-kuva

Saaristomerelle ja Pohjanlahden satamakaupunkien linnoittaminen oli entistä tärkeämpää.

Vaaranalaisimpien rannikkokaistaleiden puolustusta voitiin vahvistaa käyttäen hyväksi Laatokalta ja Viipurin edustan menetetyiltä linnakkeilta evakuoituja tykkejä sekä siirtämällä tykkejä Helsingin edustan linnakkeilta. Pääkaupungin puolustusta parannettiin Ranskasta ostetuin järein 305 mm:n kanuunoin. Ne olivat kuuluneet Tunisiassa parikymmentä vuotta aiemmin internoituun venäläiseen Mustanmeren laivaston taistelulaivaan. Näistä kahdestatoista tykistä saatiin Suomeen loppuvuoteen 1940 mennessä vain kahdeksan, Saksan takavarikoidessa loput.

Suomen laivaston toiminta siirtyi Hangon tukikohdan takia pääasiassa Lounais-Suomeen. Sen takia jo perustetulle, mutta vain muutamia varastoparakkeja käsittäneelle Pansion alueelle ryhdyttiin rakentamaan täysimittaista laivastoasemaa. Turkuun sijoitettiin Rannikkolaivaston alusten lisäksi heinäkuussa 1940 uudelleen perustettu, merivoimien alainen laivaston esikunta. Laivaston komentajaksi nimitettiin entinen Rannikkolaivaston päällikkö kommodori Eero Rahola. Helsingin Laivastoasemalle ja itäiselle Suomenlahdelle jäi oma *Erillinen Laivueensa*.

Rannikkotykistö pidettiin maavoimien tapaan sodanajan kokoonpanossaan eli lohkoiksi jaettuna heinäkuuhun 1940 saakka. Silloin perustettiin viisi rannikkotykistörykmenttiä, joista vain Helsingin lohkosta muodostettu Rannikkotykistörykmentti 1 vastasi samasta alueesta kuin ennen sotaa. Itäisen Suomenlahden Kotkan ja Pellingin lohkoista tuli nyt Rannikkotykistörykmentit 2 ja 3, Hangon lohko muuttui Rannikkotykistörykmentti 4:ksi ja Turun lohkosta tuli Rannikkotykistörykmentti 5.

Merivoimien uusille linnakkeille ja vanhojen linnakevaruskuntien täydennykseksi rakennettiin vuosina 1940–41 parakkeja ja kantahenkilökunnan asuntoja samaan tapaan kuin maavoimillekin – puolustusministeriön teknillisen osaston suunnittelemina ja hankkimina. Merivoimat oli jo vuonna 1939 ryhtynyt rakentamaan uusille linnakkeilleen ja Pansioon tyyppirakennuksia, joista ainakin keittiö- ja ruokalaparakin sekä varastorakennuksen oli suunnitellut arkkitehti Kalle Lehtovuori. Niille oli tyypillistä laakea harjakatto, vaakasuuntainen paneelilautaverhous ja julkisivujen pitkien sivujen neliömäiset ikkunat.

Merivoimien komentaja kenraaliluutnantti Väinö Valve pitää puhetta alokkaille Vanhakylänmaan linnakkeella elokuussa 1944. SA-kuva

Teknillinen osasto siirsi lokakuusta 1940 lähtien merivoimien esikunnan käyttöön määrärahoja asunto-olojen parantamiseksi. Niillä hankittiin mm. Ahlström Oy:n valmistamia aliupseeriasuintaloja. Esimerkiksi tammikuun lopussa 1941 puolustusministeriö solmi Ahlströmin kanssa sopimuksen 34 aliupseeritalon toimittamisesta merivoimien joukko-osastoille. Rakennustyypin matala harjakatto ei soveltunut erityisen hyvin merellisiin olosuhteisiin ja joidenkin talojen kattoja muutettiin korjauksissa jyrkemmiksi.

Kotkan lohko, eli heinäkuusta 1940 lähtien *Rannikkotykistörykmentti 2* muuttui rauhanteossa rannikkopuolustuksen etulinjaksi ja muodosti käytännössä maavoimien pääpuolustuslinjan merenpuoleisen jatkeen. Uuden rajan tuntumassa, Haminan kaakkoispuolella sijaitsi entuudestaan ainoastaan **Mustamaan** linnake, jossa oli kolme 152 mm:n Canet-kanuunaa. Taaempana Kotkan edustalla olivat vahvemmin aseistetut **Kirkonmaa** ja **Rankki**.

Kotkan tuntumassa sijaitseviin Kuutsaloon ja Suur-Mustaan asennettiin kesään 1940 mennessä viisi Viipurinlahdelta evakuoitua Canet-tykkiä. Niille ryhdyttiin rakentamaan pysyvämpiä asemia **Vanhakylänmaan** saareen, joka sijaitsee Haapasaaren vieressä ulkomerellä, sekä mantereelle Sydänkylään Haminan kaakkoispuolelle. Vanhakylänmaan tykkiasemat olivat keväällä 1941 valmistumassa ja saarelle oli rakennettu myös kaksi aliupseeritaloa.

Rankissa vanhastaan olleista viidestä Canet-tykistä kaksi siirrettiin **Ristisaareen** Kotkan lounaispuolelle, joka oli erityisen uhanalainen Neuvostoliiton hallintaan siirtyneen Suursaaren suunnalta. Kevyemmällä tykistöllä varustettiin lisäksi useita saaria Haminan ja Kotkan edustoilla, nykyisellä Itäisen Suomenlahden kansallispuiston alueella.

Rannikkotykistörykmentti 2:n järein tykistö, 254 mm:n kanuunat olivat Kirkonmaan linnakkeella, jota harkittiin vuoden 1940 lopulla myös uusien 305 mm:n tykkien sijoituspaikaksi. Saarella oli lisäksi miinavarikko. Kirkonmaalle sotaa edeltävissä suunnitelmissa kaavailtua ”rantakasarmia” ei oltu rakennettu. Vuonna 1940 pohjoisrantaan ryhdyttiin rakentamaan pysyvämpiä varuskuntarakennuksia: ainakin yksi Ahlströmin aliupseeritalo ja samankokoinen tiiliasuintalo sekä hirsinen talli. Saaren keskiosaan, lähemmäs eteläpään tykkiasemia rakennettiin nykypäivään säilynyt merivoimien tyyppiä ollut keittiö- ja ruokalarakennus.

Loviisan ja Porvoon rannikkoalueita puolustava Pellingin lohko muutettiin rauhan ajan *Rannikkotykistörykmentti 3*:ksi. Loviisan sataman puolustusta vahvistettiin Uudenmaan ja Kymenlaakson rajalla olleen **Lehtisen** linnakkeen tueksi rakennetulla **Bastön** raskaalla 152 mm:n kenttälinnoitetulla patterilla.

RT 3:n alueen toisella laidalla oli **Pirttisaaren** linnake. Lohkon keskiosassa Pellingin edustalla olevalle **Glosholmin** majakkasaarelle rakennettiin välirauhan aikana 120 mm:n tykkipatteri.

Rannikkotykistörykmentti 3:n alueen keskiosassa, Pellingin itäpuolella olevalle Hasselön saarelle päätettiin vuodenvaihteessa 1941 sijoittaa kahden 305 mm:n kanuunan patteri. Järeiden tykkien asemilla ja niiden tarvitsemilla laitteistoilla oli kuitenkin pitkä rakennusaika. Tämä merkitsi sitä, että Hasselölle ja Kirkonmaalle kaavaillut yhteensä neljän tykin järeät patterit jätettiin odottamaan etusijalle nostettujen Rannikkotykistörykmentti 1:n alueen patterien valmistumista, eikä niitä koskaan aloitettu.

Talvisodan aikainen Helsingin Lohko muutettiin heinäkuussa 1940 takaisin rauhanajan kokoonpanoonsa ja se sai jälleen nimen *Rannikkotykistörykmentti 1*. Rykmentin kaukotorjuntaa tehostettiin **Isosaareen** ja **Mäkiluotoon** sijoitettavilla yhteensä neljällä 305 mm:n tykillä. Merivoimat piti todennäköisenä, että Helsinkiä pommitettaisiin mereltä, sillä mikäli Kuivasaaren ainokainen tykkitorni vaurioituisi, se oli venäläisille paljon ilmapommituksia edullisempaa. Mäkiluodon vahvistaminen oli yhtä tärkeää, sillä sen merkitys kasvoi entisestään Viron rannikon miehityksen johdosta ja Suomen oman laivaston toimintamahdollisuuksien estyttyä Suomenlahden puolella.

Helmikuussa 1941 järeiden tykkien valmistelutöissä oltiin niin pitkällä, että kotimaisille konepajoille voitiin jättää tilaukset Isosaaren kahden yksittäisen tornin ja Mäkiluodon kaksoistykkitornin rakentamisesta. Jälkimmäiseen oli käytettävissä vanhoja Inosta talteen otettuja panssarilevyjä ja asennuspaikassa valmiita venäläisaikaisia betonirakenteita. Näiden kolmen tornin valmistusajaksi oletettiin kaksi vuotta. Porkkalanniemen ja Helsingin välisen merialueen puolustusta vahvistettiin Espoon **Kytön** linnakkeella, jonne asennettiin Suomen ainoat Vickers-malliset 152 mm:n kanuunat elokuuhun 1940 mennessä.

Rannikkotykistörykmentti 4:n alue käsitti talvisodan aikaisen Hangon lohkon, jonka keskeiset osat, aseistariisuttu Russarö mukaan luettuna olivat nyt Neuvostoliiton hallussa. Merivoimien komentajalla oli vastuullaan Hankoniemeä meren puolelta ympäröivien uusien linnakkeiden lisäksi myös mantereen puoleinen puolustusvyöhyke, jonka miehityksenä oli maavoimien 13. Prikaati.

Hästö-Busön linnakkeelta evakuoidut 152 mm:n Canet-tykit siirrettiin keväällä 1940 Hangon läntisen selän puolelle, **Bolaksin** ja **Krokön** saarille. Molemmille saarille rakennettiin parakkivaruskunnat ja aliupseerirakennukset vuosina 1940–41. Ne kuten Hankoniemen pohjois- ja itäpuolisiin saaristoihin yksityisille maa-alueille rakennetut lukuisat parakki- ja asuinalueet jäivät tyhjilleen jatkosodan aikana, kun Neuvostoliitto vetäytyi Hangosta. Valtaosa rakennuksista siirrettiin sodan loppuun mennessä muualle, esim. Hangon lohkon alueella sijainneelta, herra Lindqvistin omistamalta Sommarön saarelta siirrettiin vuonna 1943 **Russaröön** ainakin yksi Ahlström Oy:n valmistama aliupseeritalo.

Mustamaan linnakkeen tykki keväällä 1943. SA-kuva

Vuoden 1940 loppupuoliskolla muodostettu *Rannikkotykistörykmentti 5* käsitti sodan aikaisten Turun ja Satakunnan lohkojen alueen Saaristomerellä, Turun saaristossa ja Selkämerellä. Kaikki merivoimiin kuuluvat, maan tärkeimpiä kauppareittejä Lounais-Suomesta länteen suojaavat joukot lounaisilla merialueilla oli alistettu laivaston komentajalle; siis RT 5:n lisäksi myös Turussa majailevat laivaston päävoimat eli Rannikkolaivasto ja Turun Laivastoasema. Lokakuussa 1940 laivaston alusten ja aseiden huoltotyöt keskitettiin laivaston esikunnan alaisuuteen Turun Laivastoasemalle. Merivoimien muu asehuolto, eli käytännössä rannikkotykistön huolto oli Helsingin Laivastoaseman vastuulla.

Pansion rakentaminen oli nyt välttämätöntä. Sinne vuonna 1940 laadittuun kokonaissuunnitelmaan kuuluneet tekniset huoltorakennukset valmistuivat pääosin jatkosodan kuluessa. Lähes kokonaan toteuttamatta jäi sen sijaan Pansioon suunniteltu kasarmialue, johon olisi kuulunut yhteensä

1000 hengen kasarmit, 12 aliupseeritaloa, 8 upseeritaloa, 13 työläisille tarkoitettua asuinrakennusta, miehistösauna, sairaala, koulutus-, voimistelu- ja juhlasalirakennus, sotilaskoti, upseeri- ja aliupseerikerhot, paloasema sekä mm. urheilu- ja tenniskentät. Kasarmialuesuunnitelmasta toteutuivat ainoastaan hallintorakennus, huolto- eli keittiö- ja ruokalarakennus sekä yksi asuinkerrostalo. Osa toteuttamattomista rakennuksista korvattiin parakeilla.

Ahvenanmaalle vuoden 1940 alkupuolella sijoitetut tykit siirrettiin linnoitusten hävittämisen takia muualle. Elokuussa 1940 asennettiin mm. 152 mm:n Canet-tykkejä tilapäisasemiin RT 5:n alueelle **Alskäriin** ja **Jungfruskäriin** Turun laivaväylän varrelle sekä **Isokariin** Uudenkaupungin edustalle. Turun lohkon itäosaa vahvistettiin **Borstön** linnakkeella, joka sijaitsi Örön ja Jurmon välillä. Aseistetuille saarille rakennettiin myös pienet parakkivaruskunnat.

Selkämeren alueen tärkeimmät satamat Raumalla ja Porissa oli suojattu tilapäisin tykistöasemin. Ahvenanmaan aseistariisumisen takia Porin **Reposaareen** sijoitettiin 152 mm:n Canet-tykkejä. Rauman edustan **Kuuskajaskarille** oli tuotu talvisodan aikana vanhentuneita 152 mm:n nk. ”Jumbo”-kanuunoita Suomenlinnan Länsi-Mustasaarelta (mallimerkintä 152/22-D). Saarelle valmistui kevääseen 1941 mennessä mm. puinen merivoimien tyyppikasarmi, ruokala ja kolme upseerien ja aliupseerien paritaloa. Myös **Katanpään** linnakkeelle ryhdyttiin jo talvisodan aikana rakentamaan puista tyyppikasarmia, sillä saarelle oli sijoitettu runsaasti joukkoja. Välirauhan aikana valmistunut kasarmi jäi kuitenkin käyttämättömäksi.

Pohjanlahdella oli sodanaikainen Vaasan lohko, joka muuttui *Rannikkotykistörykmentti 6*:ksi. Raippaluodon etelärannan **Sommarö** aseistettiin talvisodan aikana kolmella 152 mm:n ”Jumbo”-tykillä. Merenkurkun **Norsskärille** vietiin tilapäisasemiin kaksi Suomenlinnan Harmajan patterilla ollutta 152 mm:n Canet-kanuunaa. Molempia linnakkeita vahvistettiin välirauhan aikana niin aseistuksen kuin linnoituslaitteiden ja rakennusten osalta.

Merivoimien komentajan Väinö Valveen marraskuussa 1940 puolustusvoimien pääesikunnalle tekemän esityksen mukaisesti rannikkotykistörykment-

Alla ja alla oik.: Välirauhan aikana rakennettujen lentotukikohtien puinen lentokonehallityyppi. Kuvat Joensuun lentokentän halleista Onttolassa vuosina 1942–43. Sisäkuvassa korjataan Bristol Blenheim -pommikonetta. SA-kuva

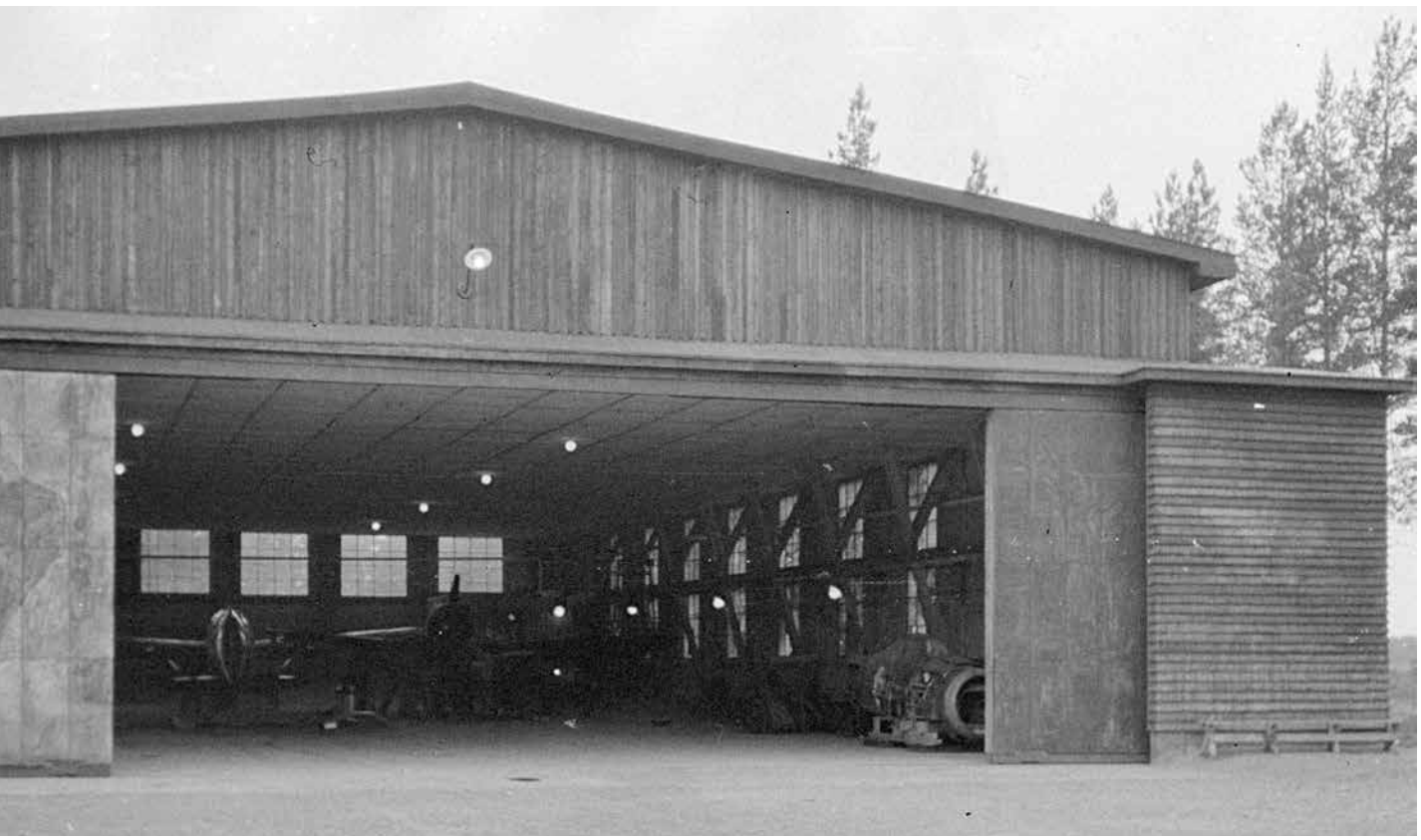

tien numeronimet muutettiin keväällä 1941 omia puolustuslohkoaan paremmin kuvaaviksi paikkakunnannimiksi. Sen lisäksi, että kaikki joukko-osastot saivat miehistönsä oman alueensa rannikolta, joten ne olivat nimenomaan oman kotiseutunsa puolustusjoukkoja, olivat numeroinnit erityisesti RT 2:n ja RT 3:n osalta aiheuttaneet sekaannuksia sotaa edeltäviin, Viipurinlahdella ja Laatokalla toimineisiin joukko-osastoihin nähden. Uusiksi nimiksi annettiin siten idästä lähtien *Kotkan, Pellingin, Suomenlinnan, Raaseporin* ja *Turun Rannikkotykistörykmentit* sekä *Vaasan Rannikkolinnakkeisto*.[144]

Ilmavoimat välirauhan aikana

Ilmavoimien lentokonetilanne oli talvisodan jälkeen huomattavasti parempi kuin vuonna 1939. Uusia *Fiat G.50* -hävittäjiä oli ostettu Italiasta jo ylimääräisten harjoitusten aikana lokakuussa 1939. Lisää hävittäjiä ja pommikoneita oli hankittu tai saatu lahjoituksina eri suunnista, mm. *Brewster Buffalo* -koneita Yhdysvalloista, *Bristol Blenheim*, *Hawker Hurricane*, *Gloster Gladiator* ja *Westland Lysander* -koneita Iso Britanniasta sekä *Morane Saulnier M.S.406* -koneita Ranskasta. Suuri osa koneista saapui Suomeen liian myöhään, jotta niillä olisi ollut vaikutusta sodan kulkuun.

Vuonna 1940 ilmavoimien organisaatiota laajennettiin perustamalla yksi uusi hävittäjärykmentti, *Lentorykmentti 3*, sekä useita lentolaivueita. Niille oli tarve rakentaa uusia tukikohtia. Ilmavoimat muutettiin heinäkuussa 1940 rauhanajan kokoonpanoonsa. Siihen kuului neljä lentorykmenttiä, Lentorykmentit 1–4, joissa kussakin oli 3 lentolaivuetta, yksi Erillinen Lentolaivue, Ilmasota- ja Mekaanikkokoulut, Ilmatorjuntaprikaati ja viisi kevyttä ilmatorjuntapatteristoa sekä varikoita.

Maaliskuun 1940 alueluovutuksissa oli menetetty Suur-Merijoen kenttä sekä Sortavalan Kasinhännän ja Viipurin Turkinsaaren merilentoasemat. Immolan kenttä oli niin lähellä uutta rajaa, että se ei enää soveltunut rauhanajan käyttöön. Vakinaisista maalentoasemista ilmavoimien käyttöön jäivät Utti ja Luonetjärvi sekä Kauhavan Ilmasotakoulu. Liikennelentokenttiä ja ilmavoimien nk. ”työkenttiä” oli kuitenkin useita kymmeniä ja lisää oli rakenteilla.

Maan eri puolilla sijaitsevia työkenttiä otettiin vuosien 1940–41 aikana vakinaiseen laivuekäyttöön rakentamalla niille tyyppisuunnitelmien mukaisia majoitus- ja huoltorakennuksia sekä -parakkeja ja lentokonehalleja. Varuskuntarakentamisen määrään vaikutti se, että lentorykmenttien laivueet oli olosuhteiden pakosta hajautettava useille eri kentille. Koneiden määrän ja korjaustoiminnan lisääntymisen takia lentorykmenteille perustettiin omat varikko-osastot, jotka vaativat omat rakennuksensa.

Marraskuussa 1940 ilmavoimien komentaja kenraalimajuri Jarl Lundqvist teki puolustusvoimien pääesikunnalle esityksen saman vuoden loppuun mennessä rakennettavista kantahenkilökunnan asunnoista: 24 upseeri- ja 60 aliupseeriasunnosta. Asunnot oli rakennettava kiireellisesti niiden uusien tukikohtien läheisyyteen, joiden lähialueilla ei ollut vuokrattavissa yksityisasuntoja. Näitä olivat Rissala, Naarajärvi, Siikakangas, Vesivehmaa, Joroinen ja Parola. Asuntojen rakentaminen siirtyi kuitenkin seuraavan vuoden puolelle ja toteutettiin ainakin osin parakkeina. Vuonna 1940 ehdittiin kuitenkin rakentaa jo suuri määrä miehistö- ja varikkoparakkeja sekä lentokonesuojia ja työt jatkuivat laajalti eri kentillä vuonna 1941 mm. asuntojen osalta.

Utissa esikuntaansa pitäneeseen *Lentorykmentti 1*:een kuului välirauhan aikana kolme laivuetta, Lentolaivueet 12, 14 ja 16, sillä Lentolaivue 10 muutettiin maaliskuussa pommituslaivueeksi ja siirrettiin Lentorykmentti 4:ään. Lentorykmentti 1:lla oli käytössään sotaa edeltävien Fokker-koneiden lisäksi hitaanpuoleisia Gladiator-hävittäjiä ja uusia Lysander-maayhteistoimintakoneita.

Uttiin oli sijoitettu *Lentolaivueet 12 ja 14* sekä rykmentin varikko. Utissa ei tehty välirauhan aikana suuria rakennustöitä, mutta sodan aikana palanut lentohalli oli korjattava. Kesään 1941 mennessä valmistui myös sotilaskotiparakki vanhan ruokalarakennuksen viereen.

Lentolaivue 26:n Fiat G.50 -hävittäjiä Joroisten kentällä pian jatkosodan syttymisen jälkeen kesäkuun lopussa 1941. Oikealla puiden siimeksessä näkyy lentokonehalli. SA-kuva

Lentolaivue 16 muutti keväällä 1940 valmistuneelle **Rissalan** lentokentälle Kuopion lähelle. Laivueen kolmelle lentueelle rakennettiin omat puurakenteiset hallinsa ja niihin liittyvät teknilliset rakennukset. Parakkirakennuksina valmistui laivueen esikunta, miehistökasarmi, ruokala, sauna ja pesula, käymälät ja varastot sekä tallit kuudelle autolle ja kuudelle hevoselle. Vastaavat rakennuskokonaisuudet rakennettiin pienin variaatioin muihinkin uusiin laivuetukikohtiin, joita perustettiin vuonna 1940. Rissalan vuoden 1941 rakennusohjelmaan kuuluivat vielä puurakenteiset upseerien ja aliupseerien asunnot sekä varusvarasto ja työhuonerakennus.

Lentorykmentti 2:n esikunnan ja talvisodan aikana perustetun *Lentolaivue 28*:n sijoituspaikkana oli vasta valmistunut **Naarajärven** kenttä Pieksämäen länsipuolella. Lentolaivue 28 sai käyttöönsä uudet Morane-hävittäjät. Naarajärven kentän laidoille nousi laivueen rakennusten lisäksi mm. Lentorykmentti 2:n esikunta- ja varikkoparakit. Kentän ja sitä reunustavan Kangasniemelle johtaneen tien pohjoispuolella ollut parakkialue on hävinnyt, mutta neljästä puisesta lentohallista on säilynyt kaksi.

Rykmentin vanhin hävittäjälaivue, *Lentolaivue 24* majoittui **Vesivehmaan** uudelle kentälle Lahden pohjoispuolelle. Sotaa edeltävien Fokkereiden tilalle laivue sai vuoden 1940 aikana käyttöönsä ilmavoimien ajanmukaisimmat ja suorituskykyisimmät Brewster-hävittäjät. Vesivehmaalle rakennetusta laivueen rakennuskokonaisuudesta on säilynyt ainakin kaikki neljä lentohallia.

Varkauden eteläpuolella sijaitseva **Joroisten** kenttä, nykyinen Varkauden lentoasema, rakennettiin *Lentolaivue 26*:n kotipaikaksi vuonna 1940. Laivueen Fiat-hävittäjät olivat saavuttaneet menestystä jo talvisodan aikana. Joroisiin nousi sama rakennuskokonaisuus kuin Vesivehmaalle. Niistä on säilynyt ainakin kaksi lentohallia – toinen nykyisen lentokenttäalueen ulkopuolella.

Maaliskuun lopussa 1940 perustettu uusi hävittäjärykmentti, *Lentorykmentti 3* sai käyttöönsä talvisodan konehankintojen kautta toisen linjan kalustoksi päätyneitä Fokker-hävittäjiä ja kokoelman ainoastaan harjoituskäyttöön soveltuvia vanhempia hävittäjiä, mutta myös muutamat uudehkot Hurricane-koneet. Rykmentin esikunta ja *Lentolaivue 30* sijoitettiin vuonna 1939 siviilikäyttöön valmistuneelle **Porin** lentokentälle. Kenttää laajennettiin

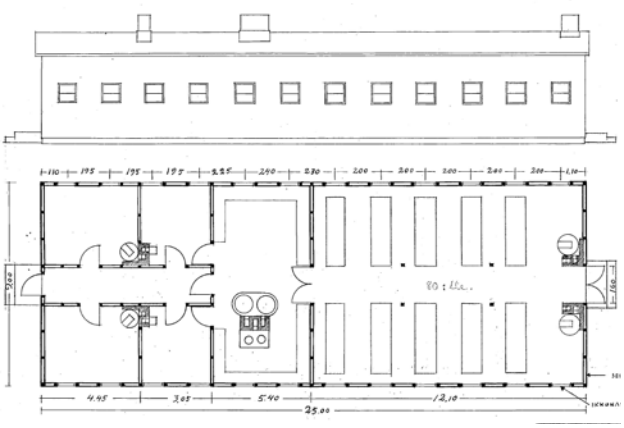

Uttiin talven 1940 aikana rakennettu parakkiruokala. PK

Vas. alla: Vesivehmaan miehistöparakin pohjapiirros. KA Lahden kiinteistöpiiri

Lentolaivue 24:lle rakennettu Vesivehmaan kenttä pohjoisesta kesällä 1943. Majoitus- ja huoltoparakit näkyvät kentän etelälaidalla. SA-kuva

vuoden 1940 aikana ja sinne rakennettiin rykmentin esikunta- ja varikkorakennukset sekä laivueen rakennuskokonaisuus.

Lentolaivue 32 sai käyttöönsä Lentolaivue 24:n vanhat Fokker-hävittäjät ja majoitettiin Ruovedellä sijaitsevalle uudelle **Siikakankaan** lentokentälle, Tampereen koillispuolelle. Kenttäalueelle rakennettiin vuonna 1940 laivueen rakennuskokonaisuus, josta on ilmeisesti säilynyt kaksi lentohallia. Muut rakennukset tai itse Siikakankaan kenttä eivät ole säilyneet, sillä alue muutettiin myöhemmin varikoksi. Lentolaivue 32:n upseerien ja aliupseerien asuntoalue aiottiin vuonna 1941 rakentaa Hyytiälään, neljän kilometrin päähän itään kentästä.

Lentorykmentti 3:n kolmas laivue, *Lentolaivue 34* sai käyttöönsä **Parolannummen** vanhalle leirialueelle rakennetun lentokentän. Laivueella oli muutamia sotasaaliiksi saatuja neuvostokoneita ja vanhentuneita hävittäjiä, mm. Gamecock ja Bulldog -koneita, joita käytettiin hävittäjälentäjien jatkokoulutukseen.

Parolan lentokenttä sijaitsi entisellä harjoituskentällä, leirimajoitusalueen etelä- ja Parolannummentien länsipuolella. Vuosina 1940-41 kentän ympärille rakennettiin laivueen rakennuskokonaisuus. Kentän länsi- ja etelälaidalla oli kolme nykypäivään säilynyttä lentokonehallia sekä lisäksi kolme huolto- ja toimistoparakkia sekä esikuntaparakki. Kaakkoon Parolannummentien toiselle puolelle rakennettiin omaksi kokonaisuudekseen laivueen miehistöparakki, ruokala- ja keittiöparakki sekä vaja- ja käymälä-, sauna- ja sotilaskotiparakit. Etelässä olivat vielä omana ryhmänään autotalli- ja työpajaparakit, jotka ovat säilyneet.

Luonetjärvi säilyi *Lentorykmentti 4*:n esikunnan sekä kahden kaukotoimintalaivueen, *Lentolaivueiden 42 ja 46* kotina välirauhan aikana. Lentolaivue 42 perustettiin talvisodan aikana saatujen uusien Blenheimien myötä. *Lentolaivue 44* siirrettiin keväällä 1940 Luonetjärveltä **Kemin** lentokentälle, jonne vuoden aikana valmistui lentokonehalli. Esikunta-, kasarmi- ja asuntoparakit olivat vuoden 1941 rakennusohjelmassa.

Ilmatorjuntapatteristo 12:sta varten rakennettuja parakkeja Tampereen Sulkavuorella keväällä 1944. SA-kuva

Santahaminaan ennen talvisotaa sijoitettu *Erillinen Lentolaivue* jatkoi välirauhan aikana ilmavoimien ainoana pääasiallisena meriyhteistoimintalaivueena. Sen toiminnan painopiste siirtyi laivaston tapaan Lounais-Suomeen Turun ja Ahvenanmaan seuduille. Muutamien kellukekoneiden lisäksi Erillisen Lentolaivueen kalustona oli neuvostoliittolaisilta sotasaaliina saatuja Tupolev-pommittajia ja Polikarpov-hävittäjiä. Laivueen päätukikohtana oli Turun lentoasema Artukaisissa. Uutta tukikohtaa suunniteltiin Turun pohjoispuolella sijaitsevalle Oripään lentokentälle, mutta vuodelle 1941 suunniteltua lentohalli- ja majoitusparakkien rakennusohjelmaa ei ilmeisesti aloitettu.

Ilmatorjuntajoukot järjestettiin uudelleen talvisodan kokemusten perusteella. Ilmatorjuntaa ei enää koottu yhtenäisiksi rykmenteiksi, vaan ne sijoitettiin jo rauhan aikana valmiuteen lähelle tulevia toiminta-alueitaan. Maavoimien suojaamista varten perustettiin kuhunkin armeijakuntaan kevyt ilmatorjuntapatteristo, kuten edellä mainittiin, sekä merivoimiin erillinen kevyt ilmatorjuntapatteri. Muista ilmatorjuntajoukoista muodostettiin vuonna 1940 *Ilmatorjuntaprikaati*, johon kuului neljä patteristoa, Ilmatorjuntapatteristot 11–14 Helsingissä, Turussa, Tampereella ja Lahdessa sekä yksi *Erillinen Ilmatorjuntapatteri* Jyväskylässä.

Helsingin **Santahamina** tuli nyt pysyvämmin ilmatorjuntajoukkojen käyttöön, sillä entisiin Ilmailuvarikon tiloihin sijoitettiin *Ilmatorjuntapatteristo 11*:n lisäksi *Ilmatorjuntakoulu*. Tampereelle sijoitetulle *Ilmatorjuntapatteristo 12*:sta rakennettiin parakkialue mm. kaupungin eteläpuoliselle **Sulkavuorelle**, joka säilyi käytössä sotien jälkeiselle ajalle asti.

Koska ilmavoimien lentokoneiden ja ilmatorjuntakaluston määrä oli lisääntynyt huomattavasti, oli varikkotoimintaa laajennettava. Osa vuonna 1940 perustetuista varikoista muutettiin myöhemmin, jatkosodan jälkeen kasarmialueiksi. Tampereen *Lentovarikkoa* laajennettiin ja sille perustettiin kaksi alaosastoa Kuorevedelle ja Kokkolaan, joilla oli myös Valtion Lentokonetehtaan toimintaa.

Jämsästä länteen sijaitsevan Kuoreveden **Hallin** osalta puolustusministeriö oli jo ennen talvisotaa tehnyt sopimuksen Veljekset Karhumäki Oy:n kanssa siitä, että alueelle perustetaan lentokonetehdas ja tasaiselle Hallinkankaalle

lentokenttä. Alueelle siirrettiin välirauhan aikana Valtion Lentokonetehtaan korjaamon lisäksi Lentovarikon varastoja ja osa Koelentueesta. Useat tähän aikaan rakennetuista puisista kaarihalleista ovat säilyneet.

Kokkolan **Pikiruukin** alueelle rakennettiin vuonna 1940 varasto- ja korjaamorakennuksia sekä jatkosodan aikana suurempi moottorikorjaamorakennus, joka muutettiin pian sodan jälkeen kasarmikäyttöön.

Kangasalan **Vatialaan** perustettiin *Lentovarustevarikko*. Siellä säilytettiin ja huollettiin niitä varusteita, jotka eivät kuuluneet kiinteästi lentokoneisiin, kuten navigaatiovälineitä, radio- ja valokuvauskalustoa sekä laskuvarjoja. Vuonna 1940 Vatialaan rakennettiin puisia korjaamo- ja varastorakennuksia. Jatkosodan aikana, vuosina 1942–43 sinne nousi kolmikerroksinen tiilirakenteinen varasto, joka muutettiin 1950-luvulla kasarmiksi.

Ilmavoimien, kuten myös maa- ja merivoimien, suojeluskuntien ja teollisuuslaitosten hallussa olleiden ilmatorjunta-aseiden ja -välineiden varastoimista ja huoltoa varten perustettiin Orivedelle *Ilmavoimien Asevarikko*.[145]

Rakennusosasto perustetaan

Puolustusministeriön teknillisen osaston Rakennustoimistossa oli vuoden 1940 lopulla edelleen kolme vakinaista arkkitehdintointa, joissa olivat yliarkkitehti Torsten Elovaaran lisäksi arkkitehdit Niilo Niemi ja Olavi Sortta. Vakinaisluontoisina arkkitehteinä jatkoivat Elsi Borg, Eino Ek, Kyllikki Halme, Elis Hyvärinen, Märtha Lilius-Tallroth ja Kalle Lehtovuori sekä arkkitehtiylioppilas Heidi Vähäkallio-Hirvelä. Osa edellä mainituista työskenteli edelleen Perushankintojen rakennustoimistossa. Myös Aulis Blomstedt palasi rakennustoimistoon ainakin välirauhan ajaksi. Vuodesta 1938 vuoteen 1941 rakennustoimistossa työskenteli myös juuri valmistunut arkkitehti *Heimo Vesikari*.

Puolustusministeriön teknillinen osasto lakkautettiin vuoden 1941 vaihteessa. Rakennustoimisto muutettiin itsenäiseksi *rakennusosastoksi*, jonka johdossa jatkoi yliarkkitehti Elovaara. Perushankintojen rakennustoimisto jatkoi toistaiseksi toimintaansa sen rinnalla. Muutos liittyi puolustusvoimain pääesikunnan toimenkuvan laajentamiseen puolustusministeriön kustannuksella. Ministeriön vaikutusvalta supistui lähinnä lainsäädäntöön sekä kiinteistö- ja rakennusasioihin.[146]

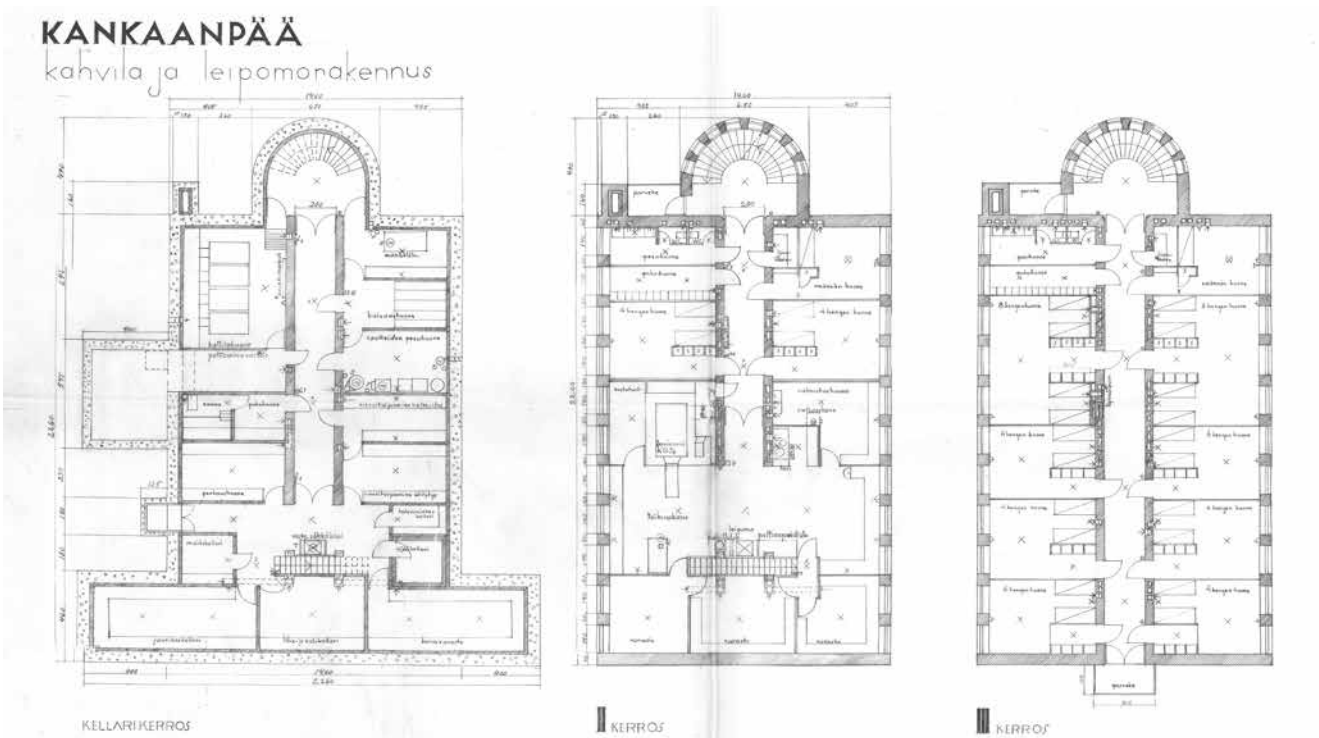

Niinisalon sotilaskodin leipomo- ja lotta-asuntolarakennuksen pohjat. Arkkitehti Kalle Lehtovuoren suunnittelema rakennus valmistui sotilaskodin viereen välirauhan aikana 1940–41. PK

Valkjärven tuhoutuneiden puukasarmien raunioiden viereen pystytettyjä majoitusparakkeja marraskuussa 1941. SA-kuva

Linnoitusosasto ja Rakennusosasto

Kesäkuussa 1941 suoritetun liikekannallepanon seurauksena puolustusvoimat muutettiin sota-ajan kokoonpanoon. Saksan aloitettua Operaatio Barbarossan 22. kesäkuuta, neuvostoilmavoimat ja -tykistö ryhtyivät pommittamaan Suomen aluetta. Muutamaa päivää myöhemmin suomalaiset liittyivät hyökkäykseen saksalaisten joukkojen rinnalle ja jatkosota alkoi.

Suomen maavoimat etenivät nopeasti kohti vanhaa rajaa. Elokuussa 1941 voitiin jo ryhtyä järjestämään mm. takaisinvallattujen Viipurinlahden ja Karjalan kannaksen eteläosan rannikkopuolustusta ja kartoittamaan neuvostojoukoista vapautuneille kasarmialueille aiheutuneita tuhoja. Neuvostoliiton alukset joutuivat vetäytymään Tallinnasta elokuun lopussa Mäkiluodon tykkitornin tulittaessa niitä parhaansa mukaan. Lokakuussa Neuvostoliitto aloitti Hangon tukikohtansa evakuoinnin, joka kesti joulukuun alkuun 1941 asti. Tällöin suomalaiset olivat edenneet jo pitkälle vanhan rajan ylitse, Laatokan ja Äänisjärven yhdistävän Syvärin eteläosalle, jonne hyökkäys pysäytettiin.

Vuonna 1942 alkaneen ja yli kaksi vuotta kestäneen asemasotavaiheen aikana puolustuslaitoksen varuskuntarakentaminen keskittyi suurelta osin vallatuille alueille rakennettuihin parakki- ja korsumajoitusalueisiin sekä siellä olleiden varuskuntien korjauksiin. Parakkeja siirrettiin välirauhan ajan korpivaruskunnista lähemmäs sotatoimialueita. Työn suoritus sotatoimialueella tapahtui päämajan linnoitusosaston johdolla, jonka päällikkönä oli kenraaliluutnantti Hanell. Merivoimien linnakkeiden ja niiden varuskuntien rakentamisesta vastasi sen sijaan merivoimien esikunnan linnoitusosasto Rakennustoimistoineen.

Puolustusministeriön rakennusosaston vastuulla olivat selusta-alueilla, eri puolilla Suomea sijainneet sotatarviketeollisuuden tarvitsemat tehtaat ja varikkorakennukset. Näihin lukeutui myös Turun Laivastoaseman rakentaminen, johon liittyi varsinaista varuskuntarakentamistakin. Lisäksi rakennusosasto vastasi takaisinvallatuilla alueilla olleiden varuskuntien kunnostamisesta. Nk. kotialueen vanhoille kasarmialueille oli sotien aikana sijoitettu täydennysmiehistön koulutuskeskuksia. Niillä ei suoritettu juuri mitään kasarmikorjauksia ja sota-ajan kuluttava vaikutus oli huomattava.

Puolustusministeriön rakennusosasto oli jatkosodan ajan Alkon pääkonttorin tiloissa Helsingin Itämerenkadulla. Rakennusosastoon vuoden

”Tarkastaessani rakennustoiminnan johdonmukaisuutta ja tarpeellisuutta tein sen havainnon, että on pyritty säästäväisyyteen yksityiskohdissa rajoittumalla välttämättömiin kunnostamis- ja korjaustoimenpiteisiin rakennuksen saattamiseksi määrättyyn käyttökuntoon. Käymissäni kasarmeissa ja muissa rakennuksissa en todennut tarpeettomia aikaansaannoksia, päinvastoin tekivät sangen karun vaikutuksen, ainoastaan olosuhteitten pakosta tarkoituksiinsa välttäviä.”

Kenraaliluutantti Hugo Österman 9.12.1942, Promemoria Puolustuslaitoksen joukko-osastojen ja laitosten rakennustoiminnasta. PM Huolto-os, Huolto 1 kirj. 1942–44, KA T-11642/2.

ajan kuulunut Uudisrakennustoimisto lakkautettiin vuoden 1942 alusta lukien. T.R. Vähäkallion johtama Perushankintojen rakennustoimisto jatkoi toimintaansa heinäkuuhun 1942 asti, jolloin rakennusosastoa organisoitiin uudestaan. Tätä ennen, kesäkuussa 1942 rakennusosastolla työskenteli 34 henkilöä. Vakinaisina olivat ainoastaan yliarkkitehti Elovaara ja arkkitehti Sortta, sillä Niilo Niemi oli siirtynyt kesäkuussa 1941 kotijoukkojen esikunnan palvelukseen. Muut arkkitehdit olivat Elsi Borg, Kyllikki Halme, Kalle Lehtovuori, Elis Hyvärinen, Märtha Lilius-Tallroth, Eino Ek ja Olli Kivimaa sekä Heidi Vähäkallio-Hirvelä, joka valmistui arkkitehdiksi vuonna 1941.

Rakennusosaston uudelleenorganisoinnissa 3. heinäkuuta 1942 sen alaisuuteen muodostettiin, osin uudestaan, neljä toimistoa. Niilo Niemi palasi johtamaan Uudisrakennustoimistoa (Rak.1), jonka suunnittelutöitä johti arkkitehti Olavi Sortta ja työmaiden tarkastajana oli rakennusmestari Väinö Lehtonen. Perushankintojen rakennustoimiston työt suunniteltiin tästä lähin Uudisrakennustoimistossa. Rakennustoimiston (Rak.2) päällikkönä oli yli-insinööri Osmo Leiwo, Sähköteknillistä toimistoa (Rak.3) johti insinööri Onni Hyvönen ja Lämpöteknillistä toimistoa (Rak.4) insinööri Pauli Salo.

Suoraan osastopäällikkö Elovaaran alaisena toimi takaisinvallattujen alueiden kunnossapitotöitä johtanut arkkitehti Olavi Kivimaa. Käytännössä tämä koski vain Viipurin ja sen lähiympäristön kasarmialueita, sillä sotatoimialueella olevien varuskuntien kunnostustöitä tekivät päämajan linnoitusosasto sekä kasarmeihin majoitettuja joukkoja johtaneet sotatoimiyhtymät. Linnoitusosasto purki rakennusosaston suostumuksella linnoitustöihin sopivaa materiaalia,

Kenraalimajuri Aaro Pajarin asuinparakki Kanneljärvellä Karjalan kannaksella toukokuussa 1943. Seinällä oleva kartta esittää Pajarin johtaman 18. Divisioonan jatkosodan alussa suorittamaa Kannaksen läpimurtoa. SA-kuva

Porin lentokenttäalueelle jäi pystyyn useampia puu- ja parakkirakennuksia saksalaisten lähtiessään suorittamista tuhotöistä huolimatta. Seinäkyltissä on lyhenne F.L.P. eli "Feldluftpark", kenttälentovarikko. Kuva on otettu syyskuun lopulla 1944. SA-kuva

lähinnä tiiliä eräiltä pahimmin tuhoutuneilta kasarmialueilta, kuten Viipurin keskuskasarmeilta, Turkinsaaren ja Suur-Merijoen lentoasemilta, Valkjärveltä sekä Käkisalmen Hiekkalasta.

Tehtaiden ja varikkojen rakennustöiden runsauden ja kiireellisyyden takia rakennusosastolle hankittiin lisätyövoimaa "lomauttamalla" rintamalla olleita arkkitehteja, mm syksyllä 1942 arkkitehti Heikki Sysimetsä suunnittelemaan Valtion Lentokonetehtaan moottoriosaston laajennusta Siuron Linnavuoressa Nokialla. Viimeistään huhtikuussa 1943 työt aloitti myös arkkitehti *Sam Salvesen*, joka keskittyi ilmavoimien uudisrakentamiseen.

Oman lukunsa jatkosodan aikaisessa varuskuntarakentamisessa muodostivat saksalaisten käytössä olleet majoitusalueet eri puolilla Suomea. Suomen kautta Lappiin kuljetettujen joukkojen majoitukseen rakennettiin saksalaisten rahoittamina laajoja parakkialueita mm. Hankoon, Turkuun ja erityisesti Ouluun, mm. Tuiran ja Laanilan parakkialueet. Suomalainen nimitys useimmille näistä alueista oli "Pikku-Berliini". Jatkosodan jälkeen osa parakkialueista oli jonkin aikaa Suomen puolustusvoimien kasarmialueina, mutta rakennuskanta oli yleensä huonokuntoista ja joukot pyrittiin siirtämään mahdollisimman pian muualle.

Verrattain pitkäaikaiseen käyttöön jäivät saksalaille jatkosodan aikana luovutetut lentokentät parakkialueineen **Porissa** ja **Rissalassa**. *Luftwaffen* kenttälentovarikkona toiminut Pori oli saksalaisten suorittamien laajennustöiden jälkeen Suomen suurin lentokenttä. Rissalan saksalaiset luovuttivat takaisin jo vuoden 1944 alussa. Porin sekä heidän käytössään olleiden Kemin ja Rovaniemen lentokenttien rakennuskantaa saksalaiset pyrkivät tuhoamaan syksyllä 1944. Sekä Poriin että Rissalaan sijoitettiin yksi Suomen sotien jälkeisistä lentorykmenteistä.[147]

Merivoimien sota-ajan rakentamista

Merivoimien esikunnan aseosaston Linnoitustoimiston sodanajan tehtäviin kuuluivat rannikkoprikaatien linnoitustyömaiden suunnittelu-, rakennuttamis- ja valvontatyöt Suomenlahdella, Saaristomerellä ja Pohjanlahdella. Linnoitustoimisto järjestettiin 26. kesäkuuta 1941 eli jatkosodan sytyttyä neljään jaostoon, joiden vastuulle kuuluivat pioneeritehtävät (Linn.1),

Rissalan sotilaskotiparakki keväällä 1943. SA-kuva

suunnittelu- ja piirustustehtävät (Linn.2), rakennustehtävät (Linn.3) sekä hankintatehtävät (Linn.4).

Keväällä 1942 Linnoitustoimisto laajennettiin merivoimien esikunnan linnoitusosastoksi, jonka johtoon tuli rannikkotykistöupseeri, eversti *Väinö Marjanen*. Sen alaisessa, insinöörimajuri *U. Linnamäen* johtamassa Rakennustoimistossa työskenteli arkkitehteja suunnittelemassa pääasiassa puurakenteisia varuskuntarakennuksia.

Linnoitustyömaita oli lukuisia koko rannikon pituudella ja useimpiin kuului myös enemmän tai vähemmän varuskuntarakentamista. Suuritöisimpiä olivat Ahvenanmaan uudelleenlinnoittaminen sekä Isosaaren ja Mäkiluodon uusien 305 mm:n tykkitornien rakentaminen.

Ahvenanmaalle ja muille linnoitetuille ulkosaarille rakennettiin heti jatkosodan sytyttyä kiireellisesti välttämättömimmät linnoitustyömiesten majoitusrakennukset, jotka olivat pääasiassa koottavia parakkeja. Jo syksystä 1941 lähtien ryhdyttiin rakentamaan saaristo-olosuhteisiin paremmin soveltuvia 80 tai 40 miehen kasarmeja, ruokaloita, saunoja, sotilaskoteja sekä

Merivoimien esikunnan linnoitusosastossa suunnitellun sotilaskodin sisustusleikkaus elokuulta 1944. Suunnittelijaksi on merkitty arkkitehti Jonas Cedercreutz, mutta piirroksen on laatinut arkkitehti Kaija Hurtta (myöh. Paatela). KA MeVE

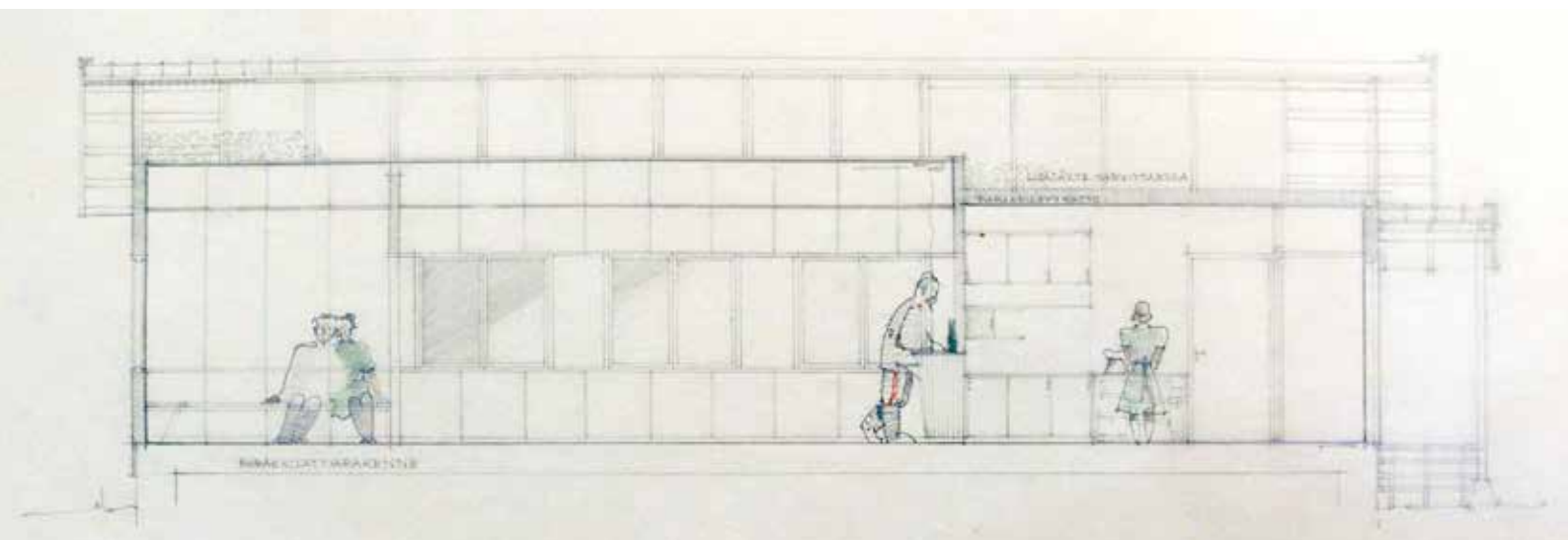

Yllä ja yllä oik.: Arkkitehti Jonas Cedercreutzin syksyllä 1941 suunnittelema Ahvenanmaan Hammaruddan linnakkeen sotilaskoti. SA-kuva

vuonna 1942 kantahenkilökunnan asuinrakennuksia. Ne olivat pääosin tiilikatoin varustettuja täysin lämpöeristettyjä piirurunkorakennuksia. Parakit muutettiin pysyvämpien rakennusten valmistuttua yleensä varastoiksi tai siirrettiin muualle.

Nämä ja suurimman osan muistakin rannikkolinnakkeiden jatkosodan aikaisista pysyvämmistä rakennuksista suunnitteli merivoimien Linnoitustoimistossa ja sitten merivoimien Rakennustoimistossa työskennellyt arkkitehti Jonas Cedercreutz (1914–1991). Hän oli ollut aiemmin mm. Alvar Aallon ja Uno Ullbergin toimistoissa.

Arkkitehti Cedercreutzin suunnittelemat upseerirakennukset rakennettiin yhden perheen käyttöön, kun taas aliupseerirakennukset olivat kahden perheen taloja. Aliupseeritalojen tyyppipiirustukset ovat toukokuulta 1942. Niissä oli tarpeen mukaan kahden tai kolmen huoneen ja keittiön asuntoja. Päädyissä olevissa sisäänkäynneissä oli tunnusomaiset vinosti kannatetut katokset.

Mustamaan linnakkeelle keväällä 1942 valmistumassa ollut miehistöruokala. Se tehtiin samojen arkkitehti Cedercreutzin piirustusten mukaan kuin Ahvenanmaan linnakkeille rakennetut ruokalat. SA-kuva

Isosaaren linnakkeella on nykypäivään säilynyt, mutta sisätiloiltaan muutettu esimerkki tyyppialiupseeritalosta, nk. ”Kanervikko”. Syksyllä 1942 Jonas Cedercreutz suunnitteli Isosaarelle myös pitkään kaivattua uutta kasarmia, jota ei tässäkään vaiheessa toteutettu. Sen sijaan saaren pohjoisrannalle valmistui vuosina 1942–43 suuri tiilinen sauna, jonka julkisivuihin Cedercreutz pääsi toteuttamaan monia romanttissävyisiä yksityiskohtia.

Pansion suunnittelutyö poikkesi muista merivoimien rakennuskohteista, sillä Turun Laivastoasemalla oli oma suunnittelu- ja rakennustoimistonsa. Sitä johti laivastoaseman päällikkönä vuosina 1939–41 ollut komentaja, vuodesta 1941 kommodori *Eino Huttunen* (1895–1949). Kommodori Huttunen jatkoi Pansion suunnittelu- ja rakennustoimiston päällikkönä koko sodan ajan, vaikka siirtyikin toisiin tehtäviin ensin laivaston esikuntaan ja sitten merivoimien esikuntaan. Pansion luonnossuunnittelusta ja rakentamisen valvonnasta vastasi suunnittelu- ja rakennustoimistossa työskennellyt arkkitehti *Risto-Veikko Luukkonen* (1902–1972).

Turun Laivastoaseman sodanajan varsinainen rakennussuunnittelutyö tehtiin kuitenkin heinäkuuhun 1942 asti puolustusministeriön rakennusosaston Perushankintojen rakennustoimistossa ja sitten Uudisrakennustoimistossa. Uudisrakennustoimistossa Pansiota suunnitteli ainakin arkkitehti Kyllikki Halme. Hän laati mm syyskuussa 1942 luonnospiirustuksen esiupseereille tarkoitetuista paritaloista. Toteutumattomissa taloissa olisi ollut kaksi neljän huoneen asuntoa palvelijantiloineen. Vuodenvaihteen 1943 molemmin puoli hän luonnosteli Pansioon myös miehistöruokalaa.

Suurin osa Pansion työpaja-, varikko- ja telakka-alueiden rakennuksista valmistui ja otettiin käyttöön vuoden 1943 alkuun mennessä. Keväällä 1943 ryhdyttiin rakentamaan kolmea ensimmäistä, ja tässä vaiheessa ainoaksi jäänyttä kasarmialueen rakennusta, asuintaloa, huoltorakennusta ja hallintorakennusta. Niiden voidaan katsoa edustavan viimeisinä toteutettuina esimerkkeinä puolustusministeriön rakennussuunnittelun funkiskautta.

Pansion kantahenkilökunnan asuinkerrostalon pääpiirustukset valmistuivat huhtikuussa 1943. Kyllikki Halmeen piirtämässä kaksikerroksisessa tiilitalossa oli kaksi porrashuonetta ja kahdeksan asuntoa. Se oli jatkoa puolustusministeriössä 1930-luvun loppupuoliskolla eri kasarmialueille suunnitelluille upseeri- ja aliupseeritaloille. Niistä poiketen Pansion asuintalossa oli sekä upseerien että aliupseerien ja myös insinöörien asuntoja. Asuintalo rakennettiin lähelle laivastoaseman telakka-aluetta, ja oli siten ilmeisesti tarkoitettu nimenomaan telakka- ja pajahenkilöstön majoitukseen – laivas-

Arkkitehti Kyllikki Halmeen suunnittelema Pansion huoltorakennus. Kuva on vuodelta 1965. SA-kuva

Pansion hallintorakennus vuonna 1968. SA-kuva

ton upseereille ja aliupseereille kaavaillut asuinalueet sijaitsivat kauempana laivastoaseman pohjoisosissa.

Arkkitehti Halmeen suunnittelema kaksikerroksinen huoltorakennus sisälsi keittiön ja miehistöruokalan lisäksi taloushuollon varastoja. Rinteeseen rakennetussa huoltorakennuksessa oli kaksi kerrosta ja se jakautui kahteen osaan, ruokala- ja keittiösiipiin. Keittiösiiven tilat ja sisustuksen suunnitteli ilmeisesti Elsi Borg ja se muistuttikin hänen vuonna 1935 suunnittelemansa Immolan talousrakennuksen huonejakoa.

Kolmas Pansion kasarmialueen sodanaikaisista rakennuksista oli hallintorakennus. Suurikokoiseen kaksikerroksiseen keskikäytävärakennukseen varattiin tilat kahdelle laivastoaseman päällikön alaisuudessa olleelle hallintoyksikölle: laivastoaseman esikunnalle ja laivaston alushuollosta vastanneelle

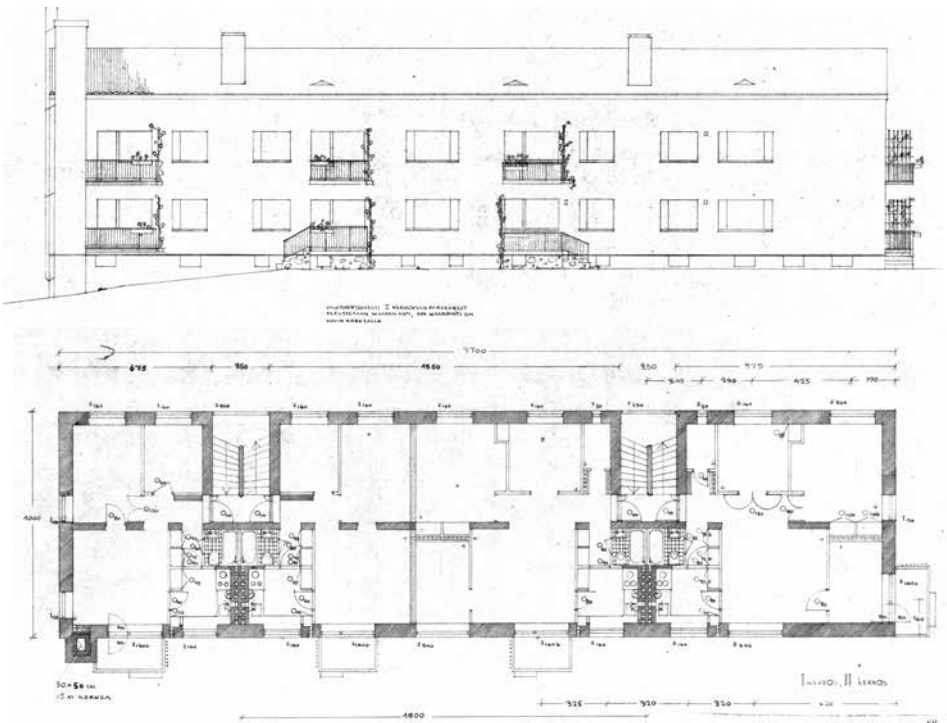

Arkkitehti Kyllikki Halmeen laatimat suunnitelmat Pansioon vuonna 1944 rakennetusta asuinkerrostalosta. PK

Telamalle. Hallintorakennuksessa oli erillinen matalampi siipi Telaman suunnittelu- ja piirustussalia varten.

Keväällä 1944 Pansiossa aloitettiin myös majoituskäyttöön tarkoitetun parakkialueen rakennustyöt. Sen oli määrä ”väliaikaisesti” korvata myöhemmin rakennettavia pysyvärakenteisia kasarmeja ja asuinrakennuksia. Kasarmi- ja asuinparakkien rakennustyöt venyivät ja ne otettiin käyttöön vasta marraskuussa 1944. Asunnot jaettiin laivastoaseman ja Telaman viran- ja toimenhaltijoille sekä työläisille.[148]

Suurhyökkäyksestä rauhaan

Neuvostoliitto aloitti suurhyökkäyksensä Suomeen kesäkuussa 1944. Heinäkuun alkupuolella päämajan sotatalouspäällikkö antoi määräyksen kaikkien puolustuslaitoksen rakennustöiden rajoittamisesta ”vallitsevan tilanteen johdosta”. Rakennusohjelmat oli tarkistettava niin, että vain kaikkein välttämättömimpiä töitä jatkettiin tai aloitettiin.

Sotatoimet päättyivät syyskuun alkupuolella 1944. Aselepoehtojen mukaan saksalaisten oli poistuttava Suomesta kuun puoliväliin mennessä. Vaatimus johti Suomen ja Saksan väliseen sotaan, joka kesti Lapissa aina huhtikuuhun 1945 asti.

Välirauhansopimuksessa 19. syyskuuta 1944 annettiin määräyksiä, jotka vaikuttivat merkittävästi kaikkien puolustushaarojen toimintaan. Puolustusvoimat oli asetettava rauhanaikaiselle kannalle ja sotalaivojen sekä lentokoneiden palattava tukikohtiinsa, vaikka Saksan vastainen sota oli yhä käynnissä.

Neuvostoliitolle oli nimellisestä summasta vuokrattava 50 vuodeksi tukikohta-alue, joka käsitti laajat alueet Kirkkonummen ja Siuntion rannikkoa,

Panssariprikaatin saksalaisvalmisteinen Panzerkampfwagen IV -vaunu on ylittänyt Oulun Merikosken sillan ja lähestyy Oulun kasarmeja marraskuussa 1944, Lapin sodan aikana. SA-kuva

mm. Porkkalanniemen ja Mäkiluodon linnakkeen. Tukikohta mahdollisti Neuvostoliiton laivastolle ja varsinkin sen sukellusveneille Suomenlahdelle sodan aikana laskettujen miinakenttien ja sukellusvene-esteiden kiertämisen. Se laajensi punalaivaston mahdollisuuksia osallistua neuvostoarmeijan etenemiseen Baltian maihin ja Saksaa kohti. Toisaalta aivan Helsingin tuntumassa sijaitsevasta tukikohdasta voitiin kontrolloida Suomea suhteellisen vähäisin joukoin, mutta tehokkaasti.[149]

SODAN JÄLKEINEN UUSI RYHMITYS 1945–1949

Majoituskysymys

Puolustusvoimien yleinen kotiuttaminen määrättiin aloitettavaksi 8. marraskuuta 1944. Aikataulu oli tiukka, ja mm. koko yli 400 000 miehen kenttäarmeijan oli oltava kotiutettuna saman kuun loppuun mennessä. Rauhanajan joukkojen kooksi Neuvostoliitto määräsi vuoden 1939 liikekannallepanoa edeltäneen tilanteen. Heille täytyi löytää majoituspaikat varuskunnista, joiden määrä oli huvennut alueluovutusten myötä. Osa joukoista kävi vielä Lapissa sotaa saksalaisia vastaan, joten viimeiset joukko-osastot majoitettiin uusille sijoituspaikoilleen vasta syksyllä 1945. Useat varuskunnat olivat huonossa kunnossa ja tyydyttävien majoitusolojen puuttuessa täytyi pieni osa joukko-osastoista hajottaa tilapäisesti talven 1945–46 ajaksi. Kantahenkilökunnan, kuten koko maan asuntotilanne oli vaikea.

Miehistön majoitus- ja kantahenkilökunnan asuntotilanteen selvittämiseksi puolustusministeriö asetti tammikuun lopussa 1945 puolustuslaitoksen majoitustoimikunnan. Sen puheenjohtajana oli kenraaliluutnantti Harald Öhquist ja jäseninä puolustusministeriön rakennusosaston yliarkkitehti Torsten Elovaara, arkkitehti Niilo Niemi ja kiinteistöosaston osastopäällikkö, hallitusneuvos Kaarlo Rosenlöf. Majoitustoimikunnan tehtäviin kuului kartoittaa maan kaikkien varuskuntien majoituskapasiteetti, jonka perusteella rauhanajan joukkojen sijoituspaikat voitiin määritellä tarkoituksenmukaisesti. Kenraali Öhquistin allekirjoittama yhteenveto ”Puolustuslaitoksen nykyiset majoitusolot ja mahdollisuudet eri paikkakunnilla” valmistui maaliskuun alussa 1946.

Majoitustilalaskelmissa otettiin huomioon Suomen puolelle jääneiden vanhojen kasarmialueiden lisäksi myös vuosina 1940–41 rakennetut parakkivaruskunnat sekä muutamat saksalaisten rakentamat parakkialueet, ”Pikku-Berliinit”. Parakit muodostivat peräti 20% koko 25 000 asevelvollisen majoituskapasiteetista. Parakkien käyttöiäksi laskettiin noin 10 vuotta, mikä merkitsi sitä, että niistä suurin osa oli korvattava vuoteen 1950 mennessä. Tilannetta helpotti se, että monessa vanhemmassa varuskunnassa voitiin majoittaa aiempaa enemmän miehiä, sillä voimassa olevien määräysten mukainen 13 m^3:n ”ilmatilavuus” henkeä kohti katsottiin tarpeettoman suureksi – 10 m^3 riitti, kunhan hygieenisistä olosuhteista, tuuletuksesta, valosta ja lämmöstä pidettäisiin huolta.

Varuskuntien uudisrakentaminen suuremmassa mitassa ei ollut mahdollista varojen puuttuessa. Parakkirakentamisen lisäksi asuntotilannetta helpotettiin kuitenkin monissa varuskunnissa, mm. Niinisalossa, Pansiossa ja Parolassa pian sodan jälkeen rakennetuilla puurakenteisilla pientaloilla. Sotaa edeltävän ajan rakentamiseen verrattavia asuinkerrostaloja ja kasarmeja ryhdyttiin rakentamaan vasta 1940-luvun lopulla. Varuskuntien uudisrakentaminen pääsi käyntiin varsinaisesti vasta sotakorvausten tultua suoritetuksi 1950-luvun alussa, kun siihen voitiin käyttää kasvavan työttömyyden estoon suunnattuja varoja.

Vanhojen varuskuntien uudistaminen tai uusien rakentaminen vaati varmuuden siitä, että ne pysyisivät käytössä myös pidemmällä aikavälillä. Puolustusvoimien johdossa katsottiin, että vuoden 1939 tilanteeseen perustuva rauhanajan armeijan organisaatio oli uusissa olosuhteissa liian laaja, ja sen sijoittuminen ja varustaminen kaipasivat uudistamista.

Porkkalan vuokra-alueella ollut suuntaviitta ja liikennemerkki, jossa lukee: ”Tela-ajoneuvoilla ajo kielletty!”. Kuva on tammikuulta 1956. Saarinen/MV

Valtioneuvosto asetti toukokuussa 1945 nk. puolustusrevisiokomitean, jonka tehtävänä oli suunnitella puolustusvoimien uusi rauhan ajan kokoonpano ja sijoitus, välirauhansopimuksen ja myöhemmin, vuoden 1947 syksyllä solmitun Pariisin rauhansopimuksen asettamien rajoitusten pohjalta. Rauhansopimuksessa asetetut rajoitukset erityisesti ilmavoimien kokoon ja kalustoon nähden astuivat voimaan siirtymäajan jälkeen syksyllä 1948.

Puolustusrevision suunnittelu kesti vuosikymmenen loppuun asti, ja sitä työstettiin edelleen siten, että uudistukset astuivat voimaan vasta vuonna 1952. Jo tätä ennen puolustusvoimien organisaatiossa oli tehtävä väliaikaisluonteisia supistuksia, sillä kouluttajista oli suuri puute ja varusmiesten määrä oli pudonnut huomattavasti. Tämä nk. koulutuskokoonpano tuli voimaan vuonna 1948.

Neuvostoliiton Porkkalan vuokra-alue, jonne rakennettiin laajamittainen sotilastukikohta, muistutti jatkuvasti itsestään aivan pääkaupungin kupeessa. Suomella oli erittäin vähän liikkumavaraa sodan jälkeisissä ulkosuhteissaan vielä Pariisin rauhansopimuksen ja liittoutuneiden valvontakomission lähdön jälkeenkin. Vuonna 1948 solmitun Suomen ja Neuvostoliiton välisen sotilaallisen yhteistyösopimuksen takia vuokra-alue olisi Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen välisessä konfliktissa vetänyt Suomen automaattisesti mukaan suursotaan.[150]

Maavoimien organisaatio palaa vuoden 1939 laajuuteen

Vuoden 1944 lopussa maavoimien kokoonpano palautettiin sotia edeltävään muotoonsa. Puolustusvoimien pääesikunnan alaisuudessa maavoimia johti Armeijakunnan komentaja Lahden Hennalaan sijoitettuine esikuntineen. Armeijakuntaan kuului kolme divisioonaa, Kevyt Prikaati sekä Pioneeri- ja Viestirykmentit.

Maavoimien divisioonat sijoitettiin olemassa olevien varuskuntatilojen mukaan siten, että Oulusta johdettu 1. Divisioona vastasi Pohjois-Suomesta,

Kaartin kasarmin pommitetut torin ja Fabianinkadun puoleiset osat vuonna 1948. MV

Turun 2. Divisioona Lounais-Suomesta ja 3. Divisioona Kouvolassa maan kaakkoisosasta. Jokaisessa divisioonassa oli ensi alkuun kolme jalkaväkirykmenttiä, jääkäripataljoona, kolmipatteristoinen kenttätykistörykmentti ja autokomppania. Hämeenlinnasta johdettuun Kevyeen Prikaatiin kuului kaksi ratsurykmenttiä, Panssarivaunupataljoona, jääkäripataljoona ja kenttätykistörykmentti sekä panssarintorjunta-, kranaatinheitin-, viesti-, pioneeri- ja autokomppaniat.

Armeijakunnan esikunta lakkautettiin vuonna 1947 ja maavoimia johdettiin vastedes suoraan puolustusvoimien pääesikunnasta. Siirryttäessä vuoden 1948 koulutuskokoonpanoon, supistettiin kustakin divisioonasta yksi jalkaväkirykmentti yhden pataljoonan vahvuiseksi ja kenttätykistörykmenteistä lakkautettiin yksi patteristo. Nämä muutokset tehtiin niiden joukkojen osalta, joiden majoitusolosuhteet olivat 1940-luvun loppupuoliskolla heikoimmalla tolalla.[151]

Pohjoisen 1. Divisioona

Oulun varuskunta oli kasvanut aivan toisiin mittoihin sotaa edeltävään aikaan verrattuna. *1. Divisioonan* esikuntakaupunkiin sijoitettiin sen alaiset *Jalkaväkirykmentti 1*, *Kenttätykistörykmentti 1* ja *1. Autokomppania*. Varsinaisella kasarmialueella oli tilaa noin 600 miehelle, joten suurin osa joukoista oli majoitettava parakkialueille. Jalkaväkirykmentin I Pataljoona oli Laanilassa ja II Pataljoona sekä KTR 1:n I patteristo Tuiran parakkialueella, ”Pikku-Berliinissä”. Parakkimajoituksen ja erittäin huonon asuntotilanteen takia Oulu oli 1950-luvun vaihteessa alkaneen uudisrakentamisvaiheen tärkeimpiä kohteita.

Jalkaväkirykmentti 2 majoitettiin pääosin **Kuopion** kasarmialueelle. Osa venäläisaikaisesta kasarmialueesta oli kuitenkin Keskusvarikko 6:n käytössä, joten rykmentin II Pataljoona oli vuonna 1946 **Luonetjärven** lentotukikohdan kasarmilla.

Joensuun pohjoispuoliseen **Kontiorannan** parakkivaruskuntaan sijoitettiin *Jalkaväkirykmentti 3*:n pääosa. Sen II Pataljoona oli kuitenkin Nurmeksen luoteispuolisilla kolmella erillisellä parakkialueella, kunnes rykmentti supistettiin vuonna 1948 yhden pataljoonan vahvuiseksi. Kontiorannan vuosina 1940–41 rakennettu kantahenkilökunnan asuinalue paritaloineen teki asuntotilanteesta huomattavasti paremman kuin monella muulla paikkakunnalla. Varuskunnan jääminen Kontiorantaan oli kuitenkin pitkään epävarmaa, kunnes 1950-luvun alussa siellä alkoivat laajamittaiset uudisrakennustyöt.

Vaasan kasarmialue kärsi talvisodan ilmapommituksista ja muutama rakennus oli tuhoutunut. Vaasaan sijoitettiin sotien jälkeen *Jääkäripataljoona 1*. Kaupunkivaruskunnan harjoitusmaastot olivat pitkien matkojen päässä ja siksi sen katsottiin soveltuvan parhaiten moottoroidun joukko-osaston käyttöön – olihan siellä 1930-luvun lopulla valmistunut, silloiselle KTR 4:lle rakennettu auto- ja traktorihallikin.

Kenttätykistörykmentti 1:n II ja III Patteristot oli hajautettu Ylämyllyn parakkivaruskuntaan ja Kokkolaan, jossa ei vielä ollut varsinaista kasarmialuetta. **Ylämyllyllä** oli hyvä tilanne sekä miehistön parakkimajoituksen, että kantahenkilökunnan asuntojen suhteen. Kenttätykistö jäi Ylämyllylle pysyvästi, aina 1990-luvun alkuun asti, ja se oli naapurivaruskuntansa Kontiorannan kanssa yksi 1950-luvun alun kasarmirakentamisen pääkohteista.

Kokkolaan sijoitettu III Patteristo joutui aluksi elämään tilapäismajoituksessa. Valtion Lentokonetehtaan **Pikiruukin** moottoriosaston tilat vapautuivat kuitenkin syksystä 1945 alkaen ja alue muutettiin kasarmikäyttöön. Moottoriosaston tehdas- ja toimistorakennus muutettiin kasarmiksi ja lisämajoitustilaa saatiin alueella olleista miehistö- ja asuntoparakeista. Ruokalaa tai keittiörakennusta ei aluksi ollut, vaan ruoka valmistettiin muuripadoissa ”eräässä vajassa”.

Oulun Tuiran parakeissa olleet Kenttätykistörykmentti 1:n esikunta, I Patteristo ja aliupseerikoulu siirrettiin vuodesta 1947 alkaen **Niinisalon** entiseen kertausharjoituskeskukseen. Se oli ollut sotien aikana koulutuskeskuksena

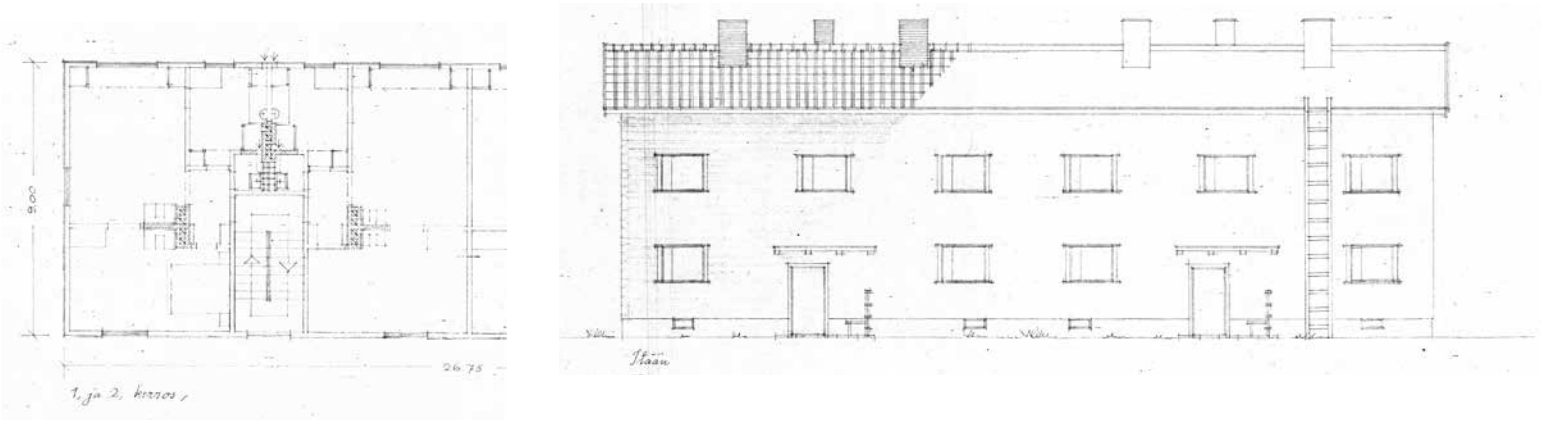

Arkkitehti Märtha Lilius-Tallrothin toukokuussa 1947 laatima suunnitelma Niinisaloon rakennetusta asuintalotyypistä A23. PK

ja sen jälkeen valtion sisäoppilaitoksena. Tykistö oli jo ottanut Niinisalon omakseen heti sodan jälkeen aloitettujen kesäisten leiriharjoitusten myötä. Leirijoukot majoitettiin aluksi telttoihin, mutta kesällä 1947 ne pääsivät väliaikaisesti vapautuneen harjoituskasarmin tupiin.

Kenttätykistön mukana Niinisaloon saapui entistä enemmän vakinaista kantahenkilökuntaa. Puolustusministeriön rakennusosastossa laadittiin toukokuussa 1947 suunnitelmat yhdeksän asuintalon rakentamisesta vanhan aliupseerikylän pohjoispuolelle. Taloista toteutettiin kuusi kevääseen 1949 mennessä.

Niinisalon uudistalot edustivat arkkitehti Märtha Lilius-Tallrothin suunnittelemaa asuntotyyppiä ”A23”. Kaksikerroksisissa hirsitaloissa oli kahden porrashuoneen ympärillä yhteensä kahdeksan huoneistoa. Kahden huoneen ja keittiön asunnot oli mitoitettu aliupseeriperheille, ne olivat uunilämmitteisiä ja niillä oli yhteiset ulkokäymälät. Julkisivut olivat yksinkertaiset, hirsipintaiset ja niissä oli melko pienikokoinen ikkuna-aukotus. Talojen rakentamisessa käytettiin puolustusministeriön Rakennustyökomppaniaan tilapäisesti komennettua varusmiestyövoimaa, eikä laatu ollut ilman- ja ääneneristyksensä puolesta kovin ammattimaista – tästä seurasi nimitys ”Susitalo”.

Niinisaloon muuttaneet Kenttätykistörykmentti 1:n osat alistettiin kesällä 1948 2. Divisioonalle Turussa, mutta Ylämyllyn ja Pikiruukin erilliset patteristot jäivät 1. Divisioonan organisaatioon.[152]

”Susitalojen” rakentajia 1947 tai 1948. Teoksesta Kuosa, Niinisalon varuskunta.

Lounaisen Suomen 2. Divisioona

2. Divisioonan esikunta sijoitettiin Turkuun **Sirkkalan** kasarmialueelle. Sirkkalan lisäksi muutkin autonomian ajan kasarmialueet Turussa olivat 2. Divisioonan joukkojen käytössä. **Turun tarkkampujakasarmeille** oli sijoitettu *Jalkaväkirykmentti 6*:n I Pataljoona ja **Vähä-Heikkilään** II Pataljoona. Vähä-Heikkilään olisi ollut mahdollista sijoittaa suurin osa rykmentin miehistöstä, mutta osa kasarmin tiloista oli muutettu varastokäyttöön. Sirkkalaan pääsi muuttamaan syksyllä 1945 *Kenttätykistörykmentti 2*:n esikunta ja I Patteristo. Sitä ennen ne oli majoitettu Turun ”Pikku-Berliiniin”, saksalaisten parakkialueelle Ruissalontien varrella Turun sataman läheisyydessä.

Helsingin kasarmikapasiteetti väheni sodan aikana merkittävästi, kun **Kaartin kasarmi** tuhoutui ilmapommitusten seurauksena. Sen säilyneeseen osaan sijoitettiin *Jalkaväkirykmentti 5*:n esikuntajoukkue. Pääosa rykmentistä, 850 miestä majoitettiin **Santahaminaan** ja osa **Hyrylään**. Santahaminassa oli kohtuulliset, tai ”ei suorastaan sietämättömät” harjoitus- ja ampumarataolot. Ne eivät kuitenkaan tahtoneet riittää sekä JR 5:lle että sodan aikana saarelle valmistuneelle Maasotakoululle. Jalkaväkirykmentti supistettiin vuonna 1948 *Jääkäripataljoona 5*:ksi.

Kantakaupungissa sijaitseviin **Uudenmaan** ja **Taivallahden kasarmeihin** oli sijoitettu *Helsingin Komennuskomppanian* (HKK) osastoja, yhteensä noin 520 miestä. Komppania vastasi pääkaupunkiin sijoitettujen korkeimpien esikuntien ym. laitosten tarvitsemista vartio- ja hevosmiehistä, autonkuljettajista

ja läheteistä yms. HKK:n pääosa oli Uudenmaan kasarmin Maurinkadun siivessä, mutta suurin osa rakennuksesta oli muussa käytössä, mm. Tykistö- ja Pioneeriteknisillä kouluilla. Taivallahden funkiskasarmissa olivat HKK:n auto- ja vartio-osastot sekä vanhassa hirsikasarmissa tallijoukkue.

Jalkaväkirykmentti 4 majoitettiin **Dragsvikin** varuskuntaan, joka oli koko itsenäisyyden alkuajan aina talvisotaan asti ollut vankilakäytössä. Dragsvikin kasarmeissa ei oltu suoritettu venäläisten lähdön jälkeen juuri mitään korjauksia. Olosuhteet olivat aluksi niin vaikeat, että talven 1945–46 ajaksi rykmentistä oli tilapäisesti hajotettava kolme komppaniaa. Vuodeksi 1946 Dragsvikiin siirrettiin myös Kenttätykistörykmentti 2:n III Patteristo, joka oli ollut Hangon Tulliniemen saksalaisparakkialueella. Näin ollen Dragsvikin varuskunnan kokoonpano tuli samanlaiseksi kuin se oli ollut venäläisen tarkkampujarykmentin ja -patteriston aikana.

Vaikka korjauksia tehtiin, mainitsi 2. divisioonan komentaja kenraalimajuri K.A. Heiskanen tarkastuskertomuksessaan vielä kesällä 1949, ettei muiden divisioonien alueilla ollut yhtään niin kehnokuntoista kasarmialuetta kuin Dragsvik. Vielä huonommat olosuhteet olivat olleet Hankoon sijoitetulla, 2. Divisioonaan lyhyen aikaa kuuluneella *Jääkäripataljoona 2*:lla, joka hajotettiin ”tilapäisesti” ja lopulta lakkautettiin kokonaan syksyllä 1945 majoitusolojen puutteellisuuden takia.

Kenttätykistörykmentti 2:n II Patteristo majoitettiin aluksi parakkeihin Hyrylän vanhaan tykistövaruskuntaan, jonka käyttökelpoisissa hirsikasarmeissa oli sotien jälkeisinä vuosina em. JR 5:n II Pataljoonan joukkoja. Tykistön käyttöön muutettiin kevääseen 1946 mennessä yksi kasarmialueen tiilisistä varastorakennuksista. Hyrylään perustettiin KTR 2:n aliupseerikoulu vuonna 1948 ja pian tämän jälkeen lakkautettiin Sirkkalassa ollut I Patteristo. Hyrylässä oli pulaa niin asunnoista kuin kunnollisista kasarmitiloista. Sinne valmistuikin vuonna 1951 yksi ensimmäisistä sotienjälkeisen ajan uusista kasarmeista sekä useita asuinkerrostaloja.[153]

Idässä 3. Divisioona

Kouvolasta tuli sotien jälkeen *3. Divisioonan* esikuntakaupunki. Divisioonan joukoista oli Kouvolan 1500 miestä majoittaneelle kasarmialueelle sijoitettu *Jalkaväkirykmentti 8* ja *3. Autokomppania*. Asuntotilanne oli vaikea ja noin puolelta perheellisistä upseereista ja aliupseereista puuttui asunto.

Divisioonan sotaa edeltävän esikuntakaupungin **Mikkelin** kasarmialueella oli 1050 miehen majoitustilat *Jalkaväkirykmentti 7*:n pääosalle sekä *Kenttätykistörykmentti 3*:n III Patteristolle. JR 7:n aliupseerikoulu oli **Tuukkalan** entisellä reservikasarmialueella, kun taas II Pataljoona majoitettiin Savonlinnan **Aholahden** parakkialueelle. Kunnostus- ja eräiden rakennusten korotustöiden jälkeen, sekä KTR 3:n patteriston muutettua Lappeenrantaan, saatiin Jalkaväkirykmentti 7 kokonaisuudessaan Mikkeliin vuonna 1948.

Haminan vanhimmat kasarmit, joista silloinen Viipurin Rykmentti pääsi 1930-luvulla muuttamaan Jaakkimaan, olivat sotien jälkeen Haminan Rannikkolinnakkeiston majoituskäytössä. *Jalkaväkirykmentti 9* sai käyttöönsä entisen kadettikoulun päärakennuksen ja linnoitusmuurien ulkopuolella sijainneet 1910-luvun tykistökasarmit. Koko rykmentti ei mahtunut Haminaan, vaan II Pataljoona ja kranaatinheitinkomppania sekä kantahenkilökuntaa majoitettiin **Ravijoen** ja **Mäntlahden** parakkivaruskuntiin, viimeksi mainittuun vain lämpimänä vuodenaikana. Jalkaväkirykmentti 9 supistettiin vuonna 1948 pataljoonaksi.

Lahden **Hennalan** noin 1600 miehen kasarmialueella oli 3. Divisioonan joukoista *Jääkäripataljoona 3*, mutta myös Kevyeen Prikaatiin kuulunut Hämeen Ratsurykmentti, Armeijakunnan ja Ilmatorjuntarykmentti 2:n esikunnat, Lääkintäkoulu sekä keväästä 1946 lähtien Keskussotilassairaala 2 ja vielä Valtion pukutehtaan korjaamo ja pesula. Kantahenkilökunnan asuntoja oli 132, joista 22 parakeissa, mutta ne eivät läheskään riittäneet, varsinkaan keskussotilassairaalan muuton jälkeen.

Kenttätykistörykmentti 3:n esikunta muodostettiin vuoden 1944 lopussa Lappeenrantaan. Tehtävän sai toteuttaakseen majuri *Vilho Noko*, joka hieman myöhemmin opiskeli arkkitehdiksi ja kohosi vuonna 1956 puolustusministeriön rakennusosaston päälliköksi. KTR 3:n joukoista Lappeenrannassa oli vain I Patteristo, jossa ei aluksi ollut lainkaan varusmiehiä. II Patteristo majoittui Lapin sodan päätyttyä Savonlinnan Pääskylahteen, **Tervaslahden** parakkivaruskuntaan. Sieltä se muutti Lappeenrannan **Rakuunanmäelle** keväällä 1947. Moottoroitu III Patteristo kiersi Kouvolan kautta Mikkeliin, josta sekin muutti Lappeenrantaan vuonna 1948, kun hevosvetoinen I Patteristo lakkautettiin.

Koko Kenttätykistörykmentti 3 oli näin Rakuunanmäellä, jonka se 1948 jakoi 3. Divisioonan alaisuuteen siirretyn *Uudenmaan Rakuunarykmentin* kanssa. Kantahenkilökunnalle kunnostettiin asuntoja Lappeenrannan linnoituksen alueella, mutta suurin osa joutui asumaan 10–30 kilometrin etäisyydellä, vuosina 1940–41 rakennetuissa Taipalsaaren, Savitaipaleen, Konstuan ja Lemin Kantturaniemen upseeri- ja aliupseerikylissä.

Lappeenrannan entisen leirialueen eli ”uuden kasarmialueen” rakennukset olivat sotien jälkeen Jalkaväen Aliupseerikoulun käytössä. Sotakoulutoiminta on jatkunut siellä tämän jälkeenkin, nykyisin Maasotakoulun nimellä.[154]

Liikkuva Kevyt Prikaati ja muut joukot

Kevyt Prikaati jatkoi entisessä Ratsuväkiprikaatissa jo ennen sotia aloitettua pyrkimystä luoda tehokas ja nopealiikkeinen, jääkäreitä, moottoroitua tykistöä ja erityisesti panssarivaunuja sekä aluksi myös ratsuväkeä sisältävä yhtymä, jonka Armeijakunnan esikunta voisi siirtää pikaisesti kulloisenkin sotatilanteen vaatimusten mukaisesti. Kevyen Prikaatin pääasialliseksi sijaintipaikaksi valittiin Hämeenlinna keskeisen asemansa ja hyvien liikenneyhteyksien takia – se oli lähellä pääkaupunkia ja Porkkalan vuokra-aluetta.

Prikaatin keskeisin joukko-osasto, *Panssaripataljoona* siirtyi vuoden 1944 lopulla Hämeenlinnan seudulle, mutta ei kuitenkaan vanhalle kasarmialueelleen Poltinaholle vaan **Parolan** leirialueelle. Parolassa ei ollut vielä varsinaista kasarmialuetta, vaan sinne pystytettiin vuosien 1944–46 välisenä aikana miehistöparakkeja vanhojen leiriparakkien jatkoksi yhteensä 500 miehelle. Lisäksi rakennettiin muutamia puurakenteisia panssarivaunuvajoja, autokatoksia ja varastoja. Peseytymisvesi lämmitettiin ulkona muuripadoissa ja ruoka kenttäkeittiöissä. Alueen pohjoislaidalle, nykyisen Koivukujan varteen sekä

Yksi Parolan leirialueelle 1920-luvulla rakennetuista parakkirakennuksista, joka oli kuvanottohetkellä syyskuussa 1943 koulutuskeskuksen luentosalina. SA-kuva

läheisen Lehijärven rantaan valmistui alkuun seitsemän puista asuinrakennusta ja vuoteen 1949 mennessä kaksi lisää.

Parolan parakkeihin siirtyi vuoden 1945 alussa myös prikaatiin kuuluneen *Kenttätykistörykmentti 4*:n III Patteristo sekä *Erillinen Pioneerikomppania*. Parolan lentokentän alueelle välirauhan aikana rakennetussa 80 hengen kasarmiparakissa majoittui Ilmavoimien Viestipataljoonan puhelinkomppania.

Parolan vanhan leirialueen harjoitusmaasto sijaitsi parakkialueen ja lentokentän kaakkoispuolella. Se oli muutettu vuonna 1945 suureksi Merivoimien Keskusvarikoksi (Meriv.V1), jonne oli täytynyt siirtää neuvostoliittolaisten vaatimuksesta mm. raskaita ja järeitä rannikkotykkejä. Parolassa ei ollut tarpeeksi harjoitustilaa panssarivaunuille ja vanhat parakit olivat käytössä edelleen 1940-luvun loppua lähestyttäessä. Parola olikin yksi ensimmäisistä varuskunnista, jonne ryhdyttiin 1950-luvun alkupuolella rakentamaan uudenaikaisia kasarmeja ja asuntoja.

Poltinahon huonokuntoisen kasarmialueen talleissa oli entiseen tapaan Hämeenlinnaan sijoitettujen joukkojen hevosia sekä *Kengityskoulu*. Vuoden 1944 lopussa sinne muutti Armeijakunnan esikunnan alainen *Mittauspatteri*, jonka tehtävänä oli vihollisen tykistöasemien sijaintien tiedustelu tulituksen tuottamaa ääntä ja valoa mittaamalla. Krimin sodan aikaiseen kasarmiin muutti myöhemmin Kevyen Prikaatin *4. Autokomppania*. Poltinahon kasarmialueella ja sen välittömässä läheisyydessä olleet lukuisat varastot kuuluivat Keskusvarikko 1:lle.

Linnankasarmilla olivat Kevyen Prikaatin esikunta, *Jääkäripataljoona 4* ja *Erillinen Viestikomppania*. **Suomenkasarmille** oli majoittunut 1. Eskadroona ja viestiosasto *Hämeen Ratsuväkirykmentistä*, jonka pääosat olivat **Hennalassa**. Kevyen Prikaatin joukoista Suomenkasarmilla olivat myös Erillinen Kranaatinheitinkomppania ja Erillinen Panssarintorjuntatykkikomppania ja muista joukoista Ilmavoimien Viestipataljoonan pääosa. Muutenkin ahtaasta kasarmialueesta osan vei Valtion Sähköpajan Hämeenlinnan osasto, joka ei kuulunut puolustuslaitokseen. Kevyen Prikaatin organisaatioon kuului aluksi myös Lappeenrannan Rakuunanmäellä ollut Uudenmaan Rakuunarykmentti, mutta se siirrettiin myöhemmin 3. Divisioonaan.

Kenttätykistörykmentti 4:n keskuspaikaksi tuli **Riihimäen** varuskunnan pohjoisosa, jossa olivat sen esikunta ja I ja II Patteristot – jälkimmäinen patteristo lakkautettiin vuonna 1948. Riihimäellä oli runsaasti hevostalleja, joita muutettiin moottoroidun KTR 4:n auto- ja traktorivajoiksi.

Riihimäen eteläinen, entinen venäläisen tykistöpatteriston kasarmialue oli suoraan Armeijakunnan komentajan alaisuudessa olleen *Viestirykmentin* hallussa. Rykmentin lisäksi pääesikunnan viestikomentajan johtamaan viestiaselajiin kuuluivat myös Kevyen Prikaatin alainen Erillinen Viestikomppania ja divisioonien jalkaväkirykmenttien viestiosastot. Vuonna 1947 Riihimäelle siirtyi aiemmin Hämeenlinnassa sijainnut *Viestikoulu*.

Pääesikunnan pioneerikomentaja johti pioneeriaselajia, johon kuuluivat *Pioneerirykmentti* ja *Pioneerikoulu* jo perinteisellä **Korian** kasarmialueella sekä Kevyen Prikaatin panssarijoukkojen tukemiseen erikoistunut Erillinen Pioneerikomppania ja jalkaväkirykmenttien viestiosastot. Korian kasarmialueelle ja sen välittömään läheisyyteen oli rakennettu pioneereille erilaisia erikoislaitteita, verstaita ja harjoituspaikkoja, joten se tuli olemaan pioneerijoukkojen keskuksena aina 1960-luvun lopulle saakka. [155]

Merivoimat ahtaalla

Merivoimat siirtyi joulukuussa 1944 liittoutuneiden valvontakomission määräysten mukaiseen rauhanajan kokoonpanoon. Välirauhansopimuksen mukaisesti kaikki raskaat ja järeät rannikkotykit itäiseltä Suomenlahdelta aina Porkkalan vuokra-alueen rajalle asti oli siirrettävä keskusvarikoille sekä jatkosodan aikana rakennetut Ahvenanmaan linnoituslaitteet oli hävitettävä. Kuten välirauhan aikana, siirrettiin Ahvenanmaan tykistö korvaaville linnakkeille, jotka oli kunnostettava tai rakennettava kokonaan uudestaan. Laivaston

Valvontakomission jäseniä kävi tarkastamassa Ahvenanmaan Nyhamnin linnakkeen hävitystyön tuloksia toukokuussa 1945. Taustalla erottuu jatkosodan aikana rakennettu Nyhamnin kasarmi. SA-kuva

alusten oli kiinnityttävä Turun Laivastoaseman ja Helsingin Tukikohdan laitureihin Pansiossa ja Katajanokalla.

Merivoimien laivasto- ja rannikkojoukkojen ensisijaisena tehtävänä oli nyt tukea ja suorittaa Suomen vesialueen miinanraivausta. Laivaston ja rannikkotykistön aluksista muodostettiin tätä varten perustetun *Raivaajalaivaston* osastoja. Suuri osa Raivaajalaivaston miehistöistä majaili talvikaudella Turun Laivastoasemalla **Pansiossa**. Sen majoitusoloja kuvailtiin vuonna 1945 melko hyviksi, tosin ahtaiksi. Kenttäarmeijan kotiuttaminen merkitsi sitä, että Turun Laivastoaseman oli luovuttava Vähä-Heikkilän kasarmialueesta Jalkaväkirykmentti 6:n hyväksi, eli käytännössä kaikista kunnollisista kasarmitiloistansa.

Pansiossa oli kolme kasarmiparakkia, minkä lisäksi laivastoasema sai, *Turun Rannikkotykistörykmentin* ohella, majoitustilaa Turun saksalaisparakkikylästä, ”Pikku Berliinistä”. Osa laivaston miehistöstä asui suuremmilla aluksilla myös purjehduskauden ulkopuolella. Tilapäiseen majoitukseen täytyi ottaa myös ruokalarakennuksen kellari ja kaksi työpajatunneliston luolasalia.

Kantahenkilökunnan asuntojen rakentamistarve oli Turun Laivastoasemalla suurempi kuin monissa vanhemmissa varuskunnissa. Vuonna 1945 Pansioon ryhdyttiin rakentamaan kolmentyyppisiä asuntoja, jotka oli tarkoitettu aliupseereille, paja- ja telakkatyöläisille sekä upseereille ja insinööreille. Puolustusministeriön arkkitehti Eino Ek laati laivastoaseman koillisosan nk. ”aliupseerikylän” asuintalojen pääpiirustukset maaliskuussa 1945. Neljän perheen kaksikerroksiset puutalot olivat tyyppirakennuksia, tyyppiä 3. Sekä ala- että yläkerrassa oli kaksi kahden huoneen ja keittiön asuntoa. Lännemmäs rakennetut upseerien puutalot olivat hieman suurempia. Asuntojen rakennustyöt jatkuivat vuoteen 1947.

Turun Laivastoaseman päätehtävänä oli 1950-luvun vaihteeseen asti miinanraivaustoiminnan tukeminen. Syksyllä 1947 voimaan tulleen Pariisin rauhasopimuksen ja liittoutuneitten valvontakomission lakkauttamisen jälkeen Suomi sai itse määritellä raivausosastojensa kokoonpanon. Aluevedet saatiin syksyllä 1948 pääosin turvallisiksi. Raivauslaivastossa oli enää kaksi raivausosastoa, I ja II Raivausosastot, joissa oli lähes pelkästään laivaston omia aluksia ja miehistöä – ei enää rannikkotykistön aluksia tai pakko-otettuja aluksia.

Turun Laivastoasema majoitti oman merikomppaniansa lisäksi talvikaudella myös I Raivausosaston miehistön. Tykkilaiturissa seisseen ja keväällä 1947 Neuvostoliitolle myydyn panssarilaiva Väinämöisen lähtö oli tehnyt loven laivastoaseman majoituskapasiteettiin, sillä siellä oli asunut noin 180

Vas.: Turun saksalaisparakkikylä näkyy Kakolan vankilan takana toukokuussa 1944 otetussa ilmakuvassa. Alareunassa Aurajoki. SA-kuva

miestä. Raivaustoiminnan vähennyttyä merkittävästi vuonna 1949, helpottuivat myös miehistön majoitusjärjestelyt.

Aseistuksensa puolesta rajusti supistettuun rannikkotykistöön kuului joulukuusta 1945 lähtien ainoastaan yksi rykmentti, Turun Rannikkotykistörykmentti. Hangon alueen linnakkeet liitettiin sen alaisuuteen II Patteristoksi. Porkkalan itäpuolisilla rannikkoalueilla olleet, suurimmaksi osaksi aseista riisutut rykmentit supistettiin *Haminan* ja *Suomenlinnan Rannikkolinnakkeistoiksi*.

Haminan Rannikkolinnakkeisto sai käyttöönsä **Haminan** Isoympyräkadun varrella olleet 1700-luvun kasarmit. Linnakkeiden rakennuskantaa parannettiin vasta 1950-luvun puolen välin jälkeen, kun Kirkonmaalle rakennettiin viimein kasarmi. Suomenlinnan Rannikkolinnakkeistoon kuuluivat myös välirauhan aikaiseen Pellingin Rannikkotykistörykmenttiin aiemmin kuuluneet Loviisan länsipuoliset linnakkeet Bastöstä alkaen. Rannikkolinnakkeiston keskuspaikkana olivat **Suomenlinnan** keskussaaret.

Turun Rannikkotykistörykmenttiin kuuluivat linnakkeet Hangon luota **Russaröstä** ja **Hästö-Busöstä** aina Pohjanlahdelle Vaasan edustalle **Norrskäriin** ja **Sommaröön** asti. Rykmentin keskuspaikkana oli Turun ”Pikku-Berliini”, jonka käyttäminen talvimajoitukseen oli vaikeaa lämmityksen puutteellisuuden takia.

Välittömästi jatkosodan jälkeen kunnostettiin Saaristomeren alueen linnakkeita, joille asennettiin Ahvenanmaalta purettuja tykkejä ja pystytettiin rakennuksia. Merivoimien linnoitusosaston päällikkö eversti Marjanen kuvasi raportissaan joulukuussa 1944 rakennusten siirtotöitä: levyparakkien ja Kodinrakentaja Oy:n valmistamien talojen purku ja siirto olivat helppoja, mutta piirurunkoiset rakennukset oli sahattava lamelleiksi ennen siirtämistä. Rakennuksia siirrettiin ainakin **Ahlskärin**, **Berghamnin**, **Borstön** ja **Jungfruskärin** linnakkeille sekä varastoitiin Fagerholmaan.

Toukokuussa 1945 liittoutuneiden valvontakomissio hyväksyi merivoimien rakennussuunnitelman, jonka mukaan Turun Rannikkotykistörykmentin miehitetyiksi linnakkeiksi tulivat Hästö-Busö, Russarö, **Örö**, Jungfruskär ja **Kuuskajaskari**. Muilla paitsi Jungfruskärillä oli jo riittävästi majoitukseen soveltuvia rakennuksia. Muille eli nk. vartiolinnakkeille ei rakennettu varsinaisia kasarmialueita. Rakennussuunnitelmaan kuului myös Korppoossa olleen esikuntarakennuksen kunnostamis- ja sisustamistyöt. Myöhemmin, 1960-luvulla Turun Rannikkotykistörykmentin keskuspaikaksi rakennettiin Korppoon lounaispuolinen Gyltön saari.[156]

Ilmavoimat

Ilmavoimien kokoonpanoksi tuli vuoden 1944 lopussa neljä lentorykmenttiä ja kaksi ilmatorjuntarykmenttiä sekä Hämeenlinnaan sijoitettu Ilmavoimien Viestipataljoona. Lisäksi ilmavoimilla oli neljä koulua: Lentosotakoulu ja Lentoteknillinen koulu Kauhavalla, jotka yhdistettiin vuonna 1948, sekä Ilmatorjuntakoulu Santahaminassa ja Ilmatorjunnan Asekoulu Oriveden varikolla. Pariisin rauhansopimuksessa syksyllä 1947 asetetut rajoitukset vaikuttivat suuresti ilmavoimien kokoonpanoon.

Porin lentokentälle sijoitettuun *Lentorykmentti 1*:een kuuluivat *Hävittäjälentolaivueet 11* ja *13*. Ne käyttivät aluksi jatkosodan aikana Saksan kautta hankittuja *Curtiss Hawk* -koneita ja kotimaassa valmistettuja *Myrskyjä* sekä vuodesta 1946 lähtien ilmavoimien ajanmukaisimpia koneita, saksalaisia *Messerschmitt Bf 109* -hävittäjiä. Rykmentin sadan hengen miehistö oli majoitettu parakkeihin, joista varsinkin saksalaisten rakentamat olivat hyvin huonossa kunnossa. Myös kantahenkilökunnalle oli lähinnä parakkiasuntoja, joten asuntotilanne oli vaikea.

Lentorykmentti 2:lla oli **Rissalan** lentokentällä Morane- ja Messerschmitt-konein varustetut *Hävittäjälentolaivueet 21* ja *23*. Vuoden 1944 lopulla Rissalan saksalaisparakkeja kunnostettiin. Lisäksi Joensuun Onttolan kentältä siirrettiin keittiörakennus ja kaksi ”asevelitaloa”, jotka muutettiin kantahenkilökunnan asunnoiksi arkkitehti Sam Salvesenin suunnitelmien mukaan.

Rissalan vanhat parakkiasunnot olivat pääosin ”hyvin alkeellista laatua”. Morane-laivue lakkautettiin koneiden käyttöiän päätyttyä ja koko rykmentti koki saman kohtalon puolustusvoimien uudelleenjärjestelyn yhteydessä 1952.

Uttiin siirtyivät syksyllä 1944 *Lentorykmentti 3*:n esikunta ja sen eri puolilla olleet lentoyksiköt. Rauhanajan organisaatiossa rykmenttiin jäi kaksi laivuetta, Messerschmittejä käyttäneet *Hävittäjälentolaivueet 31* ja *33*. Utin sorapintainen lentokenttä ja kasarmialue olivat pitkälti sotaa edeltäneessä kunnossa. Vuonna 1938 valmistunut lentokonehalli oli ahdas kahden laivueen käyttöön ja kaksi muuta olivat hyvin huonokuntoisia. Hallitilanteeseen tuli ”parannusta”, kun lentokonemäärä pudotettiin alle puoleen Pariisin rauhansopimuksen rajoitusten takia – ilmavoimilla sai vastedes olla ainoastaan 60 taistelukonetta. Näitäkin koneita oli vaikea pitää kunnossa ja käyttökuntoisten hävittäjien määrä laski 1950-luvun vaihdetta kohti tasaisesti, kunnes se oli ”katastrofaalinen”.

Pariisin rauhansopimuksen Suomelle asettama kielto käyttää sisäisillä pommiripustimilla varustettuja lentokoneita vaikutti **Luonetjärven** *Lentorykmentti 4*:n *Pommituslentolaivueiden 41* ja *43* lakkauttamiseen vuonna 1948. Molemmat laivueet olivat osallistuneet Lapin sotaan. Saksasta vuonna 1943 ostetuilla *Junkers Ju 88* -koneilla varustettu Pommituslentolaivue 43 oli jäänyt **Kemin** kentälle kesään 1946 asti. Kemissä majoitustilanne oli yhtä huonolla tolalla kuin Porissa.

Myöskään Luonetjärven tilanne ei ollut Lentorykmentti 4:n kannalta alkuun kovin hyvä, sillä vuonna 1939 valmistuneeseen kasarmiin oli majoitettu Jalkaväkirykmentti 2:n pataljoona. Parakkien lisäksi majoitukseen ja luentosaleina oli käytettävä suuria lentohalleja. Lentorykmentin kantahenkilökunta sai sen sijaan asua heille rakennetuissa kerrostaloissa.

Ilmavoimien Viestipataljoona ja *Viestikoulu* olivat pääosin Hämeenlinnan **Suomenkasarmilla** ja osin **Parolan** lentokentän parakeissa. Yksi Suomenkasarmin 300 hengen miehistökasarmeista oli sotien aikana muutettu pataljoo-

Lentorykmentti 3:n Messerschmitt Bf 109 -koneita Utin lentohallin edustalla 1952–53. Suomen Ilmailumuseo

nan korjaamotiloiksi, eikä sen muuttaminen takaisin majoituskäyttöön ollut tarkoituksenmukaista. Ilmavoimien Viestipataljoonan sijoitus Hämeenlinnaan katsottiin alun perin tilapäiseksi, eikä sen majoitus- ja koulutusoloja juuri kohennettu. Uudesta sijoituspaikasta päättämiseen kului pitkä aika – pataljoona siirtyi Luonetjärven länsirannalle Tikkakoskelle vasta vuonna 1962.

Ilmavoimien alaisuuteen perustettiin kaksi ilmatorjuntarykmenttiä, joista Ilmatorjuntarykmentti 1 suuntautui tärkeimpien asutuskeskusten suojaamiseen ja Ilmatorjuntarykmentti 2 kenttäarmeijan ilmatorjuntakysymyksiin. Suuntauksen mukaan määräytyivät myös rykmenttien ja niihin kuuluneiden patteristojen sijoituspaikat.

Ilmatorjuntarykmentti 1:n esikunta ja I Patteristo sijaitsivat Helsingin **Santahaminassa**, jossa oli myös *Ilmatorjuntakoulu*, kuten välirauhan aikana. Turun alueen puolustuksesta vastannut II Patteristo sijoitettiin Vähä-Heikkilän itäpuolella sijaitsevalle **Uittamon** alueelle, jonne oli sodan aikana rakennettu ilmatorjunta-asemia sekä paitsi miehistöparakkeja myös pysyvämpiä puurakennuksia – ne purettiin jo 1960-luvulla. II Patteristoa oli vuonna 1946 myös talvisodan aikana rakennetulla **Pääskyvuoren** varikkoalueella, jossa oli muutamia miehistöparakkeja. Tampereella ollut III Patteristo majoittui **Sulkavuoren** huonokuntoiselle parakkialueelle, jossa ei ollut ainoatakaan kantahenkilökunnan asuntoa. Sieltä se muutti vuoden 1950 lopussa **Vatialaan**, entisen Ilmavoimien Lentovarustevarikon tiloihin.

Hennalaan sijoitettiin *Ilmatorjuntarykmentti 2*:n esikunta ja aluksi myös II Patteristo, kunnes se kesällä 1945 siirtyi **Vesivehmaan** lentokentän parakkeihin. Miehistölle oli kaksi pienempää ja yksi suurempi parakki, joihin mahtui 150 miestä, sekä kantahenkilökunnalle oli yksi asuntoparakki. I Patteristo palasi tammikuussa 1945 Lapin sodasta Ouluun ja jatkoi pian Pieksämäen **Naarajärven** lentokentän parakkeihin, joista suuri osa oli jo huonossa kunnossa. III Patteristo muutti Riihimäen kautta rykmentin esikunnan luokse Hennalaan vuoteen 1947 mennessä.[157]

Turun Vähä-Heikkilän itäpuolella sijainneen Uittamon ilmatorjuntapatterin kasarmialuetta. Suurimman rakennuksen rahoitti Turun seudun Kodinpuolustussäätiö ry ja sen perustus on vielä nykyisin jäljellä. SA-kuva

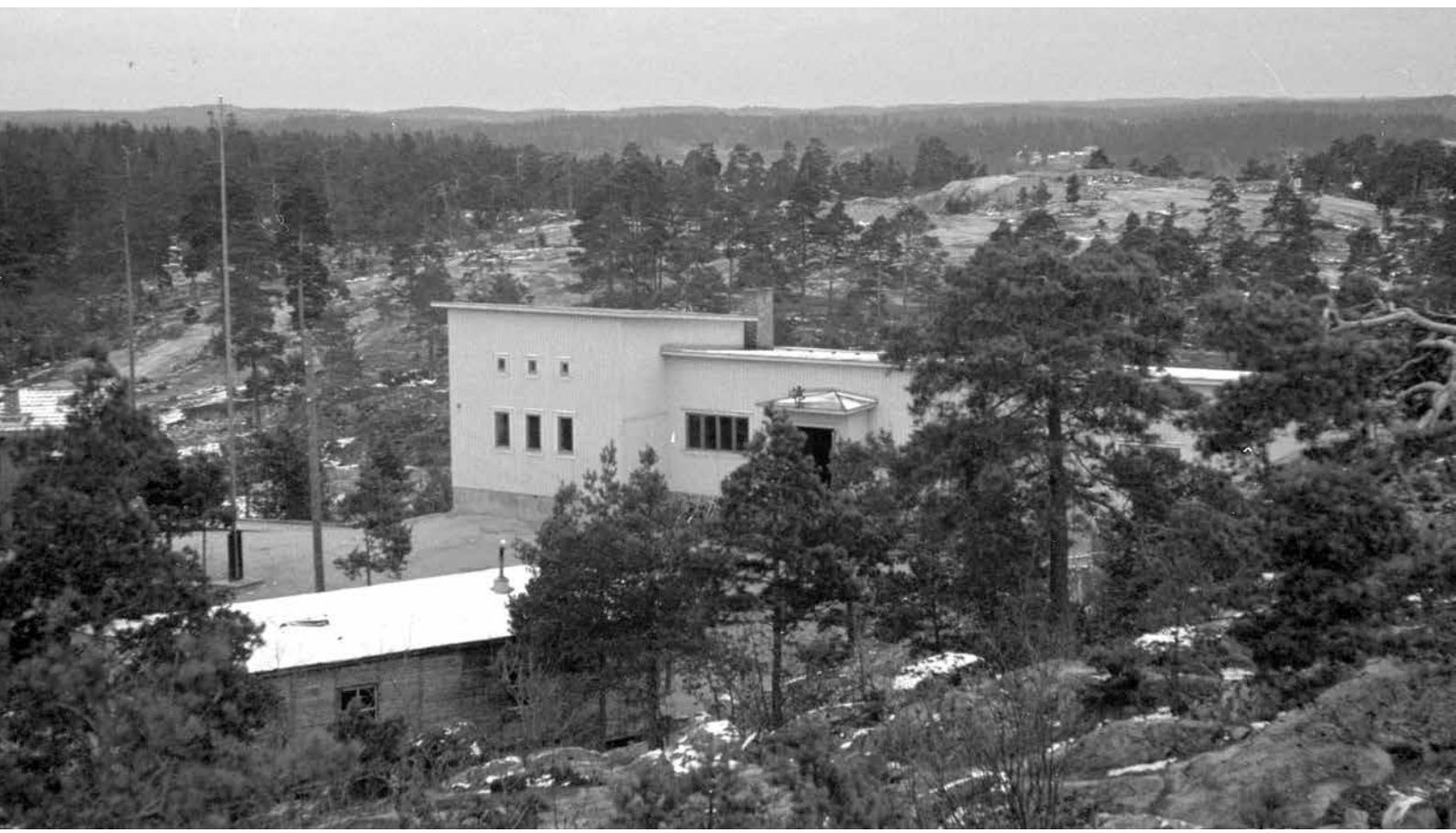

Neuvostoliiton Porkkalan tukikohta

Neuvostoliiton Porkkalan laivastotukikodan (*Voennyj morskoj baza Porkkala-Udd*, VMBP) miehistövahvuus oli erittäin suuri, eikä jäänyt juuri jälkeen Suomen puolustusvoimien kokonaisvahvuudesta. Laivastotukikohta kuului Punalippuisen Itämeren laivaston Tallinnan meripuolustusalueen (TMOR) alaisuuteen. Tukikohdan rauhanajan esikunta oli Kirkkonummella. Koko laaja vuokra-alue idästä Espoon rajalta länteen Siuntioon ja Degerbyhyn asti varattiin tukikohdan maa-aluetta puolustavien yli 10 000 miehen vahvuisten merijalkaväkijoukkojen majoitus- ja harjoitusalueeksi.

Porkkalaniemen Obbnäsiin eli myöhempään **Upinniemeen** sijoitettiin Suomen rannikolla sodan loppuvaiheessa partioinut Saaristoalusprikaati esikuntineen. Se turvasi Mäkiluodon järeiden tykkien sekä Tallinnan laivasto- ja rannikkotykistöosastojen kanssa keskisen Suomenlahden neuvostohegemoniaa. Vesialuetta Porkkalan eteläpuolella valvottiin tarkasti ja sinne jäi vain kapea kulkuväylä kansainväliselle laivaliikenteelle.

Upinniemen sotasatamaan pysyvästi sijoitetut sota-alukset olivat reilusti suurilukuisemmat kuin Suomen erittäin vaatimattomiksi supistuneet laivastoyksiköt, vaikka eivät kuuluneetkaan neuvostolaivaston vahvimpiin voimiin. Mäkiluodon järeä tykkitorni loi ainakin psyykkisellä tasolla sellaisen kuvan, että jokin Suomen hallituksen vääräksi katsottu päätös olisi voinut johtaa koko pääkaupungin eliminointiin – vanhan huonokuntoisen tykkitornin sijaan tähän olisivat käytännössä pystyneet tukikohdan voimakkaat kenttätykistö- ja panssarijoukot.

Neuvostojoukkojen majoituksessa käytettiin hyväksi vuokra-alueella valmiina olleita rakennuksia. Käytännössä kartanot ja kookkaammat asuintalot saivat toimia joukkojen esikuntina sekä upseerien asuintaloina. Niiden ympäristöön pystytettiin parakkeja miehistön majoitukseen. Euroopan sotatoimien loppumiseen, kevääseen 1945 mennessä oli Porkkalan alueelle rakennettu noin 400 majoitusparakkia.

Neuvostoliittolaisten Porkkalan meritukikohdan alueelle Storträskiin rakentama upseeritalo. Kuva on vuodelta 1956. SA-kuva

Kaksi neuvostoliittolaisten rakentamaa hirsikasarmia Obbnäsin eteläisellä kasarmialueella kesällä 1956. Kasarmeihin oli ollut majoitettuna merijalkaväen joukkoja Porkkalan palautukseen asti. Sen jälkeen niitä ei ole enää käytetty majoitukseen. SA-kuva

Laajojen parakkialueiden pystytys annettiin sisäasiainkansankomissariaatin eli NKVD:n alaisten insinöörien ja rakennuspataljoonien toimeksi. Niillä oli vankka kokemus parakkikylien rakennuttamisesta Neuvostoliiton gulag-pakkotyöleirille. Samantyyppisiä rakennuksia nousi Porkkalan vuokra-alueen lisäksi todennäköisesti moneen muuhunkin punalaivaston tai -armeijan miehittämään varuskuntaan.

Sodan jälkeen rakennustöiden suunnittelu ja johto säilyi ainakin 1940-luvun lopulle samalla organisaatiolla – tosin nimitys kansankomissariaatti muutettiin ministeriöksi. Arkkitehtuurille oli tyypillistä vuoraamattomat hirsi- tai rappaamattomat kalkkihiekkatiilijulkisivut ja tyylisuuntana oli yleensä stalinistinen, symmetrinen ja melko raskaslentoinen klassismi. Kasarmien pohjakaavat noudattelivat vallankumousta edeltäneen venäläisen sotilasarkkitehtuurin perinteitä.

Obbnäsiin rakennettiin ilmeisesti vasta 1950-luvulla seitsemän hirsi- ja kahden tiilirakenteisen kaksikerroksisen asuintalon alue – viimemainittujen rakennusvuosi 1954 oli merkitty talojen seinään. Ne olivat selvästi kookkaampia kuin muut Obbnäsin asuintalot ja samojen piirustusten mukaan rakennettiin asuintaloja muuallekin vuokra-alueelle.[158]

ORGANISOINTIA JA UUDISRAKENTAMISTA 1950–1955

Uudelleenjärjestely 1952

Puolustusvoimien uudelleenjärjestely astui voimaan joulukuun alussa 1952. Pääpaino oli maavoimien organisaation virtaviivaistamisessa ja jalkaväen sekä kenttä-, rannikko- ja ilmatorjuntatykistön yhteistoiminnan parantamisessa sotien aikana kertyneiden kokemusten perusteella. Uudelleenjärjestelyyn vaikuttivat toisaalta Pariisin rauhansopimuksen miehistövahvuuksille ja erityisesti meri- ja ilmavoimien aseistukselle asettamat rajoitukset.

Maavoimissa säilyi jako kolmeen divisioonaan ja yhteen erilliseen prikaatiin, joka nimettiin uudelleen *Panssariprikaatiksi*. Divisioonat olivat kuitenkin tästä lähin ennen kaikkea maanpuolustuspiirin kaltaisia hallinnollisia, alueellisia johtoelimiä. Divisiooniin tätä ennen kuuluneet jalkaväkirykmentit

Oulun kasarmialueen pohjoisosaan 1950-luvun alussa rakennetut kasarmit. Kuvassa Pohjanmaan Tykistörykmentin joukkoja keväällä 1960. Public domain

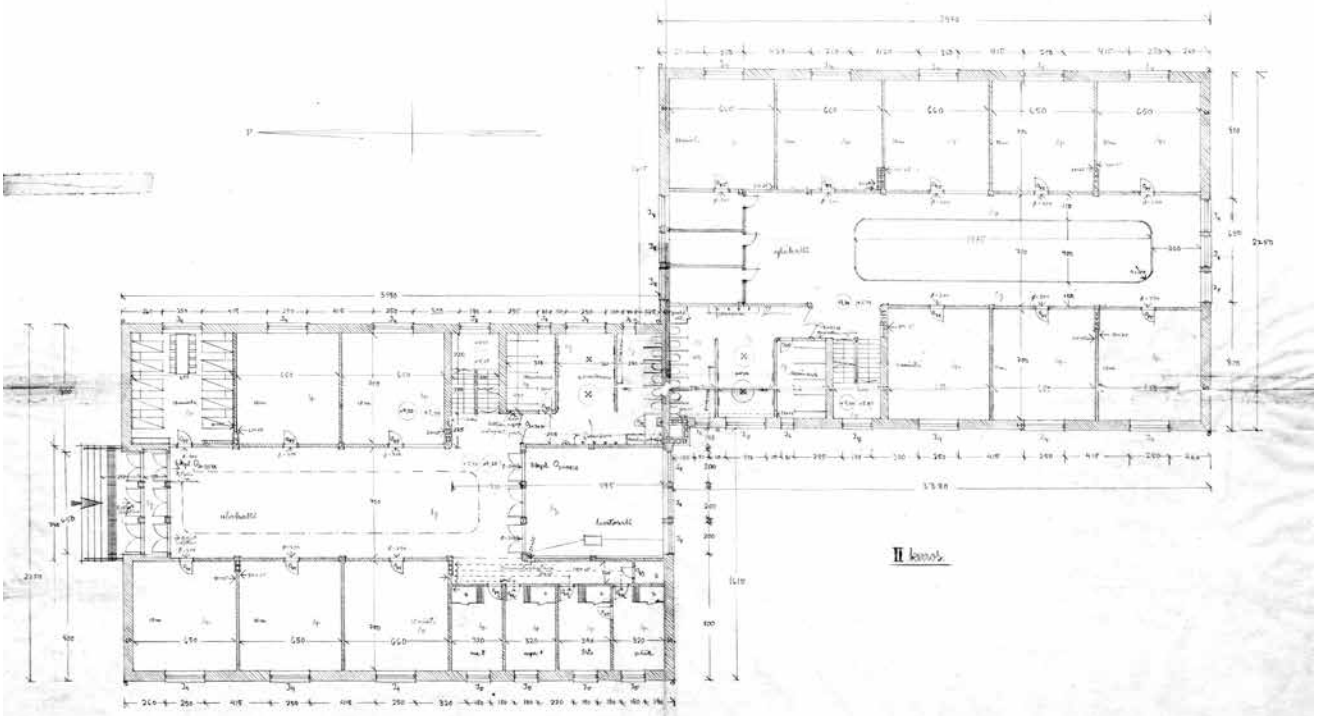

Hyrylän Olympiakasarmin 1. ja 2. kerrosten pohjapiirrokset sekä päätyjulkisivu kesäkuulta 1950, sign. Vilho Noko. KA Tuusulan kiinteistöpiiri

muutettiin nimittäin prikaateiksi, joita oli kaksi kussakin divisioonassa (*1.–6. Prikaatit*).

Prikaatit korvasivat divisioonat maavoimien perusyhtyminä ja ideana oli, että jokaiseen prikaatiin olisi sisällytetty myös samalle paikkakunnalle majoitettu kenttätykistöpatteristo ja muut tarvittavat aselajiyksiköt, pioneerit ja viestiyksiköt. Yhdessä kouluttautuen ne muodostaisivat yhteistoiminnaltaan sujuvan kokonaisuuden. Jatkosodan aikana jalkaväen ja tykistön yhteistyö oli nimittäin ollut monesti pulmallista.

Käytännössä patteristoja ei kuitenkaan voitu perustaa kaikkiin prikaateihin puutteellisten varuskuntaolosuhteiden takia. Muodostetut kaksi patteristoa erotettiin entisistä rykmenteistään ja ne sijaitsivat muilla paikkakunnilla kuin prikaatinsa. Poikkeuksen muodosti Panssariprikaatin jo aiemmin Parolassa sijainnut patteristo, joka oli kuulunut lakkautettuun Kenttätykistörykmentti 4:ään. *Kenttätykistörykmentit 1–3* säilyivät erillisinä divisiooniensa alaisuudessa, mutta niissä oli nyt vain yksi patteristo.

1. ja 3. Divisioonissa oli prikaatien lisäksi kaksi erillistä jääkäripataljoonaa, joista toisen muodostivat jo aiemmin pataljooniksi supistetut rykmentit. 2. Divisioonassa oli vain yksi jääkäripataljoona, sillä entinen oli lakkautettu jo 1940-luvulla. Divisioonissa ja Panssariprikaatissa ennestään olleet autokomppaniat nimettiin *1.–4. Erillisiksi Autokomppanioiksi*.

Toisen maailmansodan aikana suoritetuista maihinnousuista ja maahanlaskuista saatujen kokemusten perusteella siirrettiin niitä torjuvat aselajit maavoimien alaisuuteen; rannikkotykistö merivoimista ja ilmatorjuntatykistö ilmavoimista. Divisioonille ja Panssariprikaatille alistettiin omat alueelliset ilmatorjuntapatteristonsa (*1.–4. Erilliset Ilmatorjuntapatteristot*). Suomen lounais- ja eteläranikoista huolehtineiden 2. ja 3. Divisioonien alaisuuteen siirrettiin vastaavasti rannikkotykistöjoukot, *Rannikkotykistörykmentti 2* (ent. TRT) Turussa sekä *2.* ja *3. Erilliset Rannikkotykistöpatteristot* (ent. II/TRT ja HRLsto) Hangossa ja Kotkassa.

Suoraan pääesikunnan alaisuudessa olivat *Pioneeri-* ja *Viestirykmentit* sekä pääkaupunkiseudun alueelle sijoitetut *Ilmatorjuntarykmentti* (ent. ItR 1), *Rannikkotykistörykmentti 1* (ent. SRLsto) ja uudelleenperustettu *Autopataljoona*.

Rannikkotykistörykmentti 1:n toisesta patteristosta muodostui puolustusvoimista siihen asti puuttuneiden merijalkaväki- tai suomalaisittain rannikkojalkaväkijoukkojen esiaste. Laskuvarjojoukot muodostettiin sen sijaan vasta 1960-luvulla. Suomenlinnaan sijoitettiin myös *1. Erillinen Rannikkotykistöpatteristo*. Se siirrettiin Pohjanlahden puolustukseen ja 1. Divisi-

Hämeenlinnan Poltinahon yksilamellinen 150 hengen kasarmi vuonna 1968. SA-kuva

oonan alaisuuteen puuttuvien kasarmitilojen takia vasta paljon myöhemmin, 1960-luvun alussa.

Merivoimat käsitti uudelleenjärjestelyn jälkeen ainoastaan pinta-aluksia, sillä sukellusveneet, kuten myös torpedoveneet oli kielletty rauhansopimuksessa. Ne käyttivät edelleen tukikohtinaan Pansiota ja Helsinkiä. Ilmavoimien supistunut lentokonemäärä merkitsi sitä, että entiset neljä lentorykmenttiä korvattiin uudelleenjärjestelyssä kolmella lennostolla, *1.–3. Lennostoilla* – ”lennosto”-uudissana vastasi 1920- ja 1930-luvuilla käytössä ollutta eskaaderia.[159]

Majoituspulan ja työttömyyden helpottamista

Kaikkia puolustusvoimien uudelleenjärjestelylle asetettuja tavoitteita ei saatu toteutettua, mihin vaikuttivat paitsi kantahenkilökunnan vähyys ja varusmiesikäluokkien pienuus, myös se tosiseikka, että kasarmiolosuhteet olivat monin paikoin erittäin puutteelliset. Prikaateja ei ollut vielä pitkään aikaan mahdollista keskittää tavoitteiden mukaisesti omiin varuskuntiinsa.

Puolustuslaitoksen uudisrakentamisessa keskityttiin 1950-luvun alkupuolella sodan ajan parakkimajoituksen ja vanhempien puukasarmien korvaamiseen ajanmukaisilla tiilikasarmeilla sekä asuntopulan tyydyttämiseen asuinkerrostaloja rakentamalla. Monista varuskunnista puuttui ruokaloita, sairaaloita tai huoltorakennuksia.

Vuosikymmenen puolessa välissä alkoi kahden täysin uuden varuskunnan rakentaminen Oulun Hiukkavaaraan ja Mikkelin Karkialammelle. Vaatimattomammista alkuajatuksista poiketen niistä muodostettiin lopulta uusia kasarmialueita sellaisille prikaateille, jotka olivat aiemmin joutuneet majoittumaan kaupunkikasarmialueille.

Varuskuntien uudisrakentamisen mahdollisti ennen kaikkea työttömyysvarojen ohjaaminen tähän tarkoitukseen, kuten oli tapahtunut myös 1930-luvun alussa. Työttömyys oli kasvussa mm siksi, että sotakorvaukset oltiin saattamassa päätökseen. Kuten aiemminkin, oli työllistämiseen tarkoitettujen varojen saannin rajoituksena töiden keskittäminen talviaikaan, mikä ei ollut rakennustöiden kyseessä ollessa ihanteellista.

Uudisrakennusten suunnittelu oli edelleen keskitetty puolustusministeriön rakennusosastoon, joka oli supistunut huomattavasti 1930-luvun ”kultakauden” ajoista. Rakennusosaston pitkäaikainen osastopäällikkö, yliarkkitehti Torsten Elovaara sai surmansa vuonna 1949 kranaatinheittimen ammuksesta Santahaminassa, kun hän oli ollut katsastamassa sijoituspaikkaa Helsingin Laivastoasemalle. Hänen seuraajakseen tuli Kalle Lehtovuori, joka oli saanut

rakennusosastolta eronneen Niilo Niemen jälkeen vakinaisen viran vuonna 1946.

Toisessa vakinaisessa arkkitehdinvirassa ollut Olavi Sortta siirtyi yksityisarkkitehdiksi vuonna 1949. Rakennusosaston sotaa edeltävän ajan työntekijöistä olivat jäljellä Lehtovuoren lisäksi Elsi Borg, joka jatkoi vuoteen 1956 asti, Martha Lilius-Tallroth vuoteen 1950 ja Heidi Vähäkallio-Hirvelä aina vuoteen 1978 asti.[160]

Nokon kasarmit

Uusien kasarmien suunnittelu ja rakentaminen nytkähti liikkeelle syksyllä 1949 ehkä hieman yllättävästä syystä. Sodan takia peruuntuneet Helsingin olympialaiset päätettiin järjestää vuonna 1952, ja kisoja varten oli määrä rakentaa uusia majoitus- ja muita tiloja pääkaupungin läheisyyteen. Tuusulan Hyrylän kasarmialueelle päätettiin rakentaa kasarmi, jossa voitaisiin kesällä 1952 majoittaa urheilijoita. Puolustusvoimain komentaja Aarne Sihvo myöntyi tähän ehdotukseen, vaikka joukkojen majoitusolosuhteiden takia olisi ollut kiireellisempiäkin rakennuskohteita, erityisesti Oulun kasarmialue.

Lopulta Oulu kiri Hyrylän ohi, ja sinne rakennettiin ensimmäinen uusi sotienjälkeinen kasarmi. Joulukuun alussa 1949 rakentamisen välttämättömyyden kävivät paikan päällä toteamassa puolustusministeri Emil Skog seurassaan mm. uusi yliarkkitehti Kalle Lehtovuori. Uuden 350 miehen kasarmin rakentamiseksi myönnettiin työttömyysmäärärahoja.

Samaan aikaan, joulukuussa 1949 laadittiin pääesikunnan huolto-osastossa muistio kasarmialueille ja niiden rakennuksille asetettavista vaatimuksista, ja se lähetettiin ohjeistukseksi puolustusministeriöön. Varsinaisten kasarmirakennusten sijoittelun ja muodon lähtökohdaksi oli otettava päivänvalon hyväksikäyttö. Tämän mahdollisti nk. lamelliryhmittely.

Käytännössä yhdessä lamellissa oli 150 miehen eli komppanian majoitus ja kahdessa lamellissa vastaavasti 300 miehen vahvuisen pataljoonan tilat. Lamellit sijoitettiin kulmittain niin, että kummallekin järjestyi mahdollisimman paljon ikkunapintaa eri ilmansuuntiin. Kasarmien ikkunoiden suuruuden ja koon oli määräydyttävä valon tarpeen, eikä ”fasaadin” eli julkisivun ulkonäön mukaan. Ikkunoissa oli oltava erillinen tuuletusosa, joka olisi helppo avata, pitää auki ja sulkea.

Tupien oli oltava entistä pienempiä, ryhmälle eli kymmenelle hengelle mitoitettuja, kun aiemmin käytettiin joukkueelle tai jaokselle mitoitettuja 30 hengen tupia. Vanhat tuvat oli todettu liian suuriksi, meluisiksi ja epidemian sattuessa hankaliksi. Ilmatilaa miestä kohden katsottiin voitavan vähentää, mikäli valoisuudesta ja hyvästä ilmanvaihdosta pidettäisiin huolta – koneistettu ilmanvaihto mahdollisti tiukemman mitoituksen.

Uuden kasarmityypin suunnittelu annettiin rakennusosastolle vuonna 1949 tulleen arkkitehtiylioppilas *Vilho Nokon* huoleksi. Hän oli aktiiviupseeri, sotilasarvoltaan eversti, joka oli sotien aikana toiminut kenttätykistöpatteriston komentajana. Ennen puolustusministeriöön siirtymistään Noko oli toiminut Keskussääaseman päällikkönä ja opiskellut arkkitehtuuria Teknillisessä korkeakoulussa – hän valmistui vasta vuonna 1954. Opiskeluissaan Noko paneutui kasarmialueiden suunnitteluun vaikuttaviin tekijöihin.

Vilho Nokon suunnittelemat tyyppikasarmit voitiin rakentaa vaiheittain lamelliperiaatteen mukaisesti. Kasarmien pääsisäänkäynnit olivat lamellien pitkällä sivulla siten, että niistä tultiin suoraan pääportaaseen, eikä kuten aiemmin, pohjakerroksen käytävälle. Kaikissa kerroksissa oli keskikäytävä. Tämä oli tilankäytöllisesti tehokasta, mutta teki käytävästä lähinnä keinovalaistun läpikulkupaikan – ei enää oleskelu- tai opetustilan 1930-luvun kasarmien tapaan. Entistä pienempiä tupia voitiin sijoittaa keskikäytävän molemmille sivuille, eikä esimerkiksi pesu- tai kuivaustiloja enää erotettu omiin rakennussiipiinsä. Varusvarastot sekä luentosalit tai auditorio olivat pohja- tai kellarikerroksessa. Ullakkokerrokseen korkean harjakaton alle sijoitettiin liikuntasali tms. käyttötiloja.

Näistä suunnitteluperiaatteista oli seurauksena tehokas tilankäyttö, jossa viihtyvyystekijät, tupien kokoa lukuun ottamatta, saivat vähemmän merkitystä kuin 1930-luvun kasarmirakentamisessa. Nokon suunnittelemien kasarmien julkisivujen ja sisätilojen arkkitehtuuri oli yleensä erittäin hillittyä ja vailla piristäviä kohokohtia.

Ouluun ensimmäisenä valmistuneessa 350 miehen kasarmissa haettiin vielä lopullista tyyppikasarmin muotoa. Hyrylään rakennettiin 1950–51 kaksilamellinen 300 miehen kasarmi. Siinä oli yhteensä 14 tupaa, luentosaleja, toimistohuoneita sekä kellarissa varastotilaa ja polkupyörähalli. Erikoisuutena olivat kahden kerroksen korkuiset eteishallit, jotka soveltuivat voimistelusaliksi – seiniin oli kiinnitetty tätä varten telineitä. Kasarmia oli tarkoitus käyttää olympialaisjalkapalloilijoiden majoitukseen ja sen viereen tasoitettiin nurmipintainen palloilukenttä.

Ensimmäiset perustyypin mukaiset kaksilamelliset 300 miehen kasarmit, joista yhdistetyt eteis- ja liikuntahallit puuttuivat, rakennettiin vuosina 1952–54 Parolaan (2 kpl) ja Ouluun (3 kpl) sekä muunneltuna Pansioon. Yksilamellisia 150 miehen kasarmeja rakennettiin Kontiorantaan ja Ylämyllylle 1951–52. Vuosikymmenen puoliväliin mennessä kasarmitilanne oli jo parantunut ilahduttavasti. Kasarmeja oli valmistunut vuoden 1954 aikana Parolaan, Mikkeliin ja Haminaan. Rakenteilla oli Poltinahon kasarmi ja Porissa 1. Lennoston yhdistetty kasarmi-, ruokala- ja sairastuparakennus. Vuonna 1955 Kouvolaan valmistui 270 miehen aliupseerikoulu ja samanlainen oli tekeillä Riihimäelle.

Myös muuhun käyttöön rakennettua tilaa muutettiin vuosien 1951–55 välillä kasarmeiksi mm. Turussa, Kyminlinnassa ja Vatialassa. Vanhoja tiilikasarmeja korotettiin kerroksella Mikkelissä ja Kouvolassa sekä peruskorjattiin Riihimäellä, Dragsvikissa ja Lappeenrannassa.[161]

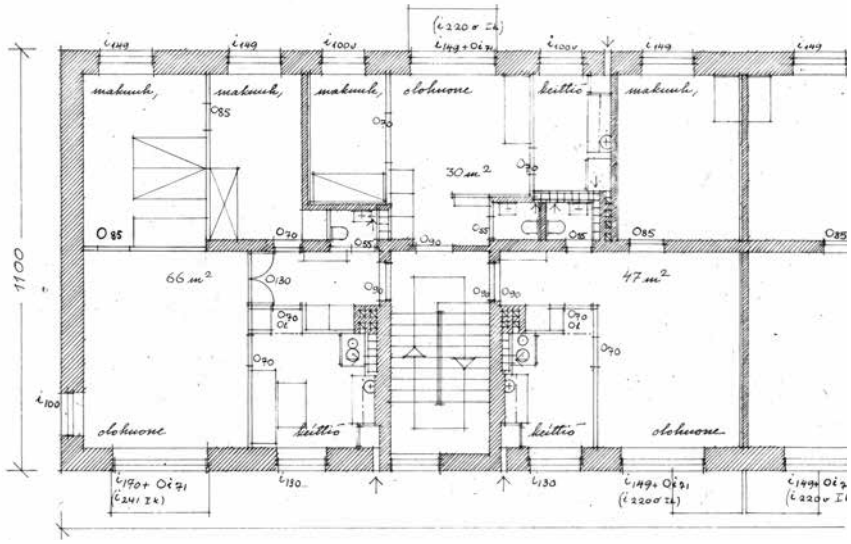

Yllä ja vas.: Arkkitehti Märtha Lilius-Tallrothin tammikuussa 1950 laatimat Niinisalon asuinkerrostalon julkisivupiirros ja neljännen kerroksen päätylamellin pohjapiirustus, joka käsittää yhden kolmion ja kaksi erikokoista kaksiota. PK

Oik.: Osa Pansioon ja Hyrylään rakennettujen kolmikerroksisten asuinrakennusten pohjapiirroksesta syyskuulta 1956, jossa on yksi kolmio ja yksi kaksio. PK

Kokkolan Pikiruukin kasarmialueen 1950-luvun asuinkerrostalot vuonna 1968. SA-kuva

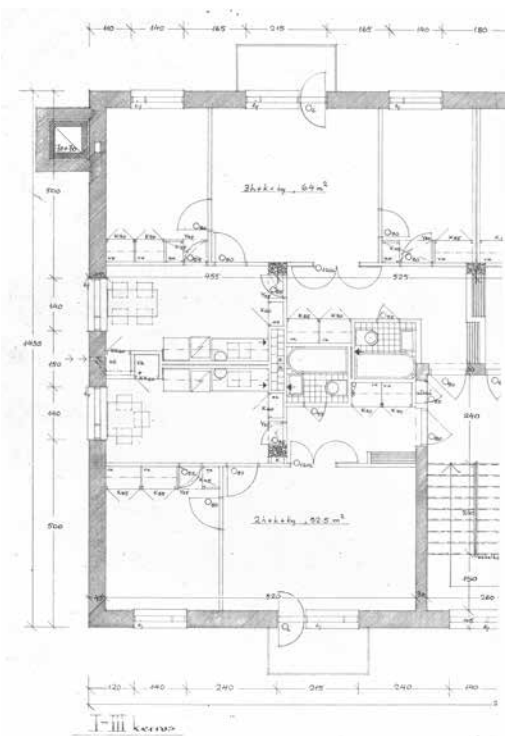

Tyyppiasuinkerrostalot

Kantahenkilökunnan asuinrakennuksia puuttui useimmista varuskunnista ja 1950-luvun aikana kehitetty tyyppiasuinkerrostalo onkin yksi yleisimmistä varuskuntarakennuksista ympäri Suomen. Pääesikunnan joulukuussa 1949 laatimassa ohjeistuksessa uusien asuntojen malleina esitettiin Elsi Borgin välirauhan aikana 1940 suunnittelemien puisten paritalojen kaltaista ratkaisua. Vain harvassa varuskunnassa oli kuitenkaan tilaa laajoille upseeri- ja aliupseerikylille puutarhoineen ja pihoineen. Todennäköisesti tästäkin syystä puolustusministeriössä palattiin 1930-luvun mallisiin asuinkerrostaloihin.

Puolustusvoimien ensimmäinen sotien jälkeinen asuinkerrostalo rakennettiin Niinisaloon. Nelikerroksisen 48 perheen asuintalon suunnitteli vuoden 1949 lopussa arkkitehti Märtha Lilius-Tallroth. Se koostui neljästä lamellista, jotka oli asetettu pareittain niin, että talon keskiosaan muodostui porrastus. Lamellia kohti oli yksi porrashuone, jonka yhteyteen oli ryhmitelty kolme asuntoa kerrosta kohti: 66 m^2:n kolmio sekä 47 m^2 ja 30 m^2:n kokoiset kaksiot. Kaksioista pienemmät olivat käytännössä yhden hengen asuntoja.

Kaikissa asunnoissa oli keskuslämmitys sekä keittiöt ja wc-tilat. Kellarin eteläosassa oli yhteiset sauna- ja pesuhuonetilat sekä mm. pesutupa ja mankelihuone. Yhdentoista metrin runkosyvyys vastasi 1930-luvun puolivälissä rakennettuja aliupseeritaloja, mutta lamelli oli nyt 1,5 metriä pitempi.

Märtha Lilius-Tallroth siirtyi pois puolustusministeriöstä vuonna 1950, jo ennen kuin Niinisalon kerrostalo valmistui. Asuinrakennusten suunnittelua ja tyyppipohjakaavan kehittelyä jatkoi arkkitehti Heidi Vähäkallio-Hirvelä. 1950-luvun alkupuolella eri varuskuntiin rakennetut kerrostalot noudattivat pienin muunnoksin Niinisalon tyyppiä. Asuntojakaumaa voitiin säätää kerrosten ja lamellien määrällä. Kolmikerroksisissa yksilamellisissa taloissa asuntoja oli yhdeksän ja kaksilamellisissa 18. Vastaavasti nelikerroksissa taloissa asuntoja oli lamellien määrän mukaan 12, 24, 36 tai 48.

Suurinta versiota rakennettiin mm. Ouluun ja Kouvolaan. Kouvolassa, kuten Turun Vähä-Heikkilään vuonna 1953 valmistuneessa 24 asunnon talossa oli vielä Niinisalon taloista tutut pyöreät ullakkoikkunat, mutta 1950-luvun edetessä julkisivut yksinkertaistuivat. Useimpien talojen julkisivurappauksessa oli ajalle tyypillinen vaakasuuntainen ”saumaus” ikkunoiden ala- ja yläreunan tasalla.

Vuosikymmenen kuluessa tyyppipohjakaavan runkosyvyys suureni yli 14 metriin siten, että lamellit muodostivat käytännössä pistetaloja. Porrashuone

oli keskellä ja kulmissa kerrosta kohti tyypillisesti neljä asuntoa: kaksi kaksiota ja kaksi kolmiota. Toisessa pohjatyypissä oli kaksi suurempaa neljän huoneen asuntoa ja yksi yksiö. Kolmikerroksisessa lamellissa oli asuntoja näin ollen 12 ja nelikerroksisessa 24. Keittiöt ja kylpyhuoneet sijoitettiin rungon keskilinjaan siten, että keittiön ikkunat olivat päädyissä.

Useisiin varuskuntiin rakennettiin sekä kapeampaa että syvempää kerrostalotyyppiä rinnakkain. Vanhoissa ahtaissa kaupunkivaruskunnissa, kuten Lappeenrannassa, Kuopiossa, Mikkelissä ja Haminassa asuinkerrostalot rakennettiin varsinaisten kasarmialueiden lähistölle, ”siviiliasuinrakennusten” joukkoon. Tyyppikerrostalojen rakentaminen jatkui samanlaisena 1960-luvulle asti, esim. Oulun kasarmialueen viimeinen tätä tyyppiä edustava rakennus valmistui vuonna 1964.[162]

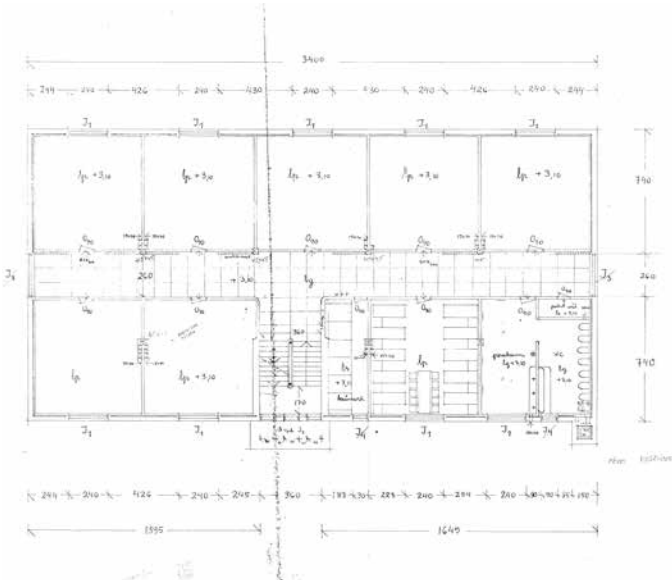

Kontiorannan kasarmin 1 toisen kerroksen pohjapiirros helmikuulta 1951, sign. Vilho Noko. KA Joensuun kiinteistöpiiri

Oulua, Kontiorantaa ja Ylämyllyä uudistetaan

Uudelleenjärjestelystä huolimatta useimmat entisistä joukko-osastoista jäivät vanhoihin varuskuntiinsa ainoastaan nimensä muuttaneina – entiset jalkaväkirykmentit olivat nyt prikaateja, kun taas jääkäripataljoonat olivat joko vanhoja tai sellaisiksi jo 1940-luvulla supistettuja rykmenttejä. Kuten jalkaväkirykmentteihin, kuului prikaatien kokoonpanoon kaksi pataljoonaa, aliupseerikoulu sekä pioneeri-, viesti- ym. yksiköitä. Kenttätykistö- ja ilmatorjuntarykmenttien patteristot olivat jo aiemmin sijainneet hajallaan eri varuskunnissa. Nyt niistä erotettiin muutamia uusien prikaatien alaisuuteen yleensä sijoituspaikkakuntaa muuttamatta.

Oulusta johdetun 1. Divisioonan alueelle rakennettiin 1950-luvulla paljon uusia kasarmeja, asuntoja ja huoltorakennuksia, sillä niillä korvattiin useita Pohjois- ja Itä-Suomen parakkivaruskuntia. **Oulun** vanhaa kasarmialuetta laajennettiin 1950-luvun alkupuolella pohjoiseen, itään ja etelään. Ensimmäinen uusi, 350 miehelle tarkoitettu kasarmi rakennettiin vuosikymmenen alussa alueen pohjoissivulle ja sinne majoitettiin *1. Prikaatin* joukkoja (ent. JR 1). Kolme seuraavaa, kaksilamellista 300 miehen kasarmia rakennettiin vuoteen 1954 mennessä. Koko prikaati, Kokkolasta vuonna 1954 saapuneine patteristoineen sekä 1. Erilliset Auto- ja Viestikomppaniat voitiin tällöin majoittaa kasarmialueen vanhoihin ja uusiin kasarmeihin.

Oulun vanhaa ruokalaa laajennettiin uudella keittiö- ja ruokasalirakennuksella (nyk. purettu). Alueen itäosaan nousi ajanmukainen pesula- ja korjaamorakennus. Etelään, Intiönkankaan rinteeseen rakennettiin samaan

Pohjois-Karjalan Patteriston Ylämyllyn kasarmit vuonna 1964. SA-kuva

Kontiorannan kasarmialuetta 1980-luvun alkupuolella. Etualalla arkkitehti Pentti Viljasen suunnittelemat ja vuonna 1957 valmistuneet punatiilipäätyiset kasarmit 4 ja 3. Taaempana vuosina 1953 ja 1951 valmistuneet kasarmit 2 ja 1, joista ainakin jälkimmäinen oli Vilho Nokon suunnittelema. SA-kuva

aikaan kasarmien kanssa vuosina 1953–55 ensin neljä, ja vuosikymmenen loppuun mennessä toiset neljä Heidi Vähäkallio-Hirvelän suunnittelemaa asuinkerrostaloa. Uusia asuinkerrostaloja rakennettiin myös *2. Prikaatille* **Kuopioon** (ent. JR 2) ja *Jääkäripataljoona 1*:lle **Vaasaan**.

Parakkirakenteinen **Kontiorannan** kasarmialue vakiinnutettiin laajamittaisilla uudisrakennustöillä *Jääkäripataljoona 5*:n (ent. JP/JR 3) vastaiseen käyttöön. Kahden 150 miehen kasarmin lisäksi sinne rakennettiin vuosina 1950–54 huoltorakennus ja sairaala. Keittiön, 500 hengen ruokalan ja varusvaraston sisältäneen huoltorakennuksen suunnitteli arkkitehti Elsi Borg. Se muistutti tilanjaoltaan 1930-luvun huoltorakennuksia Jaakkimassa, Kiviniemessä ja Immolassa, mutta Kontiorannassa ruokasali oli puurakenteinen.

Ylämyllyn parakkivaruskuntaa uudistettiin vastaavasti *Kenttätykistörykmentti 1*:n käyttöön (ent. II/KTR 1). Sinne valmistui vuosina 1951–54 kaksi 150 miehen kasarmia ja ruokala. Tämän jälkeen Ylämyllylle voitiin muodostaa myös aliupseerikoulu.

Kokkolan **Pikiruukissa** olleen *1. Prikaatin Patteriston* (ent. III/KTR 1) muutettua Ouluun vuonna 1954, voitiin sinne siirtää Naarajärven lentokentän parakeissa asustellut *1. Erillinen Ilmatorjuntapatteristo* (ent. II/ItR 2). Pikiruukin alueen eteläosaan valmistui 1950-luvulla kaksi tyyppikerrostaloa, joista toinen edusti kapeampaa ja toinen syvärunkoisempaa mallia.[163]

Arkkitehti Osmo Lappo suunnitteli varusmiesaikanaan Vähä-Heikkilän kasarmialueelle vuonna 1954 valmistuneen, pääosin puurakenteisen sotilaskodin. SA-kuva

Eteläisiä varuskuntia täydennetään

Turun 2. Divisioonan alaisissa varuskunnissa oli tarvetta erityisesti uusille asunnoille. Tyyppikerrostaloja valmistui sekä *3. Prikaatille* Turun **Vähä-Heikkilään** (ent. JR 6), *4. Prikaatille* **Dragsvikiin** (ent. JR 4) että *Jääkäripataljoona 2*:lle **Santahaminaan** (ent. JP/JR 5). Santahaminan ensimmäinen vuonna 1952 valmistunut talo edusti kapeaa tyyppiä ja vuosina 1956 ja 1961 valmistuneet syvärunkoista tyyppiä.

Dragsvikin 4. Prikaatin yhteydessä oli vanhastaan oma patteristonsa (ent. III/KTR 2). Turun 3. Prikaatin Patteristo oli sen sijaan **Hyrylässä** (ent. II/KTR 2), jossa oli lähinnä 1800-luvun huonokuntoisia hirsikasarmeja. Hyrylään rakennettiin Olympiakasarmin lisäksi tyyppiasuinkerrostaloja ja Heidi Vähäkallio-Hirvelän suunnittelema, vuonna 1955 valmistunut huoltorakennus. Siinä oli keittiön ja noin 500 hengen ruokasalin lisäksi luento- ja voimistelusalit, sauna sekä muutamia asuntoja. Yleisperiaate oli samanlainen kuin 1930-luvun huoltorakennuksissa: leveässä pääsiivessä oli korkea ruokasali ja sen takana keittiötilat sekä mm henkilökunnan asuntoja sisältänyt poikittaissiipi. Samojen suunnitelmien mukaan rakennettiin huoltorakennus myös Oulun Hiukkavaaraan.

Hyrylän uudisrakennukset sijoitettiin vanhan kasarmialueen kaakkoispuoliselle mäntyjä kasvavalle harjulle. Uudisaluetta täydennettiin lisäkasarmeilla ym. varuskuntarakennuksilla 1950-luvun lopulla.

Kun vanhan *Kenttätykistörykmentti 2*:n patteristot oli vuonna 1952 siirretty prikaatien alaisuuteen, **Niinisalossa** ollut KTR 1 uudelleennimettiin KTR 2:ksi. Niinisaloon oli jo vuonna 1950 siirretty Hämeenlinnasta pääesikunnan alainen Mittauspatteri, joka nimettiin nyt *Mittauspatteristoksi*.

Turun **Pääskyvuoressa** oli 2. Divisioonan kokoonpanoon liitetty *2. Erillinen Ilmatorjuntapatteristo* (ent. II/ItR 1). Turussa olleen *Rannikkotykistörykmentti 2*:n (ent. TRT) lisäksi divisioonan alaisuudessa oli *2. Erillinen Rannikkotykistöpatteristo* **Hangossa** (ent. II/TRT). Patteriston esikuntakomppanialle valmistui vuonna 1954 Hangon keskustakortteliin rakennus, jossa oli kasarmitilojen lisäksi ruokala ja poliklinikka. Esikunta ja upseerikerho olivat Rakennushallituksen hallinnoimassa valtiontalossa ja varastot yms. vuokratiloissa.

Sekä 3. Divisioonan esikuntakaupungin **Kouvolan**, että **Mikkelin** varuskunnissa korotettiin 1910-luvun tiilikasarmeja kaupunkeihin sijoitettujen *5. Prikaatin* (ent. JR 8) ja *6. Prikaatin* käyttöön (ent. JR 7). Mikkeliin rakennettiin myös kaksi uutta 150 miehen kasarmia, sillä osa 6. Prikaatin joukoista oli asunut sotien jälkeisen ajan väliaikaistiloissa Kalevankankaan kaupunginosassa. Kasarmialueen lähelle Nuijamiestenkadun varteen rakennettiin pitkä, 48 huoneiston asuinkerrostalo. Samankokoinen kerrostalo valmistui myös Kouvolan kasarmialueen eteläpuolelle vuonna 1953.

Haminassa osittain entisiin Kadettikoulun ja Reserviupseerikoulun tiloihin sijoitettuna ollut *Jääkäripataljoona 3* (ent. JP/JR 9) sai vuosina 1953–57 kaksi uutta kasarmia sekä RUK:n kanssa yhteisen ruokalan. Ne sijoittuivat eteläisten bastionimuurien ja venäläisen tiilikasarmialueen väliin. RUK:lla oli Haminassa oma kenttätykistöpatterinsa. Sibeliuskadun eteläpuolelle valmistui kaksi tyyppikerrostaloa.

Lappeenrantaan sijoitetuille *Jääkäripataljoona 6*:lle (ent. URR) ja *Kenttätykistörykmentti 3*:lle kunnostettiin **Rakuunanmäen** vanhat tiilikasarmit. Niiden eteläpuolelle, Valtakadun varteen rakennettiin kahdessa vaiheessa 1953–55 kaksi kapeampi- ja kaksi syvempirunkoista asuinkerrostaloa. **Riihimäen** kasarmialueella oli 5. Prikaatin Patteristo (ent. I/KTR 4).

Vuonna 1954 valmistunut 2. Erillisen Rannikkotykistöpatteriston esikuntakomppanian kasarmi Hangon Korkeavuorenkadulla. Kasarmi muutettiin 2010-luvulla asuinkerrostaloksi ja siitä on jäljellä vain runko. SA-kuva

Turun Laivastoasemalle Pansioon vuosina 1956–57 rakennetut 12 asunnon asuinkerrostalot. SA-kuva

Kirkonmaalle 3. Erilliselle Rannikkotykistöpatteristolle rakennettu kasarmi, jonka suunnitteli arkkitehti Pekka Rajala. SA-kuva

Hennalan *3. Erillinen Ilmatorjuntapatteristo* (ent. II/ItR 2) liittyi 3. Divisioonan kokoonpanoon kesällä 1954. Myös Hennalaan rakennettiin neljä asuinkerrostaloa, joista kolme oli syvärunkoista tyyppiä. Haminan Rannikkolinnakkeiston esikunta muutti Kotkan **Kyminlinnaan** vuonna 1950 ja muuttui vuoden 1952 uudelleenjärjestelyssä *3. Erilliseksi Rannikkotykistöpatteristoksi*. Pitkään ilman vakinaista joukko-osastoa olleen linnoituksen vanhaa rakennuskantaa kunnostettiin ja sinne siirrettiin majoitusrakennuksia ainakin Pyhältön välirauhan aikaisesta parakkivaruskunnasta.

3. Erillisen Rannikkotykistöpatteriston vahvin linnake ja siten myös koulutuslinnake oli **Kirkonmaa**. Sinne rakennettiin viimein vuosina 1955–57 pitkään kaavailtu kasarmirakennus, johon oli yhdistetty myös ruokala. Ruokalaa lukuun ottamatta siinä oli paljon yhtymäkohtia samaan aikaan Isosaareen rakennetulle, ja vielä pidempään kaavaillulle kasarmille. Kirkonmaan kasarmin suunnitteli rakennusosastossa lyhyen aikaa varusmiehenä työskennellyt, vuonna 1954 valmistunut arkkitehti *Pekka Rajala*. Hänellä oli myöhemmin yksityisarkkitehtina merkittävä osa puolustusvoimien 1950-luvun lopun ja seuraavan vuosikymmenen rakentamisessa.

Suurin osa muista 3. Erillisen Rannikkotykistöpatteriston linnakkeista oli miehittämättömiä ja niitä käytettiin lähinnä leiri- ja harjoituspaikkoina. **Rankki** pysyi miehitettynä ja sinne rakennettiin vuoden 1955 tienoilla mm. pieni kaksikerroksinen neljän asunnon tiilikerrostalo. Sen suunnittelussa käytettiin ilmeisesti mallina Niinisaloon kaavailtuja, toteuttamattomia pienkerrostaloja. Niinisaloon rakennettiin niiden sijaan nk. Selvaakitaloja 1950-luvun lopulla.[164]

Parolan varuskunta vakiintuu

Panssariprikaatin (ent. Kevyt Prikaati) rakentamisen lähtökohtana oli sen joukkojen keskittäminen Hämeenlinnan alueelle ja siellä yhdelle kasarmialueelle **Parolaan**. Vanha parakkimajoitus jatkui kuitenkin osin 1960-luvulle saakka. Ensimmäinen, *Panssarirykmentin Panssaripataljoonalle* tarkoitettu kaksilamellinen 300 miehen kasarmi valmistui Parolaan vuonna 1952 ja toinen samanlainen *Panssarikoululle* vuonna 1954. Ne sijoittuivat entisen leirialueen

Rannikkotykistörykmentti 1:n I Patteriston Isosaaren kasarmi valmistui vuonna 1957. Pekka Rajalan suunnittelema kasarmi oli Kirkonmaan kasarmin lähisukulainen. SA-kuva

itäpuolella kohoavan mäen rinteisiin. Tyyppikasarmi ei ollut täysin sopiva Panssaripataljoonalle, sillä siinä ei ollut tarvittavia teknisiä koulutustiloja. Parolan parakkeihin jäivät asumaan edelleen prikaatin esikuntakomppania ja *Erillinen Pioneerikomppania*.

Parolan pohjoiselle asuinalueelle nykyisen Koivukujan varteen rakennettiin aluksi muutamia hirsisiä paritaloja. Vuodesta 1953 lähtien sinne rakennettiin neljä kapeampi- ja syvempirunkoista tyyppikerrostaloa. Viimeksi mainittuja valmistui kolme myös Parolannummentien länsipuolelle (nyk. purettu).

Panssariprikaatin esikunta ja *Jääkäripataljoona 4* (ent. JR 4) olivat edelleen **Linnankasarmilla** ja *Jääkäripataljoona 7* (ent. HRR) **Hennalassa**. **Suomenkasarmilla** olivat Panssarirykmenttiin kuulunut *Panssarintorjuntapataljoona*, *Panssariprikaatin Patteristo* (ent. III/KTR 4) ja *Erillinen Kranaatinheitinkomppania*. Suuren osan kasarmitilasta vei edelleen Ilmavoimien Viestipataljoona.

Poltinaholle rakennettiin vuosina 1954–56 yksilamellinen 150 miehen kasarmi, jonne muutti *4. Erillinen Autokomppania* Krimin sodan aikaisesta entisestä hirsisairaalasta. Uuteen kasarmiin oli yhdistetty mm. sotilaskoti leipomoineen. Hirsikasarmiin muutti nyt *Erillinen Viestikomppania* Linnankasarmilta. Panssariprikaatiin liitettiin *4. Erillinen Ilmatorjuntapatteristo* (ent. III/ItR 1), joka oli Kangasalalla, **Vatialan** entisellä varikkoalueella. Siellä sen toimintaolosuhteet olivat hyvin puutteelliset.[165]

Pääkaupungin itsenäiset joukko-osastot

Helsingissä oli eräitä suoraan pääesikunnan alaisuudessa olevia maavoimien joukkoja. Keskusta-alueen kasarmialueilla olivat vuonna 1952 uudelleen perustettu *Autopataljoona* (ent. HKK:n auto-osasto) ja *Vartiopataljoona* (ent. HKK:n vartio-osasto). **Santahaminassa** oli *Ilmatorjuntarykmentin* esikunta ja *II Patteristo* (ent. I/ItR 1). Rykmentin *I Patteristo* oli aluksi Naarajärvellä (ent. I/ItR 2). Kun se siirtyi Kokkolaan 1. Erilliseksi Ilmatorjuntapatteristoksi (1. D), Ilmatorjuntarykmentin I Patteristoksi vaihtui Lahdessa ollut aiempi 1.ErItPsto. Siihen kuulunut kevyt patteri oli **Hennalassa** ja viestipatteri **Vesivehmaan** kentällä.

Pääesikunnan suorassa komennossa oli myös *Rannikkotykistörykmentti 1* (ent. Suomenlinnan Rannikkolinnakkeisto), jonka uudelleenmuodostamiseen liittyi myös merijalkaväen tai suomalaisittain rannikkojalkaväen perustaminen. Rykmentin perinteiseen rannikkotykistötoimintaan keskittyneen *I Patteriston* esikunta oli **Isosaaressa**. Sinne rakennettiin vuosina 1955–57 arkkitehti Pekka Rajalan suunnittelema uusi kasarmi. Se oli kaksikerroksinen L-muotoinen

rakennus, jonka pääsiivessä oli tyyppikasarmin mukaiset tupakerrokset. Sivusiiven alakerrassa oli mm. sotilaskoti ja vääpelin asunto, kun taas yläkerrassa oli liikuntasali.

Rannikkotykistörykmentti 1:n *II Patteristo* oli majoitettu osin Suomenlinnan keskussaarille, jossa oli jääkärikomppania, ja tukikomppanian osalta **Miessaaren** venäläisaikaisiin kasarmeihin. Patteriston komentajana toiminut majuri Toivo Knuutila oli sodan aikana kehittänyt rannikkotaisteluihin ja maihinnousuihin kykenevien rannikkopataljoonien toimintaa. Kesällä 1955 II Patteristo nimettiin uudelleen *Rannikkopataljoonaksi*. Miessaaren majoitus- ja harjoitusolosuhteet jättivät paljon toivomisenvaraa.

Suomenlinnan **Iso Mustasaaren** nk. Vaasan kasarmeihin majoitettiin *1. Erillinen Rannikkotykistöpatteristo*, joka nimensä mukaisesti olisi periaatteessa kuulunut 1. Divisioonan rannikkotykistöjoukko-osastoksi. Sopivan kasarmialueen puutteen takia patteristoa ei kuitenkaan voitu sijoittaa Pohjanlahdelle, vaan se oli toistaiseksi RT 1:n komentajan alaisuudessa. Rannikkotykistön ainoan liikkuvan, moottoroidun patteriston luonnollinen sijoituspaikka olisi ollut Vaasassa, jonne se pääsi muuttamaan vasta 1964.[166]

Laivastoasemat

Suurella osalla entisestä **Katajanokan** sotasataman alueesta oli ollut sotien jälkeen Valtion Metallitehtaiden telakka- ja konepajatoimintaa. Sotakorvausten tullessa päätökseen perustettiin vuoden 1951 alussa valtio-omisteinen Valmet Oy, joka joutui kilpailemaan toimeksiannoistaan koti- ja ulkomaanmarkkinoilla. Valmet Oy laajensi telakka- ja konepajatoimintaansa Katajanokalla *Helsingin Laivastoaseman* alueille huhtikuussa 1951 puolustuslaitoksen kanssa tehdyn aluevaihdon seurauksena.

Helsingin Laivastoasema oli tarkoitus siirtää Valmetin tieltä Santahaminaan. Siirron suunnitteluvaiheessa vuonna 1949 tapahtui Santahaminassa dramaattinen onnettomuus. Harhautuneen harjoituskranaatin räjähdyksessä kuoli mm. puolustusministeriön rakennusosaston yliarkkitehti Torsten Elo-

Turun Laivastoaseman kasarmi toteutettiin kahdessa vaiheessa vuosina 1952–53. Kasarmin keskiosassa oli värvätyn miehistön majoitustiloja. Kuva on 1970-luvun lopulta. SA-kuva

2. Lennoston de Havilland Vampire -hävittäjä Porin kentällä. Oikealla siiven takana näkyvä rakennus oli jatkosodan aikana saksalaisen kenttälentovarikon käytössä. Suomen Ilmailumuseo

vaara. Laivastoaseman siirto Santahaminaan ei toteutunut, mutta osa saarelle 1950-luvulla rakennetuista asuinkerrostaloista oli ilmeisesti tarkoitettu juuri laivaston käyttöön.

Laivaston päätukikohdan *Turun Laivastoaseman* rakennusohjelmaan **Pansiossa** kuului vuodesta toiseen lykkääntynyt kasarmi. Tilaa tarvitsivat laivastoaseman oma miehistö, *I Raivausosasto* ja vuonna 1948 perustettu *Laivaston Koulu*, jossa järjestettiin miehistön, aliupseerien ja upseerien erikoiskoulutuskursseja. Kasarmitilojen suunnittelussa oli huomioitava erityisesti värvätyn miehistön viihtyvyys. Pansion kasarmialueen yhtenä suurimpana ongelmana oli ollut sinne saapuneiden värvättyjen ns. ”paremman aineksen” pyrkiminen nopeasti pois primitiivisen majoituksen vuoksi.

Varat kaksilamellisen 300 miehen kasarmin toteuttamiseen saatiin vuonna 1952 ja se toteutettiin kahdessa vaiheessa. Joulukuussa 1952 valmistuivat tilat 200 miehelle, eli noin puolelle laivastoaseman miehistöstä, sekä mm lämpökeskus. Kasarmin pohjoispää rakennettiin ”ennätysajassa” maaliskuusta lokakuuhun 1953. Tämän osan pohjakerroksessa oli luento- ja elokuvasali. Kasarmin nelikerroksisessa keskiosassa oli värvätyn miehistön asuintiloja ja liikuntahalli.

Uuteen kasarmiin eivät kuitenkaan mahtuneet aivan kaikki laivastoaseman miehet. Suuret kausivaihtelut olivat laivastoaseman miehitykselle tyypillisiä, ja mm 1953 osa laivojen miehistöstä piti talven ajaksi majoittaa huoltorakennuksen elintarvikevarastoksi tarkoitettuun tilaan. Vuosina 1956–57 Pansioon rakennettiin kaksi syvärunkoista 12 asunnon kerrostaloa.[167]

Ilmavoimien lennostot

Uudelleenjärjestelyssä vuonna 1952 ilmavoimien lentorykmentit lakkautettiin ja niiden tilalle muodostettiin kolme lennostoa, 1. Lennosto Luonetjärvelle, 2. Lennosto Poriin ja 3. Lennosto Uttiin. Lennostojen numerot vastasivat siis maantieteellisesti maavoimien divisioonien numerointia. Rissala jäi pois käytöstä vuosikymmenen ajaksi.

Pariisin rauhansopimuksen astuttua voimaan syksyllä 1948 ilmavoimien taistelukoneiksi jäi 60 Messerschmitt-hävittäjää. Ne jaettiin tasan lennostojen kesken, mutta koneiden määrä hupeni vauhdilla ja viimeinen niistä lensi Utissa maaliskuussa 1954.

Sotienjälkeisen ajan ensimmäinen uusi hävittäjähankinta tehtiin vuonna 1953, kun Iso-Britanniasta hankittiin *de Havilland Vampire* -suihkuhävittäjiä. Ne sijoitettiin *2. Lennostoon* **Porin** lentokentälle, joka oli asfaltoitu. Vuonna 1954 rakennettiin Poriin vanhat parakit korvannut uusi kasarmirakennus, johon oli yhdistetty myös ruokala-, sairaala-, sauna- ja varastotiloja.

Utin sorakentältä ei voitu käyttää suihkuhävittäjiä. Utin *3. Lennoston* päätehtäväksi määriteltiin koulutus, ja vuonna 1954 sinne saapuivat kotimaiset

Valmet Vihuri -potkurikoulukoneet. Vihureita käytettiin muutamia vuosia myös reservin lentäjien kertausharjoituksiin. Lukuisten onnettomuuksien takia ne laitettiin kuitenkin käyttökieltoon ennen vuosikymmenen loppua.

Vuonna 1953 ilmavoimien lentokenttiä ryhdyttiin modernisoimaan yhteistyössä Tie- ja vesirakennushallituksen kanssa. Viimeksi mainittu ajanmukaisti kentät mm. asfaltoinnilla, kun taas puolustusvoimat lunasti tarvittavat maa-alueet ja vastasi mm. lennonjohdosta. Kunnostettuja kenttiä oli tarkoitus käyttää sekä siviili- että sotilaskenttinä. Näin uudistettiin mm. Luonetjärven, Rissalan, Kauhavan ja Kuoreveden kentät suihkukonekautta silmällä pitäen.[168]

Uusia varuskuntia Hiukkavaaraan ja Karkialammelle

Vuonna 1955 aloitettiin kahden täysin uuden kasarmialueen rakennustyöt Oulun Hiukkavaarassa ja Mikkelin Karkialammella. Molemmat alueet olivat vanhoja ampumarata- ja harjoitusalueita melko lähellä kaupunkia, ja molempia laajennettiin pakkolunastuksin. Vaatimattomammista alkusuunnitelmista poiketen molemmista kasvoi 1960-luvulle jatkuneiden laajennustöiden seurauksena kokonaisten prikaatien kasarmialueita.

Oulun kasarmialue oli ahdas kaikille kaupunkiin sijoitetuille joukoille, 1950-luvun alun laajennus- ja uudisrakennustöistä huolimatta. Kokkolasta vuonna 1954 siirretty 1. Prikaatin Patteristo oli määrä muuttaa *1. Kenttätykistörykmentiksi* ja rakentaa sille oma kasarmialueensa kaupungin ulkopuolelle. 1950-luvun vaihteessa oli esillä Laanilan virkatalon maalla olleen parakkialueen uudistaminen, mutta puolustuslaitos ei saanut sitä pysyvästi hallintaansa. **Hiukkavaaran** ampumarata-alue Oulunjoen itäpuolella, noin kuuden kilometrin päässä kaupunkikasarmeista osoittautui parhaaksi vaihtoehdoksi.

Vuonna 1955 aloitettuun Hiukkavaaran ensimmäiseen, Kenttätykistörykmentti 1:lle tarkoitettuun rakennusvaiheeseen kuului arkkitehti Nokon suunnittelema 300 miehen kasarmi ja Heidi Vähäkallio-Hirvelän suunnittelema huoltorakennus. Jälkimmäinen vastasi samoihin aikoihin Hyrylän Kenttätykistörykmentti 2:lle rakennettua. Yksi kaksilamellinen 24 perheen

Hiukkavaaran kasarmialueen keskus 1960-luvun lopulla. Vuosien 1955–56 rakennusvaiheeseen kuuluivat keskellä oleva 300 hengen kasarmi ja vasemmalla näkyvä ruokala. SA-kuva

tyyppiasuinkerrostalo rakennettiin kasarmialueen luoteiskulman asuinalueelle, joka oli metsikön ja mutkittelevan Myllypuron erottama.

Kun rakentaminen oli aloitettu, päätettiin Hiukkavaaraan tykistön sijaan siirtää vaiheittain koko vanhalla kasarmialueella ollut 1. Prikaati. Jalkaväki sai näin laajat harjoitusalueet välittömästi kasarmialueensa viereen. Moottoroidun tykistörykmentin oli helpompi siirtyä niille kaupunkikasarmialueeltaan. Niinpä vuonna 1956 valmistuneisiin ensimmäisen vaiheen rakennuksiin siirrettiin prikaatin aliupseerikoulu ja pioneerikomppania.

Hiukkavaaran rakentaminen jatkui 1950-luvun lopulla uusilla kasarmi- ja asuinrakennuksilla, esikunnalla sekä huoltorakennuksilla. Vilho Nokon laatiman tiukan suorakulmaisen asemakaavan keskustassa oli laaja kokoontumisaukio ja sitä reunustivat kasarmi-, ruokala- ja esikuntarakennukset. Niiden takana idässä oli huolto- ja varastorakennusten alue. Prikaatin I Pataljoona muutti Hiukkavaaraan 1958, II Pataljoona 1962 ja viimeiset yksiköt vuonna 1963.

Mikkelin **Karkialammen** kasarmialue sijoitettiin puolustusvoimien käytössä olleen Siekkilän ampumaradan luokse. Sinne päätettiin vuonna 1955 rakentaa yksi kasarmi ja tarvittavat asunto- ja huoltotilat Tuukkalan entisessä reservikasarmissa sinnitelleelle 6. Prikaatin aliupseerikoululle.

Karkialammelle rakennettu kasarmi oli samanlainen kuin Hiukkavaaran vuosina 1955–56 valmistunut. Se saatiin harjakorkeuteen kesällä 1957 ja muuttokuntoon seuraavaan kesään mennessä. Samaan aikaan rakennettiin Heidi Vähäkallio-Hirvelän suunnittelema huoltorakennus, joka vastasi pääpiirteissään Hiukkavaaraan ja Hyrylään valmistuneita. Karkialammen ensimmäinen ja ainoaksi jäänyt syvärunkoinen 24 asunnon tyyppikerrostalo valmistui vasta vuoden 1959 alussa.

Oulun Hiukkavaaran ensimmäisen rakennusvaiheen kasarmi ja ruokala vuonna 1962. SA-kuva

Mikkelin Karkialammen kasarmialue vesitornistaan kuvattuna 1970-luvun puolivälissä. Etualalla kaksi 1960-luvun vaihteessa valmistunutta kasarmia ja taaempana puiden takana huoltorakennus piippuineen. SA-kuva

Kasarmialue sijaitsi kaupungin luoteispuolella, Kangasniemelle johtavan tien ja kahden pienehkön lammen koillispuolella. Vähitellen laajenneesta asemakaavasta muodostui huomattavasti vapaamuotoisempi kuin Hiukkavaarassa. Maasto oli vaihtelevaa ja aluetta rajasi itäpuolella etelä-pohjoissuuntainen harjanne. Asuntoalue oli varuskunnalle nimensä antaneen eteläisemmän lammen rannassa ja kasarmit jonomuodostelmissa keskeisen urheilukentän molemmin puolin. Pohjoispäässä oli talli- ja huoltorakennusten alue.

Karkialammen kasarmialueen ensimmäinen rakennusvaihe niveltyy hieman jälkijunassa 1950-luvun alkupuolen tyyppikasarmi- ja tyyppiasuintalorakentamiseen. Valtaosa rakennuskannasta edustaakin 1950-luvun lopulta alkanutta ja 1960-luvulle jatkunutta seuraavaa rakennusvaihetta. Koko prikaatin siirtämisestä Mikkelin vanhalta kasarmialueelta Karkialammelle päätettiin 1950-luvun lopulla. Kahden seuraavan kasarmin työt alkoivat vuonna 1959 ja prikaatin I Pataljoona muutti niihin kesällä 1960. Koko prikaati siirtyi Karkialammelle vuoteen 1966 mennessä, tosin prikaatin esikunta muutti sinne kaupungista vasta kymmenen vuotta myöhemmin.[169]

PORKKALAN PALAUTUS KIRKASTAA NÄKYMÄT 1956–1959

Majoituskysymyksiä ja nimenmuutoksia

Syksyllä 1955 Neuvostoliitto ilmoitti äkkiarvaamatta palauttavansa Porkkalan vuokra-alueen. Palauttamispäätös tuli suurena yllätyksenä niin suomalaisille kuin useimmille muillekin, mukaan luettuna Porkkalan tukikohdan johto. Hyödyiltään kyseenalaisen, vieraalla maalla sijaitsevan ja paljon kustannuksia tuottavan tukikohdan palauttaminen tarjosi kuitenkin Stalinin jälkeisille neuvostojohtajille mahdollisuuden parantaa suhteita suomalaisiin.

Samana vuonna lakkautettiin myös toisen ystävällismielisen maan, Kiinan maaperällä ollut Port-Arthurin laivastotukikohta. Neuvostoliiton taloutta oli määrä saada paremmalle tolalle supistamalla asevoimien vanhentunutta puolta. Vaikka Porkkalan mantereenpuoleista puolustusta linnoituslaitteineen olikin uudistettu suurella rahalla, olivat mm. sinne sijoitetut laivastovoimat ja rannikkotykistö lähenemässä romutusikää.

Suomen puolustusvoimille Neuvostoliiton sotilastukikohdan häviäminen Porkkalasta antoi mahdollisuuden uuteen ajatteluun niin joukkojen sijoituksen kuin aseistuksen määrän suhteen. Vuonna 1955 oli jo aloitettu uudelleen puolustuslaitoksen perushankinnat, joiden myötä eri aselajien sodanaikaista, käyttöikänsä päähän tullutta kalustoa voitiin korvata ja ajanmukaistaa.

Porkkalan palauttaminen avasi väyliä puolustusvoimien joukko-osastojen majoitustilanteen ratkaisemiseen. Kaikki olemassa olevat kasarmialueet oli jo käytetty mahdollisuuksien mukaan hyväksi ja kaikilla varusmiehillä oli katto päänsä päällä, osin vasta rakennetuissa ajanmukaisissa kasarmeissa. Jäljellä oli kuitenkin merkittäviä epäkohtia.

Useimmat prikaatit, rykmentit ym. eivät olleet eheitä, vaan hajautettuina monille paikkakunnille tai eri kasarmialueille. Useat pienet varuskunnat olivat paitsi koulutuksellisesti myös taloudellisesti epäedullisia. Pienen varuskunnan ylläpitoon vaadittujen laitosten, keittiön, korjaamon yms. ylläpito tuli kalliiksi ja sitoi melkoisen osan vähäisestä varusmiesmäärästä. Näin oli asian laita mm. erillisten ilmatorjuntapatteristojen varuskuntien kohdalla.

Varuskuntien majoitus-, asunto-, huolto- ja varastotilat eivät aina vastanneet joukkojen tarpeita, eikä niitä voitu hyödyntää. Toisaalta samaan varuskuntaan sijoitettujen eri aselajien yksikköjen tarpeiden välillä saattoi ilmetä suuriakin ristiriitoja. Vanhojen varuskuntien koulutusmahdollisuuksia pyrittiin parantamaan hankkimalla harjoitusalueita, mutta ne olivat yleensä hankalan välimatkan päässä.

Osa puutteista pystyttiin poistamaan puolustusministeriön vuosittaisten rakennusmäärärahojen, noin 20 miljoonan markan puitteissa. Olemassa olevia kasarmialueita täydennettiin ja korjattiin sekä joukko-osastojen siirtoja jatkettiin. Esimerkiksi Santahaminaan sijoitetun Ilmatorjuntarykmentin ja Hämeenlinnaan sijoitetun Ilmavoimien Viestipataljoonan majoituskysymykset ratkaistiin merkittävillä rakennustöillä Hyrylässä, Niinisalossa ja Luonetjärvellä. Helsingin alueen laivasto- ja rannikkotykistöyksikköjen vaikeuksia voitiin poistaa Porkkalan palautuksen ja neuvostoliittolaisten sinne jättämien Obbnäsin sotasataman ja kasarmialueiden myötä.

Laajempi uudisrakennustoiminta, saati uusien varuskuntien perustaminen oli riippuvainen työttömyysvarojen saannista. Niitä saatiin varuskuntarakentamiseen työttömyystilanteen mukaisesti, mikä oli merkittävin tekijä rakennuskohteiden sijainnin valinnassa. Siihen oli mukauduttava ja puolustusvoimien näkemykset joukko-osastojen parhaasta sijoittelusta tai puolustusvalmiudesta olivat toissijaisia.

Uuden varuskunnan rakentaminen omalle alueelle oli yleensä varsinkin pienempien paikkakuntien edun mukaista. Sijoituskysymyksissä nousi esiin

Porkkalan Obbnäsin eli Upinniemen varuskunnan kolme uutta kasarmia kesällä 1962. Kasarmit suunnitteli arkkitehti Pekka Rajalan yksityistoimisto ja ne oli tarkoitettu Rannikkopataljoonalle ja Suojelukoululle. Rakennuspaikkana oli entisen Obbnäsin kartanon pihapiiri. SA-kuva

kilpailua kuntien kesken ja uudisalueet saatiin usein halvalla tai ilmaiseksi. Toisaalta alueiden pakkolunastaminen aiheutti suurtakin vastustusta yksityisten maanomistajien keskuudessa, mikä venytti rakennusaikatauluja.

Puolustusvoimien kokoonpanossa ei vuoden 1952 uudelleenjärjestelyn jälkeen tapahtunut suuria muutoksia. Vuoden 1957 alussa suoritettiin kuitenkin lähes täydellinen uudistus joukko-osastojen nimissä, joista suuri osa on säilynyt nykypäivään. Nimenmuutoksella päästiin eroon ”kasvottomasta”, vaikkakin loogisesta numerojärjestelmästä. Tilalle annettiin joukko-osaston sijoituspaikkakunnan sotilasperinteisiin pohjautuva nimitys. Tämä vahvisti sidettä kutsunta-alueen varusmiehiin ja ympäröivään yhteiskuntaan yleensä. Näin esim. maavoimien Turussa ollut 3. Prikaati sai perinteisen nimen Porin Prikaati, Niinisalon Kenttätykistörykmentti 2 nimen Satakunnan Tykistörykmentti, ilmavoimien Porissa ollut 2. Lennosto nimen Satakunnan Lennosto ja Pansiossa ollut merivoimien 1. Lippue muutettiin Turun Lippueeksi.[170]

Uuden ajan arkkitehtuuria – suunnittelu ulkopuolisille

Puolustusvoimien rakentamiseen saatujen työttömyysmäärärahojen merkittävä kasvu 1950-luvun lopulta lähtien merkitsi erittäin vilkkaan rakennuskauden alkamista, joka jatkui seuraavan vuosikymmenen ajan. Vastaavan mittakaavan kasarmirakentamista ja uusien varuskuntien perustamista oli koettu Suomessa viimeksi venäläisten suorittamina 1910-luvulla ja ensimmäisen maailmansodan aikana.

Pitkään alamaissa ollut uudisrakentaminen oli supistanut puolustusministeriön rakennusosaston kokoa. Yliarkkitehti Kalle Lehtovuori jäi eläkkeelle kesäkuussa 1956. Hänen tilalleen osastopäälliköksi nousi ainoastaan kuusi vuotta rakennusosastolla työskennellyt, kaksi vuotta aiemmin valmistunut arkkitehti Vilho Noko. Vakinaisissa toimissa olivat arkkitehti Heidi Vähäkallio-Hirvelä ja vuonna 1955 aloittanut arkkitehti *Pentti Viljanen*, joka laati mm. useimpien uusien kasarmialueiden asemakaavat. Puolustusministeriöön palasi vuonna

Rakennusosaston arkkitehdin Pertti Aution suunnittelema, vuonna 1959 valmistunut Hevoshuoltokoulun kasarmi Niinisalossa. SA-kuva

1957 myös arkkitehti Olavi Sortta, joka keskittyi Tilkan keskussotilassairaalan laajennuksen suunnitteluun.

Rakennusosaston uudisrakennusten suunnittelutöissä olivat 1960-luvun vaihteen molemmin puolin arkkitehdit *Pertti Autio*, *Jorma Pankakoski* ja *Timo Suomalainen*. He suunnittelivat varsinkin vanhoja varuskuntia täydentäviä kasarmeja, esikuntia ja asuinrakennuksia Upinniemessä, Hyrylässä, Niinisalossa, Luonetjärvellä ja Rissalassa.

Kaikkien uusien varuskuntien rakennussuunnittelu merkitsi niin suurta työsarkaa, ettei sitä voitu tehdä entiseen tapaan pelkästään puolustusministeriössä. 1960-luvun vaihteessa yliarkkitehti Noko ryhtyi jakamaan kasarmialueiden suunnittelutöitä joukolle nuorten arkkitehtien toimistoja. Suurin osa näistä arkkitehdeista oli opiskellut samoihin aikoihin hänen kanssaan Teknillisessä korkeakoulussa.

Yhden toimiston vastuulle tuli yleensä joko yhden varuskunnan kokonaissuunnittelutehtävät tai tiettyjen rakennustyyppien suunnittelu useissa eri varuskunnissa. Nämä yksityistoimistot oppivat pian puolustusvoimien suunnittelutöissä esiin tulleet näkökohdat ja pystyivät laatimaan uusia suunnitelmia suhteellisen lyhyessä ajassa sitä mukaa, kun työllisyysmäärärahoja myönnettiin. Rakennusosaston oma suunnittelu keskittyi tästä lähtien ennen muuta erityisosaamista ja salassapitoa vaativiin töihin kuten luolastoihin, joiden tarve oli ydinaseiden myötä noussut paljon sotia edeltävää aikaa suuremmaksi.

Nuorten osaavien arkkitehtien toimesta varuskunta-arkkitehtuuri pysyi ajan hermolla koko vilkkaan rakennuskauden ajan 1950-luvun lopulta aina 1970-luvun alkuun. Suunnittelussa oli otettava huomioon niin modernin rakennustekniikan kuin yleisen asumismukavuuden kehitys. Työllisyysmäärärahoin tehtyjen varuskuntarakennusten suunnitelmat oli hyväksytettävä Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön alaisessa, vuonna 1954 perustetussa rakennustoimikunnassa sekä Rakennushallituksessa.[171]

Rakennustyyppien kehitystä

Vilho Nokon 1950-luvun vaihteen tyyppikasarmia kehitettiin vuosikymmenen puolivälin jälkeen eteenpäin. Eräänlaisia siirtymäkauden tuotteita olivat Pentti Viljasen Kontiorantaan suunnittelemat kaksi 1957 valmistunutta punatiilipäätyistä kasarmia, Pertti Aution vuonna 1957 suunnittelema Niinisalon Hevoshuoltokoulun kasarmi, Kokkolan vuosina 1957–58 rakennettu Pikiruukin kasarmi sekä Jorma Pankakosken suunnittelemat Hyrylän

"Kyllä siinä tietysti henkilösuhteilla on merkitystä sikäli, että puolustusministeriön osastopäälliköksi tuli 1960-luvulla Vilho Noko, joka tuli minun kurssilleni majurina. [...] Me olimme kurssitovereita, ja kun Vilho Nokolla oli sitten tiettyjä sopeutumisvaikeuksia, suoritusvaikeuksiakin arkkitehtiosastossa, niin jouduttiin häntä aina vähän välillä jeesaamaan, että päästiin eteenpäin. [...] Kun Noko keräsi sitten nuoremmista arkkitehdeista semmoisen joukon ympärilleen, siis yksityistoimintaa harjoittavia arkkitehteja, jotka sitten ikäänkuin vähän erikoistuivat eri tuotanto- tai rakennusyksikköihin puolustuslaitoksen piirissä."

Osmo Lapon haastattelu 13.3.2001, Rakennustaiteen Seuran arkkitehtihaastattelut.

Arkkitehti Jorma Pankakosken suunnitteleman ja vuonna 1959 valmistuneen Hyrylän kasarmin pohjakaava poikkesi aikakauden perustyypistä, keskikäytävällisestä kasarmista. KA Tuusulan kiinteistöpiiri

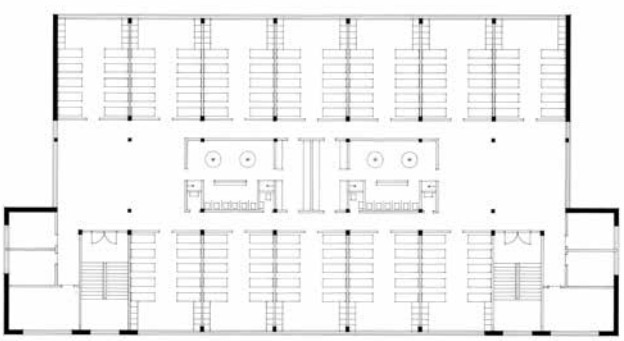

Vastikään valmistunut Panssarikoulun kasarmi Parolassa huhtikuussa 1959, jonka suunnitteli Pekka Rajalan toimisto. SA-kuva

uusi kasarmi ja Rissalan kasarmi vuosilta 1959 ja 1960. Hyrylän puhtaaksi muurattu punatiilikasarmi poikkesi pohjakaavaltaan perustyypistä. Siinä oli erittäin syvä runko, jonka keskelle pesu- ja wc-tilat oli sijoitettu. Molemmilla sivuilla oli kymmenen hengen tupia ja päädyissä laajat aulatilat.

Aikakauden runsaslukuisimman tyyppikasarmin suunnitteli Pekka Rajalan arkkitehtitoimisto. Pekka Rajalalle oli kertynyt kokemusta kasarmisuunnittelusta hänen työskenneltyään lyhyen aikaa rakennusosastossa 1955–56 Isosaaren ja Kirkonmaan kasarmien parissa. Nyt hänen toimistonsa oli yksi niistä, jotka yliarkkitehti Noko valitsi ”suunnittelurinkiinsä”.

Arkkitehti Rajalan tyyppikasarmeja rakennettiin pienehköin muunnoksin useisiin varuskuntiin vuodesta 1958 aina 1960-luvun lopulle saakka. Kaksikerroksisissa kasarmeissa oli keskikäytävät sekä pitkällä sivulla tarpeesta riippuen yksi tai kaksi sisäänkäyntiä porrashuoneineen Nokon kasarmien tapaan.

Niinisaloon vuonna 1966 valmistuneen, Arkkitehtitoimisto Pekka Rajalan suunnitteleman Satakunnan Tykistörykmentin aliupseerikoulun ja Mittauspatteriston kasarmin käytävä. SA-kuva

Yllä: Vuonna 1966 valmistuneen Niinisalon kasarmin tupa. SA-kuva

Yllä oik.: Puolustusministeriön arkkitehdin Pentti Viljasen laatima leikkauspiirustus Niinisalon vesitornista maaliskuulta 1957. PK

Keskikäytävien molemmin puolin oli 10–12 hengen tupia. Pesu- ym. aputilat sijoittuivat niiden lomaan porrashuonetta vastapäätä. Uudentyyppisten pesualtaiden lisäksi pesuhuoneissa oli suihkutilat ja wc:ssä yksityisyydensuojaa lisääviä seinäkkeitä.

Kellarissa oli luentosali-, asehuolto- ym. tiloja, joihin pääsi päätyovelle laskevan luiskan kautta. Pitempiä kaksi porrashuonetta käsittäviä 300 tai 400 miehen kasarmeja voitiin käyttää tarpeen mukaan joko koko pituudeltaan tai jakaa kerrokset väliseinillä kahtia. Pitkiä kasarmeja tarvittiin esimerkiksi aliupseerikurssien aikana, kun taas peruskoulutuskaudella riitti noin 120 miehen perusmajoituskerros.

Vanhemmissa kasarmeissa oli yleensä tiilinen harjakatto ja puna- tai kalkkihiekkatiilestä muuratut päädyt. Pitkät sivut verhottiin kuitusementtilevytyksin tai muurattiin tiilistä. Tilajärjestelyn seurauksena kasarmin sisäänkäyntisivu oli takasivua lyhyempi. Päätyihin muodostuivat näin tunnusomaiset porrastukset.

Ikkunat ja niiden väliset puuverhoukset muodostivat varsinkin 1960-luvun puolella suunnitelluissa kasarmeissa julkisivun pituisia nauhoja aikakauden tyyliin. 1960-luvun edetessä pohjakaava yksinkertaistui ja muuttui suorakaiteenmuotoiseksi sekä ulkoasu tasakattoiseksi. Tällaisia kasarmeja rakennettiin esimerkiksi Säkylään, Hoikankankaalle, Niinisaloon ja Vekaranjärvelle.

Rajalan tapaan Jorma Pankakoski ja Timo Suomalainen suunnittelivat 1960-luvulla kasarmeja ja muita varuskuntarakennuksia rakennusosastolta yksityispuolelle siirtymisensä jälkeenkin – edellinen yhteistyössä arkkitehti *Erkki Kairamon* kanssa ja jälkimmäinen veljensä *Tuomo Suomalaisen* kanssa.

Varuskuntien huoltoalueille rakennetut erilaiset hallimaiset tekniset rakennukset ja varastot olivat usein arkkitehti *Pentti Pajarisen* toimiston käsialaa, paitsi kohteissa, joissa käytettiin yhtä pääarkkitehtia kuten esim. Niinisalossa ja Pansiossa. Ajalle tyypillisiä rakennuksia olivat auto- ja korjaamohallit eli ”autohuoltolat”. Ne ovat usein julkisivuiltaan kahi-tiilisiä ja tasakattoisia. Toinen tavallinen rakennustyyppi oli hallimainen varusvarasto, johon saattoi liittyä myös saunatiloja. Varusmiehet saivat näin peseydyttyään välittömästi puhtaat vaatteet ylleen, kuten 1930-luvun miehistösaunoissa.

Moniin vanhoihin varuskuntiin sekä kaikkiin vanhoihin ja uusiin nk. korpivaruskuntiin rakennettiin lämpökeskukset ja -lämpöjohtoverkot, joihin kaikki alueen rakennukset oli liitetty. Näin päästiin eroon rakennuskohtaisista kattilahuoneista ja säästettiin lämmityshenkilökunnassa, jotka olivat aiemmin usein varusmiehiä.

Oulun kasarmialuetta etelästä katsottuna 1980-luvun alussa. Etualalla arkkitehti Pekka Rajalan toimiston suunnittelemat, 1960-luvulla valmistuneet tykkihallit sekä tykkiharjoitushalli- ja väestösuojarakennus. Taaempana 1880-luvulla rakennettuja tarkkampujapataljoonan rakennuksia ja taustalla oikealla ensimmäinen 1950-luvun vaihteessa valmistuneista kasarmeista. SA-kuva

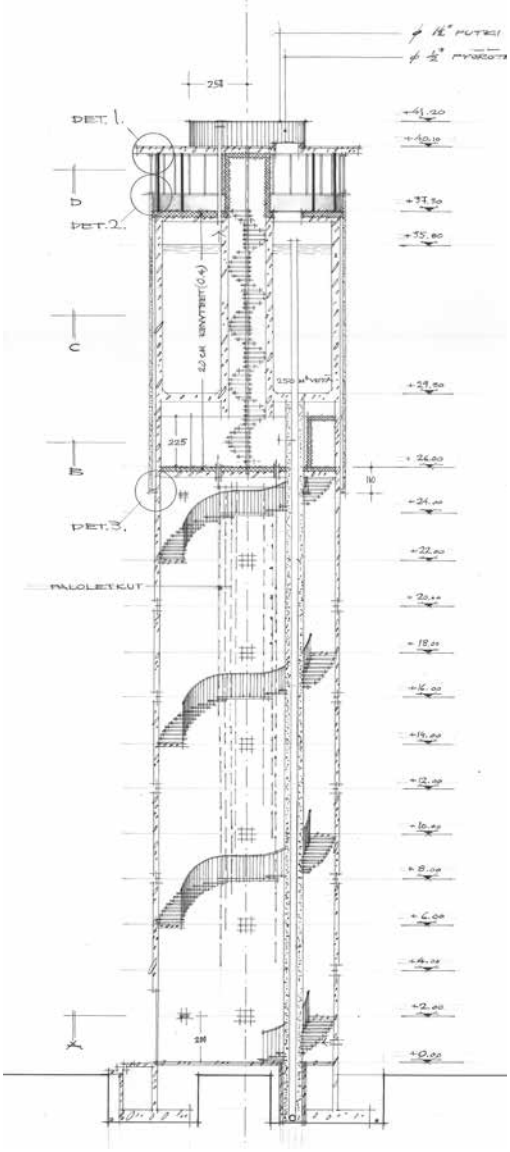

Vesijohtoverkostojen maamerkeiksi eri varuskuntiin nousi 1950-luvun puolen välin jälkeen samantyyppisiä rakennusosaston arkkitehdin Pentti Viljasen suunnittelemia, korkeudeltaan vaihtelevia vesitorneja. Esimerkiksi vuonna 1957 Niinisaloon rakennettiin 41 metriä korkea ja halkaisijaltaan kahdeksanmetrinen vesitorni. Tornin alaosa oli betonirunkoista kierreporrastilaa 26 metrin korkeuteen, ja sen yläpuolella oli 250 m^3:n vesisäiliö. Sen yläpuolella 37 metrin korkeudella oli ikkunallinen tähystyskerros. Vesitornin yläosa verhoiltiin eloksoiduilla alumiinipoimulevyillä.

Varuskuntien rationalisointitoimenpiteisiin liittyi kaikkien eri huoltolajien korjaamojen keskittäminen yhteen varuskunnalliseen keskuskorjaamoon 1950-luvun lopulta alkaen. Aiemmin korjaamot oli yleensä ripoteltu useisiin pieniin ja varustukseltaan sekä sosiaalitiloiltaan puutteellisiin rakennuksiin. Keskuskorjaamoissa voitiin käytettävissä olevaa vähäistä työnjohdon ja ammattimiesten määrää hyödyntää paljon entistä tehokkaammin.

Lappeenrannassa ja Hyrylässä tehtyjen kokeilujen jälkeen uudenlaisia keskuskorjaamorakennuksia valmistui vuonna 1958 Ouluun, Kontiorantaan ja Ylämyllylle. Toisaalta keskuskorjaamot kuuluivat niihin toimintoihin, joita pyrittiin sijoittamaan luolatiloihin. Korjaamotoiminnan kehittämiseen vaikutti erityisesti uuden, aiempaa ”teknillisemmän” kaluston hankinta. Tämä asetti ajoneuvo-, alus- ja lentokonehuollolle korkeampia vaatimuksia niin henkilöstöön, korjaamo- ja huoltotiloihin kuin niiden koneisiin ja laitteisiinkin nähden.

Varuskuntien asuinalueille rakennettiin Heidi Vähäkallio-Hirvelän suunnittelemia tyyppikerrostaloja vielä 1960-luvun alkupuolelle asti. Vähitellen siirrettiin myös asuntosuunnittelu yksityisarkkitehtien käsiin, mikä oli luontevaa, sillä ne eivät eronneet juuri millään lailla aikakauden yleisestä asuntosuunnittelusta. Moniin varuskuntiin rakennettiin asuntoja Arkkitehtitoimisto *Lammin-Soila Erikssonin* (myöhemmin Arkkitehtitoimisto Tyyne ja Reino Lammin-Soila) suunnitelmien mukaan. 1960-luvun asuinrakennukset olivat yleensä tasakattoisista, pitkänomaisista betonirakennuksia, joissa saattoi olla jopa viidestä seitsemään porrashuonetta. Julkisivuissa käytettiin tiiliä ja kuitusementtilevytystä. Oma erityistyyppinsä olivat rannikkolinnakkeille ja mm. varikkoalueille rakennetut rivitalot.

Turun Laivastoasemalle Pansioon vuosina 1965–68 rakennettu kantahenkilökunnan asuinalue Kivilinnanmäki oli Arkkitehtuuritoimisto Marianna ja Mikko Heliövaaran suunnittelema. SA-kuva

Kantahenkilökunnan asuinalueiden läheisyyteen rakennettiin upseerien ja aliupseerien kerhoja, jotka toimivat samalla ruokaloina ja juhlatiloina. Rationalisointipyrkimysten seurauksena ryhdyttiin kerhotiloja 1960-luvun alussa liittämään toisiinsa nk. varuskuntakerhoiksi. Yhdistetyt keittiö- ja juhlasalitilat, mutta erilliset sisääntulo- ja oleskelutilat sisältävä varuskuntakerho oli rakennus- ja käyttökustannuksiltaan erillisiä taloudellisempi.

Perinteisesti upseerit ja aliupseerit olivat kuitenkin asuneet ja viettäneet vapaa-aikaansa hierarkkisesti tiukasti erillään toisistaan. Ajatusta varuskuntakerhoista ei otettukaan nk. ”yleisesti tiedossa olevista syistä” avosylin vastaan. Yhdistetty kerhorakennus herätti vastustusta mm. Oulun Hiukkavaaran uudessa varuskunnassa vuonna 1961.

Eri varuskuntien kerhot muistuttivat toisiaan tilajärjestelyiltään, mutta ne poikkesivat kokonsa ja tonttiensa asettamien erityisvaatimusten puolesta. Varuskuntakerhojen suunnittelu kuului *Pentti Aholan* arkkitehtitoimiston erikoisalaan.

Varusmiehille rakennettiin entistä parempia vapaa-ajanvietto- ja koulutustiloja, ”viihdytystaloja”, sotilaskoteja, urheilu- ja uimahalleja sekä elokuvaluokkarakennuksia. Ne kuuluivat varsinkin uusissa varuskunnissa keskeisimpien ja arkkitehtonisesti kunnianhimoisimpien rakennusten joukkoon ruokala- ja keittiörakennusten ohella. Näitä varuskuntien keskusrakennuksia suunnitteli erityisesti arkkitehti *Osmo Lapon* toimisto, joka hänkin kuului yliarkkitehti Vilho Nokon opiskelutovereihin. Viihdytystilat olivat uudisrakentamisen tärkeysjärjestyksen kärjessä esim. tuhansien varusmiesten prikaateissa ja ajoivat kiireellisyydessään mm. esikuntatilojen ohi.[172]

”- ei ole suotavaa, että upseerit ja kanta-aliupseerit joutuvat vapaa-aikoinaan oleskelemaan samoissa tiloissa, mistä varmasti seuraisi, että eritasoisten ryhmien lähekkäin olo tavalla tai toisella häiritsisi toisen toimintaa ja viihtyvyyttä. […] – palkka- ja elintasosta johtuen ovat vaatimukset ruoan laatuun ja hintaan nähden erilaiset, joten yhteinen keittiön pito ei tässäkään mielessä vastanne tarkoitustaan.”

1. Divisioonan esikuntapäällikkö eversti Halttu ja huoltopäällikkö everstiluutnantti Heikki Jokiperä, Oulu 5.1.1961. T-21261/42, KA.

Rannikkoa voi taas puolustaa – Upinniemi

Neuvostoliittolaiset olivat lähtiessään jättäneet Obbnäsin sotasataman alueen pääosin koskemattomaksi, olihan punalaivaston tarpeen vaatiessa aina mahdollista ottaa se YYA-hengessä uudelleen käyttöön. Joitakin parakkialueita ja hirsirakennuksia purettiin ja siirrettiin Suomenlahden yli, mm. neljä hirsistä asuintaloa Loksan suureen sukellusvenetukikohtaan Tallinnan itäpuolelle.

Puolustusvoimien oli luontevaa sijoittaa Obbnäsin varuskunnan alueelle sellaisia rannikolla toimivia joukkoja, laivastoa, rannikkotykistöä ja rannikkojalkaväkeä, joita siellä oli neuvostokaudellakin ollut. Useimmat Obbnäsiin siirrettävistä joukoista olivat aiemmin joutuneet toimimaan hyvin puutteellisissa oloissa. Puolustusvoimille tulevasta alueesta tehtiin pakkolunastuspäätös elokuussa 1956.

Niinisalon varuskuntakerhon upseeripuolen oleskeluhalli avotakkoineen vuonna 1967. Lattianpäällysteenä oli aikakaudelle tyypillinen marmoroitu vinyylilaatoitus. SA-kuva

Obbnäsiin, eli vuodesta 1963 lähtien **Upinniemeen**, päätettiin nopealla aikataululla siirtää Katajanokalla hankalissa oloissa ollut *Helsingin Laivastoasema*. Keveämmille aluksille, jollaisia kaikki Suomen laivaston näköpiirissä olleet alukset olivat, Upinniemi tarjosi hyvän operaatiotukikohdan etenkin suopeiden jääolosuhteidensa takia. Turun Laivastoasema jäi kuitenkin edelleen laivaston päätukikohdaksi ja teknillisen huollon keskukseksi.

Merivoimat siirtyi huhtikuussa 1957 uuteen kokoonpanoon eli nk. meripiiriorganisaatioon. Laivaston alukset olivat muodostaneet vuodesta 1952 lähtien kaksi lippuetta, jotka nyt alistettiin *Turun* ja *Helsingin Lippueina* vastaavien laivastoasemien komentajille.

Puolustuslaitoksen uudelleen aloitettujen perushankintojen myötä laivastokin alkoi saada uusia aluksia. Vuosikymmenen loppupuoliskolla tilattiin nk. H- eli hätäohjelman ensimmäisenä eränä uusi miinalaiva Keihässalmi, kaksi teräsrakenteista R-luokan raivaajaa Rihtniemi ja Rymättylä, kaksi englannissa valmistettua Dark- eli suomalaisittain Vasama-luokan moottoritykkivenettä sekä erilaisia kuljetusaluksia.

Kaikkia laivastoaseman toimintoja ei voitu siirtää Obbnäsiin kovin nopeasti. Sotasataman laiturit, verstas- ja varastorakennukset olivat suhteellisen hyväkuntoisia ja voitiin ottaa käyttöön vähäisin muutos- ja korjaustöin. Kunnollisista varastotiloista oli kuitenkin huutava puute. Pääosa laivastoaseman ampumatarvike-, torpedo- ja miinavarastoista jäi vielä Vallisaareen, Kuninkaansaareen ja Melkkiin.

Pansion asuinkerrostalon 1. ja 2. kerrosten pohjapiirros tammikuulta 1964, Arkkitehtuuritoimisto Marianna ja Mikko Heliövaara. PK

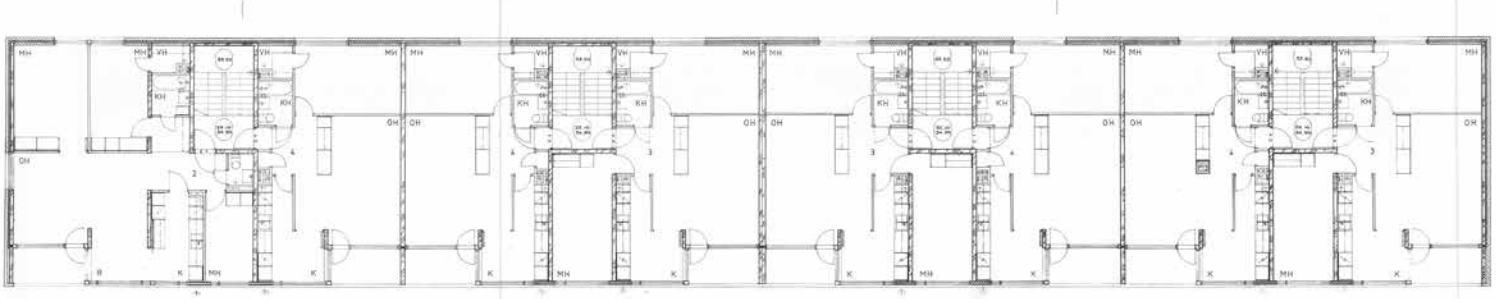

Obbnäsin varuskunta-alueen rakennusten korjaustyöt aloitettiin vuoden 1957 alussa. Ensimmäisen vaiheen työt keskittyivät alueen vesi- ja viemärisekä sähkötöihin ja olemassa olevien rakennusten peruskorjaus- ja muutostöihin. Näitä olivat osa vanhoista kasarmeista, ruokaloista, varastoista sekä asuinrakennuksista, lämpökeskus ja sotasataman korjaamo.

Parempikuntoisiltakin näyttäneissä neuvostorakennuksissa huomattiin vakavia rakenteellisia ongelmia ja puutteita mm. lämmitys- ja sähköasennusten suhteen. Ensimmäisen vaiheen ainoat uudisrakennukset olivat kolme vuosina 1959–60 valmistunutta Heidi Vähäkallio-Hirvelän suunnittelemaa tyyppiasuinkerrostaloa.

Helsingin Laivastoasema ja Lippue siirrettiin Obbnäsiin kesällä 1959. Vaikka olot Porkkalan varuskunnassa olivat monin tavoin keskeneräiset ja väliaikaiset, olivat ne huomattavasti paremmat kuin Katajanokalla – jo pelkästään kauniin ympäristön takia, kuten laivastoaseman komentaja kehui. Kaikille varusmiehille pystyttiin nyt antamaan omaan koulutushaaramerkkiin oikeuttava koulutus yhdessä paikassa.

Toinen väljempiin oloihin ja parempiin harjoitusmaastoihin siirtoa odottanut joukko oli osin Suomenlinnaan ja osin Espoon Miessaaren sijoitettu *Suomenlinnan Rannikkotykistörykmentin* (ent. RT 1) alainen Rannikkopataljoona. Se haluttiin muuttaa itsenäiseksi joukko-osastoksi ja siirtää Obbnäsiin. Rannikkopataljoonalle ajateltujen hirsikasarmien kunnostaminen ei käynyt päinsä huonon kunnon takia. Siksi sen ja *Suojelukoulun* käyttöön rakennettiin Obbnäsiin vuosina 1959–61 kolme Pekka Rajalan suunnittelemaa kasarmirakennusta. Näiden joukkojen ruoka- ja muu huolto voitiin yhdistää laivastoaseman kanssa.

Arkkitehti Rajala suunnitteli Obbnäsiin myös Suojelukoulun laboratoriorakennuksen, joka sijoitettiin omaan rauhaansa Sandvik-lahden rantaan. Syrjäinen sijainti oli tärkeää atomi-, biologisilta ja kemiallisilta aseilta suojautumiseen ja niiden tutkimukseen keskittyvälle yksikölle.

Rannikkopataljoona siirrettiin Obbnäsiin kesällä 1960, ja se itsenäistyi *Rannikkojääkäripataljoonaksi*. Samalla siirtyi myös Suomenlinnan Rannikkotykistörykmentin uuden II patteriston esikunta. Patteriston alueena olivat **Mäkiluoto** ja muut Porkkalanniemeä ympäröivät linnakkeet. Koulutuslinnakkeena toimineen Mäkiluodon järeä 305 mm:n tornipatteri oli tuhottu, mutta kasarmi ja kantahenkilökunnan asunnot olivat säilyneet. Rykmentin I Patteriston alueelle Isosaareen ja Kuivasaareen palautettiin 1960-luvun alussa 305 mm:n tykit.

Obbnäsin neljälle joukko-osastolle tarkoitetun, vuonna 1960 valmistuneen esikuntarakennuksen suunnitteli rakennusosaston arkkitehti Pertti Autio. Kaksoiskäytäväpohjakaavassa toimistohuoneet ympäröivät keskellä sijaitsevaa porrashuonetta sekä arkisto- ja holvitiloja. Teräsbetoninen pilari- ja laattarakenne antoi tilanjaolle joustavuutta ja salli julkisivujen ikkunanauhojen jatkumisen katkeamattomina koko rakennuksen ympäri.

Kasarmialueelle rakennettiin vuonna 1962 arkkitehti Osmo Lapon suunnittelema kaksiosainen rakennuskokonaisuus, johon keskitettiin varusmiesten liikunta- ja vapaa-ajanvietto. Keskeisen atriumpihan ympärille kiertyivät sotilaskoti, elokuva-auditorio sekä urheilu- ja uimahalli. Hallin yhteydessä oli sukelluskoulutuksessa käytetty syvä harjoitteluallas. Porkkalan varuskunnan kiihkein rakennusvaihe alkoi olla ohi vuoteen 1963 mennessä, kun kaikki sinne aiotut joukko-osastot oli siirretty.

Helsingin ja Turun Lippueet yhdistettiin keväällä 1961 kaikki sota-alukset huomaansa ottaneeksi *Laivastolippueeksi*. Sen esikunta ja pääosat olivat **Pansiossa**. Obbnäsissä olivat Moottoritykkivenelaivue ja purjekoululaiva Suomen Joutsenen vuonna 1962 korvannut *Matti Kurki*, vuonna 1945 valmistunut Britannian kuninkaallisen laivaston ilmatorjuntafregatti. Matti Kurki toimi 1960-luvun itsenäisenä merivoimien joukkoyksikkönä.

Laivastolippue sai keväällä 1964 käyttöönsä kaksi Neuvostoliitosta käytettynä ostettua fregattia, suomalaisittain saattajaa. Tallinnasta noudetut saattajat

Upinniemen vuonna 1961 valmistunut esikuntarakennus, jonka suunnitteli rakennusosaston arkkitehti Pertti Autio. Havas/AM

Uusimaa ja Hämeenmaa olivat laivaston ajanmukaisimmat taistelualukset. Ne auttoivat osaltaan myös Pansion talvista majoitusahtautta. Alokkaita ei enää talvella 1965 tarvinnut sijoittaa monen kymmenen kilometrin päähän Turun kasarmeille.

Vuonna 1966 Upinniemeen (nimi v:sta 1963) sijoitettiin ensimmäistä kertaa pysyvästi Suomenlinnan Rannikkotykistörykmentin varusmiehiä. Rykmentti sai käyttöönsä alun perin Suojelukoululle tarkoitetun uuden, aiempia kookkaamman kasarmin, joka nimettiin Koulutuspatteriksi. I ja II Patteriston alokkaat olivat siihen asti saaneet koulutuksensa Isosaaren ja Mäkiluodon hyvin ahtaiksi käyneissä kasarmeissa. Varsinkin jälkimmäinen linnakesaari oli tarjonnut koulutukselle erittäin karut ja rajatut puitteet.[173]

Etelä-Suomen varuskunnat kiertoon

Eteläisen Suomen ahtaiksi käyneiden varuskuntien ja hajallaan olleiden joukkoyksikköjen tilannetta helpotettiin 1950-luvun lopulla Upinniemen lisäksi myös toisella siirto-operaatiolla, johon liittyi vanhojen kasarmialueiden laajaa uudisrakentamista. Santahaminassa vallinnutta tilannetta helpotettiin siirtämällä ilmatorjuntajoukkoja Hyrylään, josta taas siirtyi tykistöä Niinisaloon. Hämeenlinnan kasarmialueille vapautettiin tilaa siirtämällä ilmavoimien joukkoja Luonetjärvelle, jonne oli rakennettava käytännössä kokonainen uusi kasarmialue.

Joukkojen siirrot aloitettiin kesällä 1957, kun **Niinisaloon** muutti Hyrylän Olympiakasarmista *Porin Prikaatin Patteristo* (ent. Psto/3.Pr) ja Hämeenlinnan Poltinaholta *Hevoshuoltokoulu*. Patteristo majoittui 1930-luvun harjoituskasarmiin yhdessä *Satakunnan Tykistörykmentin* (ent. KTR 2) kanssa. Niinisalon oli tarkoitus olla patteristolle ainoastaan väliaikainen sijoituspaikka. Sen oli määrä aikanaan muuttaa Turussa heikoissa olosuhteissa majailleen *Porin Prikaatin* (ent. 3.Pr) uuteen varuskuntaan, kunhan sen sijoituspaikasta olisi päästy selvyyteen.

Niinisalon tykistöjoukkojen käytössä ollut vanha harjoituskasarmi oli monin tavoin puutteellinen, mutta Hevoshuoltokoulu joutui asumaan kaikkein alkeellisimmissa oloissa jatkosodan aikaisella parakkialueella. Rakennusosaston arkkitehti Pertti Autio laati Hevoshuoltokoulun uuden kasarmin sekä sen toimintaan liittyneen kengityspajan suunnitelmat syksyllä 1957. Kasarmi valmistui keväällä 1959 ja kengityspaja samana kesänä. Kaksikerroksinen, pulpettikattoinen kasarmi edusti hillittyä 1950-luvun arkkitehtuuria. Ensimmäisen kerroksen tuvat muodostivat eteläpuolella olleen ratsastuskentän suuntaan oman matalamman siipiosansa. Leveät keskikäytävät saivat valoa molemmissa päädyissä olleista ikkunoista.

Niinisaloon vuonna 1966 valmistunut Satakunnan Tykistörykmentin aliupseerikoulun ja Mittauspatteriston kasarmi. Kuva on vuodelta 1972. SA-kuva

Tykistörykmentin kahdelle patteristolle, Porin Prikaatin patteristolle ja *Mittauspatteristolle* rakennettiin yhteinen esikunta vuosina 1961–63. Sen sai suunnitellakseen Pekka Rajalan toimisto, jolle annettiin lähes kaikki muutkin Niinisalon 1960-luvun uudisrakennustehtävät. Esikunta oli olemukseltaan tyypillinen aikakautensa valtion virastotalo. Kolmikerroksisessa rakennuksessa oli pulpettikatto ja nauhaikkunoin varustetut julkisivut. Toimistotilat ryhmittyivät keskuskäytävien varrelle. Pohjakerroksessa oli päävartio ja ylemmissä kerroksissa esikuntatiloja.

Esikunnan viereen valmistui vuonna 1964 kaksikerroksinen tykki- ja voimisteluhalli. Pohjakerroksen tykki- ja varastotilat ulottuivat koko rakennusrungon läpi. Yläkerrassa oli kaksi suurin yläikkunoin varustettua liikuntasalia.

Vanhan harjoituskasarmin pohjoispuolelle valmistui vuonna 1966 pitkä kasarmi rykmentin aliupseerikoululle ja Mittauspatteristolle. Vuosikymmenen loppupuoliskon kasarmeille tyypilliseen tapaan siinä oli koko julkisivun pituiset ikkunanauhat ja tasakatto. Kaksi vaaleaksi rapattua yläkerrosta vaikuttivat leijuvan tummaksi maalatun ja hieman sisäänvedetyn pohjakerroksen päällä. Kasarmissa oli paljon luokkahuonetilaa teknispainotteiseen koulutukseen.

Niinisalon 1960-luvulle tyypillisiä varuskuntarakennuksia olivat lisäksi Pentti Aholan toimiston suunnittelema varuskuntakerho vuodelta 1964

Arkkitehtitoimisto Pekka Rajalan suunnittelema Niinisalon Hevoshuoltokoulun eläinklinikka, joka valmistui vuonna 1967. SA-kuva

Arkkitehti Jorma Pankakosken suunnittelema Hyrylän sotilaskoti, joka valmistui vuonna 1960. Havas/AM

ja Pekka Rajalan toimiston eläinklinikka vuodelta 1967. Varuskuntakerho muistutti monin tavoin Aholan samana vuonna ja samantapaiselle tontille suunnittelemaa, mutta pienempää Upinniemen kerhoa. Poikittaiset seinämuurit jäsensivät sisätiloja sekä julkisivuja ja laajat vaakasuuntaiset ikkunanauhat avasivat näkymiä ympäröivään luontoon. Upseeri- ja aliupseerikerhojen oleskelutilat olivat yläkerrassa ja niiden välissä oli yhteinen keittiö ja juhlasali. Pohjakerroksessa oli ”askarteluhuoneiden” lisäksi vierashuoneita ja henkilökunnan asuntoja.

Eläinklinikka edusti arkkitehtuuriltaan Niinisalon kenties tyylipuhtainta 1960-lukua. Yksikerroksisen ja tasakattoisen klinikan julkisivut olivat kahitiiltä ja betonia. Korkea betonisokkeli ja suuret ikkunapinnat korostivat julkisivujen matalaa vaakasuuntaisuutta. Vastaavan tyyppisiä, mutta ihmisille tarkoitettuja poliklinikoita valmistui muihinkin varuskuntiin.

Lähes välittömästi Porin Prikaatin Patteriston muutettua pois **Hyrylästä**, siirtyivät sen tilalle *Helsingin Ilmatorjuntarykmentin* esikunta ja II Patteristo Santahaminasta (ent. ItR). Rykmentin Hennalassa olleen I Patteriston ja Vesivehmaan viestipatterin oli vielä odotettava uuden kasarmin ja kantahenkilökunnan asuntojen valmistumista. Arkkitehti Jorma Pankakosken suunnittelema tiilikasarmi valmistui vuonna 1959. Siinä oli tilaa 240 miehelle kymmenen hengen tupiin jaettuna. Toinen samantyyppinen kasarmi valmistui Santahaminasta vuonna 1963 siirretylle *Ilmatorjuntakoululle*. Hyrylään jäänyt *Tykistökoulu* siirtyi vastaavasti Santahaminaan vuosina 1958–60.

Hyrylän uudet kasarmit sijoittuivat Olympiakasarmin kentän itälaidalle mäntyjen siimekseen, kun taas viisi Heidi Vähäkallio-Hirvelän tyyppikerrostaloa rakennettiin jonoon sen luoteispuolelle 1957–59, nykyisen Tykkitien varteen. Vuonna 1960 valmistui kasarmien luokse vielä Jorma Pankakosken suunnittelema sotilaskoti. Puhdaslinjaista 1960-luvun arkkitehtuuria niin sisältä kuin ulkoa edustanut sotilaskoti oli muurattu punatiilestä kasarmien tapaan. 200 hengen kahvilahalli katettiin hoikin, teräsvetotangoin jäykistetyin puuristikkokannattajin. Uuden kasarmialueen valmistuttua purettiin suurin osa Hyrylän vanhoista, jo huonokuntoisista puukasarmeista.

Ilmatorjuntarykmentin muuton ja Helsingin Laivastoaseman siirtosuunnitelmien kariutumisen jälkeen **Santahaminasta** tuli leimallisesti *Uudenmaan Jääkäripataljoonan* (ent. JP 2) kasarmialue. Pataljoonan olot paranivat huomattavasti vuonna 1957 valmistuneen huoltorakennuksen myötä. Ruokalan ja voimistelusalin sisältänyt rakennus vastasi Heidi Vähäkallio-Hirvelän Hyrylään ja Hiukkavaaraan 1955 suunnittelemia huoltorakennuksia.

Luonetjärven länsirannan kasarmialuetta vuonna 1968. Ilmavoimien Viestipataljoonalle tarkoitetut kasarmit suunnitteli arkkitehti Pekka Rajalan toimisto. Niistä kaksi valmistui vuonna 1962 ja kolmas 1966. IVKK

Santahaminan 1900-luvun vaihteen puukasarmit purettiin ja niiden tilalle rakennettiin Pekka Rajalan toimiston suunnittelemat kaksikerroksiset kasarmit vuosina 1962 ja 1966. Harjakattoiset ja puhtaaksimuuratut punatiilikasarmit sopeutettiin 1910-luvun kasarminaapureihinsa. Kolmas samantyyppinen kasarmi valmistui vuonna 1972 niiden eteläpuolelle paikalle, jossa aiemmin oli sijainnut venäläinen sotilaskirkko.

Santahaminan asuinalueelle, kolmen 1950-luvulla rakennetun tyyppikerrostalon ja Kadettikoulun väliin rakennettiin 1960-luvun kuluessa viisi modernistista, kolmikerroksista asuinkerrostaloa. Neljä ensimmäistä olivat Pekka Rajalan suunnittelemia kymmenen asunnon taloja. Viimeisin 40 asuntoa käsittänyt pitkä kerrostalo vastasi Upinniemeen rakennettuja, ja oli niiden tapaan Lammin-Soilien toimiston tuotantoa.[174]

Luonetjärven ja Parolan laajennukset

Hämeenlinnan Suomenkasarmilla ja Parolassa olleen *Ilmavoimien Viestipataljoonan* uudeksi sijoituspaikaksi oli jo 1950-luvun alussa kaavailtu **Luonetjärveä**. *Hämeen Lennoston* (ent. 1.Lsto) käytössä ollut kenttä oli saatu asfaltoitua 1950-luvun puolivälissä. Vuodesta 1957 lähtien sinne siirrettiin Porissa olleet *Satakunnan Lennoston* (ent. 2.Lsto) Vampire-hävittäjät ja uudet brittiläiset *Folland Gnat* -hävittäjät. Luonetjärven majoitus- ja muut tilat eivät kuitenkaan riittäneet viestipataljoonalle, eikä rahatilanne vaikuttanut antavan uudisrakentamiseen mahdollisuuksia vielä vuoden 1958 alussakaan.

Panssariprikaatilla oli kuitenkin suuri tarve päästä hyödyntämään viestipataljoonan tiloja. Ristiriitatilanne syntyi etenkin Parolan lentokentästä, joka oli rajattu pois panssarivaunujen harjoituskäytöstä. Ilmavoimien komentaja kenraaliluutnantti *Reino Artola* (toimessa 1952–58) piti Parolan kenttää niin tärkeänä Lounais-Suomen ilmapuolustuksen kannalta, että se olisi pitänyt pidentää kahden kilometrin pituiseksi ja asfaltoida suihkukonekäyttöön. Sijoituskysymys sai ratkaisun syksyllä 1958, kun Jyväskylän maalaiskunta lahjoitti varuskuntakäyttöön Luonetjärven länsirannalta omistamansa Tikkakosken alueen. Rakennustyöt aloitettiin syksyllä 1959, kun käyttöön saatiin työttömyysmäärärahoja.

Rakennusosaston arkkitehti Pertti Autio laati uuden kasarmialueen pitkänomaisen, Luonetjärven rantaa myötäilevän asemakaavan. Vuoteen 1962 mennessä alueen pohjoisosaan rakennettiin kaksi Pekka Rajalan suunnittele-

maa kasarmia. Ne muistuttivat samoihin aikoihin Santahaminaan rakennettua kasarmia sillä erotuksella, että julkisivut olivat punatiilen sijaan rapattuja.

Muut ensimmäisessä vaiheessa vuosina 1962–63 valmistuneet rakennukset olivat Osmo Lapon toimiston suunnittelema huoltorakennus, jossa oli ruokalan lisäksi voimistelusali, sotilaskoti, sauna ja varusvarasto, alueen keskelle sijoittuneet Pentti Pajarisen suunnittelemat lämpökeskus ja esikunta sekä rakennusosaston arkkitehdin Timo Suomalaisen suunnittelema varuskuntasairaala (purettu). Uuden kasarmialueen eteläosaan rakennettiin kolme kerros- ja kolme rivitaloa, jotka suunnitteli Lammin-Soila & Ericssonin toimisto. Vuonna 1965 valmistui vielä kolmas kasarmi muiden jatkoksi. Sen sai käyttöönsä maavoimien organisaatioon kuulunut *Keskussääasema*, joka muutti Luonetjärvelle Helsingin **Vallisaaressa** olleesta 1850-luvun kasarmistaan.

Panssariprikaatille vapautui **Parolaan** kauan kaivattuja majoitustiloja ja harjoitusmaastoja. Jo ennen Ilmavoimien Viestipataljoonan lähtöä prikaatille oli rakennettu kolmas kasarmi. Pekka Rajalan suunnittelemaan vuonna 1958 valmistuneeseen 110 metriä pitkään, kolmikerroksiseen kasarmi- ja koulurakennukseen muutti *Panssarikoulu*.

Kasarmialueen keskusmäen huipulle rakennettiin vuosina 1960–62 vesitorni ja huoltorakennus ruokaloineen ym. tiloineen. Alarinteeseen valmistui lämpökeskus. Parolan parakkimajoituksesta voitiin luopua kokonaan 1960-luvun puoleenväliin mennessä.

Panssaripataljoonaa ajanmukaistettiin myös kalustonsa puolesta, mikä merkitsi lisääntynyttä tarvetta uusille vaunuhalleille ja -huoltoloille. Perushankintojen käynnistyttyä ostettiin englantilaisia toisen maailmansodan aikaisia *Charioteer* ja *Comet* -panssarivaunuja. Ajanmukaisempia T-54 -vaunuja hankittiin vuonna 1959 Neuvostoliitosta ja vuosikymmenen vaihteen molemmin puolin saapui samalta ilmansuunnalta myös ilmatorjunta-, rynnäkkö- ja tiedusteluvaunuja.

Panssarintorjuntapataljoona sai käyttöönsä Ilmavoimien Viestipataljoonalta vapautuneita **Suomenkasarmin** tiloja. Myös panssarintorjunta-aseistus kehittyi, ja kotimaisten sinkojen ohelle saatiin vuonna 1964 englantilaisia panssarintorjuntaohjuksia – Pariisin rauhansopimuksessa määrättyyn ohjuskieltoon saatiin nimittäin helpotusta puolustuskäyttöön tarkoitettujen ohjusten osalta. Panssarintorjuntapataljoona siirrettiin vuonna 1967 Parolaan, kun sinne valmistui kaksi lisäkasarmia.

Panssariprikaatiin kuulunut *Hämeen Jääkäripataljoona* (ent. JP 4) sai lisätilaa **Linnankasarmilta**, kun *4. Erillinen Viestikomppania* siirtyi Hevoshuoltokoulun tilalle **Poltinaholle**. Myös *Hämeen Ratsujääkäripataljoonan* (ent. JP 7) **Hennalan** kasarmialue oli väljentynyt Helsingin Ilmatorjuntarykmentin II Patteriston poismuuton jälkeen. Hennalaan jäi kuitenkin vuoteen 1968 asti 3. Divisioonaan kuulunut *Salpausselän Ilmatorjuntapatteristo* (ent. 3.ErItPsto). Panssariprikaatiin kuului Kangasalan **Vatialassa** ollut *Tampereen Ilmatorjuntapatteristo* (ent. 4.ErItPsto). Sen sijoituspaikkaa pohdittiin 1950- ja 1960-lukujen aikana useaan otteeseen, mutta patteristo jäi toistaiseksi hankaliin olosuhteisiinsa.[175]

AVARAMMILLE ALOILLE 1960–1970

Prikaatit ja pataljoonat tarvitsevat tilaa

Maavoimiin kuului kuusi jalkaväkiprikaatia ja viisi erillistä jääkäripataljoonaa. Niistä osan olosuhteita oli saatu kohennettua 1950-luvun lopulla aloitettujen uusien kasarmialueiden rakentamisen myötä tai vanhojen kasarmialueiden täydennystöillä, jotka jatkuivat seuraavan vuosikymmenen puolelle. *Pohjan Prikaati* (ent. 1. Pr) oli kotiutumassa **Hiukkavaaraan**. *Uudenmaan Prikaatin* (ent. 4. Pr) ja Uudenmaan Jääkäripataljoonan oloja **Dragsvikissä** ja **Santahaminassa** saatiin parannettua huomattavasti, Rannikkojääkäriprikaatin sijoituskysymys sai ratkaisun Upinniemestä. Mikkelin **Karkialammelle** oli nousemassa *Savon Prikaatin* (ent. 6. Pr) uusi kasarmialue ja myös *Kymen* ja

Karjalan Jääkäripataljoonille (ent. JP 3 ja JP 6) oli valmistunut uusia varuskuntarakennuksia **Haminaan** ja **Kontiorantaan**. Muutamat sijoituskysymykset olivat kuitenkin edelleen ratkaisematta.

Pohjois-Savon Prikaati Kuopiossa (ent. 2. Pr), Porin Prikaati Turussa (ent. 3. Pr) ja *Karjalan Prikaati* Kouvolassa (ent. 5. Pr) olivat jääneet asutuksen leviämisen myötä ”mottiin” ahtaiksi käyneisiin kaupunkivaruskuntiinsa. Niissä ei ollut tarpeeksi majoitus- ja muita tiloja harjoitusalueista puhumattakaan. Tästä kärsivät sekä koulutusnäkökohdat että varusmiesten hyvinvointi. Parhaaksi vaihtoehdoksi nähtiin maaseudulla, tai ns. ”korvessa” olevien uusien varuskunta-alueiden hankkiminen mieluiten harjoitus- ja ampuma-alueiden välittömästä läheisyydestä. Jalkaväki tarvitsi nimittäin tykistön ja panssarijoukkojen tapaan entistä laajempia harjoitusalueita, sillä niiden käytössä olevan kranaatinheitin- ja panssarintorjunta-aseistuksen kantomatkat olivat kasvaneet sotien jälkeisellä ajalla huomattavasti.

Samat ongelmat koskivat myös Vaasaan sijoitettua *Pohjanmaan Jääkäripataljoonaa* (ent. JP 1), joka oli kaiken lisäksi sijoitettu puolustusvalmiuden kannalta toissijaiselle paikkakunnalle. Joukko-osasto oli tarpeen siirtää Lappiin, jossa ei ennestään ollut lainkaan varuskuntia. Napapiirin pohjoispuolinen alue sai uutta merkitystä Neuvostoliiton ja länsimaiden välisen kylmän sodan seurauksena. Alueen strategisesti tärkein tukikohta oli Neuvostoliiton Pohjoisen laivaston käytössä ollut Murmansk, varsinkin 1950-luvun loppupuoliskolla käyttöön otettujen ydinohjuksin varustettujen ja ydinkäyttöisten sukellusveneiden kehityksen myötä. Pohjois-Suomen yli kulki myös mannertenvälisten pommikoneiden nopein reitti, mikä merkitsi tarvetta siirtää myös Suomen ilmapuolustusta pohjoisemmas.[176]

Pohjois-Suomi ja Sodankylä

Pohjanmaan Jääkäripataljoonan uudeksi sijoituspaikaksi valikoitui syksyllä 1958 **Sodankylä**. Kunta maksoi osan varuskunta-alueen pakkolunastuksesta. Alue sijaitsi Sodankylän keskustaajaman luoteispuolella Kitisenjoen ja Jeesiönjoen välissä. Lähes 3000 hehtaarin maastoharjoitusalue levittäytyi kasarmialueelta pohjoiseen ja länteen. Positiivisen työllisyysvaikutuksen ja kunnan asukasmäärän säilyttämisen lisäksi Sodankylä sai varuskunnan myötä käyttöönsä ensimmäisen sairaalansa.

Sodankylän kasarmialueen rakennustyöt alkoivat työllisyystöinä vuodenvaihteessa 1959. Pataljoonan ensi osat oli tarkoitus muuttaa Vaasasta Lappiin kesällä 1963, mutta työllisyystöiden vaatiman talviaikataulun takia siirto alkoi vasta syksyllä 1964. Tähän mennessä valmistui kaksi Pentti Viljasen suunnittelemaa komppaniankasarmia. Ne tulivat tilanpuutteen takia aluksi kolmen

Vas.: Arkkitehti Pentti Viljasen suunnittelema Lapin Jääkäripataljoonan kasarmi Sodankylän varuskunnassa maaliskuussa 1967. SA-kuva

yksikön käyttöön. Arkkitehtuuri poikkesi muista tämän ajan kasarmeista. Yksikerroksiset kasarmit oli katettu pulpettikatoin niin, että keskuskäytävä sai valoa suurista kattoikkunoista. Ulkoa rakennukset vuorattiin tummalla puuverhouksella.

Muillakin varuskuntarakennuksilla, niin Lapin läänin ensimmäisellä urheilu- ja uimahallilla, eli kuntotalolla, kuin varuskuntakorjaamollakin oli kasarmien tyyppinen, Lapin erityisolosuhteisiin ja talven niukkaan valoon räätälöity olemus. Arkkitehtonisena kohokohtana oli Osmo Lapon suunnittelema kaarevaseinäinen sotilaskoti. Tyyppivesitornin tähystyskerros tarjosi näkymät ympäröivään tunturimaisemaan. Asuinalue oli kasarmien ja Sodankylän välisen tien varrella ja käsitti kaksikerroksisten asuintalojen lisäksi suuren määrän rivitaloja.

”Sodankylän varuskunta saa kaiken uutta, asianmukaista ja nykyoloja vastaavaa. Missä on koti, siellä ihminen viihtyy – miksipä ei myös Sodankylässäkin.

Yliarkkitehti Vilho Noko, Puolustuslaitos rakentaa – uudet varuskunnat, Kylkirauta, 2/1960.

Sodankylän kolmas ja neljäs yksikkökasarmi valmistuivat kesällä 1965 ja keväällä 1966. Vuonna 1966 joukkoyksikkö nimettiin uudelleen *Lapin Jääkäripataljoonaksi*. Varuskuntasairaala valmistui vuonna 1968 aivan varuskunta-alueen rajalle.

Alkuperäissuunnitelmaan kuulunut viides kasarmi rakennettiin 1970-luvun vaihteessa. Tämä pitkä, tasakattoinen betonikasarmi poikkesi täysin alkuvaiheen veistoksellisista varuskuntarakennuksista ja yhden majoituskerroksensa osalta myös muista aikakauden kasarmeista. Kasarmialue täydentyi kymmenisen vuotta myöhemmin vielä kahdella lisäkasarmilla ja useilla huolto- ja asuinrakennuksilla, kun Sodankylään muodostettiin nykyinen prikaati.

Jääkäripataljoonan muuton jälkeen **Vaasan** kasarmialueen sai käyttöönsä Suomenlinnan tilapäisoloissa pitkään ollut moottoroitu rannikkotykistöpatteristo, joka nimettiin jo vuonna 1957 *Vaasan Rannikkopatteristoksi* (ent. 1.ErRtPsto). *Pohjanmaan Ilmatorjuntapatteriston* (ent. 1.ErItPsto) käytössä ollutta Kokkolan **Pikiruukin** kasarmialuetta uudistettiin merkittävästi 1950-luvun lopulla. Se muuttui vanhasta varikosta oikeaksi varuskunnaksi, kun kaksikerroksinen tiilikasarmi ja huoltorakennus, jossa oli ruokala ja voimistelusali, valmistuivat vuonna 1958. Ilmatorjuntapatteristo oli kuitenkin jääkäripataljoonan tapaan väärässä paikassa. Ilmapuolustuksen tarkastajan kenraalimajuri Adolf Ehrnroothin mukaan sillä olisi ollut enemmän merkitystä Oulussa mm. Oulujokilaakson voimalaitoksen suojauksessa.

Kokkolan Pikiruukin kasarmialueelle vuonna 1958 valmistunut Pohjanmaan Ilmatorjuntapatteriston huoltorakennus. Kuva on vuodelta 1968. SA-kuva

Oulun vanhalla kasarmialueella ollut patteristo muutettiin vuoden 1959 alussa *Pohjanmaan Tykistörykmentiksi*. Ouluun muuttivat Ylämyllyltä entinen

Kainuun Prikaatin Hoikankankaan kasarmeja maaliskuussa 1968. Kasarmit suunnitteli arkkitehti Pekka Rajalan toimisto. SA-kuva

Kenttätykistörykmentti 1:n esikunta ja aliupseerikoulu. Pohjoiseen siirrettiin myös Riihimäellä ollut *Karjalan Prikaatin Patteristo* (ent. Psto/5. Pr), josta tuli nyt KTR 1:n I Patteristo. **Ylämyllylle** jäi uudelleennimetty *Pohjois-Savon Prikaatin Patteristo*, kun taas läheisen **Kontiorannan** joukko-osaston nimeksi tuli vuonna 1957 *Karjalan Jääkäripataljoona* (ent. JP 5).[177]

Itä-Suomi ja Hoikankangas

Kuopion ahtaaksi käyneellä kasarmialueella olleelle *Pohjois-Savon Prikaatin* (ent. 2. Pr) uudelle varuskunnalle oli ottajia. Kajaani täytti kaikki puolustusvoimien prikaatien rauhanajan sijoitukseen vaikuttaneet tekijät. Aiemmin ilman varuskuntaa ollut Kainuu oli valmiusnäkökohtien kannalta otollinen alue. Kajaani tarjosi käyttöön laajat kasarmi- ja harjoitusalueet välittömästi kaupunkiasutuksen eteläpuolella sijaitsevalta **Hoikankankaalta**, mikä takasi mahdollisuuden tehokkaaseen koulutukseen. Tärkein seikka oli, että alueella oli runsaasti työttömyyttä ja siten työttömyysvarojen saanti oli varmaa.

Päätös Kajaanin Hoikankankaan varuskunnasta tehtiin keväällä 1959. Muutto Kuopiosta pohjoiseen ei ollut suurelle osalle prikaatin kantahenkilökunnasta mieluista mm. siksi, että Kajaanin työmarkkinat eivät tarjonneet paljonkaan työpaikkoja naisille – tämä oli työttömyysvarojen saannin kääntöpuoli.

Arkkitehti Pentti Viljanen laati Hoikankankaan kasarmialueen asemakaavan. Mäntykankaan korkeimmalle kohdalle sijoittui varuskunnan keskus, joka käsitti keskusaukion ympärillä ruokalan, urheilu- ja uimahallin sisältäneen ”kuntotalon” sekä sotilaskodin elokuvateattereineen. Hoikankankaan tehokkaasti suunnitellussa ruokalassa oli suuri noin 30 x 30 metrin sali, jonne johti pääjulkisivun puolelta neljä sisäänkäyntiä. Takasivulla olivat ruuan jakelu- ja valmistustilat ja osin maanpinnan alapuolella olevassa pohjakerroksessa laajat varasto- ja henkilökunnan sosiaalitilat.

Neljä kaksikerroksista kasarmia sijoittuivat keskuksen länsipuolelle väljään kaarimuodostelmaan. Kolme ensimmäistä Pekka Rajalan suunnittelemaa kolmikerroksista, lähes 600 hengen kasarmia rakennettiin 1961–63. Suurin, 200 metrinen yli 900 miehen kasarmi valmistui vuonna 1966 alueen pohjoislaidalle.

Kasarmeille, kuten Hoikankaan rakennuksille yleensä, oli tyypillistä punatiilen käyttö niin julkisivuissa kuin sisätiloissakin. Tämä oli erona rakennuskannaltaan vastaavaan, mutta betonipainotteiseen Porin Prikaatin Säkylän varuskuntaan. Osmo Lapon suunnittelema Hoikankankaan varuskunnan keskus toistui periaatteiltaan samanlaisena Säkylän lisäksi myös vuosikymmenen loppupuolella rakennetussa Karjalan Prikaatin varuskunnassa Vekaranjärvellä.

”Minun oma toimistonihan on [suunnitellut] etupäässä erilaisia julkisia rakennuksia ja aika paljon puolustuslaitokselle […] rakennuksia, joissa tyypillisenä ominaisuutena on ollut aina hyvin tiukka budjettiraami. Toisin sanoen […] taloudellinen toteuttamistapa on ollut lähtökohtana, joka tietysti on vaikuttanut materiaalin valintaan ja ratkaisuvalintaan aika paljon. Siinä suhteessa tämä, voisi sanoa ehkä Sirenillä ja Revellillä saatu […] oppi tarkoituksenmukaisesta ja yksinkertaisesta selväpiirteisestä ratkaisusta löysi kyllä otollisen maaperän nimenomaan puolustuslaitoksen suunnittelun piirissä.”

Osmo Lapon haastattelu 13.3.2001, Rakennustaiteen Seuran arkkitehtihaastattelut.

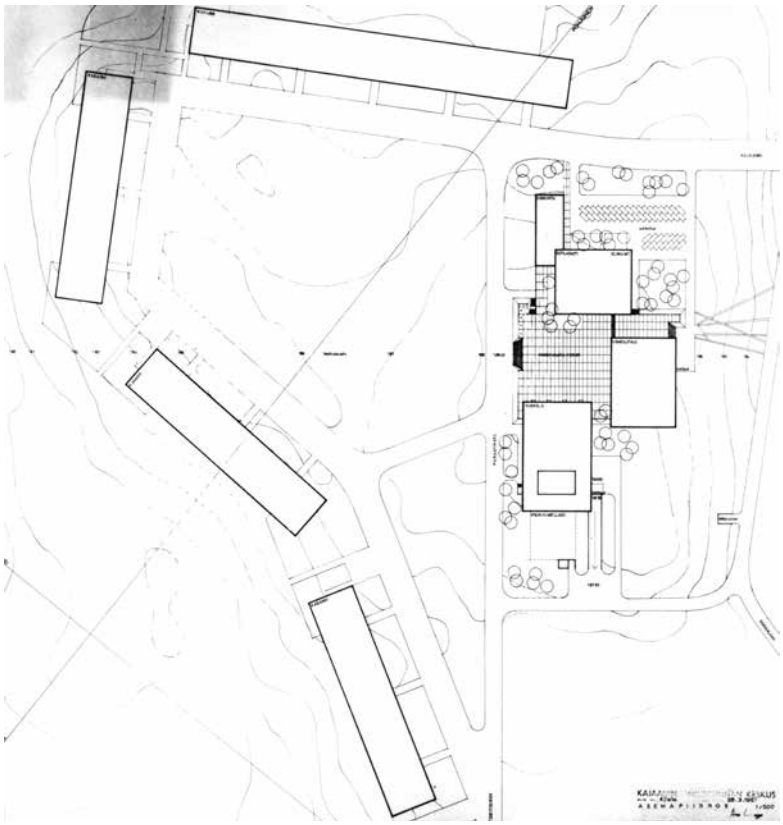

Kajaanin Hoikankankaan varuskunnan keskuksen asemakaava maaliskuulta 1961, jossa on esitetty neljä Pekka Rajalan suunnittelemaa pitkää kasarmia sekä Osmo Lapon toimiston suunnittelema keskusaukio, Arkkitehtuuritoimisto Osmo Lappo. AM

Erilleen keskuksen kaakkoispuolelle valmistui vuonna 1962 Timo ja Tuomo Suomalaisen suunnittelema sairaala. Huoltoalue varastoineen ja ajoneuvohuoltoloineen oli kasarmien eteläpuolella, lähimpänä varsinaisia harjoitusmaastoja. Pentti Pajarinen suunnitteli ensimmäiseen vaiheeseen kuuluneen lämpökeskuksen sekä varastorakennuksia.

Hoikankankaan asuinalue oli keskuksen länsipuolisella harjanteella Hoikanlammen äärellä, varuskunnan kaupunginpuoleisella sivulla. Sinne vuosina 1961–66 rakennetut kymmenen kolmikerroksista asuintaloa suunnitteli arkkitehti Pentti Aholan toimisto. Kaikille perheellisille kantahenkilökuntaan kuuluville voitiin osoittaa 50–70 m^2:n kokoinen asunto.

Hyvästä asuntotilanteesta huolimatta kantahenkilökuntaa oli edelleen vaikea saada Kajaaniin vuonna 1966, kun sinne siirrettiin Niinisalossa ollut entinen Porin Prikaatin Patteristo. Se liitettiin samaan aikaan uuden nimen

Hoikankankaan kasarmialueen keskus lounaan puolelta. Rista / AM

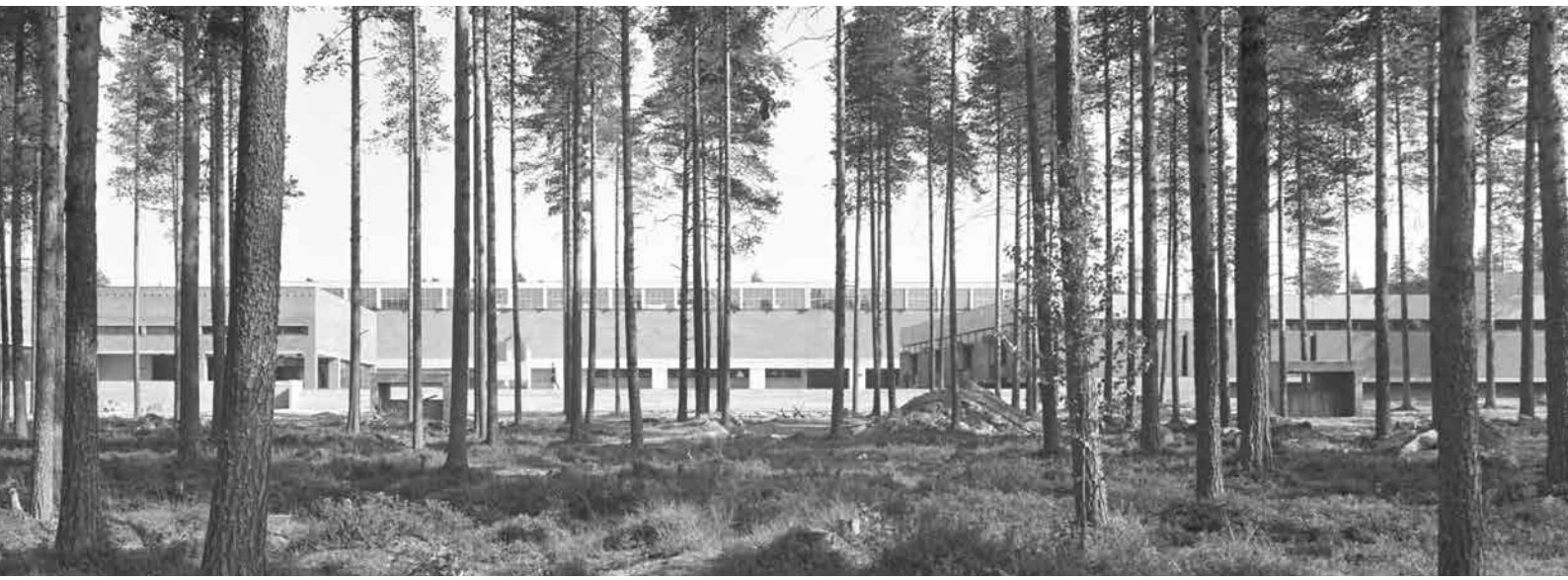

Karjalan Lennoston konekantaa, Fouga Magister ja MiG-15 Uti Rissalan kentällä vuonna 1963. Taustalla välirauhan aikana 1940–41 rakennettu puinen lentohalli. Suomen Ilmailumuseo

saaneeseen *Kainuun Prikaatiin*. Varuskuntakerho oli rakentamisen kiireysjärjestyksen häntäpäässä. Asuinalueen pohjoispäähän vuonna 1969 valmistunut, Pentti Aholan suunnittelema vapaamuotoinen kerhorakennus päätti Hoikankankaan varuskunnan vuosikymmenen kestäneen rakennuskauden.

Kuopion kasarmialueen pääasialliseksi käyttäjäksi jäi prikaatin lähdön jälkeen asevarikko sekä *Asekoulu*. Sen koulu- ja työpajarakennukseksi peruskorjattiin ensimmäisen maailmansodan aikana valmistunut pataljoonankasarmi. Asekoulu muutti kuitenkin vuonna 1970 Pikiruukkiin, josta Pohjanmaan Ilmatorjuntapatteristo oli siirretty Rovaniemen Someroharjun uuteen varuskuntaan. Kuopion kasarmialue muutettiin virasto- yms. käyttöön, jolloin useita sen vanhoista rakennuksista korvattiin uusilla.

Kuopion alueelle jäi silti merkittävää puolustusvoimien ja erityisesti ilmavoimien toimintaa. Vuonna 1957 tehtiin päätös siirtää *Karjalan Lennosto* (ent. 3. Lennosto) Utista Siilinjärven **Rissalaan**, jonka pidennetty kenttä sai asfalttipäällysteen Tie- ja vesirakennushallituksen toimesta. Vuosina 1958–61 Kuopion lentoaseman eteläpuolelle rakennettiin lennoston tarvitsemat kasarmi-, ruokala- ja sairaalarakennukset sekä huoltotiloja. Rissalan suunnittelusta vastasi arkkitehti Jorma Pankakoski. Kantahenkilökunnan asuntoja rakennettiin lentokentän luokse ainoastaan 12 perheelle, sillä suurin osa heistä muutti Utista Kuopion kasarmialueelle.

Marraskuussa 1962 Rissalaan lensi ”mitä suurimman salaperäisyyden vallitessa” Leningradista neljä neuvostolentäjien ohjaamaa MiG-15 Uti -koulukonetta. Ne olivat Karjalan Lennoston uutta kalustoa, joiden kotimaiset lentäjät olivat vielä koulutettavana itärajan takana. Lennostossa oltiin epätietoisia tulisiko samantyyppisiä hävittäjäkoneita enemmänkin. Asia sai lisävalaistusta seuraavana vuonna, kun samasta lähteestä saapui MiG-21 -suihkuhävittäjiä, jotka olivat ensimmäiset todella ajanmukaiset taistelukoneet Suomen ilmavoimissa sotien jälkeisellä ajalla.[178]

Lounais-Suomi ja Säkylä

Porin Prikaatin (ent. 3. Pr) uuden varuskunnan perustaminen ja rakentaminen tapahtui rinnakkain Kajaanin Hoikankankaan kanssa. Vaatimus Lounais-Suomen rannikon puolustusvalmiuden ylläpidosta rajoitti paikkakuntakandidaattien joukon Kokemäenjoen eteläpuolisille alueille. Niinisalon laajentaminen prikaatin käyttöön oli tosin pitkään esillä etenkin työllisyysnäkökohtien vuoksi ja kysymystä puitiin vuonna 1958 eduskuntatasolla. Puolustusvoimien oma suosikki oli kuitenkin **Säkylä**. Sen puolesta tehdyt esitykset oli tehtävä ”harkiten ja taitavasti”, jotta lopputulos olisi toivotun mukainen, kuten yleisesikunnan päällikkö kenraaliluutnantti Tauno Viljanen (toimessa 1956–61) asian ilmaisi puolustusvoimain tarkastajiston kokouksessa helmikuussa 1958.

Päätös Säkylään rakennettavasta varuskunnasta tehtiin syksyllä 1959. Varuskunta-alue oli Hoikankankaan ja Sodankylän tapaan lähellä kuntansa keskustaajamaa, tässä tapauksessa Säkylän kirkonkylää. Säkylä osallistui tarvittavien maa-alueiden lunastukseen. Varuskuntatyömaa perustettiin mar-

Säkylän kasarmialueen keskus kaakosta 1970-luvulla. SA-kuva

raskuussa 1959. Kasarmialue sijoittui kirkonkylän ja Pyhäjärven itäpuolella sijaitsevalle mäntykankaalle. Laajaa varuskunta- ja harjoitusaluetta rajoitti toiselta puolen luoteesta kaakkoon suuntautuva Säkylänharju. Alueen läpi oli ammoisista ajoista asti kulkenut Turkuun johtava nk. Huovintie, jonka mukaan varuskunnalle kehitettiin nimi Huovinrinne.

Säkylän kasarmialueen asemakaavan suunnitteli arkkitehti Pentti Viljanen. Maasto oli tasaisempaa kuin Hoikankankaalla ja asemakaava oli suoraviivaisempi. Kasarmialueen keskus ja kasarmit ryhmiteltiin Kirkonkylän suunnasta tulevan päätien varteen. Asuinalue oli tien eteläpuolella pienen patoamalla luodun Huovinlammen äärellä ja huoltoalue levittäytyi kasarmialueen pohjoislaidalle. Rakennukset suunnittelijoineen vastasivat Hoikankangasta sillä erotuksella, että Säkylässä oli sekä kerros- että rivitaloasuntoja, jotka suunnitteli Reino Lammin-Soilan toimisto. Kymmenkunta ensimmäistä rakennusta valmistuivat vuonna 1963, jolloin Porin Prikaatin ensimmäinen osasto, 500 miehen II Pataljoona pääsi muuttamaan Vähä-Heikkilästä.

Neljännen kasarmin valmistuttua vuonna 1966 pääsi Porin Prikaatin viimeinen Turussa ollut osa, I Pataljoona muuttamaan Säkylään. Prikaatiin kuului kaksi pataljoonaa, joissa oli yhteensä neljän jalkaväkikomppanian lisäksi panssarintorjunta- ja kranaatinheitinkomppaniat. Muut kasarmitilat tarvittiin prikaatin esikunta-, pioneeri- ja viestikomppanioille sekä aliupseerikoululle. Kenttätykistöä ei Säkylään siirretty, vaan Lounais-Suomen alueella siitä vastasi jatkossakin *Satakunnan Tykistörykmentti* (ent. KTR 2) **Niinisalossa**. Sen sijaan muutamia panssarivaunuja liitettiin prikaatin kalustoon 1970-luvun alussa – ensin ainoastaan havainnollistamistarkoituksissa.

Prikaatin jäljiltä tyhjentynyt Turun tarkkampujakasarmialue luovutettiin Turun Yliopiston käyttöön. **Vähä-Heikkilään** pääsi muuttamaan **Pääskyvuoren** varikolla sinnitellyt *Turun Ilmatorjuntapatteristo* (ent. 2. ErItPsto) sekä *2. Erillinen Autokomppania* Sirkkalasta, joka säilyi esikuntakäytössä. Myös Pääskyvuori jäi edelleen varuskuntakäyttöön, sillä sinne siirrettiin Riihimäeltä *2. Erillinen Viestikomppania*.

Vähä-Heikkilän ensimmäisen maailmansodan aikaisen kasarmin peruskorjaustyöt aloitettiin vuonna 1967. Patteriston ruokalalle, sen keittiölle ja

Säkylän rakennustöitä 1960-luvun alkupuolella lännestä päin kuvattuna. Taustalla valmistumassa neljä Pekka Rajalan toimiston suunnittelemaa kasarmia. Etualalla on Osmo Lapon suunnittelema kasarmialueen keskus, jonka rakennuksista valmistui ensimmäisenä ruokala. Vasemmalla kuntotalon perustukset. SA-kuva

Turun Pääskyvuoren entinen varikko eli silloinen 2. Erillisen Viestikomppanian kasarmialue vuonna 1968. Kallion päällä kohoaa vuonna 1964 valmistunut Pääskyvuoren linkkitorni. SA-kuva

varastoille sekä varusvarastolle rakennettiin 1968–69 täysin uudet tilat kasarmin laajennuksena (purettu), jonka suunnitteli Terttu ja Heikki Suvitien arkkitehtitoimisto. Ainutlaatuiseen ympäristöön ja kallioiseen rakennuspaikkaan vanhan kasarmin pihasiiveksi suunnitellulle ruokalalle ei ollut vastinetta aikakauden varuskuntarakentamisessa. Muitakin Vähä-Heikkilän rakennuksia korjattiin, ja rakennettiin mm. uusi autohuoltorakennus.

Lounais-Suomen rannikkopuolustuksesta vastanneen *Turun Rannikkotykistörykmentin* (ent. RT 2) majoitusolot olivat aselajin 1960-luvun alun kiireellisin parannuskohde Mäkiluodon kunnostustöiden ohella. Turun Rannikkotykistörykmentin koulutuslinnakkeena oli **Utön** ulkosaari, joka oli majoitustilojensa ja yhteyksiensä sekä mm. vesihuoltonsa puolesta varsin puutteellinen. Vuonna 1961 aloitettiin rykmentin uuden sijoituspaikan rakennustyöt Korppoon lounaisosassa olevalla **Gyltön** saarella, joka sijaitsi Turkuun johtavan laivaväylän varrella. Korppoon kylässä sijainneeseen nk. ”Pirtulinnaan” oli ollut ennestään sijoitettuna rykmentin I Patteriston esikunta.

Gyltön varuskunnan kasarmitilojen rakennustyöt rahoitettiin työttömyysvaroilla. Ne luovutettiin rykmentin käyttöön syksyllä 1970. Majoitustiloja oli 300 varusmiehelle 25 tuvassa sekä lisäksi luokka-, ruokala-, keittiö- ja sairastupatilat. Saaren länsipäähän rakennettiin varusmiesten liikunta- ja virkistystilat, eli sotilaskoti ja urheilutalo, sekä rykmentin esikunta. Tiiviin rakennuskokonaisuuden arkkitehtuuri oli suoraviivaista ja matalaa, kalkkihiekkatiilen ja tummaksi kuullotetun puun sävyttämää. Sotilaskodin salissa ja urheiluhallissa oli samantyyppiset yläikkunat kuin esimerkiksi Sodankylän rakennuksissa tai Upinniemen urheiluhallissa. Asuinalue paritaloineen rakennettiin erilleen saaren pohjoisrannalle.

Turun Rannikkotykistörykmentin läntisen osan eli II Patteriston linnakkeita palvellut alokaskoulutuspatteri oli vuoteen 1968 asti Uudenkaupungin Janhualla. Tällä vanhalla teollisuusalueella oli aiemmin sijainnut Turun Laivastoasemaan kuulunut miina-asema, ja se oli täytynyt ottaa rannikkotykistön käyttöön huonon majoitustilanteen takia. Alokaskoulutus päätettiin siirtää Rauman edustan **Kuuskajaskarin** linnakkeelle, mutta sinne tarvittavien majoitustilojen rakentaminen joutui odottamaan Gyltön ja Mäkiluodon töiden takia.

Rakennustöiden päästyä alkuun valmistui Kuuskajaskarin itärannalle vuonna 1966 aluksi kolme kantahenkilökunnan rivitaloa 12 perheelle. Syksyllä 1967 saari saatiin liitettyä Rauman vesijohtoverkkoon ja seuraavana kesänä vihittiin kookas monitoimikasarmi. Vanhan puukasarmin pohjoispuolelle, saaren pituussuuntaan rakennetun kaksikerroksisen T-muotoisen kasarmin pääsiivessä oli majoitustilat 200 varusmiehelle. Pohjoispäädyn poikittaissiivessä oli ruokala- ja keittiö, sotilaskoti ja luokkatilat sekä esikunta. Maanalaisessa pohjakerroksessa olivat sairastupa ja varusvarasto.[179]

Kaakkois-Suomi ja Vekaranjärvi

Karjalan Prikaatin (ent. 5. Pr) **Vekaranjärven** varuskunta oli viimeinen uusista suurista kasarmialueista, joita puolustusvoimien prikaateille perustettiin sotienjälkeisenä ajanjaksona. Prikaati oli sijoitettu ahtaisiin olosuhteisiin Kouvolan kasarmialueelle ja sen uudelleensijoitusta varten laadittiin alustavat tilantarvelaskelmat keväällä 1960. Uuden sijoituspaikan etsiminen kesti kuitenkin kauan, koska soveliailla alueilla maanomistajien vastustus oli voimakasta. Viimein lokakuussa 1963 päätettiin pakkolunastaa Valkealassa, noin 40 kilometriä Kouvolan pohjoispuolella sijaitseva Vekaranjärven alue. Se oli aiemmin perustetun Pahkajärven leiri- ja harjoitusalueen vieressä. Uuden kasarmialueen keskusosat sijoittuivat Vekaranjärven luoteispuoliselle harjanteelle.

Vekaranjärven tai tässä vaiheessa vielä Valkealan varuskunnan rakennustyöt alkoivat maansiirtotöillä loppuvuodesta 1963. Varuskunnan rakentaminen syrjäiseen, kaiken kunnallistekniikan ulottumattomissa olevaan korpeen tehtiin työllisyysvaroilla pääosin talviaikaan. Asemakaavan laati vuonna 1964 rakennusosaston arkkitehti Pentti Viljanen. Osmo Lapon toimisto sai tehtäväkseen varuskunnan keskuksen suunnittelun, samoin kuin aiemmin Hoikankankaalla ja Säkylässä. Kesällä 1966 päätettiin Vekaranjärvelle siirtää tulevaisuudessa myös Lappeenrannassa ollut *Karjalan Tykistörykmentti* (ent. KTR 3). Tämä aiheutti rakennusohjelmaan lisäyksiä, jotka kohdistuivat niin kasarmi-, asunto- ja esikuntatiloihin kuin korjaamo- ja autohallitiloihin. Varuskunnasta oli määrä tulla noin 5000 asukkaan yhdyskunta siviiliasukkaat mukaan luettuina.

Karjalan Prikaatin ensimmäiset osat pääsivät muuttamaan Vekaranjärvelle vasta vuonna 1968, viiden vuoden päästä töiden aloittamisesta. Keväällä 1968 oli valmiina kaksi kasarmia, viisi asuintaloa, lämpökeskus ja vesitorni. Arkkitehti Pekka Rajalan suunnittelemat miehistökasarmit olivat jonomuodostelmassa varuskunnan keskusaukion molemmin puolin.

Vekaranjärven varuskunnan asemakaavaa esittelään vuonna 1966. Osoituksen kohteena on yksi Pekka Rajalan toimiston suunnittelemista kasarmeista. SA-kuva

Osmo Lapon toimisto laati Vekaranjärven keskusalueesta tarkemman asemakaavan heinäkuussa 1968. Sen keskiössä oli laaja suorakaiteenmuotoinen paraatiaukio, jonka ympärille sijoittuvat ruokala, sotilaskoti, urheilutalo ja elokuvaluokkarakennus. Kasarmialueen keskuksen rakennuksista valmistui ensimmäisenä ruokala vuoden 1968 lopussa ja sen jälkeen kuntotalo, jossa olivat uima- ja urheiluhallit, vuonna 1972 ja sotilaskoti vuonna 1973.

Kaikki kasarmialueen keskuksen rakennukset edustivat tyyliltään betonikonstruktivismia ja ne suunniteltiin kuluttavaan käyttöön – rakennusmateriaalit olivat kestäviä ja pitkäikäisiä sekä tilaratkaisu selkeä ja muunneltava. Arkkitehtuurin elementit olivat samoja niin ulkona kuin sisälläkin: suoralinjaiset ja karkeat mutta laadukkaat paikallavaletut betonipinnat yhdistyivät suuriin ja vaihteleviin lasipintoihin sekä teräväpiirteisiin ja värikkäisiin teräsrakenteisiin. Betonin raskaus ei ollut missään ylitsekäyvää ja sisätilat olivat pääosin erittäin avarat ja valoisat.

Vekaranjärven syrjäisen sijainnin ja rakennustöiden hitaan edistymisen takia tulivat sosiaaliset epäkohdat voimakkaasti esille 1970-luvun alussa. Vuodenvaihteessa 1973 oli valmiina tai rakenteilla 219 asuntoa, joista suurin osa käsitti kaksi tai kolme huonetta ja keittiön. Kantahenkilökuntaa oli noin 360, johon laskettiin mukaan myös värvätyt sekä korjaamo-, ruokala- ja sairaalahenkilöstö. Perheiden ikärakenne oli muuttumassa siten, että vuosikymmenen loppupuoliskolla korpivaruskunnassa olisi noin 80–100 teini-ikäistä lasta. Suurempia asuntoja ja mm. nuorten harrastustiloja oli saatava lisää. Matkat lukioihin tai kantahenkilökunnan puolisoiden työpaikoille olivat pitkiä.

Kantahenkilökunnan jokapäiväisen elämisen ja viihtyvyyden vaatimat rakennustyöt, mm. varuskuntakerhon rakentaminen, oli määrä saattaa päätökseen ennen kuin Karjalan Tykistörykmentin siirron edellyttämiä rakennustöitä käynnistettäisiin suuremmassa mitassa. Tykistörykmentti oli tarkoitus liittää yhdeksi Karjalan Prikaatin joukkoyksiköksi.

Karjalan Prikaatin esikuntatilat päätettiin yhdistää vielä rakentamattoman varuskuntakerhon tiloihin. Esikunnan sekä upseerikerhon ja -ruokalan

”Yrjö Lindegrenin kerrotaan Helsingin Olympiastadionin kilpailun voittaneessa ehdotuksessaan tyytyneen kahden sanan mittaiseen kilpailuselostukseen: ´Tehdään betonista´. Sama lyhyt ilmaisu sopii myös Vekaranjärven keskuksen rakennusten materiaaliselostukseksi.”

Osmo Lappo, Vekaranjärvi kasarmialueen keskus, Valkeala, Arkkitehti 1/1975.

Vekaranjärven kasarmialuetta idästä 1970-luvun lopussa. Etualalla on Karjalan Tykistörykmentin kasarmi- ja huoltoalue. Kauempana näkyy kasarmialueen keskusaukio. SA-kuva

Arkkitehtuuritoimisto Osmo Lapon suunnittelema, vuonna 1968 valmistunut Vekaranjärven ruokala. SA-kuva

Laskuvarjojääkärikoulu harjoittelee Utissa vuonna 1962. Taustalla vuonna 1923 rakennettu lentohalli. SA-kuva

sijoittaminen samaan rakennukseen ei ollut uusi ajatus – niin oli menetelty mm. Suomen vanhan sotaväen tarkkampujapataljoonien kasarmialueilla 1880-luvun alussa. Osmo Lapon toimisto ryhtyi suunnittelemaan Karjalan Prikaatin esikunta-kerhoa keväällä 1973, mutta rakennustöiden aloittaminen venyi varojen niukkuuden takia vuosikymmenen loppuun.

Karjalan Prikaatin lähdön jälkeen **Kouvolan** kasarmialueelle siirrettiin Hennalassa ollut *Salpausselän Ilmatorjuntapatteristo* (ent. 3.ErItPsto). Sen tilalle perustettiin vuonna 1968 *Huoltokoulutuskeskus*, joka siirtyi Lahteen Santahaminasta (ent. Huoltokoulu).

Karjalan lennoston pääosa oli siirtynyt Kouvolan lähellä sijaitsevasta **Utista** Rissalaan 1960-luvun alussa. Uttiin jäi kuitenkin mm. DC-3 -koneita käyttänyt *Kuljetuslaivue*. Laivueen koneet suorittivat kuljetustehtävien lisäksi myös maalinhinausta ja ilmakuvaustöitä. Viimeksi mainittuja tehtäviä varten hankittiin Neuvostoliitosta muutamia alkujaan pommikoneiksi suunniteltuja Iljushin Il-28 -suihkukoneita, jotka pystyivät karuihin olosuhteisiin soveltuvina käyttämään Utinkin kenttää. Vuonna 1962 uudelleennimettyyn *Kuljetuslentolaivueeseen* siirtyivät myös vastikään ilmavoimille hankitut helikopterit – sellaiset ovat kuuluneet Utin kalustoon näihin päiviin asti.

Puolustusvoimien sodan jälkeen pysähdyksissä olleelle maavoimien laskuvarjokoulutukselle ryhdyttiin vuonna 1959 etsimään sijoituspaikkaa. Uttiin sijoitetut kuljetuskoneet ja helikopterit sekä kasarmitilojen vapautuminen nostivat sen parhaaksi vaihtoehdoksi. Seuraavana vuonna Utissa järjestettiin ensimmäinen kantahenkilökunnan laskuvarjohyppykurssi ja vuonna 1962 perustettiin varsinainen *Laskuvarjojääkärikoulu*. Hyppyharjoitteluun käytettiin 1920-luvun puista lentohallia.

Laskuvarjojääkärikoulu kärsi tilanpuutteesta, ja niinpä se majoitettiin vuonna 1967 esikuntineen lentokentän etelälaidalle sijoitettuihin työmaaparakkeihin, jotka tuotiin Vekarajärven rakennustyömaalta. Hyppyharjoittelu voitiin siirtää uusiin tarkoituksenmukaisempiin hallitiloihin vuonna 1969.

Utin kiitorata asfaltoitiin 1970-luvun alussa, mutta muuten rakentaminen oli koko vuosikymmenen hyvin vähäistä. Kuljetuslentolaivue ja Laskuvarjojääkärikoulu joutuivat toimimaan pitkään varsin vaatimattomissa ja jopa kehnoissa olosuhteissa.

Korian kasarmialue ei täyttänyt enää 1950-luvun lopulla *Pioneerirykmentin* ja *-koulun* tarpeita mm harjoitusalueidensa puolesta. Pääesikunnan pioneeritarkastajan, kenraalimajuri Reino Arimon (toimessa 1955–61) mielestä pioneerien edullisin sijoituspaikka olisi ollut Sisä-Suomessa, Keuruun Pioneerivarikon läheisyydessä, jonka etuna olisi myös vesistöharjoitusalueiden läheisyys. Toisaalta pioneerien siirtäminen kokonaan pois eteläisen Suomen pääteiden varsilta – Neuvostoliiton todennäköiseltä hyökkäyssuunnalta – ei

Vuonna 1967 valmistunut Keski-Suomen Pioneeripataljoonan kasarmin länsipuolisko, jonka suunnitteli Arkkitehtitoimisto Timo ja Tuomo Suomalainen. SA-kuva

ollut valmiusnäkökohtien kannalta järkevää. Niin päädyttiin ratkaisuun, jossa Pioneerirykmentti jaettaisiin kahteen erilliseen pataljoonaan, joista toinen siirtyisi Keuruulle ja toinen jäisi Korialle.

Pioneerivaruskunnan rakentamisen aloittaminen **Keuruulle** Keurusselän rannalle venyi vuodenvaihteeseen 1964 pakkolunastuksista nousseen vastustuksen vuoksi. Timo ja Tuomo Suomalaisen toimisto sai tehtäväkseen varuskunnan kokonaissuunnittelutyön asemakaavoineen ja rakennuksineen – Timo Suomalainen oli laatinut ensimmäiset aluesuunnitelmat jo aiemmin rakennusosastolla työskennellessään.

Pioneerirykmentti lakkautettiin heinäkuussa 1967. *Kymen Pioneeripataljoona* jäi Korialle ja toinen osa, *Keski-Suomen Pioneeripataljoona* muutti Keuruulle. Vuosina 1967–69 Keuruulla valmistuivat pataljoonan ja Riihimäeltä siirretyn viestikomppanian käyttöön kaksi kolmasosaa suuresta U-muotoisesta kasarmista sekä kasarmipihan toiselle sivulle asemoitu ruokala-, sotilaskoti- ja esikuntarakennus. Järven rantaan rakennettiin kolme kantahenkilökunnan asuinkerrostaloa. Sen sijaan Pioneerikoululle kaavailtua rakennusta ei tehty, vaan se jäi Korialle.

Keuruun kasarmialueen rakennukset muodostivat arkkitehtonisesti korkealaatuisen kokonaisuuden, jonka julkisivuarkkitehtuurissa – erityisesti kasarmissa – Suomalaisten veljekset käyttivät tyyppikasarmeista poikkeavia sommitteluratkaisuja mm. ikkunajakojen osalta. Kasarmirakennus saatettiin loppuun vuonna 1973. Muuta kasarmialuetta täydennettiin 1970-luvun aikana mm. huolto- ja varastorakennuksilla, kuntotalolla sekä rivitaloilla. Järven rantaan valmistui suuri liukuovin varustettu vesistökalustovarasto.

Kun Kirkonmaa oli saanut kasarminsa 1950-luvun puolessa välissä, parannettiin myös *Kotkan Rannikkotykistöpatteriston* (ent. 3.ErRtPsto) toisen koulutuslinnakkeen, **Rankin** majoitusoloja. Vuosina 1957–59 saaren pohjoisrantaan rakennettu Jorma Pankakosken suunnittelema kasarmi edusti arkkitehtuuriltaan, mm nauhaikkunoineen selvästi Kirkonmaata uudempaa aikakautta. Punatiilisen, kaksiosaisen rakennuksen eteläpäässä oli keskikäytävän varrella tupia ja pohjoispäässä ruokala ja liikuntasali.

Rankin kantahenkilökunnalle valmistui rivitaloja ja varuskunnalle moderni sauna arkkitehti Pertti Aution suunnittelemina 1960-luvun alkupuolella. Autio vastasi myös seuraavan vuosikymmenen alkupuolella kasarmin tuntumaan valmistuneen linjakkaan sotilaskodin suunnittelusta. Kotkan Rannikkopatteriston esikunta oli **Kyminlinnassa** ja myös sinne toivottiin

1970-luvun alussa ajanmukaista kasarmia. Tarkoituksena oli kouluttaa varusmiehiä ensin mantereella ja myöhemmin siirtää heidät Kirkonmaalle tai Rankkiin. Uuden varuskunnan rakentaminen Kyminlinnaan oli kuitenkin ”ylivoimainen tehtävä”, kuten silloinen puolustusministeri 1970-luvun alun tutustumiskäynnillään totesi.[180]

Sotilaslääänien alaisuuteen

Itsenäisyyden alussa käyttöön otettu maavoimien kolmen divisioonan ja yhden prikaatin rauhan aikainen yleisjärjestely säilyi vuoteen 1966 asti, vaikka joukko-osastoissa tapahtuikin lukuisia muutoksia. Keväällä 1966 divisioonien esikunnat lakkautettiin ja kaikki maavoimien joukot, samoin kun entisen aluejärjestön sotilaspiirien esikunnat siirrettiin seitsemän sotilaslääänin alaisuuteen.

Sotilaslääneissä oli vastuualueesta riippuen vaihteleva määrä erityyppisiä joukkoja, esimerkiksi jalkaväkeä tai rannikkojoukkoja, eikä enää divisioonien aikaiseen tapaan tasaisesti jaettuna. Prikaatien, joukko-osastojen ym. kokoonpanoon ei uudella jaolla ollut juuri vaikutusta, vaan tarkoituksena oli selkiyttää johtosuhteita ja mahdollistaa samalla alueella olevien joukkojen mahdollisimman hyvä yhteistoiminta hyökkäyksen sattuessa.

Sotilaslääänien rajat seurasivat suurin piirtein silloista läänijakoa – Ahvenanmaata lukuunottamatta – sillä erotuksella, että sotilaslääneistä neljään sisältyi kuhunkin kaksi siviilihallinnon lääniä. Siten Hämeenlinnasta johdettu Etelä-Suomen Sotilaslääni käsitti Hämeen ja Uudenmaan läänit, Kouvolasta johdettu Kaakkois-Suomen Sotilaslääni Kymen ja Mikkelin läänit, Savo-Karjalan Sotilaslääniin Kuopiossa kuuluivat Kuopion ja Pohjois-Karjalan läänit sekä Pohjois-Suomen Sotilaslääniin Oulun läänin lisäksi Lappi. Lounais-Suomen Sotilaslääniä johdettiin Turusta, Pohjanmaan Sotilaslääniä Vaasasta ja Sisä-Suomen Sotilaslääniä Jyväskylästä.[181]

Ilmapuolustuksen varuskuntia Kuorevedellä ja Rovaniemellä

Puolustuslaitokselle valmistui 1960-luvun aikana uusia tai peruskorjattuja kasarmitiloja noin 22 500 varusmiehelle ja asuntoja 3700 kantahenkilökunnan perheelle. 1960-luvun alkupuolella aloitetuista työmaista olivat vuosikymmenen päättyessä viimeistä vaille valmiina mm. Sodankylän, Hoikankankaan ja Säkylän kasarmialueet. Täydennystöitä tehtiin edelleen useissa eteläisen Suomen varuskunnissa. Vekaranjärvi oli jäänyt maavoimien varuskunnista eniten jälkeen aiotusta aikataulustaan. Kaksi ilmapuolustukseen liittyvää uutta

Kotkan Rannikkotykistöpatteriston Rankin linnakkeelle vuosina 1957–59 rakennettu kasarmi, jonka suunnitteli arkkitehti Jorma Pankakoski. Kuva on syksyltä 1998. SA-kuva

Rakenteilla ollut Ilmavoimien Teknillisen Koulun oppilasasuntola Kuoreveden Hallissa 1970-luvun alussa. Sen suunnitteli Arkkitehtitoimisto Pentti Pajarinen & Martti Kilpiranta. SA-kuva

varuskuntaa Kuoreveden Hallissa ja Rovaniemellä olivat vasta puolivalmiita, eikä niille ollut vielä muuttanut lainkaan varusmiehiä.

Kuoreveden Hallinkankaan länsipäähän oli vuodesta 1965 lähtien rakennettu uutta varuskuntaa *Ilmavoimien Teknilliselle Koululle*. Sen edeltäjä Mekaanikkokoulu oli ennen sotia hyötynyt Ilmavoimien Varikon kanssa jaetusta varuskunta-alueesta Santahaminassa. Myöhemmin, Kauhavalle muuttonsa jälkeen se liitettiin ilmavoimien uudelleenjärjestelyssä vuonna 1952 Teknillisenä Koulutusosastona Ilmasotakouluun. Kymmenen vuotta myöhemmin varusmiehiä ja kantahenkilökuntaa kouluttava opinahjo itsenäistettiin uudelleen, ja nimettiin Ilmavoimien Teknilliseksi Kouluksi. Ympyrä alkoi sulkeutua, kun koulun siirtoa **Halliin**, *Ilmavoimien Varikon* Kuoreveden osaston ja *Koelentueen* luokse ryhdyttiin valmistelemaan 1960-luvun alkupuolella.

Valmetin Kuoreveden lentokonetehtaalla, Hallinkankaan koillisosassa oli 1960-luvun aikana valmistettu ilmavoimille lisenssillä ranskalaisia *Fouga Magister* -suihkukoulutuskoneita. Tehdas oli 1970-luvussa heräämässä pienen tauon jälkeen eloon Hämeen Lennostolle hankittavien ruotsalaisten *Saab Draken* -hävittäjien myötä. Drakenit koottiin Ruotsista tuoduista osista ja niitä varten rakennettiin mm uusi kokoonpanohalli.

Työt Hallin varuskunnan rakentamiseksi edistyivät hitaasti ja ensimmäiset kantahenkilökunnalle tarkoitetut rivitalot valmistuivat vuoden 1967 lopussa. Asuntojen rakentaminen oli tarpeen, sillä Kuorevedellä oli vaikea asuntotilanne Valmetin toiminnan laajentumisen seurauksena. Rivitaloasuinalue sijaitsi omassa rauhassaan kasarmialueen itäpuolella. Varsinaiselle kasarmialueelle valmistui ensimmäisenä lämpökeskus vuonna 1969 – alkuperäinen ajatus varuskunnan valmistumisesta vuoteen 1970 mennessä ei ollut toteutumassa.

Pääosan Hallin rakennuksista suunnitteli Pentti Pajarisen ja Martti Kilpirannan toimisto. Ensimmäisen ja ainoaksi jääneen 320 miehen kasarmin suunnitelma valmistui vuonna 1968. Se vastasi keskikäytävälliseltä pohjakaavaltaan ja muilta ratkaisuiltaan 1960-luvun tyyppikasarmeja. Julkisivut olivat punatiiltä ja katto tasainen. Julkisivuarkkitehtuuriin oli jo tullut seuraavalle vuosikymmenelle tyypillistä jähmeyttä ja raskautta – poissa olivat virtaviivaiset nauhaikkunat ja teräsbetonirakenteiden suoma keveä lennokkuus.

Vuonna 1971 valmistuneen kasarmin pohjoispuolelle kaavaillut kaksi lisäkasarmia ja esikunta jäivät toteuttamatta. Sen sijaan samaan linjaan kasarmin eteläpuolelle rakennettiin vuosina 1970–76 U-muotoinen oppilasasuntola ja laaja hallimainen koulurakennus. Arkkitehtuuriltaan muita alueen rakennuksia linjakkaampi, vuonna 1968 suunniteltu ruokala-, urheilu- ja sotilaskotirakennus sijoittui tämän sommitelman itäsivulle ja länsisivulle taas lämpökeskus-, huolto- sekä varastorakennukset. Hallin keskiakselisymmetriaan perustuva asemakaava toi mieleen ilmavoimien ensimmäisen lentotukikohdan Utin 1920-luvun asemakaavan.

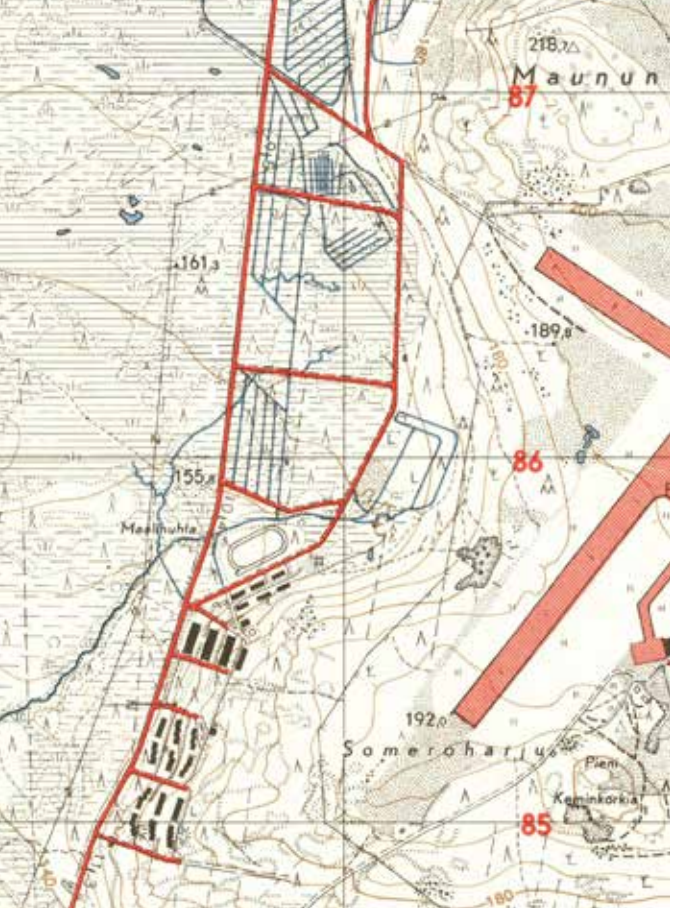

Rovaniemen lentokentän länsilaidalle rakennettu Somerohar jun varuskunta kartassa vuodelta 1973. MML

Osa Ilmavoimien Teknillisestä koulusta pääsi muuttamaan Kauhavalta Halliin vuonna 1972. Rakennusvarojen tyrehtymisen takia varsinainen koulurakennus saatiin käyttöön vasta vuonna 1976 ja se oli kooltaan vain puolet aiotusta laajuudestaan.

Hämeen Lennoston ensimmäiset, Ruotsilta vuokratut Drakenit saapuivat Luonetjärvelle vuonna 1972 – Kuorevedellä koottujen koneiden ensilento oli kaksi vuotta myöhemmin. Hämeen Lennoston siirtoa Rovaniemen lentokentälle oli suunniteltu jo hyvän aikaa. Rovaniemen lentokenttä sijaitsi kaupungin sekä Kemijoen koillispuolella kohoavalla **Somerohar julla**. Siviililentoasema sijaitsi kentän itälaidalla, kun taas puolustusvoimien alue käsitti kentän länsipuoliset alueet. Somerohar julle oli jo 1960-luvun puolivälissä päädytty siirtämään Kokkolan Pikiruukissa ollut *Pohjanmaan Ilmatorjuntapatteristo* pohjoista ilmatilaa suojaamaan.

Ilmatorjuntapatteriston ja lennoston kasarmialue hankittiin vuoden 1965 lopulla Somerohar jun länsirinteestä. Asemakaavan perustana oli alarinteen suuntaisesti kulkeva tie, josta nousi poikittaisia teitä ylärinteeseen. Poikittaisteiden väleihin sijoitettiin perätysten etelästä alkaen asuinrakennukset, kasarmit ja varusmiesten huoltoon liittyvät rakennukset sekä asehuolto- ja varastorakennukset. Harjun länsipuolisilla alueilla levittäytyivät laajat aapasuoalueet, mutta sieltä raivattiin tilaa myös ampumaradoille ja harjoitusalueille. Lentohallit ja niihin liittyvät tekniset tilat sijoittuivat kentän pohjoisosassa sijaitsevan korkeamman Maunun Matin ympäristöön.

Somerohar jun kasarmialueen rakentaminen tapahtui rinnakkain Kuoreveden Hallin kanssa ja ne vastasivat myös arkkitehtuurinsa puolesta toisiaan. Kuten Hallissa, aloitettiin Somerohar jun rakennustyöt vuonna 1966 rivitaloalueesta. Vuoteen 1973 mennessä oli asuntoalueen poikittaisten ”kujien” väleihin ja rinteen suuntaisten ”polkujen” varsille rakennettu yhteensä kaksitoista rivitaloa. Ylärinteessä oli erillinen sauna- ja pesutuparakennus.

Kasarmiryhmään kuului alimpana kookas ruokala-, urheilu- ja sotilaskotirakennus. Sen takana olleet kaksi kasarmia muistuttivat Hallin kasarmialueelle rakennettuja. Ruokala ja alempi kasarmi sekä niiden pohjoispuolelle rakennetut tykkihallit valmistuivat vuonna 1970, jolloin ilmatorjuntapatteristo saattoi muuttaa Kokkolasta.

Ylempi kasarmi valmistui vuonna 1972 ja kun Maunun Matin kaksi ensimmäistä lentohalliakin valmistuivat, saattoi Hämeen Lennosto siirtyä

Somerohar jun toista, vuonna 1972 valmistunutta kasarmia rakennetaan. Sen takana alarinteessä vuonna 1970 valmistuneet kasarmi sekä ruokala-, urheilu- ja sotilaskotirakennus. Palsa/Wikimedia Commons

Lappiin seuraavana vuonna. Vuonna 1974 Someroharjun joukko-osastot nimettiin uudelleen *Rovaniemen Ilmatorjuntapatteristoksi* ja *Lapin Lennostoksi*. Rovaniemellä oli talven pimeimpinä aikoina varsin erilaiset lentokoulutus- ja ilmatilan valvontaolosuhteet kuin Luonetjärvellä, mutta tutkalla varustetut Drakenit mahdollistivat ilmavoimille ensi kertaa hävittäjätoiminnan säässä kuin säässä.[182]

RATIONALISOINTIA 1970–2020

Rakennusohjelma keskitetään eteläiseen Suomeen

Varuskuntaselvityksen tarkastelujakson loppupuolella, viimeisten viidenkymmenen vuoden aikana on perustettu ainoastaan yksi uusi kasarmialue, Satakunnan Lennoston uusi tukikohta Pirkkalaan vuonna 1979. Varusmiesmäärien supistuminen ja taloudelliset tekijät vaativat toinen toistaan seuraavia rationalisointi- ja uudelleenorganisointitoimenpiteitä 1970- ja 1980-luvuilla. Taloudellinen lama ja Neuvostoliiton romahduksen seurauksena muuttuneet uhkakuvat 1990-luvun alussa antoivat sysäyksen lukuisten varuskuntien lakkauttamiselle, jota oli valmisteltu jo pidemmän aikaa. Puolustusvoimien organisaation supistaminen ja tehostaminen on jatkunut 2000-luvulle saakka. Varuskuntien ja rakennusten määrän vähennyttyäkin puolustusvoimat on pikemminkin vahvistanut valmiuttaan ja toimintakykyään uuden ja entistä tehokkaamman aseistuksen sekä kehittyneen koulutuksen myötä.

Valtion rakentamiselle antoi 1970-luvulla oman sävynsä heti vuosikymmenen alkuun tehty muutos ministeriöiden tehtävänjaossa. Työllistämismäärärahoja jakanut kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö lakkautettiin ja sen päätoiminta jaettiin vuonna 1970 työvoima- ja liikenneministeriöiksi. Samalla valtion rakennustoimintaa ohjannut Rakennushallitus siirrettiin valtionvarainministeriön alaisuuteen. Valtion rakentamisessa seurasi tiukan rakennuskustannusten seurannan ja minimoinnin kausi. Valtionvarainministeriöön perustettu Rakennusasiain neuvottelukunta ryhtyi koordinoimaan valtion talonrakennushankkeita ja niiden huonetilaohjelmia. Ministeriöiden ja virastojen toimintaa tehostettiin tässä varsinaista suunnittelua edeltäneessä vaiheessa.

Samoihin aikoihin, vuonna 1971 tuli voimaan uusi asetus valtion talonrakennushankkeiden kulusta. Ennen ainoankaan valtion rakennuksen suunnittelun aloittamista, siitä tuli laatia perustamis- ja esisuunnitelmat. Perustamissuunnitelmassa esitettiin talonrakennushankkeen toteuttamisen edellytysten, mm. rahoituksen arviointiin tarvittavat tiedot. Esisuunnittelussa laadittiin huoneohjelma ja alustava kustannusarvio. Kunkin rakennushankkeen tarpeellisuus oli siis kyettävä perustelemaan erittäin yksityiskohtaisesti määrärahojen saamiseksi. Varuskuntarakentamiseen liittyvä perustamis- ja esisuunnittelu tehtiin puolustusministeriön rakennusosastolla.

Suunnittelumääräys voitiin antaa vasta esisuunnitelman hyväksymisen jälkeen. Ajatuksena kaikessa oli edistää suunnittelun pitkäjännitteisyyttä ja sitä, ettei rakennussuunnitelmia tehtäisi turhaan varastoon, kun suunnitellut hankkeet todennäköisesti myös toteutuivat. Oli kuitenkin edelleen mahdollista, että rakennushanke venyisi rahoituksen puutteen tai keskeyttämisen takia. Rakennusalalla elettiin noususuhdanteessa ennen vuosikymmenen puoliväliä, mutta tilanne heikkeni vuosikymmenen loppua kohden.

Kun aiemmin kasarmialueen suunnittelu alkoi usein työttömyysmäärärahojen myöntämisen jälkeen ja sitä jatkettiin vielä työmaan perustamisen jälkeenkin, saattoi nyt kulua jopa kolme vuotta rakentamisesityksen teosta rakennustöiden alkuun. Vuoden 1971 asetuksessa edellytettiin pitkän aikavälin rakennusohjelmien laatimista. Tätä varten puolustusministeriö ja pääesikunnan työryhmä määritteli rakennuskohteiden kiireysjärjestykset ja kustannusarviot aina viiden vuoden ajalle.

Vuoden 1973 lopussa laaditussa vuosien 1975–79 rakennuskohteita koskevassa suunnitelmassa nousi esille tulevaan varuskuntarakentamiseen

Pansioon 1970-luvun alussa valmistunut Laivaston aliupseerikerho, jonka suunnitteli Arkkitehtitoimisto Marianna ja Mikko Heliövaara. SA-kuva

Lapin Jääkäripataljoonan Sodankylän varuskuntaan 1970-luvun vaihteessa valmistunut viides kasarmi. Tiira/MV

tai sen vähyyteen vaikuttaneita tekijöitä. Suurin syy vähennyksiin oli varusmiesvahvuuksien pieneneminen, jonka laskettiin 20 vuoden kuluttua olevan vain 60% silloisesta tilanteesta. Puolustusvoimilla oli vuonna 1973 käytössään 37 500 majoituspaikkaa, joista esimerkiksi juuri rakennetuilta prikaatien kasarmialueilta Hoikankankaalla ja Säkylässä jäisi vuoteen 1992 mennessä käyttämättä peräti 2200 majoituspaikkaa. Viidentuhannen varusmiehen kasarmitilat olivat kuitenkin sellaisilla, huonokuntoisilla alueilla, joiden korjaaminen ei pitemmän päälle enää kannattanut. Tällaisia olivat tarkkampujakasarmit Vaasassa ja Hämeenlinnassa sekä muuhun käyttöön tehdyt kasarmit Vatialassa ja Janhualla.

Parhaillaan oli rakenteilla uusia kasarmitiloja yli 1600 varusmiehelle. Tähän lukeutuivat kasarmit Karjalan Prikaatille **Vekaranjärvellä**, *Hämeen Jääkäripataljoonalle* **Parolaan**, joka siirtyi sinne Linnankasarmilta, sekä Ilmavoimien Teknilliselle Koululle **Halliin**. Lisäksi **Haminaan** rakennettiin uutta kasarmia vanhalle Pampyölin sairaala-alueelle, jonne 1960-luvun lopussa sijoitettiin Reserviupseerikoulun huoltokeskus. Varsinaiselle Haminan kasarmialueelle oli rakennettu vuonna 1964 uusi ruokala ja vuonna 1969 pitkä tykistökasarmi RUK:n käyttöön punatiilisen tykistökasarmin vierelle. Vanhemmat kasarmit vapautuivat näin *Kymen Jääkäripataljoonan* käyttöön. Haminan 1960-luvun suunnittelutyöt oli annettu Arkkitehtitoimisto Karjanoja & Kasasen tehtäviksi.

Uusia kasarmeja oli suunnitteilla kahdelle vanhalle kasarmialueelle Kontiorantaan ja Uttiin sekä uuteen Pirkkalan varuskuntaan – ainoastaan ensin mainittu toteutettiin kohtuullisessa ajassa ja jälkimmäiset vasta 1980-luvun puolella. Timo ja Tuomo Suomalainen suunnittelivat *Pohjois-Karjalan Prikaatille* **Kontiorantaan** viidennen kasarmin, joka valmistui vuonna 1976. Kaksikerroksinen keskikäytäväkasarmi oli asemoitu rinteeseen siten, että kumpaankin kerrokseen pääsi maan tasosta. Julkisivuissa käytettiin kalkkihiekkatiilen lisäksi ajalle tyypillistä rusehtavaa muovipinnoitettua alumiinipoimulevyä. Sisätilojen väriskaala muodostui harmaista mosaiikkibetonilattioista ja alumiinisälekatoista, valkoisista seinistä ja tummanruskeiksi käsitellyistä ovista.

Puolustusvoimien rakentamisen pääpainoa oli 1970-luvun kuluessa määrä siirtää eteläiseen Suomeen, sillä siellä ei oltu kyetty määrärahojen puuttuessa tekemään tarvittavia uudisrakennuksia tai edes välttämättömiä peruskorjauksia. Työllisyysohjelmat olivat tähän mennessä suuntautuneet maan muihin osiin, mutta nyt oli odotettavissa rakennusalan työttömyyttä myös etelän suuremmissa kaupungeissa.

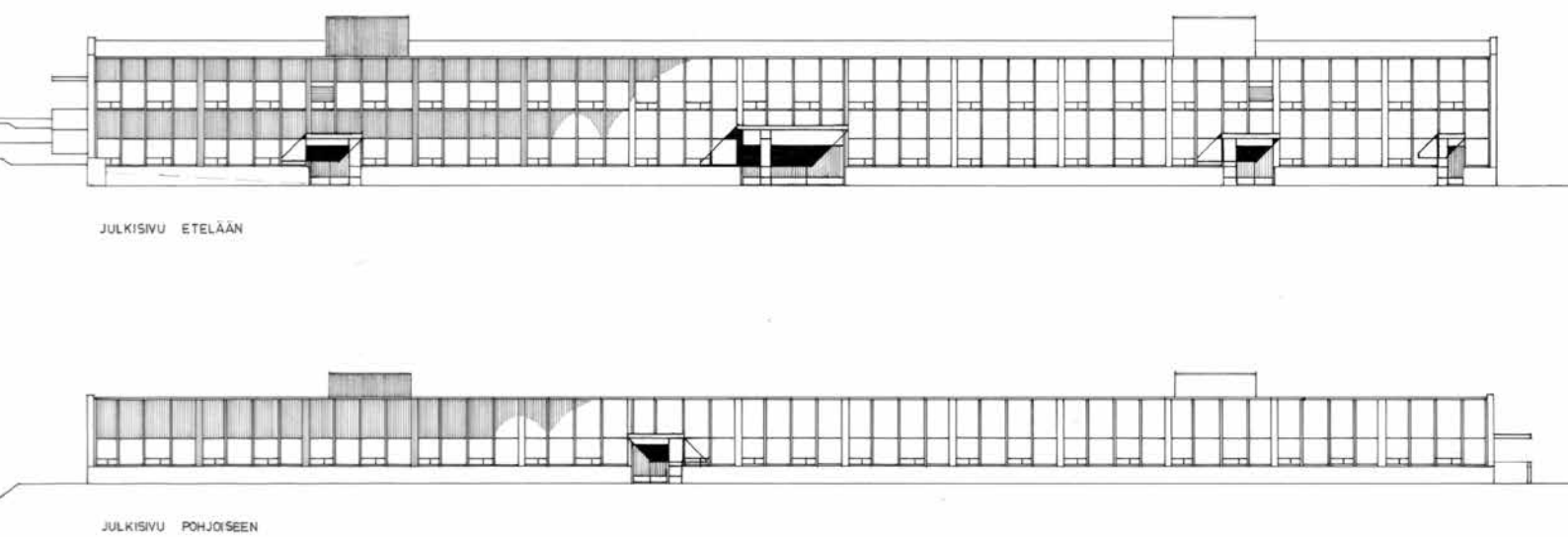

Kontiorannan kasarmin 5 julkisivut vuodelta 1974, sign. T. Suomalainen. KA Joensuun kiinteistöpiiri

Tämän suuntauksen toteutuneita kohteita oli *Viestirykmentin* **Riihimäen** kasarmialueen täydennykseksi vuonna 1978 valmistunut kasarmi. 1970-luvun alkupuolen kaavailuissa uutta kasarmia oli kaavailtu *Viestikoululle*, mutta ilmeisesti se otettiin rykmentin esikuntakomppanian käyttöön. Kasarmin suunnittelivat Timo ja Tuomo Suomalainen. Se muistutti ulkohahmoltaan sekä sisätiloiltaan heidän Kontiorannan kasarmiaan, mutta julkisivut olivat punatiiltä Riihimäen vanhan rakennuskannan mukaisesti. Samana vuonna valmistui myös **Hennalan** punatiilivaruskuntaan julkisivumateriaaleiltaan vanhaa kunnioittava kasarmirakennus. *Huoltokoulutuskeskukselle* tarkoitetun rakennuksen suunnitteli Tyyne ja Reino Lammin-Soilan toimisto.

Lähes perustavaa laatua oleva parannus majoitusoloihin koettiin *Turun Rannikkotykistörykmentin* **Utön** linnakkeella joulukuussa 1977. Talvimyrsky pauhasi ulkosaaren rantoihin, kun puolittain maan alle rakennettu 50 miehen monitotoimikasarmi vihittiin käyttöön. Se korvasi vanhat miehistöparakit. Muiden uudempien linnakekasarmien tapaan rakennukseen oli yhdistetty majoitustilojen lisäksi ruokala- ja sotilaskotitilat sekä lisäksi mm uima-allas. Kasarmin lähelle Utön pohjoiseen niemeen valmistui kantahenkilökunnan rivitaloja. Rakennusten matala betoniarkkitehtuuri näytti suojautuvan ulkomeren luonnonvoimilta.

Utön linnakkeelle 1970-luvun lopulla valmistunut kantahenkilökunnan rivitalo. Linnanmäki/MV

Vaikka Utön kasarmiarkkitehtuurin osavaikuttajina olivat sen sijainnin erikoisolosuhteet, vaikuttivat siihen myös aikakauden yleiset rakennustekniset ja taloudelliset ilmiöt, kuten kaikkeen julkiseen rakentamiseen 1970-luvulla. Vuoden 1974 energiakriisiä seurannut energiansäästösuuntaus mm. pienensi rakennusten ikkunapintoja ja johti sekä LVIS-tekniikan kehitykseen että sen korostuneeseen asemaan rakennusten suunnittelussa.

Vuosikymmenen lopun varuskuntarakentamisessa uutena tai paremminkin uusvanhana, 1880-luvun tarkkampujakasarmialueilta tuttuna rakennustyyppinä olivat yhdistetyt esikunta- ja kerhorakennukset. Niitä rakennettiin Vekaranjärvelle, Parolaan ja Somerohaarjulle, joilta kummankin käyttötarkoituksen erikoisrakennukset aiemmin puuttuivat. Vekaranjärvellä ja Parolassa esikunta- ja kerho-osat olivat selvästi erillisiä rakennusmassoja, joilla oli yhteiset sisäänkäyntitilat, kun taas Somerohaarjulla käytettiin kompaktimpaa yhtenäisratkaisua.[183]

Viimeinen uusi varuskunta Pirkkalassa

Uuden varuskunnan ja lentotukikohdan rakentaminen Tampereen lähistölle *Satakunnan Lennoston* ja *Tampereen Ilmatorjuntapatteriston* käyttöön oli pitkään suunnitteilla 1970-luvun aikana. Asetelma olisi vastannut Somerohaarjua, mutta Tampereella ei ollut vielä ajanmukaista lentokenttää kuten Rovaniemellä. Sellaisen aikaansaaminen Pirkkalaan vei valtioneuvoston vuonna 1969 tekemästä päätöksestä lähes vuosikymmenen – lentoasema avautui siviililiikenteelle vasta vuonna 1979.

Vatialaan jumiutunut Tampereen Ilmatorjuntapatteristo päätettiin sillä välin siirtää **Ouluun**. Sieltä vapautui tilaa, kun *Pohjanmaan Tykistörykmentti* muutti **Sodankylään** vuonna 1979 muodostetun *Jääkäriprikaatin* yhteyteen. Sodankylään rakennettiin tämän seurauksena aiemmin mainitut lisäkasarmit ja runsaasti uusia asuntoja, jotka valmistuivat vuosina 1979–83.

Ilmatorjuntapatteriston poisjäännin myötä **Pirkkalan** varuskunnan rakennusohjelma pieneni merkittävästi. Silti Satakunnan Lennosto pääsi vasta kesällä 1985 muuttamaan Porista uuteen tukikohtaansa Pirkkalaan. Lennoston esikunta ja yhteyskonelentue olivat tosin jo vuonna 1965 siirtyneet Tampereen vanhalle lentokentälle Härmälään ja sieltä syksyllä 1979 Pirkkalaan. Vuonna 1980 lennosto sai käyttöönsä uusia englantilaisia *Hawker-Siddeley Hawk* -harjoitushävittäjiä, jotka korvasivat aiemmat Fouga Magisterit. Pirkkalaan muuton aikoihin alkoivat saapua *Hävittäjälentolaivue 21*:lle 1980-luvun alussa hankitut Draken-hävittäjät.

Pirkkalan pienimuotoinen kasarmialue sijoitettiin lentokentän kaakkoispuolelle. Alueen keskelle rakennettiin noin 200 hengen kasarmirakennus, joka muistutti vuosikymmenen alun ilmavoimien kasarmeja punatiilisen julkisivunsa puolesta. Nyt oli tasakaton tilalla kuitenkin loiva harjakatto. Sen viereen nousi samantyylinen ruokala- ja sotilaskotirakennus. Muut rakennukset oli lehtitietojen perusteella ”sopeutettu kauniisti Hämäläiseen maisemaan”. Asuntoja oli määrä rakentaa ainoastaan 25–30 perheelle, sillä suuren kaupungin läheisyys tarjosi kaksisataapäiselle kantahenkilökunnalle muitakin asumisvaihtoehtoja. Ajankohdan varuskuntarakentamisen suuruusluokalle oli kuvaavaa, että Pirkkalan varuskunta oli puolustusvoimien ylivoimaisesti suurin uudisrakennustyömaa.[184]

Puolustusvoimien rauhanajan organisaation muutoksia

Kasarmirakentamiseen vaikuttaneet hupenevat varusmiesmäärät sekä pula kantahenkilöstöstä olivat yhtenä syynä 1980-luvun vaihteessa toteutettuun laajaan maavoimien organisaatiouudistukseen. Meri- ja ilmavoimat olivat jo olemassa olevilta vahvuuksiltaan niin pieniä, että niissä ei nähty tarvetta muutoksiin tässä vaiheessa.

Maavoimien joukko-osastoja ei vielä ryhdytty lakkauttamaan, mutta niiden vahvuuksia pienennettiin. Prikaatien rauhanajan vahvuus oli 2000 miestä, pataljoonien ja patteristojen 500–600 miestä ja niiden alaisten pe-

rusyksiköiden eli komppanioiden sekä patterien 100 miestä. Perusyksikköjen vahvuus pidettiin entisellään, mutta niiden lukumäärää joukko-osastojen sisällä vähennettiin.

Uudistuksen tärkein joukko-osastojen sijoitukseen vaikuttanut muutos oli edellä mainittu Lapin Jääkäripataljoonan kasvattaminen Jääkäriprikaatiksi ennen kaikkea sotilaspoliittisista syistä. Tähän liittyivät myös 1980-luvun vaihteen laajimmat kasarmien uudisrakennustyöt Sodankylässä.

1980-luvun alun organisaatiomuutoksen jälkeen ei ollut näköpiirissä syitä perustaa uusia joukko-osastoja, siirtää niitä eri varuskuntien välillä tai pahimmassa tapauksessa lakkauttaa joukkoja. Pitkän kehitystyön tuloksena muodostuneen rauhanajan organisaation oli määrä kestää seuraavalle vuosituhannelle saakka.

Toisin kuitenkin kävi. Uutta, edellistä paljon laajempaa uudistusta ryhdyttiin valmistelemaan 1980-luvun puolivälissä. Tähtäyksessä oli varuskuntien ja joukko-osastojen määrän supistaminen sekä puolustusvoimien hallinto- ja johtamisjärjestelmän uudistaminen. Nyt ei ollut kyse pelkästään maavoimista vaan puolustusvoimista kokonaisuudessaan. Suurin osa maavoimien joukko-osastojen yhdistämisistä ja varuskuntamuutoksista saatiin suoritettua vuoden 1989 loppuun mennessä. Seuraavaksi otettiin käsittelyyn meri- ja ilmavoimien organisaatiomuutokset.

Neuvostoliiton järjestelmän romahtaminen ja hajoaminen 1990-luvun alussa sekä siitä seuranneet laajat poliittiset muutokset itäisen Euroopan alueella vaikuttivat jo aloitetun uudistuksen perinpohjaisuuteen. Neuvostojärjestelmän häviäminen johti välillisesti, Suomen talouslaman seurauksena puolustusvoimien säästötarpeisiin.

Puolustusministeriön joukko-osastojen ja varuskuntien lakkauttamistyöryhmä, nk. ”teurastustyöryhmä” teki vuonna 1992 esityksen seuraavien kolmen vuoden aikana toteutettavista lakkautuksista, joiden seurauksena puolustusvoimista irtisanottaisiin yli 1100 virkaa. Useita vasta muutaman vuoden toimineita joukko-osastoja oli määrä lopettaa ja viisitoista varuskuntaa lakkauttaa. Loput varuskunnat jaettiin säilytettäviin, eli sellaisiin, joissa ei tehtäisi uudistuksia, ja edelleen kehitettäviin. Säästötarpeet eivät olleet ainoa tekijä, vaan jo 1970-luvun alussa uumoiltu varusmiesmäärän lasku oli toteutunut; silloinen 45 000 henkeä oli vähentynyt 30 000:een henkeen.

Vuonna 1993 toteutetussa puolustusvoimien hallintouudistuksessa maa jaettiin kolmeen maanpuolustusalueeseen. Pohjoista, Läntistä ja Itäistä Maanpuolustusalueita johdettiin **Oulusta**, Hämeenlinnan **Linnankasarmilta** ja Mikkelin **Karkialammelta**. Niiden alaisten 13 sotilaslääänin alueet ja nimet noudattivat tuolloisia lääninrajoja paitsi Uudellamaalla, joka jaettiin kolmeen osaan, Länsi- ja Itäuudenmaan sekä Helsingin Sotilaslääneihin vanhan sotilaspiirijaon mukaisesti. Aluejärjestelmän perustana 1930-luvulta asti olleet sotilaspiirit esikuntineen lakkautettiin.

Hallintouudistusta kohtaan esitettiin kritiikkiä jo suunnitteluvaiheessa. Kun yhtenä tavoitteena oli ollut hallinnon virtaviivaistaminen, olikin pääesikunnan ja sotilaslääänien välille muodostettu yksi uusi väliporras. Vuonna 2008 tehdyssä organisaatiouudistuksessa maanpuolustusalueet lakkautettiin, maavoimia johtamaan perustettiin Karkialammelle uusi maavoimien esikunta ja sotilaslääänien määrää vähennettiin neljään – näiden nk. operatiivisten sotilaslääänien sisällä oli lisäksi kolme alueellista sotilaslääniä.

Tiheästi toisiaan seuranneet organisaatiomuutokset maa- meri- ja ilmavoimissa jatkuivat vuosituhannen lopussa ja uuden alussa. Eräs näkyvimmistä oli rannikkotykistön siirtäminen jälleen merivoimien alaisuuteen vuonna 1998. Viimeisin nk. puolustusvoimauudistus astui voimaan vuoden 2015 alussa. Sen seurauksena lakkautettiin mm sotilaslääänit ja asevelvollisasioita ryhtyivät hoitamaan joukko-osastojen alaiset aluetoimistot.

Jo 1980-luvun vaihteessa oli pohdittu puolustuslaitoksen rakentamisen ja varuskuntien hoidon siirtämistä puolustusministeriön rakennusosastolta Rakennushallitukselle. Välivaiheiden jälkeen päädyttiin vuonna 2003 siirtämään

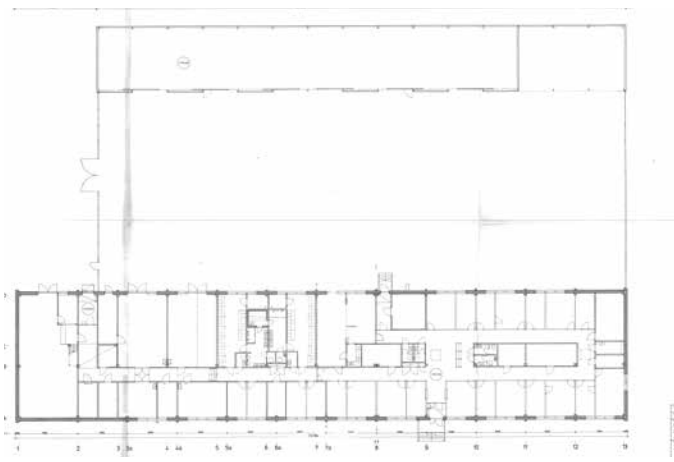

Useisiin varuskuntiin rakennettiin 1980-luvulla puolustusministeriön rakennusosaston alaisille paikallisille rakennustoimistoille tarkoitettuja, toimisto- ja huoltorakennuksen sekä varastorakennuksen käsittäneitä tukikohtia. Rakennustyypin suunnitteli Arkkitehtitoimisto Marjukka ja Hirvo Tyynilä. Betonirunkoinen rakennustoimisto oli varustettu matalalla harjakatolla ja sen julkisivut olivat tiilimuurausta. Varasto oli puurakenteinen. Kuvassa Niinisalon rakennustoimiston pohjapiirros heinäkuulta 1982. PK

Kainuun Prikaatille Hoikankankaalle vuonna 1999 valmistunut kasarmi. SA-kuva

puolustusvoimien rakennuskanta ja keskeiset maa-alueet Senaatti-kiinteistöille ja kantahenkilökunnan asuinalueet Kruunuasunnot Oy:lle.

Vakituisessa kasarmikäytössä on nykyisin yhteensä yhdeksän maavoimien, kolme merivoimien ja neljä ilmavoimien varuskuntaa. Lisäksi muutamille muusta käytöstä poistuneille varuskunta-alueille on sijoitettu puolustusvoimien esikuntia tai sotilasoppilaitoksia.[185]

Maavoimat nykyisin

Maavoimien esikunta on sijainnut perustamisestaan, vuoden 2008 alusta lähtien **Karkialammella**. Sinne aiemmin majoitettu Savon Prikaati lakkautettiin vuoden 2007 alusta lukien. Maavoimien esikunnan alaisuuteen kuului kirjoitushetkellä, vuonna 2022 seitsemän joukko-osastoa. Niistä viisi oli prikaateja: *Jääkäriprikaati* Sodankylässä, *Kainuun Prikaati* Hoikankankaalla, *Porin Prikaati* Säkylässä ja Niinisalossa, *Panssariprikaati* Parolassa ja Riihimäellä sekä *Karjalan Prikaati* Vekaranjärvellä. Lisäksi oli kaksi erillistä jääkärirykmenttiä, *Kaartin Jääkärirykmentti* Santahaminassa ja *Utin Jääkärirykmentti*.

Jääkäriprikaatiin kuului vuonna 2022 **Sodankylän** varuskunnassa sijaitseva *Lapin Jääkäripataljoona* sekä sen organisaatioon vuonna 2015 liitetty *Rovaniemen Ilmatorjuntapatteristo* **Someroharjulla**. Jääkäriprikaatiin aiemmin kuulunut, Oulusta Sodankylään 1980-luvun alussa saapunut Pohjanmaan Tykistörykmentti lakkautettiin vuonna 1998.

Kainuun Prikaatista **Hoikankankaalla** tuli vuonna 1998 henkilömäärältään maan suurin varuskunta, kun siihen liitettiin pääosa lakkautetun, Oulun **Hiukkavaarassa** olleen Pohjan Prikaatin henkilöstöstä. Hoikankankaan majoituskapasiteetti ei riittänyt suunnitelluille 2850 varusmiehelle, vaan sinne rakennettiin vuosina 1998–99 yksi maan viimeisimmistä uusista kasarmeista.

Kainuun Prikaatiin kuuluivat vuonna 2022 *Kainuun Jääkäripataljoona*, *Kainuun Tykistörykmentti*, *Kuopion Huoltopataljoona* sekä Oulusta tulleet *Pohjan Pioneeripataljoona* ja *Pohjois-Suomen Viestipataljoona*. Kainuun Tykistörykmentti muodostettiin vuonna 1990 yhdistämällä Hoikankankaalla ollut Kainuun Prikaatin Patteristo ja lakkautetulla **Ylämyllyn** kasarmialueella ollut Pohjois-Karjalan Patteristo. **Kontiorannan** varuskunnassa ollut Pohjois-

Karjalan Prikaati lakkautettiin vuonna 2013. Se oli muodostettu vuonna 1990 Karjalan Jääkäripataljoonasta.

Porin Prikaati jakautui vuonna 2022 kahden varuskunnan alueelle. **Säkylässä** olivat *Satakunnan Jääkäripataljoona* ja *Satakunnan Pioneeri- ja viestipataljoona*. Porin Prikaatin alaisuuteen liitettiin vuonna 2015 myös **Niinisalossa** olleet joukot. Ne kuuluivat aiemmin Tykistöprikaatiin, joka oli muodostettu vuonna 1992.

Niinisalossa majoittuivat vuonna 2022 siellä koko sotien jälkeisen ajan ollut *Satakunnan Tykistörykmentti* sekä täysin uusi, vuonna 2015 perustettu *Pohjanmaan Jääkäripataljoona*. Niinisalon uudisrakennustoiminta elpyi 2000-luvulla, jolloin se keskittyi kasarmialueen ”huoltopuolelle”. Vuonna 2001 valmistui mm arkkitehtitoimisto CJN Oy:n suunnittelema uusi muonituskeskus. Viimeisimpiä rakennuskohteita ovat olleet kasarmialueen pohjoisosaan nousseet elementtirakenteiset ajoneuvo- ja huoltohallit sekä vanhat koiratallit korvanneet, pohjakaavaltaan tähdenmuotoiset koiratallit. Porin Prikaatin molempiin varuskuntiin jakautuneena toimii lisäksi *Varsinais-Suomen Huoltopataljoona*.

Turun **Vähä-Heikkilän** ja **Pääskyvuoren** kasarmialueilla oli vuoteen 2002 asti Varsinais-Suomen Ilmatorjuntarykmentin yksikköjä. Vähä-Heikkilässä olivat Turun Ilmatorjuntapatteristo ja 2. Erillinen Autokomppania sekä Pääskyvuorella, ”maan huonoimmissa kasarmien majoitustiloissa” 2. Erillinen Viestikomppania. Rykmentin lakkauttamisen jälkeen autokomppanian henkilöstö liitettiin Porin Prikaatiin, kun taas ilmatorjuntapuolta siirrettiin Panssariprikaatiin. Vähä-Heikkilän kasarmilla ei ole sen jälkeen koulutettu varusmiehiä. Vuoden 2007 lopussa sinne siirrettiin Helsingistä merivoimien esikunta sekä lisäksi muita, pääasiassa toimistotiloja tarvitsevia puolustusvoimien yksiköitä.

Panssariprikaatin **Parola** on ollut yksi viime vuosikymmenien voimakkaimmin kehitetyistä varuskunnista. Kaikista Hämeenlinnan kaupunkikasarmialueista, **Suomen-** ja **Linnankasarmeista** sekä **Poltinahosta** on voitu luopua, kun joukot on siirretty vaiheittain sinne. Panssariprikaatin Parolan joukkoihin kuuluivat vuonna 2022 *Hämeen Panssaripataljoona*, johon yhdistettiin vuonna 2003 entiset Panssarivaunu- ja Hämeen Jääkäripataljoonat, sekä *Jääkäritykistörykmentti*, *Helsingin Ilmatorjuntarykmentti* ja *Parolan Huoltopataljoona*.

Helsingin Ilmatorjuntarykmentti liitettiin Panssariprikaatiin vuonna 2007 ja sen viimeiset yksiköt siirrettiin **Hyrylästä** Parolaan vuonna 2011. Panssariprikaatiin kuului kirjoitushetkellä myös **Riihimäen** kasarmialueelle sijoitettu *Elektronisen sodankäynnin keskus*. Se on ollut Riihimäen ainoa varusmiehiä kouluttava yksikkö sen jälkeen, kun entinen emojoukko-osasto Viestirykmentti lakkautettiin vuonna 2015.

Helsingin kaksi jalkaväkijoukko-osastoa, Uudenmaan Jääkäripataljoona ja Kaartin Pataljoona yhdistettiin vuonna 1996 Kaartin Jääkärirykmentiksi, jonka varuskuntana on **Santahamina**. Yhdistymisen seurauksena lakkautettiin Kaartin Pataljoonan käytössä ollut **Taivallahden** kasarmialue. Santahaminassa ja **Isosaarella** olleet Suomenlinnan Rannikkorykmentin (ennen v. 1990 SlRtR) yksiköt siirrettiin Upinniemeen vuonna 2012.

Karjalan Prikaati **Vekaranjärven** ”korpivaruskunnassaan” on imenyt itseensä 1980-luvun alusta lähtien useimmat Kaakkois-Suomessa ja osin muuallakin olleista maavoimien joukoista. Tämä on mahdollistanut useiden varuskuntien osittaiset tai täydelliset lakkautukset.

Karjalan Prikaatiin kuuluivat vuonna 2022 *Karjalan Tykistörykmentti*, joka siirrettiin Lappeenrannan **Rakuunanmäeltä** 1980-luvun vaihteessa, sekä vuonna 1990 **Haminasta** muuttanut *Kymen Jääkäripataljoona*. Vuonna 2003 Vekaranjärvelle muutti Haminasta myös *Salpausselän Ilmatorjuntapatteristo*, joka oli vuoteen 1990 asti ollut **Kouvolassa**. *Kymen Pioneeripataljoona* siirrettiin **Korialta** Karjalan Prikaatin yhteyteen vuonna 1994 ja *Itä-Suomen Viestipataljoona* (ent. K-SVP) **Keuruulta** vuonna 1997. Keruulle jäänyt Pio-

Niinisalon ajoneuvohalli v. 2018.

Vekaranjärven sotilaskoti ja urheilutalo v. 2017.

Utin teknillinen rakennus v. 2013.

Upinniemen kasarmi v. 2016.

neerirykmentti lakkautettiin yhdessä varuskuntansa kanssa puolustusvoimauudistuksessa 2015. Karjalan Prikaatiin kuuluu lisäksi *Karjalan Huoltopataljoona*.

Rakuunanmäelle jäi tykistörykmentin siirron jälkeen Uudenmaan Rakuunapataljoona, joka lakkautettiin vuonna 1990. Entisellä **Lappeenrannan leirialueella** eli ”uudella kasarmialueella” on nykyisin kantahenkilökuntaa kouluttava *Maasotakoulu*. Haminan varuskunta taas on kokonaan *Reserviupseerikoulun* käytössä.

Utin varuskunta säilyi itsenäisenä, vaikka ”teurastustyöryhmä” kaavaili senkin lakkauttamista 1990-luvulla. Utissa ollut ilmavoimien Kuljetuslentolaivue lakkautettiin vuonna 1997. Siihen kuulunut Helikopterilentue liitettiin entisen Laskuvarjojääkärikoulun ohella osaksi uutta Utin Jääkärirykmenttiä. Utin vanhan kasarmialueen käytöstä luovuttiin, kun lentokentän etelälaidalle syntynyttä uutta kasarmialuetta täydennettiin 1980-luvulta lähtien. Varuskunnan ruokala muutti vuonna 1980 uuteen ruokala- ja sotilaskotirakennukseen ja Laskuvarjojääkärikoulun parakkimajoituksen korvannut kasarmi- ja esikuntarakennus valmistui vuonna 1985.[186]

Merivoimat nykyisin

Merivoimien Vähä-Heikkilässä olevan esikunnan alaisuuteen kuului vuonna 2022 kolme joukko-osastoa: *Rannikkolaivasto* **Pansiossa** ja osittain **Upinniemessä**, pääosin entisistä rannikkotykistöjoukoista muodostuva *Rannikkoprikaati* Upinniemessä sekä rannikkojalkaväkeä kouluttava *Uudenmaan Prikaati* **Dragsvikissä**. **Suomenlinnan** Pikku-Mustasaaressa jatkoi toimintaansa *Merisotakoulu*.

Vuonna 1980 Laivastolippueen nimi muutettiin perinteisemmäksi Rannikkolaivastoksi. Vuoden 1993 uudistuksessa se kuitenkin jälleen lakkautettiin yhdessä Turun ja Helsingin Laivastoasemien kanssa. Niiden tilalle perustettiin Saaristomeren ja Suomenlahden Laivastot.

Merivoimien nykyinen kokoonpano alkoi muodostua vuonna 1998, kun toisistaan 46 vuotta erotettuina olleet laivasto ja rannikkotykistö sekä rannikkojalkaväki saatettiin yhteisen johdon alaisuuteen. Yhdistämisen seurauksena muodostettiin Suomenlahden ja Saaristomeren Meripuolustusalueet, joihin kaikki laivasto- ja suurin osa rannikkotykistöjoukoista liitettiin. Saaristomeren Meripuolustusalueeseen kuuluivat siten Saaristomeren Laivasto ja Turun Rannikkopatteristo (ent. TRT). Suomenlahden Meripuolustusalueeseen, maan suurimpaan joukko-osastoon kuuluivat Suomenlahden Laivasto, Suomenlinnan Rannikkorykmentti ja Hangon Rannikkopatteristo.

Vaasan Rannikkopatteristo lakkautettiin vuonna 1998 samoin kuin **Vaasan** kasarmialuekin. **Kyminlinnassa** ollut Kotkan Rannikkopatteristo muutettiin vuonna 1998 Kotkan Rannikkoalueeksi, mutta liitettiin myöhemmin, vuonna 2007 Suomenlahden Meripuolustusalueeseen. Nimi muutettiin Kotkan Rannikkopataljoonaksi ja uutena sijoituspaikkana olivat Kymen Jääkäripataljoonan entiset tilat **Haminassa**. Kotkan Rannikkopataljoona lakkautettiin vuonna 2013 ja tällöin loppui toiminta myös **Kirkonmaan** linnakkeella. **Rankissa** ei varusmiehiä ole koulutettu enää vuoden 2006 jälkeen.

Suomenlahden Meripuolustusalueeseen kuulunut Hangon Rannikkopatteristo ja **Hangon** kaupunkikasarmialue lakkautettiin vuodenvaihteessa 2003. **Russarö** ja **Mäkiluoto** ovat edelleen osittain merivoimien käytössä, vaikka varusmiehiä ei niillä ole pysyvästi ollut vuoden 2005 jälkeen.

Saaristomeren Rannikkopuolustusalueeseen kuulunut Turun Rannikkopatteristo lakkautettiin vuoden 2006 lopussa. Varusmieskoulutus **Utöllä** ja **Öröllä** loppui vuotta aiemmin ja **Kuuskajaskarilla** jo 1990-luvun puolella. Myös **Gyltön** toiminta on supistunut lähinnä merivalvontatehtäviin.

Meripuolustusalueet lakkautettiin vuodenvaihteessa 2015. Uudelleenperustetun Rannikkolaivaston esikunta sijoitettiin **Pansioon** – entistä Turun Laivastoasemaa kutsutaan nykyisin Pansion tukikohdaksi. Siellä majailevat lisäksi kaksi laivaston kolmesta taistelualusten laivueesta: *4. Miinantorjuntalaivue*, joka on varustettu Katanpää-, Kuha- ja Kiiski-luokan raivaaja-

aluksilla sekä *6. Pintatorjuntalaivue* Rauma-luokan ohjusveneineen. Pansion vartiointi- ja huoltotoiminnasta vastaa *8. Huoltolaivue*, johon kuuluu lisäksi mm. öljyntorjunta-aluksia.

Upinniemeen on sijoitettu Rannikkolaivaston *7. Pintatorjuntalaivue* miinalaivoineen ja ohjusveneineen sekä osa 8. Huoltolaivueen kuljetusaluksista. Upinniemen pääasiallinen käyttäjä on nykyisin Rannikkoprikaati, joka on muodostettu entisistä Suomenlahden Meripuolustusalueen rannikkojoukoista. Niihin kuuluivat vuonna 2022 *Suomenlinnan Rannikkorykmentti*, *Porkkalan Rannikkopataljoona* ja *Meritiedustelupataljoona*, joista viimeksi mainittuun kuului mm sukeltajakoulu.

Upinniemen varsinainen kasarmialue on säilynyt 1960-luvun laajuudessaan, vaikka varusmiesmäärä lisääntyi 1980-luvun vaihteessa äärimmilleen. Vuonna 1979 oli koko laivaston ja Suomenlinnan Rannikkotykistörykmentin varusmieskoulutus siirretty Upinniemeen. Vaikka Rannikkojääkäripataljoona supistettiin samaan aikaan Rannikkojääkärikouluksi, olivat kaikki kasarmit täpötäynnä ja kaipasivat korjausta. Tilanteen helpottamiseksi siirrettiin rannikkotykistön varusmiehet vuonna 1985 neljäksi vuodeksi väliaikaisesti muihin varuskuntiin. Suojelukoulu lähti samana vuonna pysyvästi Tikkakoskelle ja lopulta vuonna 1989 rannikkojääkärien koulutus siirtyi Tammisaaren Dragsvikiin.

Dragsvikiin sijoitettuun Uudenmaan Prikaatiin kuuluivat vuonna 2022 *Vaasan Rannikkojääkäripataljoona* ja *Tammisaaren Rannikkopataljoona*. Uudenmaan Prikaatin aiemmin kuulunut kenttätykistöpatteristo muutettiin vuonna 1988 Raaseporin Patteristoksi, siitä edelleen tykistörykmentiksi ja vuonna 1998 Raaseporin Rannikkotykistöpatteristoksi. Dragsvikin tykistökoulutus päättyi vuonna 2005. Silloin muodostettiin nykyinen Tammisaaren Rannikkopataljoona, joka antaa mm kranaatinheitin-, viesti-, ja pioneerikoulutusta.[187]

Pansion kasarmi v. 2019.

Ilmavoimat nykyisin

Ilmavoimien esikunta siirrettiin jo vuonna 1973 nykyiseen sijoituspaikkaansa **Luonetjärvelle**, jota vuodesta 2015 on kutsuttu Jyväskylän varuskunnaksi. Ilmavoimien Viestipataljoonalle 1960-luvulla rakennetulla Luonetjärven länsirannan eli Tikkakosken kasarmialueen toiminta jatkuu nimen- ja organisaatiomuutosten jälkeen *Ilmasotakouluna*.

Ilmavoimien Viestipataljoona muutettiin jo 1966 Ilmavoimien Viestikouluksi, josta tuli ilmavoimien organisaatiomuutoksen myötä vuonna 2005 Ilmasotakoulu. Samaan aikaan muutettiin **Kauhavan** Ilmasotakoulu nimeltään Lentosotakouluksi, kunnes sekin siirrettiin Tikkakoskelle vuonna 2015. Vuotta aiemmin Ilmasotakouluun oli liitetty myös Kuoreveden **Hallissa** ollut Ilmavoimien Teknillinen Koulu.

Ilmavoimilla oli vuonna 2022 edelleen kolme lennostoa, joiden sijoituspaikat eivät ole muuttuneet 1980-luvun alun jälkeen: *Satakunnan Lennosto* on **Pirkkalassa**, *Lapin Lennosto* Rovaniemen **Somerharjulla** ja *Karjalan Lennosto* **Rissalassa**. Tilanne on kuitenkin muuttunut sikäli, että varsinaisia taistelukoneita, vuonna 1992 hankittuja *McDonnell Douglas F/A-18 Hornet* -hävittäjiä on ainoastaan kahden viimeksi mainitun tukikohdan *Hävittäjälentolaivueissa 11* ja *31*. Pirkkalassa on nykyisin kuljetus- ja yhteyskoneilla varustettu *Tukilentolaivue*. Kaikkiin lennostoihin kuuluu lisäksi oma lentotekniikkalaivueensa. Suomen vanhimmassa lentotukikohdassa **Utissa** ei ole enää ilmavoimien toimintaa, mutta lentotoiminta jatkuu siellä maavoimien alaisen *Helikopteripataljoonan* toimesta.

Rissalaan oli kirjoitushetkellä valmistumassa puolustusvoimien uusin kasarmi, tai paremminkin vanhan kasarmin laajennus, joka tulee Karjalan Lennostossa palvelevien varusmiesten käyttöön. Kasarmin suunnittelussa on kiinnitetty erityistä huomiota sisäilman laadun parantamiseen. Se jatkaa näin varuskuntasuunnittelun pitkäaikaista ja kenties tärkeintä pyrkimystä, asevelvollisten ja kantahenkilökunnan hyvinvoinnin ja terveyden turvaamista.[188]

Puolustusvoimien varuskunnat vuonna 2022

Maavoimat:

Hamina 1721
Santahamina, Helsinki 1900
Riihimäki 1911
Utti, Kouvola 1918
Parolannummi, Hattula 1940
Sodankylä 1959
Hoikankangas, Kajaani 1959
Huovinrinne, Säkylä 1959
Vekaranjärvi, Valkeala 1963

Merivoimat:

Dragsvik, Tammisaari 1911
Pansio, Turku 1939
Upinniemi, Kirkkonummi 1957

Ilmavoimat:

Rissala, Siilinjärvi 1940
Luonetjärvi, Tikkakoski, Jyväskylä 1959
Somerharju, Rovaniemi 1966
Pirkkala, Tampere 1979

1743-1808
1809-1863
1864-1899
1900-1917
1918-1939
1940-1979
lakkautetut
Sodankylä
Someronharju
Hoikankangas
Rissala
Luonetjärvi
Niinisalo
Karkialampi
Pirkkala
Säkylä
Parola
Vekaranjärvi
Lappeenranta
Utti
Riihimäki
Hamina
Pansio
Turku
Helsinki
Dragsvik
Upinniemi

Lähteet ja liitteet

LÄHDEVIITTEET

1 Kauppi & Miltšik, *Viipuri: Vanhan Suomen pääkaupunki*, s. 51, 58–60. Toivanen, *Kaakkoisraja ja sen linnoitukset*, s. 29–30, 41–42

2 Kauppi & Suhonen, ”Haminan ympyrälinnoitus”, s. 156–157, 161–170. Toivanen, *Kaakkoisraja…*, s. 31–41. Toivanen, ”Lappeenranta osana Kaakkois-Suomen puolustusta ja linnoitusketjua”, s. 59–61. Kauppi, ”Varuskunnat osana kaupunkiympäristöä”, s. 141–142.

3 Luntinen, *The Imperial Russian Army and Navy in Finland 1808–1918*, s. 22–23. Kauppi & Miltšik, s. 60–63, 68. Kauppi & Suhonen, s. 163. Toivanen, *Kaakkoisraja…*, s. 45.

4 Luntinen, *The Imperial…*, s. 23. Kauppi, ”Varuskunnat…”, s. 141. Nyk. Suomenlinnan rak. nro B37, C54, D14 ja E3–E5, *Suomenlinnan rakennusten historia*, s. 79–80, 161–162, 214 ja 227–232. Kauppi & Miltšik, s. 60–63. Toivanen, *Kaakkoisraja…*, s. 46, 58–59.

5 Kauppi, ”Varuskunnat…”, s. 141–142. Kauppi & Suhonen, s. 163, 169. Kauppi & Miltšik, s. 26, 61, 80, 101–103. Knapas, *Lappeenrannan linnoitus*, s. 13–14, 21–22. Immonen, *Lappeenrannan varuskuntahistoria*, s. 101–105. Viipurin, Käkisalmen, Lappeenrannan ja Haminan piirustukset v. 1799, KA Yleiskartat; Viipurin ja Käkisalmen piirustukset, KA ViipIK; Haminan ja Lappeenrannan piirustukset, KA VIK.

6 Luntinen, *The Imperial…*, s. 27. Kauppi & Suhonen, s. 170. Kauppi & Miltšik, s. 62–63. Immonen, s. 112–115.

7 Airola, *Kyminkartanon linnoitus – Kymin linna*, s. 21–30, 38–40. *Kyminlinna: rakennushistoriaselvitys*, s. 23–25, 47, 73–74, 93, 105. Screen & Syrjö, s. 185. Haminan ja Kyminlinnan piirustukset, KA VIK ja KA VRP. Viipurin piirustukset, KA ViipIK.

8 Seitkari, ”Suomen sotalaitos Venäjän sotilashallinnon osana 1800-luvulla”, s. 14–15. Luntinen, *The Imperial…*, s. 27–28, 31. Kauppi & Miltšik, s. 60.

9 Seitkari, s. 89–91. Luntinen, *The Imperial…*, s. 43–44, 47–48, 55. Screen & Syrjö, s. 14–19. Manninen, *Vallisaaren Aleksanterinpatteri*, s. 8–9.

10 Seitkari, s. 15–16. Luntinen, *The Imperial…*, s. 36–37, 49–51, 60–61. Talvio, ”Viaporin linnoitus ja sen tykistö vuosina 1808–1855”, s. 104.

11 Katajanokan (Helsingin) piirustukset, KA VIK ja KA RakH piirustukset II. Sinisalo, *Merikasarmi: rakennushistoriallinen selvitys II*, s. 5–7, 13, 22.

12 Tykistösuunnitelma v.1821, KA VeSA 14266. Viipurin piirustukset, KA ViipIK. Viaporin (Suomenlinnan) piirustukset, KA VIK. Talvio, ”Viaporin … 1808–1855”, s.104. Manninen, *Vallisaaren…*, s. 9–11. *Suomenlinnan rakennusten…*, s. 210–211.

13 Luntinen, *The Imperial…*, s. 56–57. Seitkari, s. 92–93. Screen & Syrjö, s. 20–21.

14 Knapas, “Kaartin kasarmi, puolustusministeriö ja sotilasrakentaminen”, s. 195–197. “Casernes pour le Bataillon Finnois en service permanent à Helsingfors”, KA RakH piirustukset II. Manninen: ”Smolnan vaiheita”, s. 8–14. Seitkari, s. 91. Luntinen, *The Imperial…*, s. 55, 57, 64–65. Screen & Syrjö, s. 22–23, 27.

15 Luntinen, *The Imperial…*, s. 60–62, 64–65.

16 Seitkari, s. 16, 94–97. Luntinen, *The Imperial…*, s. 66, 69–70, 72–75.

17 ”Helsingin kaupunginvaltuusto n:o 11/1918, Mietintö N:o 7”. Kampin kasarmin (Helsinki) piir., KA VIK. Luntinen, *The Imperial…*, s. 61–63. Sinisalo, s. 5, 7, 22, 29.

18 Luntinen, *The Imperial…*, s. 61–63. Talvio, ”Viaporin … 1808–1855”, s. 110.

19 Talvio, ”Viaporin … 1808–1855”, s. 109–110. Luntinen, *The Imperial…*, s. 64, 75. *Suomenlinnan rakennusten…*, s. 176, 180–184, 186–187, 212–213. Viaporin (Suomenlinna) ja Kaartin kasarmin (Helsinki) piirustukset, KA VIK. Viipurin piirustukset, KA ViipIK. Manninen, *Länsi-Mustasaaren betonipatteri 3*, s. 9–10. Knapas, ”Kaartin kasarmi…”, s. 201.

20 Korkama & Roudasmaa, *Tapparasta tankkeihin*, s. 138–146. Hämeenlinnan piirustukset, KA VIK ja KA VRP.

21 Luntinen, *The Imperial…*, s. 70–71. Seitkari, s. 95–96. Sinisalo & Linnanmäki, *Turun entisen Sirkkalan kasarmialueen rakennussuojelulliset tavoitteet*.

22 Katajanokan piirustukset, KA RakH piirustukset II. Luntinen, *The Imperial…*, s. 64, 75.

23 Luntinen, *The Imperial…*, s. 76–78, 82–96. Seitkari, s. 98–99. Manninen, *Viapori*, s. 10–11. Hämeenlinnan, Tuusulan, Kouvolan, Lappeenrannan, Someron ja Kyminlinnan piirustukset, KA VIK, KA VKP ja KA VRP.

24 Poltinahon (Hämeenlinnan) piirustukset, KA VIK. Korkama & Roudasmaa, s. 159–160. Kauppi, *Poltinahon kasarmialueen rakennushistoriallinen selvitys*, s. 2–10.

25 Hyrylän (Tuusulan), Kouvolan, Kyminlinnan ja Lappeenrannan piirustukset, KA VIK, KA VKP ja KA VRP. Luntinen, *The Imperial…*, s. 94–97.

26 Talvio, ”Viaporin … 1808–1855”, s.132–133. Manninen, *Vallisaaren…*, s. 23. Kampin (Helsingin) piirustukset, KA VIK. Seitkari, s. 99–100. Luntinen, *The Imperial…*, s. 67, 70–71, 91–93, 102, 106, 112, 117. Sinisalo & Linnanmäki, *Turun entisen….*

27 Andersson, *Vaasan kasarmialue*, s. 6, 49. Luntinen, *The Imperial…*, s. 113.

28 Luntinen, *The Imperial…*, s. 102–103, 113–116. Seitkari, s. 18–19, 100–101. Manninen, *Vallisaaren…*, s. 32. Sirkkalan (Turun) piirustukset, KA VIK ja KA VKP. Sinisalo & Linnanmäki, *Turun entisen…. Turun Sirkkalan kasarmialueen käyttösuunnitelma*, s. 5.

29 Mattila, ”Suomen laivastovoimien vaiheita ennen itsenäisyyden aikaa”, s. 40–42. Sirpa Haila teoksessa: *Viaporista Suomenlinnaksi*, s. 128–130. *Suomenlinnan rakennusten historia*, s.68–69, 114–115. Manninen, *Vallisaaren…*, s. 37–42.

30 Luntinen, *The Imperial…*, s. 73, 115, 126, 129. Haila, *Venäläinen rationaalisuus*, s. 61–64.

31 Åbo Underrättelser 16.6.1877, 24.4.1878, 10.9.1879, 7.10.1880. Sinisalo & Linnanmäki, *Turun entisen….* Viipurin piirustukset, KA ViipIK.

32 Luntinen, *The Imperial…*, s. 120–122, 127. Manninen, *Viapori…*, s. 13.

33 Gadolin, ”Den finska militärens kasärnetablissement och dess ekonomi åren 1881-1901”, s. 612. R. F., ”Den finska militärens reserv 1883–1901”, s. 640. Luntinen, *The Imperial…*, s. 130–134.

34 *Savo* 7.2.1879, *Vaasan Sanomat* 17.2.1879, *Keski-Suomi* 22.2.1879, *Uusi Suometar* 7.3. ja 30.5.1879, *Tapio* 22.3.1879, *Hämäläinen* 26.3. ja 12.4.1879, *Pohjois-Suomi* 7.6.1879. Gadolin, s. 612–616, 619–621. Tyyppipiirustukset, KA RakH II piirustukset. *Yleisten rakennusten ylihallituksen (YRYH) kertomus vuosilta 1888–1892*, s. 52–53. Kauppi, ”Varuskunnat…”, s. 142–143.

35 Vaasan, Oulun, Kuopion, Mikkelin ja Viipurin piirustukset, KA SSKO, KA VIK, KA VKP ja KA VRP. Andersson, s. 9–10. Roudasmaa, *Oulun varuskunnan historia*, s. 87–94. Kauppi, *Mikkelin kasarmialueen historiaa*. Gadolin, s. 619. *Savo* 26.6.1879, *Uusi Suometar* 11.7.1879, *Vaasan Sanomat* 14.7.1979.

36 Gadolin, s. 611–612, 619. Turun ja Hämeenlinnan piirustukset, KA SSKO ja KA VIK. Sutela & Mikkola, *Kunnia velvollisuus tahto*, s. 110–114. Korkama & Roudasmaa, s. 207–208. *Suomen kasarmit: Kulttuuriympäristö- ja rakennushistoriaselvitys*, s. 25.

37 Piirustukset, KA RakH II piirustukset. Gadolin, s. 612, 618–619. *Mariankatu 23, Liisankatu 8A & G, Maneesikatu 7 rakennushistoriaselvitys*, s. 8. Manninen, *Vallisaaren…*, s. 87. Koivula & Svartsröm & Helasvuo, *Kaartin kasarmikortteli*, s. 85–86. *Kaartin lasaretin kortteli 1827–2007*, s. 10.

38 R.F., ”Den finska militärens…”, s. 641–648. *YRYH kertomus vuosilta 1893–1899*, s. 2. Reservikomppanioiden piirustukset, KA SSKO. Sortavalan piirustukset, KA PLM Karjala. Terä & Tervasmäki, *Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1918–1939*, s. 55. Tuukkala Etelä-Savon kulttuuriperintötietokannassa, http://esku.fi. Myöhemmästä käytöstä mm. *Karjala* 4.10.1921, *Pohjolan Sanomat* 2.8.1924, *Artjärvi* 2.10.1925, *Satakunnan Kansa* 13.6.1926. Heiskanen, ”Huollon kehitys rajavartiolaitoksessa v. 1919–1939”, s. 115–116.

39 Manninen, *Länsi-Mustasaaren betonipatteri 3*, s. 16–17.

40 Luntinen, *The Imperial…*, s. 136–137. Viipurin piirustukset, ViipIK. Manninen, *Vallisaaren…*, s. 50. Lehti, *Baltian kuvernementtien ja Suomen merkitys Venäjän keisarilliselle laivastolle v. 1856–1914*, s. 118–119, 167. Katajanokan piirustukset, KA VKP.

41 Lappeenrannan piirustukset, KA VRP. Gadolin, s. 614–616, 621–622. Luntinen, *The Imperial…*, s. 133. Immonen, s. 175–186. *YRYH kertomus vuosilta 1893–1899* ja *1899–1900.*

42 *YRYH kertomus vuosilta 1893–1899*. Kaartin ja Haminan piirustukset, KA RakH ja KA Kaupunkikartat. Screen & Syrjö, s. 83–84. Luntinen, *The Imperial…*, s. 162.

43 Luntinen, *The Imperial…*, s. 148–151, 162–165, 167–169. Venäläisten joukko-osastojen historiat sivustoilla http://www.regiment.ru ja http://www.antologifo.narod.ru. Kampin, Hyrylän, Hämeenlinnan piirustukset, KA VIK ja KA VRP. Viipurin piirustukset, KA ViipIK. Korkama & Roudasmaa, s. 223. Talvio, ”Viaporin linnoitus ja sen tykistö Krimin sodasta vuosisadan vaihteeseen”, s.167.

44 Halén, *Viaporin upseereita ja sotilasvirkailijoita 1880-1918*, s.7. Luntinen, *The Imperial…*, s.162. Manninen, *Vallisaaren…*, s. 50–52. Manninen, *Länsi-Mustasaaren…*, s. 22. Viaporin joukko-osastojen historiat sivustolla https://ria1914.info. Santahaminan ja Vallisaaren piirustukset, KA VIK.

45 Santahaminan ja Kampin piirustukset, KA VIK ja KA VRP. *FAT* 11.9.1900.

46 Luntinen, *The Imperial…*, s. 165–169, 174–175.

47 Luntinen, *The Imperial…*, s. 173–175, 178. *Wiipuri* 5.11.1901. *YRYH kertomus vuosilta 1904–1907*. Venäläisten joukko-osastojen historiat sivustoilla http://www.regiment.ru ja http://www.antologifo.narod.ru. Helsingin, Hämeenlinnan, Turun piirustukset, KA VIK ja KA VRP.

48 Luntinen, *The Imperial…*, s. 183. *SWL* 31.8.1910. Manninen, *Länsi-Mustasaaren…*, s. 28.

49 Manninen, *Länsi-Mustasaaren…*, s. 28.

50 Luntinen, *The Imperial…*, s. 178, 187. Manninen, ”Smolnan vaiheita…”, s. 33–34. Halén, s.23 ja 25.

51 Lehti, *Baltian kuvernementtien ja Suomen merkitys Venäjän keisarilliselle laivastolle v. 1856–1914*, s. 220–223, 226–227, 230. Luntinen, *The Imperial…*, s. 194, 220–222, 226–227, 229. Lange, ”Suomenlahden puolustus Venäjän vallan aikana”, s. 464–466. Viaporin komendantti Lajmingin muistio (v.1913), KA VeSA 15944. Manninen, *Viapori…*, s.15–17. Manninen, *Länsi-Mustasaaren…*, s. 29–30. *HBL* 25.10.1909.

52 Mihalenja, ”Fort ’Ino’. Stroitelstvo i rasruženie”, s. 17–25. Lehti, s. 228–230. Luntinen, *The Imperial…*, s. 229–231.

53 Lehti, s. 226, 231–232, 246–247. Amirhanov, *Morskaja Krepost Imperatora Petra Velikogo*, s. 14. Linnakesaarten ja Katajanokan kartat ja inventoinnit, KA SSKO, KA SSP ja KA VKP. Viaporin komendantti Lajmingin muistio (v.1913), KA VeSA 15944. Luntinen, *The Imperial…*, s. 258. Manninen, *Viapori…*, s.15–17.

54 Santahaminan, Haminan ja Lappeenrannan piirustukset, KA VIK, KA VKP ja KA VRP. Viaporin maarintaman piirustukset, KA SlRtR. *SVL* 2.5.1906, 30.9.1908 ja 7.10.1910.

55 Luntinen, *The Imperial…*, s. 202, 221–223, 225–227, 233. Lehti, s. 233–234. Venäläiset joukko-osastohistoriat, https://ria1914.info ja http://www.antologifo.narod.ru.

56 Luntinen, *Sotilasmiljoonat*, s. 124–125. Luntinen, *The Imperial…*, s. 225, 232–233, 255–256. Lehti, s. 234. *Lahden Hennalan varuskunta-alue*, s. 3–4. Lehtoväre, *Riihimäen varuskunnan historia I 1909–1939*, s. 24, 27–30. Asemapiirrokset. KA SSKO, KA VIK ja KA VRP. *SVL* 31.8.1910, 10.10.1911, 18.9.1912 ja 12.7.1913. Ven. joukko-os. historiat, http://www.antologifo.narod.ru.

57 22.AK:n kokoonpano ja ven. upseerien henkilöhistoriat, https://www.ria1914.info ja http://russianestonia.eu. Piirustusnimiöt, KA SSKO, KA, VIK, KA VKP ja KA VRP. Haila, *Venäläinen rationaalisuus*, s. 26. ”Tondi sõjaväelinnaku kasarm”, Kultuurimälestiste register, https://register.muinas.ee.

58 Rakennus- ja tyyppipiirustukset, KA VIK, KA VKP ja KA VRP. YRYH vuosikertomus 1923–25, KA RakH Dd:2.

59 Kouvolan ja Korian piirustukset, KA SSKO ja KA VRP. *SVL* 18.9.1912. ”Korian kasarmin historiaa”, s. 4–5. Joukko-os. historia, http://antologifo.narod.ru.

60 *Raivaaja* 7.2.1912. *SVL* 18.9.1912 ja 12.7.1913. Piirustukset, KA SSKO ja KA VRP. *Lahden Hennalan…*, s. 3–4.

61 *SVL* 10.10.1911, 18.9.1912 ja 12.7.1913. Riihimäen ja Hämeenlinnan piirustukset, KA SSKO ja KA VRP. *Suomalainen Kansa* 16.7.1909. *Turun Sanomat* 26.4.1912. Joukko-os. historia, http://antologifo.narod.ru. Korkama & Roudasmaa, s. 223, 226–231. *Suomen kasarmit*, s. 44–100. *Hämeenlinnan Linnan…*, s. 22–44. Kauppi, *Poltinahon…*, s. 11–12.

62 Piirustukset ja inventoinnit, KA SSKO, KA VIK ja KA VRP. Joukko-osasto- ja henkilöhistoriat, https://www.ria1914.info/index.php. Lehti, s. 234. Haila, s. 27. Halén, s. 84. *TS* 12.11.1913 ja 6.1.1914, *Sosialisti* 18.7.1914.

63 Piirustukset ja inventoinnit, KA SSKO, KA SlRtR, KA VIK ja KA VRP. *Uusi Suometar* 9.9.1910, 31.5.1911, 7.2.1912, 26.5.1912, 20.7.1912, 23.4.1914 ja 24.4.1914, *HBL* 14.9.1910, 30.11.1910, 30.4.1911, 16.12.1911. *SVL* 18.9.1912, *HS* 31.8.1913, 25.4.1914. Lehti, s. 224. Halén, s. 148. Joukko-os. historiat, https://www.ria1914.info. *Helsingin kaupunginvaltuusto n:o 11/1918, Mietintö N:o 7*. Luntinen, *The Imperial…*, s. 255–256. Koivula & Svartström & Helasvuo, s. 56.

64 Joukko-os. ja henkilöhistoriat, https://www.ria1914.info. *SVL* 18.9.1912. Piirustukset, KA SSKO, KA ViipIK, KA VKP ja KA VRP.

65 Luntinen, *F.A. Seyn*, s. 132. Roudasmaa, *Oulun…*, s. 118. Luntinen, *The Imperial…*, s. 253–255. Joukko-os. ja henkilöhistoriat, https://www.ria1914.info ja http://www.antologifo.narod.ru. Piirustukset, KA SSKO, KA VIK ja KA VRP.

66 Piirustukset ja inventoinnit, KA SSKO, KA VIK ja KA VRP. Valokuvat v. 1915, KUHMU. Joukko-os. ja henkilöhistoriat, https://www.ria1914.info. *SVL* 12.7.1913, *HS* 1.3.1914.

67 Piirustukset, KA SSKO. *Finljandskaja Gazeta* 14.1.1908, 30.1.1910, *Suomalainen Kansa* 31.7.1908, *HBL* 1.8.1908 ja 4.8.1913, *Uusi Suometar* 24.4.1909, *SVL* 15.7.1912. Gribovski, ”Spisok ofitserskih tšinov russkogo imperatorskogo flota”, http://www.petergen.com/publ.shtml. Upravlenije morskoj stroitelnoj chasti, RGA VMF fondi 409. Keinänen, ”Insinööri Alexander Jevsignejeff, Lutikkalinnan arkkitehti”, s. 26–27. Valokuvat v. 1904, 1909 ja 1912, SLS ja HKM.

68 Amirhanov, s. 9–10, 15. Luntinen, *The Imperial…*, s. 258. Lange, s. 467–468, 470–. Treufeldt, “Tallinnan meririntama”, s. 106–107, 109, 112 ja ”Pietari Suuren satama, uusi sotasatama Tallinnassa”, s. 74. Lehti, s. 245–246, 260. Manninen, *Viapori…*, s. 16–17, 65, 86. Piirustukset ja inventoinnit, KA SSKO ja KA VIK. Henkilöhistoriat, https://ria1914.info ja http://russianestonia.eu.

69 Luntinen, *The Imperial…*, s. 255–256, 277–278, 290–291. Lehti, s. 250, 260.

70 Manninen, *Viapori…*, s.18–19, 23–25, 33–34, 48–80, 117–119. Viaporin linnoituksen asiakirjoja 1913–17, KA VeSA. Piirustukset ja inventoinnit, KA SlRtR, KA SSKO, KA VIK ja KA VRP. Bremer, ”Ilmavoimien osallistuminen Suomen vapaussotaan v. 1918”, *Aero* 5/1932, s. 130. Lehti, s. 224.

71 Ibid.

72 Piirustukset ja inventoinnit, KA SSKO. Lehti, s. 259, 261. Amirhanov, s. 26–30. Luntinen, *The Imperial…*, s. 272, 288, 296. Gustavsson, “Turun-Ahvenanmaan saaristoasema”, s. 175. Palviainen, *Örö – Suojelualueen rakennusperintökohteiden inventointi*, s. 17–73. Puotunen, *Katanpään linnakesaari*, s. 2–5.

73 Morskoi generalnyj štab, RGA VMF fond 418. Tipikin, “Istorija služby svjazi Baltiskogo flota”. Piirustukset ja inventoinnit, KA SSKO. Jokela, ”Wähä-Heikkilän kasarmialue ja Venäjän Itämeren laivasto”, s. 80–85. Keinänen, s. 26–27. *Heikkilän kasarmi, Turku, 1917–*, s. 26, 28–29.

74 Štab komanduyuštšego flotom baltijskogo morja, RGA VMF fondi 479. Amirhanov, s.77. Bremer, ”Ilmavoimien osallistuminen Suomen vapaussotaan v. 1918”, *Aero* 5/1932, 129–130. Luntinen, *The Imperial…*, s. 295.

75 Luntinen, *The Imperial…*, s. 292–294, 296–298. Talvio, ”Viaporin linnoitus ja sen tykistö vuosisadan vaihteesta vallankumoukseen”, s. 180–183.

76 Luntinen, *The Imperial…*, s. 299–304, 340–341. Treufeldt, ”Merellisen selusta-aseman eteläiset asemat”, s. 201. Lecklin, ”Kohti miinaa”. Auer, ”Lavansaari ja sen uljaat puolustajat”, s. 178. Piirustukset ja inventoinnit, KA SSKO.

77 Piirustukset ja inventoinnit, KA SSKO. *Kotka Rankki, selvitys linnakesaaren rakennuskulttuurista*, s. 10–11.

78 Luntinen, *The Imperial…*, s. 294, 296, 301, 305, 338, 344–345.

79 Polvinen, *Venäjän vallankumous ja Suomi 1*, s.108. Luntinen, *The Imperial…*, s. 339. *Valtioneuvoston historia 1917–1966 osa III*, s.377. Ketola, *Kansalliseen kansanvaltaan*, s.354–358, 373.

80 Luntinen, *The Imperial…*, s. 339, 343. Manninen, *Viapori…*, s. 20–21.

81 Piilonen, ”Sisäinen rakennustyö”, s. 157–160. Pietiäinen, ”Suomen ulkopolitiikan alku”, s. 291–292, 294. Arimo, *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939, I osa*, s. 6–7, 13. Luntinen, *The Imperial…*, s. 366–367. Manninen, *Kansannoususta armeijaksi*, s. 43–59, 199–206, 214–215, 220.

82 Pietiäinen, s. 281–284, 324–325, 307–309, 330. Arimo, *Suomen puolustussuunnitelmat … I*, s. 7–8, 43. Terä & Tervasmäki, *Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1918–1939*, s. 47–50. Saressalo, *Maavoimien rauhanajan joukko-osastojen perustamiset, siirrot ja lakkauttamiset itsenäisyytemme aikana*, tiivistelmän s. 2.

83 Terä & Tervasmäki, s. 48–50. Arimo, *Suomen puolustussuunnitelmat … I*, s. 43–44, 46. Saressalo, s. 5–8, 14–16. Muukkonen, ”Kenttälennätinpataljoona 10-vuotias”, s. 225. Syrjö, *Ilmavoimien esikunnan organisaatiosta vuosina 1918–1939*, s. 1. Utin Lentoaseman kirjediaarit 1918, KA R-592/1. Bremer, Aero 1/1933, s. 14–17. Kilpi, ”Ilmavoimien kokoonpanosta v. 1918”, s. 91. Chanson, ”Suomen Ilmailuvoimat 1918–22”, s. 249.

84 Terä & Tervasmäki, s. 51–52, 55. Arimo, ”Puolustusvoimien siirtyminen aluejärjestelmään 1930-luvulla”, s. 87–88. *Överstyrelsens för allmänna byggnaderna årsberättelse för åren 1917–1919*, s. 59–66. YRYH vuosikertomukset 1920–1922, KA RakH Dd:5. *HS* 15.5.1929.

85 Arimo, *Suomen puolustus… I*, s. 100. Saressalo, s. 7–9, 11–13, 16–17. Miettinen, ”Karjalan Kaartin Rykmentti 10-vuotisjuhla 5.4.28.”, s. 334. Sutela & Mikkola, *Kunnia velvollisuus tahto*, s. 182–184, 188–191. Enkiö, ”Laivaston synty ja kehitys”, s. 69–72, 76–77, 82–84, 94. Soila, ”Johtamistoiminnan yleisjärjestelyt ja viestitoiminta Suomen vapaussodassa v 1918”, s. 121. Majuri E. Virkki, ”Rannikkotykistömme 10-vuotistaipaleelta”, s. 448–449. A & Z., ”Rannikkotykistörykmentti 1. 10-vuotisvaiheita”, s. 461–463. Arimo, *Suomen linnoittamisen historia 1918–1944*, s. 60. RT 1 sal. kirj. 1919–21, KA R-543/2. Bremer, Aero 6/1933, s. 172–175. ”Päiväkäskyistä v:lta 1918”, s. 99. Chanson, ”Suomen…”, s. 249. Nieminen, *Santahamina sinivalkoinen saari*, s. 41, 44–45. Korkama & Roudasmaa, s. 307–309, 315, 326–327. K.P., ”Keski-Suomen rykmentti 10-vuotias 28.3.28”, s. 300–301. Väänänen, *Savon Prikaatin historiaa*, s. 23, 25, 27. Paulaharju, *Suomen kenttätykistön historia, I osa*, s. 242–244. Rakennusasiakirjat, KA SSKO.

86 Saressalo, s. 7–8, 10, 12, 18–19, 22. Miettinen, s. 334. H–tz., ”Uudenmaan Rykmentti 10-vuotias 29.4.28.”, s. 392. J–n., ”Tampereen Rykmentti 10-vuotias 6.4.28.”, s. 328. A.S. & P.A., ”Kenttätykistörykmentti 2: Kymmenvuotisjuhla 29.4.28.”, s. 384–385. Paulaharju, s. 246–247. Manninen, *Selvitys Utin kasarmi- ja leirialueiden rakennusvaiheista ja nykytilanteesta*, s. 5–6, 9–13. ”Päiväkäskyistä v:lta 1918”, s. 98–99. Turun Lentoaseman kirj. 1918–19, KA R-592/3. Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 14–17, 54, 57–58. Laukkanen, ”RT 2:n alkuvaiheista ja taistelutoiminnasta vv. 1918–1919”, s. 24–26. R.K., ”2. Erillisen Rannikkotykistöpatteriston 20-vuotispäivä”, s. 355–356.

87 Saressalo, s. 7–8, 10, 12–13, 19. Hnen., ”Katsaus Pohjois-Savon rykmentin historiaan”, s. 296. M., ”Hämeen ratsurykmentin synnystä ja elämästä”, s. 280. Korkama & Roudasmaa, s. 311. Paulaharju, s. 208–210, 220–222, 251, 253, 261–262. Niemi, ”Laatokan puolustuksen alkuvaiheita”, s. 20–21. ”Rannikkotykistörykmentti 3. Vähän 10-vuotishistoriikkiä”, 552–553. Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 55–56. L. V., ”Lentoasemamme esittäytyvät”, s. 200. Ilmailuosastojen sal. asiak. 1918–1922, KA R-595/16.

88 Arimo, *Suomen puolustus… I*, s. 66, 100–101. Saressalo, s. 11, 18. T.W.H., ”Hieman Jääkäritykistörykmentin vaiheista”, s. 248. Korkama & Roudasmaa, s. 313–314. Paulaharju, s. 255–256.

89 Piilonen, s. 190, 239. Terä & Tervasmäki, s. 62. Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 17–19. Arimo, *Suomen puolustus… I*, s. 148–149. Pietiäinen, s. 363.

90 Terä & Tervasmäki, s. 37, 56, 71, 88–90. Syrjö, *Teknillisen osaston organisaatio 1919–1937*, s. 1. *Överstyrelsens för allmänna… 1917–1919*, s. 59–66. YRYH vuosikertomukset 1920–1922, KA RakH Dd:5. *HBL* 8.12.1935. Teknillisen osaston (Tekn.os.) pöytäkirjat (ptk.) ym. 1920–1921, KA PLM-39 Hca:1. Piilonen, s. 191–192. Saressalo, s. 19. *Suomen puolustuslaitos 1918–1939*, s. 265. Hallituksen esitys 91/1993, Eduskunnan valtiopäiväasiakirjat. Elovaara, ”Sotaväen rakennustoiminta”, s. 313–314.

91 Saressalo, s. 19–22. Arimo, *Suomen puolustus… I*, s. 150. *Suomen Sotilas 21/1919*, s. 306. *Suomen puolustuslaitos 1918–1939*, s. 144, 146. Blomqvist, ”Vähän Hyökkäysvaunurykmentin synnystä ja alkuvaiheista”, s. 339–341. Nieminen, *Santahamina sinivalkoinen…*, s. 20, 75. ”Suomen Valkoinen Kaarti”, s. 234. K.P., ”Keski-Suomen…”, s. 301. Väänänen, s. 25, 32–33, 35–36. Sutela & Mikkola, s. 188–191. Paulaharju, s. 243, 253, 256–258, 262–263. Hnen., ”Katsaus Pohjois-Savon…”, s. 296. J–n., ”Tampereen…”, s. 328–329. Keronen, *Puolustusvoimien rauhan ajan varusmieskoulutusjärjestelmän kehittyminen maavoimissa v. 1919–1975*, s. 17. T.W.H., ”Hieman…”, s. 248–249. Piilonen, s. 230–232. Tekn.os. ptk. ym. 1920–1921, KA PLM-39 Hca:1. Terä & Tervasmäki, s. 75–76. Manninen, *Vallisaaren…*, s. 59.

92 Saressalo, s. 18–19, 21, 23. ”Pataljoonamme syntyvaiheet”, Etupyörä 4/1927, s. 1, 6. Miettinen, s. 334. A.S. & P.A.: ”Kenttätykistörykmentti 2…”, s. 385–386. H–tz., ”Uudenmaan…”, s. 392. Arimo, *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 II osa*, s. 106–107. ”Viipurin Rykmentin I pataljoona”, s. 691. Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 17–20, 22–23, 27, 46–47.

93 Suomen Sotilas 21/1919, s. 306. Virkki, s. 449–450. Enkiö, s. 87–88, 90–93. Laukkanen, s. 26. Airaksinen, ”RT 2:n alkuvaiheista”, s. 2. Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 55–58, 60. A & Z., ”Rannikkotykistörykmentti 1…”, s. 488–489. Niemi, ”Laatokan…”, s. 21–22. *Enson rakennuskartonki, tiedonanto n:o 3* ja *Ensopahvi: Ilmoitus N:o 4*. Arimo, *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 III osa*, s. 158–159. Valokuvat ja kirj., KA PRL Ieb:17-2, KA MeVE T-17467/12 ja 13. Piirustukset, KA PLM Karjala.

94 Manninen, *Selvitys Utin…*, s. 14–17. Ilmailuvoimien päiväkäskyt, KA Päiväkäskyt. Arimo, *Suomen puolustus… I*, s. 148–149. Chanson, ”Suomen…”, s. 249–251. Uola, *Suomen ilmavoimat 1918–1939*, s. 66–68. Tekn.os. ptk. ym. 1920–1921 ja 1922, KA PLM-39 Hca:1 ja Hca:2. YRYH vuosik. 1920–22, KA RakH Dd:5.

95 Pietiäinen, s. 454. Enkiö, s. 94.

96 Tekn.os. ptk. ym. 1924, KA PLM-39 Hca:4. Saressalo, s. 26–28. Muukkonen, s. 225, 227. Ekberg, ”Teknilliset joukot 1918–1938”, s. 275–278. ”Asevelvollisena Autopataljoonassa”, s. 574.

97 Arimo, *Suomen puolustus… III*, s. s. 157. Saressalo, s. 27–28. *Kauppalehti* 10.11.1921. Paulaharju, s. 253–254, 259, 263. Korkama & Roudasmaa, s. 327. Arimo, *Suomen puolustus… II*, s. s. 109. *Kaiku* 16.2.1926. T.W.H., ”Hieman…”, s. 249. Blomqvist, s. 341.

98 Oksanen, ”Poimintoja PPP3:n 10-vuotistaipaleelta”, s. 130. Strömberg, ”Polkupyöräpataljoona 1 vv. 1921–1931”, s. 121–122. Helenius, ”PPP2:n vaiheita ja elämää 1921–1931”, s. 124–125. K. B–z.: ”Muutamia mainintoja Karjalan Kannaksen rajan vartioinnista…”, s. 4–6. Saressalo, s. 23–24, 27–28.

99 Sutela & Mikkola, s. 212–213. Saressalo, s. 27–30. K.P., ”Keski-Suomen…”, s. 301. Väänänen, s. 32, 34–36. Arimo, *Suomen puolustus… II*, s. 107. *Karjala* 22.2.1921, *Uusi Suomi* 26.4.1921, 5.5.1921, 9.7.1921, 14.7.1922 ja 24.5.1927, *Kauppalehti* 10.11.1921, *Iltalehti* 23.3.1922. Tekn.os. ptk. ym. 1920–1921, KA PLM-39 Hca:1. Piirustukset, KA PLM Karjala ja KA PRL. *FAT* 2.1.1920, *HBL* 15.10.1930, *HS* 9.8.1935, AM arkkitehtiesittelyt. YRYH vuosik. 1920–22, KA RakH Dd:5. Syrjö, *Teknillisen osaston…. Suomen puolustuslaitos 1918–1939*, s. 267. Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 29–30.

100 Chanson, ”Suomen…”, s. 251–252. Manninen, *Selvitys Utin…*, s. 17–21. Arimo, *Suomen puolustus… II*, s. 397. Tekn.os. ptk. ym. 1920–21, 1922, 1923 ja 1924, KA PLM-39 Hca:1–Hca:4. YRYH vuosik. 1923–25 ja vuosik. pohja-asiakirjat 1923–26, KA RakH Dd:2 ja Df:1. Piirustukset, PK.

101 Arimo, *Suomen puolustus… II*, s. 397–398. Rekola, ”Ilmailuvoimien osa Suomen puolustuksessa.”, s. 205–214. Uola, s. 106-107. Arimo, *Suomen puolustus… III*, s. 150–151. Chanson, ”Tapahtumia 15-vuotistaipaleen varrelta”, s. 38–39. Manninen, *Selvitys Utin…*, s. 22.

102 Chanson, ”Tapahtumia…”, s. 38–39. *Uusi Suomi* 20.12.1923. Tekn. os. ptk. ym. 1923 ja 1924, KA PLM-39 Hca:3 ja Hca:4. YRYH vuosik. 1923–25, KA RakH Dd:2. L. V.: ”Lentoasemamme…”, s. 200. *Karjala* 23.10.1924, *Laatokka* 3.3.1925. Manninen, *Selvitys Utin…*, s. 22–25. Piirustukset, KA PLM Karjala, KA PRL ja PK.

103 Arimo, *Suomen puolustus… II*, s. 108. *Iltalehti* 11.6.1923, 26.10.1923 ja 6.9.1924, *Aamulehti* 12.6.1923, *Uusi Suomi* 20.12.1923, *Karjala* 29.6.1926, 3.7.1927. YRYH vuosik. 1923–25 ja 1926–28 sekä vuosik.

pohja-asiakirjat 1923–26, KA RakH Dd:2, Dd:3ja Df:1. Piirustukset, KA PRL. Arimo, *Suomen puolustus… III*, s. 155. Väänänen, s. 477–478. *Pohjolan Sanomat* 2.8.1924.

104 Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 59–60. O.K.: ”Saarenpään linnakkeen vaiheita”, s. 25–26. MeVE Linntsto kirj. 1943, KA T-16018/1571. Saressalo, s. 21, 28. *Hanko–Russarö, selvitys linnakesaaren rakennuskulttuurista*, s. 16. *Kotka Rankki…*, s. 8. Manninen, *Länsi-Mustasaaren…*, s. 22. Virtala, ”Aliupseerikoulutus RT 3:ssa vv. 1920–30”, s. 6–10. Enkiö, s. 99, 109–110, 112, 115. Sario, ”Meripuolustuksemme: Piirteitä sen synty- ja kehitysvaiheista”, s. 249.

105 Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 28, 51–52. Enkiö, s. 130. Elovaara, s. 314. Rosenlöf, ”Kasarmihoidon järjestelystä”, s. 315–318. Syrjö, *Teknillisen osaston…*. YRYH vuosik. 1926–28, KA RakH Dd:3. Halila, ”Rakennushallinto”, s. 98, 109–110. Terä & Tervasmäki, s. 97. *Uusi Suomi* 16.8.1924 ja 21.8.1924, *Karjala* 15.11.1930, *HS* 28.11.1940 ja 20.1.1949, *HBL* 20.1.1949. Mäkinen, *Suomen valkoinen sotilasarkkitehtuuri 1926–1939*, s. 66–67. AM arkkitehtiesittelyt.

106 Chanson, ”Tapahtumia…”, s. 38–44. Uola, s. 86–87. Manninen, *Selvitys Utin…*, s. 27, 56–57. Arimo, *Suomen puolustus… III*, s. 150–151. *Vapaa Karjala* 14.11.1924, *Laatokka* 22.4.1926, *Ilkka* 1.12.1926, *Uusi Suomi* 24.5.1927. L. V., ”Lentoasemamme…”, s. 200. Mäkinen, *Suomen…*, s. 244. Piirustukset, KA VIK ja KA PRL.

107 *Maakansa* 19.6.1926, *Karjala* 29.6.1926, 27.5.1927 ja 29.10.1928, *Uusi Suomi* 20.12.1923 ja 24.5.1927 ja 4.6.1929, *HS* 5.11.1928. ”Miltä P.P.P. 2:n kasarmilla näyttää”, s. 854–855. ”Kohti uudenaikaisia kasarmioloja”, s. 90–91. Arimo, *Suomen puolustus… III*, s. 154–155. Mäkinen, *Suomen…*, s. 232. Piirustukset, KA PRL.

108 Arimo *Suomen puolustus… III*, s. 156–157. Väänänen, s. 60–63. *Iltalehti* 27.7.1926, *Uusi Suomi* 24.5.1927. Paulaharju, s. 242, 244, 254, 264. Muukkonen, s. 225, 227. Saressalo, s. 33–36. Paasonen, ”Sananen kuormasto- eli huoltomuodostelmista”, s. 229–230. Koivisto, ”Er. Hyökkäysvaunukomppania 10-vuotias”, s. 545.

109 Rekola, ”Ilmapuolustusvalmiutemme…”, s. 61–64. Chanson, ”Tapahtumia…”, s. 42–44. ”Lentoasemamme…”, s. 198–206. Arimo *Suomen puolustus… III*, s. 150–152. Uola, s. 108, 167. *Vapaa Karjala* 14.11.1924, *Uusi Suomi* 21.1.1925, 9.6.1925, 2.10.1925, 13.12.1925, 24.5.1927 ja 22.2.1928, *Karjala* 16.3.1927, *HS* 1.5.1928, *Etelä-Suomen Sanomat* 4.7.1929. Tekn.os. ptk. ym. 1924, KA PLM-39 Hca:4. Piirustukset ja valokuvat, KA PRL. Mäkinen, s. 132–142 ja liitteet. ”Rakennusosakeyhtiö Pyramid, Pyramid-tiili”, s. 42. *Kauhavan Lentosotakoulu … osat 2 ja 3*, rakennuskuvaukset. Manninen, *Selvitys Utin…*, s. 27–28.

110 Syrjö, *Teknillisen osaston…*. Terä & Tervasmäki, s. 97. *SVT* 21.9.1927, 30.6.1928 ja 20.12.1928. *Suomen Sosialidemokraatti* 20.9.1927 ja 24.5.1929, *Uusi Suomi* 26.4.1928, *FAT* 20.12.1928, *HS* 5.2.1929, *Karjala* 5.6.1929. Mäkinen, s. 64–67 ja liitteet.

111 *Laki laivaston perustamisesta rannikkopuolustusta varten*, Suomen asetuskokoelma 348/1927. Sario, s. 250. Enkiö, s. 134–135. RT 1 kirj. 1923–28 ja 1929–32, KA T-2590/1 ja T-2590/2. Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 60–61, 68–70. *Kotka Kirkonmaa, selvitys linnakesaaren rakennuskulttuurista*, s. 11–14. *Ilmatorjuntajoukot 1925–1960*, s.50, 64–65. Arimo *Suomen puolustus… III*, s. 153. Virtala, s. 10. Tekn. os. kirj. 1935, KA PLM-39 FI:223. MeVE Linnoitustoimisto (Linntsto) rakennusas. 1943, T-16018/1571, KA.

112 *HS* 15.5.1929.

113 Selén, *C.G.E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931–1939*, s. 190–191. *Turunmaa* 19.10.1929, *Työn Voima* 22.10.1929, *Karjala* 15.11.1930, *Ilkka* 29.10.1931, *Laatokka* 7.11.1931. Niemi, ”Kasarmirakennuksemme”, s. 325–326, 341. Mäkinen, s. 66 ja liitteet. Elovaara, s. 314. Rosenlöf, s. 316–318, 321–323.

114 *Turunmaa* 19.10.1929, *Työn Voima* 22.10.1929, *Uusi Suomi* 2.4.1930, 3.11.1931, *Haminan Lehti* 20.10.1931, *Karjalainen* 22.10.1931, *Karjala* 26.10.1930, 23.11.1931, *Laatokka* 7.11.1931, *Jaakkiman Sanomat* 27.4.1932, *HS* 23.6.1932, *Kansan Lehti* 29.6.1932, *Maakansa* 22.9.1932. Ovaska, ”Otteita Mk/RT 3:n aliupseerin päiväkirjasta”, s. 193. Mäkinen, liitteet. Tekn. os. kirj. 1935 ja 1939, KA PLM-39 FI:223 ja T-17953/31. Piirustukset, KA PRL.

115 ”Käkisalmeen valmistunut uusi ruokala”, s. 53–54. Arimo *Suomen puolustus… III*, s. 157. Väänänen, s. 87. ”Kauhavan Ilmailukoulun uudet rakennukset”, s. 237. Ilkka, ”Ilmasotakoulu toiminut Kauhavalla 10 vuotta”, s. 166–167. Chanson, ”Tapahtumia…”, s. 44–45. Mäkinen, 142 ja liitteet. *Kauhavan Lentosotakoulu… 2*, s. 5, 22.

116 RT 1 kirj. 1929–32 ja 1933–34 sekä sal. kirj. 1935–41 ja 1939–40, KA T-2590/2, T-2590/3, T-1168/18 ja T-1168/7. Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 72–73. Rikama, ”Rannikkotykistömme”, s. 317–320. Hannula, ”Suomenlinnan Rannikkotykistörykmentti 1918–1968”, s. 7. *Uusi Suomi* 27.12.1932. Mäkinen, *Suomen…*, s. 93–95 ja liitteet. *Hanko Russarö…*, s. 17.

117 Pohjanvirta, ”Merisotakoulu ennen sotia”, s. 79–81, 88–89. Arimo *Suomen puolustus… III*, s. 147–149. Niemi, ”Kasarmirakennuksemme”, s. 445–448. Enkiö, s. 141. Manninen, *Pansio, rakennushistoriaselvitys*, s. 19–21.

118 Tekn. os. sal. kirj. 1934 sekä kirj. 1935 ja 1936, KA PLM-39 FI:26, FI:223 ja FI:240. RT 1 sal. kirj. 1935–41, KA T-1168/18. YE Talousasiain esiupseeri (Tal. esiups.) kirj. 1936–39, KA T-4897/7. Arimo *Suomen puolustus… III*, s. 147, 149. *Laatokka* 8.8.1935. Mäkinen, *Suomen…*, liitteet. Laukkanen, s. 24–25. Airaksinen, s. 202. PE Huolto-os. kirj. 1946, KA T-19491/7.

119 Arimo *Suomen puolustus… III*, s. 140, 156–157. Piirustukset ja asiakirjat, KA PLM Karjala, KA PRL. *Haminan Lehti* 20.10.1931, *Laatokka* 20.10.1931, *Ilkka* 29.10.1931, *Käkisalmen Sanomat* 5.11.1931, *HS* 23.6.1932, *Kansan Lehti* 29.6.1932. Holmberg, ”Uudenaikainen kasarmialue”, s. 315–318, 326, 352. Niemi, ”Kasarmirakennuksemme”, s. 325–344. Mäkinen, *Suomen…* s. 89. Manninen, *Immolan…*, s. 70, 84, 92. Manninen, *Selvitys Utin…*, s. 58.

120 IlmVE Järj- ja lkptsto kirj. 1936, KA R-674/45. Puolustusneuvoston asiakirj. 1932–33, KA R-628/4. Uola, s. 142–145, 149. Selén, s.143–144. Manninen, *Immolan…*, s. 7–11, Chanson, ”Tapahtumia…”, s. 44–45. Piirustukset, KA PLM Karjala ja KA PRL.

121 Puolustusneuvoston ptk:t 1926–35 ja asiakirj. 1932–33, KA R-628/1 ja R-628/4. Manninen, *Selvitys Utin…*, s. 28–30. Mäkinen, *Suomen…*, liitteet. Arimo *Suomen puolustus… III*, s. 150–152. Ahonius, ”Suomen ilmavoimat”, s. 595–600, 643. *Suomen puolustuslaitos*, s.475–476.

122 Arimo *Suomen puolustus… III*, s. 82–134. Mäkipelto, *Siirtyminen aluejärjestelmään 1930-luvulla*, s. 7–8, 14–16, 30. *Suomen puolustuslaitos 1918–1939*, s. 385. *HS* 4.6.1933. PLM Tekn. os. sal. kirj. 1934, KA PLM-39 FI:26. Karhu, ”Suomen armeija uudestijärjestelyn mukaan”, s. 320–322, 327. Manninen, *Niinisalon…*, s. 7–10.

123 Leander, ”Uusi puolustuslaitosasetus”, s. 92–94, 121–125. Karhu, s. 322, 327. *Laatokka* 30.5.1936. Pl.M Tekn. os. kirj. 1938–39, KA T-17953/8. Syrjö, *Teknillisen osaston organisaatio*. Rosenlöf, s. 321–323. Mäkinen, *Suomen…*, s. 64–66 ja liitteet.

124 Korkama & Roudasmaa, s. 333–335. Paulaharju, s. 275–277. Karhu, s. 321. Arimo *Suomen puolustus… III*, s. 133–134, 143–144. Ahlfors, ”20-vuotias tykistömme”, s. 243–244. *HS* 27.10.1932, 4.6.1933, 10.2.1935, 7.10.1935 ja 8.10.1935, *Ajan Suunta* 8.10.1935, *Laatokka* 30.5.1936. Andersson, s. 16–17, 93. PLM Tekn. os. sal. kirj. 1934 ja kirj. 1935, 1936 ja 1938–39, KA PLM-39 FI:26, FI:223, FI:233 ja FI:240 sekä T-17953/8. YE Talousas. esiups. kirj. 1936–39, KA T-4897/7. PE Huolto-os. F:16 kirj. 1946, KA T-19491/7. ”Helsingin autokomppanian uusi kasarmirakennus”, s. 323–325. *Taivallahden kasarmi – Rakennushistoriaselvitys*, s. 7, 12, 22–30.

125 Karhu, s. 321. Arimo *Suomen puolustus… III*, s. 133–134, 144–145. ”Huoltopataljoonastamme ja sen tehtävistä”, s. 379–380. Ekberg, s. 276–280. Pl.M Tekn. os. kirj. 1935 ja 1938–39, KA PLM-39 FI:223 ja T-17953/8. Piirustukset, KA PRL.

126 *Karjala* 31.8.1933, *Uusi Suomi* 18.4.1934 ja 10.11.1935, *Käkisalmen Sanomat* 29.4.1939. Karhu, s. 321. Roudasmaa, s. 153–154. Arimo *Suomen puolustus… III*, s. 133–134, 142–144, 152, 157. Väänänen, s. 63, 65, 83–84. Tekn. os. kirj. 1935 ja 1936, KA PLM-39 FI:223, FI:233 ja FI:240. YE Talousas. esiups. kirj. 1936–39, KA T-4897/7. Piirustukset, KA PLM Karjala. Niemi, ”Kasarmirakennuksemme”, s. 444. Ekberg, s. 278.

127 Karhu, s. 321. Arimo *Suomen puolustus… III*, s. 133–136, 143, 158. Ahlfors, s. 244. *HS* 26.10.1934, *Etelä-Savo* 29.2.1936 ja 4.7.1936, *Laatokka* 30.5.1936, Etelä-Saimaa 7.7.1936 ja 15.10.1936. Hendunen, ”Lappeenrannan uusi maneesirakennus”, s. 284–286. Tekn. os. kirj. 1934, 1935, 1936 ja 1938–39, KA PLM-39 FI:207, FI:223 ja FI:240 sekä T-17953/8. YE Talousas. esiups. kirj. 1936–39, KA T-4897/7. Simola & Koivisto, *Maanpuolustusopisto 75 vuotta*, s. 203–205. Mäkinen, *Suomen…*, liitteet.

128 *HS* 27.10.1932, 17.11.1932, 17.3.1933 ja 4.6.1933. Tekn. os. kirj. 1935, KA PLM-39 FI:223. Piirustukset, KA PLM Karjala. Manninen, *Niinisalon…*, s. 10–17.

129 Manninen, *Niinisalon…*, s. 17–27.

130 *HS* 15.9.1935, *Laatokka* 30.5.1936. Arimo, *Suomen puolustus… III*, s. 150–152. ”Lentoasemamme…”, s. 202. Manninen, *Immola…*, s. 14–16. Mäkinen, *Suomen…*, liitteet. Piirustukset ja valokuvat, KA PRL. IlmVE kirj. 1935, KA R-674/44. Ilkka, s. 167. Ahonius, s. 598–600, 643.

131 Alaluvun päälähteenä teos Manninen, *Immola…*. IlmVE kirj. 1935 ja 1936 sekä lentokenttäasiakirjat 1932–38, KA R-674/44, R-674/45 ja R-674/62. Ilkka, s. 167.

132 YE Talousas. esiups. kirj. 1936–39, KA T-4897/7. Rautapää, ”Puolustusvoimain ylimmän johdon uudelleen järjestely”, s. 3–21. Oesch, ”Suomen puolustuslaitos”, s. 224–227. Selén, s. 83–84. *Laatokka* 30.5.1936, *Uusi Suomi* 20.8.1938. Grandell, ”Uusi perushankintaohjelma”, s. 238–245. Pl.M Tekn. os. kirj. 1938–39, KA T-17953/8. Mäkinen, Suomen…, s. 64, 66 ja liitteet. Manninen, *Pansio…*, s. 40.

133 Arimo, *Suomen puolustus… III*, s. 144–145. YE Talousas. esiups. kirj. 1936–39, KA T-4897/7. Pl.M Tekn. os. kirj. 1935, 1936, 1937 ja 1938–39, KA PLM-39 FI:223, FI:233, FI:240 ja FI:258 sekä T-17953/8. *Laatokka* 30.5.1936, *HS* 16.2.1939, *Käkisalmen Sanomat* 29.4.1939. B., ”Jääkäripataljoona 1:n sairaala valmistunut”, s. 1–2. Henttonen, *Elsi Borg 1893–1958 arkkitehti*, s. 122–124. Mäkinen, *Suomen…*, liitteet. Piirustukset, KA PLM Karjala.

134 IlmVE kirj. 1936 ja 1937 sekä lentokenttiä koskeva kirj. 1926–37 ja 1937–39, KA R-674/45, R-674/48, R-674/58 ja R-674/61. YE Talousas. esiups. kirj. 1936–39, KA T-4897/7. PLM Tekn. os. kirj. 1938–39 ja 1939–40, KA T-17953/8 ja T-17953/31. *Uusi Suomi* 20.8.1938. ”Ilmavoimiemme historiaa”, s. 254. Selén, s. 160–163. Grandell, s. 241. Ilkka, s. 167. Arimo, *Suomen puolustus… III*, s. 150–153. Manninen, *Selvitys Utin…*, s. 31. *Suomen puolustuslaitos 1918–1939*, s. 476–477. RT 1 sal. kirj. 1939–40, KA T-1168/7. Hannula, ”Suomenlinnan Rannikkotykistörykmentti 1918–1968”, s. 7. Nieminen, *Santahamina sinivalkoinen…*, s. 86. Mäkinen, *Suomen…*, 203–211 ja liitteet.

135 IlmVE kirj. 1937 ja lentokenttiä koskeva kirj. 1937–39, KA R-674/48 ja R-674/61. PLM Tekn.os. kirjeet 1938, KA T-17953/8. *Uusi Suomi* 23.8.1938. Myllylä, *Luonetjärven varuskunta 1939–1989*, s. 46–55.

136 YE Talousas. esiups. kirj. 1936–39, KA T-4897/7. PLM Tekn. os. kirj. 1935, 1936 ja 1938–39, KA PLM-39 FI:223, FI:233, FI:240 sekä T-17953/8. MeVE Op.os. kirj. 1939–44, KA T-19574/6. RT 1 sal. kirj. 1935–41, KA T-1168/18. *Karjala* 6.12.1937, *Uusi Suomi* 20.8.1938. Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 70, 74–75. Piirustukset, KA PLM Karjala, KA PRL. O.K., ”Saarenpään linnakkeen vaiheita”, s. 26. Mäkinen, *Suomen…*, liitteet.

137 MeVE Sotilasos. kirj. 1936–37, Talousos kirj. 1939, Sotatsto II kirj. 1938–39, ja Rakennuststo kirj. 1943, KA T-13094/2, T-13721/15, T-14823/7 ja T-16016/1543. Pl.M Tekn. os. kirj. 1938–39, KA T-17953/8. YE Talousas. esiups. kirj. 1936–39, KA T-4897/7. *Uusi Suomi* 20.8.1938. Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 72, 75–76, 78–80. Kurki, ”Ristiniemen Linnake Talvisodassa”, s. 5–7. Piirustukset, KA PRL.

138 RT 1 sal. kirj. 1936–38 ja kirj. 1935–41, KA T-1168/1 ja T-1168/18. YE Talousas. esiups. kirj. 1936–39, KA T-4897/7. MeVE Talousos kirj 1939, Sotatsto asiakirj. ja Rakennuststo. piirustukset, KA T-13721/15, T-17377/2302–2310 ja T-17466/16. PLM Tekn. os. kirj. 1935, 1936 ja 1938–39, KA PLM-39 FI:223, FI:233 sekä T-17953/8. Arimo, *Suomen puolustus… III*, s. 147. Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 76–77. Mäkinen, *Suomen puolustus…*, liitteet. *Hanko–Russarö…*, s. 18.

139 YE Merivoimatsto suunnitelmat ym. 1931–39 ja sal. kirj. 1935–37, KA T-2866/6 ja T-2867/1. MeVE Sotilasos. kirj. 1936–37, Talousos kirj 1939 ja Sotatoimisto II kirj 1938–39, KA T-13094/2, T-13722/8 ja T-14823/7. Puolustusneuvoston kirj. 1931–39, KA R-628/2. Grandell, s. 241–242. Arimo, *Suomen puolustus… III*, s. 148–149. Manninen, Pansio…, s. 33.

140 RT 1 sal. kirj. 1939, KA T-1168/14. Manninen, *Immola…*, s. 32–33. Manninen, *Niinisalon…*, s. 28–29. Manninen, *Pansio…*, s. 36–37.

141 Puolustusvoimien pääesikunta (PvPE) Sotavarustuststo ehdotukset, laskelmat ym. 1940, KA T-7759/3.

142 Rönkkönen, *Suomen linnoitustykistö 1940–1944*, s. 23–28. Päämaja (PM) Merivoimatsto sal. kirj. 1940, KA T-2859/2. PvPE Sotavarustuststo ehdotukset, laskelmat ym. 1940, KA T-7759/3. PLM Tekn.os. kirj. 1940–44 ja 1941–43 sekä Rakennusosasto (Rak.os.) sal. kirj. 1943–44, KA T-19558/3, T-19558/4 ja T-23828/58. Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 207–209. Väänänen, s. 211–212. Paulaharju & Sinerma, *Suomen kenttätykistön historia, III osa*, s. 20–21. Tervasmäki, s. 151–152. Saressalo, s. 51. Henttonen, s. 89, 158.

143 Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 207–209, 289. PvPE Sotavarustuststo ehdotukset, laskelmat ym. 1940 ja Huolto-os. kirj. 1946, KA T-7759/3 ja T-19491/7. PLM Tekn. os. kirj. 1940–44 ja 1941–43 sekä Rak.os. kirj. 1943, 1944 ja sal. kirj. 1943–44, KA T-19558/3, T-19558/4, T-20600/10, T-20600/12 ja T-23828/58. Väänänen, s. 211–213. Rönkkönen, s. 23–28, 78, 89. Tervasmäki, s. 152. Sutela & Mikkola, s. 314–315. Heiskanen, s. 116. Kaukonen, *Paloaukean varuskunta*, s. 195. Paulaharju & Sinerma, s. 20–21. Roudasmaa, s. 166–169.

144 PM Merivoimatsto kirj. 1940, 1941 ja 1939–41, KA T-2859/2, T-2859/5 ja T-15718/2. PvPE Sotavarustuststo ehdotukset, laskelmat 1940, KA T-7759/3. PLM sal. mietinnöt ja tutkimukset 1934–42, KA T-24027/4. PLM Tekn.os. kirj. 1941–43 sekä Rak.os. kirj. 1943, KA T-19558/4 ja T-20600/10. MeVE Järjestelyos. kirj. 1940, Talousos. kirj. 1941, Rak.tsto kirj. 1943 ja 1943–44 sekä Linnoituststo rakennusas. 1943, KA T-14827/10, T-14849/2, T-16016/1543, T-16016/1544 ja T-16018/1571. Arimo, *Suomen linnoittamisen…*, s. 78–79, 197, 208–209. Kijanen, ”Laivasto sotatoimissa…1”, s. 317. *Kotka Kirkonmaa…*, s. 8–10. *Hanko Russarö…*, s. 19–20. Yrjölä, *Kuuskajaskarin rakennusinventointi*, s. 3–7.

145 PM/PvPE Sotavarustuststo ehdotukset, laskelmat 1940 ja kirj. 1939–40, KA T-7759/3 ja T-7759/6. PLM sal. mietinnöt ja tutkimukset 1934–42, KA T-24027/4. IlmVE Rakennuststo kirj. 1940–46 sekä sopimukset 1941–44, KA T-19346/1 ja T-19344/10. PLM Tekn. os. kirj. 1940–1944 sekä Rak.os. kirj. 1942, KA T-19558/3, T-19558/5, T-20600/3 ja T-20600/4. PE Huolto-os. kirj. 1946, KA T-19491/7. Manninen, *Selvitys Utin…*, s. 33. Keskinen & Stenman, *LeR 1*, s. 19. *Selvitys Lahden varuskunnan rakennuskannasta*, s. 43. Keskinen & Stenman, *LeR 2*, s. 16. Keskinen & Stenman, *LeR 3*, s. 3. *Uola*, s. 257–258. *Ilmatorjuntajoukot 1925–1960*, s. 92. Pajunen, *Tulisuluista tappioiden tuottamiseen*, s. 166.

146 PLM Tekn.os. kirj. 1940–44 ja 1941–43, KA T-19558/3 ja T-19558/4. *HS* 8.12.1992.

147 PM Huolto-os, kirj. 1942–44 ja Meritsto kirj. 1939–41, KA T-11642/2 ja T-15718/2. PvPE Huolto-os. kirj. 1946, KA T-19491/7. PLM Tekn.os. kirj. 1940–1944 sekä Rak.os. kirj. 1942, 1943, 1944 ja sal. kirj. 1942–43, KA T-19558/3, T-19558/4, T-20600/3, T-20600/4, T-20600/9, T-20600/10, T-20600/11 ja T-23828/57. IlmVE Rak.tsto sopimukset 1941–44, KA T-19344/10. PE Huolto-osasto D:2 muistiot 1956–60, KA T-21261/9.

148 MeVE Linn.tsto rak.asiat 1943, KA T-16018/1571. MeVE Rak. tsto kirj. 1943–44 sekä piirustukset 1941–44, KA T-16016/1543, T-16016/1544 ja T-17466/16. MeVE Op.osasto kirj. 1944, KA T-16443/1940. PLM Rak.os. kirj. 1942 ja 1943, KA T-20600/3 ja T-20600/10. *Isosaari, kulttuuriympäristöselvitys*, s. 94, 134. Manninen, *Pansio…*, s. 37–61. Henttonen, s. 158.

149 MeVE Rak.tsto kirj. 1943–44 ja Talousos. sal. kirj. 1944, KA T-16016/1544 ja T-16438/1852. PLM Rak.os. kirj. 1940–1944, KA T-19558/3 ja T-20600/12. Kijanen, ”Laivasto sotatoimissa” (osa 2), s. 234.

150 Paulaharju & Sinerma, s. 16, 46–47, 49, 53. Saressalo, s. 58–59. Keronen, s. 57. PvPE Huolto-os. kirj. 1946, KA T-19491/7. Tervasmäki, s. 267–268, 291, 293, 353, 437. PLM Rak.os. sal. kirj. 1943–44, KA T-23828/58.

151 Keronen, s. 57–58. Tervasmäki, s. 267–268, 253. Paulaharju & Sinerma, s. 16.

152 PLM Rak.os. sal. kirj. 1943–44, KA T-23828/58. PvPE Huolto-os. kirj. 1946, KA T-19491/7. Paulaharju & Sinerma, s. 20–21, 23–25, 52–54. Roudasmaa, s. 200–204. Manninen, Niinisalon…, s. 34–35, 79–81.

153 PvPE Huolto-os. kirj. 1946, KA T-19491/7. PvPE Pääintendentintsto, kirj. 1949, KA T-19491/4. PLM Rak.os. sal. kirj. 1943–44, KA T-23828/58. Paulaharju & Sinerma, s. 25–27, 29, 53.

154 PvPE Huolto-os. kirj. 1946, KA T-19491/7. PLM Rak.os. sal. kirj. 1943–44, KA T-23828/58. Väänänen, s. 354–356, 362. Paulaharju & Sinerma, s. 30–33, 54.

155 Paulaharju & Sinerma, s. 34–35, 38, 41, 54. Korkama & Roudasmaa, s. 502, 510, 523, 526–527. Tervasmäki, s. 353. PLM Rak.os. sal. kirj.

1943–44, KA T-23828/58. PvPE Huolto-os. kirj. 1946, KA T-19491/7. PvPE Pääintendentintsto, kirj. 1949, KA T-19491/4. *Suomen puolustusvoimien joukko-osastoperinteet osa 2*, s. 110, 142.

156 PvPE Huolto-os. kirj. 1946, KA T-19491/7. MeVE Talousstso kirj. 1944, Op.osasto kirj. 1944 ja Huolto-os. kirj. 1944, KA T-16438/1850-1852, T-16443/1940 ja T-17372/2228. MeVE Rak.tsto kirj. 1943–44, KA T-16016/1543. PLM Rak.os. sal. kirj. 1943–44, KA T-23828/58. Manninen, *Pansio…*, s. 101–104. Tervasmäki, s. 253.

157 Tervasmäki, s. 253, 268. Pamppunen, ”Ilmatorjuntatykistön organisaatio ja toiminta 1945–1962”, s. 167–170. PLM Rak.os. sal. kirj. 1943–44, KA T-23828/58. PvPE Huolto-os. F:16, kirj. 1946, KA T-19491/7. IlmVE Rak.tsto kirj. 1940–46, KA T-19346/1. PvPE Pääintendentintsto, kirj. 1949, KA T-19491/4. Pernaa, *Karjalan lennoston historia 1918–1980*, s.336–338. Korkama & Roudasmaa, s. 553–555.

158 Manninen, *Upinniemi, Obbnäs – Rakennushistoria ja nykytilanne*, s. 14–26.

159 Keronen, s. 57–58. Paulaharju & Sinerma, s. 57. Tervasmäki, s. 267–269, 275–276. Pamppunen, s. 180–182. Korkama & Roudasmaa, s. 539–543.

160 PE Huoltotsto ptk:t 1951–62, KA T-21133/2. *HS* 5.12.1951 ja 24.7.1956. Tervasmäki, s. 257, 332, 353–354, 362, 438. Paulaharju & Sinerma, s. 58. Korkama & Roudasmaa, s. 561–564.

161 PvPE Huolto-os. kirj. 1949–50, KA T-19491/8. *HS* 2.12.1949, 1.9.1951, 5.12.1951, 10.12.1951, 1.2.1955, 27.2.1955 ja 8.5.1977. Korkama & Roudasmaa, s. 561–564, 566. Tervasmäki, s. 353–354. Roudasmaa, s. 205–208. PLM Rak.os. kirj. 1950 ja 1952. KA T-21402/237 ja T-21402/263.

162 PvPE Huolto-osasto kirj. 1949–50, KA T-19491/8. Tervasmäki, s. 354. Manninen, *Niinisalon…*, s. 81–83. PLM Rak.os. kirj. 1950 ja 1952, KA T-21402/237 ja T-21402/263. HS 5.7.1950. Piirustukset, PK. Väänänen, s. 368–369. *HS* 5.12.1951, 1.2.1955 ja 21.10.1955.

163 Paulaharju & Sinerma, s. 58–61. Keronen, s. 59–60. *Suomen puolustusvoimien… osa 2*, s. 110. PLM Rak.os. kirj. 1950 ja 1952, KA T-21402/237 ja T-21402/263. PE Huolto-os. sal. kirj. 1951–62, KA T-21133/2. Roudasmaa, s. 205–208. *Kontiorannan varuskunta-alue*…2, rakennusluettelo. Pamppunen, s. 183, 200.

164 PvPE Huoltotsto, kirj. 1949–50, KA T-19491/8. PE Huolto-os. sal. kirj. 1951–62 ja muistiot 1956–60, KA T-21133/2 ja T-21261/9. PLM Rak.os. kirj. 1952, KA T-21402/263. *HS* 1.2.1955. *Oulun Hiukkavaaran kaavarunkoalueen rakennussuojeluselvitys*, s. 27–28. Paulaharju & Sinerma, s. 58–59. Pamppunen, s. 183, 200–201. Väänänen, s. 368–369, 373. Immonen, s. 291. *Kyminlinna…*, s. 40. *Kotka Kirkonmaa…*, s. 4. *Kotka Rankki…*, s. 15.

165 Korkama & Roudasmaa, s. 527, 530, 539–545, 552–553, 561–567. PE Huolto-os. sal. kirj. 1951–62, KA T-21133/2. Pamppunen, s. 183, 201. Paulaharju & Sinerma, s. 58–59.

166 Pamppunen, s. 180–183. Myllyniemi & Räihä, *SlRR – Suomenlinnan rannikkorykmentti 1918–1998*, s.109–110, 112–113, 115. *HS* 26.4.1957. *Suomen puolustusvoimien… osa 2*, s. 166.

167 *HS* 20.1.1949, 23.1.1949, 25.1.1949, 11.11.1949, 21.4.1951 ja 19.10.1953. Koivisto, s. 426. Mattila, s. 280. Tervasmäki, s. 292. Manninen, *Pansio…*, s. 115–120.

168 Pernaa, s. 339–340, 342–345, 349–351, 362–368. PE Huolto-os. sal. kirj. 1951–62, KA T-21133/2. Tervasmäki, s. 361.

169 PvPE Huolto-os. kirj. 1946, KA T-19491/7. PE Huoltotsto kirj. 1958 ja 1959, KA T-21261/32 ja T-21261/34. PE Huolto-os. muistiot 1956–60, KA T-21261/9. *HS* 1.2.1955. Tervasmäki, s. 362, 364, 438, 441. Roudasmaa, s. 209–210. *Oulun Hiukkavaaran…*, s. 6–7, 14–17, 19–20 ja 27–28. Väänänen, s. 368–369, 373, 392–393. *Mikkelin Karkialammen alue*, s. 3, 6–9.

170 Manninen, *Upinniemi…*, s. 28–29. PLM kirj. 1956, 1957 ja 1959, KA T-22220/191, T-22220/215 ja T-22220/255. PE Huoltotsto kirj. 1959 ja ptk:t 1951–62, KA T-21261/34 ja T-21133/2. PE Huolto-os. konseptit ja taltiot 1956–60, KA T-21261/9. *HS* 9.11.1956, 19.1.1957 ja 28.11.1957. Tervasmäki, s. 359. Paulaharju & Sinerma, s. 64. Keronen, liitteet.

171 Tervasmäki, s. 332, 440. HS 8.3.1972. Osmo Lappo 13.3.2001, AM, Rakennustaiteen Seuran arkkitehtihaastattelut. Pekka Rajalan haastattelu, *Niinisalon varuskunnan kasarmi I*, s. 25–26. Manninen, *Pansio…*, s. 128. PLM Rak.os. sekä PE Huolto-os. kirj. 1950- ja 1960-luvuilta, KA T-22220 ja T-23114 sekä T-21261 ja T-22568.

172 *HS* 1.2.1955, 1.3.1957, 20.2.1959. PE Huoltotsto kirj. 1958, KA T-21261/32. Pentti Viljasen haastattelu, Korkama & Roudasmaa, s. 567–570. Pekka Rajalan haastattelu, *Niinisalon varuskunnan kasarmi I*, s. 25–26. Piirustukset, PK. Tervasmäki, s. 345, 449. PE Huolto-os. muistiot 1956–60 ja 1958–62, KA T-21261/9 ja T-21261/10. Esimerkkejä rakennustyypeistä mm. *Arkkitehti* 4–5/1961, s. 12–13, 23–32, Manninen, *Upinniemi…*, s. 60–63, 84–85, 92, 98–101, Manninen, *Pansio…*, s. 127–133 ja Manninen, *Niinisalon…*, s. 88–90, 94–113.

173 Manninen, *Upinniemi…*, s. 30–40. Manninen, *Pansio…*, s. 121, 124–127. *Arkkitehti* 4–5/1961, s. 20–21.

174 PE Huoltotsto ptk:t 1951–62, KA T-21133/2. PE Huolto-tsto ja Huolto-os. kirj. 1959, 1961, 1962, 1963 ja 1964, KA T-21261/34, T-21261/42, T-21261/46, T-22568/12 ja T-22568/16. PLM kirj. 1957, KA T-22220/215. *HS* 28.11.1957. *Arkkitehti* 4–5/1961, s. 23–27. Manninen, *Niinisalon…*, s. 88–110. Paulaharju & Sinerma, s.64, 66. Tervasmäki, s. 359–360. Pamppunen, s. 182–183.

175 PE Huoltotsto ptk:t 1951–62, KA T-21133/2. PE Huolto-os. muistiot 1958–62, KA T-21261/10. PE Huoltotsto ja Huolto-os. kirj. 1958 ja 1960 sekä sal. kirj. 1955–60, KA T-21261/32, T-21261/36 ja T-21133/5. Myllylä, s. 100, 104–106, 111–118. Tervasmäki, s. 360–361, 366. Korkama & Roudasmaa, s. 546, 549–553, 561–565, 589–591. *HS* 4.1.1957, 23.1.1957, 1.4.1957.

176 PLM kirj. 1956, KA T-22220/191. PE Huoltotsto pöytäk. 1951–62 sekä kirj. 1958, 1959 ja 1960, KA T-21133/2, T-21261/32, T-21261/34 ja T-21261/36. PE Huolto-os. sal. kirj. 1955–60 ja muistiot 1956–60, KA T-21133/5 ja T-21261/9. *HS* 28.11.1957, 12.12.1958 ja 20.2.1959. *Arkkitehti* 4–5/1961, s. 4–7, 12–13. Tervasmäki, s. 359, 438–440, 449. Väänänen, s. 392–393.

177 PE Huoltotsto kirj. 1959 ja 1960, KA T-21261/34 ja T-21261/36. PE Huolto-os. sal. kirj. 1955–60 sekä muistiot 1956–60 ja 1958–62, KA T-21133/5, T-21261/9 ja T-21261/10. *HS* 3.9.1958, 5.6.1963, 29.7.1964, 3.8.1964, 4.4.1965, 11.12.1965 ja 7.9.1984. Tervasmäki, s. 361–363. *Suomen puolustusvoimien… osa 2*, s. 166. Paulaharju & Sinerma, s. 65. Roudasmaa, s. 210–213.

178 PE Huoltotsto ptk:t 1951–62, KA T-21133/2. PE Huolto-os. sal. kirj. 1955–60, muistiot 1956–60 ja 1958–62 sekä kirj. 1960, KA T-21133/5, T-21261/9, T-21261/10, T-21261/36. *Arkkitehti-lehti* 4–5/1961, s. 12–13. *HS* 12.12.1958, 13.1.1960, 11.11.1962, 4.5.1963, 17.8.1967 ja 1.10.1970. ”Puolustuslaitos rakentaa – Uudet varuskunnat”, s. 22–24. Lappo, ”Kasarmialueen keskus”, s. 40–50. Tervasmäki, s. 363, 444.

179 PE Huoltotsto ptk:t 1951–62, KA T-21133/2. ” PE Huolto-os. muistiot 1956–60 ja 1958–62, KA T-21261/9 ja T-21261/10. Puolustuslaitos rakentaa – Uudet varuskunnat”, s. 23. *HS* 12.3.1963, 17.1.1964, 3.5.1964, 14.9.1967, 28.4.1968, 5.5.1968, 9.4.1970, 11.9.1970 ja 13.10.1970. Lappo, ”Kasarmialueen keskus”, s. 40–50. Tervasmäki, s. 360, 364. Sutela & Mikkola, s. 384–400, 406. Pamppunen, s. 183, 201. Manninen, *Turun Vähä-Heikkilän ruokala*, s. 5–6. Yrjölä, s. 5–8. Kekki, *Kuntotutkimus, kasarmirakennus, Kuuskajaskari, Rauma*.

180 PE Huolto-os. ptk:t 1951–62 sekä kirj. 1958–62 ja 1973, KA T-21133/2, T-21261/10 ja T-24034/38. PE Huolto-os. kiinteistönhoidon (kiint.h.) suunnitelmat ym. 1964–72 sekä Kaakkois-Suomen Sotilasläänissä (KSSl) 1963–71 ja 1971–73, KA T-24035/12, T-24035/5 ja T-24035/6. PLM Rak.os. kirj. 1973 ja 1974, KA T-24853/262 ja T-26059/92. *HS* 23.9.1966, 23.4.1968 ja 15.3.1972. Tervasmäki, s. 361, 364–365, 449–450. Manninen, Markus: *Vekaranjärven sotilaskoti*, s. 5–8. Manninen, *Selvitys Utin…*, s. 35–36. *Suomen puolustusvoimien… osa 2*, s. 110. Martikainen & Myllynen & Puurunen, *Pioneerirykmentti, Keuruu*, s. 9–11, 14–17. *Kotka Rankki…*, s. 5–7, 9, 12–13.

181 Tervasmäki, s. 394–395. Keronen, s. 59. Paulaharju & Sinerma, s. 69, 72. Korkama & Roudasmaa, s. 572–573.

182 *HS* 15.7.1966, 18.1.1970, 6.2.1970, 15.4.1970 ja 20.8.1982. Paulaharju & Sinerma, s. 70, 72. Martikainen & Myllynen & Puurunen, *Ilmavoimien Teknillinen Koulu, Halli*, s. 11–13. Tervasmäki, s. 366–367.

183 Manninen, *Valtion virastotalot*, s. 47, 50. PLM Rak.os. kirj. 1973 ja 1974, KA T-24853/262 ja T-26059/92. PE Huolto-os. muistiot 1969–73, KA T-24034/22. Korkama & Roudasmaa, s. 592. Suomela, *Hami-*

nan varuskunta-alue, s. 90–91. *Riihimäen kasarmialueen pohjoisosa*, s. 88. *Lahden Hennalan varuskunta-alue…*, s. 24-25. *Kontiorannan… osa 2*, s. 26–28. *HS* 13.12.1977.

184 Pamppunen, s. 183, 201. PLM Rak.os. kirj. 1974 ja 1978, KA T-26059/92 ja T-26769/406. Tervasmäki, s. 367, 444. ”Satakunnan lennoston historia ja perinteet”, sivustolla https://puolustusvoimat.fi. *HS* 21.9.1975, 7.3.1977, 20.4.1977, 2.12.1977, 9.9.1979, 20.2.1984 ja 4.8.1985.

185 Paulaharju & Sinerma, s. 72–73, 75. *HS* 2.12.1977, 21.4.1989, 21.3.1992, 8.4.1992, 17.4.1992, 3.11.1992. Saressalo, tiivistelmä. *Suomen puolustusvoimien joukko-osastoperinteet*, s. 23–25, 123. ”Puolustusvoimauudistuksen loppuraportti”, sivustolla https://puolustusvoimat.fi/documents.

186 ”Maavoimien joukko-osastot”, sivustolla https://maavoimat.fi/joukko-osastot. *Suomen puolustusvoimien…* ja *Suomen puolustusvoimien… osa 2*, aselaji- ja joukko-osastohistoriat. Paulaharju & Sinerma, s. 73–75, 79–80, 83. *HS* 2.12.1977, 28.8.1982, 3.11.1992, 8.3.1993 ja 16.11.1997. *Turun Sanomat* 31.1.2016. Manninen, *Niinisalon…*, s. 116. Korkama & Roudasmaa, s. 585–586, 589–591, 596–604. Tervasmäki, s. 359–360.

187 ”Merivoimat” (joukko-osastot), sivustolla https://merivoimat.fi/joukko-osastot. *Suomen puolustusvoimien… osa 2*, s. 188, 202–205. *Suomen puolustusvoimien.*, s. 225, 233–247. *Suomen laivasto 1969–2003*, s. 74–92. *HS* 3.11.1992 ja 16.11.1997, *TS* 17.5.2006 ja 30.1.2008. Saaristotyöryhmän loppuraportti 10.4.2007, sivustolla www.defmin.fi. Ahlman, *Rannikkolinnakkeiden tulevaisuus*. Holmström, ”Merivoimat valmis”, s. 3. Manninen, *Upinniemi…*, s. 42–43. Manninen, *Pansio…*, s. 137. Paulaharju & Sinerma, s. 79.

188 ”Ilmavoimien viisi joukko-osastoa”, sivustolla https://ilmavoimat.fi/joukko-osastot. *Suomen puolustusvoimien…*, s. 250–283. Puolustuskiinteistöt laajentaa ja peruskorjaa Rissalan kasarmia Siilinjärvellä” (01.06.2021), sivustolla https://www.senaatti.fi.

ARKISTOT

Arkkitehtuurimuseo, AM
- Rakennustaiteen Seuran arkkitehtihaastattelut

Eduskunta
- Valtiopäiväasiakirjat

Etelä-Karjalan museo, EKM

Helsingin kaupunginmuseo, HKM

Hämeenlinnan Kaupunginkirjaston Lydia, HKL

Kansallisarkisto, KA
- Ilmavoimien esikunta, IlmVE
- Joensuun kiinteistöpiiri
- Kaupunkikartat kokoelma
- Lahden kiinteistöpiiri
- Laivaston Esikunta, LE
- Maanmittaushallitus, MH
- Merivoimien Esikunta, MeVE
- Puolustushallinnon rakennuslaitoksen rajantakaisten piirustusten ja valokuvien kokoelma, PRL
- Puolustusministeriö, PLM
- Puolustusministeriö / Teknillinen osasto, PLM-39
- Puolustusministeriön rakennusosaston luovutetun Karjalan sotilaskohteiden piirustukset kokoelma, PLM Karjala
- Puolustusneuvosto
- Puolustusvoimain sanomakeskus, PSK
- Päiväkäskyt (kokoelma)
- Pääesikunta, PE
- Päämaja, PM
- R-592 (ilmailuvoimat)
- R-595 (ilmailuvoimat)
- Rakennushallitus, RakH
- Rannikkotykistörykmentti 1, RT 1
- Seinäjoen kiinteistöpiiri
- Sotapäiväkirjat kokoelma, SPK
- Sotasaaliskeskusosasto, SSKO
- Suomenlinnan Rannikkotykistörykmentti, SlRtR
- Suomenmaalainen insinööripiiri, SIP
- Suomenmaalainen sotilaspiiri, SSP
- Topografisten karttojen kokoelma
- Turun Laivastoasema, TurLA
- Turun Rannikkotykistörykmentti, TRT
- Tuusulan kiinteistöpiiri
- Vanhempi kartta- ja piirroskokoelma, VKP
- Venäläinen insinöörikomennuskunta, VIK
- Venäläiset rakennuspiirustukset kokoelma, VRP
- Venäläiset sotilasasiakirjat, VeSA
- Viipurin Insinöörikomennuskunta, ViipIK
- Yleisesikunta, YE

Kansalliskirjasto

Karjalan Sivistysseura ry, KSS

Kuopion kulttuurihistoriallinen museo, KUHMU

Maanmittauslaitos, MML

Maanpuolustuskorkeakoulu, MPKK
Sotahistorian laitos (nyk. Sotataidon laitos)

Museovirasto, MV

Pohjanmaan museo

Puolustuskiinteistöjen arkisto, PK

Sotamuseo, SA-kuva
Ilmavoimien kuvakokoelma, IVKK

Suomen Ilmailumuseo

Suomenlinnan Rannikkorykmentin perinnekokoelma

Svenska Litteratur Sällskapet, SLS

Tampereen museot, Vapriikki

Turun museokeskus, TM

Utin Ilmakilta

Venäjän valtion merisotalaivaston arkisto (RGA VMF)

Wiipurin arkistoyhdistys, WAY

LEHDET

Aamulehti, Ajan Suunta, Artjärvi

Etelä-Suomen Sanomat

Finlands Almänna Tidning (FAT), Finljandskaja Gazeta

Haminan Lehti, Helsingin Sanomat (HS)

Hufvudstadsbladet (HBL), Hämäläinen

Ilkka, Iltalehti

Jaakkiman Sanomat

Kaiku, Kansan Lehti, Karjala, Karjalainen

Kauppalehti, Keski-Suomi, Käkisalmen Sanomat

Laatokka

Maakansa

Pohjois-Suomi, Pohjolan Sanomat

Raivaaja

Satakunnan Kansa, Savo, Sosialisti, Suomalainen Kansa

Suomalainen Virallinen Lehti (SVL), Suomen Sosialidemokraatti

Tapio, Turun Sanomat (TS), Turunmaa, Työn Voima

Uusi Aura, Uusi Suometar, Uusi Suomi

Vaasan Sanomat, Vapaa Karjala, Viipurin Sanomat

Västra Finland

Wiipuri

Åbo Underrättelser

KIRJALLISUUS

A & Z., ”Rannikkotykistörykmentti 1. 10-vuotisvaiheita”, Suomen Sotilas 19–20/1928, s. 460–463 ja 21/1928, s. 488–489.

A.S. & P.A.: ”Kenttätykistörykmentti 2 – Kymmenvuotisjuhla 29.4.28.”, Suomen Sotilas 17/1928, s. 384–386.

Ahlfors, E.: ”20-vuotias tykistömme”, Suomen Sotilas 9–12/1938. s. 239–244.

Ahlman, Juhani: Rannikkolinnakkeiden tulevaisuus. Uudenmaan liiton julkaisuja E 101. Uudenmaan liitto 2008.

Ahola, Teija: Lappeenrannan Rakuunanmäen rakennusinventointi. Selvitystyö Ahola 2017.

Ahonius, R.: ”Suomen ilmavoimat”, Suomen Sotilas 25–26/1936, s. 595–600, 643.

Airaksinen, E.: ”RT 2:n alkuvaiheista”, Suomen Aliupseeri 9/1937, s. 201–202.

Airola, Olli: Kymenkartanon linnoitus – Kymin linna. Kymenlaakson maakuntaliitto ry, WSOY 1970.

Amirhanov, L.I.: Morskaja Krepost Imperatora Petra Velikogo. Sankt-Peterburg 1995.

Andersson, Katarina: Vaasan kasarmialue – Rakennushistoriallinen selvitys. Pohjanmaan museon raportteja 5, 2006.

Arimo, Reino: ”Puolustusvoimien siirtyminen aluejärjestelmään 1930-luvulla”, Tiede ja ase 45, 1987, s. 85–119.

Arimo, Reino: Suomen linnoittamisen historia 1918–1944. Suomen Sotatieteellisen Seuran julkaisuja 12. Otava, Helsinki 1981.

Arimo, R.: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939, I osa, ensimmäiset vuodet 1918–1919. Sotatieteenlaitoksen julkaisuja XXIII. Sotatieteen laitos, sotahistorian toimisto, Helsinki 1986.

Arimo, R.: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939, II osa, Enckellin kausi 1919–1924. Sotatieteenlaitoksen julkaisuja XXIII. Sotatieteen laitos, sotahistorian toimisto, Helsinki 1986.

Arimo, R.: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939, III osa, jääkärien aika 1925–1939. Sotatieteenlaitoksen julkaisuja XXIII. Sotatieteen laitos, sotahistorian toimisto, Helsinki 1987.

”Asevelvollisena Autopataljoonassa”, Suomen Sotilas 24–25/1927, s. 574–576.

Auer, Into: ”Lavansaari ja sen uljaat puolustajat”, Suomen Vapaussota 8/1935, s. 178–188.

Auvinen, Eero: Obbnäs – Upinniemi, Suomenlahden meripuolustusalueen tukikohta. Uusikaupunki, 1999.

Auvinen, Eero: Turku laivaston tukikohtana. Turun laivastoaseman 50-vuotisjuhlajulkaisu 12.10.1989. Turku 1989.

B.: ”Jääkäripataljoona 1:n sairaala valmistunut”, Etupyörä 10/1938, s. 1–2.

Blomqvist: ”Vähän Hyökkäysvaunurykmentin synnystä ja alkuvaiheista”, Suomen Sotilas 20–21/1922, s. 339–341.

Bremer, A.: ”Ilmavoimien osallistuminen Suomen vapaussotaan v. 1918”, Aero 5/1932, s. 128–130, 1/1933, s. 14–17, 6/1933, s. 169–176.

Chanson, K.V.: ”Suomen Ilmailuvoimat 1918–22”, Suomen Sotilas 16-21/1923, s. 249–252.

Chanson, K.W.: ”Tapahtumia 15-vuotistaipaleen varrelta”, Aero 2–3/1933, s. 34–45.

Donner, Julia: Hyrylän kasarmialue – Rakennushistoriainventointi. Senaatti-kiinteistöt 2005.

Ekberg, L.: ”Teknilliset joukot 1918–1938”, Suomen sotilas 9–12/1938, s. 270–280.

Elovaara, T.: ”Sotaväen rakennustoiminta”, Suomen Sotilas 26–29/1933, s. 313–314.

Enkiö, Sulo: ”Laivaston synty ja kehitys”, Suomen laivasto 1918–1968 1, s. 59–222.

Enson rakennuskartonki – Tiedonanto N:o 3. Enso Aktiebolag 1922.

Ensopahvi – Ilmoitus N:o 4. Enso-Gutzeit Osakeyhtiö 1930.

F., R.: ”Den finska militärens reserv 1883–1901”, Finsk Militär Tidskrift 11–12/1901, s. 637–671.

Gadolin, G.: ”Den finska militärens kasärnetablissement och dess ekonomi åren 1881–1901”, s. 609–636.

Grandell, Leon.: ”Uusi perushankintaohjelma”, Sotilashallinnollinen Aikakauslehti 6/1938, s. 238–245.

Gripenberg, G.A.: ”Anteckningar rörande finska Sjö-Ekipagets historie (slut)”, Finsk Militär Tidskrift 11–12/1901, s. 535–549.

Gustavsson, Kenneth: “Turun-Ahvenanmaan saaristoasema”, Suomenlahti Pietarin suojana, s. 167–186.

H–tz.: ”Uudenmaan Rykmentti 10-vuotias 29.4.28.”, Suomen Sotilas 17/1928, s. 390–392.

Haila, Sirpa: Venäläinen rationaalisuus, 1910-luvun kasarmiarkkitehtuuri sosiaalisena käytäntönä. Bibliotheca historica 13. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1996.

Halén Harry: Viaporin upseereita ja sotilasvirkailijoita 1880-1918. Unholan aitta 23. Helsinki 2006.

Halila, Aimo: ”Rakennushallinto”, Suomen rakennushallinto 1811–1961, s. 9–170.

Hanko Russarö, selvitys linnakesaaren rakennuskulttuurista. Ramboll / Tmi Lauri Putkonen 2012.

Hannula, Jouko: ”Suomenlinnan rannikkotykistörykmentti 1918–1968”, Rannikon Puolustaja 2/1968, s.4–12.

Heikkilän kasarmi, Turku, 1917–, rakennushistoriaselvitys. Lpr-arkkitehdit Oy 2019.

Heiskanen, Otto: ”Huollon kehitys rajavartiolaitoksessa v. 1919–1939”, Sotilashallinnollinen Aikakauslehti 3/1939, s. 102–119.

Helenius: ”PPP2:n vaiheita ja elämää 1921–1931”, Suomen Sotilas 11–12/1931, s. 124–126.

”Helsingin autokomppanian uusi kasarmirakennus”, Sotilashallinnollinen Aikakauslehti 9/1935, s. 323–325.

Helsingin kaupunginvaltuusto n:o 11/1918, Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat vuodelta 1918. Helsinki 1919.

Hendunen, E.: ”Lappeenrannan uusi maneesirakennus”, Sotilashallinnollinen Aikakauslehti 8/1935, s. 284–286.

Hennalan varuskunta-alue – Kulttuuriympäristöselvitys. Livady Oy 2015.

Henttonen, Maarit: Elsi Borg 1893–1958 arkkitehti. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki 1995.

Hnen. [Heiskanen], J.: ”Katsaus Pohjois-Savon rykmentin historiaan”, Suomen Sotilas 13/1928, s. 294–296.

Holmberg, H.: ”Uudenaikainen kasarmialue”, Suomen sotilas 26–29/1933, s. 315–318, 352.

Holmström, Hans: ”Merivoimat valmis”, Rannikon Puolustaja 1/2008, s. 3.

”Huoltopataljoonastamme ja sen tehtävistä”, Sotilashallinnollinen Aikakauslehti 11/1937, s. 378–387.

af Hällström, Olof: Sveaborg, Viapori, Suomenlinna – The Island Fortress off Helsinki. 1986.

Hämeenlinnan Linnan kasarmit rakennushistoriaselvitys. Jaakko Pöyry Infra / Maa ja Vesi Oy 2005.

Ilkka, N: ”Ilmasotakoulu toiminut Kauhavalla 10 vuotta”, Aero 6/1939, s. 165–167.

Ilmatorjuntajoukot 1925–1960. Ilmatorjuntaupseeriyhdistys ry.

”Ilmavoimiemme historiaa”, Suomen Sotilas 9–12/1938, s. 251–254.

Immonen, Olli: Lappeenrannan varuskuntahistoria. 2006.

Isosaari, kulttuuriympäristöselvitys. Livady Oy 2016.

Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 – 3. Katse tulevaisuuteen, toim. Ohto Manninen. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1992.

J–n.: ”Tampereen Rykmentti 10-vuotias 6.4.28.”, Suomen Sotilas 14–15/1928, s. 328–329.

Jokela, Aimo: ”Wähä-Heikkilän kasarmialue ja Venäjän Itämeren laivasto”, Rannikon Puolustaja 4/2010, s. 80–85.

K. B–z.: ”Muutamia mainintoja Karjalan Kannaksen rajan vartioinnista ja vartioista v:sta 1918 näihin päiviin”, Etupyörä 3/1931, s. 4–8.

K. P.: ”Keski-Suomen rykmentti 10-vuotias 28.3.28”, Suomen Sotilas 13/1928, s. 300–301.

Kaartin lasaretin kortteli 1827–2007 – Rakennushistorian selvitys. Kati Salonen ja Mona Schalin Arkkitehdit Oy 2007.

Karhu, Ilmari: ”Suomen armeija uudestijärjestelyn mukaan”, Suomen Sotilas 17/1934, s. 320–322, 327.

”Kauhavan Ilmailukoulun uudet rakennukset”, Aero 7/1931, s. 237.

Kauhavan Lentosotakoulu, rakennettuun kulttuuriympäristöön kohdistuva selvitys (osat 1–3). Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy 2013.

Kaukonen, Raimo: Paloaukean varuskunta – Ylämyllyn varuskunnan historiikki 1940–1985. Pohjois-Karjalan Patteristo ja Pohjois-Karjalan Tykistökilta 1984.

Kauppi, Ulla-Riitta: Mikkelin kasarmialueen historiaa. Museovirasto 2003–2004.

Kauppi, Ulla-Riitta: Poltinahon kasarmialueen rakennushistoriallinen selvitys. Museovirasto 2005.

Kauppi, Ulla-Riitta: ”Varuskunnat osana kaupunkiympäristöä”, Rakennusperintömme: Kulttuuriympäristön lukukirja, s. 141–144.

Kauppi, Ulla-Riitta & Miltšik, Mihail: Viipuri – Vanhan Suomen pääkaupunki. SKS, Helsinki 1993.

Kauppi, Ulla-Riitta & Suhonen, V.-P.: ”Haminan ympyrälinnoitus”, Suomalaiset linnoitukset 1720-luvulta 1850-luvulle, s. 156–173.

Keinänen, Timo: ”Insinööri Alexander Jevsignejeff, Lutikkalinnan arkkitehti”, Katajanokan Kaiku 2017, s. 26–27.

Kekki, Joonas: Kuntotutkimus, kasarmirakennus, Kuuskajaskari, Rauma. Tehokuivaus Oy 2015.

Keronen, Olavi: Puolustusvoimien rauhan ajan varusmieskoulutusjärjestelmän kehittyminen maavoimissa v. 1919–1975, erityisesti jalkaväen kannalta tarkasteltuna. Sotakorkeakoulun diplomityö 1.7.1979 (moniste).

Keskinen, Kalevi & Stenman, Kari: LeR 1. Suomen ilmavoimien historia 20. 2002.

Keskinen, Kalevi & Stenman, Kari: LeR 2. Suomen ilmavoimien historia 7. 2001.

Keskinen, Kalevi & Stenman, Kari: LeR 3. Suomen ilmavoimien historia 18. 2001.

Ketola, Eino: Kansalliseen kansanvaltaan. Tammi, Helsinki 1987.

Kijanen, Kalervo: ”Laivasto sotatoimissa”, Suomen laivasto 1918–1968, osa 1, s. 223–326 ja osa 2, s. 7–240.

Kilpi, M (nim. Kpi.): ”Ilmavoimien kokoonpanosta v. 1918”, Aero 3/1938, s. 91–93.

Knapas, Rainer: ”Kaartin kasarmi, puolustusministeriö ja sotilasrakentaminen”, Puolustusministeriö 100 vuotta, s. 178–231.

Knapas, Rainer: Lappeenrannan linnoitus – Rakennushistoria ja säilyneet rakennukset. Alustava selvitys, Etelä-Karjalan museon julkaisut N:o 1. Lappeenranta 1976.

”Kohti uudenaikaisia kasarmioloja”, Hakkapeliitta 3/1929, s. 90–91.

Koivisto, Oiva: ”Uudelleenjärjestely- ja jälleenrakennuskausi”, Suomen laivasto 1918–1968, osa 2, s. 351–451.

Koivisto, Onni: ”Er. Hyökkäysvaunukomppania 10-vuotias”, Suomen Sotilas 1929, s. 544–546.

Koivula, Riikka & Svartström, Niina & Helasvuo, Olli: Kaartin kasarmikortteli, korttelihistoriaselvitys. Arkkitehdit Mustonen Oy 2016.

Kontioniemi, rakennus- ja kulttuurihistoriallinen selvitys. Arkkitehtitoimisto Torikka & Karttunen 2014.

Kontiorannan varuskunta-alue, rakennus- ja kulttuurihistoriallinen selvitys, osat 1 ja 2. Arkkitehtitoimisto Torikka & Karttunen 2014.

”Korian kasarmin historiaa”, Hakku 4/1930, s. 4–5.

Korkama, Erkki & Roudasmaa, Stig: Tapparasta tankkeihin, Hämeenlinnan varuskunnan historia. Kanta-Hämeen sotaveteraanipiiri 1988.

Kotka Kirkonmaa, selvitys linnakesaaren rakennuskulttuurista. Ramboll / Tmi Lauri Putkonen 2012.

Kotka Rankki, selvitys linnakesaaren rakennuskulttuurista. Ramboll / Tmi Lauri Putkonen 2012.

Kuivasaari kulttuuriympäristöselvitys. Livady Oy 2019.

Kulttuuriympäristöselvitys Riihimäen eteläinen kasarmialue. Ark-byroo 2018.

Kuopion kasarmit Puistokatu 29. Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy 2018.

Kurki, A.J.: ”Ristiniemen Linnake Talvisodassa”, Rannikon Puolustaja 1/1990, s. 5–7.

Kyminlinna, rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Okulus Oy 2004.

”Käkisalmeen valmistunut uusi ruokala”, Sotilashallinnollinen aikakauslehti 1/1931, s. 53–54.

Lahden Hennalan varuskunta-alue, selvitys Hennalan kasarmin rakennuskulttuurista. Ramboll / Tmi Lauri Putkonen 2012.

Lammi, Esko: Asevarikko 3 – perustamisesta nykypäivään. Vammala 1989.

Lange, S.: ”Suomenlahden puolustus Venäjän vallan aikana”, Sotilasaikakauslehti 7/1935, s. 461–475.

Lappeenrannan vanha linnoitus, itää ja länttä vastaan. Lappeenrannan Kilta 1991.

Lappo, Osmo: ”Kasarmialueen keskus”, Arkkitehti 5/1968, s. 40–50.

Lappo, Osmo: ”Vekaranjärvi – kasarmialueen keskus, Valkeala”, Arkkitehti 1/1975, s. 24–37.

Laukkanen, T.: ”RT 2:n alkuvaiheista ja taistelutoiminnasta vv. 1918–1919”, AUK RT2 1936 kurssijulkaisu, s. 24–26.

Leander, L.: ”Uusi puolustuslaitosasetus”, Suomen Sotilashallinnollinen Aikakauslehti 7–8/1933, s. 92–94 ja 9–10/1933, s. 121–125.

Lecklin, W.: ”Kohti miinaa”, Kansan Kuvalehti 7.3.1930, s. 26.

Lehti, Aarni: Baltian kuvernementtien ja Suomen merkitys Venäjän keisarilliselle laivastolle v. 1856–1914, Sotahistorian laitos julkaisusarja 1 N:o 7. Ekenäs 2003.

Lehtoväre, Jari: Riihimäen varuskunnan historia I 1909–1939. Riihimäen varuskunta ja Riihimäen kaupunki 2001.

”Lentoasemamme esittäytyvät”, Aero 7–8/1935, s. 196–206.

Leskinen, Jari: Veljien valtiosalaisuus. Juva 1999.

Linnanmäki, Seija & Sinisalo, Jarkko: Turun entisen Sirkkalan kasarmialueen rakennussuojelulliset tavoitteet. Museovirasto 2004 (moniste).

Luhtala, Johanna & Manninen, Markus: Smolna, valtioneuvoston juhlahuoneisto, rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Schulman Oy 2011.

Luntinen, Pertti: F.A. Seyn 1862–1918, A Political Biography of a Tsarist Imperialist as Administrator of Finland. Studia Historica 19. SHS, Helsinki 1985.

Luntinen, Pertti: French Information on the Russian War Plans 1880–1914. Studia Historica 17. SHS, Helsinki 1984.

Luntinen, Pertti: Sotilasmiljoonat. Historiallisia tutkimuksia 125. SHS, Helsinki 1984.

Luntinen, Pertti: The Imperial Russian Army and Navy in Finland 1808–1918. Studia Historica 56. SHS, Helsinki 1997.

M.: ”Hämeen ratsurykmentin synnystä ja elämästä”, Suomen Sotilas 24–25/1932, s. 279–280.

Manninen, Markus: Immola, rakennushistoria ja nykytilanne. Arkkitehtitoimisto Manark Oy 2016.

Manninen, Markus: Länsi-Mustasaaren betonipatteri 3, rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Schulman Oy 2013.

Manninen, Markus: Niinisalon kasarmialue, rakennushistoria ja nykytilanne. Arkkitehtitoimisto Manark Oy 2019.

Manninen, Markus: Pansio, rakennushistoria ja nykytilanne. Arkkitehtitoimisto Manark Oy 2020.

Manninen, Markus: Selvitys Utin kasarmi- ja leirialueiden rakennusvaiheista ja nykytilanteesta. Arkkitehtitoimisto Schulman Oy 2014.

Manninen, Markus: ”Smolnan vaiheita”, Smolna, valtioneuvoston juhlahuoneisto, rakennushistoriaselvitys, s. 5–64. Arkkitehtitoimisto Schulman Oy 2011.

Manninen, Markus: Turun Vähä-Heikkilän ruokala, dokumentointi. Arkkitehtitoimisto Manark Oy 2017.

Manninen, Markus: Upinniemi, Obbnäs – Rakennushistoria ja nykytilanne. Arkkitehtitoimisto Manark Oy 2017.

Manninen, Markus: Vallisaaren Aleksanterinpatteri, historia, nykytila ja tulevaisuus. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston diplomityö 2009.

Manninen, Markus: Vekaranjärven sotilaskoti – Ominaispiirteet ja säilyneisyys. Arkkitehtitoimisto Manark Oy 2017.

Manninen, Markus: Viapori – Merilinnoitus ensimmäisessä maailmansodassa 1914–1918. Sotamuseo 2000.

Manninen, Ohto: Kansannoususta armeijaksi. Historiallisia tutkimuksia 95. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1974.

Mariankatu 23, Liisankatu 8A & G, Maneesikatu 7, rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Schulman Oy 2016.

Martikainen, Eeva & Myllynen, Reino & Puurunen, Hannu: Ilmavoimien Teknillinen koulu, Halli – Rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy 2014.

Martikainen, Eeva & Myllynen, Reino & Puurunen, Hannu: Pioneerirykmentti, Keuruu – Rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy 2014.

Mattila, Tapani: ”Suomen laivastovoimien vaiheita ennen itsenäisyyden aikaa”, Suomen laivasto 1918–1968, osa 1, s. 11–58.

Mattila, Tapani: ”Merivoimiemme sodanjälkeinen miinanraivaustyö”, Suomen laivasto 1918–1968, osa 2, s. 241–350.

Miettinen, E.J.: ”Karjalan Kaartin Rykmentti 10-vuotisjuhla 5.4.28.”, Suomen Sotilas 14–15/1928, s. 333–334.

Mihalenja, K.K.: ”Fort ’Ino’ – Stroitelstvo i rasruženie”, Tsitadel 2/1996, s. 17–25.

Mikkelin Karkialammen alue, rakennushistoriaselvitys. Jaakko Pöyry Infra / Maa ja Vesi Oy 2006.

”Miltä P.P.P. 2:n kasarmilla näyttää”, Suomen Sotilas 40/1927, s. 854–855.

Muukkonen: ”Kenttälennätinpataljoona 10-vuotias”, Suomen Sotilas 10/1928, s. 225–227.

Myllylä, Ismo: Luonetjärven varuskunta 1939–1989. Jyväskylä 1990.

Myllyniemi, Seppo & Räihä, Eino: SlRR – Suomenlinnan Rannikkorykmentti 1918–1998. Rannikkotykistön upseeriyhdistys, 1998.

Mäkinen, Anne: ”Puolustusministeriön naisarkkitehdit 1927–1939”, Taidehistoriallisia tutkimuksia 10, s. 167–188. Taidehistorian seura, Helsinki 1987.

Mäkinen, Anne: Suomen valkoinen sotilasarkkitehtuuri 1926–1939. SKS Bibliotheca Historica 53. Vammala 2000.

Mäkipelto, Ensio: Siirtyminen aluejärjestelmään 1930-luvulla. Sotakorkeakoulun diplomityö 23.7.1983.

Niemi, J.: ”Laatokan puolustuksen alkuvaiheita”, Res. AUK RT 3 1938 kurssijulkaisu, s. 19–22.

Niemi, Niilo: ”Kasarmirakennuksemme”, Sotilashallinnollinen Aikakauslehti 11/1934, s. 325–344 ja 12/1935, s. 443–466.

Nieminen, Jarmo: Santahamina sinivalkoinen saari. Maanpuolustuskorkeakoulu 2012.

Nieminen, Marko: Santahamina – Viaporin linnoituksen itäinen lukko. Sotahistorian laitos julkaisusarja 2, N:o 10. Helsinki 2008.

Niinisalon varuskunnan kasarmi I – Rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Lasse Kosunen Oy 2006.

O.K.: ”Saarenpään linnakkeen vaiheita”, ResAUK/RT2 -kurssijulkaisu 1937, s.25–26.

Oesch, K.L.: ”Suomen puolustuslaitos”, Suomen Sotilas 9–12/1938, s. 215–227.

Oksanen, E: ”Poimintoja PPP3:n 10-vuotistaipaleelta”, Suomen Sotilas 11–12/1931, s. 130–131.

Oulun Hiukkavaaran kaavarunkoalueen rakennussuojeluselvitys – Hiukkavaaran kasarmi. SR Mattila Palviainen 2006

Ovaska, Emil: ”Otteita Mk/RT 3:n aliupseerin päiväkirjasta”, Suomen Aliupseeri 12/1931, s. 192–193.

Paasonen, A.: ”Sananen kuormasto- eli huoltomuodostelmista”, Suomen Sotilas 10/1928, s. 229–230.

Pajunen, Jussi: Tulisuluista tappioiden tuottamiseen – vuosisata suomalaista ilmatorjuntataktiikkaa 1919–2019. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataito. Edita 2019.

Palviainen, Hilja: Örö – Suojelualueen rakennusperintökohteiden inventointi. Metsähallitus 2013.

Pamppunen, L.: ”Ilmatorjuntatykistön organisaatio ja toiminta 1945–1962”, Ilmatorjuntajoukot 1925–1960, s. 167–204.

”Pataljoonamme syntyvaiheet”, Etupyörä 4/1927, s. 1, 6.

Paulaharju, Jyri: Suomen kenttätykistön historia, I osa. Suomen kenttätykistön säätiö, Helsinki 1989.

Paulaharju, Jyri & Sinerma, Martti: Suomen kenttätykistön historia, III osa, 1944–1990. Suomen kenttätykistön säätiö, Helsinki 1991.

Pernaa, Veli: Karjalan lennoston historia 1918–1980, Ilmavoimien historia -sarja, osa III. Karjalan lennoston kilta 1997.

Pietiäinen, Jukka-Pekka: ”Suomen ulkopolitiikan alku”, Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 – 3. Katse tulevaisuuteen, s. 252–472.

Piilonen, Juhani: ”Sisäinen rakennustyö”, Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 – 3. Katse tulevaisuuteen, s. 134–249.

Pohjanvirta, Yrjö: ”Merisotakoulu ennen sotia”, Sotakoulu saarella, s. 79–125.

Polvinen, Tuomo: Venäjän vallankumous ja Suomi 1. WSOY 1967.

”Puolustuslaitos rakentaa – Uudet varuskunnat”, Kylkirauta 2/1960, s. 21–25.

Puolustusministeriö 100 vuotta. Edita, 2018.

Puolustusvoimien kokeilutoiminta vuosina 1918–1939, Kokeilutoiminnan historialliset juuret, osa 1, toim. Mikko Karjalainen. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2012.

Puotunen, Mia: Katanpään linnakesaari, Kustavi: tarkastusraportti. Metsähallitus 2009.

”Päiväkäskyistä v:lta 1918”, koonnut L.L., Aero 3/1938, s. 98–99.

R. K.: ”2. Erillisen Rannikkotykistöpatteriston 20-vuotispäivä”, Suomen Aliupseeri 16/1938, s. 355–356.

”Rakennusosakeyhtiö Pyramid, Pyramid-tiili” (mainos) Teknillinen Aikakauslehti 5–6/1930, s. 42.

Rakennusperintömme: Kulttuuriympäristön lukukirja, toim. Irma Lounatvuori ja Lauri Putkonen. Ympäristöministeriö, Museovirasto ja Rakennustieto Oy 2001.

”Rannikkotykistörykmentti 3. Vähän 10-vuotishistoriikkiä”, Suomen Sotilas 25–26/1928, s. 552–553.

Rautapää, J: ”Puolustusvoimain ylimmän johdon uudelleen järjestely”, Sotilashallinnollinen Aikakauslehti 1/1938, s. 3–21.

Rekola, Viljo: ”Ilmailuvoimien osa Suomen puolustuksessa.”, Aero 11–12/1923, s. 205–214.

Rekola, V.: ”Ilmapuolustusvalmiutemme 6.3.1928”, Aero 3/1928, s. 61–64.

Riihimäen kasarmialueen pohjoisosa – Rakennushistoriaselvitys. Ark-byroo 2020.

Rikama, J.L.: ”Rannikkotykistömme”, Suomen Aliupseeri 15/1938, s. 317–321.

Rosenlöf, Kaarlo: ”Kasarmihoidon järjestelystä”, Sotilashallinnollinen Aikakauslehti 11/1934, s. 297–324.

Roudasmaa, Stig: Oulun varuskunnan historia. Oulun historiaseuran julkaisuja. Kemi 1981.

Rönkkönen, Teuvo: Suomen linnoitustykistö 1940–1944. Sotamuseon julkaisuja 1/2006. Sotamuseo 2006.

Saressalo, Jussi: Maavoimien rauhanajan joukko-osastojen perustamiset, siirrot ja lakkauttamiset itsenäisyytemme aikana. Sotakorkeakoulun diplomityö, Helsinki 1981.

Sario, N.: ”Meripuolustuksemme: Piirteitä sen synty- ja kehitysvaiheista”, Suomen Sotilas 9–12/1938, s. 245–250.

Screen, J.E.O. & Syrjö, Veli-Matti: Keisarillinen Suomen Kadettikoulu 1812–1903. Tammi, Helsinki 2003.

Seitkari, O.: ”Suomen sotalaitos Venäjän sotilashallinnon osana 1800-luvulla”, Sotilasaikakauslehti 1/1939, s. 6–22 ja 2/1939, s. 86–105.

Selén, Kari: C.G.E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931–1939. Keuruu 1980.

Selvitys Lahden varuskunnan rakennuskannasta. Puolustushallinnon rakennuslaitos 2004 (moniste).

Simola, Keijo & Koivisto, Keijo: Maanpuolustusopisto 75 vuotta. Hämeenlinna 1993.

Sinisalo, Jarkko: Merikasarmi, rakennushistoriallinen selvitys II. Museovirasto 1974.

Soila, Antero J.: ”Johtamistoiminnan yleisjärjestelyt ja viestitoiminta Suomen vapaussodassa v 1918”. Tiede Ja Ase 23 1965, s. 105–153.

Sotakoulu saarella – Suomalaisen meripuolustuskoulutuksen historia. Merikustannus Oy, Helsinki 1985.

Strömberg, H.: ”Polkupyöräpataljoona 1 vv. 1921–1931”, Suomen Sotilas 11–12/1931, s. 121–122.

Suomalaiset linnoitukset 1720-luvulta 1850-luvulle, toim. V.-P. Suhonen. SKS, Helsinki 2011.

Suomela, Leena: Dragsvik-Tammiharjun alueinventointi – rakennus- ja käyttöhistoria. Pöyry CM Oy 2009.

Suomela, Leena: Haminan varuskunta-alue, rakennushistoriaselvitys. Jaakko Pöyry Infra / CMC Terasto Oy, 2005.

Suomen kasarmit – Kulttuuriympäristö- ja rakennushistoriaselvitys. Ark-byroo 2013.

Suomen laivasto 1918–1968, osa 1. Meriupseeriyhdistyksen julkaisu. Otava, Helsinki 1968.

Suomen laivasto 1918–1968, osa 2. Meriupseeriyhdistyksen julkaisu. Otava, Helsinki 1968.

Suomen laivasto 1969–2003. Meriupseeriyhdistys ry & Suomi Merellä-säätiö. Keuruu 2008.

Suomen rakennushallinto 1811–1961. Rakennushallitus, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1967.

Suomen puolustuslaitos 1918–1939 – Puolustusvoimien rauhan ajan historia, toim. Jarl Kronlund. Sotatieteen laitoksen julkaisuja. Helsinki 1990.

Suomen puolustusvoimat 1944–1974 – Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2, toim. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen ja Eero Elfvengren. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Werner Söderström Osakeyhtiö 2006.

Suomen puolustusvoimien joukko-osastoperinteet, toim. Marko Palokangas. Puolustusvoimat, Sotamuseon julkaisuja 1/2008.

Suomen puolustusvoimien joukko-osastoperinteet, osa 2 – Vuosina 1945–2005 toimineet entiset joukko-osastot ja niiden perinteet, toim. Markku Palokangas. Puolustusvoimat, Maanpuolustuskorkeakoulu 2013.

”Suomen Valkoinen Kaarti”, Suomen Sotilas 9–12/1938, s. 233–234.

Suomenlahti Pietarin suojana, toim. Ove Enqvist ja Johanna Pakola. Docendo 2016.

Suomenlinnan rakennusten historia, toim. Pekka Kärki. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 17. Museovirasto ja Suomenlinnan hoitokunta 1997.

Sutela, Tauno & Mikkola, Antti: Kunnia velvollisuus tahto, Porin Prikaatin historia 1626–1985. Porin Prikaatin perinneyhdistys ry 1986.

Syrjö, Sirkka: Ilmavoimien esikunnan organisaatiosta vuosina 1918–1939. KA Ilmavoimien esikunnan arkistoluettelo, Sotaarkisto 1995 (moniste).

Syrjö, Sirkka: Teknillisen osaston organisaatio 1919–1937, KA Teknillisen osaston arkistoluettelo, Sota-arkisto 1988 (moniste).

T.W.H.: ”Hieman Jääkäritykistörykmentin vaiheista”, Suomen Sotilas 11/1928, s. 247–249.

Taivallahden kasarmi – Rakennushistoriaselvitys. Museovirasto 2005.

Talvio, Paavo: ”Viaporin linnoitus ja sen tykistö vuosina 1808–1855”, Sotahistoriallinen seura ja Sotamuseo vuosikirja X, s. 99–135. Helsinki 1978.

Talvio, Paavo: ”Viaporin linnoitus ja sen tykistö Krimin sodasta vuosisadan vaihteeseen”, Sotahistoriallinen aikakauskirja 1, s.128–175. Helsinki 1980.

Talvio, Paavo: ”Viaporin linnoitus ja sen tykistö vuosisadan vaihteesta vallankumoukseen”, Sotahistoriallinen aikakauskirja 2, s.155–200. Helsinki 1982.

Tervasmäki, Vilho: Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1978. Hämeenlinna 1978.

Terä, Martti V. & Tervasmäki, Vilho: Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1918–1939. Puolustusministeriön historia I. Tammi, Helsinki 1973.

Toivanen, Pekka: Kaakkoisraja ja sen linnoitukset. Etelä-Karjalan museon julkaisusarja 7. Lappeenranta 1980.

Toivanen, Pekka: ”Lappeenranta osana Kaakkois-Suomen puolustusta ja linnoitusketjua”, Lappeenrannan vanha linnoitus: itää ja länttä vastaan, s. 59–75.

Treufeldt, Robert: ”Pietari Suuren satama, uusi sotasatama Tallinnassa”, ”Tallinnan meririntama” ja ”Merellisen selusta-aseman eteläiset asemat”, Suomenlahti Pietarin suojana, s. 70–82, 106–122 ja 200–204.

Turun Sirkkalan kasarmialueen käyttösuunnitelma. Arkkitehtitoimisto Markku Erholtz – Risto Iivonen, Rakennushallitus 1990.

Uola, Mikko: Suomen ilmavoimat 1918–1939. Hämeenlinna 1975.

Uudenmaan kasarmi, Sotamuseo, rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Schulman Oy 2017.

Valtioneuvoston historia 1917–1966 osa III. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1977.

”Viipurin Rykmentin I pataljoona”, Suomen Sotilas 42/1920, s. 690–691.

Virkki, E.: ”Rannikkotykistömme 10-vuotistaipaleelta”, Suomen Sotilas 19–20/1928, s. 448–450.

Virtala, K.: ”Aliupseerikoulutus RT 3:ssa vv. 1920–30”, RT 3:n Aliupseerikoulu v. 1930 -kurssijulkaisu, s. 6–10.

Väänänen, Kyösti: Savon Prikaatin historiaa. Savon Prikaatin kilta, Mikkeli 1978.

Winter, G.: ”Något om finska militärens kaserner”, Finsk Militär Tidskrift 6–7/1889, s. 307–314.

Yleisten rakennusten ylihallituksen kertomus vuosilta 1888–1892, Suomenmaan virallinen tilasto, XVI Yleiset rakennukset. Helsinki 1894.

Yleisten rakennusten ylihallituksen kertomus vuosilta 1893–1899, Lisiä Suomenmaan viralliseen tilastoon, XVI Rakennustilasto. Helsinki 1901.

Yleisten rakennusten ylihallituksen kertomus vuosilta 1904–1907, Lisiä Suomenmaan viralliseen tilastoon, XVI Rakennustilasto. Helsinki 1908.

Yrjölä, Jyrki: Kuuskajaskarin rakennusinventointi. Satakunnan museo 2011.

Överstyrelsens för allmänna byggnaderna årsberättelse för åren 1917–1919. Finlands officiella statistik, byggnadsstatistik. Helsingfors 1923.

INTERNET-LÄHTEET

(viitattu huhtikuussa 2022)

Arkkitehtuurimuseon (AM) arkkitehtiesittelyt
https://www.mfa.fi/kokoelmat/arkkitehdit/

Etelä-Savon kulttuuriperintötietokanta
http://esku.fi

Kultuurimälestiste register
https://register.muinas.ee

Puolustusministeriö
https://www.defmin.fi › files

Puolustusvoimat
https://ilmavoimat.fi/joukko-osastot
https://maavoimat.fi/joukko-osastot
https://merivoimat.fi/joukko-osastot
https://puolustusvoimat.fi/documents

Senaatti-kiinteistöt
https://www.senaatti.fi

Tipikin, Aleksei: ”Istorija služby svjazi Baltiskogo flota”
https://flot.com/publications/books/shelf/signal/11.htm

Venäjän valtion merisotalaivaston arkisto (RGA VMF)
https://rgavmf.ru

Venäläiset joukko-osastohistoriat ja upseerien henkilöhistoriat
http://www.antologifo.narod.ru
http://www.petergen.com/publ.shtml
http://www.regiment.ru
https://ria1914.info
http://russianestonia.eu

LIITE / VARUSKUNTALUETTELO

Oheisessa luettelossa esitellään selvityksessä käsiteltyinä ajanjaksoina perustetut uudet varuskunnat ja listataan niissä olevia säilyneitä rakennuksia.

Luetteloon on otettu mukaan sellaisia varuskuntia, jotka ovat olleet puolustusvoimien pysyvässä rauhan ajan kasarmikäytössä ja joissa on nykypäivään säilyneitä rakennuksia. Näin ollen siinä ei ole mukana esimerkiksi 1920- ja 1930-luvulla perustettuja, mutta rakennuskannaltaan purettuja tai tuhoutuneita kasarmialueita, kuten Turkinsaari, Mäkiluoto, Hiekkala tai Ristiniemi. Luettelossa ei myöskään ole mukana ruotsalais- tai venäläisajalla nykyiselle Venäjän alueelle perustettuja varuskuntia esim. Viipurissa, Koivistolla tai Käkisalmella.

Luettelossa käytetyt värikoodit vastaavat selvityksen eri luvuissa käytettyjä. Lisäksi varuskunnat on merkitty maa-, meri- tai ilmavoimia kuvaavalla symbolilla sen mukaan, minkä puolustushaaran käyttöön ne ovat alun perin perustettu – käyttäjä on useissa tapauksissa muuttunut.

Tiedot varuskuntien nykyisistä käyttäjistä ovat peräisin puolustusvoimien julkisilta joukko-osasto-sivustoilta ”Maavoimien joukko-osastot” (https://maavoimat.fi/joukko-osastot), ”Merivoimat” (https://merivoimat.fi/joukko-osastot) ja ”Ilmavoimien viisi joukko-osastoa” (https://ilmavoimat.fi/joukko-osastot).

Säilyneiden rakennusten luetteloissa on listattu käytettävissä olleiden lähteiden perusteella kasarmialueiden pääasialliset rakennukset – luetteloiden ei ole tarkoitus olla tyhjentävä selvitys kaikista alueella sijaitsevista rakennuksista tai rakennelmista.

Luetteloiden perustana ovat olleet muualla varuskuntaselvityksessä mainittujen lähteiden lisäksi yksittäisistä varuskunnista tehdyt rakennushistoria- tai kulttuuriympäristöselvitykset. Käytettävissä olleet selvitykset on merkitty luetteloiden loppuun (RHS). Monista varuskunnista ei tämän tyyppistä selvitystä ole kuitenkaan laadittu tai niissä oleva tieto voi olla vanhentunutta tai epätäydellistä. Vapaasti saatavilla olevia satelliittikuvaaineistoja (Google Maps, Bing Maps) on käytetty hyväksi selvitettäessä rakennusten säilyneisyyttä mm nykyisen Venäjän alueella olevissa varuskunnissa.

Osa varuskunnista on määritelty Museoviraston laatiman inventoinnin perusteella valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi, mikä on mainittu luettelossa (RKY).

Hamina

HAMINA

1721 ruotsalainen linnoituskaupunki

–1917

1743 – venäläiseksi linnoitusvaruskunnaksi

n. 1780
- kasarmit 2 kpl

1807–09
- kasarmi
- keittiö
- vartiotupa

1820–30-luvut – E.B. Lohrmann
- kadettikoulun rakennukset

1864–76
- miehistösauna

1897–99 – YRYH, J. Ahrenberg
- kadettikoulu

1908 ven. insinöörihallinto
- sairaala

1914–17
- kasarmit (2 kompp.) 2 kpl
- ruokala
- upseeritalot 2 kpl
- aliupseeritalo
- vartiotupa

1918–1939

1918 maavoimille, Kuopion Jalkaväkirykmentti

1938
- muonakellari

1940–

1953–62
- kasarmit 2 kpl
- ruokala (RUK)
- kerrostalot 2 kpl

1964–69
- ruokala – Karjanoja & Kasanen
- kasarmi – Karjanoja & Kasanen
- kerrostalot 2 kpl

1974
- kasarmi (Pampyöli)

Nyk. Reserviupseerikoulu

RKY – Haminan linnoitus- ja varuskuntakaupunki

RHS – Suomela, Haminan varuskunta-alue, rakennushistoriaselvitys. Jaakko Pöyry Infra / CMC Terasto Oy, 2005.

Lappeenranta

LAPPEENRANNAN LINNOITUS

1722 ruotsalainen linnoituskaupunki

–1917

1743 venäläiseksi linnoitusvaruskunnaksi

1780–1800
- kasarmit 5 kpl
- keittiö
- komendantintalo
- päävartio ja vartiotupa
- varikkorakennukset 2 kpl

1809–1863
- upseeritalot 2 kpl

1864–1899
- kasarmi
- ruokala

1900–06
- sauna ja pesutupa
- muonavarastot 2 kpl

1914–1917
- kasarmi (kk., tied. ja viestikk.)
- kasarmi (ratsutied.kk.)
- kasarmi (ei-taistelevat)
- aliupseerikerrostalo
- kulkutautisairaala
- tallit, kuormastovaja ja varastot

Lakkautettu

RKY – Lappeenrannan linnoitus- ja varuskuntakaupunki

Helsinki

VIAPORI, SUOMENLINNA

 1748 ruotsalainen merilinnoitus

–1917

1754–56
- kasarmi (D14)

1759–62
- kasarmit 4 kpl (E3–E5 ja E12)

1860-luku
- upseeritalo (C54)

1808 venäläiseksi merilinnoitukseksi

1828–31 – C.L. Engel, ven. insinöörihallinto
- sairaala (D12)

1839–41
- kasarmi (C84)
- keittiörakennus (C86)
- upseeritalo (C76)

1849–52
- kasarmi (C83)
- sairaala (D13)

1865–1870
- puolustuskasarmit 2 kpl (B28 ja C1)

1880–82
- upseeritalo (B39)
- maneesi (C77)

1891–92
- kasarmi (C8)
- ruokala ja leipomo (C25)

1902–10
- sauna- ja pesularakennus (D26)
- upseeri- ja lennätinrakennus (C71)
- lennätin- ja puhelinasema (C41)
- talli (C81)

1916–17
- asuinkerrostalo (B54)
- sairaala (D23)

1918–1939

1918 maavoimille ja rannikkotykistölle

Nyk. Merisotakoulu

Varuskunta lakkautettiin pääosin 1970-luvulla.

RKY – Suomenlinna

RHS – Suomenlinnan rakennusten historia. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 17, 1997.

Kotka

KYMINLINNA

 1803 venäläinen maalinnoitus

1803–1917

1808–10 ven. insinöörihallinto
- kasarmi
- upseerikasarmi
- keittiö
- vartiotuvat, 2 kpl

1850-luku
- varastoja

1870-luku
- komendantintalo
- sauna

1910-luku
- varasto (myöh. varusvarasto)

1918–1939

1918 maavoimille, Tampereen Rykmentti

1920- ja 1930-luvut siviilikäytössä

1940–

1940-luku varikoksi

1950 maavoimille, Haminan Rannikkolinnakkeisto

1950-luku
- asuintalot 2 kpl

1960-luku
- autohalli
- varastot 3 kpl

Lakkautettu 2005

RKY – Kyminlinnan maalinnoitus

RHS – Kyminlinna, rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Okulus Oy 2004.

Helsinki

KATAJANOKAN KASARMI

1817 Venäjän maavoimat

1817–1917

1821 – C.L. Engel
- kasarmi

1833 Suomen vanhalle sotaväelle, 1. Suomen Meriekipaaši

1836–38 – Intendentinkonttori
- upseerikasarmi – C.L. Engel
- sairaala – A.F. Granstedt

1840-luku – Intendentinkonttori, E.B. Lohrmann
- maneesi ja verstas
- leipomo
- sauna

1880-luku Venäjän laivastolle

1909–17 – ven. insinöörihallinto
- sotasataman hallintorakennus
- upseerikerrostalo – A. Jevsignejeff
- verstasrakennukset 2 kpl
- venevaja

1918–1939

1918 laivastolle, Sotasatama ja Meripataljoona

1940–

1944 – MeVE Linnoitusosasto
- suojahuonerakennus

Lakkautettu 1959

RKY – Katajanokan vanha osa

RHS – Sinisalo, Merikasarmi, rakennushistoriallinen selvitys II. Museovirasto 1974.

Helsinki

KAARTIN KASARMI

1819 Suomen vanha sotaväki
Helsingin Harjoituspataljoona

1819–1917

1819 – C.L. Engel
- upseerikasarmi

1840-luku – Intendentinkonttori, E.B. Lohrmann
- miehistökasarmi

1870-luku – YRYH, A.H. Dahlström
- maneesi

1880-luku – YRYH – T. Granstedt
- aliupseeri- ja verstasrakennus
- sauna-, pesutupa- ja leipomorakennus

1905 Venäjän maavoimille

1918–1939

1918 Suomen Valkoinen Kaarti

1940–

1968
- keskuspaviljonki (ruokala, neuvottelutilat ym.) – H. Castrén

Nyk. puolustusministeriö ja pääesikunta

RKY – Kaartin kasarmi

RHS – Koivula–Svartström–Helasvuo, Kaartin kasarmikortteli, korttelihistoriaselvitys. Arkkitehdit Mustonen Oy 2016.

Helsinki

KAMPIN KASARMI

1830 Venäjän maavoimat

1830–1917

1831

- keittiörakennus

1918–

1918 maavoimille, Kenttätykistörykmentti 1

Lakkautettu 1935

Turku

SIRKKALA

1846 Suomen vanha sotaväki
Krenatööritarkkampujapataljoona, ent. vaivaistalo v. 1834

–1917

1834 – P.J. Gylich

- kasarmi (ent. vaivaistalo)

1846–47 – Intendentinkonttori, E.B. Lohrmann

- sairaala
- päävartio

1860-luvulla Venäjän maavoimille

1870-luku – YRYH, A.H. Dahlström

- kasarmi

1902–17 ven. insinöörihallinto

- varastorakennus

1918–

n. 1919 maavoimille, Porin Rykmentti

Lakkautettu 2003

RKY – Sirkkalan kasarmit

Hämeenlinna

LINNANKASARMI

1848 venäläinen jalkaväki
entinen venäläinen varikko- ja laboratorioalue

–1917

1834
- asuintalo (laboratorio)

1845–51 – Intendentinkonttori, E.B. Lohrmann
- komppaniankasarmit 2 kpl
- sairaala
- verstas

1870-luku – YRYH, A.H. Dahlström
- päävartio
- leipomo

1890-luku
- asuintalot 2 kpl
- miehistösauna

1913–17 – ven. insinöörihallinto
- kasarmi (2 kompp. + ruokala)
- kasarmi (ratsutied.kk.)
- upseerikerrostalo
- pesula- ja keittiörakennukset (myöh. yhdistetty)
- ampumarata

1918–

1921 maavoimille, Kajaanin Sissipataljoona

Lakkautettu 2000

RKY – Linnan kasarmit

RHS – Hämeenlinnan Linnan kasarmit rakennushistoriaselvitys. Jaakko Pöyry Infra / Maa ja Vesi Oy 2005.

Hämeenlinna

POLTINAHO

1856 Venäjän maavoimat
entinen sotilassairaala v. 1855

1855–1917

1880-luku
- ruokala
- varasto

n. 1907
- esikunta ja upseerikerho

1913–17
- upseerikerrostalot 2 kpl
- sauna
- talli
- paja
- kellarirakennus

1918–1939

1918 maavoimille, Vuoritykistöpatteristo

1940–

1947
- Autohalli

1954–56
- kasarmi
- sotilaskoti ja leipomo
- autohallit

Lakkautettu 2001

RHS – Kauppi, Poltinahon kasarmialueen rakennushistoriallinen selvitys. Museovirasto 2005

Tuusula

HYRYLÄ

1862 Venäjän maavoimat
entinen sotilassairaala v. 1855

1855–1917

1862 ven. insinöörihallinto
- kasarmi

1911–13 ven. insinöörihallinto
- kasarmit (ratsutied.kk.) 2 kpl
- aliupseerikerrostalo
- sairaala + upseeriosasto
- verstas
- paja
- hevostallit 3 kpl

1918–1939

1918 maavoimille, Kenttätykistörykmentti 1

1940–

1951–55
- kasarmi – V. Noko (vrt. Pansio)
- ruokala – H. Vähäkallio-Hirvelä

1957–59
- kerrostalot 5 kpl – H. Vähäkallio-Hirvelä (vrt. Pansio)

1960–68
- kasarmit 2 kpl – J. Pankakoski
- sotilaskoti – J. Pankakoski
- kerrostalot 2 kpl
- auto- ja tykkihallit, korjaamo

1981
- koulutushalli

1991
- Ilmatorjuntakoulu ja asuntola, O. Lappo

Lakkautettu 2015

RHS – Donner, Hyrylän kasarmialue, Rakennushistoriainventointi. Senaatti-kiinteistöt 2005.

Vaasa

VAASAN KASARMIALUE

1863 Venäjän maavoimat

1863–1917

1863–65
- kasarmi – E.B. Lohrmann

1880–81 Suomen sotaväen Vaasan 3. Tarkkampujapataljoonalle
- komppaniankasarmit 4 kpl
- ruokala
- päävartio
- esikunta ja upseerikerho
- upseeritalot 5 kpl
- varusvarasto
- kuormastovaja
- leipomo
- paja
- sairaala
- asuintalo (sairaalahk.)
- ulkorakennuksia

1900–01
- aliupseerikerrostalo
- pesutupa
- sauna

1902–17 Venäjän maavoimille
- varastot 3 kpl

1918–1939

1918 maavoimille, Kaartin Jääkäripataljoona

1934–39
- hevostalli
- auto-, traktori ja tykkihalli – K. Lehtovuori

1940–

1957
- kerrostalo – H. Vähäkallio-Hirvelä

1967
- kerrostalo – A. Kallio-Ericsson

1987–90
- koulutustalo – O. Lappo

Lakkautettu 1999

RKY – Vaasan tarkka-ampujakasarmit

RHS – Andersson, Vaasan kasarmialue, Rakennushistoriallinen selvitys. Pohjanmaan museon raportteja 5, 2006.

Oulu

OULUN TARKKAMPUJAKASARMIT

1880 Suomen vanha sotaväki
Oulun 4. Tarkkampujapataljoona

1880–1917

1880–81 – YRYH, August Boman
- komppaniankasarmit 4 kpl
- ruokala
- päävartio
- esikunta ja upseerikerho
- upseeritalot 4 kpl
- aliupseeri- ja verstasrakennus
- verstas
- leipomo
- sairaala

1900–01
- kasarmi (opetuskk.)
- aliupseeritalo

1901 Venäjän maavoimille

1918–1939

1918 maavoimille, Kajaanin Sissipataljoona

1940–

1950–1955
- kasarmit 4 kpl – V. Noko
- kerrostalot 8 kpl – H. Vähäkallio-Hirvelä

1957
- sotilaskoti

1968
- voimistelu- ja elokuvasali – P. Rajala

Lakkautettu 2007

RKY – Oulun tarkka-ampujakasarmit

Kuopio

KUOPION KASARMIALUE

1880 Suomen vanha sotaväki
Kuopion 5. Tarkkampujapataljoona

1880–1917

1880–81 – YRYH, A. Boman
- ruokala
- päävartio
- esikunta ja upseerikerho
- upseeritalot 5 kpl

1900 – YRYH
- aliupseerikerrostalo

1902 Venäjän maavoimille

1914–17 ven. insinöörihallinto
- pataljoonankasarmi
- kasarmi (ratsutied.kk.)
- kasarmi- ja verstasrakennus (ei-taistelevat)
- upseerikerrostalot 2 kpl
- aliupseerikerrostalo
- tallit ja varastot 3 kpl

1918–1939

1918 maavoimille, Pohjois-Savon Rykmentti ja Kuopion Asevarikko

1940–

1950-luku
- kerrostalot 2 kpl – H. Vähäkallio-Hirve

Lakkautettu 1972

RKY – Kuopion kasarmialue

RHS – Kuopion kasarmit Puistokatu 29. Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy 2018.

Mikkeli

MIKKELIN KASARMIALUE

1880 Suomen vanha sotaväki
Mikkelin 6. Tarkkampujapataljoona

1880–1917

1880–81 – YRYH, A. Boman
- komppaniankasarmit 4 kpl
- päävartio
- esikunta ja upseerikerho
- upseeritalot 4 kpl
- aliupseeri- ja verstasrakennus
- varusvarasto
- leipomo
- perunakellari
- ulkorakennuksia
- asuintalo (sairaalahk.)

1894–1900
- myöh. aliupseerikerho (alkup. käyttö ei tiedossa)
- verstas

1901 Venäjän maavoimille

1914–17 – ven. insinöörihallinto
- kasarmi (kk+tied+viestikk.)
- kasarmi (opetuskk.)
- kasarmi (ratsutied.kk.)
- upseerikerrostalo
- aliupseerikerrostalot 2 kpl
- sairaala
- kulkutautisairaala (kesken)
- tallit 3 kpl

1918–1939

1918 maavoimille, Pohjois-Savon Rykmentti

1940–

1955
- kasarmit 2 kpl

Lakkautettu 1976

RKY – Mikkelin tarkka-ampujakasarmit

RHS – Kauppi, Mikkelin kasarmialueen historiaa. Museovirasto 2003–2004.

Turku

TURUN TARKKAMPUJAKASARMIT

1882 Suomen vanha sotaväki
Turun 2. Tarkkampujapataljoona

1882–1917

1882–83 – YRYH, A. Boman
- upseeritalot 3 kpl
- aliupseerikasarmi
- leipomo
- sairaala

1901 Venäjän maavoimille

1918–1939

1919 maavoimille (Porin Rykmentti)

1926 – Turun Sotilaskotiyhdistys
- sotilaskoti

Lakkautettu 1970

Turun yliopisto

Hämeenlinna

SUOMENKASARMI

1882 Suomen vanha sotaväki
Hämeenlinnan 7. Tarkkampujapataljoona

1882–1917

1882–83 – YRYH, A. Boman

- komppaniankasarmi
- päävartio
- esikunta ja upseerikerho
- upseeritalot 4 kpl
- varusvarasto
- leipomo

1901 Venäjän maavoimille

1912–14 ven. insinöörihallinto

- kasarmi (2 kompp. + ruokala)
- kasarmi (2 kompp.)
- kasarmi (kk+tied.kk+viestikk)
- upseerikerrostalo
- upseerikerho

1918–1939

1918 maavoimille

1934 – PLM

- tykkivaja (vrt. aluejärjestön rak.)

1940–

1967–68

- kerrostalot 2 kpl

Lakkautettu 2015

RKY – Suomen kasarmit

RHS – Suomen kasarmit, Kulttuuriympäristö- ja rakennushistoriaselvitys. Ark-byroo 2013.

Helsinki

UUDENMAAN KASARMI

1882 Suomen vanha sotaväki
Uudenmaan 1. Tarkkampujapataljoona

1882–1917

1882–85 – E. Lagerspetz

- kahden komppanian kasarmit 2 kpl
- esikunta ja upseerikerho
- upseerikerrostalo
- aliupseeri- ja verstasrakennus

1902 ven. maavoimat

Lakkautettu 2019

Viime ajat Sotakorkeakoulun ja Sotamuseon tiloina – varsinainen kasarmikäyttö lakkasi jo aiemmin.

RHS – Uudenmaan kasarmi - Sotamuseo, rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Schulman Oy 2017. Mariankatu 23 - Liisankatu 8A & G - Maneesikatu 7, rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Schulman Oy 2016.

Mikkeli

TUUKKALAN RESERVIKOMPPANIAN KASARMI

1883 Suomen vanha sotaväki
Mikkelin 6. Tarkkampujapataljoonan 22. Reservikompp.

1883–1917

1883–86 – YRYH, A. B. Loenbom

- kasarmi
- ruokala
- upseeritalo
- aliupseeritalo
- sairaala
- varushuone
- arestihuone

1918–

1918 maavoimille (Pohjois-Savon Rykmentti Auk)

Lakkautettu 1954

RKY – Porrassalmen historiallinen maisema

Lappeenranta

RAKUUNANMÄKI

1889 Suomen vanha sotaväki
Rakuunarykmentti

1889–1917

1889–93 – YRYH, S. Gripenberg ja J. Ahrenberg

kasarmit 3 kpl

- ruokala
- päävartio
- esikunta
- aliupseeritalot 3 kpl
- upseeritalot 3 kpl
- upseerikerho
- varusvarasto
- sauna ja pesutupa
- leipomo
- upseerien leipomo ja pesutupa
- kengityspaja
- kauramakasiini
- sairaala ja sairaalan hk. asuintalo

1914–17 – ven. insinöörihallinto

- kasarmi (patteri)
- kasarmi (2 kompp.)
- kasarmi (komennusk.)
- ruokalat 2 kpl
- leipomo
- hevostallit 5 kpl
- varastot 10 kpl

1918–1939

1918 maavoimille (Kenttätykistörykmentit 2 ja 3)

1924–28

- hevostallit 2 kpl

1934

- maneesi – K. Lehtovuori

1940–

1950-luku

- kerrostalot 4 kpl – H. Vähäkallio-Hirvelä
- lämpökeskus

Lakkautettu 2018

RKY – Lappeenrannan linnoitus- ja varuskuntakaupunki

RHS – Ahola, Lappeenrannan Rakuunanmäen rakennusinventointi. Selvitystyö Ahola 2017.

Helsinki

SANTAHAMINA

1900 Venäjän rannikkotykistö
Viaporin linnoitus, v:sta 1854 rannikkolinnake ja leirialue

–1917

1900–01
- ruokala (LinnJR)

1907–09
- kasarmi (LinnTR)
- ruokala
- upseeritalot 4 kpl
- radioasema

1911–13
- kasarmi (2 kompp.)
- kasarmi (kk+tied.kk+viestikk)
- kasarmi (opetuskk.)
- kasarmi (ei-taistelevat)
- kasarmi (ilmapurjehdusk.)
- ruokala ja leipomo
- esikunta ja päävartio
- upseeritalot 3 kpl
- aliupseeritalo
- sauna
- verstas-, talli- ja varastorakennuksia

1918–1939

1923–24
- aliupseeritalo
- upseeritalot 3 kpl
- varastohalli (IlmV)

1925–32
- esikunta (ilmav.)
- upseeritalo
- aliupseeritalo
- aliupseerikerho
- lentokonehalli

1940–

1940
- kasarmi, ruokala, kurssirak. ja sairaala (KadK) – O. Sortta
- kerrostalo
- hevostalli

1952–57
- ruokala-, elokuva- ja urheilurakennus – H. Vähäkallio-Hirvelä
- kerrostalot 2 kpl – H. Vähäkallio-Hirvelä
- vesitorni – P. Viljanen

1961–62
- kasarmi – P. Rajala
- kerrostalo – H. Vähäkallio-Hirvelä

1964–72
- kasarmit 2 kpl – P. Rajala
- kerrostalot 4 kpl – P. Rajala
- kerrostalo – T. ja R. Lammin-Soila
- koulutushalli
- varus- ja asevarastorakennukset
- koulu ja oppilasasuntola (KadK)

1986–93
- kerrostalot 2 kpl
- autohuoltola
- oppilasasuntola (KadK) – O. Lappo

2015
- opetus- ja majoitusrak. (MPKK) – Heikkinen–Komonen Oy

Nyk. maavoimat, Kaartin Jääkärirykmentti ja MPKK

RKY – Santahamina

Kouvola

KOUVOLAN KASARMIT

1911 Venäjän maavoimat
11. Suomenmaalainen Tarkkampujarykmentti

1911–1917

1911–13 – ven. insinöörihallinto
- pataljoonankasarmi
- kasarmi (kk+tied.kk+viestikk)
- kasarmi (opetuskk.)
- kasarmi (ratsutied.kk.)
- kasarmi (ei-taistelevat)
- esikunta ja päävartio
- aliupseeritalo
- upseeritalot 6 kpl
- upseerikerho
- huolto- ja varastorakennuksia
- ampumarata
- sairaala
- tartuntatautiosasto
- varuskuntakirkko

1918–1939

1918 maavoimille, Porin Jalkaväkirykmentti 2

1940–

1953–54
- kasarmi (auk)
- kerrostalo

1959
- ruokala ja auditorio – O. Lappo

1965
- sotilaskoti

Lakkautettu 1991

RKY – Kouvolan kasarmialue

Kouvola

KORIA

1911 Venäjän maavoimat
11. Suomenmaalainen Tarkkampujarykmentti

1911–1917

1911–13 – ven. insinöörihallinto
- pataljoonankasarmi
- ruokala
- esikunta
- aliupseeritalo
- upseeritalot 3 kpl
- huolto- ja varastorakennuksia

1918–1939

1918 maavoimille, Porin Jalkaväkirykmentti 2

1926–28
- aliupseeritalo (vrt. Utti)
- upseeritalo

1933
- korjauspaja – O. Sortta

1936
- kasarmi (PionK) – O. Sortta

1938
- sotilaskoti – E. Borg

Lakkautettu 1994

RKY – Korian kasarmialue

Lahti

HENNALA

1911 Venäjän maavoimat
5. Suomenmaalainen Tarkkampujarykmentti

1911–1917

1911–1913
- pataljoonankasarmi-ruokalat 2 kpl
- kasarmi (kk+tied.kk+viestikk)
- kasarmi (ratsutied.kk.)
- kasarmi (ei-taistelevat)
- esikunta ja päävartio (rykmentti)
- esikunta (prikaati)
- upseeritalot 7 kpl
- upseerikerho
- sairaala
- tartuntatautiosasto
- sauna ja pesutupa
- leipomo
- tallit 2 kpl
- huolto- ja varastorakennuksia
- varuskuntakirkko (kesken, 1924 sotilaskodiksi)

1918–1939

1918 maavoimille (Jääkäripataljoona N:o 6)

1930-l
- varasto (vrt. aluejärjestön rak.)

1940–

1956–57
- kerrostalot 4 kpl – H. Vähäkallio-Hirvelä

1964–67
- sairaala (KSS 2) – H. Vähäkallio-Hirvelä
- kerrostalot 2 kpl

1973
- muonituskeskus – P. Pajarinen ja M. Kilpiranta

1978
- koulutus- ja kurssikeskus – T. ja R. Lammin-Soila

1985
- autohuoltola

1996
- koulutushalli

Lakkautettu 2014

RKY – Hennalan kasarmit

RHS – Lahden Hennalan varuskunta-alue, selvitys Hennalan kasarmin rakennuskulttuurista. Ramboll / Tmi Lauri Putkonen 2012.

Riihimäki

RIIHIMÄKI

1911 Venäjän maavoimat
10. Suomenmaalainen Tarkkampujarykmentti

1911–1917

1911–13 – ven. insinöörihallinto

- pataljoonankasarmit 2 kpl
- patterinkasarmi
- kasarmi (kk+tied.kk+viestikk)
- kasarmi (opetuskk.)
- kasarmi (ratsutied.kk.)
- kasarmi (ei-taistelevat)
- ruokalat 3 kpl
- esikunta ja päävartio
- aliupseeritalo
- upseeritalot 9 kpl
- upseerikerho
- sauna
- leipomo
- huolto- ja varastorakennuksia
- tallit 3 kpl
- sairaala
- tartuntatautiosasto
- varuskuntakirkko

1918–1939

1918 maavoimille (Kaartin Jääkäripataljoona)

1925

- ampumapaviljonki (Suojelusk.) – J. Jäykkä

1931

- varastorakennus

1940–

1954–58

- kasarmi (ViestiK) – H. Vähäkallio-Hirvelä
- kasarmi (Auk) – H. Vähäkallio-Hirvelä
- kerrostalot 4 kpl – H. Vähäkallio-Hirvelä

1978

- kasarmi – T. Suomalainen

1993

- koulutuskeskus – T. Suomalainen

1998

- varuskuntaravintola ja sotilaskoti – R. Teränne

2004

- koulutushalli

Nyk. maavoimat, Elektronisen sodankäynnin keskus

RKY – Riihimäen kasarmialue

RHS – Kulttuuriympäristöselvitys Riihimäen eteläinen kasarmialue. Ark-byroo 2018. – Riihimäen kasarmialueen pohjoisosa, Rakennushistoriaselvitys. Ark-byroo 2020.

Raasepori (Tammisaari)

DRAGSVIK

1911 Venäjän maavoimat
4. Suomenmaalainen Tarkkampujarykmentti

1911–1917

1911–13 – ven. insinöörihallinto

- pataljoonankasarmit 2 kpl
- patterinkasarmi
- kasarmi (opetuskk.)
- kasarmi (ratsutied.kk.)
- kasarmi (ei-taistelevat)
- ruokalat 2 kpl
- esikunta ja päävartio (rykmentti)
- vartiotalo (patteri)
- aliupseeritalot 2 kpl
- upseeritalot 8 kpl
- upseerikerho
- sauna
- leipomo
- huolto- ja varastorakennuksia
- sairaala
- tartuntatautiosasto

1918–1939

1918 vankilakäyttöön

1924 ent. patterin alue sairaalakäyttöön (Tammiharju)

1940–

1940 ent. rykmentin alue maavoimille (13. Prikaati)

1956–63

- kerrostalot – H. Vähäkallio-Hirvelä
- sairaala
- urheiluhalli – R. Lammin-Soila

1970

- kasarmi

1974

- ruokala

Nyk. merivoimat, Uudenmaan Prikaati

Venäläisaikainen patteriston puoli sairaalakäytössä 1920-luvulta.

RKY – Dragsvikin kasarmit

RHS – Suomela, Dragsvik-Tammiharjun alueinventointi – rakennus- ja käyttöhistoria. Pöyry CM Oy 2009.

Raasepori

HÄSTÖ-BUSÖ

1912 Venäjän rannikkotykistö
Saaristoasema

1918–1939

1939 merivoimille (1. Erillinen Rannikkotykistöpatteristo)

1940–

1940–41 osana Neuvostoliiton vuokra-aluetta

1942–44

- vartio- ja aliupseerirakennus – J. Cedercreutz

Lakkautettu (vartiolinnake)

Helsinki

ISOSAARI

1914 Venäjän rannikkotykistö
Viaporin linnoitus

1914–1917

1915–17 ven. insinöörihallinto

- leipomo

1918–1939

1918 merivoimille (Suomenlinnan Linnoitustykistö)

1932

- ruokala – M. Martikainen

1935

- varasto – K. Lehtovuori

1940–

1942–43

- sauna – J. Cedercreutz
- aliupseeritalo – J. Cedercreutz

1955–57

- kasarmi – P. Rajala

1960–65

- esikunta – P. Autio
- rivitalot 7 kpl – P. Autio

Lakkautettu (osa puolustusvoimien käytössä)

RKY – Pääkaupunkiseudun I maailmansodan linnoitteet

RHS – Isosaari kulttuuriympäristöselvitys. Livady Oy 2016.

Helsinki

KUIVASAARI

1914 Venäjän rannikkotykistö
Viaporin linnoitus

1914–1917

1914–17 – ven. insinöörihallinto

- kasarmi
- ruokala
- sauna
- upseeritalo

1918–1939

1918 merivoimille (Suomenlinnan Linnoitustykistö)

1940–

1962

- rivitalo

Lakkautettu (vartiolinnake)

RKY – Pääkaupunkiseudun I maailmansodan linnoitteet

RHS – Kuivasaari kulttuuriympäristöselvitys. Livady Oy 2019.

Helsinki

KATAJALUOTO

1914 Venäjän rannikkotykistö
Viaporin linnoitus

1914–1917

1914–17 – ven. insinöörihallinto
- upseeritalo

1918–1939

1918 merivoimille (Suomenlinnan Linnoitustykistö)

1940–

1952 Koeampuma-asemaksi

Nyk. Koeampumalaitos, vartiolinnake

RKY – Pääkaupunkiseudun I maailmansodan linnoitteet

Helsinki

RYSÄKARI

1914 Venäjän rannikkotykistö
Viaporin linnoitus

1914–1917

1914–17 – ven. insinöörihallinto
- upseeritalo

1918–1939

1918 merivoimille (Suomenlinnan Linnoitustykistö)

Lakkautettu (vartiolinnake)

RKY – Pääkaupunkiseudun I maailmansodan linnoitteet

Hanko

RUSSARÖ

1914 Venäjän rannikkotykistö
Pietari Suuren merilinnoitus

1918–1939

1918 merivoimille (I Rannikkotykistöpataljoona)

1923
- upseeritalo

1927–28
- asuintalo

1932
- kasarmi – R. Ypyä

1939
- aliupseeritalo – E. Borg (valm. 1943 J. Cedercreutz)

1940–

1943–45
- aliupseeritalot 3 kpl – E. Borg

1952
- paritalo

1956
- miehistösauna

Lakkautettu (vartiolinnake)

RKY – Hankoniemen sotahistorian kohteet

RHS – Hanko Russarö, selvitys linnakesaaren rakennuskulttuurista. Ramboll / Tmi Lauri Putkonen 2012.

Helsinki

ITÄ-VILLINKI

1915 Venäjän rannikkotykistö
Viaporin linnoitus

1915–1917

1915–17 – ven. insinöörihallinto
- ruokala

1918–1939

1918 merivoimille (Suomenlinnan Linnoitustykistö)

Lakkautettu (vartiolinnake)

RKY – Pääkaupunkiseudun I maailmansodan linnoitteet

Espoo

MIESSAARI

1915 Venäjän rannikkotykistö
Viaporin linnoitus

1914–1917

1915–17 – ven. insinöörihallinto
- kasarmi
- ruokala

1918–1939

1918 merivoimille (Suomenlinnan Linnoitustykistö)

Lakkautettu (vartiolinnake)

RKY – Pääkaupunkiseudun I maailmansodan linnoitteet

Kemiö

ÖRÖ

1915 Venäjän rannikkotykistö
Turun-Ahvenanmaan saaristoasema

1915–1917

1915–17 – ven. insinöörihallinto
- kasarmit 2 kpl
- ruokalat 2 kpl
- upseeritalot 2 kpl
- leipomo
- sauna
- sairaala
- autotalli

1918–1939

1918 merivoimille (I Rannikkotykistöpataljoona)

1940–

1940–44
- upseeritalo – E. Borg
- aliupseeritalo – E. Borg
- sotilaskoti

1958
- miehistösauna ja lämpökeskus
- rivitalo

1987–92
- rivi- ja paritalot 4 kpl – T. ja R. Lammin-Soila
- talousrakennus – T. ja R. Lammin-Soila

Lakkautettu (vartiolinnake)

RKY – Örön linnake

RHS – Palviainen, Örö – suojelualueen rakennusperintökohteiden inventointi. Metsähallitus 2013.

Parainen

UTÖ

1915 Venäjän rannikkotykistö
Turun-Ahvenanmaan saaristoasema

1915–1917

1915–17 – ven. insinöörihallinto
- sauna- ja pesutupa
- paloasema

1918–1939

1918 merivoimille (I Rannikkotykistöpataljoona)

1940–

1940–44
- ruokala
- esikunta
- aliupseeritalot 3 kpl – E. Borg
- varastoja

1977
- kasarmi – M. Heliövaara
- rivitalot – M. Heliövaara

Lakkautettu (vartiolinnake)

RKY – Utön linnake, majakka- ja luotsiyhdyskunta

Kustavi

KATANPÄÄ

1915 Venäjän rannikkotykistö
Turun-Ahvenanmaan saaristoasema

1915–1917

1915–17 – ven. insinöörihallinto
- upseeritalo
- santarmitalo
- leipomo ja pesutupa
- sauna
- sairastupa
- talli
- vesitorni

1918–1939

1918 merivoimille (I Rannikkotykistöpataljoona)

1939
- kasarmi

1940–

1953
- tykkihalli

Lakkautettu 1999

RKY – Katanpään linnake

RHS – Puotunen, Katanpään linnakesaari, tarkastusraportti. Metsähallitus 2009.

Turku

VÄHÄ-HEIKKILÄ

1915 Venäjän Itämerenlaivasto
Luoteisen alueen viestipalvelun Turun tukikohta

1915–1917

1915–17

- kasarmi-, ruokala-, esikunta- ja asuinrakennus – A. Jevsignejev
- radioasema
- leipomo-, sauna- ja pesutupa
- aliupseeritalo
- talli- ja asuinrakennus

1918–1939

1918 ilmailuvoimille (Suomen Lentopataljoona)

1940–

1952–54

- kasarmi- ja esikuntarakennus
- kerrostalo
- sotilaskoti – O. Lappo

1970

- autohuoltola

1982

- korjaamo

1987–88

- esikunta – A. Ehojoki
- sauna ja varusvarasto – A. Ehojoki
- 1995
- koulutusrakennus ja -halli – Vahtera arkkitehdit

Nyk. Merivoimien esikunta

RKY – Heikkilän kasarmialue

RHS – Heikkilän kasarmi, Turku, 1917–, rakennushistoriaselvitys. Lpr-arkkitehdit Oy 2019.

Kotka

RANKKI

1916 Venäjän rannikkotykistö

1916–1917

1917

- kasarmi

1918–1939

1918 merivoimille (II Rannikkotykistöpataljoona)

1923

- upseeritalo

1931

- traktorihalli

1940–

1951

- sauna

1956–58

- kasarmi – J. Pankakoski
- kerrostalo

1960–63

- rivitalo – P. Autio
- sauna – P. Autio

1973–75

- rivitalo – P. Autio
- sotilaskoti – P. Autio

Lakkautettu 2013

RHS – Kotka Rankki, selvitys linnakesaaren rakennuskulttuurista. Ramboll / Tmi Lauri Putkonen 2012.

Kouvola

UTTI

1918 ilmavoimat
Utin Lentoasema, ent. ven. leirikenttä v:sta 1914

–1939

1914–17
- leirirakennus (nyk. päävartio)

1923–25 – YRYH, Hj. Åberg
- kasarmi
- sauna
- aliupseeritalo
- upseeritalot 3 kpl
- upseerikerho
- vesitorni
- lentokonehalli

1926
- aliupseeritalo (vrt. Koria)

1932–33
- aliupseerikerho ja -ruokala – E. Hyvärinen
- aliupseeritalo – R. Ypyä
- upseeritalo – R. Ypyä
- sairaala – E. Arokallio

1936–38
- teknillinen rakennus ja autotalli – E. Hyvärinen (vrt. Immola)
- lentokonehalli

1940–

1980-85
- ruokala- ja sotilaskoti
- kasarmi

2006
- helikopterihalli

Nyk. maavoimat, Utin Jääkärirykmentti

RKY – Utin linnake ja varuskunta

RHS – Manninen, Selvitys Utin kasarmi- ja leirialueiden rakennusvaiheista ja nykytilanteesta, Arkkitehtitoimisto Schulman Oy 2014.

Käkisalmi (Venäjä)

VAHTINIEMI

1921 merivoimat
Rannikkotykistörykmentti 3

1921–1939

1929
- kasarmi (Auk)

1936
- ruokaia – M. Martikainen

Nyk. Venäjää

Valamo (Venäjä)

NIIKKANA

1921 merivoimat
Rannikkotykistörykmentti 3

1921–1939

1934
- kasarmi – R. Ypyä (raunio)

Nyk. Venäjää

Sakkola (Venäjä)

KIVINIEMI

1921 maavoimat
Savon Jääkärirykmentti

1921–1939

1921–23 – YRYH, H. Åberg
- upseeritalot 3 kpl
- lämpökeskus

1932–36
- kasarmi – R. Ypyä
- ruokala – R. Ypyä
- sauna – O. Hammarström
- upseeritalo – E. Borg

1938
- sairaala – O. Sortta

Nyk. Venäjää

Sortavala (Venäjä)

KASINHÄNTÄ

1924 ilmavoimat
Meritiedustelulaivue 2

1924–1939

1924–29 – YRYH
- ruokala
- upseeritalot 4 kpl
- upseerikerho
- aliupseeritalo
- aliupseerikerho
- sauna
- sairaala
- puusepänverstas
- lentokonehalli

1934
- aliupseeritalo – M. Martikainen

Nyk. Venäjää

Terijoki (Venäjä)

TERIJOEN KASARMIT

1923 maavoimat
Polkupyöräpataljoona 1

1923–1939

1937
- sairaala – H. Sysimetsä

Nyk. Venäjää

Valkjärvi (Venäjä)

VALKJÄRVEN KASARMIT

1927 maavoimat
Polkupyöräpataljoona 2

1927–1939

1927–28
- sauna-, pesula- ja voimalaitosrakennus – H. Holmberg
- sairaala – H. Holmberg

Nyk. Venäjää

Kauhava

KAUHAVA

1928 ilmavoimat
Ilmailukoulu

1928–1939

1928–31
- Linna-rakennus – E. Arokallio
- esikunta ja verstas – R. Ypyä
- aliupseeritalot 3 kpl – E. Arokallio
- aliupseerikerho – E. Arokallio
- upseeritalot 3 kpl – R. Ypyä
- lentokonehallit 2 kpl – R. Ypyä
- paja, talli, varastot, ajokalut, autot – E. Arokallio
- Ilmailukoulurakennus – M. Björklund
- upseerikerho – R. Ypyä

1935–37
- kasarmi-oppilasasuntola – R. Ypyä
- sairaala – A. Blomstedt 1935
- aliupseeritalo – K. Halme (vrt. Immola)
- upseeritalo – K. Halme (vrt. Immola)
- aliupseerikerho – M. Martikainen

1940–

1957
- kerrostalo – H. Vähäkallio-Hirvelä

1967 –68
- oppilasasuntola ja kurssiosasto – M. ja M. Heliövaara
- lämpökeskus, autohalli-korjaamo – P. Pajarinen ja M. Kilpiranta

1972–75
- ruokala ja sotilaskoti – P. Pajarinen ja M. Kilpiranta
- kerrostalo – P. Pajarinen ja M. Kilpiranta
- lentokonehalli – P. Pajarinen ja M. Kilpiranta

1983
- rakennustoimisto – P. Pajarinen ja M. Kilpiranta

1998
- sosiaalitilarakennus – M. Uksila

Lakkautettu 2014

RKY – Kauhavan ilmasotakoulu

RHS – Kauhavan Lentosotakoulu, rakennettuun kulttuuriympäristöön kohdistuva selvitys. Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy 2013.

Viipuri, Tienhaara (Venäjä)

SUUR-MERIJOKI

1928 ilmavoimat
Erillinen Maalentolaivue

1928–1939

1928–30
- kasarmi – A. Helander (pääty jäljellä)
- ruokala (raunio)
- esikunta
- aliupseeritalo – E. Arokallio
- aliupseeritalot 2 kpl – E. Hyvärinen
- aliupseerikerho

1934
- upseeritalo – E. Borg
- esiupseeritalo
- teknillinen rakennus – E. Hyvärinen

1936
- radioasema – E. Borg

Nyk. Venäjää

Lahdenpohja (Venäjä)

RAUHALA

1930 merivoimat
Rannikkotykistörykmentti 3

1930–1939

1930–33
- kasarmi – H. Holmberg
- aliupseeritalo
- sairaala – E. Arokallio
- esikunta – E. Arokallio

1939–44
- upseeritalo – E. Borg
- aliupseeritalo

Nyk. Venäjää

Lahdenpohja (Venäjä)

JAAKKIMA, HUUHANMÄKI

1931 maavoimat
Viipurin rykmentti

1932–1939

1932–34 –

- kasarmit 3 kpl – H. Holmberg, M. Martikainen
- talousrakennukset 2 kpl – R. Ypyä ja I. Seikkula (osin raunio)
- miehistösauna – H. Holmberg, M. Martikainen
- esikunta ja päävartio – H. Holmberg
- upseeritalot 5 kpl – E. Borg ja E.Suhonen
- aliupseerien rivitalot 8 kpl – E. Borg
- aliupseerien kerrostalot 2 kpl – E. Borg

1936–37

- upseeritalo – K. Halme
- aliupseeritalo – E. Borg
- sairaala – E. Borg

Nyk. Venäjää

Imatra

IMMOLA

1935 ilmavoimat
Lentoasema 6

1935–1939

1935–37

- kasarmi – A. Blomstedt
- ruokala – E. Borg
- esikunta – A. Blomstedt
- päävartio – K. Halme
- miehistösauna – E. Hyvärinen
- aliupseeritalot 2 kpl – K. Halme
- aliupseeritalot 2 kpl – E. Borg
- aliupseerisauna – E. Hyvärinen
- aliupseerikerho – E. Hyvärinen
- upseeritalot 2 kpl – E. Borg
- esiupseeritalo – E. Hyvärinen
- upseerikerho – E. Hyvärinen
- sairaala – A. Blomstedt
- teknillinen rakennus ja autotalli – E. Hyvärinen
- lentokonehallit 2 kpl

1940–

1940 rajavartiolaitokselle (paitsi jatkosodan aika)

Nyk. Kaakkois-Suomen rajavartiosto

RKY – Immolan kasarmialue

RHS – Manninen, Immola – Rakennushistoria ja nykytilanne. Arkkitehtitoimisto Manark Oy 2016.

Helsinki

TAIVALLAHTI

1934 maavoimat
Helsingin Autokomppania, ent. ven. varikkoalue 1810-luvulta

1934–1939

1934–36

- kasarmi – M. Martikainen
- autohalli – M. Martikainen

1938

- korjauspaja – M. Lilius-Tallroth, O. Sortta

Lakkautettu 2003

RKY – Puolustusvoimien 1930-luvun arkkitehtuuri Helsingissä

RHS – Taivallahden kasarmi – Rakennushistoriaselvitys. Museovirasto 2005.

Kankaanpää

NIINISALO

1935 maavoimat, aluejärjestö
Kankaanpään harjoituskeskus (v:sta 1933 Lkp-varasto)

1935–1939

1935–38
- kasarmi – K. Lehtovuori
- ruokala – K. Lehtovuori
- sauna – K. Lehtovuori
- sairaala – K. Lehtovuori
- aliupseeriparitalot 14 kpl – K. Lehtovuori
- upseeritalo – K. Lehtovuori

1939–40
- sotilaskoti ja leipomo – K. Lehtovuori

1940–

1948–50 – KTR 1
- asuintalot 6 kpl – M. Lilius-Tallroth
- kerrostalo – M. Lilius-Tallroth

1954
- autohallit – PLM

1957–58
- vesitorni – P. Viljanen
- korjaamo – PLM
- asuintalot 13 kpl – N. Kostiainen (Selvaakitalot)

1959–60
- kasarmi (HevosHK) – P. Autio
- kengityspaja – P. Autio

1961–64
- varusvarasto – P. Rajala
- esikunta – P. Rajala
- tykki- ja voimisteluhalli – P. Rajala
- varuskuntakerho – P. Ahola

1966–67
- kasarmi (Auk ja Mittauspsto) – P. Rajala
- eläinklinikka – P. Rajala

1969–71
- Tykistökoulu – P. Rajala
- lämpökeskus – P. Rajala

1981–84
- koulutushalli (YK) – M. ja H. Tyynilä
- rakennustoimisto – M. ja H. Tyynilä

1993
- YK-koulutuskeskus – M. ja H. Tyynilä

2001
- muonituskeskus – CJN Oy

Nyk. maavoimat, Porin Prikaati

RKY – Niinisalon kasarmialue

RHS – Manninen, Niinisalon kasarmialue – Rakennushistoria ja nykytilanne. Arkkitehtitoimisto Manark Oy 2019.

Lappeenranta

LAPPEENRANNAN LEIRIKENTÄN ALUE

1937 maavoimat
Ratsuväkiprikaati, ent. ven. leirikenttä

1937–1939

1937–39
- kasarmi – R. Ypyä
- hevostalli – R. Ypyä ja O. Kivimaa
- panssarivaunuhalli- ja huoltamo – E. Hyvärinen
- korjaamo- ja verstasrakennus – E. Hyvärinen

1940–

1945 Jalkaväen Aliupseerikouluksi (kanta-aliupseerikoulutus)

1959
- luokka-, ruokala- ja esikuntarakennus – O. Lappo

1979
- oppilasasuntola – O. Lappo

1991
- kuntotalo – O. Lappo

Nyk. Maasotakoulun Koulutuskeskus

RKY – Lappeenrannan linnoitus- ja varuskuntakaupunki

Jyväskylä

LUONETJÄRVI

1938 ilmavoimat
Lentorykmentti 4

1930–1939

1938–39
- kasarmi – O. Sortta
- ruokala – E. Borg
- miehistösauna
- esikunta – E. Hyvärinen
- päävartio
- radioasema – E. Borg
- upseeritalo – E. Borg
- aliupseeritalot 6 kpl – E. Borg
- teknillinen rakennus ja autotalli – E. Hyvärinen
- lentokonehallit 3 kpl

1940–

1957–58
- kerrostalot 3 kpl – H. Vähäkallio-Hirvelä

1959–66 länsirannalle (IlmavVP)
- kasarmit 3 kpl – P. Rajala
- huoltorakennus (ruokala, sotilaskoti, voimistelusali, varusvarasto, sauna) – O. Lappo
- sairaala – T. Suomalainen
- kerrostalot 3 kpl – Lammin-Soila & Ericsson
- rivitalot 3 kpl – Lammin-Soila & Ericsson
- lämpökeskus – P. Pajarinen
- varastoja – P. Pajarinen

1963–69 itärannalle
- miehistörakennus
- rivitalot 3 kpl
- varuskuntakerho
- lämpökeskus

1973
- kerrostalot 3 kpl – Lammin-Soila & Ericsson

1985–88
- autohuoltola
- tutkakoulutushalli – P. Rajala

Nyk. Ilmavoimien esikunta ja Ilmasotakoulu

RKY – Luonetjärven kasarmialue

Turku

PANSIO

1939 merivoimat
Turun Laivastoasema

1939

1939 miinavarikolle
- miina- ja nallivarastot 4 kpl – K. Lehtovuori

1940–

1940–44
- sähköpaja – K. Halme
- tykkipaja – M. Lilius-Tallroth
- takomo – M. Lilius-Tallroth
- moottorikorjaamo – M. Lilius-Tallroth
- laivakalustorakennus – S. Salvesen

1943–44
- hallintorakennus (esikunta)
- huoltorakennus-ruokala – K. Halme
- kerrostalo – K. Halme

1945–47
- upseeri- ja aliupseerirakennukset xx kpl – E. Ek

1952–54 (vrt. Hyrylä)
- kasarmi 1952–54 – V. Noko

1957 (vrt. Hyrylä)
- kerrostalot 2 kpl – H. Vähäkallio-Hirvelä

1964–66
- kerrostalot 4 kpl – M. Heliövaara
- autohalli – M. Heliövaara

1976–77
- varusvarasto ja sauna – Heliövaara ja Uksila

Nyk. merivoimat, Pansion tukikohta

RHS – Manninen, Pansio – rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Manark Oy 2020.

Joensuu

KONTIORANTA

1940 maavoimat
9. Prikaati

1940–

1940–41
- aliupseeritalot 8 kpl – E. Borg
- upseeritalot 2–3 kpl – E. Borg

1948–50
- ruokala – E. Borg
- miehistösauna

1951–54
- kasarmit 2 kpl – V. Noko
- sairaala - Jantunen

1957–61
- kasarmit 2 kpl – P. Viljanen
- esikunta – O. Lappo
- kerrostalot 2 kpl – H. Vähäkallio-Hirvelä
- varusvarasto ja sauna – P. Rajala
- keskusvarasto – P. Rajala
- hevostalli – P. Rajala
- korjaamo ja autohalli – T. ja R. Lammin-Soila
- vesitorni – P. Viljanen

1963–68
- lämpökeskus – P. Pajarinen ja M. Kilpiranta

1976
- kasarmi – T. ja T. Suomalainen

1982–84
- autohuoltola – T. ja R. Lammin-Soila
- rakennustoimisto – M. ja H. Tyynilä

Lakkautettu 2013

RHS – Kontiorannan varuskunta-alue, rakennus- ja kulttuurihistoriallinen selvitys. Arkkitehtitoimisto Torikka & Karttunen 2014. – Kontioniemi, rakennus- ja kulttuurihistoriallinen selvitys. Arkkitehtitoimisto Torikka & Karttunen 2014.

Liperi

YLÄMYLLY

1940 maavoimat
8. Prikaati

1940–

1940–41
- aliupseeritalot n. 12 kpl – E. Borg

1951–56
- kasarmit 2 kpl – V. Noko
- ruokala

1959–62
- esikunta
- sotilaskoti – P. Pajarinen
- sairaala
- rivitalot 2 kpl
- päävartio ja varusvarasto
- varuskuntakorjaamo
- autohalli
- lämpökeskus – P. Pajarinen

1980-l
- koulutushalli
- autohuoltola
- rivitalot 2 kpl

Lakkautettu 1996 (osa alueesta varikkona)

Kotka

KIRKONMAA

1940 merivoimat
Rannikkotykistörykmentti 2, linnake v:sta 1927

1930–

1930
- asuintalo

1940–41
- ruokala
- aliupseeritalo – E. Borg
- hevostalli

1955–57
- kasarmi – P. Rajala
- miehistösauna

1959–64
- rivitalot 4 kpl – P. Aarnio

1973
- rivitalo – P. Aarnio

Lakkautettu 2013

RHS – Kotka Kirkonmaa, selvitys linnakesaaren rakennuskulttuurista. Ramboll / Tmi Lauri Putkonen 2012.

Rauma

KUUSKAJASKARI

1940 merivoimat
Rannikkotykistörykmentti 5

1940–

1940–44
- kasarmi
- aliupseeritalot 4 kpl – E. Borg
- sotilaskoti
- tykkihallit 2 kpl

1946
- asuintalo

1957
- sauna

1966–68
- kasarmi
- rivitalot 2 kpl
- huoltorakennus

Lakkautettu 1999

RHS – Yrjölä, Kuuskajaskarin rakennusinventointi. Satakunnan museo 2011.

Hattula

PAROLANNUMMI

1940 ilmavoimat
Lentorykmentti 3, ent. leirikenttä v. 1777

1940–

1940–41
- työpaja
- autotalli
- lentokonehallit 3 kpl

1944 maavoimille (Panssaripataljoona)

1952–54
- kasarmit 2 kpl – V. Noko
- asuintalot (puu) 4 kpl
- kerrostalot 3 kpl – H. Vähäkallio-Hirvelä

1958–62
- kasarmi
- ruokala
- sotilaskoti – H. Castrén ja P. Autio
- lämpökeskus
- vesitorni – P. Viljanen

1964–70
- kasarmit 2 kpl
- kerrostalot 2 kpl – H. Vähäkallio-Hirvelä
- panssarivaunuhallit 3 kpl
- autohalli
- varusvarasto

1973–76
- kasarmi
- autohuoltola

1979
- esikunta- ja kerhorakennus

1983–86
- kasarmi
- panssarivaunuhallit 2 kpl
- varastoja
- rakennustoimisto

1988
- sotilaskoti – O. Lappo

1993
- panssarivaunukorjaamo

2013–14
- koulutushallit 2 kpl

Nyk. maavoimat, Panssariprikaati

RKY – Parolannummen harjoituskenttä (nyk. kasarmialue ei kuulu tähän)

Pieksämäki

NAARAJÄRVI

1940 ilmavoimat
Lentorykmentti 2

1940–

1940–41
- lentokonehallit 2 kpl

Lakkautettu 1954

Siilinjärvi

RISSALA

1940 ilmavoimat
Lentorykmentti 1

1940–

1941 Saksan kenttälentovarikoksi

1944 ilmavoimille (Lentorykmentti 2)

1958
- kasarmi
- ruokala
- huoltorakennuksia

2021–2022
- kasarmi
- päävartio
- huoltorakennus

Nyk. ilmavoimat, Karjalan Lennosto

Asikkala

VESIVEHMAA

1940 ilmavoimat
Lentorykmentti 2

1940–

1940–41
- lentokonehallit 4 kpl

Lakkautettu 1958

Pori

PORIN LENTOKENTTÄ

1940 ilmavoimat
Lentorykmentti 3

1940–

1941 Saksan kenttälentovarikoksi

1941–44
- lentohalli

1944 ilmavoimille (Lentorykmentti 1)

1954
- kasarmi-, ruokala-, sauna ja sairaalarakennus

Lakkautettu 1985

nykyisin mm. Suomen Ilmailuopisto

Kokkola

PIKIRUUKKI

1945 maavoimat
III/Kenttätykistörykmentti 1, ent. VL moottorios. v. 1941

1945–

1941–44

lentokonetehtaan rakennukset 3 kpl

1945 maavoimille (Kenttätykistörykmentti 1)

1958–59

- kasarmi
- kerrostalot 2 kpl

1970 Asekouluksi

Lakkautettu 1996

Kangasala

VATIALA

1950 ilmavoimat
III/Ilmatorjuntarykmentti 1, ent. Lentovarustevar. v. 1940

1940–

1940–44

- varikkorakennus (v. 1950 kasarmiksi)

1950-l loppu

- kerrostalo (12 as.)
- asuintalot (6 as.) 2 kpl – N. Kostiainen (Selvaakitalot)

Lakkautettu 1982

Turku

PÄÄSKYVUORI

1945 Ilmavoimat
II/Ilmatorjuntarykmentti 1, ent. varikko v. 1940

1940–

1940–44

- varikkorakennuksia (myöh. varuskuntakäytössä)

Lakkautettu 2006

Hanko

HANGON KASARMI

1954 maavoimat
2. Erillinen Rannikkopatteristo

1954–

1954

- kasarmi (runko jäljellä)

Lakkautettu 2003

Oulu

HIUKKAVAARA

1955 maavoimat
1. Prikaati (1957)

1955–

1955–57
- kasarmi – V. Noko
- ruokala – H. Vähäkallio-Hirvelä
- kerrostalo – H. Vähäkallio-Hirvelä

1958–64
- kasarmit, 4 kpl – P. Rajala
- esikunta – P. Rajala
- kerrostalot, 5 kpl – H. Vähäkallio-Hirvelä
- varusvarasto – P. Rajala
- hevostalli – P. Rajala
- autohalli – Lamminsoila & Ericsson
- tykkihalli ja väestösuoja – P. Rajala
- varastoja – P. Rajala
- lämpökeskus – P. Pajarinen
- myymälä – P. Rajala

1967–71
- miehistösauna – P. Rajala
- poliklinikka – P. Rajala

Lakkautettu 1998

RHS – Oulun Hiukkavaaran kaavarunkoalueen rakennussuojeluselvitys, Hiukkavaaran kasarmi. SR Mattila Palviainen 2006

Mikkeli

KARKIALAMPI

1955 maavoimat
Savon Prikaati (1958)

1955–

1958–59
- kasarmi (Auk) – V. Noko
- ruokala – H. Vähäkallio-Hirvelä
- kerrostalo – H. Vähäkallio-Hirvelä
- vesitorni – P. Viljanen

1960–62
- kasarmit 3 kpl – P. Rajala
- sotilaskoti – P. Pajarinen
- hevostalli – P. Rajala
- ajoneuvokatos – P. Rajala

1965–66
- kasarmit 2 kpl – P. Rajala
- sairaala – T. ja T. Suomalainen

1968
- kasarmi – P. Rajala
- rivitalot 3 kpl – T. ja T. Suomalainen

1971
- kuntotalo – O. Lappo

1973–75
- varusvarasto – T. ja T. Suomalainen
- autohuoltola ja -katokset – T. ja T. Suomalainen
- autohalli – P. Rajala

Nyk. Maavoimien esikunta

RHS – Mikkelin Karkialammen alue, rakennushistoriaselvitys. Jaakko Pöyry Infra / Maa ja Vesi Oy 2006.

Kirkkonummi

UPINNIEMI

1957 meri- ja maavoimat
Helsingin Laivastoasema ja
Rannikkojääkäripataljoona, ent. NL:n tukikohta 1944–56

1944–

1944–56 – Neuvostoliiton rakennuttamat
- kasarmit 8 kpl
- ruokalat 2 kpl
- sauna ja pesula
- asuintalot 10 kpl
- asuinkerrostalot (hirttä) 7 kpl
- asuinkerrostalot (tiiltä) 2 kpl
- lastentarha
- korjaamo
- verstaat ja varastot
- lämpökeskus

1959–65
- kasarmit 3 kpl – P. Rajala
- suojelukoulu – P. Rajala
- esikunta – P. Autio
- sotilaskoti ja urheiluhalli – O. Lappo
- kerrostalot 2 kpl – H. Vähäkallio-Hirvelä
- liike- ja asuinrakennus
- aseharjoitushalli – P. Pajarinen
- autohalli ja paloasema – P. Pajarinen
- päävartio – M. Heliövaara
- varuskuntakirkko – M. Heliövaara

1966–68
- kasarmi – P. Rajala
- kerrostalot 2 kpl – T. ja R. Lammin-Soila
- varusvarasto – P. Pajarinen

1978
- torpedo-osaston rakennus

1990
- sairaala

2013
- päävartio

Nyk. merivoimat, Rannikkoprikaati ja Upinniemen tukikohta

RHS – Manninen, Upinniemi – Obbnäs Rakennushistoria ja nykytilanne. Arkkitehtitoimisto Manark Oy 2017.

Sodankylä

SODANKYLÄ

1959 maavoimat
Pohjanmaan Jääkäripataljoona (1964)

1959–

1964–67
- kasarmit 4 kpl – P. Viljanen
- ruokala
- kuntotalo
- sotilaskoti ja päävartio – O. Lappo
- esikunta
- kerrostalot 6 kpl
- rivitalot 6 kpl
- varusvarasto
- varastot 3 kpl
- varuskuntakorjaamo
- autohalli
- hevostalli
- vaatekorjaamo
- lämpökeskus
- vesitorni

1968–70
- kasarmi
- sairaala
- rivitalot 2 kpl
- varuskuntakerho

1980-l alku
- kasarmit 2 kpl – O. Lappo
- asuinrakennukset
- tykkihalli – O. Lappo
- huolto- ja varastorakennukset

Nyk. maavoimat, Jääkäriprikaati

Kajaani

HOIKANKANGAS

1959 maavoimat
Pohjois-Savon Prikaati (1961)

1959–

1961–67
- kasarmit 4 kpl – P. Rajala
- ruokala – O. Lappo
- kuntotalo – O. Lappo
- sotilaskoti ja elokuvaluokka – O. Lappo
- asuinkerrostalot 10 kpl – P. Ahola
- sairaala – T. Suomalainen
- hevos- ja koiratallit – P. Rajala
- autohuoltola – P. Rajala
- varastoja – P. Pajarinen
- lämpökeskus – P. Pajarinen

1969–70
- esikunta
- varuskuntakerho – P. Ahola
- tykkihalli

1982
- ajoneuvohuolto- ja hallitilat

1998–99
- kasarmi

Nyk. maavoimat, Kainuun Prikaati

RKY – Hoikankankaan kasarmialue

Säkylä

HUOVINRINNE

1959 maavoimat
Porin Prikaati (1963)

1959–

1963–67
- kasarmit 4 kpl – P. Rajala
- ruokala – O. Lappo
- kuntotalo – O. Lappo
- sotilaskoti ja elokuvaluokka – O. Lappo
- esikunta – O. Lappo
- kerrostalot 5 kpl – R. Lammin-Soila
- rivitalot 18 kpl – R. Lammin-Soila
- varuskuntakerho
- sauna ja pesutupa 2 kpl
- sairaala – T. Suomalainen
- korjauskeskus – P. Pajarinen
- hevos- ja koiratallit
- autohuoltola
- autohalli
- varuskuntakorjaamo
- varastoja
- lämpökeskus – P. Pajarinen

Nyk. maavoimat, Porin Prikaati

RKY – Huovinrinteen varuskunta

Valkeala

VEKARANJÄRVI

1963 maavoimat
Karjalan Prikaati (1968)

1963–

1963–68
- kasarmit 2 kpl – P. Rajala
- ruokala – O. Lappo
- miehistösauna
- polkupyörä- ja suksivajoja
- lämpökeskus
- vesitorni

1969–74
- kasarmit 2 kpl – P. Rajala
- kuntotalo – O. Lappo
- sotilaskoti – O. Lappo
- elokuvaluokka – O. Lappo
- kerrostalo
- rivitalo
- autohuoltola ja -hallit
- varuskuntakorjaamo

1976–82
- kasarmi – P. Rajala
- esikunta ja varuskuntakerho – O. Lappo
- sairaala – T. ja T. Suomalainen
- kerrostalo
- keskusvarasto

Nyk. maavoimat, Karjalan Prikaati

RKY – Vekaranjärven kasarmialue

Keuruu

KEURUU

1963 maavoimat
Keski-Suomen Pioneeripataljoona (1967)

1963–

1967–74
- kasarmi – T. Suomalainen
- ruokala, sotilaskoti ja esikunta – T. Suomalainen
- huoltorakennus – T. Suomalainen
- kuntotalo – T. Suomalainen
- elokuvaluokka – T. Suomalainen
- kerrostalot – T. Suomalainen
- rivitalot 2 kpl – T. Suomalainen
- autohuoltola ja vesistökalusto- ym. varastoja – T. Suomalainen

1977
- poliklinikka – T. Suomalainen

1981–83
- korjaamo, autohalli – T. Suomalainen

1987
- kerho – T. Suomalainen

1991
- koulutusrakennus – T. Suomalainen

Lakkautettu 2015

RHS – Martikainen–Myllynen–Puurunen, Pioneerirykmentti, Keuruu, Rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy 2014.

Korppoo

GYLTÖ

1963 maavoimat
Turun Rannikkotykistörykmentti (1970)

1963–

1970
- kasarmi
- urheilutalo
- sotilaskoti
- esikunta
- asuintalot n. 13 kpl – M. Heliövaara

Lakkautettu (merivartioasema)

Jämsä

KUOREVESI, HALLI

1965 ilmavoimat
Ilmavoimien Teknillinen koulu (1972)

1965–

1967–73
- kasarmi – P. Pajarinen ja M. Kilpiranta
- ruokala ja sotilaskoti – P. Pajarinen ja M. Kilpiranta
- rivitalot 5 kpl – P. Pajarinen ja M. Kilpiranta
- lämpökeskus, varastoja ja katoksia – P. Pajarinen ja M. Kilpiranta

1976
- oppilasasuntola – P. Pajarinen ja M. Kilpiranta
- teknillinen koulu – P. Pajarinen ja M. Kilpiranta

1978
- autohuoltamo – P. Pajarinen ja M. Kilpiranta

Lakkautettu 2013

RHS – Martikainen–Myllynen–Puurunen, Ilmavoimien Teknillinen koulu, Halli, Rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy 2014.

Rovaniemi

SOMEROHARJU

1966 maa- ja ilmavoimat
Rovaniemen Ilmatorjuntarykmentti (1970) ja
Lapin Lennosto (1973)

1966–

1967–73
- kasarmit 2 kpl
- ruokala-, urheilu- ja sotilaskotirakennus
- rivitalot 12 kpl
- tykkihallit
- lentohallit 2 kpl

1974–78
- esikunta- ja kerhorakennus
- sauna- ja pesutuparakennukset 2 kpl
- korjaamo, autohalli

1980-l
- keskusvarasto
- varastoja
- lentokonehallit 2 kpl

Nyk. maa- ja ilmavoimat, Jääkäriprikaati ja Lapin Lennosto

Tampere

PIRKKALA

1979 ilmavoimat
Satakunnan Lennosto (1985)

1979–

1982–84
- esikunta
- lentokonehallit 2 kpl
- lentokonehuoltohalli
- lämpökeskus

1985
- kasarmi
- sotilaskoti

Nyk. ilmavoimat, Satakunnan Lennosto